قرآن مجید

به همراه ۲۸ ترجمه و ۶ تفسیر
به زبان های زنده دنیا

الرعد

آشنایی. اعراب آیات. آوانگاری قرآن

بسم الله الرحمن الرحیم

قرآن مجید - ۲۸ ترجمه - ٦ تفسیر

نویسنده:

جمعی از نویسندگان

ناشر چاپی:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۱۳. سوره الرعد

مشخصات کتاب

سرشناسه:مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان،۱۳۸۸ عنوان و نام پدیدآور:قرآن مجید به همراه ۲۸ ترجمه و ۶ تفسیر/ مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان مشخصات نشر دیجیتالی:اصفهان:مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان ۱۳۸۸. مشخصات ظاهری:نرم افزار تلفن همراه و رایانه

موضوع:معارف قرآنی

سوره الرعد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

المر تِلْکَ آياتُ الْکِتابِ وَ الَّذِی أُنْزِلَ إِلَيْکَ مِنْ رَبِّکَ الْحَقُّ وَ لکِنَّ أَکْثَرَ النَّاسِ لا يُؤْمِنُونَ (۱)

اللَّهُ الَّذِی رَفَعَ السَّماواتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها ثُمَّ اسْتَوى عَلَى الْعَرْشِ وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ کُلٌّ يَجْرِی لِأَجَلٍ مُسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآياتِ لَعَلَّکُمْ بِلِقاءِ رَبِّکُمْ تُوقِنُونَ (۲)

وَ هُوَ الَّذِی مَدَّ الْأَرْضَ وَ جَعَلَ فِيها رَواسِیَ وَ أَنْهاراً وَ مِنْ کُلِّ الثَّمَراتِ جَعَلَ فِيها زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِی اللَّيْلَ النَّهارَ إِنَّ فِی ذلِکَ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَکَّرُونَ (۳)

وَ فِی الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجاوِراتٌ وَ جَنَّاتٌ مِنْ أَعْنابٍ وَ زَرْعٌ وَ نَخِيلٌ صِنْوانٌ وَ غَيْرُ صِنْوانٍ يُسْقى بِماءٍ واحِدٍ وَ نُفَضِّلُ بَعْضَها عَلى بَعْضٍ فِی الْأُکُلِ إِنَّ فِی ذلِکَ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (۴)

وَ إِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَ إِذا کُنَّا تُراباً أَ إِنَّا لَفِی خَلْقٍ جَدِيدٍ أُولئِکَ الَّذِينَ کَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَ أُولئِکَ الْأَغْلالُ فِی أَعْناقِهِمْ وَ أُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ (۵)

وَ يَسْتَعْجِلُونَکَ بِالسَّيِّئَهِ قَبْلَ الْحَسَنَهِ وَ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلاتُ وَ إِنَّ رَبَّکَ لَذُو مَغْفِرَهٍ لِلنَّاسِ عَلى ظُلْمِهِمْ وَ إِنَّ رَبَّکَ لَشَدِيدُ الْعِقابِ (۶)

وَ يَقُولُ الَّذِينَ کَفَرُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَهٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ (۷)

اللَّهُ يَعْلَمُ ما تَحْمِلُ کُلُّ أُنْثى وَ ما تَغِيضُ الْأَرْحامُ وَ ما تَزْدادُ وَ کُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدارٍ (۸)

عالِمُ الْغَيْبِ وَ

الشَّهادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعالِ (٩)

سَواءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَ مَنْ جَهَرَ بِهِ وَ مَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَ سارِبٌ بِالنَّهارِ (١٠)

لَهُ مُعَقِّباتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لا يُغَيِّرُ ما بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا ما بِأَنْفُسِهِمْ وَ إِذا أَرادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوْءاً فَلا مَرَدَّ لَهُ وَ ما لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ والٍ (١١)

هُوَ الَّذِى يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفاً وَ طَمَعاً وَ يُنْشِئُ السَّحابَ الثِّقالَ (١٢)

وَ يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَ الْمَلائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَ يُرْسِلُ الصَّواعِقَ فَيُصِيبُ بِها مَنْ يَشاءُ وَ هُمْ يُجادِلُونَ فِى اللَّهِ وَ هُوَ شَدِيدُ الْمِحالِ (١٣)

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَىْءٍ إِلاَّ كَباسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْماءِ لِيَبْلُغَ فاهُ وَ ما هُوَ بِبالِغِهِ وَ ما دُعاءُ الْكافِرِينَ إِلاَّ فِى ضَلالٍ (١٤)

وَ لِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِى السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعاً وَ كَرْهاً وَ ظِلالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَ الْآصالِ (١٥)

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَ فَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِياءَ لا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعاً وَ لا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الْأَعْمى وَ الْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِى الظُّلُماتُ وَ النُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خالِقُ كُلِّ شَىْءٍ وَ هُوَ الْواحِدُ الْقَهَّارُ (١٦)

أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَسالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِها فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَداً رابِياً وَ مِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِى النَّارِ ابْتِغاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ كَذلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَ الْباطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفاءً وَ أَمَّا ما يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِى الْأَرْضِ كَذلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ (١٧)

لِلَّذِينَ اسْتَجابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنى وَ الَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ

لَهُمْ ما فِی الْأَرْضِ جَمِیعاً وَ مِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ أولئِکَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسابِ وَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمِهادُ (١٨)

أَ فَمَنْ یَعْلَمُ أَنَّما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ الْحَقُّ کَمَنْ هُوَ أَعْمی إِنَّما یَتَذَکَّرُ أُولُوا الْأَلْبابِ (١٩)

الَّذِینَ یُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَ لا یَنْقُضُونَ الْمِیثاقَ (٢٠)

وَ الَّذِینَ یَصِلُونَ ما أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ یُوصَلَ وَ یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَ یَخافُونَ سُوءَ الْحِسابِ (٢١)

وَ الَّذِینَ صَبَرُوا ابْتِغاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَ أَقامُوا الصَّلاةَ وَ أَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْناهُمْ سِرًّا وَ عَلانِیَةً وَ یَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّیِّئَةَ أُولئِکَ لَهُمْ عُقْبَی الدَّارِ (٢٢)

جَنَّاتُ عَدْنٍ یَدْخُلُونَها وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ آبائِهِمْ وَ أَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّیَّاتِهِمْ وَ الْمَلائِکَةُ یَدْخُلُونَ عَلَیْهِمْ مِنْ کُلِّ بابٍ (٢٣)

سَلامٌ عَلَیْکُمْ بِما صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَی الدَّارِ (٢۴)

وَ الَّذِینَ یَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِیثاقِهِ وَ یَقْطَعُونَ ما أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ یُوصَلَ وَ یُفْسِدُونَ فِی الْأَرْضِ أُولئِکَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَ لَهُمْ سُوءُ الدَّارِ (٢۵)

اللَّهُ یَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ یَشاءُ وَ یَقْدِرُ وَ فَرِحُوا بِالْحَیاةِ الدُّنْیا وَ مَا الْحَیاةُ الدُّنْیا فِی الْآخِرَةِ إِلَّا مَتاعٌ (٢۶)

وَ یَقُولُ الَّذِینَ کَفَرُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ آیَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ یُضِلُّ مَنْ یَشاءُ وَ یَهْدِی إِلَیْهِ مَنْ أَنابَ (٢٧)

الَّذِینَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِکْرِ اللَّهِ أَلا بِذِکْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ (٢٨)

الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ (٢٩)

کَذلِکَ أَرْسَلْناکَ فِی أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِها أُمَمٌ لِتَتْلُوَا عَلَیْهِمُ الَّذِی أَوْحَیْنا إِلَیْکَ وَ هُمْ یَکْفُرُونَ بِالرَّحْمنِ قُلْ هُوَ رَبِّی لا إِلهَ إِلَّا هُوَ عَلَیْهِ تَوَکَّلْتُ وَ إِلَیْهِ مَتابِ (٣٠)

وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُیِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ

كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتى بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعاً أَ فَلَمْ يَيْأَسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعاً وَ لا يَزالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِما صَنَعُوا قارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيباً مِنْ دارِهِمْ حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لا يُخْلِفُ الْمِيعادَ (۳۱)

وَ لَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كانَ عِقابِ (۳۲)

أَ فَمَنْ هُوَ قائِمٌ عَلى كُلِّ نَفْسٍ بِما كَسَبَتْ وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِما لا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ بِظاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَ صُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ (۳۳)

لَهُمْ عَذابٌ فِي الْحَياةِ الدُّنْيا وَ لَعَذابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ وَ ما لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ واقٍ (۳۴)

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ أُكُلُها دائِمٌ وَ ظِلُّها تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَ عُقْبَى الْكافِرِينَ النَّارُ (۳۵)

وَ الَّذِينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَفْرَحُونَ بِما أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَ مِنَ الْأَحْزابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ قُلْ إِنَّما أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَ لا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُوا وَ إِلَيْهِ مَآبِ (۳۶)

وَ كَذلِكَ أَنْزَلْناهُ حُكْماً عَرَبِيًّا وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ بَعْدَ ما جاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ما لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا واقٍ (۳۷)

وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا رُسُلاً مِنْ قَبْلِكَ وَ جَعَلْنا لَهُمْ أَزْواجاً وَ ذُرِّيَّةً وَ ما كانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتابٌ (۳۸)

يَمْحُوا اللَّهُ ما يَشاءُ وَ يُثْبِتُ وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْكِتابِ (۳۹)

وَ إِنْ ما نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّما عَلَيْكَ الْبَلاغُ وَ عَلَيْنَا الْحِسابُ (۴۰)

أَ وَ لَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ

نَنْقُصُها مِنْ أَطْرافِها وَ اللَّهُ يَحْكُمُ لا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ وَ هُوَ سَرِيعُ الْحِسابِ (۴۱)

وَ قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعاً يَعْلَمُ ما تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ وَ سَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ (۴۲)

وَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلاً قُلْ كَفى بِاللَّهِ شَهِيداً بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتابِ (۴۳)

آشنایی با سوره

۱۳- رعد [غرش آسمان و ابر]

در آیات ۱۲ و ۱۳ سخنانی درباره رعد و برق و صاعقه، آمده و از این پدیده های طبیعی بعنوان مظهری از قدرت و رحمت خداوند یاد شده است. اینها هم در مسیر کلی سوره که از توحید و خلقت و بعثت و راه و بیراهه و ... بحثت می کند می باشد. از آیه ۱۴ به بعد محور سخن، حالت پذیری حق یا انکار آن است و نتایج خوب حق پذیری و پای بندی به تعهدات در مقابل خداوند را بیان می کند و اینکه پیروزی نهائی از آن طرفداران دین خداست. این سوره که ۴۳ آیه دارد در اواخر سال ۶ هجری در مدینه بعد از سوره محمد نازل شده است.

شان نزول

نگهبان غیبی

شأن نزول آیه های ۱۰ و ۱۱ سوره ی رعد

از هنگامی که پیامبر عظیم الشأن اسلام، پرچم هدایت امت را بر عهده گرفت، دیوسیرتان در کمین بودند تا به گونه ای در کار ایشان، خدشه افکنند یا ایشان را از میان بردارند. «اربد بن قیس» و «عامر بن طفیل» برای اجرای نقشه ی شوم مشرکان راهی خانه ی پیامبر شدند. آن دو در حالی که نفس در سینه هایشان، حبس شده و بیم و امید بر آنان، سایه افکنده بود، کوچه های تنگ و باریک مدینه را یکی پس از دیگری پشت سر گذاشتند. آنان دیدند پیامبر در محل خلوتی نشسته است. نقشه ی آنان این بود که عامر، سخن آغاز کند و پیامبر را به گفتگو سرگرم سازد تا اربد از پشت سر، به پیامبر ضربه بزنند.

عامر رو به پیامبر کرد و گفت: «ای محمد صلی الله علیه و آله وسلم، اگر مسلمان شوم چه امتیازی برای من در نظر خواهی گرفت؟ آیا بر

دیگران، برتری خواهم داشت؟» پیامبر در پاسخ گفت: «همان برتری که دیگر مسلمانان دارند تو نیز خواهی داشت و حکمی که بر آنان جاری می گردد درباره ی تو نیز جاری می شود». عامر از این پاسخ صریح، خشمگین شد، ولی به روی خود نیاورد و در حالی که می کوشید خود را آرام نشان دهد، پرسید: «اگر مسلمان شوم آیا مرا جانشین خود قرار می دهی؟» پیامبر در پاسخ فرمود: «تنها خداوند، جانشین مرا برمی گزینند و از من کاری ساخته نیست». عامر که می خواست وقت بگذرد تا دوستش، «اربد»، ضربه اش را بر پیامبر وارد کند، دیگر بار گفت: «دست کم مرا بر روستاییان، فرمانروا ساز!» پاسخ پیامبر این بار نیز منفی بود، ولی او همچنان بر خواسته اش، پافشاری می ورزید. عامر این بار با لحنی تند گفت: «پس در برابر مسلمان شدن، به من چه خواهی داد؟» پیامبر فرمود: «در صورت توانایی و لیاقت، لشکری به تو می دهم تا با دشمنان اسلام بجنگی». عامر با طعنه و لحن تمسخرآمیز گفت: «من هم اکنون لشکری در اختیار دارم و به عطای تو نیازی ندارم». اربد که آن لحظه در پی فرصت بود، برای اجرای طرح شیطانی اش آهسته خود را به یک قدمی پیامبر رساند. شرایط از هر جهت آماده بود؛ عامر هم چنان از پیامبر می پرسید و پیامبر نیز با بردباری به پرسش های او، پاسخ می داد. اربد در یک آن، دست به شمشیر برد، ولی هرچه کوشید آن را از غلاف بیرون آورد، نتوانست. اربد بار دیگر، همه ی نیروی خود را متمرکز کرد و با تمام توان خواست شمشیر را بیرون بکشد، ولی شمشیر بیرون نمی آمد. عامر چون این صحنه را

دیـد، هراسان شـد و خواست با اشاره به اربـد بفهماند که هرچه زودتر، کار را به پایان برساند، ولی اشارت های او از چشـمان تیزبین پیامبر پنهان نماند. پیامبر به قصد شوم آنان پی برد و همان لحظه، خود را کنار کشید و فرمود: «خدایا! اینان با من خدعه و نیرنگ کردنـد. هرگونه می خواهی، مرا از شـر آنان نگهدار!». ناگاه صدایی مهیب در دل آسـمان پیچید و رعدی همه جا را روشن کرد. صاعقه ای بر سـر اربـد فرود آمد که او را در جا سوزاند و خاکستر کرد. این صـحنه ی هولناک عامر را در بهت و وحشت فرو برد و تا مدتی به جسد خاکستر شده دوست نابکارش خیره مانده بود و توانایی سخن گفتن نداشت. هنگامی که به خود آمد، پا به فرار گذاشت، ولی در حال فرار می گفت: «ای محمد صلی الله علیه و آله وسلم! از خدای خود خواستی و او را به کیفر عملش رسانـد، ولی این را بـدان که من با سواران فراوان و جوانان جنگجوی خود به سـراغ تو خواهم آمـد». پیامبر نیز فرمود: «خداوند، تو را از این کار، باز خواهد داشت».

چندی بعد، «عامر» به طاعون دچار گردید و مرد. در این هنگام، آیات زیر نازل شد و فرمود:

(برای اول) یکسان است: کسی از شما سخن (خود) را نهان کند و کسی که آن را فاش گرداند و کسی که خویشتن را به شب پنهان دارد و در روز آشـکارا حرکـت کنـد «» برای او فرشـتگانی است که پی در پی او را به فرمان خدا، از پیش رو و از پشـت سرش، پاسداری می کنند. در حقیقت، خدا حال قومی را تغییر نمی دهد تا آنان

حال خود را تغییر دهند و چون خدا برای قومی آسیبی بخواهد، هیچ برگشتی برای آنان نیست و جز او پشتیبانی برای آنان نخواهد بود » (۱)

پاورقی:

(۱) تفسیر نمونه، ج ۱۰، ص ۱۴۱؛ نمونه ی بینات، ص ۴۶۲؛ شأن نزول آیات، ص ۳۴۰.

نگهبان غیبی

شأن نزول آیه های ۱۰ و ۱۱ سوره ی رعد

از هنگامی که پیامبر عظیم الشأن اسلام، پرچم هدایت امت را بر عهده گرفت، دیوسیرتان در کمین بودند تا به گونه ای در کار ایشان، خدشه افکنند یا ایشان را از میان بردارند. «اربد بن قیس» و «عامر بن طفیل» برای اجرای نقشه ی شوم مشرکان راهی خانه ی پیامبر شدند. آن دو در حالی که نفس در سینه هایشان، حبس شده و بیم و امید بر آنان، سایه افکنده بود، کوچه های تنگ و باریک مدینه را یکی پس از دیگری پشت سر گذاشتند. آنان دیدند پیامبر در محل خلوتی نشسته است. نقشه ی آنان این بود که عامر، سخن آغاز کند و پیامبر را به گفتگو سرگرم سازد تا اربد از پشت سر، به پیامبر ضربه بزند.

عامر رو به پیامبر کرد و گفت: «ای محمد صلی الله علیه و آله وسلم، اگر مسلمان شوم چه امتیازی برای من در نظر خواهی گرفت؟ آیا بر دیگران، برتری خواهم داشت؟» پیامبر در پاسخ گفت: «همان برتری که دیگر مسلمانان دارند تو نیز خواهی داشت و حکمی که بر آنان جاری می گردد درباره ی تو نیز جاری می شود». عامر از این پاسخ صریح، خشمگین شد، ولی به روی خود نیاورد و در حالی که می کوشید خود را آرام نشان دهد، پرسید: «اگر مسلمان شوم آیا مرا جانشین خود قرار می دهی؟» پیامبر در پاسخ فرمود: «تنها خداوند، جانشین مرا برمی گزیند و

از من کاری ساخته نیست». عامر که می خواست وقت بگذرد تا دوستش، «اربد»، ضربه اش را بر پیامبر وارد کند، دیگر بار گفت: «دست کم مرا بر روستاییان، فرمانروا ساز!» پاسخ پیامبر این بار نیز منفی بود، ولی او همچنان بر خواسته اش، پافشاری می ورزید. عامر این بار با لحنی تند گفت: «پس در برابر مسلمان شدن، به من چه خواهی داد؟» پیامبر فرمود: «در صورت توانایی و لیاقت، لشکری به تو می دهم تا با دشمنان اسلام بجنگی». عامر با طعنه و لحن تمسخرآمیز گفت: «من هم اکنون لشکری در اختیار دارم و به عطای تو نیازی ندارم». اربد که آن لحظه در پی فرصت بود، برای اجرای طرح شیطانی اش آهسته خود را به یک قدمی پیامبر رساند. شرایط از هر جهت آماده بود؛ عامر هم چنان از پیامبر می پرسید و پیامبر نیز با بردباری به پرسش های او، پاسخ می داد. اربد در یک آن، دست به شمشیر برد، ولی هرچه کوشید آن را از غلاف بیرون آورد، نتوانست. اربد بار دیگر، همه ی نیروی خود را متمرکز کرد و با تمام توان خواست شمشیر را بیرون بکشد، ولی شمشیر بیرون نمی آمد. عامر چون این صحنه را دید، هراسان شد و خواست با اشاره به اربد بفهماند که هرچه زودتر، کار را به پایان برساند، ولی اشارت های او از چشمان تیزبین پیامبر پنهان نماند. پیامبر به قصد شوم آنان پی برد و همان لحظه، خود را کنار کشید و فرمود: «خدایا! اینان با من خدعه و نیرنگ کردند. هرگونه می خواهی، مرا از شر آنان نگهدار!». ناگاه صدایی مهیب در دل آسمان پیچید و رعدی همه جا را روشن کرد.

صاعقه ای بر سر اربد فرود آمد که او را در جا سوزاند و خاکستر کرد. این صحنه ی هولناک عامر را در بهت و وحشت فرو برد و تا مدتی به جسد خاکستر شده دوست نابکارش خیره مانده بود و توانایی سخن گفتن نداشت. هنگامی که به خود آمد، پا به فرار گذاشت، ولی در حال فرار می گفت: «ای محمد صلی الله علیه و آله وسلم! از خدای خود خواستی و او را به کیفر عملش رساند، ولی این را بدان که من با سواران فراوان و جوانان جنگجوی خود به سراغ تو خواهم آمد». پیامبر نیز فرمود: «خداوند، تو را از این کار، باز خواهد داشت».

چندی بعد، «عامر» به طاعون دچار گردید و مرد. در این هنگام، آیات زیر نازل شد و فرمود:

(برای اول) یکسان است: کسی از شما سخن (خود) را نهان کند و کسی که آن را فاش گرداند و کسی که خویشتن را به شب پنهان دارد و در روز آشکارا حرکت کند «» برای او فرشتگانی است که پی در پی او را به فرمان خدا، از پیش رو و از پشت سرش، پاسداری می کنند. در حقیقت، خدا حال قومی را تغییر نمی دهد تا آنان حال خود را تغییر دهند و چون خدا برای قومی آسیبی بخواهد، هیچ برگشتی برای آنان نیست و جز او پشتیبانی برای آنان نخواهد بود «» (۱)

پاورقی:

(۱) تفسیر نمونه، ج ۱۰، ص ۱۴۱؛ نمونه ی بینات، ص ۴۶۲؛ شأن نزول آیات، ص ۳۴۰.

بدفرجامی بیهوده پرسی

شأن نزول آیه های ۱۲ و ۱۳ سوره ی رعد

یکی از مشرکان به قصد تمسخر پیامبر اسلام نزد ایشان آمد و گفت: «ای محمد صلی الله علیه و آله وسلم! من چند پرسش دارم که اگر به

آن ها پاسخ دهی، به تو و پروردگارت، ایمان خواهم آورد؟» پیامبر بارها با او سخن گفته و او را اسلام فرا خوانده بود، ولی وی سخن پیامبر را به تمسخر گرفته بود. او می پنداشت با این رفتار و گفتار تمسخرآمیز، پیامبر را از کارهای اصلی اش باز می دارد. پیامبر اکرم نیز با او مدارا می کرد و نیّت بد او را به رخ نمی آورد و در صورت امکان به او پاسخ می گفت؛ چون اگر پرسش او را بی پاسخ می گذاشت، باز به گونه ای دیگر، بهانه جویی می کرد.

پیامبر فرمود: «پرسش خود را بپرس، ولی از مجادله و بیهوده گویی بپرهیز؛ زیرا در این صورت گرفتار عذاب الهی می گردی و نابود می شوی!».

او پرسید: «به من بگو: جنس خدا از چیست؟ از لولو یا مرجان؟ از طلا یا نقره؟» پیامبر بی درنگ پاسخ گفت؛ «خدای من جسم نیست. او آفریننده ی همه ی چیزهایی است که تو نام بردی». آن مرد خیره سر باز ادامه داد: «آنگاه که ما بمیریم و خاک شویم خدای تو چگونه ما را زنده می کند؟ ما که زنده نمی شویم تا بازخواست شویم!».

این پرسش ها ادامه داشت که ناگهان صاعقه ای فرود آمد و این مشرک سرکش را به خاک هلاکت افکند و نشان داد که مدار او با سرکشان اندازه ای دارد. همان گونه که رحم و مروّت لازم است، قاطعیت و برخورد قهرآمیز نیز در مواردی می تواند از سرکشی افراد معاند جلوگیری کند. آیات ۱۲ و ۱۳ که در این باره نازل شد، چنین می گوید:

او کسی است که برق برای بیم و امید را به شما می نمایاند. ابرهای گرانبار را پدیدار می کند. «» رعد، به حمله او و فرشتگان (جملگی) از بیمش تسبیح می گویند.

و صاعقه ها را فرو فرستد و با آنها هرکه را بخواهد مورد اصابت قرار می دهد، در جایی که آنان درباره ی خدا مجادله می کنند، و او سخت کیفر است «» (۱)

پاورقی:

(۱) نه ی بینات، ص ۴۶۴؛ شأن نزول آیات، ۳۳۹.

بدفرجامی بیهوده پرسی

شأن نزول آیه های ۱۲ و ۱۳ سوره ی رعد

یکی از مشرکان به قصد تمسخر پیامبر اسلام نزد ایشان آمد و گفت: «ای محمد صلی الله علیه و آله وسلم! من چند پرسش دارم که اگر به آن ها پاسخ دهی، به تو و پروردگارت، ایمان خواهم آورد؟» پیامبر بارها با او سخن گفته و او را اسلام فرا خوانده بود، ولی وی سخن پیامبر را به تمسخر گرفته بود. او می پنداشت با این رفتار و گفتار تمسخرآمیز، پیامبر را از کارهای اصلی اش باز می دارد. پیامبر اکرم نیز با او مدارا می کرد و نیّت بد او را به رخ نمی آورد و در صورت امکان به او پاسخ می گفت؛ چون اگر پرسش او را بی پاسخ می گذاشت، باز به گونه ای دیگر، بهانه جویی می کرد.

پیامبر فرمود: «پرسش خود را بپرس، ولی از مجادله و بیهوده گویی بپرهیز؛ زیرا در این صورت گرفتار عذاب الهی می گردی و نابود می شوی!».

او پرسید: «به من بگو: جنس خدا از چیست؟ از لولو یا مرجان؟ از طلا یا نقره؟» پیامبر بی درنگ پاسخ گفت؛ «خدای من جسم نیست. او آفریننده ی همه ی چیزهایی است که تو نام بردی». آن مرد خیره سر باز ادامه داد: «آنگاه که ما بمیریم و خاک شویم خدای تو چگونه ما را زنده می کند؟ ما که زنده نمی شویم تا بازخواست شویم!».

این پرسش ها ادامه داشت که ناگهان صاعقه ای فرود آمد و این مشرک سرکش را به خاک هلاکت افکند و نشان داد که مدار

او با سرکشان اندازه ای دارد. همان گونه که رحم و مروّت لازم است، قاطعیت و برخورد قهرآمیز نیز در مواردی می تواند از سرکشی افراد معاند جلوگیری کند. آیات ۱۲ و ۱۳ که در این باره نازل شد، چنین می گوید:

او کسی است که برق برای بیم و امید را به شما می نمایاند. ابرهای گرانبار را پدیدار می کند. «» رعد، به حمله او و فرشتگان (جملگی) از بیمش تسبیح می گویند. و صاعقه ها را فرو فرستد و با آنها هرکه را بخواهد مورد اصابت قرار می دهد، در جایی که آنان درباره ی خدا مجادله می کنند، و او سخت کیفر است «» (۱)

پاورقی:

(۱) نه ی بینات، ص ۴۶۴؛ شأن نزول آیات، ۳۳۹.

بینایی یا نور هدایت

شأن نزول آیه ی ۱۹ سوره ی رعد

همه حمزه را می شناختند و از شجاعت و هیبت و قدرت او به بزرگی یاد می کردند. هرچند حمزه هنوز مسلمان نشده بود، ولی برادرزاده اش، محمد صلی الله علیه و آله وسلم را بسیار دوست داشت و از او پشتیبانی می کرد. به همین دلیل، کسی جرأت نداشت به رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم آزاری برساند.

روزی حمزه به شکار رفت و «ابوجهل» با بهره گیری از این فرصت، رسول خدا را مجروح کرد و او را رنجاند. هنگامی که حمزه بازگشت، کنیزش به او گفت: «آیا می دانی که در غیبت تو بر محمّد صلی الله علیه و آله وسلم چه گذشت؟» «حمزه» پرسید: «مگر چه روی داده است؟» کنیز گفت: «ابوجهل برادرزاده ات را کتک زده، ناسزا گفته و بدن او را زخمی کرده است». حمزه از این سخن برآشفت و بی تاب شد. بی درنگ در پی ابوجهل دوان گردید و او را با گروهی از قریش یافت. قریش که حمزه را خشمگین دیدند، از ترس پراکنده شدند و

ابوجهل تنها مانـد. حمزه به او گفت: «ای مرد نانجیب! چه کردی؟ در نبود من، بر سر برادرزاده ام، چه آوردی؟ سپس بی آن که منتظر پاسخ بمانـد، به ابوجهـل حمله برد و او را سـخت مجروح کرد. پس از آن به خانه ی پیامبر آمـد. هنگامی که پیامبر، عموی خویش را با آن حالت دید دریافت که حمزه از درگیری ابوجهل با وی خبردار شده است. بنابراین فرمود: «عموجان! از این که ابوجهل به من آزار رسانـده است غمگین شـده ای؟ من اندوهگین نیسـتم و تنها از یک کار تو شادمان خواهم گشت». حمزه گفت: «یا محمد! آن کار چیست؟ بگو که هرچه بخواهی، انجام خواهم داد». آن حضـرت فرمود: «عموجان! اگر بگویی اشـهد ان لااله الّاالله و اشـهد ان محمد رسول الله بسـیار شادمان خواهم شد». حمزه بی درنگ شهادتین بر زبان جاری ساخت و مسلمان گردید. با اسلام آوردن حمزه، صدها مسلمان مکه خوشحال شدند و شماری دیگر از مردم نیز اسلام آوردند.

در این هنگام آیه ی ۱۹ سوره ی رعد درباره ی مساوی نبودن جایگاه حمزه و ابوجهل نازل شد:

پس آیـا کسـی که می دانـد آن چه از سوی پروردگـارت بر تو نـازل شـده است، حقیقت دارد، ماننـد کسـی است که کوردل است؟ تنها خردمندانند که عبرت می گیرند » (۱)

پاورقی:

(۱) نمونه ی بینات، ص ۴۶۴؛ تفسیر کشف الاسرار، ج ۵، ص ۱۸۷.

مدارا با دشمن برای هدفی بزرگ تر

شأن نزول آیه ی ۳۰ سوره ی رعد

رسول گرامی اسـلام در ذیقعـده سال شـشم هجری با بیش از هزار تن از مسـلمانان که در رکاب او بودنـد به قصد عمره راهی مکه شد. هنگامی که این خبر به مشرکین مکه رسید بر آن شدند تا به مسلمانان، اجازه ی ورود ندهند.

پیامبر با یاران خویش در دو فرسنگی مکه در محل چاهی به نام «حدیبیه» فرود آمد. قریش پیغام داد که ما به تو اجازه ی ورود به مکه نمی دهیم. حضرت در پاسخ فرمود: «ما جز به قصد عمره بدین جا نیامده ایم و پس از انجام مراسم نیز بی درنگ باز می گردیم».

چون طرفین بر جنگ نمی اندیشند، پیشنهاد صلح را پذیرفتند و قرار شد شرایط صلح نوشته شود. پیامبر از علی علیه السلام خواست که پیمان نامه را با بسم الله الرحمن الرحیم آغاز کند. سهیل نماینده ی قریش گفت: «من جز مسیلمه کذاب که در یمن است، رحمان دیگری نمی شناسم. پس بنویس: بسمک اللّهم». مسلمانان برآشفتند و گفتند: «ما جز به بسم الله الرحمن الرحیم تن در نمی دهیم» پیامبر فرمود: «اشکالی ندارد». سپس فرمود: «بنویس این پیمانی است که میان محمد رسول الله و..».. هنوز سخن پیامبر پایان نیافته بود که سهیل گفت: «اگر ما، تو را رسول خدا می دانستیم، از زیارت خانه ی خدا باز نمی داشتیم و هرگز به جنگ با تو بر نمی خواستیم. پس بنویس: «محمدبن عبدالله». پیامبر اکرم به علی علیه السلام فرمود: «رسول الله را از نامه بردار». علی علیه السلام فرمود: «من نمی توانم با دست خود، نام رسول الله را پاک کنم». پیامبر به دست خویش، نام رسول الله را پاک کرد و فرمود: «بنویس این عهدنامه ای است که میان محمد بن عبدالله و سهیل بن عمرو منعقد گردید و موافقت کردند که تا ده سال میان مسلمانان و مشرکان مکه، جنگی نباشد».

در این هنگام، آیه نازل شد و مشرکان را به دلیل بهانه گیری و مخالفت شان با نام رحمان که از ویژگی های خداوند است، سرزنش کرد:

بدین گونه تو را در

میان امّتی که پیش از آن، امت های روزگار به سر بردند، فرستادیم تا آن چه را به تو وحی کردیم، بر آنان بخوانی، در حالی که آنان به (خدای) رحمان کفر می ورزند. بگو: «اوست پروردگار من. معبودی به جز او نیست و بر او توکل کرده ام و بازگشت من به سوی اوست «» (۱)

پاورقی:

(۱) نمونه ی بینات، ص ۴۶۶؛ شأن نزول آیات، ۳۴۲؛ تفسیر نمونه، ج ۱۰، ص ۲۱۹.

لجاجت زاییده ی بی ایمانی

شأن نزول آیه های ۳۱ و ۳۲ سوره ی رعد

خفاشان شب پرست که در آسمان سیاه اندیشه ی خویش بی هدف از این سو به آن سو پرمی زدند، هر روز با سنگدلی بیش تر به تحقیر و تمسخر پیامبر اسلام و یارانش می پرداختند و با سخنان زهرآگین خویش، قلب نازنین پیامبر را می آزردند. پیامبر رحمت نه تنها به این همه گفتار ناسزا و ناروا پاسخ نمی داد بلکه به امید نجات این سیه دلان تنها از روشنایی ایمان برای آنا ن سخن می گفت. با این حال، این نگون بختان یک بار دیگر گردهم نشستند تا برای آزار دادن پیام آور نیکی، نقشه بکشند. پس از مشورتی طولانی لبخند رضایت بر چهره ی دیورویشان نقش بست و شادمان از نقشه ی پلید خویش در پشت خانه ی کعبه به انتظار محمد لی الله علیه و آله وسلم نشستند.

پیامبر به همراه شماری از یاران خود از طواف خانه ی خدا برمی گشت. آنان بی درنگ پیامبر را به میان جمع خویش فرا خواندند. هرچند رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم از قصدشان باخبر بود، ولی به امید هدایت جمع گمراهی که ناآگاهانه می زیستند، به آن گروه نزدیک شد. در این حال، یکی از سران قریش با غرور فزاینده ای، قهقهه سر داد و رو به پیامبر گفت: «پس تو خود را فرستاده ی خدا

می دانی؟! هر پیامبری نشانه ای دارد، تو چه توانایی و نشانه ای برای حقّانیت خود آورده ای؟ اگر دوست داری ما به تو ایمان آوریم و از تو پیروی کنیم، باید خواسته های ما را برآورده سازی. اگر تو می پنداری پیامبر خدا هستی، سلیمان علیه السلام نیز پیامبر بود. او باد را به تسخیر درآورد و امور فراوانی را در اختیار گرفت. اگر راست می گویی، باد را به تسخیر ما درآور تا بر آن سوار شویم و به شام رویم و نیازمندی های خود را فراهم آوریم و همان روز به شهرمان بازگردیم. تو اگر از سلیمان برتری؛ نباید از این کار ناتوان باشی». سپس خنده اش را بار دیگر از سر گرفت.

مرد دیگری از همان جمع در حالی که می کوشید صدایش را رساتر سازد، بانگ برآورد: «تو مدعی هستی که از عیسی نیز برتری. حال که چنین است از خدای خود بخواه که مردگان ما را زنده کند. آن وقت همه چیز روشن می شود؛ زیرا در آن صورت ما از آنان می پرسیم و به حق یا باطل بودن تو پی می بریم». پس از آن پیرمردی کوتاه قد که به سختی بر عصایش تکیه زده بود، پیامبر را خطاب قرار داد و گفت: «تو اظهار می داری که از داوود برتری. خداوند کوه ها را مسخر او گردانید، تو نیز از خدا بخواه که کوه های مکه روان گردند و کمی پس تر روند تا بر زمین های تنگ و محدود ما اندکی افزوده شود». دیگری فریاد برآورد: «کشت زارهای ما را خشک سالی فرا گرفته است. اگر راست می گویی، چشمه های آب روان پدید آور تا کشت زارهای خود را سیراب کنیم و درختان تازه بکاریم و از میوه های آن

بهره ببریم». در این میـان، مردی زشت رو در حالی که می خندیـد، گفت: «ای محمّـد! از پروردگار خود بخواه این صـخره ی سنـگ را که زیر پـای تـو قرار دارد، به طلاـ بَدَل سـازد. من طلاـ را خیلی دوست دارم همین مرا بس است؛ چون دیگر مجبور نیسـتم برای لقمه نـانی به این سو و آن سو سـفر کنم». مرد دیگری که تا آن لحظه سـکوت اختیار کرده بود حرف دوسـتش را تأیید کرد و گفت: «هان ای محمد صلی الله علیه و آله وسلم! چه شده است؟ چرا خاموش مانده ای و سخن نمی گویی؟».

پیامبر ایسـتاده بود به سـخنان بیهوده ی آنان گوش می داد. در این حال، آیاتی نازل شـد و پس از آن پیامبر فرمود: «سوگند به کسـی که جان من در دست قدرت اوست! اگر اصـرار ورزید، آن چه را گفتید برای شـما می آورم. اگر در این که شما ایمان آوردیـد و به بهشت درآیید یا به خواسـته هاتان برسـید، ولی از رحمت خدا محروم باشـید، اختیار را به من دهید، من بهشت را برای شـما برمی گزینم. همانـا اگر به خواسـته تـان، جامه ی عمل بپوشانم هم چنان شـما کفر خواهیـد ورزیـد. خـدا شـما را به عذابی گرفتار می سازد که تاکنون کسی به چنین عذابی گرفتار نشده است».

آیات یاد شده بدین قرار است:

اگر قرآنی بود که کوه ها بدان روان می شد یا زمین بدان قطعه قطعه می گردید یا مردگان بدان به سخن درمی آمدند (بازهم در آنان اثر نمی کرد.) نه چنین است، بلکه همه ی امور به خـدا بسـتگی دارد. آیا کسانی که ایمان آورده اند، ندانسـته اند اگر خـدا می خواست، به یقین، همه ی مردم را به راه می آورد؟ و کسـانی که کافر شـده انـد پیوسـته (به سـزای آن چه کرده انـد) مصیبت

کوبنـده ای به آنان می رسـد یا نزدیک خانه هایشان فرو آیـد، تا وعـده ی خـدا فرا رسد. آری، خدا وعده ی (خود را) خلاف نمی کنـد » و بی گمان، فرسـتادگان پیش از تو (نیز) مسـخره شدنـد. پس به کسانی که کافر شـده بودند، مهلت دادم. آن گاه آنان را (به کیفر) گرفتم. پس چگونه بود کیفر من؟ » (۱)

پاورقی:

(۱) شأن نزول آیات، ص ۳۴۳؛ تفسیر نمونه، ج ۱۰، ص ۳۴۳؛ نمونه ی بینات، ص ۴۶۷؛ مجمع البیان، ج ۱۳، ص ۶۷.

لجاجت زاییده ی بی ایمانی

شأن نزول آیه های ۳۱ و ۳۲ سوره ی رعد

خفاشان شب پرست که در آسـمان سـیاه اندیشه ی خویش بی هدف از این سو به آن سو پرمی زدند، هر روز با سنگدلی بیش تر به تحقیر و تمسخر پیامبر اسلام و یارانش می پرداختند و با سخنان زهرآگین خویش، قلب نازنین پیامبر را می آزردند. پیامبر رحمت نه تنها به این همه گفتار ناسزا و ناروا پاسخ نمی داد بلکه به امید نجات این سیه دلان تنها از روشنایی ایمان برای آنا ن سخن می گفت. بـا این حـال، این نگون بختان یک بار دیگر گردهم نشسـتند تا برای آزار دادن پیام آور نیکی، نقشه بکشـند. پس از مشورتی طولانـی لبخنـد رضایت بر چهره ی دیورویشان نقش بست و شادمان از نقشه ی پلیـد خویش در پشت خانه ی کعبه به انتظار محمد لی الله علیه و آله وسلم نشستند.

پیـامبر به همراه شـماری از یـاران خود از طواف خـانه ی خـدا برمی گشت. آنـان بی درنـگ پیـامبر را به میان جمع خویش فرا خواندند. هرچند رسول خدا صـلی الله علیه و آله وسـلم از قصدشان باخبر بود، ولی به امید هدایت جمع گمراهی که ناآگاهانه می زیستند، به آن گروه نزدیک شد. در این حال، یکی از سران قریش با غرور فزاینده ای، قهقهه سر داد و رو به پیامبر گفت:

«پس تو خود را فرستاده ی خدا می دانی؟! هر پیامبری نشانه ای دارد، تو چه توانایی و نشانه ای برای حقّانیت خود آورده ای؟ اگر دوست داری ما به تو ایمان آوریم و از تو پیروی کنیم، باید خواسته های ما را برآورده سازی. اگر تو می پنداری پیامبر خدا هستی، سلیمان علیه السلام نیز پیامبر بود. او باد را به تسخیر درآورد و امور فراوانی را در اختیار گرفت. اگر راست می گویی، باد را به تسخیر ما درآور تا بر آن سوار شویم و به شام رویم و نیازمندی های خود را فراهم آوریم و همان روز به شهرمان بازگردیم. تو اگر از سلیمان برتری؛ نباید از این کار ناتوان باشی». سپس خنده اش را بار دیگر از سر گرفت.

مرد دیگری از همان جمع در حالی که می کوشید صدایش را رساتر سازد، بانگ برآورد: «تو مدعی هستی که از عیسی نیز برتری. حال که چنین است از خدای خود بخواه که مردگان ما را زنده کند. آن وقت همه چیز روشن می شود؛ زیرا در آن صورت ما از آنان می پرسیم و به حق یا باطل بودن تو پی می بریم». پس از آن پیرمردی کوتاه قد که به سختی بر عصایش تکیه زده بود، پیامبر را خطاب قرار داد و گفت: «تو اظهار می داری که از داوود برتری. خداوند کوه ها را مسخر او گردانید، تو نیز از خدا بخواه که کوه های مکه روان گردند و کمی پس تر روند تا بر زمین های تنگ و محدود ما اندکی افزوده شود». دیگری فریاد برآورد: «کشت زارهای ما را خشک سالی فرا گرفته است. اگر راست می گویی، چشمه های آب روان پدید آور تا کشت زارهای خود را سیراب کنیم و درختان

تـازه بکـاریم و از میـوه هـای آن بهره بـبریم». در ایـن میـان، مردی زشـت رو در حـالی کـه می خندیـد، گفت: «ای محمّـد! از پروردگـار خود بخواه این صـخره ی سـنگ را که زیر پای تو قرار دارد، به طلا بَـدَل سازد. من طلا را خیلی دوست دارم همین مرا بس است؛ چـون دیگر مجبـور نیسـتم برای لقمه نـانی به این سو و آن سو سـفر کنم». مرد دیگری که تـا آن لحظه سـکوت اختیار کرده بود حرف دوسـتش را تأیید کرد و گفت: «هان ای محمد صـلی الله علیه و آله وسـلم! چه شده است؟ چرا خاموش مانده ای و سخن نمی گویی؟».

پیامبر ایسـتاده بود به سـخنان بیهوده ی آنان گوش می داد. در این حال، آیاتی نازل شـد و پس از آن پیامبر فرمود: «سوگند به کسـی که جان من در دست قدرت اوست! اگر اصـرار ورزید، آن چه را گفتید برای شـما می آورم. اگر در این که شما ایمان آوردیـد و به بهشت درآیید یا به خواسـته هاتان برسـید، ولی از رحمت خدا محروم باشـید، اختیار را به من دهید، من بهشت را برای شـما برمی گزینم. همانـا اگر به خواسـته تـان، جامه ی عمل بپوشانم هم چنان شـما کفر خواهیـد ورزیـد. خـدا شـما را به عذابی گرفتار می سازد که تاکنون کسی به چنین عذابی گرفتار نشده است».

آیات یاد شده بدین قرار است:

اگر قرآنی بود که کوه ها بدان روان می شد یا زمین بدان قطعه قطعه می گردید یا مردگان بدان به سخن درمی آمدند (بازهم در آنان اثر نمی کرد.) نه چنین است، بلکه همه ی امور به خـدا بسـتگی دارد. آیا کسانی که ایمان آورده اند، ندانسـته اند اگر خدا می خواست، به یقین، همه ی مردم را به راه می آورد؟ و کسانی که کافر شده اند

پیوسته (به سزای آن چه کرده اند) مصیبت کوبنده ای به آنان می رسد یا نزدیک خانه هایشان فرو آید، تا وعده ی خدا فرا رسد. آری، خدا وعده ی (خود را) خلاف نمی کند » و بی گمان، فرستادگان پیش از تو (نیز) مسخره شدند. پس به کسانی که کافر شده بودند، مهلت دادم. آن گاه آنان را (به کیفر) گرفتم. پس چگونه بود کیفر من؟ » (۱)

پاورقی:

(۱) شأن نزول آیات، ص ۳۴۳؛ تفسیر نمونه، ج ۱۰، ص ۳۴۳؛ نمونه ی بینات، ص ۴۶۷؛ مجمع البیان، ج ۱۳، ص ۶۷.

اعراب آیات

{بِسْمِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {اللَّهِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر / فعل مقدّر یا محذوف / فاعل محذوف {الرَّحْمنِ} نعت تابع {الرَّحِیمِ} نعت تابع

{المر} {تِلْکَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {آیاتُ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {الْکِتابِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {وَالَّذِی} (و) حرف عطف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {أُنْزِلَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / نائب فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {إِلَیْکَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {مِنْ} حرف جر {رَبِّکَ} اسم مجرور یا در محل جر / (ک) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {الْحَقُّ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {وَلکِنَّ} (و) حرف عطف / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {أَکْثَرَ} اسم لکن، منصوب یا در محل نصب {النَّاسِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {لا} حرف نفی غیر عامل {یُؤْمِنُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / خبر لکن محذوف

{اللَّهُ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {الَّذِی}

خبر، مرفوع یا در محل رفع {رَفَعَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {السَّماواتِ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {بِغَيْرِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {عَمَدٍ} مضاف اليه، مجرور یا در محل جر {تَرَوْنَها} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {ثُمَّ} حرف عطف {اسْتَوى} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {عَلَى} حرف جر {الْعَرْشِ} اسم مجرور یا در محل جر {وَسَخَّرَ} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {الشَّمْسَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {وَالْقَمَرَ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {كُلٌّ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {يَجْرِي} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل {لِأَجَلٍ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {مُسَمًّى} نعت تابع {يُدَبِّرُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {الْأَمْرَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {يُفَصِّلُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {الْآياتِ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {لَعَلَّكُمْ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (ك) ضمیر متصل در محل نصب، اسم لعل {بِلِقاءِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {رَبِّكُمْ}

مضاف الیه، مجرور یا در محل جر / (ک) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {تُوقِنُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / خبر لعل محذوف

{وَهُوَ} (و) حرف عطف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {الَّذِی} خبر، مرفوع یا در محل رفع {مَدَّ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {الْأَرْضَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {وَجَعَلَ} (و) حرف عطف / حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {فِیها} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {رَواسِیَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {وَأَنْهاراً} (و) حرف عطف / معطوف تابع {وَمِنْ} (و) حرف عطف / حرف جر {کُلِّ} اسم مجرور یا در محل جر {الثَّمَراتِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {جَعَلَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {فِیها} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {زَوْجَیْنِ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {اثْنَیْنِ} نعت تابع {یُغْشِی} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {اللَّیْلَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {النَّهارَ} مفعولٌ به ثان (دوم)، منصوب یا در محل نصب {إِنَّ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {فِی} حرف جر {ذلِکَ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر إنَّ محذوف {لَآیاتٍ} (ل) حرف مزحلقه / اسم إنّ، منصوب یا در محل نصب {لِقَوْمٍ} حرف جر و اسم بعد از آن

مجرور {يَتَفَكَّرُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمير متصل در محل رفع و فاعل

{وَفِي} (و) حرف عطف / حرف جر {الْأَرْضِ} اسم مجرور يا در محل جر / خبر مقدّم محذوف {قِطَعٌ} مبتدا مؤخّر {مُتَجاوِراتٌ} نعت تابع {وَجَنَّاتٌ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {مِنْ} حرف جر {أَعْنابٍ} اسم مجرور يا در محل جر {وَزَرْعٌ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {وَنَخِيلٌ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {صِنْوانٌ} نعت تابع {وَغَيْرُ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {صِنْوانٍ} مضاف اليه، مجرور يا در محل جر {يُسْقى} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهرى يا تقديرى / نائب فاعل، ضمير مستتر (هو) در تقدير {بِماءٍ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {واحِدٍ} نعت تابع {وَنُفَضِّلُ} (و) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهرى يا تقديرى / فاعل، ضمير مستتر (نحن) در تقدير {بَعْضَها} مفعولٌ به، منصوب يا در محل نصب / (ه) ضمير متصل در محل جر، مضاف اليه {عَلى} حرف جر {بَعْضٍ} اسم مجرور يا در محل جر {فِي} حرف جر {الْأُكُلِ} اسم مجرور يا در محل جر {إِنَّ} حرف مشبه بالفعل يا حرف نفى ناسخ {فِي} حرف جر {ذلِكَ} اسم مجرور يا در محل جر / خبر إنَّ محذوف {لَآياتٍ} (ل) حرف مزحلقه / اسم إنّ، منصوب يا در محل نصب {لِقَوْمٍ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {يَعْقِلُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمير متصل در محل رفع و فاعل

{وَإِنْ} (و) حرف استيناف / حرف شرط جازم {تَعْجَبْ} فعل مضارع، مجزوم به سكون / فاعل، ضمير مستتر (أنت) در تقدير {فَعَجَبٌ}

(ف) رابط جواب برای شرط / خبر مقدّم {قَوْلُهُمْ} مبتدا مؤخّر / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {أَإِذا} همزه (أ) حرف استفهام / ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {كُنَّا} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع، اسم کان {تُراباً} خبر کان، منصوب یا در محل نصب {أَإِنَّا} همزه (أ) حرف استفهام / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (نا) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {لَفِی} (ل) حرف مزحلقه / حرف جر {خَلْقٍ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر إنَّ محذوف {جَدِيدٍ} نعت تابع {أُولئِكَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {الَّذِينَ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {كَفَرُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {بِرَبِّهِمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَأُولئِكَ} (و) حرف عطف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {الْأَغْلالُ} مبتدا ثان (دوم) {فِی} حرف جر {أَعْناقِهِمْ} اسم مجرور یا در محل جر / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه / خبر ثان (دوم)، محذوف / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل {وَأُولئِكَ} (و) حرف عطف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {أَصْحابُ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {النَّارِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {هُمْ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {فِيها} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {خالِدُونَ} خبر، مرفوع یا در محل رفع

{وَيَسْتَعْجِلُونَكَ} (و) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون

/ (و) ضـمیر متصـل در محل رفع و فاعل / (ك) ضـمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {بِالسَّیِّئَهِ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {قَبْلَ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {الْحَسَـنَهِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {وَقَدْ} (و) حالیه / حرف تحقیق {خَلَتْ} فعـل ماضـی، مبنی بر فتحه ظـاهری یا تقـدیری / (ت) تأنیث {مِنْ} حرف جر {قَبْلِهِمُ} اسم مجرور یا در محل جر / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {الْمَثُلاتُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {وَإِنَّ} (و) حرف عطف / حرف مشـبه بالفعـل یـا حرف نفی ناسـخ {رَبَّکَ} اسم إنّ، منصوب یـا در محـل نصب / (ك) ضـمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {لَذُو} (ل) حرف مزحلقه / خبر، مرفوع یا در محل رفع {مَغْفِرَهٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {لِلنَّاسِ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {عَلی} حرف جر {ظُلْمِهِمْ} حـال، منصوب / (ه) ضـمیر متصـل در محـل جر، مضاف الیه {وَإِنَّ} (و) حرف عطف / حرف مشـبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {رَبَّکَ} اسم إنّ، منصوب یا در محل نصب / (ك) ضـمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {لَشَدِیدُ} (ل) حرف مزحلقه / خبر إنَّ، مرفوع یا در محل رفع {الْعِقابِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

{وَیَقُولُ} (و) حرف عطف / فعـل مضـارع، مرفوع به ضـمه ظاهری یا تقـدیری {الَّذِینَ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {کَفَرُوا} فعل ماضـی، مبنی بر ضـمه / (و) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعل {لَوْلا} حرف تحضـیض {أُنْزِلَ} فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یا

تقـدیری {عَلَیْهِ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {آیَةٌ} نـائب فاعـل، مرفوع یـا در محـل رفع {مِنْ} حرف جر {رَبِّهِ} اسـم مجرور یـا در محـل جر / (ه) ضـمیر متصـل در محـل جر، مضـاف الیه {إِنَّمـا} حرف مکفوف (کافّه و مکفوفه) {أَنْتَ} مبتـدا، مرفوع یـا در محـل رفع {مُنْذِرٌ} خبر، مرفوع یـا در محـل رفع {وَلِکُلِّ} (و) حرف عطف / حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {قَوْمٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر / خبر مقدّم محذوف {هادٍ} مبتدا مؤخّر

{اللَّهُ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {یَعْلَمُ} فعل مضارع، مرفوع به ضـمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل {ما} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {تَحْمِلُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری {کُلُّ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {أُنْثی} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {وَما} (و) حرف عطف / مفعولٌ به، منصوب یـا در محـل نصب {تَغِیضُ} فعـل مضـارع، مرفوع به ضـمه ظاهری یا تقـدیری {الْأَرْحامُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {وَما} (و) حرف عطف / مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {تَزْدادُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مسـتتر (هی) در تقـدیر {وَکُلُّ} (و) حرف عطف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {شَیْءٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {عِنْدَهُ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {بِمِقْدارٍ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر در تقدیر یا محذوف

یا در محل

{عـالِمُ} مبتـدا مقـدّر یـا محـذوف یـا در محـل / خـبر، مرفـوع یـا در محـل رفع {الْغَيْبِ} مضـاف اليه، مجرور یـا در محـل جر {وَالشَّهـادَةِ} (و) حرف عطف / معطوف تـابع {الْكَبِيرُ} خبر ثـان (دوم)، مرفوع یـا در محـل رفع {الْمُتَعـالِ} خبر ثـالث (سوم)، مرفوع یا در محل رفع

{سَواءٌ} خبر مقـدّم {مِنْكُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {مَنْ} مبتدا مؤخّر {أَسَرَّ} فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضـمیر مستتر (هو) در تقدیر {الْقَوْلَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {وَمَنْ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {جَهَرَ} فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضـمیر مستتر (هو) در تقدیر {بِهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {وَمَنْ} (و) حرف عطف / معطوف تـابع {هُوَ} مبتـدا، مرفوع یـا در محـل رفع {مُسْتَخْفٍ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {بِاللَّيْلِ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {وَسارِبٌ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {بِالنَّهارِ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور

{لَهُ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {مُعَقِّباتٌ} مبتدا مؤخّر {مِنْ} حرف جر {بَيْنِ} اسم مجرور یا در محـل جر {يَدَيْهِ} مضـاف اليه، مجرور یـا در محل جر / (ه) ضـمیر متصل در محل جر، مضاف اليه {وَمِنْ} (و) حرف عطف / حرف جر {خَلْفِهِ} اسم مجرور یـا در محـل جر / (ه) ضـمیر متصل در محل جر، مضاف اليه {يَحْفَظُونَهُ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ

به {مِنْ} حرف جر {أَمْرِ} اسم مجرور یـا در محـل جر {اللَّهِ} مضـاف الیه، مجرور یا در محل جر {إِنَّ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسـخ {اللَّهَ} اسم إنّ، منصوب یـا در محـل نصب {لا ـ} حرف نفی غیر عامـل {يُغَيِّرُ} فعـل مضارع، مرفوع به ضـمه ظاهری یا تقـدیری / فاعل، ضـمیر مسـتتر (هو) در تقـدیر / خبر إنَّ محذوف {ما} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {بِقَوْمٍ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {حَتَّى} حرف نصب {يُغَيِّرُوا} فعـل مضارع، منصوب به حـذف نون / (و) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعل {ما} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {بِأَنْفُسِهِمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / (ه) ضـمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَإِذا} (و) حرف عطف / ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {أَرادَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظـاهری یـا تقـدیری {اللَّهُ} فاعـل، مرفوع یـا در محـل رفع {بِقَوْمٍ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {سُوْءاً} مفعولٌ به، منصوب یـا در محـل نصب {فَلا} (ف) رابط جواب برای شـرط / (لا)ی نفی جنس {مَرَدَّ} اسم لای نفی جنس، منصوب {لَهُ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور / خبر لای نفی جنس، محـذوف {وَما} (و) حرف عطـف / حرف نفی غیر عامـل {لَهُمْ} حرف جر و اسـم بعـد از آن مجرور / خـبر مقـدّم محـذوف {مِنْ} حرف جر {دُونِهِ} اسم مجرور یـا در محـل جر / (ه) ضـمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {مِنْ} حرف جر زائد {والٍ} مبتدا مؤخّر

{هُوَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {الَّذِی}

خبر، مرفوع یا در محل رفع {یُرِیکَمُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / (ک) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {الْبَرْقَ} مفعولٌ به ثان (دوم)، منصوب یا در محل نصب {خَوْفاً} حال، منصوب {وَطَمَعاً} (و) حرف عطف / معطوف تابع {وَیُنْشِئُ} (و) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {السَّحابَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {الثِّقالَ} نعت تابع

{وَیُسَبِّحُ} (و) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری {الرَّعْدُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {بِحَمْدِهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَالْمَلائِکَةُ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {مِنْ} حرف جر {خِیفَتِهِ} اسم مجرور یا در محل جر / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَیُرْسِلُ} (و) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {الصَّواعِقَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {فَیُصِیبُ} (ف) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {بِها} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {مَنْ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {یَشاءُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {وَهُمْ} (و) حالیه / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {یُجادِلُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / خبر در

تقـدیر یـا محـذوف یا در محل {فِی} حرف جر {اللَّهِ} اسم مجرور یا در محل جر {وَهُوَ} (و) حالیه / مبتـدا، مرفوع یا در محل رفع {شَدِیدُ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {الْمِحالِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

{لَهُ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {دَعْوَةُ} مبتدا مؤخّر {الْحَقِّ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {وَالَّذِینَ} (و) حرف عطف / مبتـدا، مرفوع یـا در محل رفع {یَدْعُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعل {مِنْ} حرف جر {دُونِهِ} اسم مجرور یا در محل جر / (ه) ضـمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {لا} حرف نفی غیر عامـل {یَسْتَجِیبُونَ} فعـل مضـارع، مرفـوع به ثبوت نون / (و) ضـمیر متصـل در محـل رفع و فاعـل / خبر در تقـدیر یا محذوف یا در محل {لَهُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {بِشَیْءٍ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {إِلَّا} حرف استثنا {کَباسِطِ} حرف جر و اسـم بعـد از آن مجرور {کَفَّیْهِ} مضـاف الیه، مجرور یـا در محـل جر {إِلَی} حرف جر {الْماءِ} اسـم مجرور یـا در محل جر {لِیَبْلُغَ} (ل) حرف نصب / فعل مضارع، منصوب به فتحه ظاهری یا تقـدیری / فاعل، ضـمیر مسـتتر (هو) در تقدیر {فاهُ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَما} (و) حالیه / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {هُوَ} اسم ما، مرفوع یا در محل رفع {بِبالِغِهِ} (ب) حرف جر زائد / خبر ما، منصوب یا در

محل نصب / (ه) ضـمير متصل در محل جر، مضاف اليه {وَما} (و) حرف استيناف / حرف نفى غير عامل {دُعاءُ} مبتدا، مرفوع يا در محل رفع {الْكافِرِينَ} مضاف اليه، مجرور يا در محل جر {إِلاَّ} حرف استثنا {فِى} حرف جر {ضَلالٍ} اسم مجرور يا در محل جر / خبر در تقدير يا محذوف يا در محل

{وَلِلَّهِ} (و) حرف عطف / حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {يَسْجُدُ} فعل مضارع، مرفوع به ضـمه ظاهرى يا تقديرى {مَنْ} فاعـل، مرفوع يا در محل رفع {فِى} حرف جر {السَّماواتِ} اسم مجرور يا در محل جر {وَالْأَرْضِ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {طَوْعاً} حال، منصوب {وَكَرْهاً} (و) حرف عطف / معطوف تابع {وَظِلالُهُمْ} (و) حرف عطف / عطف (مَن) / (ه) ضـمير متصل در محل جر، مضاف اليه {بِالْغُدُوِّ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {وَالْآصالِ} (و) حرف عطف / معطوف تابع

{قُلْ} فعل امر مبنى بر سكون / فاعل، ضـمير مسـتتر (أنت) در تقدير {مَنْ} مبتدا، مرفوع يا در محل رفع {رَبُّ} خبر، مرفوع يا در محـل رفع {السَّماواتِ} مضاف اليه، مجرور يا در محل جر {وَالْأَرْضِ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {قُلِ} فعل امر مبنى بر سـكون / فاعـل، ضـمير مسـتتر (أنت) در تقـدير {اللَّهُ} مبتـدا، مرفوع يا در محل رفع / خبر در تقـدير يا محـذوف يا در محل {قُلْ} فعل امر مبنى بر سـكون / فاعل، ضمير مستتر (أنت) در تقدير {أَفَاتَّخَذْتُمْ} همزه (أ) حرف استفهام / (ف) حرف عطف / فعل ماضى، مبنى بر فتحه ظاهرى يا تقديرى / (ت) ضمير متصل، در محل رفع و فاعل {مِنْ}

حرف جر {دُونِهِ} اسم مجرور یـا در محـل جر / (ه) ضـمیر متصـل در محـل جر، مضاف الیه {أَوْلِیاءَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محـل نصب {لا} حرف نفی غیر عامـل {یَمْلِکُونَ} فعـل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعل {لِأَنْفُسِهِمْ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور / (ه) ضـمیر متصـل در محـل جر، مضـاف الیه {نَفْعاً} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {وَلا} (و) حرف عطف / حرف نفی غیر عامل {ضَرًّا} معطوف تابع {قُلْ} فعل امر مبنی بر سـکون / فاعل، ضـمیر مسـتتر (أنت) در تقدیر {هَلْ} حرف استفهام {یَسْتَوِی} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری {الْأَعْمی} فاعل، مرفوع یـا در محل رفع {وَالْبَصِیرُ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {أَمْ} حرف عطف {هَلْ} حرف اسـتفهام {تَسْتَوِی} فعل مضارع، مرفوع به ضـمه ظـاهری یـا تقـدیری {الظُّلُمـاتُ} فاعـل، مرفوع یا در محل رفع {وَالنُّورُ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {أَمْ} حرف عطف {جَعَلُوا} فعـل ماضـی، مبنی بر ضـمه / (و) ضـمیر متصـل در محـل رفع و فاعل {لِلَّهِ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {شُرَکاءَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {خَلَقُوا} فعل ماضـی، مبنی بر ضـمه / (و) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعـل {کَخَلْقِهِ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور / (ه) ضـمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {فَتَشابَهَ} (ف) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {الْخَلْقُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {عَلَیْهِمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {قُلِ} فعل امر مبنی بر

سکون / فاعل، ضـمیر مسـتتر (أنت) در تقـدیر {اللَّهُ} مبتـدا، مرفوع یا در محل رفع {خالِقُ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {كُلِّ} مضـاف الیه، مجرور یـا در محل جر {شَیْءٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {وَهُوَ} (و) حرف عطف / مبتـدا، مرفوع یا در محل رفع {الْواحِدُ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {الْقَهَّارُ} خبر ثان (دوم)، مرفوع یا در محل رفع

{أَنْزَلَ} فعـل ماضـی، مبنی بر فتحه ظـاهری یـا تقـدیری / فاعل، ضـمیر مسـتتر (هو) در تقـدیر {مِنَ} حرف جر {السَّماءِ} اسـم مجرور یـا در محـل جر {ماءً} مفعولٌ به، منصوب یـا در محـل نصب {فَسالَتْ} (ف) حرف عطف / فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / (ت) تأنیث {أَوْدِیَةٌ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {بِقَدَرِها} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / (ه) ضمیر متصـل در محـل جر، مضاف الیه {فَاحْتَمَلَ} (ف) حرف عطف / فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقـدیری {السَّیْلُ} فاعل، مرفوع یـا در محـل رفع {زَبَداً} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {رابِیاً} نعت تابع {وَمِمَّا} (و) حرف عطف / حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور / خبر مقـدّم محـذوف {یُوقِدُونَ} فعـل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعـل {عَلَیْهِ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {فِی} حرف جر {النَّارِ} اسم مجرور یـا در محـل جر {ابْتِغاءَ} مفعول لأجله، منصوب {حِلْیَةٍ} مضـاف الیه، مجرور یا در محل جر {أَوْ} حرف عطف {مَتاعٍ} معطوف تابع {زَبَدٌ} مبتـدا مؤخّر {مِثْلُهُ} نعت تابع / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه

{كَذلِكَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {يَضْرِبُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری يا تقديری {اللَّهُ} فاعل، مرفوع يا در محل رفع {الْحَقَّ} مفعولٌ به، منصوب يا در محل نصب {وَالْباطِلَ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {فَأَمَّا} (ف) حرف عطف / حرف شرط و تفصيل {الزَّبَدُ} مبتدا، مرفوع يا در محل رفع {فَيَذْهَبُ} (ف) رابط جواب برای شرط / فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری يا تقديری / فاعل، ضمير مستتر (هو) در تقدير / خبر در تقدير يا محذوف يا در محل {جُفاءً} حال، منصوب {وَأَمَّا} (و) حرف عطف / حرف شرط و تفصيل {ما} مبتدا، مرفوع يا در محل رفع {يَنْفَعُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری يا تقديری / فاعل، ضمير مستتر (هو) در تقدير {النَّاسَ} مفعولٌ به، منصوب يا در محل نصب {فَيَمْكُثُ} (ف) رابط جواب برای شرط / فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری يا تقديری / فاعل، ضمير مستتر (هو) در تقدير / خبر در تقدير يا محذوف يا در محل {فِي} حرف جر {الْأَرْضِ} اسم مجرور يا در محل جر {كَذلِكَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {يَضْرِبُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری يا تقديری {اللَّهُ} فاعل، مرفوع يا در محل رفع {الْأَمْثالَ} مفعولٌ به، منصوب يا در محل نصب

{لِلَّذِينَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {اسْتَجابُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمير متصل در محل رفع و فاعل {لِرَبِّهِمُ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / (ه) ضمير متصل در محل جر، مضاف اليه {الْحُسْنى} مبتدا مؤخّر {وَالَّذِينَ} (و) حرف

عطف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {لَمْ} حرف جزم {یَسْتَجِیبُوا} فعل مضارع مجزوم به حذف نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {لَهُ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {لَوْ} حرف شرط غیر جازم {أَنَّ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {لَهُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر أنَّ محذوف {ما} اسم أنّ، منصوب یا در محل نصب {فِی} حرف جر {الْأَرْضِ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر برای (الذین) {جَمِیعاً} حال، منصوب {وَمِثْلَهُ} (و) حرف عطف / عطف (ما) / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {مَعَهُ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {لَافْتَدَوْا} (ل) حرف جواب / فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {بِهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {أُولئِکَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {لَهُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {سُوءُ} مبتدا مؤخّر {الْحِسابِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل {وَمَأْواهُمْ} (و) حرف عطف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {جَهَنَّمُ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {وَبِئْسَ} (و) حالیه / فعل ماضی جامد برای انشاء ذم {الْمِهادُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع

{أَفَمَنْ} همزه (أ) حرف استفهام / (ف) حرف استیناف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {یَعْلَمُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه

ظاهری یا تقـدیری / فاعل، ضـمیر مسـتتر (هو) در تقـدیر {أَنَّما} حرف مشـبه بالفعل یا حرف نفی ناسـخ / (ما) اسم أنّ {أَنْزِلَ} فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقـدیری / نائب فاعل، ضـمیر مسـتتر (هو) در تقـدیر {إِلَيْكَ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {مِنْ} حرف جر {رَبِّكَ} اسم مجرور یـا در محـل جر / (ك) ضـمیر متصـل در محل جر، مضاف الیه {الْحَقُّ} خبر أنَّ، مرفوع یـا در محـل رفع {كَمَنْ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور / خبر (مَن) {هُوَ} مبتـدا، مرفوع یـا در محـل رفع {أَعْمى} خبر، مرفوع یا در محل رفع {إِنَّما} حرف مكفوف (كافّه و مكفوفه) {يَتَذَكَّرُ} فعل مضارع، مرفوع به ضـمه ظاهری یا تقـدیری {أُولُوا} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {الْأَلْبابِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

{الَّذِينَ} نعت تـابع {يُوفُونَ} فعـل مضـارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضـمیر متصـل در محل رفع و فاعل {بِعَهْدِ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {اللَّهِ} مضـاف الیه، مجرور یـا در محـل جر {وَلا} (و) حرف عطف / حرف نفی غیر عامل {يَنْقُضُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {الْمِيثاقَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب

{وَالَّذِينَ} (و) حرف عطف / نعت تـابع {يَصِلُونَ} فعـل مضـارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضـمیر متصـل در محل رفع و فاعل {ما} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {أَمَرَ} فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقـدیری {اللَّهُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {بِهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {أَنْ}

حرف نصب {يُوصَلَ} فعل مضارع، منصوب به فتحه ظاهری یا تقدیری / نائب فاعل، ضـمیر مسـتتر (هو) در تقدیر {وَيَخْشَوْنَ} (و) حرف عطف / فعـل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعل {رَبَّهُمْ} مفعولٌ به، منصوب یا در محـل نصب / (ه) ضـمیر متصل در محل جر، مضاف اليه {وَيَخافُونَ} (و) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {سُوءَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {الْحِسابِ} مضاف اليه، مجرور یا در محل جر

{وَالَّذِينَ} (و) حرف عطف / نعت تابع {صَبَرُوا} فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / (و) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعـل {ابْتِغاءَ} مفعول لأجله، منصوب {وَجْهِ} مضاف اليه، مجرور یا در محل جر {رَبِّهِمْ} مضاف اليه، مجرور یا در محل جر / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف اليه {وَأَقامُوا} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {الصَّلاةَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {وَأَنْفَقُوا} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصـل در محـل رفع و فاعـل {مِمَّا} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {رَزَقْنـاهُمْ} فعل ماضـی، مبنی بر سـکون / (نا) ضـمیر متصـل در محـل رفـع و فاعـل / (ه) ضـمیر متصـل در محـل نصب، مفعـولٌ به {سِرًّا} مفعـول مطلـق یـا نـائب مفعـول، منصوب {وَعَلانِيَةً} (و) حرف عطف / معطوف تابع {وَيَدْرَؤُنَ} (و) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضـمیر متصل در محل

رفع و فاعل {بِالْحَسَنَةِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {السَّيِّئَةَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {أولئِكَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {لَهُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {عُقْبَى} مبتدا مؤخّر {الدَّارِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل

{جَنَّاتُ} بدل تابع {عَدْنٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {يَدْخُلُونَها} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {وَمَنْ} (و) حرف عطف / عطف فاعل {صَلَحَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {مِنْ} حرف جر {آبائِهِمْ} اسم مجرور یا در محل جر / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَأَزْواجِهِمْ} (و) حرف عطف / معطوف تابع / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَذُرِّيَّاتِهِمْ} (و) حرف عطف / معطوف تابع / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَالْمَلائِكَةُ} (و) حرف استیناف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {يَدْخُلُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل {عَلَيْهِمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {مِنْ} حرف جر {كُلِّ} اسم مجرور یا در محل جر {بابٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

{سَلامٌ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {عَلَيْكُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر در تقدیر یا محذوف یا در

محل {بِما} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {صَبَرْتُمْ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (ت) ضمیر متصل، در محل رفع و فاعل {فَنِعْمَ} (ف) حرف عطف / فعل ماضی جامد برای انشاء مدح {عُقْبَى} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {الدَّارِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

{وَالَّذِينَ} (و) حرف استیناف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {يَنْقُضُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {عَهْدَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {اللَّهِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {مِنْ} حرف جر {بَعْدِ} اسم مجرور یا در محل جر {مِيثاقِهِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَيَقْطَعُونَ} (و) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {ما} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {أَمَرَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {اللَّهُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {بِهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {أَنْ} حرف نصب {يُوصَلَ} فعل مضارع، منصوب به فتحه ظاهری یا تقدیری / نائب فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {وَيُفْسِدُونَ} (و) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {فِي} حرف جر {الْأَرْضِ} اسم مجرور یا در محل جر {أُولئِكَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {لَهُمُ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {اللَّعْنَةُ} مبتدا مؤخّر / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل

/ خبر برای (الـذین) {وَلَهُمْ} (و) حرف عطف / حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور / خبر مقـدّم محـذوف {سُوءُ} مبتـدا مؤخّر {الدَّارِ} مضاف اليه، مجرور یا در محل جر

{اللَّهُ} مبتـدا، مرفوع یـا در محـل رفع {يَبْسُطُ} فعل مضارع، مرفوع به ضـمه ظاهری یا تقـدیری / فاعل، ضـمیر مسـتتر (هو) در تقدیر / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل {الرِّزْقَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {لِمَنْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {يَشاءُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {وَيَقْدِرُ} (و) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {وَفَرِحُوا} (و) حرف استیناف / فعل ماضی، مبنی بر ضـمه / (و) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعل {بِالْحَياةِ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {الـدُّنْيا} نعت تابع {وَمَا} (و) حـالیه / حرف نفی غیر عامـل {الْحَيـاةُ} مبتـدا، مرفوع یـا در محـل رفع {الـدُّنْيا} نعت تابع {فِی} حرف جر {الْآخِرَهِ} اسـم مجرور یا در محل جر {إِلَّا} حرف استثنا {مَتاعٌ} خبر، مرفوع یا در محل رفع

{وَيَقُولُ} (و) حرف استیناف / فعل مضارع، مرفوع به ضـمه ظاهری یا تقدیری {الَّذِينَ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {كَفَرُوا} فعل ماضـی، مبنی بر ضـمه / (و) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعل {لَوْلا} حرف تحضـیض {أُنْزِلَ} فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {عَلَيْهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {آيَهٌ} نائب فاعل، مرفوع یا در محل رفع {مِنْ} حرف جر {رَبِّهِ} اسم مجرور یا

در محل جر / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {قُلْ} فعل امر مبنی بر سکون / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {إِنَّ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {اللَّهَ} اسم إنّ، منصوب یا در محل نصب {يُضِلُّ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر / خبر إنَّ محذوف {مَنْ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {يَشاءُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {وَيَهْدِي} (و) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {إِلَيْهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {مَنْ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {أَنابَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر

{الَّذِينَ} بدل تابع {آمَنُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {وَتَطْمَئِنُّ} (و) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری {قُلُوبُهُمْ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {بِذِكْرِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {اللَّهِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {أَلا} حرف تنبیه {بِذِكْرِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {اللَّهِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {تَطْمَئِنُّ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری {الْقُلُوبُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع

{الَّذِينَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {آمَنُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل

رفع و فاعـل {وَعَمِلُوا} (و) حرف عطف / فعـل ماضـی، مبنی بر ضـمه / (و) ضـمیر متصـل در محـل رفع و فاعـل {الصَّالِحاتِ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {طُوبى} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {لَهُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر در تقـدیر یا محذوف یا در محل / خبر برای (الذین) {وَحُسْنُ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {مَآبٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

{كَذلِكَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {أَرْسَلْناكَ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ك) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {فِي} حرف جر {أُمَّةٍ} اسم مجرور یا در محل جر {قَدْ} حرف تحقیق {خَلَتْ} فعـل ماضـی، مبنی بر فتحه ظـاهری یـا تقـدیری / (ت) تـأنیث {مِنْ} حرف جر {قَبْلِها} اسم مجرور یا در محل جر / (ه) ضـمیر متصـل در محـل جر، مضاف الیه {أُمَمٌ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {لِتَتْلُوَا} (ل) حرف نصب / فعل مضارع، منصوب به فتحه ظـاهری یـا تقـدیری / فاعـل، ضـمیر مسـتتر (أنـت) در تقـدیر {عَلَيْهِمُ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {الَّذِي} مفعـولٌ به، منصوب یا در محل نصب {أَوْحَيْنا} فعل ماضـی، مبنی بر سـکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {إِلَيْكَ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {وَهُمْ} (و) حـالیه / مبتـدا، مرفوع یـا در محـل رفع {يَكْفُرُونَ} فعـل مضـارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل {بِالرَّحْمنِ} حرف

جر و اسم بعد از آن مجرور {قُلْ} فعل امر مبنی بر سکون / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {هُوَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {رَبِّی} خبر، مرفوع یـا در محـل رفع / (ی) ضـمیر متصـل در محـل جر، مضاف الیه {لا} (لا)ی نفی جنس {إِلٰهَ} اسم لای نفی جنس، منصوب / خبر لای نفی جنس، محـذوف {إِلاَّ} حرف اسـتثنا {هُوَ} بـدل تابع {عَلَيْهِ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {تَوَكَّلْتُ} فعل ماضـی، مبنی بر سـکون / (ت) ضمیر متصل، در محل رفع و فاعل {وَإِلَيْهِ} (و) حرف عطف / حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {مَتابِ} مبتدا مؤخّر / (ی) محذوفه در محل جر، مضاف الیه

{وَلَوْ} (و) حرف استینـاف / حرف شـرط غیر جازم {أَنَّ} حرف مشـبه بالفعل یا حرف نفی ناسـخ {قُرْآناً} اسم أنّ، منصوب یا در محـل نصب {سُيِّرَتْ} فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقـدیری / (ت) تأنیث {بِهِ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {الْجِبالُ} نائب فاعل، مرفوع یا در محل رفع / خبر أنَّ محذوف {أَوْ} حرف عطف {قُطِّعَتْ} فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یـا تقـدیری / (ت) تـأنیث {بِهِ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {الْأَرْضُ} نـائب فاعـل، مرفوع یا در محل رفع {أَوْ} حرف عطف {كُلِّمَ} فعـل ماضـی، مبنی بر فتحه ظـاهری یـا تقـدیری {بِهِ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {الْمَوْتی} نـائب فاعل، مرفوع یا در محل رفع {بَلْ} حرف اضـراب {لِلَّهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {الْأَمْرُ} مبتدا مؤخّر {جَمِيعاً}

حال، منصوب {أَفَلَمْ} همزه (أ) حرف استفهام / (ف) حرف عطف / حرف جزم {يَيْأَسِ} فعل مضارع، مجزوم به سكون {الَّذِينَ} فاعل، مرفوع يا در محل رفع {آمَنُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {أَنْ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / اسم أنْ، منصوب یا در محل نصب {لَوْ} حرف شرط غیر جازم {يَشاءُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری {اللَّهُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {لَهَدَى} (ل) حرف جواب / فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر / خبر أنْ محذوف {النَّاسَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {جَمِيعاً} حال، منصوب {وَلا} (و) حرف استیناف / حرف نفی غیر عامل {يَزالُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری {الَّذِينَ} اسم زال، مرفوع یا در محل رفع {كَفَرُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {تُصِيبُهُمْ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {بِما} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {صَنَعُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {قارِعَةٌ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع / خبر زال محذوف {أَوْ} حرف عطف {تَحُلُّ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هی) در تقدیر {قَرِيباً} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {مِنْ} حرف جر {دارِهِمْ} اسم مجرور یا در محل جر / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف

اليه {حَتَّى} حرف نصب {يَأْتِيَ} فعل مضارع، منصوب به فتحه ظاهرى يا تقـديرى {وَعْدُ} فاعل، مرفوع يا در محل رفع {اللَّهِ} مضـاف اليه، مجرور يـا در محـل جر {إِنَّ} حرف مشـبه بالفعـل يا حرف نفى ناسـخ {اللَّهَ} اسم إنّ، منصوب يا در محل نصـب {لا} حرف نفى غير عامل {يُخْلِفُ} فعل مضارع، مرفوع به ضـمه ظاهرى يا تقديرى / فاعل، ضـمير مستتر (هو) در تقدير / خبر أنَّ محذوف {الْمِيعادَ} مفعولٌ به، منصوب يا در محل نصب

{وَلَقَدِ} (و) حرف قسم / (ل) حرف جواب / حرف تحقيق {اسْتُهْزِئَ} فعل ماضـى، مبنى بر فتحه ظاهرى يا تقـديرى {بِرُسُلٍ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور / نائب فاعل محـذوف {مِنْ} حرف جر {قَبْلِكَ} اسم مجرور يا در محل جر / (ك) ضـمير متصل در محل جر، مضاف اليه {فَأَمْلَيْتُ} (ف) حرف عطف / فعل ماضى، مبنى بر سكون / (ت) ضمير متصل، در محل رفع و فاعل {لِلَّذِينَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {كَفَرُوا} فعل ماضـى، مبنى بر ضـمه / (و) ضمير متصل در محل رفع و فاعل {ثُمَّ} حرف عطف {أَخَذْتُهُمْ} فعـل ماضـى، مبنى بر سـكون / (ت) ضـمير متصل، در محل رفع و فاعل / (ه) ضـمير متصل در محـل نصب، مفعولٌ به {فَكَيْفَ} (ف) حرف عطف / خبر كـان، منصوب يـا در محـل نصب {كانَ} فعل ماضـى، مبنى بر فتحه ظاهرى يا تقديرى {عِقابِ} اسم كانَ، مرفوع يا در محل رفع / (ى) محذوفه در محل جر، مضاف اليه

{أَفَمَنْ} همزه (أ) حرف استفهام / (ف) حرف استيناف / مبتدا، مرفوع يا در محل رفع / خبر در تقدير يا

محذوف یا در محل {هُوَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {قائِمٌ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {عَلی} حرف جر {كُلِّ} اسم مجرور یا در محل جر {نَفْسٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {بِما} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {كَسَبَتْ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / (ت) تأنیث / فاعل، ضمیر مستتر (هی) در تقدیر {وَجَعَلُوا} (و) حرف استیناف / فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {لِلَّهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {شُرَكاءَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {قُلْ} فعل امر مبنی بر سکون / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {سَمُّوهُمْ} فعل امر، مبنی بر حذف نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {أَمْ} حرف عطف {تُنَبِّئُونَهُ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {بِما} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {لا} حرف نفی غیر عامل {يَعْلَمُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {فِي} حرف جر {الْأَرْضِ} اسم مجرور یا در محل جر {أَمْ} حرف عطف {بِظاهِرٍ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {مِنَ} حرف جر {الْقَوْلِ} اسم مجرور یا در محل جر {بَلْ} حرف اضراب {زُيِّنَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {لِلَّذِينَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {كَفَرُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه

/ (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {مَكْرُهُمْ} نائب فاعل، مرفوع یا در محل رفع / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَصُدُّوا} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع، نائب فاعل {عَنِ} حرف جر {السَّبِيلِ} اسم مجرور یا در محل جر {وَمَنْ} (و) حرف استیناف / مفعولٌ به جازم {يُضْلِلِ} فعل مضارع، مجزوم به سکون {اللَّهُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {فَما} (ف) رابط جواب برای شرط / حرف نفی غیر عامل {لَهُ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {مِنْ} حرف جر زائد {هادٍ} مبتدا مؤخّر

{لَهُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {عَذابٌ} مبتدا مؤخّر {فِي} حرف جر {الْحَياةِ} اسم مجرور یا در محل جر {الدُّنْيا} نعت تابع {وَلَعَذابُ} (و) حرف عطف / (ل) حرف ابتدا / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {الْآخِرَةِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {أَشَقُّ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {وَما} (و) حرف عطف / حرف نفی غیر عامل {لَهُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {مِنَ} حرف جر {اللَّهِ} اسم مجرور یا در محل جر {مِنْ} حرف جر زائد {واقٍ} مبتدا مؤخّر

{مَثَلُ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {الْجَنَّةِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل {الَّتِي} نعت تابع {وُعِدَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {الْمُتَّقُونَ} نائب فاعل، مرفوع یا در محل رفع {تَجْرِي} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا

تقـدیری {مِنْ} حرف جر {تَحْتِهَا} اسم مجرور یـا در محـل جر / (ه) ضـمیر متصـل در محـل جر، مضاف الیه {الْأَنْهارُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {أُكُلُها} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع / (ه) ضـمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {دائِمٌ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {وَظِلُّها} عاطف / معطوف تابع / (ه) ضـمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {تِلْكَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {عُقْبَى} خبر، مرفوع یـا در محـل رفع {الَّذِينَ} مضـاف الیه، مجرور یـا در محـل جر {اتَّقَوْا} فعـل ماضـی، مبنی بر ضـمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {وَعُقْبَى} (و) حرف عطف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {الْكافِرِينَ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {النَّارُ} خبر، مرفوع یا در محل رفع

{وَالَّذِينَ} (و) حرف استیناف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {آتَيْناهُمُ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {الْكِتابَ} مفعولٌ به ثان (دوم)، منصوب یا در محل نصب {يَفْرَحُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعل / خبر در تقـدیر یا محـذوف یا در محل {بِما} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {أُنْزِلَ} فعـل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقـدیری / نائب فاعل، ضـمیر مسـتتر (هو) در تقـدیر {إِلَيْكَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {وَمِنَ} (و) حرف عطف / حرف جر {الْأَحْزابِ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر مقدّم محذوف {مَنْ} مبتدا مؤخّر {يُنْكِرُ} فعل مضارع،

مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {بَعْضَهُ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {قُلْ} فعل امر مبنی بر سکون / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {إِنَّما} حرف مکفوف (کافّه و مکفوفه) {أُمِرْتُ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (ت) ضمیر متصل در محل رفع، نائب فاعل {أَنْ} حرف نصب {أَعْبُدَ} فعل مضارع، منصوب به فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (أنا) در تقدیر {اللَّهَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {وَلا} (و) حرف عطف / حرف نفی غیر عامل {أُشْرِكَ} فعل مضارع، منصوب به فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (أنا) در تقدیر {بِهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {إِلَيْهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {أَدْعُوا} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (أنا) در تقدیر {وَإِلَيْهِ} (و) حرف عطف / حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {مَآبِ} مبتدا مؤخّر / (ی) محذوفه در محل جر، مضاف الیه

{وَكَذلِكَ} (و) حرف استیناف / حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {أَنْزَلْناهُ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {حُكْماً} حال، منصوب {عَرَبِيًّا} نعت تابع {وَلَئِنِ} (و) حرف استیناف / (ل) موطئه / حرف شرط جازم {اتَّبَعْتَ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (ت) ضمیر متصل، در محل رفع و فاعل {أَهْواءَهُمْ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب /

(ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {بَعْدَ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {ما} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {جاءَكَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / (ك) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {مِنَ} حرف جر {الْعِلْمِ} اسم مجرور یا در محل جر {ما} حرف نفی غیر عامل {لَكَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {مِنَ} حرف جر {اللَّهِ} اسم مجرور یا در محل جر {مِنْ} حرف جر زائد {وَلِيٍّ} مبتدا مؤخّر {وَلا} (و) حرف عطف / حرف نفی غیر عامل {واقٍ} معطوف تابع

{وَلَقَدْ} (و) حرف قسم / (ل) حرف جواب / حرف تحقیق {أَرْسَلْنا} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {رُسُلًا} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {مِنْ} حرف جر {قَبْلِكَ} اسم مجرور یا در محل جر / (ك) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَجَعَلْنا} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {لَهُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {أَزْواجاً} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {وَذُرِّيَّةً} حرف عطف و اسم بعد از آن معطوف {وَما} (و) حرف عطف / حرف نفی غیر عامل {كانَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {لِرَسُولٍ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر کان، محذوف یا در تقدیر {أَنْ} حرف نصب {يَأْتِيَ} فعل مضارع، منصوب به فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر

(هو) در تقدیر / اسم کان محذوف {بِآیَةٍ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {إِلَّا} حرف استثنا {بِإِذْنِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {اللَّهِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {لِكُلِّ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {أَجَلٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر / خبر مقدّم محذوف {كِتابٌ} مبتدا مؤخّر

{يَمْحُوا} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری {اللَّهُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {ما} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {يَشاءُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {وَيُثْبِتُ} (و) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {وَعِنْدَهُ} (و) حرف عطف / ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه / خبر مقدّم محذوف {أُمُّ} مبتدا مؤخّر {الْكِتابِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

{وَإِنْ} (و) حرف استیناف / حرف شرط جازم {ما} حرف زائد {نُرِيَنَّكَ} فعل مضارع، مبنی بر فتحه / نون تأکید ثقلیه / (ك) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمیر مستتر (نحن) در تقدیر {بَعْضَ} مفعولٌ به ثان (دوم)، منصوب یا در محل نصب {الَّذِی} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {نَعِدُهُمْ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمیر مستتر (نحن) در تقدیر {أَوْ} حرف عطف {نَتَوَفَّيَنَّكَ} فعل مضارع، مبنی بر فتحه / نون تأکید ثقلیه / (ك) ضمیر متصل در محل

نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضـمیر مستتر (نحن) در تقدیر {فَإِنَّما} (ف) حرف تعلیل / حرف مکفوف (کافّه و مکفوفه) {عَلَیْکَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {الْبَلاغُ} مبتدا مؤخّر {وَعَلَیْنَا} (و) حرف عطف / حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {الْحِسابُ} مبتدا مؤخّر

{أَوَلَمْ} همزه (أ) حرف استفهام / (و) حرف عطف / حرف جزم {يَرَوْا} فعل مضارع مجزوم به حذف نون / (و) ضـمیر متصـل در محـل رفع و فاعـل {أَنَّا} حرف مشـبه بالفعـل یـا حرف نفی ناسـخ / (نـا) ضـمیر متصل در محل نصب، اسم أنّ {نَأْتِي} فعل مضـارع، مرفوع به ضـمه ظـاهری یـا تقـدیری / فاعـل، ضـمیر مسـتتر (نحن) در تقـدیر / خبر أنَّ محـذوف {الْأَرْضَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {نَنْقُصُها} فعل مضارع، مرفوع به ضـمه ظاهری یا تقدیری / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمیر مستتر (نحن) در تقدیر {مِنْ} حرف جر {أَطْرافِها} اسم مجرور یا در محل جر / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَاللَّهُ} (و) حرف استیناف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {يَحْكُمُ} فعل مضارع، مرفوع به ضـمه ظاهری یا تقدیری / فاعـل، ضـمیر مسـتتر (هو) در تقـدیر / خبر در تقـدیر یـا محـذوف یـا در محل {لا} (لا)ی نفی جنس {مُعَقِّبَ} اسم لای نفی جنس، منصـوب {لِحُكْمِهِ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور / (ه) ضـمیر متصـل در محـل جر، مضـاف الیه / خـبر لای نفی جنس، محذوف {وَهُوَ} (و) حرف عطف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {سَرِيعُ} خبر،

مرفوع یا در محل رفع {الْحِسابِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

{وَقَدْ} (و) حرف استيناف / حرف تحقيق {مَكَرَ} فعل ماضى، مبنى بر فتحه ظاهرى يا تقديرى {الَّذِينَ} فاعل، مرفوع يا در محل رفع {مِنْ} حرف جر {قَبْلِهِمْ} اسم مجرور يا در محل جر / (ه) ضمير متصل در محل جر، مضاف اليه {فَلِلَّهِ} (ف) رابط جواب براى شرط / حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {الْمَكْرُ} مبتدا مؤخّر {جَمِيعاً} حال، منصوب {يَعْلَمُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهرى يا تقديرى / فاعل، ضمير مستتر (هو) در تقدير {ما} حرف مصدرى {تَكْسِبُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهرى يا تقديرى {كُلُّ} فاعل، مرفوع يا در محل رفع {نَفْسٍ} مضاف اليه، مجرور يا در محل جر {وَسَيَعْلَمُ} (و) حرف عطف / (س) حرف استقبال / فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهرى يا تقديرى {الْكُفَّارُ} فاعل، مرفوع يا در محل رفع {لِمَنْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {عُقْبَى} مبتدا مؤخّر {الدَّارِ} مضاف اليه، مجرور يا در محل جر

{وَيَقُولُ} (و) حرف استيناف / فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهرى يا تقديرى {الَّذِينَ} فاعل، مرفوع يا در محل رفع {كَفَرُوا} فعل ماضى، مبنى بر ضمه / (و) ضمير متصل در محل رفع و فاعل {لَسْتَ} فعل ماضى، مبنى بر سكون / (ت) ضمير متصل در محل رفع، اسم ليس {مُرْسَلًا} خبر ليس، منصوب يا در محل نصب {قُلْ} فعل امر مبنى بر سكون / فاعل، ضمير مستتر (أنت) در تقدير {كَفَى} فعل ماضى، مبنى بر فتحه ظاهرى يا تقديرى {بِاللَّهِ} (ب) حرف جر زائد /

فاعل، مرفوع یا در محل رفع {شَهِیداً} تمییز، منصوب {بَیْنِی} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب / (ی) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَبَیْنَکُمْ} (و) حرف عطف / ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب / (ک) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَمَنْ} (و) حرف عطف / عطف (الله) {عِنْدَهُ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه / خبر مقدّم محذوف {عِلْمُ} مبتدا مؤخّر {الْکِتابِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

آوانگاری قرآن

Bismi Allahi alrrahmani alrraheemi.

Alif-lam-meem-ra tilka ayatu alkitabi waallathee onzila ilayka min rabbika alhaqqu.۱
walakinna akthara alnnasi la yu/minoona

Allahu allathee rafaAAa alssamawati bighayri AAamadin tarawnaha thumma istawa.۲
AAala alAAarshi wasakhkhara alshshamsa waalqamara kullun yajree li-ajalin
musamman yudabbiru al-amra yufassilu al-ayati laAAallakum biliqa-i rabbikum
tooqinoona

Wahuwa allathee madda al-arda wajaAAala feeha rawasiya waanharan wamin kulli.۳
alththamarati jaAAala feeha zawjayni ithnayni yughshee allayla alnnahara inna fee
thalika laayatin liqawmin yatafakkaroona

Wafee al-ardi qitaAAun mutajawiratun wajannatun min aAAnabin wazarAAun.۴
wanakheelun sinwanun waghayru sinwanin yusqa bima-in wahidin wanufaddilu
baAAdaha AAala baAAdin fee alokuli inna fee thalika laayatin liqawmin yaAAqiloona

Wa-in taAAjab faAAajabun qawluhum a-itha kunna turaban a-inna lafee khalqin.۵
jadeedin ola-ika allatheena kafaroo birabbihim waola-ika al-aghlalu fee aAAnaqihim
waola-ika as-habu alnnari hum feeha khalidoona

WayastaAAjiloonaka bialssayyi-ati qabla alhasanati waqad khalat min qablihimu.۶
almathulatu wa-inna rabbaka lathoo maghfiratin lilnnasi AAala thulmihim wa-inna
rabbaka lashadeedu alAAiqabi

Wayaqoolu allatheena kafaroo lawla onzila AAalayhi ayatun min rabbihi innama anta.۷

munthirun walikulli qawmin hadin

Allahu yaAAlamu ma tahmilu kullu ontha wama ٨

tagheedu al-arhamu wama tazdadu wakullu shay-in AAindahu bimiqdarin

AAalimu alghaybi waalshshahadati alkabeeru almutaAAali .٩

Sawaon minkum man asarra alqawla waman jahara bihi waman huwa mustakhfin.١٠
biallayli wasaribun bialnnahari

Lahu muAAaqqibatun min bayni yadayhi wamin khalfihi yahfathoonahu min amri.١١
Allahi inna Allaha la yughayyiru ma biqawmin hatta yughayyiroo ma bi-anfusihim wa-
itha arada Allahu biqawmin soo-an fala maradda lahu wama lahum min doonihi min
walin

Huwa allathee yureekumu albarqa khawfan watamaAAan wayunshi-o alssahaba.١٢
alththiqala

Wayusabbihu alrraAAdu bihamdihi waalmala-ikatu min kheefatihi wayursilu.١٣
alssawaAAiqa fayuseebu biha man yashao wahum yujadiloona fee Allahi wahuwa
shadeedu almihali

Lahu daAAwatu alhaqqi waallatheena yadAAoona min doonihi la yastajeeboona.١٤
lahum bishay-in illa kabasiti kaffayhi ila alma-i liyablugha fahu wama huwa bibalighihi
wama duAAao alkafireena illa fee dalalin

Walillahi yasjudu man fee alssamawati waal-ardi tawAAan wakarhan wathilaluhum.١٥
bialghuduwwi waal-asali

Qul man rabbu alssamawati waal-ardi quli Allahu qul afaittakhathtum min doonihi.١٦
awliyaa la yamlikoona li-anfusihim nafAAan wala darran qul hal yastawee al-aAAma
waalbaseeru am hal tastawee alththulumatu waalnnooru am jaAAaloo lillahi
shurakaa khalaqoo kakhalqihi fatashabaha alkhalqu AAalayhim quli Allahu khaliqu
kulli shay-in wahuwa alwahidu alqahharu

Anzala mina alssama-i maan fasalat awdiyatun biqadariha faihtamala alssaylu.١٧
zabadan rabiyan wamimma yooqidoona AAalayhi fee alnnari ibtighaa hilyatin aw
mataAAin zabadun mithluhu kathalika yadribu Allahu alhaqqa waalbatila faamma

alzzabadu fayathhabu jufaan waamma ma yanfaAAu alnnasa fayamkuthu fee al-ardi
kathalika yadribu Allahu al-amthala

Lillatheena istajaboo lirabbihimu alhusna waallatheena lam yastajeeboo lahu law.١٨
anna lahum ma fee al-ardi jameeAAan wamithlahu maAAahu laiftadaw bihi ola-ika
lahum soo-o alhisabi wama/wahum jahannamu wabi/sa almihadu

Afaman yaAAlamu annama onzila ilayka min rabbika alhaqqu kaman huwa aAAma.١٩
innama

yatathakkaru oloo al-albabi

Allatheena yoofoona biAAahdi Allahi wala yanqudoona almeethaqa.٢٠

Waallatheena yasiloona ma amara Allahu bihi an yoosala wayakhshawna.٢١
rabbahum wayakhafoona soo-a alhisabi

Waallatheena sabaroo ibtighaa wajhi rabbihim waaqamoo alssalata waanfaqoo.٢٢
mimma razaqnahum sirran waAAalaniyatan wayadraoona bialhasanati alssayyi-ata
ola-ika lahum AAuqba alddari

Jannatu AAadnin yadkhuloonaha waman salaha min aba-ihim waazwajihim.٢٣
wathurriyyatihim waalmala-ikatu yadkhuloona AAalayhim min kulli babin

Salamun AAalaykum bima sabartum faniAAma AAuqba alddari.٢٤

Waallatheena yanqudoona AAahda Allahi min baAAdi meethaqihi wayaqtaAAoona.٢٥
ma amara Allahu bihi an yoosala wayufsidoona fee al-ardi ola-ika lahumu allaAAnatu
walahum soo-o alddari

Allahu yabsutu alrrizqa liman yashao wayaqdiru wafarihoo bialhayati alddunya.٢٦
wama alhayatu alddunya fee al-akhirati illa mataAAun

Wayaqoolu allatheena kafaroo lawla onzila AAalayhi ayatun min rabbihi qul inna.٢٧
Allaha yudillu man yashao wayahdee ilayhi man anaba

Allatheena amanoo watatma-innu quloobuhum bithikri Allahi ala bithikri Allahi.٢٨
tatma-innu alquloobu

Allatheena amanoo waAAamiloo alssalihati tooba lahum wahusnu maabin.٢٩

Kathalika arsalnaka fee ommatin qad khalat min qabliha omamun litatluwa.٣٠
AAalayhimu allathee awhayna ilayka wahum yakfuroona bialrrahmani qul huwa
rabbee la ilaha illa huwa AAalayhi tawakkaltu wa-ilayhi matabi

Walaw anna qur-anan suyyirat bihi aljibalu aw quttiAAat bihi al-ardu aw kullima bihi.٣١

almawta bal lillahi al-amru jameeAAan afalam yay-asi allatheena amanoo an law yashao Allahu lahada alnnasa jameeAAan wala yazalu allatheena kafaroo tuseebuhum bima sanaAAoo qariAAatun aw tahullu qareeban min darihim hatta ya/tiya waAAdu Allahi inna Allaha la yukhlifu almeeAAada

Walaqadi istuhzi-a birusulin min qablika faamlaytu lillatheena kafaroo thumma.٣٢
akhathtuhum fakayfa kana AAiqabi

Afaman huwa qa-imun AAala kulli nafsin bima kasabat wajaAAaloo lillahi shurakaa.٣٣
qul sammoohum am tunabbi-oonahu bima la yaAAlamu fee al-ardi am bithahirin

mina alqawli bal zuyyina lillatheena kafaroo makruhum wasuddoo AAani alssabeeli
waman yudlili Allahu fama lahu min hadin

Lahum AAathabun fee alhayati alddunya walaAAathabu al-akhirati ashaqqu wama .۳۴
lahum mina Allahi min waqin

Mathalu aljannati allatee wuAAida almuttaqoona tajree min tahtiha al-anharu.۳۵
okuluha da-imun wathilluha tilka AAuqba allatheena ittaqaw waAAuqba alkafireena
alnnaru

Waallatheena ataynahumu alkitaba yafrahoona bima onzila ilayka wamina al-.۳۶
ahzabi man yunkiru baAAdahu qul innama omirtu an aAAbuda Allaha wala oshrika bihi
ilayhi adAAoo wa-ilayhi maabi

Wakathalika anzalnahu hukman AAarabiyyan wala-ini ittabaAAta ahwaahum.۳۷
baAAda ma jaaka mina alAAilmi ma laka mina Allahi min waliyyin wala waqin

Walaqad arsalna rusulan min qablika wajaAAalna lahum azwajan wathurriyyatan.۳۸
wama kana lirasoolin an ya/tiya bi-ayatin illa bi-ithni Allahi likulli ajalin kitabun

Yamhoo Allahu ma yashao wayuthbitu waAAindahu ommu alkitabi.۳۹

Wa-in ma nuriyannaka baAAda allathee naAAiduhum aw natawaffayannaka fa-.۴۰
innama AAalayka albalaghu waAAalayna alhisabu

Awa lam yaraw anna na/tee al-arda nanqusuha min atrafiha waAllahu yahkumu la.۴۱
muAAaqqiba lihukmihi wahuwa sareeAAu alhisabi

Waqad makara allatheena min qablihim falillahi almakru jameeAAan yaAAlamu ma.۴۲
taksibu kullu nafsin wasayaAAlamu alkuffaru liman AAuqba alddari

Wayaqoolu allatheena kafaroo lasta mursalan qul kafa biAllahi shaheedan baynee.۴۳
wabaynakum waman AAindahu AAilmu alkitabi

ترجمه سوره

ترجمه فارسی استاد فولادوند

به نام خداوند رحمتگر مهربان

الف، لام، میم، راء. این است آیات کتاب، و آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، حق است، ولی بیشتر مردم نمی گروند. (۱)

خدا [همان کسی است که آسمانها را بدون ستونهایی که آنها را ببینید برافراشت، آنگاه بر عرش استیلا یافت و خورشید و ماه را رام گردانید؛ هر کدام برای مدّتی معیّن به سیر خود ادامه می دهند. [خداوند]

در کار [آفرینش تـدبیر می کنـد، و آیات [خود] را به روشـنی بیان می نماید، امید که شـما به لقای پروردگارتان یقین حاصـل کنید. (۲)

و اوست کسی که زمین را گسترانید و در آن، کوهها و رودها نهاد، و از هر گونه میوه ای در آن، جفت جفت قرار داد. روز را به شب می پوشاند. قطعاً در این [امور] برای مردمی که تفکّر می کنند نشانه هایی وجود دارد. (۳)

و در زمین قطعـاتی است کنـار هم، و باغهـایی از انگور و کشتزارهـا و درختان خرما، چه از یک ریشه و چه از غیر یک ریشه، که بـا یـک آب سـیراب می گردنـد، و [با این همه برخی از آنها را در میوه [از حیث مزه و نوع و کیفیت بر برخی دیگر برتری می دهیم. بی گمان در این [امر نیز] برای مردمی که تعقّل می کنند دلایل [روشنی است. (۴)

و اگر عجب داری، عجب از سـخن آنـان [=کـافران است که: «آیـا وقتی خاک شـدیم، به راستی در آفرینش جدیـدی خواهیم بود؟» اینان همان کساننـد که به پروردگارشان کفر ورزیـده انـد و در گردنهایشان زنجیرهاست، و آنان همدم آتشـند و در آن ماندگار خواهند بود. (۵)

و پیش از رحمـت، شـتابزده از تـو عـذاب می طلبنـد و حـال آنکـه پیش از آنـان [بر کـافران عقوبتهـا رفتـه اسـت، و بـه راسـتی پروردگار تو نسبت به مردم -با وجود ستمشان- بخشایشگر است، و به یقین پروردگار تو سخت کیفر است. (۶)

و آنان که کافر شـده انـد می گوینـد: «چرا نشانه ای آشـکار از طرف پروردگارش بر او نازل نشده است؟» [ای پیامبر،] تو فقط هشداردهنده ای، و برای هر قومی رهبری است.

(۷)

خدا می داند آنچه را که هر ماده ای [در رحم بار می گیرد، و [نیز] آنچه را که رحمها می کاهند و آنچه را می افزایند. و هر چیزی نزد او اندازه ای دارد. (۸)

دانای نهان و آشکار، [و] بزرگِ بلندمرتبه است. (۹)

[برای او] یکسان است: کسی از شما سخن [خود] را نهان کند و کسی که آن را فاش گرداند، و کسی که خویشتن را به شب پنهان دارد و در روز، آشکارا حرکت کند. (۱۰)

برای او فرشتگانی است که پی در پی او را به فرمان خدا از پیش رو و از پشت سرش پاسداری می کنند. در حقیقت، خدا حال قومی را تغییر نمی دهد تا آنان حال خود را تغییر دهند. و چون خدا برای قومی آسیبی بخواهد، هیچ برگشتی برای آن نیست، و غیر از او حمایتگری برای آنان نخواهد بود. (۱۱)

اوست کسی که برق را برای بیم و امید به شما می نمایاند، و ابرهای گرانبار را پدیدار می کند. (۱۲)

رعد، به حمد او، و فرشتگان [جملگی از بیمش تسبیح می گویند، و صاعقه ها را فرو می فرستند و با آنها هر که را بخواهد، مورد اصابت قرار می دهد، در حالی که آنان در باره خدا مجادله می کنند، و او سخت کیفر است. (۱۳)

دعوت حق برای اوست. و کسانی که [مشرکان جز او می خوانند، هیچ جوابی به آنان نمی دهند، مگر مانند کسی که دو دستش را به سوی آب بگشاید تا [آب به دهانش برسد، در حالی که [آب به [دهان او نخواهد رسید، و دعای کافران جز بر هدر نباشد. (۱۴)

و هر که در آسمانها و

زمین است -خواه و ناخواه- با سایه هایشان، بامدادان و شامگاهان، برای خدا سجده می کنند. (۱۵)

بگو: «پروردگار آسمانها و زمین کیست؟» بگو: «خدا!» بگو: «پس آیا جز او سرپرستانی گرفته اید که اختیار سود و زیان خود را ندارند؟» بگو: «آیا نابینا و بینا یکسانند؟ یا تاریکیها و روشنایی برابرند؟ یا برای خدا شریکانی پنداشته اند که مانند آفرینش او آفریده اند و در نتیجه، [این دو] آفرینش بر آنان مشتبه شده است؟» بگو: «خدا آفریننده هر چیزی است، و اوست یگانه قهار.» (۱۶)

[همو که از آسمان، آبی فرو فرستاد. پس رودخانه هایی به اندازه گنجایش خودشان روان شدند، و سیل، کفی بلند روی خود برداشت، و از آنچه برای به دست آوردن زینتی یا کالایی، در آتش می گدازند هم نظیر آن کفی برمی آید. خداوند، حق و باطل را چنین مَثَل می زند. اما کف، بیرون افتاده از میان می رود، ولی آنچه به مردم سود می رساند در زمین [باقی می ماند. خداوند مَثَلها را چنین می زند. (۱۷)

برای کسانی که پروردگارشان را اجابت کرده اند پاداش بس نیکوست. و کسانی که وی را اجابت نکرده اند، اگر سراسر آنچه در زمین است و مانند آن را با آن داشته باشند، قطعاً آن را برای بازخرید خود خواهند داد. آنان به سختی بازخواست شوند و جایشان در دوزخ است و چه بد جایگاهی است. (۱۸)

پس، آیا کسی که می داند آنچه از جانب پروردگارت به تو نازل شده، حقیقت دارد، مانند کسی است که کوردل است؟ تنها خردمندانند که عبرت می گیرند. (۱۹)

همانان که به پیمان خدا وفادارند و عهد [او] را نمی شکنند. (۲۰)

و آنان که آنچه را خدا به

پیوستنش فرمان داده می پیوندند و از پروردگارشان می ترسند و از سختی حساب بیم دارند. (۲۱)

و کسانی که برای طلب خشنودی پروردگارشان شکیبایی کردند و نماز برپا داشتند و از آنچه روزیشان دادیم، نهان و آشکارا انفاق کردند، و بدی را با نیکی می زدایند، ایشان راست فرجامِ خوشِ سرای باقی. (۲۲)

[همان بهشتهای عدن که آنان با پدرانشان و همسرانشان و فرزندانشان که درستکارند در آن داخل می شوند، و فرشتگان از هر دری بر آنان درمی آیند. (۲۳)

[و به آنان می گویند:] «درود بر شما به [پاداش آنچه صبر کردید. راستی چه نیکوست فرجام آن سرای!» (۲۴)

و کسانی که پیمان خدا را پس از بستن آن می شکنند و آنچه را خدا به پیوستن آن فرمان داده می گسلند و در زمین فساد می کنند، بر ایشان لعنت است و بد فرجامی آن سرای ایشان راست. (۲۵)

خدا روزی را برای هر که بخواهد گشاده یا تنگ می گرداند، و[لی آنان به زندگی دنیا شاد شده اند، و زندگی دنیا در [برابر] آخرت جز بهره ای [ناچیز] نیست. (۲۶)

و کسانی که کافر شده اند می گویند: «چرا از جانب پروردگارش معجزه ای بر او نازل نشده است؟» بگو: «در حقیقت خداست که هر کس را بخواهد بی راه می گذارد و هر کس را که [به سوی او] بازگردد، به سوی خود راه می نماید.» (۲۷)

همان کسانی که ایمان آورده اند و دلهایشان به یاد خدا آرام می گیرد. آگاه باش که با یاد خدا دلها آرامش می یابد. (۲۸)

کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، خوشا به حالشان، و خوش سرانجامی دارند. (۲۹)

بدین گونه تو را در میان امتی که پیش

از آن، امتهـایی روزگـار به سـر بردنـد، فرسـتادیم تـا آنچه را به تو وحی کردیم بر آنـان بخوانی، در حالی که آنان به [خـدای رحمان کفر می ورزند. بگو: «اوست پروردگار من. معبودی بجز او نیست. بر او توکل کرده ام و بازگشت من به سوی اوست.» (۳۰)

و اگر قرآنی بود که کوهها بدان روان می شد، یا زمین بدان قطعه قطعه می گردید، یا مردگان بدان به سخن درمی آمدند [باز هم در آنان اثر نمی کرد.] نه چنین است، بلکه همه امور بستگی به خـدا دارد. آیا کسانی که ایمان آورده اند، ندانسـته اند که اگر خدا می خواست قطعاً تمام مردم را به راه می آورد؟ و کسانی که کافر شده اند پیوسـته به [سـزای آنچه کرده اند مصـیبت کوبنـده ای به آنان می رسـد یا نزدیک خانه هایشان فرود می آیـد، تا وعـده خـدا فرا رسـد. آری، خدا وعده [خود را] خلاف نمی کند. (۳۱)

و بی گمان، فرسـتادگان پیش از تو [نیز] مسخره شدند. پس به کسانی که کافر شده بودند مهلت دادم، آنگاه آنان را [به کیفر] گرفتم. پس چگونه بود کیفر من؟ (۳۲)

آیـا کسـی کـه بر هر شخصـی بـدانچه کرده است مراقب است [ماننـد کسـی است که از همه جـا بی خـبر است ؟ و برای خـدا شریکانی قرار دادند. بگو: «نامشان را ببرید» آیا او را به آنچه در زمین است و او نمی داند خبر می دهید، یا سـخنی سـطحی [و میان تهی می گویید؟ [چنین نیست بلکه برای کسانی که کافر شده اند نیرنگشان آراسـته شده و از راه [حق بازداشته شده اند و هر که را خدا بی راه گذارد رهبری نخواهد داشت. (۳۳)

برای آنان در زندگی دنیا عذابی است، و قطعاً

عذاب آخرت دشوارتر است، و برای ایشان در برابر خدا هیچ نگهدارنده ای نیست. (۳۴)

وصف بهشتی که به پرهیزگاران وعده داده شده [این است که از زیر [درختان] آن نهرها روان است. میوه و سایه اش پایدار است. این است فرجام کسانی که پرهیزگاری کرده اند و فرجام کافران آتش [دوزخ]است. (۳۵)

و کسانی که به آنان کتاب [آسمانی داده ایم، از آنچه به سوی تو نازل شده شاد می شوند. و برخی از دسته ها کسانی هستند که بخشی از آن را انکار می کنند. بگو: «جز این نیست که من مأمورم خدا را بپرستم و به او شرک نورزم. به سوی او می خوانم و بازگشتم به سوی اوست.» (۳۶)

و بدین سان آن [قرآن را فرمانی روشن نازل کردیم، و اگر پس از دانشی که به تو رسیده [باز] از هوسهای آنان پیروی کنی، در برابر خدا هیچ دوست و حمایتگری نخواهی داشت. (۳۷)

و قطعاً پیش از تو [نیز] رسولانی فرستادیم، و برای آنان زنان و فرزندانی قرار دادیم. و هیچ پیامبری را نرسد که جز به اذن خدا معجزه ای بیاورد. برای هر زمانی کتابی است. (۳۸)

خدا آنچه را بخواهد محو یا اثبات می کند، و اصل کتاب نزد اوست. (۳۹)

و اگر پاره ای از آنچه را که به آنان وعده می دهیم به تو بنمایانیم، یا تو را بمیرانیم، جز این نیست که بر تو رساندن [پیام است و بر ما حساب [آنان . (۴۰)

آیا ندیده اند که ما [همواره می آییم و از اطراف این زمین می کاهیم؟ و خداست که حکم می کند. برای حکم او باز دارنده ای نیست، و او به

سرعت حسابرسی می کند. (۴۱)

و به یقین، کسانی که پیش از آنان بودند نیرنگ کردند، ولی همه تدبیرها نزد خداست. آنچه را که هر کسی به دست می آورد می داند. و به زودی کافران بدانند که فرجام آن سرای از کیست. (۴۲)

و کسانی که کافر شدند می گویند: «تو فرستاده نیستی.» بگو: «کافی است خدا و آن کس که نزد او علم کتاب است، میان من و شما گواه باشد.» (۴۳)

ترجمه فارسی آیت الله مکارم شیرازی

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر.

«۱» المر، اینها آیات کتاب [آسمانی] است؛ و آنچه از طرف پروردگارت بر تو نازل شده، حقّ است؛ ولی بیشتر مردم ایمان نمی آورند!

«۲» خدا همان کسی است که آسمانها را، بدون ستونهایی که برای شما دیدنی باشد، برافراشت، سپس بر عرش استیلا یافت [و زمام تدبیر جهان را در کف قدرت گرفت]؛ و خورشید و ماه را مسخّر ساخت، که هر کدام تا زمان معینی حرکت دارند! کارها را او تدبیر می کند؛ آیات را [برای شما] تشریح می نماید؛ شاید به لقای پروردگارتان یقین پیدا کنید!

«۳» و او کسی است که زمین را گسترد؛ و در آن کوه ها و نهرهایی قرار داد؛ و در آن از تمام میوه ها دو جفت آفرید؛ [پرده سیاه] شب را بر روز می پوشاند؛ در اینها آیاتی است برای گروهی که تفکر می کنند!

«۴» و در روی زمین، قطعاتی در کنار هم قرار دارد که با هم متفاوتند؛ و [نیز] باغهایی از انگور و زراعت و نخلها، [و درختان میوه گوناگون] که گاه بر یک پایه می رویند و گاه بر دو پایه؛ [و عجیب تر آنکه] همه آنها از یک آب سیراب می شوند! و با این

حـال، بعضـی از آنها را از جهت میوه بر دیگری برتری می دهیم؛ در اینها نشانه هایی است برای گروهی که عقل خویش را به کار می گیرند!

«۵» و اگر [از چیزی] تعجب می کنی، عجیب گفتار آنهاست که می گوینـد: (آیا هنگامی که ما خاک شـدیم، [بار دیگر زنده می شویم و] به خلقت جدیـدی بازمی گردیم؟!) آنها کسانی هسـتند که به پروردگارشان کافر شـده اند؛ و آنان غل و زنجیرها در گردنشان است؛ و آنها اهل دوزخند، و جاودانه در آن خواهند ماند!

«۶» آنها پیش از حسـنه [و رحمت]، از تو تقاضای شتاب در سیّئه [و عذاب] می کنند؛ با اینکه پیش از آنها بلاهای عبرت انگیز نازل شـده است! و پروردگار تو نسـبت به مردم - با اینکه ظلم می کننـد - دارای مغفرت است؛ و [در عین حال،] پروردگارت دارای عذاب شدید است!

«۷» کسانی که کافر شدند می گویند: (چرا آیه [و معجزه ای] از پروردگارش بر او نازل نشده؟!) تو فقط بیم دهنده ای! و برای هر گروهی هدایت کننده ای است [؛و اینها همه بهانه است، نه برای جستجوی حقیقت]!

«۸» خدا از جنین هایی که هر [انسان یا حیوان] مادّه ای حمل می کند آگاه است؛ و نیز از آنچه رحمها کم می کنند [و پیش از موعد مقرّر می زایند]، و هم از آنچه افزون می کنند [و بعد از موقع میزایند]؛ و هر چیز نزد او مقدار معینی دارد.

«۹» او از غیب و شهود آگاه، و بزرگ و متعالی است!

«۱۰» برای او یکسـان است کسـانی از شـما که پنهـانی سـخن بگوینـد، یا آن را آشـکار سازنـد؛ و کسانی که شـبانگاه مخفیانه حرکت می کنند، یا در روشنایی روز.

«۱۱» برای انسان، مأمورانی

است که پی در پی، از پیش رو، و از پشت سرش او را از فرمان خدا [= حوادث غیر حتمی] حفظ می کنند؛ [امّا] خداوند سرنوشت هیچ قوم [و ملّتی] را تغییر نمی دهد مگر آنکه آنان آنچه را در خودشان است تغییر دهند! و هنگامی که خدا اراده سوئی به قومی [بخاطر اعمالشان] کند، هیچ چیز مانع آن نخواهد شد؛ و جز خدا، سرپرستی نخواهند داشت!

«۱۲» او کسی است که برق را به شما نشان می دهد، که هم مایه ترس است و هم مایه امید؛ و ابرهای سنگین بار ایجاد می کند!

«۱۳» و رعد، تسبیح و حمد او می گوید؛ و [نیز] فرشتگان از ترس او! و صاعقه ها را می فرستد؛ و هر کس را بخواهد گرفتار آن می سازد، [در حالی که آنها با مشاهده این همه آیات الهی، باز هم] درباره خدا به مجادله مشغولند! و او قدرتی بی انتها [و مجازاتی دردناک] دارد!

«۱۴» دعوت حق از آن اوست! و کسانی را که [مشرکان] غیر از خدا می خوانند، [هرگز] به دعوت آنها پاسخ نمی گویند! آنها همچون کسی هستند که کفهای [دست] خود را به سوی آب می گشاید تا آب به دهانش برسد، و هرگز نخواهد رسید! و دعای کافران، جز در ضلال [و گمراهی] نیست!

«۱۵» تمام کسانی که در آسمانها و زمین هستند - از روی اطاعت یا اکراه - و همچنین سایه هایشان، هر صبح و عصر برای خدا سجده می کنند.

«۱۶» بگو: (چه کسی پروردگار آسمانها و زمین است؟) بگو: (اللّه!) [سپس] بگو: (آیا اولیا [و خدایانی] غیر از او برای خود برگزیده اید که [حتّی] مالک سود و زیان خود نیستند [تا چه رسد

به شـما؟!]) بگو: (آیا نابینا و بینا یکساننـد؟! یا ظلمتها و نور برابرنـد؟! آیا آنها همتایانی برای خـدا قرار دادند بخاطر اینکه آنان هماننـد خـدا آفرینشـی داشـتند، و این آفرینشـها بر آنهـا مشـتبه شـده است؟!) بگو: (خـدا خالق همه چیز است؛ و اوست یکتا و پیروز!)

«۱۷» خداوند از آسمان آبی فرستاد؛ و از هر درّه و رودخانه ای به اندازه آنها سیلابی جاری شد؛ سپس سیل بر روی خود کفی حمـل کرد؛ و از آنچه [در کوره ها،] برای به دست آوردن زینت آلات یا وسایل زنـدگی، آتش روی آن روشن می کننـد نیز کفهـاییماننـد آن به وجود می آیـد - خداونـد، حق و باطل را چنین مثل می زنـد! - امّا کفها به بیرون پرتاب می شونـد، ولی آنچه به مردم سود می رساند [= آب یا فلز خالص] در زمین می ماند؛ خداوند اینچنین مثال می زند!

«۱۸» برای آنهـا که دعوت پروردگارشـان را اجابت کردنـد، [سـرانجام و] نتیجه نیکوتر است؛ و کسانی که دعوت او را اجابت نکردنـد، [آنچنان در وحشت عـذاب الهی فرو می رونـد، که] اگر تمام آنچه روی زمین است، و همانـنـدش، از آن آنها باشـد، همه را برای رهایی از عذاب می دهند! [ولی از آنها پذیرفته نخواهد شد!] برای آنها حساب بدی است؛ و جایگاهشان جهنم، و چه بد جایگاهی است!

«۱۹» آیـا کسـی که می دانـد آنچه از طرف پروردگـارت بر تـو نـازل شـده حق است، هماننـد کسـی است که نابینـاست؟! تنها صاحبان اندیشه متذکّر می شوند...

«۲۰» آنها که به عهد الهی وفا می کنند، و پیمان را نمی شکنند...

«۲۱» و آنها که پیوندهایی را که خدا دستور به برقراری آن داده، برقرار میدارند؛ و از پروردگارشان

می ترسند؛ و از بدی حساب [روز قیامت] بیم دارند...

«۲۲» و آنها که بخاطر ذات [پاک] پروردگارشان شکیبایی می کنند؛ و نماز را برپا می دارند؛ و از آنچه به آنها روزی داده ایم، در پنهان و آشکار، انفاق می کنند؛ و با حسنات، سیئات را از میان می برند؛ پایان نیک سرای دیگر، از آن آنهاست...

«۲۳» [همان] باغهای جاویدان بهشتی که وارد آن می شوند؛ و همچنین پدران و همسران و فرزندان صالح آنها؛ و فرشتگان از هر دری بر آنان وارد می گردند...

«۲۴» [و به آنان می گویند:] سلام بر شما بخاطر صبر و استقامتتان! چه نیکوست سرانجام آن سرا[ی جاویدان]!

«۲۵» آنها که عهد الهی را پس از محکم کردن می شکنند، و پیوندهایی را که خدا دستور به برقراری آن داده قطع می کنند، و در روی زمین فساد می نمایند، لعنت برای آنهاست؛ و بدی [و مجازات] سرای آخرت!

«۲۶» خدا روزی را برای هر کس بخواهد [و شایسته بداند] وسیع، برای هر کس بخواهد [و مصلحت بداند] تنگ قرارمی دهد؛ ولی آنها [= کافران] به زندگی دنیا، شاد [و خوشحال] شدند؛ در حالی که زندگی دنیا در برابر آخرت، متاع ناچیزی است!

«۲۷» کسانی که کافر شدند می گویند: (چرا آیه [و معجزه]ای از پروردگارش بر او نازل نشده است؟!) بگو: (خداوند هر کس را بخواهد گمراه، و هر کس را که بازگردد، به سوی خودش هدایت می کند! [کمبودی در معجزه ها نیست؛ لجاجت آنها مانع است!])

«۲۸» آنها کسانی هستند که ایمان آورده اند، و دلهایشان به یاد خدا مطمئن [و آرام] است؛ آگاه باشید، تنها با یاد خدا دلها آرامش می یابد!

«۲۹» آنها که ایمان آوردند و کارهای شایسته انجام

دادند، پاکیزه ترین [زندگی] نصیبشان است؛ و بهترین سرانجامها!

«۳۰» همان گونه [که پیامبران پیشین را مبعوث کردیم،] تو را به میان امّتی فرستادیم که پیش از آنها امّتهای دیگری آمدند و رفتند، تا آنچه را به تو وحی نموده ایم بر آنان بخوانی، در حالی که به رحمان [= خداوندی که رحمتش همگان را فراگرفته] کفر می ورزند؛ بگو: (او پروردگار من است! معبودی جز او نیست! بر او توکّل کردم؛ و بازگشتم بسوی اوست!)

«۳۱» اگر بوسیل؛ قرآن، کوه ها به حرکت درآیند یا زمینها قطعه قطعه شوند، یا بوسیل؛ آن با مردگان سخن گفته شود، [باز هم ایمان نخواهند آورد!] ولی همه کارها در اختیار خداست! آیا آنها که ایمان آورده اند نمی دانند که اگر خدا بخواهد همه مردم را [به اجبار] هدایت می کند [امّا هدایت اجباری سودی ندارد]! و پیوسته بلاهای کوبنده ای بر کافران بخاطر اعمالشان وارد می شود، و یا بنزدیکی خانه آنها فرود می آید، تا وعده [نهایی] خدا فرا رسد؛ به یقین خداوند در وعد؛ خود تخلّف نمی کند!

«۳۲» [تنها تو را استهزا نکردند،] پیامبران پیش از تو را نیز مورد استهزا قرار دادند؛ من به کافران مهلت دادم؛ سپس آنها را گرفتم؛ دیدی مجازات من چگونه بود؟!

«۳۳» آیا کسی که بالای سر همه ایستاده، [و حافظ و نگهبان و مراقب همه است،] و اعمال همه را می بیند [،همچون کسی است که هیچ یک از این صفات را ندارد]؟! آنان برای خدا همتایانی قرار دادند؛ بگو: (آنها را نام ببرید! آیا چیزی را به او خبر می دهید که از وجود آن در روی زمین بی خبر است، یا سخنان ظاهری [و تو خالی] می گویید؟!) [نه،

شریکی برای خدا وجود ندارد؛] بلکه در نظر کافران، دروغهایشان زینت داده شده، [و بر اثر ناپاکی درون، چنین می پندارند که واقعیتی دارد؛] و آنها از راه [خدا] بازداشته شده اند؛ و هر کس را خدا گمراه کند، راهنمایی برای او وجود نخواهد داشت!

«۳۴» در دنیا، برای آنها عذابی [دردناک] است؛ و عذاب آخرت سخت تر است؛ و در برابر [عذاب] خدا، هیچ کس نمی تواند آنها را نگه دارد!

«۳۵» توصیف بهشتی که به پرهیزگاران وعده داده شده، [این است که] نهرهای آب از زیر درختانش جاری است، میوه آن همیشگی، و سایه اش دائمی است؛ این سرانجام کسانی است که پرهیزگاری پیشه کردند؛ و سرانجام کافران، آتش است!

«۳۶» کسانی که کتاب آسمانی به آنان داده ایم، از آنچه بر تو نازل شده، خوشحالند؛ و بعضی از احزاب [و گروه ها]، قسمتی از آن را انکار می کنند؛ بگو: (من مأمورم که (اللّه) را بپرستم؛ و شریکی برای او قائل نشوم! به سوی او دعوت می کنم؛ و بازگشت من بسوی اوست!)

«۳۷» همان گونه [که به پیامبران پیشین کتاب آسمانی دادیم،] بر تو نیز این [قرآن] را بعنوان فرمان روشن و صریحی نازل کردیم؛ و اگر از هوسهای آنان - بعد از آنکه آگاهی برای تو آمده - پیروی کنی، هیچ کس در برابر خدا، از تو حمایت و جلوگیری نخواهد کرد.

«۳۸» ما پیش از تو [نیز] رسولانی فرستادیم؛ و برای آنها همسران و فرزندانی قرار دادیم؛ و هیچ رسولی نمی توانست [از پیش خود] معجزه ای بیاورد، مگر بفرمان خدا! هر زمانی نوشته ای دارد [و برای هر کاری، موعدی مقرّر است]!

«۳۹» خداوند هر چه را بخواهد محو، و هر

چه را بخواهد اثبات می کند؛ و (امّ الکتاب) [= لوح محفوظ] نزد اوست!

«۴۰» و اگر پاره ای از مجازاتها را که به آنها وعده می دهیم به تو نشان دهیم، یا [پیش از فرا رسیدن این مجازاتها] تو را بمیرانیم، در هر حال تو فقط مأمور ابلاغ هستی؛ و حساب [آنها] برماست.

«۴۱» آیا ندیدند که ما پیوسته به سراغ زمین می آییم و از اطراف [و جوانب] آن کم می کنیم؟! [و جامعه ها، تمدّنها، و دانشمندان تدریجاً از میان می روند.] و خداوند حکومت می کند؛ و هیچ کس را یارای جلوگیری یا ردّ احکام او نیست؛ و او سریع الحساب است!

«۴۲» پیش از آنان نیز کسانی طرحها و نقشه ها کشیدند؛ ولی تمام طرحها و نقشه ها از آن خداست! او از کار هر کس آگاه است؛ و بزودی کفّار می دانند سرانجام [نیک و بد] در سرای دیگر از آن کیست!

«۴۳» آنها که کافر شدند می گویند: (تو پیامبر نیستی!) بگو: (کافی است که خداوند، و کسی که علم کتاب [و آگاهی بر قرآن] نزد اوست، میان من و شما گواه باشند!)

ترجمه فارسی حجت الاسلام والمسلمین انصاریان

به نام خدا که رحمتش بی اندازه است و مهربانی اش همیشگی.

المر - این آیاتِ [با عظمتِ] کتابِ [الهی] است، و آنچه از سوی پروردگارت بر تو نازل شده، سراسر حق و راستی است [چنان حقّی که هیچ باطلی در آن راه ندارد] ولی بیشتر مردم [به سبب عناد و لجاجت] ایمان نمی آورند. (۱)

خداست که آسمان ها را بدون پایه هایی که آنها را ببینید، برافراشت، آن گاه بر تخت فرمانروایی [و حکومت بر آفرینش] چیره و مسلط شد، و خورشید و ماه را رام و مسخّر ساخت، که

هر کدام تا زمان معینی روانند، کار [جهان و جهانیان] را تدبیر می کند، نشانه ها[ی قدرت و حکمتش] را [در پهنه آفرینش] به روشنی بیان می کند تا شما به دیدار [قیامت و محاسبه شدن اعمال به وسیله] پروردگارتان یقین کنید. (۲)

و اوست که زمین را گسترانید، و در آن کوه هایی استوار و نهرهایی پدید آورد و در آن از همه محصولات و میوه ها جفت دوتایی [که نر و ماده است] قرار داد، شب را به روز می پوشاند، [تا ادامه حیات برای همه نباتات و موجودات زنده ممکن باشد]؛ یقیناً در این امور برای مردمی که می اندیشند نشانه هایی [بر توحید، ربوبیّت و قدرت خدا]ست. (۳)

در زمین قطعه هایی مختلف و گوناگون، و باغ هایی از انگور و کشتزار و درختان خرمایی است که بر یک ریشه و غیر یک ریشه [می رویند]. ما برخی از آنان را در میوه و محصول با آنکه از یک آب سیراب می شوند بر برخی دیگر برتری می دهیم. بی تردید در این امور برای مردمی که تعقّل می کنند، نشانه هایی [بر توحید، ربوبیّت و قدرت خدا]ست. (۴)

اگر بخواهی تعجب کنی، پس تعجب از گفتار منکران لجوج است که [بدون توجه به قدرت خدا که آنان را از خاک پدید آورد، می گویند]: آیا ما هنگامی که [پس از مردن] خاک شدیم، به راستی در آفرینش جدیدی خواهیم بود؟! اینانند که به پروردگارشان کافر شدند، و اینانند که در گردنشان بندها و زنجیرها[ی گمراهی در دنیا و عذاب در آخرت] است، و اینان اهل آتش اند و در آن جاودانه اند. (۵)

و از تو [بر پایه تمسخر، استهزا، جهل و نادانی] پیش از [درخواست] خیر و خوشی

تقاضای شتاب در [فرود آمدن] عذاب می کنند، [اینان گمان می کنند که عذاب ها و مجازات های الهی دروغ است] با اینکه پیش از آنان عذاب ها و عقوبت های عبرت آموز [بر کافران و منکران] گذشته است و قطعاً پروردگارت نسبت به مردم با ظلم و ستمی که می کنند صاحب آمرزش است، و مسلماً پروردگارت سخت کیفر است. (۶)

و کافران می گویند: چرا از سوی پروردگارش معجزه ای [غیر قرآن] بر او نازل نشده؟ تو فقط بیم دهنده ای [نه اعجاز کننده ای که هر زمان هر کس و برای هر هدفی غیر منطقی بخواهد، دست به اعجاز بزنی] وبرای هر قومی هدایت کننده ای است. (۷)

خدا [حالات، صفات و زمان ولادت] جنین هایی را که هر انسان و حیوان ماده ای آبستن است، و آنچه را رحم ها [از زمان طبیعی حمل] می کاهند و آنچه را می افزایند، می داند؛ و هر چیزی نزد او اندازه معینی دارد. (۸)

دانای نهان و آشکار و بزرگ و بلندمرتبه است. (۹)

[برای او] یکسان است که کسی از شما گفتارش را پنهان کند یا آشکار سازد، و کسی مخفیانه در دل شب حرکت نماید یا در روز راه بپیماید. (۱۰)

برای انسان از پیش رو و پشت سر، مأمورانی است که همواره او را به فرمان خدا [از آسیب ها و گزندها] حفظ می کنند. یقیناً خدا سرنوشت هیچ ملتی را [به سوی بلا، نکبت، شکست و شقاوت] تغییر نمی دهد تا آنکه آنان آنچه را [از صفات خوب و رفتار شایسته و پسندیده] در وجودشان قرار دارد به زشتی ها و گناه تغییر دهند. و هنگامی که خدا نسبت به ملتی آسیب و گزند بخواهد [برای آن آسیب و گزند] هیچ

راه بازگشتی نیست؛ زیرا برای آنان جز خدا هیچ یاوری نخواهد بود. (۱۱)

اوست که برق [جهنده را از میان قطعه های ابر] که مایه ترس و امید است، به شما نشان می دهد، و ابرهای سنگین بار را پدید می آورد. (۱۲)

و رعد، همراه با ستایش خدا تسبیح می گوید و فرشتگان نیز از بیمش [تسبیح می گویند]، و صاعقه ها را می فرستد و به وسیله آن به هر کس بخواهد آسیب می رساند، در حالی که اینان [با مشاهده این همه آثار قدرت که صادر شده از خدای یکتاست، باز هم] درباره خدا مجادله و ستیز می کنند در صورتی که خدا [دارایِ قدرتی بی نهایت و] سخت کیفر است. (۱۳)

دعوت حق [که اجابتش مایه سعادت دنیا و آخرت است] فقط ویژه خداست. و کسانی را که مشرکان به جای خدا می خوانند، چیزی [از درخواست ها و نیازهایشان را] برای آنان برآورده نمی کنند [درخواست این بی خردان از بتان بی جان و جاندار نیست] مگر مانند کسی که دو دستش را به سوی آبی [که با آن فاصله زیادی دارد] می گشاید تا آب به دهانش برسد و حال آنکه هرگز نخواهد رسید، و دعا و درخواست کافران [از غیر خدا] جز در گمراهی و تباهی [که به نتیجه و هدف نمی رسد] نیست. (۱۴)

کسانی که در آسمان ها و زمین هستند، از روی میل و رغبت یا بی میلی و کراهت و نیز سایه هایشان بامداد و شام گاه برای خدا سجده می کنند. (۱۵)

[به مشرکان] بگو: پروردگار آسمان ها و زمین کیست؟ [خود بی درنگ] بگو: خدای یکتاست. بگو: آیا سرپرستان و معبودانی به جای او انتخاب کرده اید که اختیار هیچ سود و زیانی را برای خودشان

ندارنـد [چه رسد برای شـما؟] بگو: آیا نابینا و بینا یکسانند یا تاریکی و نور برابرند؟ یا آنان شـریکانی برای خدا قرار دادند [به خیال آنکه]ماننـد آفرینش خـدا چیزی آفریـده اند، آن گاه آفریده خدا و آفریده شـریکان بر آنان مشـتبه شده؟ بگو: آفریننده همه چیز فقط خداست و تنها او یکتای پیروز است. (۱۶)

خدا از آسـمان آبی نازل کرد که در هر درّه و رودی به اندازه گنجایش و وسـعتش [سـیلابی] جاری شد، سپس سیلاب، کفی پُف کرده را به روی خود حمـل کرد، و نیز از فلزاتی که برای به دست آوردن زینت و زیور یـا کالاـ و متـاع، آتش بر آن می افروزنـد، کفی پُف کرده ماننـد سـیلاب برمی آیـد؛ این گونه خـدا حق و باطل را [به امور محسوس] مَثَل می زند. اما آن کفِ [روی سـیل و روی فلز گـداخته در حالی که کناری رفته] به حالتی متلاشـی شـده از میان می رود، و اما آنچه [چون آب و فلز خالص] به مردم سود می رسانـد، در زمین می ماند. خدا مَثَل ها را این گونه بیان می کند [تا مردم در همه امور حق را از باطل بشناسند.] (۱۷)

برای آنان که دعوت پروردگارشان را اجابت کردنـد، بهترین سـرانجام است؛ و آنان که دعوت او را پاسخ نگفتند، اگر مالک دو برابر همه آنچه روی زمین است باشـند، بی تردیـد آن را برای رهـایی خود از عـذاب خواهنـد داد؛ آنـان را حسـاب سـختی است، و جایگاهشان دوزخ است، و دوزخ بد بستری است. (۱۸)

آیا کسی که می داند آنچه از سوی پروردگارت بر تو نازل شده حق است، مانند کسی است که [از نظر باطن] نابیناست؟! فقط

خردمندان [بینادل] متذکّرِ [حق] می شوند. (۱۹)

همان کسانی که به عهد خدا [که همانا قرآن است] وفا می کنند و پیمان را نمی شکنند. (۲۰)

و آنچه را خدا به پیوند آن فرمان داده پیوند، می دهند و از [عظمت و جلال] پروردگارشان همواره در هراسند و از حساب سخت و دشوار بیم دارند. (۲۱)

و برای به دست آوردن خشنودی پروردگارشان [در برابر گناهان و انجام وظایف و حوادث] شکیبایی ورزیدند، و نماز را بر پا داشتند، و بخشی از آنچه را روزی آنان کردیم در نهان و آشکار انفاق نمودند، و همواره با نیکیِ [عبادت] زشتی و پلیدی [گناه] را دفع می کنند [و با خوبی های خود نسبت به مردم، بدی های آنان را نسبت به خود برطرف می نمایند]، اینانند که فرجام نیک آن سرای، ویژه آنان است. (۲۲)

بهشت های جاویدی که آنان و پدران و همسران و فرزندان شایسته و درست کارشان در آن وارد می شوند، و فرشتگان از هر دری بر آنان درآیند. (۲۳)

[و به آنان گویند:] سلام بر شما به پاس استقامت و صبرتان [در برابر عبادت، معصیت و مصیبت] پس نیکوست فرجام این سرای. (۲۴)

و کسانی که عهد خدا را پس از استوار کردنش می شکنند، و پیوندهایی را که خدا به برقراری آن فرمان داده می گسلند، و در زمین فساد می کنند، لعنت و فرجام بد و دشوار آن سرای برای آنان است. (۲۵)

خدا روزی را برای هر کس که بخواهد، وسعت می دهد و برای هر کس که بخواهد، تنگ می گیرد. و [آنان که از حیات جاوید و پرنعمت آخرت بی خبرند] به زندگی زودگذر دنیا شادمان شدند، در حالی که زندگی دنیا

در برابر آخرت جز متاعی اندک و ناچیز نیست. (۲۶)

کافران می گویند: چرا معجزه ای [غیر قرآن] از سوی پروردگارش بر او نازل نشده؟ بگو: مسلماً خدا هر کس را بخواهد [پس از اتمام حجت] گمراه می کند و هر کس را که به سوی او بازگردد، هدایت می نماید. (۲۷)

[بازگشتگان به سوی خدا] کسانی [هستند] که ایمان آوردند و دل هایشان به یاد خدا آرام می گیرد، آگاه باشید! دل ها فقط به یاد خدا آرام می گیرد. (۲۸)

کسانی که ایمان آوردند، و کارهای شایسته انجام دادند، برای آنان زندگی خوش و با سعادت و بازگشتی نیک است. (۲۹)

آن گونه [که رسولان گذشته را ارسال کردیم] تو را در میان امتی که پیش از آن، امت هایی روزگار به پایان بردند، فرستادیم، تا آنچه را به تو وحی کردیم بر آنان بخوانی، در حالی که آنان [با روی گرداندن از وحی] به [خدایِ] رحمان کفر می ورزند. بگو: او پروردگار من است، معبودی جز او نیست، فقط بر او توکل کردم و بازگشتم فقط به سوی اوست. (۳۰)

و اگر قرآنی بود که به وسیله آن کوه ها به حرکت می آمدند، یا زمین پاره پاره می گشت، یا به وسیله آن با مردگان سخن گفته می شد [باز هم این کافران لجوج، ایمان نمی آورند، زیرا وقتی با مشاهده قرآن که بزرگ ترین معجزه است ایمان نیاورند با مشاهده هیچ معجزه ای ایمان نمی آورند! کار هدایت و ایمان اینان ارتباطی به معجزه ندارد] بلکه همه کارها فقط در اختیار خداست. پس آیا آنان که ایمان آورده اند، ندانسته اند که اگر خدا می خواست همه مردم را [از روی اجبار] هدایت می کرد؟! [ولی هدایت اجباری فاقد ارزش است] و

همواره به کافران به کیفر آنچه که انجام دادند، حادثه ای کوبنده و بسیار سخت می رسد یا حادثه نزدیک خانه هایشان فرود می آید [که شهر و دیارشان و اطرافش را ناامن می کند] تا وعده [قطعی و نهاییِ] خدا [که شکست کامل کافران و عذاب آخرت است] فرا رسد؛ بی تردید خدا خُلف وعده نمی کند. (۳۱)

[فقط تو را مسخره نمی کنند] قطعاً پیامبرانی که پیش از تو بودند، مسخره شدند. پس به کافران مهلت دادم، سپس آنان را [به کیفر سخت] گرفتم، پس [یافتی که] مجازات و عذاب [من] چگونه بود؟.... (۳۲)

آیا کسی که بر همه نفوس [جهانیان] با آنچه به دست آورده اند، مسلط و حاکم و نگهبان است [و همه تحولات وجود آنان را تا رساندنشان به سر منزل مقصود در اختیار دارد، مانند کسی است که مطلقاً این صفات را ندارد؟] ولی آنان [از روی جهل و نادانی] برای خدا شریکانی قرار داده اند! بگو: [ویژگی های] آن شریکان را نام ببرید [تا روشن شود که آیا شایسته شریک قرار دادن برای خدا هستند؟!] آیا خدا را از چیزی در روی زمین که آنها را شریک خود نمی شناسد، خبر می دهید؟ یا سخنی ظاهر و پوچ و بی منطق است [که بر زبان خود می رانید؟!] بلکه برای کافران نیرنگ و دروغشان آراسته شده، و از راه خدا بازداشته شده اند [تا آنجا که موجودات بی ارزش و بی اثر را شریکان حق پنداشته اند]؛ و هر که را خدا [به سبب از دست دادن لیاقتش] گمراه کند، او را هیچ هدایت کننده ای نخواهد بود..... (۳۳)

برای آنان در زندگی دنیا عذابی است، و مسلماً عذاب آخرت سخت تر و پر مشقت تر است، و آنان را

هیچ حافظ و نگه دارنده ای [از عذاب خدا] نیست. (۳۴)

صفت بهشتی که به پرهیزکاران وعده داده شده [چنین است که] از زیر [درختانِ] آن نهرها جاری است، میوه ها و سایه اش همیشگی است. این عاقبت و فرجام کسانی است که [در همه امور زندگی] پرهیزکاری کردند و فرجام کافران آتش است. (۳۵)

و کسانی که کتاب آسمانی به آنان عطا کردیم از آنچه بر تو نازل شده است، خوشحالند. و برخی از گروه ها[یِ اهل کتاب] بخشی از آن را منکرند، بگو: من فرمان یافته ام که خدای یکتا را بپرستم و شریکی برای او قرار ندهم، تنها به سوی او دعوت می کنم و بازگشتم فقط به سوی اوست. (۳۶)

و همان گونه [که پیش از این کتاب های آسمانی نازل کردیم] قرآن را فرمانی [گویا و] روشن نازل نمودیم، و اگر از هواها و تمایلات آنان پس از دانشی که [مانند قرآن] برایت آمده پیروی کنی، برای تو در برابر [عذاب] خدا هیچ یاور و نگه دارنده ای نخواهد بود. (۳۷)

و همانا پیش از تو پیامبرانی را فرستادیم، و برای آنان همسران و فرزندانی قرار دادیم. و هیچ پیامبری را نسزد که معجزه ای بیاورد مگر به فرمان خدا. برای هر زمانی برنامه مقدّر شده ای [ثبت] است. (۳۸)

خدا هر چه را بخواهد محو می کند و هر چه را بخواهد ثابت و پابرجا می نماید، و "امّ الکتاب "نزد اوست (۳۹)

و اگر پاره ای از عذاب ها را که به منکران وعده می دهیم به تو نشان دهیم [می بینی که بسیار سخت و دردناک است] یا اگر تو را [پیش از فرا رسیدن آن عذاب ها] قبض روح کنیم [در قیامت عذابشان

را خواهی دید؛ در هر صورت] تنها وظیفه تو ابلاغ [وحی] است و حسابرسی بر عهده ماست. (۴۰)

آیا نمی دانند که ما همواره به زمین می پردازیم و از اطراف [و جوانب] آن [که ملت ها، اقوام، تمدن ها و دانشمندانش هستند] می کاهیم؟ و خدا حکم می کند؛ و هیچ بازدارنده ای برای حکمش نیست، و او در حسابرسی سریع است. (۴۱)

کسانی که پیش از این کافران لجوج و منکران عنود بودند [در برابر حکومت و حکم خدا] مکر ونیرنگ کردند [ولی به هدفشان نرسیدند] چرا که همه تدبیرها و نقشه ها در اختیار خداست؛ زیرا او هر کاری را هر کس انجام می دهد، می داند [به همین سبب مکر و نیرنگ هر کس را با تدبیر و نقشه حکیمانه اش باطل و نابود می کند] و کافران و منکران به زودی خواهند دانست که فرجامِ [نیک و بدِ] سرایِ دیگر برای کیست؟ (۴۲)

کافران می گویند: تو فرستاده [خدا] نیستی. بگو: کافی است که خدا [با آیات محکم و استوار قرآنش] و کسی [چون امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب] که دانش کتاب نزد اوست، میان من و شما [نسبت به پیامبری ام] گواه باشند. (۴۳)

ترجمه فارسی استاد الهی قمشه ای

بنام خداوند بخشنده مهربان

المر رمزی بین خدا و رسول است اینست آیات کتاب خدا و قرآنی که بحق و راستی بر تو از جانب پروردگار نازل گردید و لیکن اکثر مردمان به آن ایمان نمیاورند (۱)

خداست آن ذات پاکی که آسمانها را چنان که مینگرید بی ستون برافراشت آنگاه با کمال قدرت عرش وجود کل را در خلقت بیاراست و خورشید و ماه را مسخر اراده خود ساخت که هر کدام در وقت خاص و مدار معین

بگردش آینـد امر عالم را با نپامی محکم و آیات قـدرت را با دلائلی مفصل منظم و مبین ساخت باشـد که شـما بندگان بغرض اصلی خود که معرفت خدا و وصول بعالم بقاست پی برید و به ملاقات پروردگار خود یقین کنید (۲)

و اوست خدائی که بساط زمین را بگسترد و در آن کوه ها برافراشت و نهرها جاری ساخت و از درختان هر گونه میوه ها پدید آورد همـه چیز را جفـت بیافریـد و شب تـار را به روز روشن بپوشانیـد همانـا در این امـور متفکران را دلائـل روشن بر قـدرت آفریدگار است (۳)

و در زمین قطعاتی مجاور و متصل است که آثار هر قطعه مباین دیگر است یکجا معدننفت و طلا و فیروزه و آغال و غیره است و یکجـا نیست آمینی برای تاکسـتان و بـاغ انگور قابـل است و یکجـا برای زراعت غلات و آمینی برای نخلسـتان آنهم نخلهای گوناگون و با آنکه همه با یک آب مشروب میشوند ما بعضی را برای خوردن بر بعضی برتری دادیم و این امور اختلاف آثار قطعـات زمین عاقلاـن را ادله واضـحی بر حکمتصـانع است یعنی هر کس فکر و عقـل کـار بنـدد خواهـد فهمیـد که این نظم و ترتیب در آسمان و زمین با این خواص مذکور بدست طبیعت نیست بلکه به امر خدای با علم و قدرت و حکمت است (۴)

و اگر تو را جای تعجب به کار منکران است عجب قول منکران معاد است که میگوینـد آیا ما چون خاک شدیم باز از نو خلق خواهیم شد؟ اینان هستند که به خدای خود کافر شدند و هم اینان زنجیرهای

قهر و عذاب بر گردن خود نهادند و هم اینان اصحاب دوزخ و در آن همیشه معذبند (۵)

ای رسول ما، کافران به جای تقاضای آمرزش و احسان به تمسخر از تو تقاضای تعجیل در عذاب میکنند؟ در صورتی که چه عقوبتها بر امتان کافر گذشته رسید مگر اینان عبرت گرفته و از کفر به ایمان گرایند تا خدا از جرمشان درگذرد که خدا بر ظلم خلق هم بسیار صاحب عفو و مغفرت است و هم صاحب قهر و انتقام سخت است (۶)

و باز به طعنه میگویند که چرا خدا بر او آیت و معجزه ای نفرستاد باید بدانند که تنها وظیفه تو اندرز و ترسانیدن خلق از نافرمانی خدا است و هر قومی را از طرف خدا رهنمائیست در اخبار و تفاسیر بسیار رهنما به علی (ع) تفسیر شده (۷)

تنها خدا میداند که بار حمل آبستنان عالم چیست و بار رحمها چه نقصان و چه زیادت خواهد یافت و مقدار همه چیز در علم ازلی خدا معین است (۸)

اوست عالم به عوالم غیب و شهود و بزرگ خدای متعال برتر از هر وصف و ادراک عقول (۹)

در پیشگاه علم ازلی اینکه شما سخن به سر گوئید یا آشکار و آنکه در ظلمت شب است یا روشنی روز، همه یکسانست و خدا بر همه آگاهست (۱۰)

برای هر چیز پاسبانها از پیش رو و پشت سر برگماشته که به امر خدا او را نگهبانی کنند و خدا با آن همه مهربانی بخلق حال هیچ قومی را دگرگون نخواهد کرد تا زمانی که خود آن قوم حالشان را تغییر دهند و از

نیکی ببـدی شـتابند و هرگاه خـدا اراده کنـد که قومی را ببـدی اعمالشان عقاب کند هیچ راه دفاعی نداشـته و هیچکس را جز خدا یارای آنکه آن بلا بگرداند نیست (۱۱)

اوست که برای بیم از قهر و امید برحمت خود برق را بشما مینماید و ابرهای سنگین را هر جانب برمیانگیزد (۱۲)

رعد و برق و همه قوای عالم غیب و شـهود و جمیع فرشتگان همه از بیم قهر خدا به تسبیح و ستایش او مشغولند و صاعقه ها را بر سر هر قومی بخواهد میفرستد باز هم کافران در قدرت خدای سخت انتقام جدل میکنند (۱۳)

دعـوت خـدا و رسولانش بحق و حقیقـت اسـت و هر وعـده لطـف و احسـان کنـد صـدق اسـت ولی دعـوی غیر خـدا و غیر خداپرسـتان همه دروغ است هیچ حاجتی را از خلق برنیاورند مانند آن کس که بر چاه آبی دست فرو برد که بیاشامد و دستش باب نرسد و کافرانجز به حرمان و ضلالت دعوت نمیکنند (۱۴)

هر که در آسـمانها و زمین است با همه آثار وجودش به رغبت و اشتیاق و به اکراه و الزام شب و روز به طاعت خدا مشغولست (۱۵)

ای رسول ما از این مشـرکان بازپرس که آفریننـده آسـمانها و زمین کیست؟ اگر آنها از جهل و عناد جواب ندهند تو خود بگو خداست آفریننده عالم پس بگو شما خدا را گذارده و غیر خدا مانند بتان و فرعونان را برای نگهبانی و یاری خود برگرفتید در صورتی که آنها بر سود و زیان خود هم قادر نیستند؟ آنگاه بگو آیا چشم نابینای جاهل و دیده بینای عالم یکسانست یا

ظلمات شرک و بت پرستی با نور معرفت و خدا پرستی مساویست؟ یا آنکه این مشرکان شریکانی برای خدا یافتند که آنها همماننـد خدا چیزی خلق کردند و بر مشرکان خلق خدا و خلق شریکان خدا مشتبه گردید؟ بلکه هرگز چنین نیست تنها خدا خالق هر چیز است و او خدای یکتائی است که همه عالم مقهور اراده اوست (۱۶)

خدا از آسمان آبی نازل کرد که در هر رودی بقدر وسعت و ظرفیتش سیل آب جاری شد و بر روی سیل کفی برآمد چنانچه فلزاتی را نیز که برای تجمل و زینت مانند طلا و نقره یا برای اثاث و ظروف مانند آهن و مس در آتش ذوب کنند مثل آب کفی برآورد خدا بمثل این آب و فلزات و کف روی آنها برای حق و باطل مثل میزند که باطل چون آن کف بزودی نابود میشود و اما آن آب و فلز که بخیر و منفعت مردم است مدتی در زمین درنگ میکند خدا مثلها را برای فهم بدین روشنی بیان میکند (۱۷)

آنانکه دعوت حق را اجابت کرده و بخدا ایمان آوردند بر آنها بهترین پاداش و خوشترین زندگانیست و آنانکه اجابت نکردند اگر مالک همه آنچه در روی زمین استباشند آن را فدای آسایش خود کنند مگر از عذاب برهند هرگز نجات نیابند و آنها را حساب سخت و جایگاه دوزخ باشد که بسیار بد آرامگاهیست (۱۸)

آیا مسلمانی که به یقین میداند که این قرآن بحق از جانب خدا بر تو نازل شده است و از آن کسب علم و حکمت و سعادت میکند مقامش نزد حق با کافر نابینای

جاهل یکسانست؟ هرگز یکسان نیست و تنها عاقلان متذکر این حقیقتند (۱۹)

تنها عاقلانند که هم بعهد خدا وفا میکنند و هم پیمان حق را نمی شکنند (۲۰)

و هم آنچه را خدا امر به پیوند آن کرده مانند صله رحم و دوستی پدر و مادر و محبت اهل ایمان و علم و حفظ عهد و پیمان با خدا و خلق اطاعت میکنند و از خدا میترسند و از سختی هنگام حساب میاندیشند (۲۱)

و هم در طلب رضای خدا راه صبر پیش میگیرند و نماز بپامیدارند و از آنچه نصیبشان کردیم بفقرا پنهان و آشکار انفاق میکنند و در عوض بدیهای مردم، نیکی میکنند اینان هستند که عاقبت منزلگاه نیکو یافتند (۲۲)

که آن منزل بهشتهای عدن است که در آن بهشت خود و همه پدران و آنان و فرزندان شایسته خویش داخل میشوند در حالی که فرشتگان بر تهنیت آنها از هر در وارد میگردند (۲۳)

و میگویند سلام و تحیت بر شما باد که در طاعت و عبادت خدا صبر پیشه کردید تا عاقبت نیکو منزلگاهی یافتید (۲۴)

آنانکه پس از پیمان بستن با خدا و رسول عهد خدا را شکستند چون معاویه صفتان و هم آنچه خدا امر به پیوند آن کرده مانند صله رحم و دوستی علی (ع) و مومنان و اولیاء خدا پاک بگسستند و در روی زمین فساد و فتنه برانگیختند اینان را لعن خدا و منزلگاه عذاب سخت دوزخ نصیب است (۲۵)

خدا هر که را خواهد فراخ روزی و هر که را خواهد تنگ روزی میگرداند و این مردم کافر به زندگانی و متاع دنیا دلشادند

در صورتی که دنیا در قبال آخرت متاع موقت ناقابلی بیش نیست (۲۶)

کافران مکه میگویند چرا آیت و حجت قاطعی از خدا بر اثبات نبوت او نازل نشد ای رسول ما تو بانها بگو که حجت قاطعی مانند قرآن و معجزات دیگر آمد اکنونخدا هر که را خواهد گمراه و هر که را که بدرگاه او تضرع و انابه کند هدایت میکند (۲۷)

چه اشخاصی بدرگاه خدا انابه و تضرع میکنند؟ آنها که بخدا ایمان آورده و دلهاشان به یاد خدا آرام میگیرد مردم آگاه شوید که تنها یاد خدا آرام بخش دلهاست (۲۸)

آنانکه بخدا ایمان آورده و بکار نیکو پرداختند خوشا بر احوال آنها و مقام نیکوی آنها (۲۹)

ای محمد (ص) ما تو را میان خلقی به رسالت فرستادیم که پیش از اینهم پیغمبران و امتهای دیگر بجایشان بوده و درگذشتند امر تازه ای نیست که تو را برسالت فرستادیم تا بر امت آنچه از معارف الهی از ما به وحی بر تو رسد تلاوت کنی و بمردمی که بخدای مهربان کافر میشوند بگو او خدای منست و جز آن خدائی نیست و من بر او توکل کرده ام و روی امیدم همه بسوی اوست (۳۰)

و اگر کتابی با اعجاز بیان کوه ها را برفتار و مردگان را بگفتار آرد و زمین را از هم بشکافد همین قرآن با عظمت است که با وجود آن باز ایمان نمیاورند آری فرمان دو همه عالم با خداست هر چه خواهد بمشیت ازلی میکند آیا مومنان هنوز ندانسته اند که خدا اگر بخواهد همه مردم را به الزام و جبر هدایت میکند؟ این

نه مصلحت است زیرا کافران بایـد پیوسـته از کردار زشـتشان بکیفر و سـرکوبی رسـند یا مصـیبتی بر دیار آنها زود فرودآید تا آنگاه که در محشر هم وعده خدابر هلاک آنها فرا رسد که خدا خلاف وعده نخواهد کرد (۳۱)

ای رسول ما، تو از آزار و تکـذیب امت هیچ غمین مباش که مردم برسولان پیش از تو هم اسـتهزاء بسـیار کردند ما هم به آنها فرصت دادیم تا آنگاه که ایشان را بعقوبت گرفته و با چه عقاب سخت بکیفر رسانیدیم (۳۲)

آیا خدائی را که نگهبان همه نفوس عالم با آثارشان اوست فراموش کردند و برای خدا شریکانی از پیش خود جعل کردند ای رسول بانها بگو که نام خدایان خود برگوئید که اینها کیستند و اثر اینان چیست و از چه رو مستحق پرستش شدند یا اینکه شما مردم نادان میخواهیـد خدا را بچیزی که در زمین از آن آگاه نیست آگه سازید؟ یا آنکه بظاهر سـخنی که خود هم حقیقتی بر آن قائل نیسـتند میگوئیـد؟ بلکه کافران را مکر و فسون بت تراشان در نظر زیبا آمـده و از راه خدا باز ماندند و هر کس را خدا گمراه کند یعنی پس از اتمام حجت بگمراهی واگذارد دیگر هیچکس وی را هدایت نتواند کرد (۳۳)

چنین گمراهان هم در زنـدگانی دنیا به انواع بلا معذبنـد و هم در عالم آخرت بسـختترین عـذاب گرفتارنـد و از قهر خـدا ابـدا نگهداری ندارند (۳۴)

بهشتی که متقیان را وعـده دادند چنانست که نهرها زیر درختانش جاریست و ماکولاتش همیشـگی و سایه آن برقرار است این بهشت سرانجام اهل تقوی و آتش دوزخ سرانجام کافرانست

آنـان که مـا بر آنهـا کتاب فرسـتادیم یعنی مومنان اهل کتاب و مسـلمانان بر اینکتاب با عظمت قرآن که بر تو نازل شـد بسـیار خوشوقتند و جماعتی از آنها مانند کفار اهل کتاب و قریش برخی آیات را انکار میکنند و در کتاب خدا چون و چرا روا دارند آنها را بگو من مامورم که خدای یکتا را پرستم و هرگز باو شرک نیاورم خلق را بسوی او دعوت کنم و بگویم که بازگشت ما بسوی اوست (۳۶)

و همچنین ما قرآن را کتابی با حکمت و فصاحت عربی فرسـتادیم و اگر با این کتابزرگ علم و دانش که بر تو از جانب خـدا آمد باز پیرو میل جاهلانه آنها شدی بدان که دیگر مدد و نگهبانی از خدا نخواهی داشت (۳۷)

و ما رسولانی پیش از تو بخلق فرسـتادیم و بر همه مانند تو آنان و فرزندان مقرر نمودیم یعنی همه رسل بشـر بودند یکی فرشته نبود که از لوازم بشـری بی نیاز باشـد و هیچ پیغمبری نبوده که بی اذن خدا آیت و معجزی آورد که هر امری را وقتی معین در کتاب قضای حق مرقوم است (۳۸)

خـدا هر چه را خواهـد از احکام یا حوادث عالم محو و هر چه را خواهـد اثبات میکند اجل و علل و حوادث عالم را به مشـیت خود تغییر میدهد و اصل کتاب آفرینش مشیت اوست (۳۹)

و هرگاه ما در حیات تو بر تو برخی از آن وعـده عـذابی که بر کافران دادیم پدیـدار کنیم یا آنکه پیش از وقت تو را به دیدار آخرت بریم بهر حال بر تو تبلیغ حکم خدا

و بر ما حساب خلقست تعیین وقت عذاب و حساب یا عفو بندگان او وظایف نبوت نیست (۴۰)

آیا مردم ندیدند و بسیار در جهان مشاهده نکردند که ما بفرستادن رسولان عزم سرزمین کافران جاهل کرده و از هر طرف میکاهیم و بر بلاد و قدرت اهل ایمان می افزائیم؟ و تنها خداست که در جهان فرمان دهد و هیچکس بر رد حکمش قادر نیست و اوست که در یک لحظه حساب همه خلق بیشمار را میکند (۴۱)

پیش از اینان هم بسیاری کافران مکرها بر ضد رسولان کردند و عاقبت همه هلاک شدند پس همه مکر و تدبیرها نزد خداست و او بخلق فکر و مکر و سیاست آموخته است و او میداند هر کس به چه کار و اندیشه است و کافران به زودی خواهند یافت که عاقبت خوش و منزل سعادت برای کیست (۴۲)

و کافران بر تو اعتراض کنند که تو رسول خدا نیستی بگو تنها گواه بین من و شما خدا و عالمان حقیقی بکتاب خدا که انبیاء و اولیاء و علماء ربانیند کافی خواهدبود (۴۳)

ترجمه فارسی حجت الاسلام والمسلمین قرائتی

به نام خداوند بخشنده ی مهربان.

الف لام میم را. آن آیات کتاب (آسمانی) است و آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو فرو آمده، حق است ولی بیشتر مردم ایمان نمی آورند. (۱)

خداست آنکه آسمان ها را بدون ستون هایی که آنرا ببینید برافراشت، سپس بر عرش (مقام فرمانروایی) برآمد و خورشید و ماه را که هر کدام تا زمان معینی حرکت دارند، تسخیر نمود. او کار (هستی) را تدبیر می کند، آیات خود را به روشنی بیان می کند تا شاید به لقای پروردگارتان یقین

حاصل کنید. (۲)

و اوست خـدایی که زمین را گسترانید و در آن کوه ها و نهرها قرار داد و از هر میوه ای، دو جفت در آن قرار داد. او روز را با شب می پوشاند. قطعا در این (امور) برای کسانی که فکر می کنند نشانه هایی است. (۳)

و در زمین قطعـاتی است مجـاور هم و باغهایی از انواع انگور و کشت زار و درختان خرما (محصولاتی مختلف) هماننـد و غیر همانند که همه با یک آب آبیاری می شوند و بعضـی میوه ها را در خوردن بر بعضی برتری دادیم. همانا در این (تنوع میوه ها و مزه ها با آنکه از یک آب و خاک تغذیه می شوند) برای کسانی که تعقل دارند حتما نشانه هایی است. (۴)

اگر تعجب می کنی پس عجیب گفتـار آنهـاست (که می گوینـد:) آیـا آنگـاه که خاک شـدیم، آیا به آفرینش تازه ای درمی آییم؟ آناننـد کسانی که به پروردگارشان کفر ورزیدنـد و هماناننند که غل ها در گردنشان باشد و هماناننند همدم آتش که در آن جاودانه اند. (۵)

و پیش از رحمـت و نیکی، بـه شـتاب از تـو عـذاب و بـدی می خواهنـد در حـالی کـه پیش آنـان عـذابها بـوده است. و همـانا پروردگارت نسبت به مردم با همه ستمشان دارای آمرزش است و به یقین پروردگارت سخت کیفر است. (۶)

و کسانی که کفر ورزیدند می گویند: چرا از طرف پروردگارش نشانه ای (آشکار و به دلخواه ما) بر او نازل نشده است؟ (ای پیامبر) تو فقط بیم دهنده ای و برای هر قومی راهنمایی است. (۷)

خداوند می داند آنچه را که هر ماده ای (در شکم) حمل می کند و آنچه را که رحم ها جذب می کنند (مثل نطفه) و آنچه را که

(در مراحل بعد از جذب) می افزایند و هر چیز نزد او به مقدار و اندازه ای است. (۸)

او به نهان و آشکار آگاه است بزرگ و بلند مرتبه است. (۹)

(برای او) یکسان است که از شما کسی سخن را سرّی گوید و کسی که آنرا آشکارا گوید و کسی که خود را به شب مخفی کند و کسی که در روز آشکارا حرکت کند. (۱۰)

برای انسان فرشتگانی است که پی درپی او را از پیش رو و از پشت سر از فرمان خداوند حفاظت می کنند. همانا خداوند حال قومی را تغییر نمی دهد تا آنکه آنان حال خود را تغییر دهند و هرگاه خداوند برای قومی آسیبی بخواهد پس هیچ برگشتی برای آن نیست و در برابر او هیچ دوست و کارساز و حمایت کننده ای برای آنان نیست. (۱۱)

اوست کسی که برق (آسمان) را برای بیم و امید به شما نشان می دهد و ابرهای گرانبار را پدید می آورد. (۱۲)

رعد با ستایش او و فرشتگان از بیم او تسبیح می کنند و او صاعقه ها را فرو می فرستد تا هر که را بخواهد مورد اصابت قرار دهد، در حالی که آنان درباره خداوند به جدال می پردازند و او سخت کیفر است. (۱۳)

تنها خواندن او حق است و کسانی را که (مشرکان) جز او می خوانند هیچ پاسخشان نمی گویند، مگر مانند کسی که دو دستش را به سوی آب گشوده تا آنرا بدهانش رساند و حال آنکه نخواهد رسید و دعا و خواست کافران (از غیر خدا) جز در گمراهی (و به هدر رفتن و انحراف) نیست. (۱۴)

و هر که در آسمان ها و زمین است،

خواه ناخواه با سایه هاشان بامدادان و شامگاهان، برای خدا سجده می کنند. (۱۵)

بگو: پروردگار آسمان و زمین کیست؟ بگو: خداست. بگو: پس چرا جز او را که مالك هیچ سود و زیانی برای خویشتن نیستند سرپرست گرفته اید؟ بگو: آیا نابینا و بینا با هم برابرند؟ یا آیا تاریکی ها و روشنایی یکسانند؟ یا مگر برای خدا شریکانی قرار داده اند که مانند آفریدن خدا (چیزی) آفریده و این آفرینش بر آنان مشتبه شده است؟ بگو: خداوند آفریدگار هر چیزی است و اوست یگانه قهّار. (۱۶)

خداوند از آسمان آبی فرو فرستاد، پس رودخانه ها به اندازه (ظرفیت) خویش جاری شده و سیلاب کفی را بر خود حمل کرد. و از (فلزّات) آنچه که در آتش بر آن می گدازند تا زیور یا کالا-یی بدست آرند، کفی مانند کف سیلاب (حاصل شود.) اینگونه خداوند حق و باطل را (بهم) می زند. پس کف (آب) به کناری رفته (و نیست شود) و امّا آنچه برای مردم مفید است در زمین باقی بماند. خداوند اینگونه مثال ها می زند. (۱۷)

برای کسانی که پروردگارشان را اجابت کردند نیکوترین (پاداش) است. ولی کسانی که (دعوت) او را نپذیرفتند، اگر هر آنچه در زمین است و مانند آن را با آن داشته باشند، قطعا حاضرند آن را (برای رهایی خود از عذاب) فدیه بدهند، آنانند که برایشان حساب سختی است و جایگاهشان دوزخ است و چه بد جایگاهی است. (۱۸)

پس آیا کسی که می داند آنچه از جانب پروردگارت بسوی تو نازل شده حق است، مانند کسی است که نابیناست؟ همانا تنها صاحبان خرد پند می گیرند. (۱۹)

(خردمندان) کسانی هستند که به پیمان الهی وفا می کنند

و عهد (او را) نمی شکنند. (۲۰)

و (خردمندان) کسانی هستند که آنچه را خداوند به پیوند با آن فرمان داده پیوند می دهند و در برابر پروردگارشان (بخاطر شناختی که دارند خشوع) خشیت دارند و از سختی حساب می ترسند. (۲۱)

و (خردمندان) کسانی هستند که برای جلب توجّه پروردگارشان صبر پیشه کرده و نماز بپا داشتند و از آنچه روزیشان کردیم پنهانی و آشکارا انفاق کردند و بدی را با نیکی پاک می کنند. آنانند که سرای آخرت مخصوص آنهاست. (۲۲)

(سرای آخرت) باغهای جاودانی که آنان و هر کس از پدران و همسران و فرزندانشان که صالح بوده اند بدان داخل می شوند و فرشتگان از هر دری (برای تبریک و تهنیت) بر آنان وارد می شوند. (۲۳)

(فرشتگان هنگام دیدار بهشتیان به آنان می گویند:) بخاطر استقامتی که کردید، بر شما درود باد. پس چه نیکوست سرای آخرت. (۲۴)

(در برابر گروه اول) کسانی هستند که پیمان خدا را پس از محکم بستن می شکنند و آنچه را خداوند به پیوند آن فرمان داده قطع می کنند و در زمین فساد می نمایند. آنانند که برایشان لعنت است و برایشان بدمنزلی است. (۲۵)

خداوند برای هر که بخواهد روزی را گسترش می دهد و (یا) تنگ می گرداند. و (مردم) به زندگی دنیا دل خوشند، در حالی که زندگی دنیا در (برابر زندگی) آخرت جز یک کامیابی (موقت و اندک) نیست. (۲۶)

کفار می گویند: چرا از طرف پروردگارش معجزه ای (به دلخواه ما) بر او نازل نشده است؟ بگو: همانا خداوند هر که را بخواهد (به حال خود رها و) گمراه می کند و هر کس را که به سوی او رو کرده و توبه نماید،

به سوی خویش هدایت می نماید. (۲۷)

(هدایت شدگان) کسانی هستند که ایمان آورده و دلهایشان به یاد خدا آرام می گیرد. بدانید که تنها با یاد خدا دلها آرام می گیرد. (۲۸)

کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده اند خوشا بحالشان و سرانجام نیکویی دارند. (۲۹)

این چنین ما تو را در بیان امتی که پیش از آن امت های دیگری (آمده و) رفته اند، به رسالت فرستادیم، تا آنچه را به سوی تو وحی کرده ایم بر آنـان تلاوت کنی. در حالی که آنان به خـدای رحمن کفر می ورزنـد، بگو: او پروردگار من است، معبودی جز او نیست تنها بر او توکل کرده ام و بازگشت من تنها به سوی اوست. (۳۰)

و اگر به واسطه قرآن کوه هـا به حرکت درآینـد یـا زمین به آن قطعه قطعه شود یا به واسطه آن مردگان به سخن آینـد، (باز ایمان نمی آورند.) بلکه تمام امور بدست خداست. آیا مؤمنان (از این سنگدلان) مأ یوس نشده اند (و نمی دانند) که اگر خدا می خواست قطعـا (بـا قهر و اجبـار) همه مردم را به راه می آورد. و پیوسته به کسانی که کفر ورزیدنـد به سزای کارهایی که کرده انـد مصیبت کوبنـده ای می رسـد یا آن مصیبت به نزدیک خانه آنان فرو می آیـد (تا هر لحظه زندگی همراه با دغدغه داشته باشند و این دلهره همچنان ادامه دارد) تا آنگاه که وعده الهی فرا رسد البته خداوند وعده ای که داده خلاف نمی کند. (۳۱)

و همانا پیامبرانی پیش از تو (نیز) به استهزاء گرفته شدند، امّا من به کسانی که کفر ورزیدند مهلت دادم سپس آنان را (به قهر خود) گرفتم، پس (بنگر که) کیفر من چگونه بود.

(۳۲)

پس آیا آن (خدایی) که بر هر کس و عملکرد او حاکم و ناظر است، (با بت های ساختگی یکی است؟) و(لی) آنان برای خدا شریکانی قرار داده انـد. بگو: آنها را نام ببریـد (چه هسـتند و چه توانی دارند؟) آیا خدا را از شـریکانی در زمین خبر می دهید که او نمی شناسد؟ یا سخنی توخالی (می گویید)، بلکه برای کسانی که کفر ورزیدند، مکرشان آراسته جلوه داده شده است و از راه (حق) باز داشته شده اند و هر که را خدا گمراه کند، پس برای او هیچ هدایت کننده ای نیست. (۳۳)

برای آنان در زنـدگی دنیا عـذابی است و قطعا عـذاب آخرت سـخت تر است و در برابر (قهر) خداونـد هیـچ محافظی برایشان نیست. (۳۴)

مثال بهشتی که به پرهیزکاران وعـده داده شـده (چنین است که) نهرها از زیر آن جاری است. میوه ها و سایه اش دائمی اسـت این است. عاقبت کسانی که تقوی پیشه کردند و سرانجام کافران آتش است. (۳۵)

و کسانی که به آنان کتاب (آسمانی) دادیم، به آنچه به سوی تو نازل شده دلشاد می شوند. و بعضی از گروه ها کسانی هستند که بخشـی از آن (قرآن) را انکـار می کننـد. بگو: همانـا من مأ مورم که خـدا را بپرسـتم و به او شـرک نورزم. تنها به سوی او دعوت می کنم و بازگشت من به سوی اوست. (۳۶)

و بـدین سان ما آن (قرآن) را به صورت فرمانی روشن (به زبان عربی) نازل کردیم و بـدون شک اگر بعـد از دانشـی که به تو رسیده است از هوسهای آنان پیروی کنی، در برابر (قهر) خدا برای تو هیچ یاور و محافظی نیست. (۳۷)

و البته ما قبل

از تو (نیز) پیامبرانی فرستاده ایم و برای آنان همسران و فرزندانی قرار دادیم و هیچ پیامبری را نسزد که معجزه ای بیاورد، مگر با اذن الهی. برای هر زمان و دوره ای کتاب (و قانون) است. (۳۸)

خداوند هر چه را بخواهد محو یا اثبات می کند و ام الکتاب تنها نزد اوست. (۳۹)

(ای پیامبر در فکر دیدن نتیجه کار مباش زیرا) اگر بخشی از آنچه را به آنان وعده می دهیم (در زمان حیات تو) به تو نشان دهیم یا تو را از دنیا ببریم، (بدان که ما وعده های خود را محقق خواهیم کرد) پس وظیفه تو تنها تبلیغ است و حساب تنها با ماست. (۴۰)

(حساب همه با ماست و ما به سرعت حساب همه را می رسیم) مگر ندیدی که ما به سراغ زمین می آییم و دائما از اطراف آن (با گرفتن جان ساکنانش) می کاهیم. خداوند حکم می کند و هیچ تجدیدنظرکننده ای برای حکم او نیست و او سریعا به حساب همه می رسد. (۴۱)

و البته کسانی که پیش از آنان بودند مکرها کردند، ولی (سودی نکرد زیرا) همه تدبیرها و مکرها برای خداست، او می داند که هر کس چه کسب می کند و کفار بزودی خواهند دانست که سرای آخرت از آن کیست. (۴۲)

و کسانی که کفر ورزیدند گویند: تو فرستاده (خدا) نیستی. بگو: گواهی خدا و کسی که علم کتاب نزد اوست، میان من و شما کافی است. (۴۳)

ترجمه فارسی استاد مجتبوی

به نام خدای بخشاینده مهربان

الف، لام، میم، را. اینهاست آیه های این کتاب - قرآن -، و آنچه از پروردگارت به سوی تو فرو فرستاده شده، حق است ولی بیشتر مردم باور نمی دارند. (۱)

خداست آن

که آسـمانها را بی ستونهایی که آنها را ببینید برافراشت، سپس بر عرش - مقام فرمانروایی بر جهان هستی - برآمد، و خورشید و ماه را رام کرد، که هر یک تا سرآمدی نامبرده - معین - روانند. کار [جهان] را تدبیر می کند، نشانه ها را به تفصیل بیان می کند تا شاید دیدار پروردگارتان - روز رستاخیز - را بی گمان باور کنید. (۲)

و اوسـت آن کـه زمین را بگسـترد و در آن کـوه هـا و رودهـا قرار داد، و در آن از همه میـوه هـا دو گـونه - ترش و شـیرین و تابسـتانی و زمسـتانی و ... - پدید کرد. شب را بر روز می پوشاند. همانا در این [امور] برای گروهی که بیندیشند نشانه هاست. (۳)

و در زمین پـاره هایی است نزدیک یکـدیگر، و بوسـتانهایی از تاکها و کشـتها و خرمابنهایی روییـده از یک ریشه و نه از یک ریشه که بـا یـک آب سـیراب می شونـد. و برخی از آنها را در میوه بر برخی دیگر برتری می نهیم. هرآینه در این [امور] برای گروهی که خرد را کار بندند نشانه هاست. (۴)

و اگر شـگفتی نمایی، شـگفت است گفتار آنان که: آیا هنگامی که خاک شویم، براستی در آفرینشی نو درآییم؟ ایناننـد که به پروردگار خویش کافر شدند، و اینان در گردنهاشان زنجیرهاست، و اینان دوزخیانند که در آن جاویدانند. (۵)

و از تو پیش از نیکی - سـلامت و رسـتگاری - بـدی - عذاب و هلاکت - را به شـتاب می خواهند، و حال آنکه پیش از آنان عقوبتهـای عبرتـآموز رفته است. و همانا پروردگار تو برای مردم بر سـتم کاریشان خداونـد آمرزش است، و همانا پروردگار تو سخت کیفر است.

و کسانی که کافر شدند گویند: چرا بر او از پروردگارش نشانه ای [به دلخواه ما] فرو نمی آید؟ همانا تو بیم کننده ای و بس، و هر گروهی را راهنمایی است. (۷)

خدا می داند که هر مادینه ای چه بار دارد و زهدانها چه می کاهد و چه می افزاید، و هر چیزی نزد او به اندازه است. (۸)

دانای نهان و آشکار است، بزرگ و برتر است - از همه چیز و از هر نسبت ناروا -. (۹)

[برای او] یکسان است از شما هر که سخن نهان دارد و هر که آن را هویدا کند و هر که به شب پنهان شود یا به روز آشکارا رونده باشد (۱۰)

او - آدمی - را فرشتگانی در پی است از پیش روی و از پس وی که او را به فرمان خدا نگاه می دارند. همانا خداوند آنچه را گروهی دارند [از نعمتها]، دگرگون نکند تا آنگاه که آنچه را در خودشان است دگرگون کنند. و چون خدا برای گروهی بدی خواهد هرگز آن را بازگشت نباشد، و آنان را جز او هیچ دوست و کارسازی نیست. (۱۱)

اوست که برق - آذرخش - را برای بیم و امید - بیم مسافران و امید کشاورزان - به شما می نماید، و ابرهای گرانبار را پدید می آورد، (۱۲)

و رعد - تندر - با ستایش او و فرشتگان از بیمش او را به پاکی یاد می کنند، و صاعقه ها - آتشهای آسمانی - را می فرستد، پس آن را به هر که خواهد می رساند در حالی که آنان - کافران - درباره خدا جدل و ستیزه می کنند، و او سخت کیفر - یا سختگیرنده

یا سخت نیرو - است. (۱۳)

تنها او راست دعوت حق و آنان که جز او را می خوانند، [آن پرستیدگان] هیچ پاسخی بدیشان ندهند [و هیچ نیازی از آنان برنیاورند] مگر مانند کسی که دو دست خویش به سوی آب گشاده تا [آب] به دهانش برسد ولی به دهان او رسنده نیست. و خواندن کافران جز در گمراهی - بی حاصلی - نباشد. (۱۴)

و هر که در آسمانها و زمین است خواه و ناخواه، و سایه هاشان، بامدادان و شبانگاهان خدای را سجده می آرند. (۱۵)

بگو: پروردگار آسمانها و زمین کیست؟ بگو: خدای یکتا. بگو: پس آیا به جای او دوستان و سرپرستانی گرفته اید که مالك هیچ سود و زیانی برای خویش نیستند؟ بگو: آیا نابینا و بینا برابرند؟ یا تاریکی ها و روشنایی یکسانند؟ یا مگر برای خدا انبازهایی گرفته اند که مانند آفرینش او آفریده اند و [این] آفرینش بر آنها به هم مانده - مشتبه - شده است؟ بگو: خدای یکتا آفریننده همه چیزهاست و اوست یگانه و سخت چیره بر همگان. (۱۶)

از آسمان آبی فرو آورد پس رودهایی به اندازه خود روان شد آنگاه سیل کفی بر روی خود برآورد، و از آنچه برای جستن زیوری یا کالایی در آتش می گدازند - فلزات - نیز کفی مانند آن [برآورد]. اینچنین خدا حق و باطل را [مثل] می زند - حق را پایدار می کند و باطل را از میان می برد - اما کف به کناری رود و نیست شود، و اما آنچه مردم را سود می رساند - آب و فلزات - در زمین بماند. این گونه، خدا مثلها می زند. (۱۷)

کسانی که پروردگارشان را پاسخ دادند،

سرانجام نیک دارند، و کسانی که او را پاسخ ندادند، اگر همه آنچه در زمین است و مانند آن را با آن می داشتند همانا آماده بودند برای بازخرید خویش [از عذاب] بپردازند. اینان را بدی - سختی - حساب باشد و جایگاهشان دوزخ است و بد آرامگاهی است. (۱۸)

پس آیا کسی که می داند آنچه از پروردگارت به تو فرو فرستاده شده راست و درست است همچون کسی است که نابینا - کوردل - است؟ تنها خردمندان پند می گیرند (۱۹)

آنان که پیمان خدا را به سر می برند و پیمان را نمی شکنند، (۲۰)

و آنان که آنچه را خدای فرموده است که بپیوندند می پیوندند و از پروردگارشان می ترسند و از بدی حساب بیمناکند، (۲۱)

و آنان که برای جستن خشنودی پروردگارشان شکیبایی نمودند و نماز را برپا داشتند و از آنچه روزیشان کردیم در نهان و آشکار انفاق کردند و بدی را با نیکی دور می کنند، آنان راست سرانجام [نیک] آن سرای (۲۲)

بهشتهایی پاینده که به آنها درآیند و نیز هر یک از پدران و همسران و فرزندان شایسته و نیکوکار آنها، و فرشتگان از هر دری بر آنان درآیند (۲۳)

[و گویند:] سلام بر شما به پاداش صبری که کردید، پس چه نیک است سرانجام این سرای. (۲۴)

و کسانی که پیمان خدای را پس از بستن استوار آن می شکنند و آنچه را خدای فرموده است که بپیوندند - پیوند با خویشان - می برند، و در زمین تباهی می کنند، آنان راست لعنت و آنان راست بدی و سختی آن سرای. (۲۵)

خداوند روزی را برای هر که بخواهد فراخ کند و [برای هر

که بخواهـد] تنگ گردانـد، و [دنیا خواهان] به زنـدگی این جهان شادمان شدنـد، و حال آنکه زنـدگی این جهان در برابر آن جهان جز بهره ای [اندک] نیست. (۲۶)

و کسانی که کافر شدند گویند: چرا نشانه و معجزه ای [به دلخواه ما] از پروردگارش بر او فرو نیامد؟ بگو: همانا خدا هر که را بخواهد گمراه کند و هر که را باز گردد - به درگاه او روی آورد - به سوی خویش راه نماید (۲۷)

آنان که ایمان آوردند و دلهاشان به یاد خدا آرام یابد. آگاه باشید که دلها تنها به یاد خدا آرام گیرد. (۲۸)

کسانی که ایمان آوردند و کارهای نیک و شایسته کردند ایشان راست زندگانی خوش و بازگشت نیکو. (۲۹)

همچنین، تو را به میان امتی که پیش از ایشان امتهایی بگذشتند فرستادیم تا آنچه را به تو وحی کردیم بر آنان برخوانی و [حال آنکه] آنها به خـدای مهربان کفر می ورزند. بگو: اوست پروردگار من، جز او خدایی نیست، بر او توکل کردم و بازگشت من به سوی اوست. (۳۰)

و اگر قرآنی می بود که کوه ها بدان روان می شد یا زمین بدان شکافته و پاره پاره می گشت یا بدان وسیله با مردگان سخن گفته می شـد [باز هم ایمـان نمی آوردنـد مگر به خواست خـدا]. بلکه کار و فرمان همه از آن خـداست. آیا کسانی که ایمان آورده انـد [از ایمان آوردن کافران هنوز] نومیـد نشده اند [و نمی دانند] که اگر خدا می خواست همه مردم را راه می نمود؟ و پیوسته به کسانی که کفر ورزیدنـد به سزای کارهایی که کرده انـد رویـدادی کوبنده می رسد یا نزدیک خانه شان فرود می آید تا آنگاه که وعده خدا

برسد، که خدا خلاف وعده نمی کند. (۳۱)

و هرآینه فرستادگان پیش از تو نیز استهزا، شدند، پس به کسانی که کافر شدند مهلت دادم سپس آنها را بگرفتم، پس [بنگر که] کیفر من چگونه بود. (۳۲)

آیا آن [خدای] که بر هر کسی بدانچه کرده ایستاده و نگاهبان است [با غیر او همانند است]؟ و برای خدا شریکانی قرار دادند، بگو: آنها را نام ببرید - وصف کنید -، یا مگر او (خدای) را بدانچه در زمین نمی داند آگاه می کنید؟! یا تنها سخنی به ظاهر همی گویید؟ بلکه برای کسانی که کافر شدند نیرنگشان آراسته گشته، و آنان را از راه راست بگردانیده اند، و هر که را خدا گمراه کند او را هیچ راهنمایی نباشد. (۳۳)

آنان را در زندگی این جهان عذابی است، و براستی عذاب آن جهان سختتر است، و آنها را هیچ نگاه دارنده ای از [عذاب] خدا نیست. (۳۴)

داستان آن بهشتی که به پرهیزگاران وعده داده شده چنان است که از زیر آن جوی ها روان است، میوه ها و سایه اش همیشگی است. این است سرانجام کسانی که پرهیزگاری کردند، و سرانجام کافران آتش است. (۳۵)

و کسانی که به آنان کتاب داده ایم - یهود و نصاری - بدانچه به تو فرو فرستاده شده شادمانند، و از گروه ها [ای اهل کتاب] کسانی هستند که برخی از آن را انکار می کنند. بگو: جز این نیست که فرمان یافته ام که خدای را بپرستم و به او انباز نیارم. به سوی او می خوانم و بازگشت من به سوی اوست. (۳۶)

و همچنین این (قرآن) را حکمی - یا حکمتی - به زبان تازی فرو فرستادیم. و اگر پس

از آن دانشی که به تو آمده از هوسها و آرزوهای آنان پیروی کنی، تو را هیچ سرپرست و نگاه دارنده ای از [عذاب] خدا نخواهد بود. (۳۷)

و هرآینه پیش از تو پیامبرانی فرستادیم و ایشان را همسران و فرزندان دادیم. و هیچ پیامبری را نشاید که جز به خواست و فرمان خدا نشانه ای - معجزه ای - بیارد. هر سرآمدی را نوشته ای - حکمی معلوم - است. (۳۸)

خدای آنچه را خواهد بسترد و از میان ببرد و [یا] بر جای و استوار بدارد، و مادر کتاب - کتاب مادر یا لوح محفوظ - نزد اوست. (۳۹)

و اگر برخی از آنچه به آنها وعده می کنیم به تو بنماییم، یا تو را [پیش از کیفرشان از میان آنها] برگیریم، جز این نیست که بر تو رساندن پیام است و بر ما حسابرسی. (۴۰)

آیا ندیدند - ندانستند - که ما به زمین می پردازیم و از کناره های آن می کاهیم و خدا حکم می کند و حکم او را هیچ بازپس برنده ای نیست و او زود حساب است. (۴۱)

و همانا کسانی که پیش از آنها بودند نیرنگ ساختند [ولی برای آنها سودی نکرد] زیرا که همه نیرنگها خدای راست. می داند که هر کسی چه می کند، و زودا که کافران بدانند که سرانجام آن سرای که راست. (۴۲)

و کسانی که کفر ورزیدند گویند: تو فرستاده [خدا] نیستی، بگو: میان من و شما خدا گواهی بسنده است و آن که دانش کتاب - قرآن - نزد اوست. (۴۳)

ترجمه فارسی استاد آیتی

به نام خدای بخشاینده مهربان

الف، لام، میم، را. اینها آیات این کتاب است و آنچه از پروردگارت بر تو نازل

شده است حق است ولی بیشتر مردم ایمان نمی آورند. (۱)

الله ، همان خداوندی است که آسـمانها را بی هیچ سـتونی که آن را ببینید برافراشت. سپس به عرش پرداخت و آفتاب و ماه را که هر یک تا زمانی معین در سـیرند رام کرد. کارها را می گردانـد و آیات را بیان می کنـد، باشـد که به دیـدار پروردگارتان یقین کنید. (۲)

اوسـت کـه زمیـن را بگسـترد، و در آن کوههـا و رودهـا قرار داد و از هر میـوه جفـت جفـت پدیـد آورد و شب را در روز می پوشاند. در اینها عبرتهاست برای مردمی که می اندیشند. (۳)

و بر روی زمین قطعه هایی است در کنار یکدیگر و باغهای انگور و کشتزارها و نخلهایی که دو تنه از یک ریشه رسـته است یا یـک تنه از یـک ریشه و همه به یـک آب سـیراب می شونـد و در ثمره ، بعضـی را بر بعض دیگر برتری نهاده ایم. هر آینه در اینها برای خردمندان عبرتهاست. (۴)

اگر تـو در شـگفت می آیی ، شـگفت سـخن ایشـان است که آیـا آن هنگـام که خـاک شـویم از نـو مـا را بیافریننـد؟ اینـان به پروردگارشان ایمان ندارند، بر گردنهاشان غلها باشد و اهل جهنمند و در آن جاودانه اند. (۵)

به شـتاب از تو پیش از خیر و آمرزش، عذاب می طلبند. پیش از آنها عذابهایی بوده است و پروردگار تو مردم را با آنکه سـتم کرده اند می آمرزد و نیز پروردگار تو به سختی عقوبت می کند. (۶)

کافران می گویند: چرا از جانب پروردگارش معجزه ای بر او نازل نمی شود؟

جز این نیست که تو بیمدهنده ای هستی و هر قومی را رهبری است. (۷)

خـدا می دانـد که هر ماده ای چه در رحم دارد و آنچه رحمها کاهد و آنچه رحمها افزاید. و هرچیز را در نزد او مقداری معین است. (۸)

دانای نهان و آشکار، آن خدای بزرگ متعال. (۹)

برای او یکسـان است از شـما هر که سـخن به راز گویـد یـا به آشـکارا. و آنکه در پرده شب پنهان می شود و آنکه در روز به آشکارا می رود. (۱۰)

آدمی را فرشـتگانی است که پیاپی به امر خـدا از رو به رو و پشت سـرش می آینـد و نگهبانیش می کننـد. خدا چیزی را که از آن مردمی است دگرگون نکنـد تا آن مردم خود دگرگون شونـد. چون خدا برای مردمی بدی خواهد، هیچ چیز مانع او نتواند شد و ایشان را جز خدا هیچ کارسازی نیست. (۱۱)

اوست که برق را گاه برای ترسانیدن و گاه برای امید بخشیدن به شما می نمایاند و ابرهای گرانبار را پدید می آورد. (۱۲)

رعد به سـتایش او و فرشـتگان از بیم او تسبیح می کنند. و صاعقه ها را می فرسـتد و هر که را بخواهد بدان آسـیب می رساند. باز هم درباره خدا مجادله می کنند. و او به سختی عقوبت می کند. (۱۳)

خاص اوست خواندن راستین. آنان که جز او را می خوانند هیچ پاسخشان نمی گویند. همانند کسی که دو دست به سوی آب برد تا آب به دهان رساند و نتواند که آب به دهان رساند. و دعای کافران جز به گمراهی نیست. (۱۴)

خواه

و ناخواه برای خداوند سجده می کنند همه آنها که در آسمانها و زمینند و سایه هایشان نیز بامدادان و شامگاهان به سجده می آیند. (۱۵)

بگو: کیست پروردگار آسمانها و زمین؟ بگو: الله . بگو: آیا سوای او خدایانی برگزیده اید که قادر به سود و زیان خویش نیستند؟ بگو: آیا نابینا و بینا برابرند؟ یا تاریکی و روشنی یکسانند؟ یا شریکانی که برای خدا قائل شده اند چیزهایی آفریده اند، همانند آنچه خدا آفریده است و آنان درباره آفرینش به اشتباه افتاده اند؟ بگو: الله آفریننده هر چیزی است و او یگانه و قهار است. (۱۶)

از آسمان آب فرستاد و هر رودخانه به اندازه خویش جاری شد، و آب روان کف بر سر آورد. و از آنچه بر آتش می گدازند تا زیور و متاعی سازند نیز کفی بر سر آید. خدا برای حق و باطل چنین مثل زند. اما کف به کناری افتد و نابود شود و آنچه برای مردم سودمند است در زمین پایدار بماند. خدا اینچنین مثل می زند. (۱۷)

برای آنان که دعوت پروردگارشان را پذیرفتند پاداش نیکویی است. و کسانی که دعوت او را نپذیرفته اند، اگر هر آنچه را که بر روی زمین است و همانند آن را داشته باشند، آن را فدا دهند. آنان به سختی باز خواست خواهند شد و مکانشان جهنم است و بد جایگاهی است. (۱۸)

آیا کسی که می داند آنچه از جانب پروردگارت بر تو نازل شده حق است، همانند کسی است که نابیناست؟ تنها خردمندان پند می گیرند: (۱۹)

کسانی که به عهد خدا وفا می کنند و خود

پیمان نمی شکنند. (۲۰)

آنان که آنچه را خدا به پیوستن آن فرمان داده پیوند می دهند و از پروردگارشان می ترسند و از سختی بازخواست خداوند بیمناکند. (۲۱)

آنان که به طلب ثواب پروردگار خویش صبر پیشه کردند، و نماز گزاردند و در نهان و آشکار از آنچه به آنها روزی داده ایم انفاق کردند و بدی را به نیکی دفع می کنند. سرای آخرت خاص آنان است. (۲۲)

بهشتهای جاویدان، آنها و هر که نیکوکار بوده است، از پدران و همسران و فرزندانشان، بدان داخل شوند و فرشتگان از هر در به نزدشان آیند. (۲۳)

سلام بر شما به خاطر آن همه شکیبایی که ورزیده اید. سرای آخرت چه سرایی نیکوست. (۲۴)

و آنان که پیمان خدا را پس از استوار کردنش می شکنند و آنچه را که خدا به پیوستن آن فرمان داده می گسلند و در زمین فساد می کنند. لعنت بر آنهاست و بدیهای آن جهان نصیبشان. (۲۵)

خدا هر که را خواهد روزی بسیار دهد یا روزی اندک. و مردم به زندگی دنیا خشنودند، حال آنکه زندگی دنیا در برابر زندگی آخرت جز اندک متاعی نیست. (۲۶)

کافران می گویند: چرا از جانب پروردگارش معجزه ای بر او نازل نمی شود؟ بگو: خدا هر که را بخواهد گمراه می کند. و هر که را به درگاه او روی کند، هدایت می کند. (۲۷)

آنان که ایمان آورده اند و دلهایشان به یاد خدا آرامش می یابد. آگاه باشید که دلها به یاد خدا آرامش می یابد. (۲۸)

زندگی خوش و بازگشتنگاه نیکو از آن کسانی است که ایمان آورده

اند و کارهای شایسته کرده اند. (۲۹)

همچنین تو را به میان امتی که پیش از آنها امتهای دیگر بوده اند، به رسالت فرستاده ایم تا آنچه را که بر تو وحی کرده ایم برایشان تلاوت کنی و آنها به رحمان کافر می شوند. بگو: او پروردگار من است. خدایی جز او نیست. بر او توکل کرده ام و توبه من به درگاه اوست. (۳۰)

اگر قرآنی توانست بود که کوهها بدان به جنبش آیند یا زمین پاره پاره شود یا مردگان را به سخن آرد، جز این قرآن نمی بود، که همه کارها از آن خداست. آیا مومنان هنوز ندانسته اند که اگر خدا می خواست همه مردم را هدایت می کرد؟ و کافران را پیوسته به سبب اعمالشان حادثه ای رسد یا آن حادثه در نزدیکی خانه هایشان فرود آید تا آنگاه که وعده خدا فراز آید، زیرا خدا خلف وعده نمی کند. (۳۱)

پیامبرانی هم که پیش از تو بودند به استهزا، گرفته شدند. من به کافران مهلت دادم، آنگاه همه را فرو گرفتم و آن عقوبت من چه سخت بود. (۳۲)

آیا آن که بر همه مردم و اعمالشان ناظر است، همانند بتان است. برای خدا شریکانی قائل شدند. بگو: آنها را نام ببرید. شاید می خواهید او را از چیزی در روی زمین آگاه کنید که نمی داند، یا سخنان بیهوده می گویند؟ در نظر کافران مکرشان آراسته آمد و از راه راست به در شدند. و هر که را خدا گمراه کند هیچ راهنمایی ندارد. (۳۳)

در این زندگی دنیا به عذابی گرفتار آیند و عذاب آخرت سختتر است

و آنها را هیچ نگهدارنده ای از عذاب خدا نیست. (۳۴)

صفت بهشتی که به پرهیزگاران وعده شده : آب از زیر درختانش روان است و میوه ها و سایه اش همیشگی است. این سرانجام کسانی است که پرهیزگارند و سرانجام کافران آتش است. (۳۵)

اهل کتاب از آنچه بر تو نازل شده شادمانند. و از آن جماعات کسانی هستند که پاره ای از آن را انکار می کنند. بگو: من مامور شده ام که خدای یکتا را بپرستم و به او شرک نیاورم. به سوی او دعوت می کنم و بازگشت من به سوی اوست (۳۶)

همچنین قرآن را به زبان عربی نازل کردیم. اگر پس از دانشی که به تو رسیده ، از پی خواهشهای آنان بروی ، در برابر خدا کارساز و نگهدارنده ای نخواهی داشت. (۳۷)

به تحقیق پیش از تو پیامبرانی فرستاده ایم و برایشان همسران و فرزندان قرار داده ایم. و هیچ پیامبری را حق آن نبود که جز به فرمان خدا آیتی بیاورد و هر امری را زمانی مکتوب است. (۳۸)

خدا هر چه را بخواهد محو یا اثبات می کند و امالکتاب نزد اوست. (۳۹)

اگر پاره ای از آنچه را که به آنها وعده کرده ایم به تو بنمایانیم، یا تو را پیش از وقت بمیرانیم، در هر حال آنچه بر عهده توست تبلیغ است و آنچه بر عهده ماست حساب کشیدن. (۴۰)

آیا هنوز ندانسته اند که ما از اطراف این سرزمین می کاهیم، و خدا حکم می کند و هیچ چیز حکم او را فسخ نمی کند و او سریعا به حساب همه می

رسد. (۴۱)

کسانی که پیش از اینان بودند مکرها کردند، ولی همه مکرها نزد خداوند است. می داند که هر کسی چه می کند. و کافران به زودی خواهند دانست که سرای آخرت از آن کیست. (۴۲)

کافران می گویند که تو پیامبر نیستی . بگو: خدا و هر کس که از کتاب آگاهی داشته باشد، به شهادت میان من و شما کافی است. (۴۳)

ترجمه فارسی استاد خرمشاهی

به نام خداوند بخشنده مهربان

المر (الف. لام. میم. را،) این آیات کتاب آسمانی است، و آنچه از پروردگارت بر تو نازل شده است، راست و درست است، ولی بیشترینه مردم نمی گروند (۱)

خداوند کسی است که آسمانها را بدون ستونهایی که آنها را ببینید برافراشت، سپس بر عرش استیلاء یافت، و خورشید و ماه را رام کرد که هر یک تا زمانی معین، سیر می کند [همو] کار [و بار جهان] را تدبیر می کند و آیات [خویش] را روشن بیان می دارد، باشد که شما به لقای پروردگارتان یقین پیدا کنید (۲)

و او کسی است که زمین را گسترد و در آن کوه ها و رودهایی پدید آورد، و در آن از هربار و بری زوجی دوگانه آفرید، شب را به روز [و روز را به شب] می پوشاند، بی گمان در این برای اندیشه وران مایه های عبرت است (۳)

و در زمین کرتهایی است نزدیک به هم و باغهایی از [درختان] انگور و کشتها [ی گوناگون] و خرما، همانند و ناهمانند، که همه به یک آب آبیاری می شوند و میوه های بعضی را از بعضی دیگر برتر ساخته ایم، بی گمان در این برای خردورزان مایه های عبرت است (۴)

و اگر عجب کنی، سخن ایشان عجیب[تر]

است [که می گوینـد] آیـا آنگـاه که خاک شـدیم، آیا به آفرینش تازه ای در می آییم؟ اینان کسانی انـد که به پروردگارشان کفرورزیده اند و هم اینانند که [در قیامت و در دوزخ] در گردنهایشان غل و بندهاست، و اینان دوزخی اند و جاودانه در آنند (۵)

و از تو به [شـدت و] شـتاب بـدی [عـذاب] را پیش از نیکی [آمرزش] می طلبنـد، و حـال آنکه پیش از آنها [رسم] عقوبتها [ی الهی] برقرار بوده است، و بی گمـان پروردگارت بر مردمان با وجود سـتمشان آمرزنـده است، و بی گمان پروردگارت سـخت کیفر است (۶)

و کافران گوینـد چرا بر او معجزه ای از سوی پروردگارش نازل نمی گردد؟ تو فقط هشداردهنده ای و هر قومی رهنمایی دارد (۷)

خداونـد می داند که هر مادینه ای چه باری دارد و اینکه رحمها [از مدت حمل یا از جنین] چه می کاهند و چه می افزایند، هر چیزی نزد او اندازه ای معین دارد (۸)

[اوست که] دانای پنهان و پیدا، و بزرگ بلندمرتبه است (۹)

یکسان است که از شـما کسـی سـخنش را پنهان بدارد یا آشـکارش کند، و کسـی که در [پرده] شب پنهانکار یا در [روشنای] روز پیدارو باشد (۱۰)

او [آدمی] را فرشـتگانی پیایند، در پیش و پشت او هستند که او را به امر الهی نگهبانی می کنند، بی گمان خداوند آنچه قومی دارنـد دگرگون نکنـد مگر آنکه آنچه در دلهایشان دارنـد، دگرگون کننـد و چون خداونـد برای قومی [کیفر] بـدی بخواهد، برگردانی ندارد، و در برابر او سروری ندارند (۱۱)

او کسـی است که برق را که مایه بیم [مسافران] و امیـد [کشاورزان] است به شـما می نمایاند، و ابرهای گرانبار پدید می آورد (۱۲)

و رعد به سپاس او،

و فرشتگان از خوف و خشیت او تسبیح می گویند، و [اوست که] صاعقه ها را می فرستد، که به هر کس که او بخواهد برمی خورد، و آنان درباره خداوند مجادله می کنند، و او سختگیر است (۱۳)

فراخواندن راستین او راست، و کسانی که [مشرکان] به جای او می خوانند [و می پرستند] به آنان هیچگونه پاسخی نمی دهند، مگر همانند کسی که گشاینده دستان خویش به سوی آب است، تا آن را به دهانش برساند و رساننده آن نیست، و دعای کافران جز بیراه نیست (۱۴)

و هر که در آسمانها و زمین است و سایه هایشان خواه و ناخواه، در بامدادان و شامگاهان، برای خدا سجده می کنند (۱۵)

بگو [و بپرس] پروردگار آسمانها و زمین کیست؟ بگو خداوند است. بگو پس آیا در برابر او سرورانی برای خود می گیرید و می پرستید که برای خویشتن هم اختیار سود و زیانی ندارند؟ بگو آیا نابینا و بینا برابر است، یا آیا تاریکی ها و روشنایی برابر است، یا شریکانی برای خداوند قائلند که همانند آفرینش او آفریده اند، و آفرینش [ها] بر آنان مشتبه شده است؟ بگو خداوند آفریدگار هر چیز است و او یگانه قهار است (۱۶)

[همو] از آسمان آبی فرو بارید، آنگاه رودها هر یک به اندازه خویش جاری شد، و سیلاب کف فراوانی با خود آورد، و از آنچه بر آتش می افروزند [و می گدازند] که زیور یا اثاثیه به دست آورند نیز کفی همانند آن [آب] هست، بدینسان خداوند حق و باطل را [این چنین] مثل می زند، و اما کف بر باد می رود، و اما آنچه به مردمان سود می رساند، بر روی زمین باقی می ماند، خداوند بدین گونه مثل می زند

برای کسانی که [ندای] پروردگارشان را استجابت نکرده اند، نیکی [بهشت] است، و کسانی که [ندای] او را استجابت نکرده اند، اگر همه آنچه در زمین است و همانند آن، از آن ایشان باشد، آن را بدهند و بلا گردان کنند، ایناند که حسابشان سخت و سنگین است و سرا و سرانجامشان جهنم است و بد آرامگاهی است (۱۸)

آیا کسی که می داند آنچه از سوی پروردگارت بر تو نازل شده است، حق است، همانند کسی است که کوردل است؟ فقط خردمندان پند می گیرند (۱۹)

[همان] کسانی که به عهد الهی وفا می کنند و پیمان [او] را نمی شکنند (۲۰)

و کسانی که هر چه خداوند به پیوند کردن آن فرمان داده است، می پیوندند و از پروردگارشان می ترسند، و از حساب سخت و سنگین می هراسند (۲۱)

و کسانی که برای نیل به خشنودی پروردگارشان شکیبایی پیشه کرده اند و نماز را برپا داشته اند و از هر آنچه روزیشان کرده ایم، پنهان و آشکارا می بخشند و بدی را با نیکی دفع می کنند، ایناند که نیک سرانجامی دارند (۲۲)

[از] بهشتهای عدن [برخوردارند] که هم خودشان و هم کسانی از پدران [و مادران] و همسران و زاد و رودشان که نیکوکارند، وارد آن می شوند، و فرشتگان از هر دری بر آنان وارد می شوند (۲۳)

[و می گویند] سلام بر شما به خاطر صبری که ورزیدید، چه نیکوست این نیک سرانجامی (۲۴)

و کسانی که عهد الهی را پس از بستنش می شکنند، و هر چه خداوند به پیوند کردن آن فرمان داده است، می گسلند، و در زمین فتنه و فساد می کنند، ایناند که لعنت و بدفرجامی دارند (۲۵)

خداوند روزی [خویش] را بر

هر کس که بخواهد گشایش می دهد یا تنگ و فروبسته می دارد، و [بعضی] به زندگانی دنیا سرمست شده اند، و زندگانی دنیا در جنب آخرت، جز بهره ای ناچیز نیست (۲۶)

و کافران گویند چرا از سوی پروردگارش معجزه ای بر او نازل نمی شود؟ بگو خداوند هر کس را که بخواهد بیراه وامی گذارد، و هر کس را که رو به او آورده باشد، به سوی خویش به راه می برد (۲۷)

[همان] کسانی که ایمان آورده اند و دلهایشان به یاد خدا آرام می گیرد، بدانید که با یاد خداست که دلها آرام می گیرد (۲۸)

کسانی که ایمان آورده اند و کارهای شایسته کرده اند، خوشا بر ایشان و نیک سرانجامی دارند (۲۹)

بدینسان تو را به میان امتی فرستادیم که پیش از آنها امتهایی آمده [و رفته] بودند، تا آنچه بر تو وحی کرده ایم، بر آنان بخوانی، و حال آنکه آنان به خدای رحمان کفر و انکار می ورزند، بگو او پروردگار من است [و] خدایی جز او نیست، بر او توکل کرده ام و بازگشت من به سوی اوست (۳۰)

و اگر قرآنی بود که کوه ها از [هیبت] آن به حرکت در می آمد و زمین می شکافت، یا مردگان با آن به سخن درمی آمدند [همین قرآن بود، و باز ایمان نمی آوردند]، آری سررشته کارها همه به دست خداست، آیا کسانی که ایمان آورده اند نمی دانند که اگر خداوند می خواست همه مردم را هدایت می کرد، و به کافران همواره به خاطر کار و کردارشان عقوبتی هایل می رسد، یا به زودی به خانه [شهر] آنان [فاتحانه] وارد شوی، تا آنکه وعده الهی فرارسد، که خداوند خلف وعده نمی کند (۳۱)

و به راستی پیامبرانی که پیش از تو

بودند ریشخند شدند، آنگاه به کافران مهلت دادم، سپس آنان را فرو گرفتم، [بنگر که] عقوبت من چگونه بوده است (۳۲)

آیا کسی که حاکم بر هر کسی و کار و کردار اوست [همانند کسی است که چنین نیست؟] و برای خداوند شریکانی قائل شدند، بگو نام ایشان را ببرید، آیا او را به چیزی که در روی زمین [چنین چیزی] نمی شناسد خبر می دهید؟ یا صرفا سخنی سطحی می گویید؟ بلکه در نظر کافران مکرشان آراسته جلوه کرده است و از راه [خدا] باز داشته شده اند، و هر کس که خدا بیراه گذاردش، برای او رهنمایی نیست (۳۳)

در زندگانی دنیا عذابی دارند و عذاب اخروی سخت و سنگینتر است و در برابر خداوند نگهدارنده ای ندارند (۳۴)

وصف بهشتی که به پارسایان وعده داده شده است [چنین است که] جویباران از فرو دست آن جاری است و میوه ها و سایه آن همیشگی است، این سرانجام پرواپیشگان است، و سرانجام کافران آتش دوزخ است (۳۵)

و اهل کتاب به آنچه بر تو نازل شده است، شادمانی می کنند، و از گروه مشرکان کسانی هستند که بخشی از آن را انکار می کنند، بگو همین به من فرمان رسیده است که خداوند را بپرستم و به او شرک نیاورم، به سوی او دعوت می کنم و بازگشت من به سوی اوست (۳۶)

و بدینسان آن را به صورت کتابی حکمتآموز عربی نازل کرده ایم، و اگر پس از علمی که بر تو نازل شده است، از هوا و هوس آنان پیروی کنی، در برابر خداوند یاور و نگهدارنده ای نداری (۳۷)

و پیش از تو پیامبرانی فرستاده ایم و همسران و فرزندانی به آنان

بخشیده ایم، و هیچ پیامبری را نرسد که معجزه ای جز به اذن الهی بیاورد، هر اجلی [را سرآمدی] معین است (۳۸)

خداوند آنچه را بخواهد می زداید یا می نگارد، و ام الکتاب نزد اوست (۳۹)

اگر بخشی از آنچه به آنان وعده داده ایم، به تو بنمایانیم، یا روح تو را [پیش از آن] بگیریم، جز این نیست که پیامرسانی بر تو و حسابرسی بر ماست (۴۰)

آیا ندیده اند که ما دامنه های سرزمین [کفر] را می کاهیم [و بر اسلام می افزاییم] و خداوند حکم می کند و حکم او رد کننده ای ندارد، و او زود شمار است (۴۱)

و به راستی که پیشینیان آنان هم مکر ورزیدند، ولی مکر و تدبیر هر چه هست در اختیار خداوند است، می داند که هر جانداری چه به دست می آورد، و کافران به زودی خواهند دانست که نیک سرانجامی از آن کیست (۴۲)

و کافران گویند تو پیامبر نیستی، بگو خداوند و کسی که صاحب علم کتاب است، بین من و شما گواه بس (۴۳)

ترجمه فارسی استاد معزی

بنام خداوند بخشاینده مهربان

این است آیتهای کتاب و آنچه فرستاده شد بسوی تو از پروردگار تو حق است و لیکن بیشتر مردم باور ندارند (۱)

خدا است آنکه بیافراشت آسمانها را بی ستونی که بینیدش سپس استوار شد بر عرش و رام کرد مهر و ماه را هر کدام روانند تا سرآمدی نامبرده می پردازد کار را تفصیل دهد آیتها را شاید شما به ملاقات پروردگار خویش یقین آرید (۲)

و او است آنکه گسترانید زمین را و نهاد در آن لنگرها و جوی هائی و از همه میوه ها نهاد در آن دو جفت می پوشاند شب را به روز همانا در

این است آیتهائی برای گروهی که اندیشه کنند (۳)

و در زمین است بخشهائی نزدیک به هم و باغهائی از انگورها و کشتزار و درختان خرما رسته از یک بن و نارسته از یک بن که آبیاری می شود به یک آب و برتری نهیم پاره ای از آنها را بر پاره ای در خوراک همانا در این است آیتهائی برای گروهی که بخرد دریابند (۴)

و اگر شگفت مانی پس شگفت است گفتار ایشان که آیا گاهی که خاک شویم آیا به راستی مائیم در آفرینشی نوین آنانند که کفر ورزیدند به پروردگار خود و آنانند که زنجیرها به گردنهای ایشان است و آنانند یاران آتش ایشانند در آن جاودانان (۵)

و شتاب خواهند از تو به بدی پیش از خوبی حالی که گذشت است پیش از ایشان شکنجه ها و همانا پروردگار تو آمرزشگر است برای مردم بر ستمگریشان و همانا پروردگار تو است سخت شکنجه (۶)

و گویند آنان که کفر ورزیدند چرا فرود نیاید بر او آیتی از پروردگارش جز این نیست که توئی بیم دهنده و هر گروهی را است راهنمائی (۷)

خدا داند آنچه بارور شود هر ماده ای و آنچه فروبرند زهدانها و آنچه بیفزایند و هر چیزی است نزد او به اندازه (۸)

دانای نهان و آشکار آن بزرگ عالی جایگاه (۹)

یکسان است از شما آنکه نهان کند گفتار را و آنکه آشکار سازدش و آنکه نهان است در شب و به کار خویش اندر است در روز (۱۰)

او را است پیاپی آیندگانی از پیش رویش و از پشت سرش که نگه میدارندش از امر خدا همانا خدا دگرگون نکند آنچه را

به گروهی است تا دگرگون سازند آنچه را که در خود آنان است و هرگاه بخواهد خدا بر گروهی بدی پس نیست بازگشتی برای آن و نیست ایشان را جز او سرپرستی (۱۱)

و او است آنکه بنماید به شما برق را بیمی و امیدی و پدید آرد ابرهای سنگین (۱۲)

و درود گوید رعد به سپاس او و فرشتگان از بیمش و بفرستد صاعقه ها را تا برساند آنها را به هر که خواهد و می ستیزند در خدا و او است سخت نیرو (۱۳)

وی را است دعوت حق و آنان را که خوانند جز او اجابت نکنندشان به چیزی مگر مانند گشاینده دستهای خویش بسوی آب تا برسد به دهانش و نیست رسنده بدان و نیست دعوت کافران مگر در گمراهی (۱۴)

و برای خدا سجده کنند آنان که در آسمانها و زمینند خواه و ناخواه و سایه های آنان در بامداد و شامها (۱۵)

بگو کیست پروردگار آسمانها و زمین بگو خدا بگو پس آیا برگرفتید جز او دوستانی که دارا نیستند برای خویشتن سود و نه زیانی را بگو آیا یکسانند کور و بینا یا آیا یکسانند تاریکی ها و روشنائی یا قرار دادند برای خدا شریکانی که بیافریدند همانند آفرینش او پس مشتبه شده است آفرینش بر ایشان بگو خدا است آفریننده همه چیز و او است یکتای چیرگی جوی (۱۶)

فرستاد از آسمان آبی پس روان گشت دره هائی از سیل به اندازه خود پس برداشت سیل کفی برآمده و از آنچه می افروزند بر آن در آتش به طلب زیوری یا کالائی کفی مانند آن بدینگونه می زند خدا حق و باطل را اما کف می رود

کناری و اما آنچه سود دهد مردم را پس می ماند در زمین بدینگونه می زند خدا مثلها را (١٧)

آنان را که پذیرفتند از پروردگار خویش نکوئی است و آنان که نپذیرفتند اگر باشد ایشان را آنچه در زمین است همگی و مانند آن با آن هرآینه به جای خویش دهند آنان برای ایشان است بدی حساب و جایگاه ایشان است دوزخ و چه زشت است آن آرامیدنگاه (١٨)

آیا آنکه می داند که آنچه فرستاده شده است بسوی تو از پروردگارت حق است مانند آن است که او کور است جز این نیست که یادآور شوند خداوندان خردها (١٩)

آنان که وفا کنند به عهد خدا و نشکنند پیمان را (٢٠)

و آنان که پیوند کنند آنچه را خدا فرموده است که پیوند شود و بترسند پروردگار خویش را و بترسند از زشتی حساب (٢١)

و آنان که شکیبائی گزیدند برای روی پروردگار خود و بپا داشتند نماز را و دادند از آنچه روزیشان دادیم نهان و آشکارا و دور کنند به خوبی بدی را آنان را است فرجام آن سرای (٢٢)

بهشتهای جاودان درآیند در آنها خود و آنان که شایسته شدند از پدرانشان و همسرانشان و فرزندانشان و فرشتگان درآیند بر ایشان از هر دری (٢٣)

سلام بر شما بدانچه صبر نمودید چه خوب است فرجام آن سرای (٢۴)

و آنان که می شکنند پیمان خدا را پس از بستنش و می برند آنچه را خدا فرمود که پیوند شود و تبهکاری کنند در زمین آنان را است لعنت و برای ایشان است بدی آن سرای (٢۵)

همانا خدا فراخ گرداند روزی را برای هر که

خواهد و تنگ گرداند و خرسند شدند به زندگی دنیا حالی که نیست زندگانی دنیا در آخرت مگر بهره ای (۲۶)

و گویند آنان که کفر ورزیدند چرا فرود نیاید بر او آیتی از پروردگارش بگو همانا خدا گمراه کند هر که را خواهد و هدایت کند بسوی خود هر که را بازگشت (یا زاری کند) (۲۷)

آنان که ایمان آوردند آرام گیرد دلهای ایشان به یاد خدا همانا به یاد خدا آرام گیرد دلها (۲۸)

آنان که ایمان آوردند و کردار شایسته کردند خوشی باد برای ایشان و نیکی بازگشتگاه (۲۹)

بدینسان فرستادیمت در امتی که بگذشته است پیش از آن امتهائی تا بخوانی بر ایشان آنچه را وحی فرستادیم بسوی تو حالی که کفر می ورزند به خدای مهربان بگو او است پروردگار من نیست خدائی جز او بر او توکل کردم و بسوی او است بازگشتم (۳۰)

و اگر می بود قرآنی که روان می شدند بدان کوه ها یا پاشیده می شد بدان زمین یا سخن گفته می شدند بدان مردگان بلکه خدای را است کار همگی پس آیا نومید نشدند آنان که ایمان آوردند که اگر می خواست خدا هرآینه هدایت می کرد مردم را همگی و پیوسته آنان را که کفر ورزیدند می رسد بدانچه ساختند سرکوبی (کوبنده ای) یا فرود می آید نزدیکی خانه ایشان تا برسد وعده خدا همانا خدا خلف نمی کند میعاد را (۳۱)

و همانا استهزاء شد به فرستادگانی پیش از تو پس مهلت دادم آنان را که کفر ورزیدند سپس گرفتم ایشان را پس چگونه بود مرا عقاب (۳۲)

پس آیا آنکه او است ایستاده بر هر کس بدانچه دست آورده است و قرار دادند برای

خدا شریکانی بگو نام بریدشان یا آگهی می دهید او را بدانچه نمی داند در زمین یا به ظاهری از گفتار بلکه بیاراست برای آنان که کفر ورزیدند نیرنگشان و بازداشته شدند از راه و آن را که گمراه کند خدا نباشدش راهنمای (۳۳)

آنان را است شکنجه ای در زندگی دنیا و همانا شکنجه آخرت است گرانتر و نیست ایشان را از خدا نگهدارنده ای (۳۴)

مثل بهشتی که نوید داده شدند پرهیزکاران روان است زیر آن جوی ها خوراکیش همیشگی است و سایه اش این است فرجام آنان که پرهیزکاری کردند و فرجام کافران است آتش (۳۵)

و آنان را که کتاب دادیم شاد شوند بدانچه فرود آید بسوی تو و از احزاب است آنکه انکار کند پاره آن را بگو جز این نیست مامور شدم که پرستش کنم خدا را و شرک نورزم بدو بسوی او می خوانم و بسوی او است بازگشتم (۳۶)

و بدینسان فرستادیمش حکمی عربی (فرمانی به تازی) و اگر پیروی کنی هوسهای ایشان را پس از آنچه بیامدت از دانش نباشدت از خدا دوست و نه نگهدارنده ای (۳۷)

و همانا فرستادیم پیمبرانی را پیش از تو و قرار دادیم برای ایشان زنان و فرزندانی نبوده است فرستاده ای را که بیارد آیتی جز به اذن خدا برای هر سرآمدی است نامه ای (۳۸)

بزداید خدا آنچه را خواهد و بازنهد (ثبت کند) و نزد او است مادر کتاب (۳۹)

و اگر بنمایانیمت پاره آنچه بدیشان وعده دهیم یا دریابیمت (بمیرانیمت) جز این نیست که بر تو است رساندن و بر ما است حساب (۴۰)

آیا ندیدند که ما می پردازیم به زمین می کاهیمش از همه سوی آن

و خدا حکم کند نیست تبدیل کننده برای حکمش و او است زود شمار (۴۱)

و همانا نیرنگ ساختند آنان که پیش از ایشان بودند پس خدای را است نیرنگ همگی می داند آنچه را فراهم آرد هر کس و زود است بدانند کافران که برای کیست پایان آن سرای (۴۲)

و گویند آنان که کفر ورزیدند نیستی فرستاده بگو بس است خدا گواهی میان من و شما و آنکه نزد او است علم کتاب (۴۳)

ترجمه انگلیسی قرائی

.In the Name of Allah, the All-beneficent, the All-merciful

۱ Alif, Lam, Meem, Ra. These are the signs of the Book. That which has been sent down to you from your Lord is the truth, but most people do not believe [in it].

۲ It is Allah who raised the heavens without any pillars that you see, and then presided over the Throne. He disposed the sun and the moon, each moving for a specified term. He directs the command, [and] elaborates the signs that you may be certain of encountering your Lord.

۳ It is He who has spread out the earth and set in it firm mountains and streams, and of every fruit He has made in it two kinds. He draws the night's cover over the day. There are indeed signs in that for a people who reflect.

۴ In the earth are neighbouring terrains [of diverse kinds] and vineyards, farms, and date palms growing from the same root and from diverse roots, [all] irrigated by the same water, and We give some of them an advantage over

.others in flavour. There are indeed signs in that for a people who apply reason

If you are to wonder [at anything], then wonderful is their remark, ‘When we have ۵
become dust, shall we be [ushered] into a new creation?’ They are the ones who defy their Lord; they shall have iron collars around their necks, they shall be the inhabitants .[of the Fire, and they shall remain in it [forever

They would press you for evil sooner than for good, though there have already gone ۶
by before them exemplary punishments. Indeed your Lord is forgiving to mankind .despite their wrongdoing, and indeed your Lord is severe in retribution

The faithless say, ‘Why has not some sign been sent down to him from his Lord?’ ۷
.You are only a warner, and there is a guide for every people

Allah knows what every female carries [in her womb], and what the wombs reduce ۸
,and what they increase, and everything is by [precise] measure with Him

.the Knower of the sensible and the Unseen, the All-great, the All-sublime ۹

It is the same [to Him] whether any of you speaks secretly, or does so loudly, or ۱۰
.whether he lurks in the night, or is open to view in daytime

He has guardian angels, to his front and his rear, who guard him by Allah’s com- ۱۱
mand. Indeed Allah does not change a people’s lot, unless they change what is in their ,souls. And when Allah wishes to visit ill on a people

.there is nothing that can avert it, and they have no protector besides Him

It is He who shows you the lightning, inspiring fear and hope, and He produces the ۱۲
.[clouds heavy [with rain

The Thunder celebrates His praise, and the angels [too], in awe of Him, and He ۱۳
releases the thunderbolts and strikes with them whomever He wishes. Yet they .dispute concerning Allah, though He is great in might

Only] to Him belongs the true invocation; and those whom they invoke besides Him] ۱۴
do not answer them in any wise—like someone who stretches his hands towards water [desiring] that it should reach his mouth, but it does not reach it—and the invo- .cations of the faithless only go awry

To Allah prostrates whoever there is in the heavens and the earth, willingly or ۱۵
.unwillingly, and their shadows at sunrise and sunset

Say, 'Who is the Lord of the heavens and the earth?' Say, 'Allah!' Say, 'Have you ۱۶
then taken others besides Him for guardians, who have no control over their own benefit or harm?' Say, 'Are the blind one and the seer equal? Or are the darkness and the light equal?' Have they set up for Allah partners who have created like His crea- tion, so that the creations seemed confusable to them? Say, 'Allah is the creator of all '.things, and He is the One, the All-paramount

He sends down water from the sky whereat the valleys are flooded to [the extent ۱۷
of] their capacity, and the flood carries

along a swelling scum. And from what they smelt in the fire for the purpose of [making] ornaments or wares, [there arises] a simi-lar scum. That is how Allah compares the truth and falsehood. As for the scum, it leaves as dross, and that which .profits the people remains in the earth. That is how Allah draws comparisons

For those who answer [the summons of] their Lord there shall be the best [of ١٨
rewards]. But those who do not answer Him, even if they possessed all that is on the earth and as much of it besides, they would surely offer it to redeem themselves with it. For such there shall be an adverse reckoning, and their refuge shall be hell, and it is .an evil resting place

Is someone who knows that what has been sent down to you from your Lord is the ١٩
truth, like someone who is blind? Only those who possess intellect take admonition

,those who fulfill Allah's covenant and do not break the pledge solemnly made— ٢٠

and those who join what Allah has commanded to be joined, and fear their Lord, ٢١
and are afraid of an adverse reckoning

those who are patient for the sake of their Lord's pleasure, maintain the prayer,— ٢٢
and spend out of what We have provided them, secretly and openly, and repel evil :[conduct] with good. For such will be the reward of the [ultimate] abode

the Gardens of Eden, which they will enter along with whoever is righteous from ٢٣

among their forebears, their spouses, and their descendants, and the angels will call :on them from every door

Peace be to you, for your patience.' How excellent is the reward of the [ultimate]' ۲۴ !abode

But as for those who break Allah's compact after having pledged it solemnly, and ۲۵ sever what Allah has commanded to be joined, and cause corruption in the earth—it is .such on whom the curse will lie, and for them will be the ills of the [ultimate] abode

Allah expands the provision for whomever He wishes, and tightens it. They exult in ۲۶ the life of this world, but compared with the Hereafter the life of this world is but a .[trifling] enjoyment

The faithless say, 'Why has not some sign been sent down to him from his Lord?' ۲۷ Say, 'Indeed Allah leads astray whomever He wishes, and guides to Himself those [who turn penitently [to Him

those who have faith, and whose hearts find rest in the remembrance of Allah.'— ۲۸ !Look! The hearts find rest in Allah's remembrance

Those who have faith and do righteous deeds—happy are they and good is their ۲۹ .[ultimate] destination

Thus have We sent you to a nation before which many nations have passed away, ۳۰ that you may recite to them what We have revealed to you. Yet they defy the All-beneficent. Say, 'He is my Lord; there is no god except Him; in Him I have put my '.trust, and to Him will be my return

If only it ۳۱

were a Qur'an whereby the mountains could be moved, or the earth could be toured, or the dead could be spoken to... Rather all dispensation belongs to Allah. Have not the faithful yet realised that had Allah wished He would have guided man-kind all together? The faithless will continue to be visited by catastrophes because of their doings—or they will land near their habitations—until Allah's promise comes to pass. .Indeed Allah does not break His promise

Apostles were certainly derided before you. But then I gave respite to those who ٣٢
?were faithless, then I seized them; so how was My retribution

Is He who sustains every soul in spite of what it earns [comparable to the idols]? ٣٣
And yet they ascribe partners to Allah! Say, 'Name them!' Will you inform Him of something He does not know about on the earth, or of [what are] mere words? Rather their scheming is presented as decorous to the faithless, and they have been barred .from the [right] way; and whomever Allah leads astray, has no guide

There is a punishment for them in the life of this world, and the punishment of the ٣۴
.Hereafter will surely be harder, and they have no defender against Allah

A description of the paradise promised to the Godwary: streams run in it, its fruits ٣۵
and shade are everlasting. Such is the requital of those who are Godwary; and the .requital of the faithless is the Fire

Those whom We have given the Book rejoice in what ٣۶

has been sent down to you. Among the factions are those who deny a part of it. Say, ‘Indeed I have been com-manded to worship Allah and not to ascribe any partner to Him. To Him do I sum-mon [all mankind] and to Him will be my return.’

۳۷ Thus We have sent it down as a dispensation in Arabic; and should you follow their desires after the knowledge that has come to you, you shall have against Allah neither any guardian nor any defender.

۳۸ Certainly We have sent apostles before you, and We appointed for them wives and descendants; and an apostle may not bring a sign except by Allah’s leave. There is a written [schedule] for every term:

۳۹ Allah effaces and confirms whatever He wishes and with Him is the Mother Book.

۴۰ Whether We show you a part of what We promise them, or take you away [before that], your duty is only to communicate, and it is for Us to do the reckoning.

۴۱ Have they not seen how We visit the land diminishing it at its edges? Allah judges, and there is none who may repeal His judgement, and He is swift at reckoning.

۴۲ Those who were before them [also] schemed; yet all devising belongs to Allah. He knows what every soul earns. Soon the faithless will know in whose favour the out-come of that abode will be.

۴۳ The faithless say, ‘You have not been sent [by Allah].’ Say, ‘Allah suffices as a wit-ness between me

'.and you, and he who possesses the knowledge of the Book

ترجمه انگلیسی شاکر

Alif Lam Mim Ra. These are the verses of the Book; and that which is revealed to you (from your Lord is the truth, but most people do not believe. (١

Allah is He Who raised the heavens without any pillars that you see, and He is firm in power and He made the sun and the moon subservient (to you); each one pursues its course to an appointed time; He regulates the affair, making clear the signs that you ((٢

And He it is Who spread the earth and made in it firm mountains and rivers, and of all fruits He has made in it two kinds; He makes the night cover the day; most surely (there are signs in this for a people who reflect. (٣

And in the earth there are tracts side by side and gardens of grapes and corn and palm trees having one root and (others) having distinct roots-- they are watered with one water, and We make some of them excel others in fruit; most surely there are (signs (۴

And if you would wonder, then wondrous is their saying: What! when we are dust, shall we then certainly be in a new creation? These are they who disbelieve in their Lord, and these have chains on their necks, and they are the inmates of the fire; in it (th (۵

And they ask you to hasten on the evil before the good, and indeed there have

been exemplary punishments before them; and most surely your Lord is the Lord of forgiveness to people, notwithstanding their injustice; and most surely your Lord is
(severe in r (۶

And those who disbelieve say: Why has not a sign been sent down upon him from his
(Lord? You are only a warner and (there is) a guide for every people. (۷

Allah knows what every female bears, and that of which the wombs fall short of completion and that in which they increase; and there is a measure with Him of
(everything. (۸

(The knower of the unseen and the seen, the Great, the Most High. (۹

Alike (to Him) among you is he who conceals (his) words and he who speaks them
(openly, and he who hides himself by night and (who) goes forth by day. (۱۰

For his sake there are angels following one another, before him and behind him, who guard him by Allah's commandment; surely Allah does not change the condition of a people until they change their own condition; and when Allah intends evil to a people,
(th (۱۱

He it is Who shows you the lightning causing fear and hope and (Who) brings up the
(heavy cloud. (۱۲

And the thunder declares His glory with His praise, and the angels too for awe of Him; and He sends the thunderbolts and smites with them whom He pleases, yet they
(dispute concerning Allah, and He is mighty in prowess. (۱۳

To Him is due the true prayer; and those

whom they pray to besides Allah give them no answer, but (they are) like one who stretches forth his two hands towards water that it may reach his mouth, but it will not (reach it; and the prayer of the unbelievers (۱۴

And whoever is in the heavens and the earth makes obeisance to Allah only, willingly (and unwillingly, and their shadows too at morn and eve. (۱۵

Say: Who is the Lord of the heavens and the earth?-- Say: Allah. Say: Do you take then besides Him guardians who do not control any profit or harm for themselves? Say: Are the blind and the seeing alike? Or can the darkness and the light be equal? Or have ((۱۶

He sends down water from the cloud, then watercourses flow (with water) according to their measure, and the torrent bears along the swelling foam, and from what they melt in the fire for the sake of making ornaments or apparatus arises a scum like it; (thu (۱۷

For those who respond to their Lord is good; and (as for) those who do not respond to Him, had they all that is in the earth and the like thereof with it they would certainly (offer it for a ransom. (As for) those, an evil reckoning shall be theirs and the (۱۸

Is he then who knows that what has been revealed to you from your Lord is the truth (like him who is blind? Only those possessed of understanding will mind, (۱۹

Those who fulfil the promise

(of Allah and do not break the covenant, (٢٠

And those who join that which Allah has bidden to be joined and have awe of their (Lord and fear the evil reckoning. (٢١

And those who are constant, seeking the pleasure of their Lord, and keep up prayer and spend (benevolently) out of what We have given them secretly and openly and (repel evil with good; as for those, they shall have the (happy) issue of the abode (٢٢

The gardens of perpetual abode which they will enter along with those who do good from among their parents and their spouses and their offspring; and the angels will (enter in upon them from every gate: (٢٣

Peace be on you because you were constant, how excellent, is then, the issue of the (abode. (٢٤

And those who break the covenant of Allah after its confirmation and cut asunder that which Allah has ordered to be joined and make mischief in the land; (as for) those, (upon them shall be curse and they shall have the evil (issue) of the abode. (٢٥

Allah amplifies and straitens the means of subsistence for whom He pleases; and they rejoice in this world's life, and this world's life is nothing compared with the hereafter (but a temporary enjoyment. (٢۶

And those who disbelieve say: Why is not a sign sent down upon him by his Lord? Say: Surely Allah makes him who will go astray, and guides to Himself those who turn (to (Him). (٢٧

Those who believe and

whose hearts are set at rest by the remembrance of Allah; now surely by Allah's (remembrance are the hearts set at rest. (۲۸

As for) those who believe and do good, a good final state shall be theirs and a goodly) (return. (۲۹

And thus We have sent you among a nation before which other nations have passed away, that you might recite to them what We have revealed to you and (still) they deny the Beneficent Allah. Say: He is my Lord, there is no god but He; on Him do I rely (and t (۳۰

And even if there were a Quran with which the mountains were made to pass away, or the earth were travelled over with it, or the dead were made to speak thereby; nay! the commandment is wholly Allah's, Have not yet those who believe known that if (Allah pl (۳۱

And messengers before you were certainly mocked at, but I gave respite to those (who disbelieved, then I destroyed them; how then was My requital (of evil)? (۳۲

Is He then Who watches every soul as to what it earns? And yet they give associates to Allah! Say: Give them a name; nay, do you mean to inform Him of what He does not know in the earth, or (do you affirm this) by an outward saying? Rather, their plans ar ((۳۳

They shall have chastisement in this world's life, and the chastisement of the hereafter is certainly more grievous, and they shall have no protector against Allah.

A likeness of the garden which the righteous are promised; there now beneath it rivers, its food and shades are perpetual; this is the requital of those who guarded ((against evil), and the requital of the unbelievers is the fire. (۳۵

And those to whom We have given the Book rejoice in that which has been revealed to you, and of the confederates are some who deny a part of it. Say: I am only commanded that I should serve Allah and not associate anything with Him, to Him do I (invite (yo (۳۶

And thus have We revealed it, a true judgment in Arabic, and if you follow their low desires after what has come to you of knowledge, you shall not have against Allah any (guardian or a protector. (۳۷

And certainly We sent messengers before you and gave them wives and children, and it is not in (the power of) an messenger to bring a sign except by Allah's permission; (for every term there is an appointment. (۳۸

Allah makes to pass away and establishes what He pleases, and with Him is the basis (of the Book. (۳۹

And We will either let you see part of what We threaten them with or cause you to die, for only the delivery of the message is (incumbent) on you, while calling (them) to (account is Our (business). (۴۰

Do they not see that We are bringing destruction upon the land by curtailing it of its sides? And Allah pronounces a doom-- there

(is no repeller of His decree, and He is swift to take account. (۴۱

And those before them did indeed make plans, but all planning is Allah's; He knows what every soul earns, and the unbelievers shall come to know for whom is the ((better) issue of the abode. (۴۲

And those who disbelieve say: You are not a messenger. Say: Allah is sufficient as a (witness between me and you and whoever has knowledge of the Book. (۴۳

ترجمه انگلیسی ایروینگ

!In the name of God, the Mercy-giving, the Merciful

(۱) A.L.M.R. These are verses from the Book; what has been sent down to you by your .Lord is the Truth, even though most men do not believe so

(۲) God is the One Who has raised up the Heavens without any support you can see. Then He mounted on the Throne and regulated the sun and moon; each runs along on a specific course. He directs the matter; He manifests signs so that you may be .convinced about meeting your Lord

(۳) He is the One Who has spread the earth out and placed headlands and rivers on it, and has placed two pairs for every kind of fruit on it. He wraps daylight up in night. In .that are signs for folk who meditate

(۴) On the earth are neighboring tracts, and vineyards, cultivated fields and datepalms, [growing] in clumps and all alone, watered from a single source. We make some of them excel others in food value. In that are signs for folk who

.use their reason

If you should feel astonished, then how much more astonishing is their statement: (۵)
"When we have become dust, shall we [end up] in some fresh creation?" Those are
the ones who disbelieve in their Lord; such (persons) will have fetters [placed] around
.their necks and those will become inmates of the Fire, to live there for ever

They want to hasten you on to commit evil rather than [to perform] a fine deed. (۶)
Examples have already been set before them. Your Lord possesses forgiveness for
mankind, no matter how wrong they are; though your Lord still is Stern with
.punishment

Those who disbelieve say: "If only a sign were sent down from his Lord!" Yet you (۷)
.are only a warner; each folk has a guide

God knows what every female bears, and how some wombs may miscarry or else (۸)
;may wait too long. Everything has its measure with Him

!Knowing the Unseen and the Visible, [He is] the Great, the Exalted (۹)

It is all the same for you whether one of you is secretive about what he says or (۱۰)
speaks out about it, and whether one keeps to himself at night and struts around by
:day

he has [angels] checking from both before him and behind him; they guard him at (۱۱)
God's command. God does not change what any people may have until they change
whatever they themselves have. Whenever God wants something bad [to happen] to
any people, there is no way to avert

.it nor have they any patron except for Him

He is the One Who shows you lightning to inspire both fear and expectation. He (۱۲)
.whips up the heavy clouds

Thunder hymns His praise while angels stand in awe of Him. He sends down (۱۳)
thunderbolts and strikes anyone He wishes with them. Yet they argue on and on
.about God while He is Stern in strategy

To him should go the appeal for Truth; those they appeal to instead of Him will (۱۴)
never respond to them in any way, except as someone does who stretches out his
palms for water, so it may reach his mouth since he himself can never reach it. An
.appeal by disbelievers merely goes astray

Whoever is in Heaven and Earth bows down on their knees before God obediently (۱۵)
.or grudgingly, just as their shadows do so in the morning and the evening

SAY: "Who is Lord of Heaven and Earth?" SAY: "God [Alone]." SAY: "Yet have you (۱۶)
adopted patrons besides Him who control no benefit nor any harm by themselves?"
SAY: "Are the blind and the sighted person equal? Or is darkness equal to light? Or
have they given God associates whom they have created just as He creates, so that
all creation seems just the same to them?" SAY: "God is the Creator of everything; He
.exists Alone, the Irresistible

He sends down water from the sky so that river valleys flow according to how (۱۷)
much there is. The torrent carries along swelling

foam, foam just like what comes out of fire they have kindled to smelt jewelry or some equipment with. Even so God knocks Truth and falsehood together [to compare them]. As for the foam, the scum will go away; while whatever benefits mankind .lingers on in the earth. Thus God compares things with one another

Those who respond to their Lord will have the finest [reward] while those who do (١٨) not respond to Him, even if they had everything on earth and the like of it besides, would never redeem themselves with it. Those will have the worst reckoning; their !refuge will be Hell and how awful a resting place it is

Is someone who knows how whatever has been sent down to you from your Lord (١٩) ,is the Truth, like someone who is blind? Only prudent persons bear it in mind

,those who fulfil God's agreement and do not break the covenant (٢٠)

who transmit anything God has ordered to be transmitted, and dread their Lord (٢١) ,and fear the worst reckoning

who persevere in seeking their Lord's countenance and keep up prayer and spend (٢٢) whatever We have provided them with both secretly and publicly, and ward off evil ,with good; those will have the compensation of the [final] Home

gardens of Eden which they will enter, as well as anyone who has acted honorably (٢٣) among their forefathers, their spouses and their offspring. Angels will come in on :them by every gate

Peace be upon you because you have" (٢۴)

!acted so patiently!" How blissful will the compensation of the Home be

Those who have broken God's agreement after having pledged it, and intercepted (٢٥)
what God has commanded to be transmitted, and acted depraved on earth will have
!the Curse and theirs will be the worst home

God extends and measures out sustenance for anyone He wishes, while they are (٢۶)
happy with worldly life. Yet what is worldly life compared with the Hereafter except as
?[something to be enjoyed[as it passes

Those who disbelieve say: "If only a sign were sent down to him from his Lord!" (٢٧)
SAY: "God lets anyone He wishes go astray, and guides to Himself anyone who feels
concerned

the ones who believe and whose hearts feel tranquil through remembering God (٢٨)
"!"Surely hearts feel tranquil whenever God is mentioned

Those who believe and perform honorable deeds will find gladness and the finest (٢٩)
.journey's end

Thus We have sent you to a nation- nations have passed away long before it-so (٣٠)
you may recite to them what We have inspired you with even though they disbelieve
in the Mercy- giving! SAY: "He is my Lord: there is no God except Him. On Him do I rely
".and towards Him [goes] my repentance

If there were only some Qur'an by which the mountains would travel away or the (٣١)
earth would crack open, or the dead would speak out! Rather command is wholly
God's. Do not those who believe despair, because God might have guided all mankind
had

He so wished? Disaster will continually afflict those who disbelieve because of what they produce, or it will settle down close to their home until God's promise comes true. God does not break any appointment

(٣٢) Messengers have been ridiculed before you (came), and I have been indulgent with those who disbelieve; then I seized them. What was My punishment like?

(٣٣) Who is there standing over every soul [checking up] on whatever it has earned, while they give God associates? SAY: "Name them! Or will you inform Him about something on earth He does not know, or is it just a display of words?" Rather those who disbelieve feel their scheme is attractive while they are diverted from the Path. Anyone whom God lets go astray will have no guide.

(٣۴) Theirs will be torment during worldly life, while torment in the Hereafter will be even more heartrending. They will have no one to shield them from God.

(٣۵) [Here] is what the Garden which the heedful are promised will be like: rivers will flow through it; its food and its shade shall be perpetual. Such is the compensation for those who have done their duty, while the outcome for disbelievers will be the Fire.

(٣۶) Those whom We have given the Book to are happy with what has been sent down to you; yet among the factions there are some who disregard part of it. SAY: "I am only ordered to serve God [Alone] and not associate anything with Him. To Him do

".I appeal and towards Him will be my retreat

Thus We have sent it down for Arab discretion. If you followed their whims after (۳۷) the sort of knowledge which has come to you, you would have no protector nor any .shield against God

We have sent messengers before you [came], and granted them spouses and (۳۸) offspring. No messenger would have brought any sign except with God's permission. .(For each period there is something written (down

God erases and consolidates whatever He wishes He retains the Mother of the (۳۹) .Book

Whether We merely show you part of what We have promised them or cause you (۴۰) .to pass away, you merely have to proclaim it, while We must reckon

Have they not seen how We come to clip the land off at its borders? God decides; (۴۱) !there is no way to reverse His decision. He is Swift in reckoning

Those before them have plotted, even though God [controls] all plotting; He (۴۲) knows what every soul is earning. Disbelievers shall know who has compensation in .the Home

Those who disbelieve say: "You are no emissary." SAY: "God suffices as a Witness (۴۳) ".between me and you (all), as well as anyone who has knowledge about the Book

ترجمه انگلیسی آربری

In the Name of God, the Merciful, the Compassionate

Alif Lam Mim RaThose are the signs of the Book; and that which has been sent down (to theefrom thy Lord is the truth, but most men do not believe. (۱

God is He who raised

up the heavens without pillars you can see,then He sat Himself upon the Throne. He subjected the sun and the moon,each one running to a term stated. He directs the affair; He distinguishesthe signs; haply you will have faith in the encounter with your (Lord. (۲

It is He who stretched out the earth and set therein firm mountains andrivers, and of every fruit He placed there two kinds, covering the day withthe night. Surely in that (are sign for a people who reflect. (۳

And on the earth are tracts neighbouring each to each, and gardens of vines,and fields sown, and palms in pairs, and palms single, watered with onewater; and some of them We prefer in produce above others. Surely in thatare signs for a people who (understand. (۴

If thou wouldst wonder, surely wonderful is their saying, `What, when we aredust shall we indeed then be raised up again in new creation?' Those arethey that disbelieve in their Lord; those--on their necks are fetters; thoseshall be the (inhabitants of the Fire, therein dwelling forever. (۵

They would have thee hasten the evil ere the good; yet there have passed awaybefore them examples. Thy Lord is forgiving to men, for all theirevil-doing, and (thy Lord is terrible in retribution. (۶

The unbelievers say, `Why has a sign not been sent down upon him from hisLord? (`Thou art only a warner, and a guide to every people. (۷

God knows what every female bears, and the wombs' shrinking and swelling;everything with Him has its

(measure-- (٨

(the Knower of the unseen and the visible, the All-great, the All-exalted. (٩

Alike of you is he who conceals his saying, and he who proclaims it, he whohides (himself in the night, and he who sallies by day; (١٠

he has attendant angels, before him and behind him, watching over him byGod's command. God changes not what is in a people, until they change whatis in themselves. Whensover God desires evil for a people, there is noturning it back; apart (from Him, they have no protector. (١١

It is He who shows you the lightning, for fear and hope, and produces theheavy (clouds; (١٢

the thunder proclaims His praise, and the angels, in awe of Him. He loosesthe thunderbolts, and smites with them whomsoever He will; yet they disputeabout God, (who is mighty in power. (١٣

To Him is the call of truth; and those upon whom they call, apart from Him,answer them nothing, but it is as a man who stretches out his hands to waterthat it may reach (his mouth, and it reaches it not. The prayer of theunbelievers goes only astray. (١۴

SUJDAH AYA) @To God bow all who are in the heavens and the earth, willinglyor) (unwillingly, as do their shadows also in the mornings and theevenings. (١۵

Say: `Who is the Lord of the heavens and of the earth?' Say: `God.'Say: `Then have you taken unto you others beside Him to be your protectors,even such as have no power to profit or hurt themselves?' Say: `Are theblind

and the seeing man equal, or are the shadows and the light equal? Orhave they ascribed to God associates who created as He created, so thatcreation is all alike to them?' Say: `God is the Creator of everything, andHe is the One, the Omnipotent.' (16)

He sends down out of heaven water, and the wadis flow each in its measure,and the torrent carries a swelling scum; and out of that over which theykindle fire, being desirous of ornament or ware, out of that rises a scum thelike of it. So God strikes both the true and the false. As for the scum, itvanishes as jetsam, and what profits men abides in the earth. Even so Godstrikes His similitudes. (17)

For those who answer their Lord, the reward most fair; and those who answerHim not--if they possessed all that is in the earth, and the like of it withit, they would offer it for their ransom. Those--theirs shall be the evilreckoning, and their refuge shall be Gehenna (Hell)--an evil cradling! (18)

What, is he who knows what is sent down to thee from thy Lord is the truth,like him who is blind? Only men possessed of minds remember; (19)

who fulfil God's covenant, and break not the compact, (20)

who join what God has commanded shall be joined, and fear their Lord, anddread the evil reckoning, patient men, desirous of the Face of their Lord, (21)

who perform the prayer, and expend of that We have provided them, secretlyand in public, and who avert evil with

(good-theirs shall be the UltimateAbode, (۲۲

Gardens of Eden which they shall enter; and those who were righteous of theirfathers, and their wives, and their seed, shall enter them, and the angelsshall (enter unto them from every gate: (۲۳

(Peace be upon you, for that you were patient.' Fair is the Ultimate Abode. (۲۴`

And those who break the covenant of God after His compact,and who snap whatGod has commanded to be joined, and who work corruption in the earth--theirsshall be (the curse, and theirs the Evil abode. (۲۵

God outspreads and straitens His provision unto whomsoever He will. Theyrejoice in this present life; and this present life, beside the world tocome, is naught but passing (enjoyment. (۲۶

The unbelievers say, `Why has a sign not been sent down upon him from hisLord?' Say: `God leads astray whomsoever He will, and He guides to Him allwho are (penitent.' (۲۷

Those who believe, their hearts being at rest in God's remembrance--in (God'sremembrance are at rest the hearts (۲۸

of those who believe and do righteous deeds; theirs is blessedness and a fairresort. ((۲۹

Thus We have sent thee among a nation before which other nations have passedaway, to recite to them that We have revealed to thee; and yet theydisbelieve in the All-merciful. Say: `He is my Lord--there is no god but He.In Him I have put my (trust, and to Him I turn.' (۳۰

If only a Koran whereby the mountains were set in motion, or the earth werecleft, or ,the dead were spoken to--nay

but God's is the affair altogether.Did not the believers know that, if God had willed, He would have guided menall together? And still the unbelievers are smitten by a shattering for whatthey wrought, or it alights nigh their habitation, until God's promise (comes;and God will not fail the tryst. (۳۱

Messengers indeed were scoffed at before thee, and I respited theunbelievers; then I (seized them--and how was my retribution? (۳۲

What, He who stands over every soul for what it has earned?--And yet theyascribe to God associates. Say: `Name them! Or will you tell Him what Heknows not in the earth? Or in apparent words? `Nay; but decked out fair tothe unbelievers is their devising, and they are barred from the way; andwhomsoever God leads astray, no guide has (he. (۳۳

For them is chastisement in the present life; and the chastisement of theworld to (come is yet more grievous; they have none to defend them from God. (۳۴

The likeness of Paradise, that is promised to the godfearing: beneath itrivers flow, its produce is eternal, and its shade. That is the requital ofthe godfearing; and the (requital of the unbelievers is--the Fire ! (۳۵

And those to whom We have given the Book rejoice in what is sent down untothee; and of the parties some reject some of it. Say: `I have only beencommanded to serve (God, and not to associate aught with Him. To Him I call,and to Him I turn.' (۳۶

.Even so We have sent it down as an Arabic judgment

And if thou dost followtheir caprices, after the knowledge that has come to thee, thou shalt have noprotector against God, and no defender. (٣٧)

And We sent Messenger before thee, and We assigned to them wives, and seed;and it was not for any Messengers to bring a sign, but by God's leave. Everyterm has a Book. (٣٨)

God blots out, and He establishes whatsoever He will; and with Him is theEssence of the Book. (٣٩)

Whether We show thee a part of that We promise them, or We call thee to Us,it is thine only to deliver the Message, and Ours the reckoning. (۴٠)

Have they not seen how We come to the land diminishing it in its extremities?God judges; none repels His judgment; He is swift at the reckoning. (۴١)

Those that were before them devised; but God's is the devising altogether.He knows what every soul earns. The unbelievers shall assuredly know whosewill be the Ultimate Abode. (۴٢)

The unbelievers say, `Thou art not an Envoy.' Say: `God suffices as a witnessbetween me and you, and whosoever possesses knowledge of the Book.' (۴٣)

ترجمه انگلیسی پیکتال

In the name of Allah, the Beneficent, the Merciful

Alif. Lam. Mim. Ra. These are verses of the Scripture. That which is revealed unto thee from thy Lord is the Truth, but most of mankind believe not. (١)

Allah it is who raised up the heavens without visible supports, then mounted the Throne, and compelled the sun and the moon to be of service, each runneth unto an appointed term; He

ordereth the course; He detaileth the revelations, that haply ye may be certain of the (meeting with your Lord. (۲

And He it is who spread out the earth and placed therein firm hills and flowing streams, and of all fruits be placed therein two spouses (male and female). He covereth the night with the day. Lo! herein verily are portents for people who take (thought. (۳

And in the Earth are neighboring tracts, vineyards and ploughed lands, and date palms, like and unlike, which are watered with one water. And We have made some of them to excel others in fruit. Lo! herein verily are portents for people who have sense. ((۴

And if thou wonderest, then wondrous is their saying: When we are dust, are we then forsooth (to be raised) in a new creation? Such are they who disbelieve in their Lord; such have carcans on their necks; such are rightful owners of the Fire, they will abide (therein. (۵

And they bid thee hasten on the evil rather than the good, when exemplary punishments have indeed occurred before them. But lo! thy Lord is rich in pardon for (mankind despite their wrong, and lo! thy Lord is strong in punishment! (۶

Those who disbelieve say: If only some portent were sent down upon him from his (Lord! Thou art a warner only, and for every folk a guide. (۷

Allah knoweth that which every female beareth and that which the wombs absorb and that which they grow. And everything with Him

(is measured. (٨

(He is the Knower of the invisible and the visible, the Great, the Nigh Exalted. (٩

Alike of you is he who hideth the saying and he who noiseth it abroad, he who lurketh (in the night and he who goeth freely in the daytime. (١٠

For him are angels ranged before him and behind him who guard him by Allah's command. Lo! Allah changeth not the condition of a folk until they (first) change that which is in their hearts; and if Allah willeth misfortune for a folk there is none that can (repel it, nor have they a defender beside Him. (١١

He it is Who showeth you the lightning, a fear and a hope, and raiseth the heavy (clouds. (١٢

The thunder hymneth His praise and (so do) the angels for awe of Him. He launcheth the thunder bolts and smiteth with them whom He will while they dispute (in doubt) (concerning Allah, and He is mighty in wrath. (١٣

Unto Him is the real prayer. Those unto whom they pray beside Allah respond to them not at all, save as (if the response to) one who stretcheth forth his hands toward water (asking) that it may come unto his mouth, and it will never reach it. The prayer (of disbelievers goeth (far) astray. (١٤

And unto Allah falleth prostrate whosoever is in the heavens and the earth, willingly or (unwillingly, as do their shadows in the morning and the evening hours. (١٥

Say (O Muhammad): Who is Lord

of the heaven and the earth? Say: Allah! Say: Take ye then (others) beside Him for protectors, which, even for themselves, have neither benefit nor hurt? Say: Is the blind man equal to the seer, or is darkness equal to light? Or assign they unto Allah partners Who created the like of His creation so that the creation (which they made and His creation) seemed alike to them? Say: Allah is the Creator of all things, and He (is the One, the Almighty. (١۶

He sendeth down water from the sky, so that valleys flow according to their measure, and the flood beareth (on its surface) swelling foam from that which they felt in the fire in order to make ornaments and tools riseth a foam like unto it thus Allah coineth (the similitude of) the true and: the false. Then, as for the foam, it passeth away as scum upon the banks, while, as for that which is of use to mankind, it remaineth in the (earth. Thus Allah coineth the similitudes. (١٧

For those who answered Allah's call is bliss; and for those who answered not His call, if they had all that is in the earth, and therewith the like thereof, they would proffer it as ransom. Such will have a woeful reckoning, and thee habitation will be hell, a dire (abode. (١٨

Is he who knoweth that what is revealed unto thee from thy Lord is the truth like him (who is blind? But only men of understanding heed; (١٩

Such

(as keep the pact of Allah, and break not the covenant; (٢٠

Such as unite that which Allah hath commanded should be joined, and fear their Lord, (and dread a woeful reckoning. (٢١

Such as persevere in seeking their Lord's countenance and are regular in prayer and spend of that which We bestow upon them secretly and openly, and overcome evil (with good. Theirs will be the sequel of the (heavenly) Home. (٢٢

Gardens of Eden which they enter, along with all who do right of their fathers and (their helpmeets and their seed. The angels enter unto them from every gate. (٢٣

Saying): Peace be unto you because ye persevered. Ah, passing sweet will be the) (sequel of the (heavenly) Home. (٢٤

And those who break the covenant of Allah after ratifying it, and sever that which Allah hath commanded should be joined, and make mischief in the earth: theirs is the (curse and theirs the ill abode. (٢٥

Allah enlargeth livelihood for whom He will, and straiteneth (it for whom He will); and they rejoice in the life of the world, whereas the life of the world is but brief comfort (as compared with the Hereafter. (٢٦

Those who disbelieve say: If only a portent were sent down upon him from his Lord! Say: Lo! Allah sendeth whom He will astray, and guideth unto Himself all who turn ((unto Him), (٢٧

Who have believed and whose hearts have rest in the remembrance of Allah. Verily in the remembrance of Allah do hearts find

(rest! (٢٨

(Those who believe and do right: Joy is for them, and bliss (their) journey's end. (٢٩

Thus We send thee (O Muhammad) unto a nation, before whom other nations have passed away, that thou mayst recite unto them that which We have inspired in thee, while they are disbelievers in the Beneficent. Say: He is my Lord; there is no God save (Him. In Him do I put my trust and unto Him is my recourse. (٣٠

Had it been possible for a Lecture to cause the mountains to move, or the earth to be torn asunder, or the dead to speak, (this Quran would have done so). Nay, but Allah's is the whole command. Do not those who believe know that, had Allah willed, He could have guided all mankind? As for those who disbelieve, disaster ceaseth not to strike them because of what they do, or it dwelleth near their home until the threat of Allah (come to pass. Lo! Allah faileth not to keep the tryst. (٣١

And verily messengers (of Allah) were mocked before thee, but long I bore with those (who disbelieved. At length I seized them, and how (awful) was My punishment! (٣٢

Is He Who is aware of the deserts of every soul (as he who is aware of nothing)? Yet they ascribe unto Allah partners. Say: Name them. Is it that ye would inform Him of something which He knoweth not in the earth? Or is it but a way of speaking? Nay, but their

contrivance is made seeming fair for those who disbelieve and they are kept from the (right road. He whom Allah sendeth astray, for him there is no guide. (٣٣

For them is torment in the life of the world, and verily the doom of the Hereafter is (more painful, and they have no defender from Allah. (٣۴

A similitude of the Garden which is promised unto those who keep their duty (to Allah): Underneath it rivers flow; its food is everlasting, and its shade; this is the reward of (those who keep their duty, while the reward of disbelievers is the Fire. (٣۵

Those unto whom We gave the Scripture rejoice in that which is revealed unto thee. And of the clans there are who deny some of it. Say: I am commanded only that I serve Allah and ascribe unto Him no partner. Unto Him I cry, and unto Him is my (return. (٣۶

Thus have We revealed it, a decisive utterance in Arabic and if thou shouldst follow their desires after that which hath come unto thee of knowledge, then truly wouldst (thou have from Allah no protecting friend nor defender. (٣٧

And verity We sent messengers (to mankind) before thee, and We appointed for them wives and offspring, and it was not (given) to any messenger that he should bring a (portent save by Allah's leave. For everything there is a time prescribed. (٣٨

Allah effaceth what He will, and establisheth (what He will), and with Him is the source .of ordinance

Whether We let thee see something of that which We have promised them, or make thee die (before its happening), thine is but conveyance (of the message), Ours the (reckoning. (۴۰

See they not how We visit the land, reducing it of its outlying parts? (When) Allah (doometh there is none that can postpone His doom, and He is swift at reckoning. (۴۱

Those who were before them plotted; but all plotting is Allah's. He knoweth that which each soul earneth. The disbelievers will come to know for whom will be the sequel of (the (heavenly) Home. (۴۲

They who disbelieve say: Thou art no messenger (of Allah). Say: Allah, and whosoever (hath true knowledge of the Scripture, is sufficient witness between me and you. (۴۳

ترجمه انگلیسی یوسفعلی

.In the name of Allah Most Gracious Most Merciful

Alif Lam Mim Ra. These are the Signs (or Verses) of the Book: that which hath been (revealed unto thee from thy Lord is the Truth; but most men believe not. (۱

Allah is He Who raised the heavens without any pillars that ye can see; is firmly established on the throne (of authority); He has subjected the sun and the moon (to His law)! each one runs (its course) for a term appointed. He doth regulate affairs explaining the Signs in detail that ye may believe with certainty in the meeting with (your Lord. (۲

And it is He Who spread out the earth and set thereon mountains standing firm and (flowing) rivers: and fruit of every kind

He made in pairs two and two: He draweth the Night as a veil oer the Day. Behold (verily in these things there are Signs for those who consider! (٣

And in the earth are tracts (diverse though) neighboring and gardens of vines and fields sown with corn and palm trees growing out of single roots or otherwise: watered with the same water yet some of them We make more excellent than others (to eat. Behold verily in these things there are Signs for those who understand! (۴

If thou dost marvel (at their want of faith) strange is their saying: "When we are (actually) dust shall we indeed then be in a creation renewed?" They are those who deny their Lord! They are those round whose necks will be yokes (of servitude): they (will be Companions of the Fire who dwell therein (for aye)! (۵

They ask thee to hasten on the evil in preference to the good: yet have come to pass before them (many) exemplary punishments! But verily thy Lord is full of forgiveness (for mankind for their wrongdoing: and verily thy Lord is (also) strict in punishment. (۶

And the Unbelievers say! "Why is not a Sign sent down to him from his Lord?" But thou (art truly a warner and to every people a guide. (٧

Allah doth know what every female (womb) doth bear by how much the wombs fall short (of their time or number) or do exceed. Every single thing is before His sight in .(due) proportion

(He knoweth the Unseen and that which is open: He is the Great the Most High. (٩

It is the same (to Him) whether any of you conceal his speech or declare it openly; (whether he lie hid by night or walk freely by day. (١٠

For each (such person) there are (angels) in succession before and behind him: they guard him by command of Allah. Verily never will Allah change the condition of a people until they change it themselves (with their own souls). But when (once) Allah willeth a peoples punishment there can be no turning it back nor will they find besides (Him any to protect. (١١

It is He Who doth show you the lightning by way both of fear and of hope: it is He Who (doth raise up the clouds heavy with (fertilizing) rain! (١٢

Nay thunder repeateth His praises and so do the angels with awe: He flingeth the loud-voiced thunderbolts and therewith He striketh whomsoever He will... Yet these (are the men) who (dare to) dispute about Allah with the strength of His power ((supreme)! (١٣

For Him (alone) is prayer in Truth: any others that they call upon besides Him hear them no more than if they were to stretch forth their hands for water to reach their mouth but it reaches them not: for the prayer of those without Faith is nothing but ((futile) wandering (in the mind). (١٤

Whatever beings there are in the heavens and the earth do prostrate themselves to Allah

acknowledging subjection) with good will or in spite of themselves: so do their) (shadows in the mornings and evenings. (۱۵

Say: "Who is the Lord and Sustainer of the heavens and the earth?" Say: "It is Allah." Say: "Do ye then take (for worship) protectors other than Him such as have no power either for good or for harm to themselves?" Say: "Are the blind equal with those who see? Or the depths of darkness equal with Light?" Or do they assign to Allah partners who have created (anything) as He has created so that the creation seemed to them similar? Say: "Allah is the Creator of all things: He is the One the Supreme and (Irresistible." (۱۶

He sends down water from the skies and the channels flow each according to its measure: but the torrent bears away the foam that mounts up to the surface. Even so from that (ore) which they heat in the fire to make ornaments or utensils therewith there is a scum likewise. Thus doth Allah (by parables) show forth Truth and Vanity: for the scum disappears like froth cast out; while that which is for the good of (mankind remains on the earth. Thus doth Allah set forth parables. (۱۷

For those who respond to their Lord are (all) good things. But those who respond not to Him even if they had all that is in the heavens and on earth and as much more (in vain) would they offer it for ransom. For them will the reckoning

(be terrible: their abode will be Hell what a bed of misery! (۱۸

Is then one who doth know that that which hath been revealed unto these from thy Lord is the Truth like one who is blind? It is those who are endued with understanding (that receive admonition (۱۹

(Those who fulfil the Covenant of Allah and fail not in their plighted word; (۲۰

Those who join together those things which Allah hath commanded to be joined hold (their Lord in awe and fear the terrible reckoning; (۲۱

Those who patiently persevere seeking the countenance their Lord; establish regular prayers; spend out of (the gifts) We have bestowed for their sustenance secretly and openly; and turn off Evil with good: for such there is the final attainment of the ((Eternal) Home (۲۲

Gardens of perpetual bliss: they shall enter there as well as the righteous among their fathers their spouses and their offspring: and angels shall enter unto them from every (gate (with the salutation): (۲۳

Peace unto you for that ye persevered in patience! Now how excellent is the final" (Home!" (۲۴

But those who break the Covenant of Allah after having plighted their word thereto and cut asunder those things which Allah has commanded to be joined and work (mischief in the land on them is the Curse; for them is the terrible Home! (۲۵

Allah doth enlarge or grant by (strict) measure the Sustenance (which He giveth) to :whom so He pleaseth. (The worldly) rejoice in the life of this world

(but the life of this world is but little comfort in the Hereafter. (۲۶

The Unbelievers say: "Why is not a Sign sent down to him from his Lord?" Say: "Truly Allah leaveth to stray whom He will; but He guideth to Himself those who turn to Him (in penitence (۲۷

Those who believe and whose hearts find satisfaction in the remembrance of Allah:" (for without doubt in the remembrance of Allah do hearts find satisfaction. (۲۸

For those who believe and work righteousness is (every) blessedness and a beautiful" (place of (final) return." (۲۹

Thus have We sent thee amongst a People before whom (long since) have (other) Peoples (gone and) passed away; in order that thou mightest rehearse unto them what We send down unto thee by inspiration; yet do they reject (Him) the Most Gracious! Say: "He is my Lord! There is no god but He! On Him is my trust and to Him (do I turn!" (۳۰

If there were a Quran with which mountains were moved or the earth were cloven asunder or the dead were made to speak (this would be the one!) But truly the Command is with Allah in things! Do not the Believers know that had Allah (so) willed He could have guided all mankind (to the Right)? But the Unbelievers never will disaster cease to seize them for their (ill) deeds or to settle close to their homes until .the Promise of Allah come to pass for verily Allah will not fail in His promise

Mocked were (many) Apostles before thee: but I granted respite to the Unbelievers (and finally I punished them; then how (terrible) was My requital! (٣٢

Is then He Who standeth over every soul (and knoweth) all that it doth (like any others)? And yet they ascribe partners to Allah. Say: "But name them! Is it that ye will inform Him of something He knoweth not on earth or is it (just) a show of words?" Nay! to those who believe not their pretence seems pleasing but they are kept back ((thereby) from the Path: and those whom Allah leaves to stray no one can guide. (٣٣

For them is a Penalty in the life of this world but harder truly is the Penalty of the (Hereafter; and defender have they none against Allah. (٣۴

The parable of the Garden which the righteous are promised! beneath if flow rivers: perpetual is the enjoyment thereof and the shade therein: such is the End of the (Righteous; and the End of Unbelievers is the Fire. (٣۵

Those to whom We have given the Book rejoice at what hath been revealed unto thee: but there are among the clans those who reject a part thereof. Say: "I am commanded to worship Allah and not to join partners with Him. Unto Him do I call and (unto Him is my return." (٣۶

Thus have We revealed it to be a judgment of authority in Arabic. Wert thou to follow their (vain) desires after the knowledge which hath reached thee

(then wouldst thou find neither protector nor defender against Allah. (۳۷

We did send apostles before thee and appointed for them wives and children: and it was never the part of an apostle to bring a Sign except as Allah permitted (or (commanded). For each period is a Book (revealed). (۳۸

Allah doth blot out or confirm what He pleaseth: with Him is the Mother of the Book. ((۳۹

Whether We shall show thee (within thy lifetime) part of what We promised them or take to Ourselves thy soul (before it is all accomplished) thy duty is to (make the (Message) reach them: it is Our part to call them to account. (۴۰

See they not that We gradually reduce the land (in their control) from its outlying borders? (Where) Allah commands there is none to put back His command: and He is (swift in calling to account. (۴۱

Those before them did (also) devise plots; but in all things the master planning is Allahs. He knoweth the doings of every soul: and soon will the Unbelievers know who (gets home in the End. (۴۲

The Unbelievers say: "No apostle art thou." Say: "Enough for a witness between me (and you is Allah and such as have knowledge of the Book." (۴۳

ترجمه فرانسوی

.Au nom d'Allah, le Tout Miséricordieux, le Très Miséricordieux

Alif, Lam, Mim, Ra. Voici les versets du Livre; et ce que t'a été révélé par ton .۱ .Seigneur est la vérité; mais la plupart des gens ne croient pas

Allah est Celui .۲

qui a élevé [bien haut] les cieux sans piliers visibles. Il S'est établi [istawa] sur le Trne et a soumis le soleil et la lune, chacun poursuivant sa course vers un terme fixé. Il règle l'Ordre [de tout] et expose en détail les signes afin que vous ayez la certitude de la .rencontre de votre Seigneur

Et c'est Lui qui étendu la terre et y a placé montagnes et fleuves. Et de chaque .٣ espèce de fruits Il y établit deux éléments de couple. Il fait que la nuit couvre le jour. .Voilà bien là des preuves pour des gens qui réfléchissent

Et sur la terre il y a des parcelles voisines les unes des autres, des jardins [plantés] .۴ de vignes, et des céréales et des palmiers, en touffes ou espacés, arrosés de la même eau, cependant Nous rendons supérieurs les uns aux autres quant au goût. Voilà bien .là des preuves pour des gens qui raisonnent

Et si tu dois t'étonner, rien de plus étonnant que leurs dires: ‹Quand nous seront .۵ poussière, reviendrons-nous vraiment à une nouvelle création?› Ceux-là sont ceux qui ne croient pas en leur Seigneur. Et ce sont eux qui auront des jougs à leur cou. Et ce .sont eux les gens du Feu, où ils demeureront éternellement

Et ils te demandent de hâter [la venue] du malheur plutt que celle du bonheur. .۶ Certes, il s'est produit avant eux des châtiments exemplaires. Ton Seigneur est Détenteur du pardon pour les gens, malgré leurs méfaits. Et ton seigneur est

.assurément dur en punition

Et ceux qui ont mécru disent: ‹Pourquoi n'a-t-on pas fait descendre sur celui-ci .٧
(Muhammad) un miracle venant de son Seigneur?› Tu n'est qu'un avertisseur, et à
.chaque peuple un guide

Allah sait ce que porte chaque femelle, et de combien la période de gestation dans .٨
.la matrice est écourtée ou prolongée. Et toute chose a auprès de Lui sa mesure

.Le Connaisseur de ce qui est caché et de ce qui est apparent, Le Grand, Le Sublime .٩

Sont égaux pour lui, celui parmi vous qui tient secrète sa parole, et celui qui se .١٠
.montre au grand jour

Il [l'homme] a par devant lui et derrière lui des Anges qui se relaient et qui veillent .١١
sur lui par ordre d'Allah. En vérité, Allah ne modifie point l'état d'un peuple, tant que les
[individus qui le composent] ne modifient pas ce que est en eux-mêmes. Et
lorsqu'Allah veut [infliger] un mal à un peuple, nul ne peut le repousser: ils n'ont en
.dehors de lui aucun protecteur

C'est lui qui vous fait voir l'éclair (qui vous inspire) crainte et espoir; et Il crée les .١٢
.nuages lourds

Le tonnerre Le glorifie par Sa louange, et aussi les Anges, sous l'effet de Sa crainte. .١٣
Et Il lance les foudres dont Il atteint qui Il veut. Or ils disputent au sujet d'Allah alors
.qu'il est redoutable en Sa force

A lui l'appel de la Vérité ! Ceux qu'ils invoquent en dehors de Lui ne leur répondent .١٤
;d'aucune façon

semblables à celui qui étend ses deux mains vers l'eau pour la porter à sa bouche, .mais qui ne parvient jamais à l'atteindre. L'invocation des mécréants n'est que vanité

Et c'est à Allah que se prosternent, bon gré mal gré, tous ceux qui sont dans les .۱۵ cieux et sur la terre, ainsi que leurs ombres, au début et à la fin de journée. l'Enfer !sera leur refuge. Quel détestable lit de repos

Dis: ‹Qui est le Seigneur des cieux et de la terre?› Dis: ‹Allah›. Dis: ‹Et prendrez-vous .۱۶ en dehors de Lui, des maîtres qui ne détiennent pour eux-mêmes égales, les ténèbres et la lumière? Ou donnent-ils à Allah des associés qui créent comme Sa création au point que les deux créations se soient confondues à eux? Dis: ‹Allah est le Créateur de .‹toute chose, et c'est Lui l'Unique, le Dominateur suprême

Il a fait descendre une eau du ciel à laquelle des vallée servent de lit, selon leur .۱۷ grandeur. Le flot débordé à charrié une écume flottante; et semblable à celle-ci est [l'] écume provenant de ce qu'on porte à fusion, dans le feu pour [fabriquer] des bijoux et des ustensiles. Ainsi Allah représente en va, au rebut, tandis que [l'eau et les objets] .utiles aux hommes demeurent sur la terre. Ainsi Allah propose des paraboles

La meilleur [fin] est pour ceux qui répondent à [l'appel] de leur Seigneur. Et quand à .۱۸ ,ceux qui ne Lui répondent pas, s'il avaient tout ce qui est sur le terre, et autant encore

ils l'offriraient en rançon. Ceux-là auront le détestable rendement de compte et !l'Enfer sera leur refuge. Quel détestable lit de repos

Celui qui sait que ce qui t'est révélé de la part de ton Seigneur est la vérité, est-il .١٩
,semblable à l'aveugle ? Seuls les gens doués d'intelligence réfléchissent bien

,ceux qui remplissent leur engagement envers Allah et ne violent pas le pacte .٢٠

qui unissent ce qu'Allah a commandé d'unir, redoutent leur Seigneur et craignent .٢١
,une malheureuse reddition de compte

et qui endurent dans la recherche de l'agrément d'Allah, accomplissent la Salat et .٢٢
dépensent (dans le bien), en secret et en public, de ce que Nous leur avons attribué, et
,repoussent le mal par le bien. A ceux-là, la bonne demeure finale

les jardins d'Eden, où ils entreront, ainsi que tous ceux de leurs ascendants, .٢٣
conjoints et descendants, qui ont été de bons croyants. De chaque porte, les Anges
:entreront auprès d'eux

Paix sur vous, pour ce que vous avez enduré!› - Comme est bonne votre› - .٢٤
‹!demeure finale

Mais] ceux qui violent leur pacte avec Allah après l'avoir engagé, et rompent ce] .٢٥
qu'Allah a commandé d'unir et commettent le désordre sur terre, auront la
.malédiction et la mauvaise demeure

Allah étend largement Ses dons ou [les] restreint à qui Il veut. Ils se réjouissent de .٢٦
la vie sur terre, mais la vie d'ici-bas ne paraîtra que comme une jouissance éphémère
.en comparaison de l'au-delà

Ceux qui ont mécru disent: ‹Pourquoi n'a-t-on pas descendu sur lui .٢٧

Muhammad) un miracle venant de son Seigneur?› Dis: ‹En vérité, Allah égare qui Il)
,veut et Il guide vers Lui celui qui se repent

ceux qui ont cru, et dont les coeurs se tranquillisent à l'évocation d'Allah›. N'est-ce .٢٨
?point par l'évocation d'Allah que se tranquillisent les coeurs

Ceux qui croient et font de bonnes oeuvres, auront le plus grand bien et aussi le .٢٩
.plus bon retour

Ainsi Nous t'envoyons dans une communauté - que d'autres communautés ont .٣٠
précédée - pour que tu leur récites ce que Nous te révélons [le Coran], cependant
qu'ils ne croient pas au Tout Miséricordieux. Dis: ‹C'est Lui mon Seigneur. Pas d'autre
.‹divinité à part Lui. En Lui je place ma confiance Et à Lui je me repens

S'ils y avait un Coran à mettre les montagnes en marche, à fendre la terre ou à .٣١
faire parler les morts (ce serait celui-ci). C'est plutt à Allah le commandement tout
entier. Les croyants ne savent-ils pas que, si Allah voulait, Il aurait dirigé tous les
hommes vers le droit chemin. Cependant, ceux qui ne croient pas ne manqueront pas,
pour prix de ce qu'ils font d'être frappés par un cataclysme, ou [qu'un cataclysme]
s'abattra près de leur demeures jusqu'à ce que vienne la promesse d'Allah. Car Allah,
.ne manque pas Sa promesse

On s'est certes moqué des messagers avant toi. Alors, J'ai donné un répit aux .٣٢
!mécréants. Ensuite, Je les ai saisis. Et quel fut Mon châtiment

Est-ce que Celui qui observe ce que chaque âme .٣٣

acquiert [est semblable aux associés?...] Et pourtant ils donnent des associés à Allah. Dis [leur:] ‹Nommez-les. Ou essayez-vous de Lui apprendre ce qu'Il ne connaît pas sur la terre? Ou avez- vous été simplement séduits par de faux noms?› En fait, on a embelli aux mécréants leur stratagème et on les a empêchés de prendre le droit .chemin. Et quiconque Allah laisse égarer, n'a plus personne pour le guider

Un châtiment les atteindra dans la vie présente. Le châtiment de l'au-delà sera .٣٤
.cependant plus écrasant et ils n'auront nul protecteur contre Allah

Tel est le paradis qui a été promis aux pieux: sous lequel coulent les ruisseaux; ses .٣٥
fruits perpétuels, ainsi que son ombrage. Voilà la fin de ceux qui pratiquent la piété, .tandis que la fin des mécréants sera le Feu

Et ceux à qui Nous avons déjà donné le Livre se réjouissent de ce qu'on a fait .٣٦
descendre vers toi. Tandis que certaines factions en rejettent une partie. Dis: ‹Il m'a seulement été commandé d'adorer Allah et de ne rien Lui associer. C'est à Lui que .‹j'appelle [les gens], Et c'est vers Lui que sera mon retour

Ainsi l'avons-Nous fait descendre (le Coran) [sous forme] de loi en arabe. Et si tu .٣٧
suis leurs passions après ce que tu as reçu comme savoir, il n'y aura pour toi, contre .Allah, ni allié ni protecteur

Et Nous avons certes envoyé avant toi des messagers, et leur avons donné des .٣٨
épouses et des descendants. Et il n'appartient pas à un

Messager d'apporter un miracle, si ce n'est qu'avec la permission d'Allah. Chaque .échéance a son terme prescrit

.Allah efface ou confirme ce qu'Il veut en l'Ecriture primordiale est auprès de Lui .۳۹

Que Nous te fassions voir une partie de ce dont Nous les menaçons, ou que Nous .۴۰ te fassions mourir (avant cela), ton devoir est seulement la communication du .message, et le règlement de compte sera à Nous

Ne voient-ils pas que Nous frappons la terre et que Nous la réduisons de tous ctés? .۴۱ C'est Allah qui juge et personne ne peut s'opposer à Son jugement, et Il est prompt à .régler les comptes

Certes ceux d'avant eux ont manigancé (contre leur Messager); le stratagème tout .۴۲ entier appartient à Allah. Il sait ce que chaque âme acquiert. Et les mécréants sauront .bientt à qui appartient la bonne demeure finale

Et ceux qui ne croient pas disent: ‹Tu n'es pas un Messager›. Dis: ‹Allah suffit, .۴۳ comme témoin entre vous et moi, et ceux qui ont la connaissance du Livre (sont aussi .‹(témoins

ترجمه اسپانیایی

Imr. Ésas son las aleyas de la Escritura. Lo que se te ha revelado, de parte de tu' .۱ .Señor, es la verdad, pero la mayoría de los hombres no creen

Alá es quien elevó los cielos sin pilares visibles. Luego, se instaló en el Trono y sujetó .۲ el sol y la luna, prosiguiendo los dos su curso hacia un término fijo. Él lo dispone todo. Explica detalladamente los signos. Quizás, así, estéis convencidos del

Él es .۳

quien ha extendido la tierra y puesto en ella montañas firmes, ríos y una pareja en cada fruto. Cubre el día con la noche. Ciertamente, hay en ello signos para gente que .reflexiona

En la tierra hay parcelas de terreno colindantes, viñedos, cereales, palmeras de .۴
tronco simple o múltiple. Todo lo riega una misma agua, pero hacemos que unos frutos sean mejores que otros. Ciertamente, hay en ello signos para gente que .razona

Si de algo te asombras, asómbrate de su palabra: «Cuando seamos tierra, ¿es .۵
verdad que se nos creará de nuevo?» Ésos son los que niegan a su Señor, ésos los que .llevarán argollas al cuello, ésos los moradores del Fuego, eternamente

Te piden que precipites el mal antes que el bien, aun habiendo precedido castigos .۶
ejemplares. Tu Señor es el que perdona a los hombres, a pesar de su impiedad. Pero .también tu Señor es severo en castigar

Los infieles dicen: «¿Por qué no se le ha revelado un signo procedente de su Señor?» .۷
.Tú eres sólo uno que advierte y cada pueblo tiene quien le dirija

Alá sabe lo que cada hembra lleva y cuándo se contrae el útero, cuándo se dilata. .۸
.Todo lo tiene medido

.El Conocedor de lo oculto y de lo patente, el Grande, el Sublime .۹

Da lo mismo que uno de vosotros diga algo en secreto o lo divulgue, se esconda de .۱۰
.noche o se muestre de día

Tiene, por delante y por detrás, pegados a él, que le .۱۱

custodian por orden de Alá. Alá no cambiará la condición de un pueblo mientras éste
no cambie lo que en sí tiene. Pero, si Alá quiere mal a un pueblo, no hay manera de
evitarlo: fuera de Él, no tie

Él es quien os hace ver el relámpago, motivo de temor y de anhelo, Él quien forma .۱۲
.los nubarrones

Por temor a Él, el trueno celebra Sus alabanzas, y los ángeles también. Él envía los .۱۳
rayos y hiere con ellos a quien Él quiere, mientras discuten sobre Alá, pues es fuerte
.en poderío

La verdadera invocación es la que se dirige a Él. Los que invocan a otros, en lugar .۱۴
de invocarle a Él, no serán escuchados nada. Les pasará, más bien, como a quien,
deseando alcanzar el agua con la boca, se contenta con extender hacia ella las manos
y

Ante Alá se prosternan mañana y tarde los que están en los cielos y en la tierra, de .۱۵
.grado o por fuerza, así como sus sombras

Di: «¿Quién es el Señor de los cielos y de la tierra?» Di: «¡Alá!» Di: «¿Y tomaréis, en .۱۶
lugar de tomarle a Él, a amigos que no disponen para sí mismos de lo que puede
aprovechar o dañar?» Di: «¿Son iguales el ciego y el vidente? ¿Son iguales las tinie

Ha hecho bajar del cielo agua, que se desliza por los valles, según la capacidad de .۱۷
éstos. El torrente arrastra una espuma flotante, semejante a la escoria que se
produce en la

fundición para fabricar joyas o utensilios. Así habla Alá en símil de la V

Los que escuchen a su Señor tendrán , lo mejor. A los que no Le escuchen, aunque .۱۸
posean todo lo que hay en la tierra y otro tanto y lo ofrezcan como rescate, les irá mal
!...al ajustar las cuentas. Su morada será la gehena. ¡Qué mal lecho

Quien sepa que lo que tu Señor te ha ir; revelado es la Verdad, ¿será como el .۱۹
.ciego? Sólo se dejan amonestar los dotados de intelecto

,Quienes observan fielmente la alianza con Alá y no violan lo pactado .۲۰

quienes mantienen los lazos que Alá ha ordenado mantener y tienen miedo de su .۲۱
,Señor y de que les vaya mal al ajustar las cuentas

quienes tienen paciencia por deseo de agradar a su Señor, hacen la azalá, dan .۲۲
limosna, en secreto o en público, de lo que les hemos proveído y repelen el mal con el
,bien, ésos tendrán la Morada Postrera

los jardines del edén, en que entrarán, junto con aquéllos de sus padres, esposas y .۲۳
descendientes que fueron buenos. Los ángeles entrarán en donde ellos estén, por
:todas partes

Paz sobre vosotros, por haber tenido paciencia!» ¡Qué agradable será la Morada¡» .۲۴
!Postrera

Pero quienes violan la alianza con Alá después de haberla contraído, cortan los .۲۵
lazos que Alá ha ordenado mantener y corrompen en la tierra, ésos serán malditos y
.tendrán una Morada detestable

Alá dispensa el sustento a quien Él quiere: a .۲۶

unos con largueza, a otros con mesura. Se han regocijado en la vida de acá y la vida
...de acá no es, comparada con la otra, sino breve disfrute

Los infieles dicen: «¿Por qué no se le ha revelado un signo que procede de su .٢٧
.«Señor?» Di: «Alá extravía a quien Él quiere y dirige a Él a quien se arrepiente

Quienes crean, aquéllos cuyos corazones se tranquilicen con el recuerdo de Alá – .٢٨
,–?¿cómo no van a tranquilizarse los corazones con el recuerdo de Alá

quienes crean y obren bien, serán bienaventurados y tendrán un bello lugar de .٢٩
.retorno

Así te hemos enviado a una comunidad que fue precedida de otras, para que les .٣٠
recites lo que te hemos revelado, pero niegan al Compasivo. Di: «¡Es mi Señor! No hay
.«más dios que Él. En Él confío y a Él me vuelvo arrepentido

Si hubiera un Corán en virtud del cual pudieran ponerse en marcha las montañas, .٣١
agrietarse la tierra, hablar los muertos... Pero todo está en manos de Alá. Los que
creen ¿no saben que si Alá hubiera querido habría puesto a todos los hombres en la
buen

Ya han sido objeto de burla otros enviados antes de ti. Concedí una prórroga a los .٣٢
!...infieles; luego, les sorprendí. Y ¡cuál no fue Mi castigo

Acaso Quien vigila lo que cada uno hace...? Con todo, han dado a Alá asociados. Di:,¡ .٣٣
«¡Ponedles nombre! ¿O es que vais a informarle de algo en la tierra que Él ignore? ¿O

es sólo una manera de hablar?» Al contrario, a los infieles les es engalanada s

Tendrán un castigo en la vida de acá, pero en la otra tendrán un castigo más .۳۴
.penoso. No tendrán quien les proteja contra Alá

Imagen del Jardín prometido a quienes temen a Alá: fluyen arroyos por sus bajos, .۳۵
tiene frutos y sombra perpetuos. Ése será el fin de los que temieron a Alá. El fin de los
.infieles, empero, será el Fuego

Aquéllos a quienes dimos la Escritura, se alegran de lo que se te ha revelado. En los .۳۶
grupos, en cambio, hay quienes rechazan una parte. Di: «He recibido sólo la orden de
.«servir a Alá y de no asociarle. Llamo a Él y a Él vuelvo

Así lo hemos revelado como juicio en lengua árabe. Si tú sigues sus pasiones, .۳۷
después de haber sabido tú lo que has sabido, no tendrás amigo ni protector frente a
.Alá

Mandamos a otros enviados antes de ti, y les dimos esposas y descendientes. .۳۸
Ningún enviado, empero, puede traer un signo si no es con permiso de Alá. Cada
«época tiene su Escritura

.Alá abroga o confirma lo que quiere. Él tiene la Escritura Matriz .۳۹

Lo mismo si te mostramos algo de lo que les reservamos, que si te llamamos, a ti te .۴۰
.incumbe sólo la transmisión y a Nosotros el ajuste de cuentas

Es que no ven Nuestra intervención cuando reducimos la superficie de la tierra?¿ .۴۱
¡Alá decide! Nadie puede oponerse a Su

...decisión y es rápido en ajustar cuentas

Sus antecesores intrigaron, pero el éxito de toda intriga depende de Alá. Sabe lo .۴۲
.que cada uno merece y los infieles verán para quién es la Morada Postrera

Los infieles dicen: «¡Tú no has sido enviado!» Di: «Alá basta como testigo entre yo y .۴۳
.«vosotros, y quienes tienen la ciencia de la Escritura

ترجمه آلمانی

.digen, des BarmherzigenنIm Namen Allahs, des Gn

Das sind die Verse des Buches. Und was zu dir von deinem Herrn .لm Rیm MلAlif L .۱
.hinabgesandt ward, es ist die Wahrheit. Jedoch die meisten Menschen glauben nicht

Allah ist es, Der die Himmel erhht hat ohne Stützpfeiler, die ihr sehen knnt. Dann .۲
setzte Er Sich auf den Thron. Und Er zwang Sonne und Mond in Dienstbarkeit; jedes
uft seine Bahn zum vorgezeichneten Ziel. Er ordnet alle Dinge. Er macht die Zeichenنl
.ihr an die Begegnung mit eurem Herrn fest glauben mchtet کdeutlich klar, auf da

Und Er ist es, Der die Erde ausbreitete und Berge und Flüsse in ihr gründete. Und .۳
t die Nacht den Tagکن:Früchte aller Art schuf Er auf ihr, ein Paar von jeder. Er l
.bedecken. Hierin sind wahrlich Zeichen für ein nachdenkendes Volk

Und auf der Erde sind dicht beieinander (verschiedene) Landstriche und . ۴
rten und Kornfelder und Dattelpalmen, aus einer Wurzel zusammenنRebeng
mlichen Wasser sind sieنerwachsend und andere nicht so erwachsend; mit dem n
nkt, dennoch lassen Wir die einen von ihnen die andern übertreffen an Frucht.نgetr
.Hierin sind wahrlich Zeichen für ein verstehendes Volk

.۵

Wenn du dich wunderst, so ist wunderbar fürwahr ihre Rede: «Wie! wenn wir zu Staub geworden sind, sollen wir dann in einer Neuschpfung sein?» Diese sind es, die ihrem Herrn den Glauben versagen, und diese sind es, die Fesseln um ihren Hals haben .werden, und sie werden die Bewohner des Feuers sein, darin müssen sie bleiben

en, obwohlكSie werden dich eher die Strafe als die Wohltat beschleunigen hei .۶
(schon) vor ihnen beispielgebende Bestrafungen erfolgt sind. Wahrlich, dein Herr ist voll Verzeihung für die Menschheit, trotz ihres Missetuns, und siehe, dein Herr ist .streng im angemessenen Bestrafen

Die nicht glauben, sprechen: «Warum ward nicht ein Zeichen herabgesandt zu ihm .۷
.von seinem Herrn?» Du bist nur ein Warner. Und ein Führer ward jedem Volk

geringer werden und كgt und was der Mutterschoنwas jedes Weib tr ,كAllah wei .۸
.كt. Und bei Ihm hat jedes Ding ein Maنكwas er zunehmen l

!e, der ErhabensteكDer Kenner des Verborgenen und des Sichtbaren, der Gro .۹

Der unter euch das Wort verhehlt und der es offen ausspricht, sind gleich (vor .۱۰
.Ihm); und (ebenso) der sich in der Nacht verbirgt und der am Tage offen hervortritt

Für ihn (den Gesandten) ist eine Schar (von Engeln) vor ihm und hinter ihm; sie .۱۱
ndert die Lage eines Volkes nicht, eheن Allah ,كGewi .كbehüten ihn auf Allahs Gehei ndern, was in ihren Herzen ist. Und wenn Allah ein Volk zuن sie nicht selbst das bestrafen wünscht, so gibt es dagegen keine Abwehr, noch haben sie einen Helfer .er Ihmكau

Er .۱۲

t dieكen, und Er lكist es, Der euch den Blitz zeigt, Furcht und Hoffnung einzufl
.schweren Wolken aufsteigen

Und der Donner verherrlicht Ihn mit Seiner Lobpreisung und (also) die Engel in .١٣
ge und trifft damit, wen Er will; dochنEhrfurcht vor Ihm. Er sendet die Donnerschl
.hrend Er streng im Strafen istنstreiten sie über Allah, w

Ihm gebührt das wahre Gebet. Und jene, die sie statt Ihn anrufen, geben ihnen .١۴
nde nach Wasser ausstreckt, damitنkein Gehr; (sie sind) wie jener, der seine beiden H
ubigenنes seinen Mund erreiche, doch es erreicht ihn nicht. Und das Gebet der Ungl
.ein verschvwendetes Ding كist blo

Wer immer in den Himmeln und auf der Erde ist, wirft sich nieder vor Allah, willig .١۵
.oder widerwillig, und (also) ihre Schatten, des Morgens und des Abends

Sprich: «Wer ist der Herr der Himmel und der Erde?» Sprich: «Allah.» Sprich: «Habt ihr .١۶
er Ihm genommen, die sich selbst weder nützen noch schadenكeuch Helfer au
knnen?» Sprich: «Knnen der Blinde und der Sehende gleich sein? Oder kann die
Finsternis gleich sein dem Licht? Oder stellen sie Allah Gtter zur Seite, die eine
beide) Schptungen ihnen gleichartig) كSchpfung geschaffen wie die Seine, also da
erscheinen?» Sprich: «Allah ist der Schpfer aller Dinge, und Er ist der Einige, der
«.chtigeنAllm

ler durchstrmt werden nachنdie T كEr sendet Wasser herab vom Himmel, auf da .١٧
hnlicherن gt gischtend aufsteigenden Schaum. Und einنund die Flut tr ,كihrem Ma
t.نSchaum ist in dem, was sie im Feuer erhitzen im Verlangen nach Schmuck und Ger
So

verdeutlicht Allah Wahr und Falsch. Der Schaum aber, der vergeht wie Blasen; das gt Allah dieنaber, was den Menschen nützt es bleibt auf der Erde zurück. Also pr .Gleichnisse

ttenنDenen, die auf ihren Herrn hren, wird das Gute; die aber nicht auf Ihn hren - h .۱۸
sie auch alles, was auf Erden ist, und noch einmal soviel dazu, sie würden sich gerne damit loskaufen. Diese sind es, die eine schlimme Abrechnung haben werden, und !ihre Bleibe ist die Hlle. Welch ein elender Ruheplatz

das, was zu dir von deinem Herrn hinabgesandt ک da ,ک Ist denn der, der wei . ۱۹
ward, die Wahrheit ist, gleich einem, der blind ist? (Jedoch) nur die mit Verstand .Begabten wollen es bedenken

;Sie, die den Bund Allahs halten und den Vertrag nicht brechen .۲۰

Und die, welche verbinden, was Allah zu verbinden geboten, und vor ihrem Herrn .۲۱
;erbeben und Furcht haben vor dem Schlimmen der Abrechnung

Und die standhaft bleiben im Verlangen nach dem Wohlgefallen ihres Herrn und .۲۲
das Gebet verrichten und von dem was Wir ihnen gegeben haben, im verborgenen und ffentlich spenden und das Bse durch das Gute abwehren - diese sind es, denen :der Lohn der Wohnstatt wird

rten der Ewigkeit. Dort sollen sie eingehen und (auch) wer rechtschaffen ist vonنG .۲۳
ihren Eltern und ihren Frauen und ihren Kindern. Und Engel sollen zu ihnen treten aus :jeglichem Tor

Friede sei auf euch, weil ihr standhaft wart; sehet, wie herrlich ist der Lohn der» .۲۴
«!Wohnstatt

Die aber, die den Bund Allahs brechen, nachdem .۲۵

sie) ihn aufgerichtet, und trennen, was Allah zu verbinden geboten, und Unheil stiften)
.auf Erden, auf ihnen ist der Fluch und sie haben eine schlimme Wohnstatt

nkt die Mittel zum Unterhalt, wem Er will. Sie freuenنAllah erweitert und beschr .٢۶
ngliches Gut imنsich des Lebens hienieden, doch das Leben hienieden ist nur ein verg
.Vergleich zu dem künftigen

ubig sind, sagen: «Warum ist kein Zeichen herabgesandtنUnd jene, die ungl .٢٧
t zugrunde gehen, wen Er will,نكworden zu ihm von seinem Herrn?» Sprich: «Allah l
:und leitet zu Sich die, welche sich bekehren

Sie, die glauben und deren Herzen Trost finden im Gedenken Allahs. Ja! im .٢٨
.Herzen Trost finden knnen كGedenken Allahs ist's, da

Die da glauben und alte Werke tun - Glück wird ihnen und eine treffliche .٢٩
«.Heimstatt

Also haben Wir dich zu einem Volke gesandts vor dem bereits andere Vll;er .٣٠
du ihnen verkünden mgest, was Wir dir offenbarten, كdahingegangen sind, auf da
digen. Sprich: «Er ist mein Herr; es gibt keinenنund doch glauben sie nicht all den Gn
«.er Ihm. Auf Ihn setze ich mein Vertrauen und zu Ihm ist meine HeimkehrكGott au

be es auch einen Koran, durch den Berge versetzt oder die Erde gespaltenنUnd g .٣١
oder durch den zu den Toten gesprochen werden knnte (sie würden doch nicht an ihn
ngst)نubigen nicht (lنglauben). Nein! Die Sache ruht vllig bei Allah. Haben denn die Gl
tte Allah Seinen Willen erzwungen, Er sicherlich der ganzenنh ,ك erfahren, da
tte den Weg weisen knnen? Und das Unheil wird nicht aufhren, dieنMenschheit h

ubigen zu treffen um dessentwillen, was sie gewirkt, oder sich nahe bei ihrenنUngl
ung sich erfüllt. Wahrlich, Allahكtten niederzulassen, bis Allahs VerheiنWohnst
.ung nichtكumt die Verheiنvers

hrteنsind schon vor dir Gesandte verspottet worden, doch Ich gew كUnd gewi .٣٢
!te Ich sie, und wie war Meine Strafeكubig waren. Dann erfaنFrist denen, die ungl

Wird denn der, Der über allen wacht, was sie tun (sie nicht fragen)? Dennoch .٣٣
stellen sie Allah Gtter zur Seite. Sprich: «Nennet sie.» Wolltet ihr Ihm etwas verkünden,
was Er auf der Erde nicht kennt? Oder ist es nur leere Rede? Nein, aber der bse Plan
ubigen ist ihnen schn gemacht, und sie sind abgehalten worden vom Weg.نder Ungl
.rt, der soll keinen Führer findenنUnd wen Allah zum Irrenden erkl

كFür sie ist eine Strafe im Leben hienieden; und die Strafe des Jenseits ist gewi .٣۴
.rter, und sie werden keinen Beschützer haben vor Allahنh

en ihn,كen: Strme durchflieكDas Bild des Himmels, den Gottesfürchtigen verhei .٣۵
hrend, wie sein Schatten. Das ist der Lohn derer, dieنseine Frucht ist immerw
.ubigen ist das Feuerنrechtschaffen sind; und der Lohn der Ungl

Und die, denen Wir die Schrift gegeben, freuen sich über das, was zu dir .٣۶
mmen sind einige, die einen Teil davonنhinabgesandt ward. Und unter den St
leugnen. Sprich: «Mir ward nur geboten, Allah zu dienen, und nicht, Ihm Gtter zur Seite
».zu stellen. Zu Ihm rufe ich und zu Ihm ist meine Heimkehr

Also haben Wir es hinabgesandt, als eine klare Weisung. Und wenn du ihren bsen .٣٧
Gelüsten folgst nach

dem, was an Wissen zu dir gekommen, so sollst du keinen Freund noch Beschützer .haben vor Allah

Wahrlich, schon vor dir entsandten Wir Gesandte und gaben ihnen Frauen und .۳۸
Kinder. Und es ist nicht mglich für einen Gesandten, ein Zeichen zu bringen, es sei .کAlles geschieht nach (Seinem) Ratschlu .کdenn auf Allahs Gehei

tigt, was Er will, und bei Ihm ist der Ursprung (aller)نAllah lscht aus und best .۳۹
.Gebote

Und ob Wir dich einen Teil von dem sehen lassen, was Wir ihnen androhen, oder ob .۴۰
.Wir dich sterben lassen – dir obliegt nur die Verkündung und Uns die Abrechnung

Wir in das Land kommen und es einengen an seinen کSehen sie denn nicht, da .۴۱
en knnte. UndکEnden? Und Allah richtet; da ist keiner, der Seinen Richtspruch umsto .Er ist schnell im Abrechnen

ne geschmiedet, doch alles Planen ist Allahs.نDie vor ihnen waren, haben auch Pl .۴۲
ubigen werden bald erfahrens wem derنwas jeder verdient; und die Ungl ,کEr wei .endgültige Lohn (dieser) Wohnstatt wird

ubigen sprechen: «Du bist kein Gesandter.» Sprich: «Allah genügt als ZeugeنDie Ungl .۴۳
«.zwischen mir und euch, und auch der, der Kenntnis der Schrift hat

ترجمه ایتالیایی

In nome di Allah, il Compassionevole, il Misericordioso

Alif, Lâm, Mîm, Râ . Questi sono i versetti del Libro. Ciò che è stato fatto scendere su .۱
.di te da parte del tuo Signore è la verità, ma la maggior parte degli uomini non crede

Allah è Colui che ha innalzato i cieli senza pilastri visibili e quindi Si è innalzato .۲

sul Trono. Ha sottomesso il sole e la luna, ciascuno in corsa verso il suo termine
stabilito . Ogni cosa dirige ed esplica i segni sì che possiate avere certezza
.dell'incontro con il vostro Signore

Ed Egli è Colui che ha disteso la terra, vi ha posto montagne e fiumi, e di ogni frutto .٣
ha stabilito in essa una coppia. Fa sì che la notte copra il giorno . Ecco i segni per coloro
!che riflettono

Sulla terra ci sono porzioni vicine le une alle altre, vigneti, campi di grano e palmeti a .۴
ciuffo o separati che la stessa acqua irriga. Agli uni diamo però preminenza di frutti
.sugli altri. In ciò vi sono segni per coloro che capiscono

Se ti stupisci, è davvero stupefacente il loro dire : « Quando saremo polvere, davvero .۵
passeremo una nuova creazione?». Sono quelli che rinnegano il loro Signore e che
.avranno al collo catene . Sono i compagni del Fuoco in cui rimaranno in perpetuo

E ti chiedono di sollecitare il male prima del bene! Eppure prima di loro si produssero .۶
castighi esemplari. In verità il tuo Signore è disposto al perdono degli uomini,
. nonostante la loro iniquità. In verità il tuo Signore è severo nel castigo

Dicono i miscredenti: « Perché non è stato fatto scendere su di lui un segno da parte .٧
del suo Signore?». In verità tu non sei che un ammonitore, e ogni popolo ha la sua
.guida

Allah conosce quello che cela ogni femmina, [conosce] la .٨

,diminuzione degli uteri e il loro aumento . Ogni cosa ha giusta misura presso di Lui

.Egli è il Conoscitore dell'invisibile e del visibile, il Grande, il Sublime .٩

Per Lui non c'è differenza tra chi mantiene un segreto e chi lo divulga, tra chi si cela .١٠
.nella notte e chi si muove liberamente in pieno giorno

Ci sono [angeli] davanti e dietro [ogni uomo] e vegliano su di lui per ordine di Allah. .١١
In verità Allah non modifica la realtà di un popolo finché esso non muta nel suo intimo .
Quando Allah vuole un male per un popolo, nessuno può allontanarlo; né avranno,
.all'infuori di Lui, alcun protettore

Egli è Colui che vi fa vedere il lampo, fonte di timore e speranza , Colui che forma le .١٢
.nuvole pesanti

Il tuono Lo glorifica e Lo loda, e cosí gli angeli insieme nel timore di Lui. Scaglia i .١٣
fulmini e colpisce chi vuole, mentre essi discutono su Allah, Colui che è temibile nella
!Sua potenza

A Lui [spetta] la vera invocazione! Quelli che invocano all'infuori di Lui non . ١٤
rispondono loro in alcunché, sono come colui che tende le mani verso l'acqua affinché
.giunga alla sua bocca, ma essa non vi giunge: vana è l'invocazione dei miscredenti

Volenti o nolenti si prosternano ad Allah coloro che sono nei cieli e sulla terra e .١٥
. anche le ombre loro, al mattino e alla sera

.«!Di': « Chi è il Signore dei cieli e della terra?». Rispondi: « Allah .١٦

Di': « Prendereste all'infuori di lui, patroni che per sé stessi non possiedono né il bene né il male?». Di': « Sono forse uguali il cieco e colui che vede, sono forse uguali le tenebre e la luce? Hanno forse associato ad Allah esseri che creano come Allah ha creato, così che la loro creazione possa essere assimilata a quella di Allah?». Di': « Allah .«è il Creatore di tutte le cose, Egli è l'Unico, il Supremo Dominatore

Fa scendere l'acqua dal cielo, e le valli si inondano secondo la loro capienza, e la .١٧ corrente trasporta schiuma gorgogliante, una schiuma simile a ciò che si fonde sul fuoco per trarne gioielli e utensili. Così Allah propone a metafora del vero e del falso: si perde la schiuma e resta sulla terra ciò che è utile agli uomini . Così Allah propone le .metafore

Coloro che rispondono all'appello del loro Signore avranno la migliore [ricompensa]. .١٨ Quanto a coloro che che non avranno risposto, se possedessero tutto ciò che è sulla terra e ancora altrettanto, lo offrirebbero per riscattarsi. Avranno il peggiore dei !bilanci e l'Inferno sarà il loro rifugio. Qual tristo giaciglio

Colui che sa che ciò che ti è stato rivelato da parte del tuo Signore è la verità è forse .١٩ ,come colui che è cieco? In verità riflettono solo coloro che sono dotati d'intelletto

,coloro che si attengono al patto con Allah e non mancano all'impegno .٢٠

coloro che uniscono quello che Allah ha ordinato di unire , temono il .٢١

,loro Signore, paventano che il loro bilancio sia negativo

coloro che perseverano nella ricerca del Volto del loro Signore, assolvono . ۲۲
all'orazione, danno pubblicamente o in segreto di ciò di cui li abbiamo provvisti e
respingono il male con il bene. Essi avranno per Dimora Ultima

i Giardini dell'Eden, in cui entreranno insieme ai probi tra i loro padri, le loro spose e .۲۳
i loro figli. Gli angeli andranno a visitarli entrando da ogni porta

e diranno]: « Pace su di voi, poiché siete stati perseveranti. Com'è bella la vostra] .۲۴
.«Ultima Dimora

Coloro che infrangono il patto di Allah dopo averlo accettato, spezzano ciò che Allah .۲۵
ha ordinato di unire e spargono la corruzione sulla terra - quelli saranno maledetti e
.avranno la peggiore delle dimore

Allah dà generosamente a chi vuole e lesina a chi vuole. Essi si rallegrano di questa .۲۶
.vita che in confronto all'Altra non è che godimento effimero

Dicono i miscredenti: «Perché non è stato fatto scendere su di lui un segno da parte .۲۷
del suo Signore?». Rispondi: « In verità Allah allontana chi vuole e guida a Lui chi si
,converte

coloro che credono, che rasserenano i loro cuori al Ricordo di Allah. In verità i cuori .۲۸
. si rasserenano al Ricordo di Allah

.Coloro che credono e operano il bene, avranno la beatitudine e il miglior rifugio .۲۹

Così ti inviammo ad una comunità, dopo che altre comunità erano passate, affinché .۳۰
recitassi loro quello che Noi ti abbiamo rivelato, ma essi rinnegano

. il Compassionevole

Se ci fosse una recitazione che smuovesse le montagne, fendesse la terra e .۳۱
facesse parlare i morti... Invero l'ordine di tutte le cose appartiene ad Allah! Non
vedono i credenti che Allah, se volesse, potrebbe guidare tutti gli uomini sulla retta via
? E i miscredenti saranno colpiti da un cataclisma, compenso del loro agire, o [la
disgrazia] sarà prossima alle loro case, finché si realizzi la promessa di Allah. In verità
.Allah non manca alla promessa

Certamente i messaggeri che ti hanno preceduto sono stati scherniti, ma ho .۳۲
concesso una tregua ai miscredenti, quindi li ho afferrati. Come fu [duro] allora il [Mio]
!castigo

Colui che sorveglia ciò che ogni anima acquisisce [è forse simile alle vostre .۳۳
divinità]? Eppure Gli attribuiscono consoci . Di': « Nominateli [dunque]! Vorreste
insegnarGli, quello che ignora della terra? Oppure [il vostro] è solo un modo di dire?».
Sì, la perfidia dei miscredenti è stata resa bella agli occhi loro ed essi sono stati
.allontanati dalla retta via. Chi è sviato da Allah non avrà guida alcuna

Saranno castigati in questa vita, ma il castigo dell'altra vita sarà schiaccian- te e .۳۴
.non avranno difensore alcuno all'infuori di Allah

E' questo il Giardino che è stato promesso ai pii: vi scorrono ruscelli, perennemente .۳۵
vi sono frutti e ombra. Ecco il destino dei timorati [di Allah], mentre il destino dei
.miscredenti è il Fuoco

Coloro ai quali abbiamo dato la Scritture si rallegrano di ciò che abbiamo fatto .۳۶
,scendere su di te

mentre fra le fazioni vi è chi ne rinnega una parte. Di': « Non ho ricevuto altro ordine che quello di adorare Allah senza associarGli alcunché. Vi chiamo a Lui e verso di Lui tornerò».

۳۷. E così abbiamo fatto scendere una norma in arabo. Se segui i loro desideri dopo quel che ti è giunto della Sapienza, non avrai, davanti ad Allah, né patrono né difensore.

۳۸. In verità prima di te inviammo altri messaggeri e provvedemmo loro spose e progenie, ma nessun messaggero recò alcun segno se non con il permesso di Allah. Ogni epoca [ha avuto] la sua Scrittura.

۳۹. Allah cancella quello che vuole e conferma quello che vuole. E' presso di Lui la Madre del Libro.

۴۰. Sia che ti mostriamo ciò che promettiamo loro, sia che ti facciamo morire prima, a te incombe il comunicare, a Noi la resa dei conti.

۴۱. Non vedono forse che restringiamo i loro confini esterni ? Allah giudica, e nessuno può opporsi al Suo giudizio, ed Egli è rapido al conto.

۴۲. Coloro che li hanno preceduti hanno tramato, ma ad Allah appartiene la strategia suprema. Egli conosce ciò che ogni anima ha meritato e ben presto i miscredenti sapranno a chi appartiene la Dimora ultima.

۴۳. Dicono i miscredenti: « Tu non sei un inviato». Rispondi: « Mi basta Allah, testimone tra me e voi, Colui che possiede la Scienza del Libro».

ترجمه روسی

Во имя Аллаха Милостивого, Милосердного!

۱. Алиф лам мим ра. Это – знамения книги. Ведь то, что

.ниспослано тебе от твоего Господа, – истина, но большая часть людей не верит

Аллах – тот, кто воздвиг небеса без опор, которые бы видели, потом .٢
утвердился на троне и подчинил солнце и луну: все течет до определенного
предела. Он управляет (Своим) делом, устанавливает ясно знамения, – может
!быть, вы уверитесь во встрече с вашим Господом

Он – тот, кто распростер землю и устроил на ней прочно стоящие (горы) и реки .٣
и из всяких плодов устроил там пары по двое. Он закрывает ночью день.
!Поистине, в этом – знамения для людей, которые думают

На земле есть участки соседние, и сады из лоз, и посевы, и пальмы из одного .۴
корня и не из одного корня, которые поят одной водой. И одним из них Мы даем
преимущества перед другими для еды. Поистине, в этом – знамения для людей
!умных

Если ты и удивляешься, то удивительны слова их: "Неужели, когда мы будем .۵
прахом, мы окажемся в новом творении?" Это – те, которые не веровали в
своего Господа, у них цепи на шеях: это – обитатели огня, в нем они пребудут
.вечно

Они торопят тебя с дурным прежде хорошего, но до них уже проходили .۶
примерные наказания, и, поистине, Господь твой – обладатель прощения к
!людям даже при их нечестии! И, поистине, Господь твой силен в наказании

И говорят те, которые не веровали: "Если бы ему ниспослано было знамение .٧
от его Господа!" Поистине, ты – только увещатель, и у всякого народа есть
!водитель

Аллах знает, что несет всякая самка; насколько сжимаются и насколько .٨
увеличиваются

утробы. Ведь всякая вещь у Него по мере.

٩. Знающий скрытое и явное, великий, превознесенный!

١٠. Одинаковый среди вас и тот, кто скрывает речь, и тот, кто открывает ее, и тот, кто скрывается ночью и выступает днем.

١١. У него есть следующие непосредственно и перед ним и позади, которые охраняют его по велению Аллаха. Поистине, Аллах не меняет того, что с людьми, пока они сами не переменят того, что с ними. А когда Аллах пожелает людям зла, то нет возможности отвратить это, нет у них помимо Него заступника!

١٢. Он – тот, который показывает вам молнию для страха и надежды. Он выращивает облака тяжелые.

١٣. И гром прославляет Его хвалой, и ангелы – от страха пред Ним. Он посылает молнии и поражает ими тех, кого пожелает, когда они препираются об Аллахе, – ведь Он силен в бое!

١۴. И к Нему (обращается) зов истины, а те, которых они призывают помимо Него, не отвечают им ничем, разве что так, как простирающий свои руки к воде, чтобы она дошла до его рта, но она не доходит до него. Ведь молитва неверных – только на ложном пути!

١۵. Аллаху поклоняются те, кто на небесах и на земле, вольно и невольно, и тени их утром и по вечерам.

١۶. Скажи: "Кто Господь небес и земли?" Скажи: "Аллах". Скажи: "Тогда неужели вы взяли себе помимо Него заступников, которые не владеют для самих себя ни пользой, ни вредом?" Скажи: "Разве сравнится слепой и зрячий, или сравнятся разве мрак и свет?" Или пристроили они Аллаху сотоварищей, которые творили, как Он творит, и

сходным показалось пред ними творение? Скажи: "Аллах – творец всякой вещи,
"!Он – Единый, Мощный

Он низвел с неба воду – и потекли русла по их количеству, и унес поток пену .۱۷
вздымавшуюся. И из того, что они разжигают в огне, желая украшений и
прикрас, – пена вроде этого. Так приводит Аллах истину и ложь. И что касается
пены, то она уходит прахом, а то, что полезно людям, остается на земле. Так
:Аллах приводит притчи

те, которые ответили своему Господу, – благое, а тем, которые не ответили .۱۸
Ему, если бы у них было все то, что на земле, и еще столько, они бы выкупили
!этим, им – злой расчет, и убежище их – геенна, и скверно это ложе

Разве же тот, кто знает, что то, что ниспослано тебе от твоего Господа, – .۱۹
,истина, подобен тому, кто слеп? Ведь вспоминают только обладающие разумом

;которые верно выполняют завет Аллаха и не нарушают обещания .۲۰

и те, которые соединяют то, что приказал Аллах соединять, и боятся своего .۲۱
;Господа, и опасаются злого расчета

и те, которые терпели, стремясь к лику своего Господа, и простаивали .۲۲
молитву, и давали из того, чем Мы их наделили, и тайно и явно, и отгоняют
– добром зло. Для этих – воздаяние жилища

сады вечности. Войдут в них те, кто был праведен из их отцов, и супруг, и их .۲۳
:потомство. И ангелы входят к ним через все двери

!Мир вам за то, что вы терпели!" И прекрасно воздаяние жилища" .۲۴

А те, которые нарушают завет с Аллахом после обещания .۲۵

верности и разрезают то, чему повелел Аллах быть соединенным, и
распространяют нечестие на земле, для тех – проклятие и для них – злое
!жилище

Аллах делает широким удел тому, кому пожелает, и соразмеряет, а они .۲۶
радуются ближней жизни, но жизнь ближайшая в отношении к будущей –
!только временное пользование

И говорят те, которые не верят: "Если бы ему было ниспослано знамение от .۲۷
его Господа!" Скажи: "Поистине, Аллах сбивает с пути, кого желает, и ведет к
"!нему того, кто обратился

Те, которые уверовали и сердца которых успокаиваются в поминании .۲۸
,Аллаха, – о да! ведь поминанием Аллаха успокаиваются сердца

.те, которые уверовали и делали благое, – им благо и хорошее пристанище – .۲۹

Так послали Мы тебя к народу, до которого миновали уже народы, чтобы ты .۳۰
читал им то, что Мы внушили тебе в то время, как они не веруют в
Милосердного. Скажи: "Он – Господь мой! Нет божества, кроме Него. На Него я
"!полагался, и к Нему мое обращение

И если бы Кораном двигались горы, или рассекалась земля, или говорили бы .۳۱
мертвые... Да, Аллаху принадлежит вся власть! Разве не отчаиваются те,
которые уверовали, что если бы Аллах пожелал, то повел бы прямым путем
всех людей. И не перестает поражать удар тех, которые не веровали, за то, что
они совершали, или остановится он близко от их жилищ, пока не придет
!обещание Аллаха; поистине, Аллах не меняет времени обещания

Издевались над посланниками и до тебя, и Я дал отсрочку тем, которые не .۳۲
?веровали. Потом Я их схватил, и каково было Мое наказание

Разве тот, кто знает за каждой душой то, что она приобрела?... И устроили ٣٣.
они Аллаху сотоварищей. Скажи: "Назовите их! Или вы сообщите Ему то, чего
Он не знает на земле, или каким-нибудь явным по выражению?" Да,
разукрашена тем, которые не веруют, их хитрость, и отклонены они от пути! А
кого сбивает Аллах, тому нет водителя!

Для них - наказание в ближайшем мире, и, конечно, наказание последнего ٣٤.
более жестоко. Нет для них от Аллаха защитника!

Притча о рае, который обещан богобоязненным, где внизу текут реки: пища ٣٥.
в нем постоянна и тень. Это - награда тем, которые богобоязнены, а наказание
неверных - огонь.

А те, кому Мы даровали книгу, радуются тому, что ниспослано тебе; а среди ٣٦.
партий есть такие, что отрицают часть этого. Скажи: "Мне повелено
поклоняться Аллаху и не придавать Ему сотоварищей; к Нему я призываю и к
Нему мое возвращение!"

И так Мы ниспослали его, как арабский судебник. Если же ты последуешь за ٣٧.
их страстями, после того как пришло к тебе знание, - нет тебе от Аллаха ни
помощника, ни защитника!

Мы посылали посланников до тебя и делали им супруг и потомство. Не ٣٨.
бывало, чтобы посланник приводил знамения, иначе как с дозволения Аллаха.
Для всякого предела - свое писание.

Стирает Аллах, что желает, и утверждает; у Него - мать книги. ٣٩.

Или Мы покажем тебе часть того, что обещаем им, или упокоим тебя. На тебе ٤٠.
- только передачи, а на Нас - расчет!

Разве они не видели, что Мы приходим к земле и укорачиваем ее по краям? ٤١.

!Аллах вершит суд, и нет задерживающего Его суд, а он быстр в расчете

Ухитрились те, которые были до них, но у Аллаха - вся хитрость. Он знает, .۴۲
!что приобретает всякая душа, и узнают неверные, кому воздаяние жилища

И говорят те, которые не верили: "Ты - не посланный!" Скажи: "Довольно .۴۳
"!Аллаха свидетелем между мной и вами и того, у кого знание книги

ترجمه ترکی استانبولی

.Rahman ve rahîm Allah adiyle

Elif lâm mîm râ. Bunlardr kitabn âyetleri. Sana, Rabbinden indirilen gerçektir, fakat -۱
.insanlarn çoǧu inanmaz

yle bir Allah'tr ki grmekte olduǧunuz gkleri direksiz yüceltmi tir de sonra ar a hâkim ض -۲
ve mutasarrf olmu tur ve güne i ve ay râm etmi tir, hepsi de muayyen bir zamanadek
yürür-gider. Rabbinize kavu acaǧnz iyice anlamanz için i leri tedbîr ve tasarruf edip
.yapan odur, delilleri bildirip açklayan o

yle bir mabuttur ki yeryüzünü enine, boyuna uzatp d emi orada yerle mi daǧlarla ض -۳
rmaklar yaratm gene orada her çe it meyveyi çifter-çifter halketmi tir; gündüzü de
.üphe yok ki bunlarda dü ünen topluluǧa deliller var ق .geceyle bürür

Ve yeryüzünde birbirine kom u blgeler, üzüm baǧlar, ekinler, bir kkten yeti mi hurma -۴
aǧaçlaryla ayr ayr kklerden yeti mi hurmalklar var ki hepsi de bir suyla sulanmada,
üphe yok ki akl ق .fakat lezzet bakmndan bir ksmn, bürlerinden üstün etmedeyiz
.edenlere, bunlarda da deliller var

a yorsan asl a lacak ey, toprak olduktan sonra yeniden mi yaratlacaǧz diyenlerin ق -۵
szü. Onlar, yle ki ilerdir ki Rablerine kâfir olmu lardr. Onlar, yle ki ilerdir ki boyunlarnda
.demir zincirler var ve onlar, cehennem ehlidir; onlar, orada ebedî kalrlar

Senden, iyilikten nce bir ktülük gelmesini, hem de bunun çabucak -۶

olmasn isterler, onlarn çaǵlarndan nceki çaǵlarda nice azaplar gelip çatm tr ve üphe yok ki Rabbin, insanlarn zulmüne raǵmen yarlgamya, suçlarn rtme sfatna sâhiptir ve gene .üphe yok ki Rabbinin azâb da pek çetindir

üphesiz ki sen,ق .Kâfir olanlar derler ki: Rabbin-den ona bir mûcize verilseydi ya -۷ .ancak korkutucusun ve her topluluǵa hidâyet verensin

Allah, her di inin, neye gebe kalp ne doǵuracaǵn ve ana karnnda dlün zamânna gre -۸ orada ne kadar eksik, ne kadar fazla kalacaǵn bilir ve onun katnda her eyin sayl bir .zaman, lçülü bir müddeti var

.Gizliyi de bilen, açkta olan da bilen çok büyük ve yüce bir Tanrdr -۹

Szünü gizleyeniniz de birdir onca, açkça syleyeniniz de, geceleyin saklanp gizlenen -۱۰ .de, gündüzün yoluna giden de

Herkesin nünde, ardnda, birbiri ardnca gelip giden melekler var, onu, Allah'n -۱۱ üphe yok ki bir topluluk, ahlâkn deǵi tirmedikçe Allah oق .emriyle koruyup gzetirler topluluǵu deǵi tirmez. Allah, bir topluluǵun ktülüǵünü dilerse o ktülüǵü geriye atmaya imkân .yoktur ve onlara, ondan ba ka bir yardmc da bulunamaz

yle bir Tanrdr ki sizi korkutan ve umduran im eǵi o çaktrr ve yaǵmurla dolu aǵض -۱۲ .bulutlar o meydana getirir

Gk gürültüsü, hamdederek tenzîh eder onu, melekler de korkularndan tenzîh -۱۳ ederler ve yldrmlar yollar da dilediǵine isâbet ettirir ve hâlâ da onlar, Allah hakknda çeki .ip dururlar ve onun birdenbire gelen azâb pek kuvvetlidir, pek çetin

Gerçek duâ, ancak onadr. Ondan ba kalarna duâ edenlerin duâlar kabûl edilmez. -۱۴ Bu çe it adam, aǵzna gelsin diye suya ellerini uzatm bekleyip duran adama benzer, su ,aǵzna gelmez onun ve kâfirlerin duâs

.sapklkta kalmadan ba ka bir ey deíldir

Gklerde ve yeryüzünde ne varsa, sabah ve ak am, ister-istemez, kendileri de, - ۱۵
.glgeleri de Allah'a secde eder

De ki: Gklerin ve yeryüzünün Rabbi kim? De ki: Allah. De ki: Onu brakp da - ۱۶
kendilerine bile bir faydalar, bir zararlar dokunamayan tanrlar m edindiniz? De ki: Bir
olur mu krle gren? Yahut bir olur mu karanlklarla k? Yoksa mabutlar da yaratyor mu ki
üphelenip onlar Allah'a e ko tular? De ki: Her eyi yaratan Allah'tr ve o birdir, acze dü
.mez, her eyden üstündür

Gkten yaḿur yaďrr da vâdilerde alabildikleri kadar seller, rmaklar olur, çaĺayp akar, -۱۷
akarken de üste çkan kpükleri sürükler gtürür. Ziynet e yâs, yahut faydalanmak için
kullanlan araçlar yaparken ate te eritilen eylerde de buna benzer bir kpük, bir posa
te Allah gerçekle bo eyi bu çe it bir rnekle anlatr. Kpük, daĺr gider, ف .meydana gelir
.te Allah, byle rnekler getirir ف .halka fayda verecek eyse yerinde kalr

Rablerinin dâvetine icâbet edenlere güzel bir mükâfat var; fakat icâbet - ۱۸
etmeyenlere gelince: O çe it adamlar, yeryüzünde ne varsa hepsine sahip olsalar ve
bir misli daha mallar olsa da kurtulmak için hepsini fedâ etseler gene onlar için ktü bir
.soru var, yurtlar cehennemdir ve oras ne de ktü yataktr ya

Bunlarn, sana bir gerçek olarak Rabbinden indirildiíni bilen ki i, o kr adama benzer -۱۹
.üphe yok ki ancak akl, anlay , olanlar, dü ünüp ibret alrlarق ?mi

.Onlardr Allah'la ahdettikleri eye vefâ edenler ve verdikleri szden caymayanlar -۲۰

Onlardr Allah neyi ula trmay emrettiyse ula tranlar ve Rablerinden ürkerler ve ktü -۲۱
.hesaptan korkarlar

Onlar, Rablerinin rzâsn -۲۲

dileyerek sabrederler, namaz klarlar, kendilerini rzklandrdı́mz eyden, gizli ve açk
.yle ki ilerdir onlar ki onlarndr güzel sonuçض .harcarlar ve ktülüű iyilikle giderirler

Ebedî Adn cennetleri. Oraya girerler atalarndan, e lerinden, soylarndan temiz ve - ۲۳
.düzgün ki ilerle ve melekler, her kapdan onlarn tapsna girerler de

Esenlik size derler, sabrettiínizden dolay; gerçekten de dünyâ yurdunun bu- ۲۴
.sonucu, ne de güzeldir

Allah'n ahdini, ona sz verdikten sonra bozanlara ve Allah'n ula trmay emrettií eyi - ۲۵
yle ki ilerdir onlar ki lânetض :kesenlere ve yeryüzünde bozgunculuk edenlere gelince
.onlara ve onlarndr ktü sonuç

Allah, dilediínin rzkn geni letir ve daraltr ve onlar, dünyâ ya ay yla sevinip vünürler, -۲۶
.halbuki dünyâ ya ay , âhirete nispetle deérsiz, müddeti az ve geçici bir eyden ibarettir

üphe yok kiق :Kâfir olanlar derler ki: Ona Rabbinden bir mûcize indirilseydi ya. De ki -۲۷
.Allah, dilediíni sapklá ve gnlüyle ona, onun tapsna dnenleriyse doŕu yola sevk eder

yice bilin kiف .nananlar, yle ki ilerdir ki Allah' anmakla yat r, kuvvetlenir gnülleriف -۲۸
.gnüller, Allah' anmakla yat r, kuvvet bulur

nananlara ve iyi i lerde bulunanlara gelince: Kutluluk da onlara, dnüp varlacakف -۲۹
.güzel yurt da

te bylece seni de, sana vahyettiímizi onlara okuman için bir ümmete gnderdik ki ف -۳۰
onlardan nce nice ümmetler gelip geçmi tir; onlar, rahman inkâr ettiler; de ki: O, benim
Rabbimdir, yoktur ondan ba ka tapacak. Ona dayandm, sonucu varp gideceím yer de
.onun taps

Kur'ân'la daĺar yürütülse, yahut yeryüzü parçalansa, yahut da lü konu sa. Fakat - ۳۱
nananlar anlamazlar m ki Allah dileseydi bütün insanlarف .bütün i ler, ancak Allah'n
doŕu yola sevk ederdi. Kâfir olanlarsa, yaptklarna kar lk, Allah'n vaadi yerine gelinceye
,dek

üphe yok kiق .bir belâya uğrayıp dururlar, yahut da yurtlarına yakın bir yere iner bu belâ
.Allah, vaadinden dönmez

Andolsun ki senden önceki peygamberlerle de alay edildi de kâfirlere mühlet - ٣٢
?verdim, sonra da onları helâk ediverdim. Nasıl bu azap

Herkesin yaptığı ve elde ettiği eyi bilip görene ve karılığın verene benzer mi onlar, tutup -٣٣
Allah'a e tanıyorlar onlar. De ki: Bir ad takın onlara. Yoksa yeryüzünde bilmediği bir eyi mi haber veriyorsunuz ona, yahut da geçici bir bo lâf mı ediyorsunuz? Kâfir olanlara düzenleri ho ve sevimli görünmede ancak ve yoldan çıkarılmadalar ve Allah, kimi doğru
.yoldan saptırırsa onu doğru yola sevkedecek yoktur

Onlara dünyâ hayâtında azap var, âhiret azâbıysa daha da ağırdır ve onlar Allah'tan -٣٤
.koruyacak kimse de yoktur

ekinenlere vaat edilen cennetin örneği u: Kıylarından ırmaklar akar. Yemi leri ve gölgesiا -٣٥
.ekinenlerin sonucu budur, kâfirlerin sonucuysa ate tirا .daimîdir

Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilen eyden dolayı sevinirler ve bölükler -٣٦
içinde onun bir kısmını inkâr edenler de var. De ki: Bana, Allah'a kulluk etmem ve ona irk ko mamam emredildi. Ona dâvet etmedeyim, sonucu dönüp varacağım yer de onun
.tapısıdır

te böylece ona Arapça bir hükümdür indirdik. Sence bilindikten sonra tutar da ف -٣٧
onların dileklerine uyarsan Allah'a karı ne bir dost bulunur sana, ne de seni ondan
.koruyacak biri

Andolsun ki senden önce de peygamberler gönderdik, onlara e ler ve soy-sop verdik. -٣٨
Hiçbir peygamber yoktur ki Allah'ın izni olmadıkça bir mûcizeyle gelsin. Her mukadder
.zaman, tespît edilmi tir

.Allah, dilediğini bozar, dilediğini yazar ve kitabın aslı, esası, onun katındadır -٣٩

Onlara vaat -٤٠

ettiımiz eylerin bir ksmn sana gstersek de sana dü en vazife, ancak tebliıdir, seni .ldürsek de ve hesap, bize âittir

Grmediler mi ki âdeta onlarn yerlerine geliyor, etrafndan yurtlarn eksiltip - ۴۱ .duruyoruz. Allah hükmeder, hükmünü bozacak yoktur ve o pek tez hesap grür

Onlardan ncekiler de düzenler kurdular, i ve tedbîr, tamamyla onundur, herkesin - ۴۲ ne kazanacaıı da bilir. Kâfirler, yaknda bilirler, anlarlar, dünyâ yurdunun sonundaki .hayr kimin

Kâfirler, sen peygamber deılsin derler; de ki: Sizinle aramda tank olarak Allah ve - ۴۳ .kitap bilgisine sâhip olan yeter

ترجمه آذربایجانی

!Mərhəmətli, rəhmli Allahın adı ilə

Əlif, Lam, Mim, Pa! Bunlar Kitabın (Qur'anın) ayələridir. Rəbbindən sənə nazil olan .١ .(Qur'an) haqdır, lakin insanların (Məkkə müşriklərinin) əksəriyyəti (ona) inanmaz

Gördüyünüz göyləri dirəksiz olaraq yüksəldən, sonra ərşi yaradıb hökmü altına alan .٢ (ərş üzərində bərqərar olan), müəyyən vaxta (dünyanın axırına - qiyamətə) qədər (səmada) dolanan Günəşi və Ayı ram edən, bütün işləri yoluna qoyan, ayələri müfəssəl izah edən məhz Allahdır. (Bütün bu dəlillərdən sonra) Rəbbinizlə qarşılaşacağınıza !(qiyamət günü dirilib haqq-hesab üçün hüzurunda duracağınıza), bəlkə, inanasınız

Yeri (insanların və başqa canlıların yaşaya bilməsi üçün) döşəyən (uzadıb genəldən), .٣ orada möhkəm dağlar, çaylar yaradan, bütün meyvələrdən (erkək-dişi, yaxud şirin-acı, turş-meyxoş və s. olmaqla) cüt-cüt yetişdirən, gecəni gündüzlə (gündüzü də gecə ilə) örtüb bürüyən Odur. Şübhəsiz ki, bunda (bütün bu deyilənlərdə) düşünən insanlar !üçün (Allahın qüdrətini və vəhdaniyyətini sübut edən) neçə-neçə dəlillər vardır

Yer üzündə bir-birinə yaxın (qonşu) qitələr (münbit, qeyri-münbit, şirin-şoran, . ۴ dağlıq-aran yerlər, müxtəlif iqlimli torpaq sahələri), eyni su ilə sulanan üzüm bağları, əkinlər, şaxəli-şaxəsiz xurma ağacları vardır. Halbuki Biz yemək baxımından onların

birini digərindən üstün tuturuq. Şübhəsiz ki, bunda da anlayıb dərk edən insanlar üçün
.(Allahın qüdrətinə və vəhdaniyyətinə dəlalət edən) əlamətlər vardır

Ya Rəsulum!) Əgər (müşriklərə) təəccüblənirsənsə, əsl təəccübləniləsi (əsl təəccüb) .۵
doğuran şey) onların: "Biz torpaq olduqdan sonra yenidənmi yaradılacağıq?" -
söyləməsidir. Onlar Rəbbini inkar edənlərdir. Boyunlarında zəncir olanlar da
(boyunlarına zəncir vurulacaq kəslər də) onlardır. Onlar cəhənnəmlikdirlər, özü də
.orada əbədi qalacaqlar

Müşriklər) səni tələsdirib (özlərinə) yaxşılıqdan əvvəl pislik (Allahın mərhəmətindən) .۶
qabaq əzabını) istəyirlər. Halbuki onlardan öncə (Allaha asi olan tayfalar, xalqlar
barəsində) bu kimi (ibrətamiz) cəzalar olub keçmişdir. Həqiqətən, Rəbbin insanların
zülmünə baxmayaraq onlara qarşı mərhəmət sahibidir. Və şübhəsiz ki, Rəbbinin
!cəzası da şiddətlidir

Kafir olanlar: "Məgər ona Rəbbindən bir mö'cüzə endirilməli deyildimi?" - deyirlər. .۷
Sən ancaq (insanları Allahın əzabı ilə) qorxudansan. Hər tayfanın (doğru yol göstərən)
!bir rəhbəri (peyğəmbəri) vardır

Allah hər bir dişi məxluqun (bətnində) nə daşıdığını (oğlan, yaxud qız doğacağını), .۸
bətnlərin nəyi əskildib, nəyi artıracağını (qadınların bari-həmlini doqquz aydan tez,
yaxud gec yerə qoyacağını, doğulacaq uşağın sağlam və xəstə olacağını, çox, yaxud
az yaşayacağını) bilir. Hər şey Onun yanında müəyyən bir ölçü ilədir. (Hamının ruzisi
əzəldən müəyyən edilmişdir. Hər kəsin iste'dadı, qabiliyyəti öz-özünə artıb-əskilməz.
(.Allahın bilmədiyi heç bir şey yoxdur

O, qeybi də, aşkarı da biləndir, (hər şeydən) böyükdür, ucadır! (Allah eyibsizdir, . ۹
(!nöqsansızdır. Onun heç bir şəriki yoxdur

Sizdən sözünü gizlədən də, onu açıq deyəndə, gecənin qoynunda gizlənən də, . ۱۰
gündüz aşkar gəzib dolanan da (Allah üçün) eynidir. (Allah kimin nə etdiyini bilir. Heç bir
.(şey Ondan gizli qalmaz

İnsan üçün) onu öndən və) .۱۱

arxadan tə'qib edənlər (mələklər) vardır. Onu (insanı) Allahın əmri ilə qoruyurlar. Hər hansı bir tayfa öz tövrünü (nəfsində olanları) dəyişmədikcə (pozmadıqca), Allah da onun tövrünü (onda olanları, onun əhvalını) dəyişməz. Əgər Allah hər hansı bir qövmə bir pislik yetirmək istəsə, onun qarşısı heç cür alına biməz və Ondan başqa onların heç .bir hamisi də olmaz

Sizə qorxu və ümid (bir tərəfdən ildırımın verəcəyi tələfatdan qorxmaq, digər .١٢
tərəfdən də yağış istəmək) məqsədilə şimşək göstərən, (yağışla yüklənmiş) ağır .buludları yaradan da Odur

Göy gurultusu Onun şə'ninə tə'riflər deyir, mələklər də (Allahın) qorxusundan (Onu .١٣
öyüb mədh edirlər). O, ildırımlar göndərib (kafirlər) Allah barəsində mübahisə edərkən (!onlarla istədiyini vurar. Allahın cəzası şiddətlidir! (Allah yenilməz qüvvət sahibidir

Haqq olan (qəbul edilən) dua yalnız Ona (Allaha) olan duadır. Ondan başqasına .١۴
edilən dualar (Ondan qeyrisinə ibadət edənlərin duaları) qəbul olunmaz (bütlər, tanrılar onların dualarını əsla eşitməzlər). (Müşriklərin vəziyyəti quyu üstündə duraraq) ağzına su gəlmək üçün iki ovcunu açan (dili və əlləri ilə quyuya işarə edərək ovcunun su ilə dolmasını gözləyən), lakin (quyu heç bir şey anlamadığı üçün) suyun ona yetişmədiyi adamın vəziyyətinə bənzəyir. (Bütlər də belədir, çünki onlar görməz, eşitməz və dərk etməzlər). Kafirlərin duası zəlalətdən (puç, mə'nasız sözlərdən) başqa !bir şey deyildir

Göylərdə və yerdə kim varsa, (özləri də), kölgələri də səhər-axşam istər-istəməz .١۵
Allaha səcdə edər! (Yer üzündəki mö'minlər sidqi-ürəkdən, kafirlər və münafiqlər isə ürəkdən istəməyərək, lakin dünyada müəyyən bir mənfəət əldə etmək xatirinə və ya (!kiminsə, nəyinsə qorxusundan Allaha səcdə edərlər

Ya Rəsulum!) De: "Göylərin və yerin Rəbbi kimdir?" (Kafirlər bu sualın qarşısında) .١۶
(aciz qaldıqda

de: "Allahdır!" De: "Belə olduqda, Onu qoyub özlərinə nə bir xeyir, nə də bir zərər verə bilənlərimi (bütləri, tanrılarımı) özünüzə dost (hami) edirsiniz?!" De: "Heç korla görən (kafirlə mö'min) və ya zülmətlə nur (küfrlə iman) eyni ola bilərmi?! Yoxsa onlar (müşriklər) Allaha Onun yaratdığı kimi yaradan şəriklər qərar verdilər və onların nəzərincə bu yaratma bir-birinə bənzər göründü?!" De: "Allah hər şeyin xaliqidir. O birdir, qəhr edəndir (hər şeyə gücü yetən, hər şeyə qalib gələndir)!"

١٧. Allah göydən bir yağmur endirdi, vadilər öz tutumlarına görə onunla dolub daşdı. (Sudan əmələ gələn) sel, üstünə çıxan bir köpünü alıb apardı. (Haqq din olan islam insanlara, torpağa həyat verən suya, müşriklərin e'tiqadı isə boş köpüyə bənzər). Bəzək şeyləri və ya əşya (qab-qacaq) düzəltmək məqsədilə insanların od üzərində qızdırıb əritdikləri (qızıl, gümüş və s. filizlərin) üstündə də buna bənzər bir köpük vardır. Allah haqq ilə batili (sizdən ötrü) ayırd etmək üçün belə misallar çəkir. Köpük heç bir şey olmadığı üçün uçub gedər. İnsanlara fayda verən bir şey isə yer üzündə qalar. Allah belə misallar çəkir!

١٨. Rəbbinin də'vətini qəbul edənləri (Allaha və Onun Peyğəmbərinə itaət edənləri) ən gözəl ne'mət (Cənnət) gözləyir. Rəbbinin də'vətini qəbul etməyənlər isə yer üzündə olan hər şeyə (bütün sərvətə), üstəlik bir qədərinə də malik olsaydılar, onu (Allahın əzabından qurtarmaq üçün) fidyə verərdilər (lakin kafirlərdən heç bir fidyə qəbul olunmaz). Onları çox pis (çətin) bir haqq-hesab gözləyir (heç bir günahları bağışlanmaz). Onların məskəni Cəhənnəmdir. O necə də pis yerdir!

١٩. (Ya Rəsulum!) Rəbbindən sənə nazil edilənin (Qur'anın) haqq olduğunu bilən kimsə (haqqı görməyən) korla eyni ola bilərmi?

!Yalnız ağıl sahibləri öyüd-nəsihət qəbul edərlər

O kəslər ki, Allaha (yalnız Ona ibadət edəcəkləri barədə) verdikləri və'di yerinə .۲۰ yetirir və əhdi pozmurlar.

O kəslər ki, Allahın birləşdirilməsini əmr etdiyi şeyləri birləşdirir (qohumluq .۲۱ əlaqələrini qoruyub saxlayır, mö'minlərə hörmət edir), Rəbbindən və (qiyamət günü çəkiləcək) pis haqq-hesabdan qorxurlar.

Və o kəslər ki, Rəbbinin razılığını qazanmaq üçün (bu yolda bütün əziyyətlərə) səbr .۲۲ edir, (vaxtlı-vaxtında, lazımınca) namaz qılır, onlara verdiyimiz ruzidən (yoxsullara, ehtiyacı olanlara) gizli və aşkar xərcləyir, pisliyin qarşısını yaxşılıq etməklə alırlar - (pisliyin əvəzində yaxşılıq edirlər) - məhz onları (gözəl) axirət yurdu

zlərinin, həmçinin əməlisaleh ataları, övrətləri və övladlarının daxil olacaqları Ədn? .۲۳ cənnətləri gözləyir. Mələklər də hər bir qapıdan (cənnət qapılarından) daxil olub :((onlara

Dünyada Allah yolunda bütün çətinliklərə) səbr etdiyinizə görə sizə salam olsun!)" .۲۴ Axirət yurdu (Cənnət) nə gözəldir!" - deyəcəklər.

Allahla əhd bağladıqdan sonra onu pozanlar, Allahın birləşdirilməsini əmr etdiyi .۲۵ şeyləri (qohumluq əlaqələrini) qıranlar, yer üzündə fitnə-fəsad törədənlər isə lə'nətə düçar olacaqlar. Onları pis yurd (Cəhənnəm, o biri dünyanın pislikləri) gözləyir.

Allah istədiyi bəndənin ruzisi bol da edər, azaldar da. (Məkkəlilər) dünya həyatı (bol .۲۶ ruzi) ilə sevindilər. Halbuki dünya həyatı (ne'məti) axirət həyatı (ne'məti) ilə müqayisədə çox cüz'i (əhəmiyyətsiz) bir şeydir (dünya ne'məti müvəqqəti, axirət ne'məti isə əbədidir).

Kafir olanlar: "Məgər Rəbbindən ona bir mö'cüzə endirilməli deyildimi?" - deyirlər. .۲۷ (Ya Rəsulum!) De: "Allah istədiyini (haqq yoldan) sapdırır. Tövbə edən (Allahın itaətinə qayıdan) şəxsi isə ?z hidayətinə (?zünün doğru yolu olan islam dininə) qovuşdurur."

O kəslər ki, Allaha iman gətirmiş və qəlbləri Allahı zikr etməklə aram tapmışdır. .۲۸

!Bilin ki, qəlblər (mö'minlərin ürəkləri) yalnız Allahı zikr etməklə aram tapar

İman gətirib yaxşı işlər görənlərin xoş halına! (Onları) gözəl bir sığınacaq (Cənnət .٢٩
!(gözləyir

Ya Rəsulum! Səndən əvvəl peyğəmbərlər göndərdiyimiz kimi) səni də özündən) .٣٠
əvvəl çoxlu ümmətlər gəlib-getmiş bir ümmətə Peyğəmbər göndərdik ki, onlar Rəhmanı (Allahı) inkar etdikləri halda, sənə vəhy etdiyimiz (Qur'anı) onlara oxuyasan. De: "O (Rəhman) mənim Rəbbimdir. Ondan başqa heç bir tanrı yoxdur. Mən ancaq "!Ona təvəkkül etdim. Axır dönüşüm (və ya tövbəm) də yalnız Onadır

Əgər Qur'anla dağlar hərəkətə gətirilsə, yaxud yer parçalansa və ya ölülər . ٣١
danışsaydılar (onlar yenə də iman gətirməzdilər). (Və ya əgər aləmdə bir kitab olsaydı və onun səbəbi ilə dağlar yerindən qopardılıb hərəkətə gətirilsə, yaxud yer parçalansa və ya ölülər dirilib danışsaydılar, o kitab mütləq bu Qur'an olardı). Bütün işlər yalnız Allahın ixtiyarındadır. Məgər iman gətirənlərə bəlli olmadımı ki, əgər Allah diləsəydi, bütün insanları hidayətə (doğru yola) yönəldərdi? (Və ya mö'minlər kafirlərin iman gətirmələrindən ümidlərini üzüb bilmədilərmi ki, doğru yolu tutmaq da, ondan çıxmaq da Allahın əlindədir?). Kafirlərə gəldikdə Allahın və'di (Məkkənin fəthi) yerinə yetənədək etdikləri əmələ görə onlara bir bəla üz verməkdə davam edəcək, yaxud yurdlarının yanında dayanıb duracaqdır. (Və ya: "Ya Rəsulum! Sən öz əshabən və ordunla onların yurdunun yaxınlığında dayanıb duracaqsan"). Həqiqətən, Allah ?z !və'dinə xilaf çıxmaz

Ya Rəsulum!) Səndən əvvəl gəlib-gedən peyğəmbərlərə də istehza edilmişdi. Mən) .٣٢
kafirlərə möhlət verdim, sonra isə onları (əzabla) yaxaladım. Mənim onları (!cəzalandırmağım necə (də dəhşətli) idi! (Bir görəydin onlara nə dəhşətli əzab verdim

Hər bir kəsin (dünyada yaxşıdan, pisdən) nə qazandığına nəzarət edən .٣٣

Allah bunu bacarmayan bütlər kimidirmi?! (Əsla yox!) (Bununla belə, müşriklər
götürüb) Allaha (cürbəcür) şəriklər qoşdular. (Ya Rəsulum!) De: "Bunlara bir ad verin
görək! (Axı onlar kimdirlər, nəçidirlər?) Yoxsa Allaha yer üzündə (özünə şərik) bilmədiyi
bir şeyimi xəbər verirsiniz? Yaxud sözün zahirinə uyub (belə həqiqətdən uzaq şeyləri)
deyirsiniz? Xeyr, kafirlərə öz hiylələri (iftiraları, Allaha qarşı uydurub düzəltdikləri
yalanlar) gözəl göstərildi və onlar (haqq) yoldan döndərildilər. Əslində, Allahın zəlalətə
.saldığı kimsəyə doğru yolu göstərən olmaz

Onlar dünyada əzaba düçar olacaqlar. Axirət əzabı isə daha məşəqqətlidir. Onları .۳۴
.Allahdan (Allahın əzabından) qurtaran olmaz

Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlərə (mö'minlərə) və'd edilən Cənnətin vəsfi .۳۵
belədir: (ağacları) altından çaylar axar, yeməkləri də, kölgələri də daimidir. Bu,
Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlərin aqibətidir. Kafirlərin aqibəti isə
!Cəhənnəmdir

Kitab verdiklərimiz (kitab əhlinin sənə iman gətirənləri) sənə nazil etdiyimizə . ۳۶
(Qur'ana) sevinirlər. (Yəhudilərdən və xaçpərəstlərdən sənə qarşı ədavət bəsləyən)
elə firqələr də vardır ki, onun (Qur'anın) bir qismini inkar edirlər. (Ya Rəsulum!) De:
"Mənə Allaha ibadət etmək, Ona şərik qoşmamaq əmr olunmuşdur. Mən (insanları
yalnız) Ona (ibadət etməyə) də'vət edirəm və mənim axır dönüşüm də yalnız Onadır!"
(!(Məhz Onun hüzuruna qayıdacağam

Ya Rəsulum!) Beləliklə, Biz onu (Qur'anı) ərəbcə bir hökm olaraq (insanlar arasında) .۳۷
onunla hökm etmək üçün) nazil etdik. Əgər sənə (vəhylə) gələn elmdən (Qur'andan)
sonra (kafirlərin) nəfslərinin istəklərinə (puç arzularına) uysan, səni Allahın əzabından
qoruyan və qurtaran olmaz! (Və ya: Sənin Allah tərəfindən nə bir dostun, nə də bir
(!qoruyucun olar

Ya Rəsulum!) Biz səndə əvvəl də Peyğəmbərlər göndərdik, onlara zövcələr,) .۳۸
övladlar verdik. Allahın izni olmadıqca heç bir peyğəmbər

heç bir mö'cüzə gətirə bilməz. Hər dövrün bir kitabı (lövhi-məhfuzda yazılmış hökmü)
var. (İlahi kitablardan hər birinin öz nazil olma vaxtı var. Bunlar zamanın, dövrün
.(tələbinə və ehtiyacına görədir

Allah (həmin kitabdan) istədiyi şeyi məhv edər, istədiyini də sabit saxlayar . ٣٩
(bəndələrinə aid hər hansı bir hökmü ləğv edib başqası ilə dəyişər və ya onu olduğu
.kimi saxlayar). Kitabın əsli (lövhi-məhfuz) Onun yanındadır

Onlara və'd etdiyimizin (əzabın) bir qismini sənə göstərsək də və ya (ondan qabaq) .٤٠
səni öldürsək də (?z dərgahımıza götürsək də, fərq etməz). Sənin vəzifən ancaq (dini)
!təbliğ etməkdir. Haqq-hesab çəkmək isə Bizə aiddir

Məgər onlar (kafirlər) Bizim (hökmümüzlə, qüdrətimizlə) yer üzünə gəlib onu . ٤١
(müxtəlif) tərəflərindən əskiltdiyimizi (müsəlmanların get-gedə onların torpaqlarını
fəth etdiklərini) görmürlərmi? Hökm edən Allahdır. Heç kəs Onun hökmünü dəf edə
!bilməz. (Allah) tezliklə haqq-hesab çəkəndir

Onlardan əvvəlkilər də (ümmətlər, tayfalar da Allahın peyğəmbərinə qarşı) tələ . ٤٢
qururdular. Bütün hiylələrin (məkrlərin) cəzasını ancaq Allah verəcəkdir. (Allah) hər
kəsin (dünyada) nə qazandığını (bütün yaxşı və pis əməllərini) bilir. Kafirlər axirət
!yurdunun (o dünyanın gözəl aqibətini) kimin olacağını biləcəklər

Ya Rəsulum!) Kafirlər: "Sən peyğəmbər deyilsən!" - deyirlər. (Onlara) belə cavab) .٤٣
ver: "Mənimlə sizin aranızda (doğruluğuma) Allahın və kitabı bilənlərin (Tövratı, İncili
bilən mö'min yəhudi və xaçpərəstlərin, yaxud Qur'ana bələd olan mö'min
"!müsəlmanların və ya lövhi-məhfuzdan xəbərdar olan Cəbrailin) şahid olması yetər

ترجمه اردو

شروع خدا کا نام لے کر جو بڑا مہربان نہایت رحم والا ہے

١. المرا (اے محمد) یہ کتاب (الہی) کی آیتیں ہیں اور جو تمہارے پروردگار کی طرف سے تم پر نازل ہوا ہے حق ہے
لیکن اکثر

لوگ ایمان نہیں لاتے

۲. خدا وہی تو ہے جس نے ستونوں کے بغیر آسمان جیسا کہ تم دیکھتے ہو (اتنے) اونچے بنائے پھر عرش پر جا ٹھہرا اور سورج اور چاند کو کام میں لگا دیا ہر ایک ایک میعاد معین تک گردش کر رہا ہے۔ وہی (دنیا کے) کاموں کا انتظام کرتا ہے (اس طرح) وہ اپنی آیتیں کھول کھول کر بیان کرتا ہے کہ تم اپنے پروردگار کے روبرو جانے کا یقین کرو

۳. اور وہ وہی ہے جس نے زمین کو پھیلایا اور اس میں پہاڑ اور دریا پیدا کئے اور ہر طرح کے میوؤں کی دو دو قسمیں بنائیں۔ وہی رات کو دن کا لباس پہناتا ہے۔ غور کرنے والوں کے لیے اس میں بہت سی نشانیاں ہیں

۴. اور زمین میں کئی طرح کے قطعات ہیں۔ ایک دوسرے سے ملے ہوئے اور انگور کے باغ اور کھیتی اور کھجور کے درختے بعض کی بہت سی شاخیں ہوتی ہیں اور بعض کی اتنی نہیں ہوتیں (باوجود یہ کہ) پانی سب کو ایک ہی ملتا ہے۔ اور ہم بعض میوؤں کو بعض پر لذت میں فضیلت دیتے ہیں۔ اس میں سمجھنے والوں کے لیے بہت سی نشانیاں ہیں

۵. اگر تم عجیب بات سننی چاہو تو کافروں کا یہ کہنا عجیب ہے کہ جب ہم (مر کر) مٹی ہو جائیں گے تو کیا ازسرنو پیدا ہوں گے؟ یہی لوگ ہیں جو اپنے پروردگار سے منکر ہوئے ہیں۔ اور یہی ہیں جن کی گردنوں میں طوق ہوں گے اور یہی اہل دوزخ ہیں کہ ہمیشہ اس میں (جلتے) رہیں گے

۶. اور

یہ لوگ بھلائی سے پہلے تم سے برائی کے جلد خواستگار یعنی (طالب عذاب) ہیں حالانکہ ان سے پہلے عذاب (واقع) ہوچکے ہیں اور تمہارا پروردگار لوگوں کو باوجود ان کی بیانصافیوں کے معاف کرنے والا ہے۔ اور بیشک تمہارا پروردگار سخت عذاب دینے والا ہے

۷. اور کافر لوگ کہتے ہیں کہ اس (پیغمبر) پر اس کے پروردگار کی طرف سے کوئی نشانی نازل نہیں ہوئی۔ سو (اے محمد) تم تو صرف ہدایت کرنے والے ہو اور ہر ایک قوم کے لیے رہنما ہوا کرتا ہے

۸. خدا ہی اس بچے سے واقف ہے جو عورت کے پیٹ میں ہوتا ہے اور پیٹ کے سکڑنے اور بڑھنے سے بھی (واقف ہے)۔ اور ہر چیز کا اس کے ہاں ایک اندازہ مقرر ہے

۹. وہ دانائے نہاں وآشکار ہے سب سے بزرگ (اور) عالی رتبہ ہے

۱۰. کوئی تم میں سے چپکے سے بات کہے یا پکار کر یا رات کو کہیں چھپ جائے یا دن کی روشنی میں کھلم کھلا چلے پھرے (اس کے نزدیک) برابر ہے

۱۱. اس کے آگے اور پیچھے خدا کے چوکیدار ہیں جو خدا کے حکم سے اس کی حفاظت کرتے ہیں۔ خدا اس (نعمت) کو جو کسی قوم کو (حاصل) ہے نہیں بدلتا جب تک کہ وہ اپنی حالت کو نہ بدلے۔ اور جب خدا کسی قوم کے ساتھ برائی کا ارادہ کرتا ہے تو پھر وہ پھر نہیں سکتی۔ اور خدا کے سوا ان کا کوئی مددگار نہیں ہوتا

۱۲. اور وہی تو ہے جو تم کو ڈرانے اور امید دلانے کے لیے بجلی دکھاتا اور بھاری

بھاری بادل پیدا کرتا ہے

۱۳. اور رعد اور فرشتے سب اس کے خوف سے اس کی تسبیح و تحمید کرتے رہتے ہیں اور وہی بجلیاں بھیجتا ہے پھر جس پر چاہتا ہے گرا بھی دیتا ہے اور وہ خدا کے بارے میں جھگڑتے ہیں۔ اور وہ بڑی قوت والا ہے

۱۴. سودمند پکارنا تو اسی کا ہے اور جن کو یہ لوگ اس کے سوا پکارتے ہیں وہ ان کی پکار کو کسی طرح قبول نہیں کرتے مگر اس شخص کی طرح جو اپنے دونوں ہاتھ پانی کی طرف پھیلا دے تاکہ (دور ہی سے) اس کے منہ تک آ پہنچے حالانکہ وہ (اس تک کبھی بھی) نہیں آسکتا اور (اسی طرح) کافروں کی پکار بیکار ہے

۱۵. اور جتنی مخلوقات آسمانوں اور زمین میں ہے خوشی سے یا زبردستی سے خدا کے آگے سجدہ کرتی ہے اور ان کے سائے بھی صبح وشام (سجدہ کرتے ہیں)

۱۶. ان سے پوچھو کہ آسمانوں اور زمین کا پروردگار کون ہے؟ (تم ہی ان کی طرف سے) کہہ دو کہ خدا۔ پھر (ان سے) کہو کہ تم نے خدا کو چھوڑ کر ایسے لوگوں کو کیوں کارساز بنایا ہے جو خود اپنے نفع ونقصان کا بھی اختیار نہیں رکھتے (یہ بھی) پوچھو کیا اندھا اور آنکھوں والا برابر ہیں؟ یا اندھیرا اور اُجالا برابر ہوسکتا ہے؟ بھلا ان لوگوں نے جن کو خدا کا شریک مقرر کیا ہے۔ کیا انہوں نے خدا کی سی مخلوقات پیدا کی ہے جس کے سبب ان کو مخلوقات مشتبہ ہوگئی ہے۔ کہہ دو کہ خدا ہی ہر چیز کا پیدا

کرنے والا ہے اور وہ یکتا (اور) زبردست ہے

۱۷. اسی نے آسمان سے مینہ برسایا پھر اس سے اپنے اپنے اندازے کے مطابق نالے بہہ نکلے پھر نالے پر پھولا ہوا جھاگ آگیا۔ اور جس چیز کو زیور یا کوئی اور سامان بنانے کے لیے آگ میں تپاتے ہیں اس میں بھی ایسا ہی جھاگ ہوتا ہے۔ اس طرح خدا حق اور باطل کی مثال بیان فرماتا ہے۔ سو جھاگ تو سوکھ کر زائل ہو جاتا ہے۔ اور (پانی) جو لوگوں کو فائدہ پہنچاتا ہے وہ زمین میں ٹھہرا رہتا ہے۔ اس طرح خدا (صحیح اور غلط کی) مثالیں بیان فرماتا ہے (تاکہ تم سمجھو)

۱۸. جن لوگوں نے خدا کے حکم کو قبول کیا ان کی حالت بہت بہتر ہوگی۔ اور جنہوں نے اس کو قبول نہ کیا اگر روئے زمین کے سب خزانے ان کے اختیار میں ہوں تو وہ سب کے سب اور ان کے ساتھ اتنے ہی اور (نجات کے) بدلے میں صرف کر ڈالیں (مگر نجات کہاں؟) ایسے لوگوں کا حساب بھی برا ہوگا۔ اور ان کا ٹھکانا بھی دوزخ ہے۔ اور وہ بری جگہ ہے

۱۹. بھلا جو شخص یہ جانتا ہے کہ جو کچھ تمہارے پروردگار کی طرف سے تم پر نازل ہوا ہے حق ہے وہ اس شخص کی طرح ہے جو اندھا ہے اور سمجھتے تو وہی ہیں جو عقلمند ہیں

۲۰. جو خدا کے عہد کو پورا کرتے ہیں اور اقرار کو نہیں توڑتے

۲۱. اور جن (رشتہ ہائے قرابت) کے جوڑے رکھنے کا خدا نے حکم دیا ہے ان کو جوڑے رکھتے اور اپنے

پروردگار سے ڈرتے رہتے اور برے حساب سے خوف رکھتے ہیں

۲۲. اور جو پروردگار کی خوشنودی حاصل کرنے کے لیے (مصائب پر) صبر کرتے ہیں اور نماز پڑھتے ہیں اور جو (مال) ہم نے ان کو دیا ہے اس میں سے پوشیدہ اور ظاہر خرچ کرتے ہیں اور نیکی سے برائی دور کرتے ہیں یہی لوگ ہیں جن کے لیے عاقبت کا گھر ہے

۲۳. (یعنی) ہمیشہ رہنے کے باغات جن میں وہ داخل ہوں گے اور ان کے باپ دادا اور بیبیوں اور اولاد میں سے جو نیکوکار ہوں گے وہ بھی (بہشت میں جائیں گے) اور فرشتے (بہشت کے) ہر ایک دروازے سے ان کے پاس آئیں گے

۲۴. (اور کہیں گے) تم پر رحمت ہو (یہ) تمہاری ثابت قدمی کا بدلہ ہے اور عاقبت کا گھر خوب (گھر) ہے

۲۵. اور جو لوگ خدا سے عہد واثق کر کے اس کو توڑ ڈالتے اور (رشتہ ہائے قرابت) کے جوڑے رکھنے کا خدا نے حکم دیا ہے ان کو قطع کر دیتے ہیں اور ملک میں فساد کرتے ہیں۔ ایسوں پر لعنت ہے اور ان کے لیے گھر بھی برا ہے

۲۶. خدا جس کا چاہتا ہے رزق فراخ کر دیتا ہے اور (جس کا چاہتا ہے) تنگ کر دیتا ہے۔ اور کافر لوگ دنیا کی زندگی پر خوش ہو رہے ہیں اور دنیا کی زندگی آخرت (کے مقابلے) میں (بہت) تھوڑا فائدہ ہے

۲۷. اور کافر کہتے ہیں کہ اس (پیغمبر) پر اس کے پروردگار کی طرف سے کوئی نشانی کیوں نازل نہیں ہوئی؟ کہہ دو کہ خدا جسے چاہتا ہے

گمراہ کرتا ہے اور جو (اس کی طرف) رجوع ہوتا ہے اس کو اپنی طرف کا رستہ دکھاتا ہے

۲۸. (یعنی) جو لوگ ایمان لاتے اور جن کے دل یادِ خدا سے آرام پاتے ہیں (ان کو) اور سن رکھو کہ خدا کی یاد سے دل آرام پاتے ہیں

۲۹. جو لوگ ایمان لائے اور عمل نیک کئے ان کے لیے خوشحالی اور عمدہ ٹھکانہ ہے

۳۰. (جس طرح ہم اور پیغمبر بھیجتے رہے ہیں) اسی طرح (اے محمد) ہم نے تم کو اس امت میں جس سے پہلے بہت سی امتیں گزر چکی ہیں بھیجا ہے تاکہ تم ان کو وہ (کتاب) جو ہم نے تمہاری طرف بھیجی ہے پڑھ کر سنا دو اور یہ لوگ رحمٰن کو نہیں مانتے۔ کہہ دو وہی تو میرا پروردگار ہے اس کے سوا کوئی معبود نہیں۔ میں اسی پر بھروسہ رکھتا ہوں اور اسی کی طرف رجوع کرتا ہوں

۳۱. اور اگر کوئی قرآن ایسا ہوتا کہ اس (کی تاثیر) سے پہاڑ چل پڑتے یا زمین پھٹ جاتی یا مردوں سے کلام کرسکتے۔ (تو یہی قرآن ان اوصاف سے متصف ہوتا مگر) بات یہ ہے کہ سب باتیں خدا کے اختیار میں ہیں تو کیا مومنوں کو اس سے اطمینان نہیں ہوا کہ اگر خدا چاہتا تو سب لوگوں کو ہدایت کے رستے پر چلا دیتا۔ اور کافروں پر ہمیشہ ان کے اعمال کے بدلے بلا آتی رہے گی یا ان کے مکانات کے قریب نازل ہوتی رہے گی یہاں تک کہ خدا کا وعدہ آپہنچے۔ بیشک خدا وعدہ خلاف نہیں کرتا

۳۲. اور تم سے پہلے

بھی رسولوں کے ساتھ تمسخر ہوتے رہے ہیں تو ہم نے کافروں کو مہلت دی پھر پکڑ لیا۔ سو (دیکھ لو کہ) ہمارا عذاب کیسا تھا

۳۳. تو کیا جو (خدا) ہر متنفس کے اعمال کا نگران (ونگہبان) ہے (وہ بتوں کی طرح بیعلم وبیخبر ہوسکتا ہے) اور ان لوگوں نے خدا کے شریک مقرر کر رکھے ہیں۔ ان سے کہو کہ (ذرا) ان کے نام تو لو۔ کیا تم اسے ایسی چیزیں بتاتے ہو جس کو وہ زمین میں (کہیں بھی) معلوم نہیں کرتا یا (محض) ظاہری (باطل اور جھوٹی) بات کی (تقلید کرتے ہو) اصل یہ ہے کہ کافروں کو ان کے فریب خوبصورت معلوم ہوتے ہیں۔ اور وہ (ہدایت کے) رستے سے روک لیے گئے ہیں۔ اور جسے خدا گمراہ کرے اسے کوئی ہدایت کرنے والا نہیں

۳۴. ان کو دنیا کی زندگی میں بھی عذاب ہے اور آخرت کا عذاب تو بہت ہی سخت ہے۔ اور ان کو خدا (کے عذاب سے) کوئی بھی بچانے والا نہیں

۳۵. جس باغ کا متقیوں سے وعدہ کیا گیا ہے اس کے اوصاف یہ ہیں کہ اس کے نیچے نہریں بہہ رہی ہیں۔ اس کے پھل ہمیشہ (قائم رہنے والے) ہیں اور اس کے سائے بھی۔ یہ ان لوگوں کا انجام ہے جو متقی ہیں۔ اور کافروں کا انجام دوزخ ہے

۳۶. اور جن لوگوں کو ہم نے کتاب دی ہے وہ اس (کتاب) سے جو تم پر نازل ہوئی ہے خوش ہوتے ہیں اور بعض فرقے اس کی بعض باتیں نہیں بھی مانتے۔ کہہ دو کہ مجھ کو یہی حکم ہوا ہے کہ

خدا ہی کی عبادت کروں اور اس کے ساتھ کسی کو شریک نہ بناؤں۔ میں اسی کی طرف بلاتا ہوں اور اسی کی طرف مجھے لوٹنا ہے۔

۳۷. اور اسی طرح ہم نے اس قرآن کو عربی زبان کا فرمان نازل کیا ہے۔ اور اگر تم علم (ودانش) آنے کے بعد ان لوگوں کی خواہشوں کے پیچھے چلو گے تو خدا کے سامنے کوئی نہ تمہارا مددگار ہوگا اور نہ کوئی بچانے والا

۳۸. اور (اے محمد) ہم نے تم سے پہلے بھی پیغمبر بھیجے تھے۔ اور ان کو بیبیاں اور اولاد بھی دی تھی ۔اور کسی پیغمبر کے اختیار کی بات نہ تھی کہ خدا کے حکم کے بغیر کوئی نشانی لائے۔ ہر (حکم) قضا (کتاب میں) مرقوم ہے۔

۳۹. خدا جس کو چاہتا ہے مٹا دیتا ہے اور (جس کو چاہتا ہے) قائم رکھتا ہے اور اسی کے پاس اصل کتاب ہے۔

۴۰. اور اگر ہم کوئی عذاب جس کا ان لوگوں سے وعدہ کرتے ہیں تمہیں دکھائیں (یعنی تمہارے روبرو ان پر نازل کریں) یا تمہاری مدت حیات پوری کر دیں (یعنی تمہارے انتقال کے بعد عذاب بھیجیں) تو تمہارا کام (ہمارے احکام کا) پہنچا دینا ہے اور ہمارا کام حساب لینا ہے۔

۴۱. کیا انہوں نے نہیں دیکھا کہ ہم زمین کو اس کے کناروں سے گھٹاتے چلے آتے ہیں۔ اور خدا (جیسا چاہتا ہے) حکم کرتا ہے کوئی اس کے حکم کا رد کرنے والا نہیں۔ اور وہ جلد حساب لینے والا ہے۔

۴۲. جو لوگ ان سے پہلے تھے وہ بھی (بہتری) چالیں چلتے رہے ہیں سو چال تو

سب الله □ی کی □□ □ر متنفس جو کچ□ کر ر□ا □□ و□ اس□ جانتا □□□ اور کافر جلد معلوم کری□ گ□ ک□ عاقبت کا گ□ر (یعنی انجام محمود) کس ک□ لی□ □□

۴۳. اور کافر لوگ ک□ت□ □ی□ ک□ تم (خدا ک□) رسول ن□ی□ □و□ ک□□ دو ک□ میر□ اور تم□ار□ درمیان خدا اور و□ شخص جس ک□ پاس کتاب (آسمانی) کا علم □□ گوا□ کافی □ی□

ترجمه پشتو

$ (۱)

$ (۲)

$ (۳)

$ (۴)

$ (۵)

$ (۶)

$ (۷)

$ (۸)

$ (۹)

$ (۱۰)

$ (۱۱)

$ (۱۲)

$ (۱۳)

$ (۱۴)

$ (۱۵)

$ (۱۶)

$ (۱۷)

$ (۱۸)

$ (۱۹)

$ (۲۰)

$ (۲۱)

$ (۲۲)

$ (۲۳)

$ (۲۴)

$ (۲۵)

$ (۲۶)

$ (۲۷)

$ (۲۸)

$ (۲۹)

$ (۳۰)

$ (۳۱)

$ (۳۲)

$ (۳۳)

$ (۳۴)

$ (۳۵)

$ (۳۶)

$ (۳۷)

$ (۳۸)

$ (۳۹)

$ (۴۰)

$ (۴۱)

$ (۴۲)

$ (۴۳)

ترجمه کردی

۱. Bi navê Yezdanê Dilovan ê Dilovîn E.L.M.R. (Arşa van tîpên ji hev çûyî, bi rastî hey Yezdan dizane.) Ewan beratên pirtûkê (Qur'anê) ne. Û ewan (biryaran) ji Xudayê te ۱i bal te da hatin hinartinê (hene!) ewan rast in. Lê pirên kesan bawer nakin.

۲. Ewê ku hûn ça dibînin, ezman bê stûn bilind kirîye, ewa Yezdan e û paşê ewî arş (mana) hildaye binê hêza xwe (hemî tişt hildaye binê heza xwe ça bivê wusa ewan dixebîtîne, her wusa) roj û hîv jî xwe ra ser nerm kirîye, hemûşk ji bona danê navdayî diherikin diçin. (Yezdan) bûyerên (afirandok) pêk tîne. (Ewa evan) beratan (ji bona we ra) vedike, bi rastî hêvî heye, ku hûn bi rast hatina Xudayê xwe bizanin.

۳. Û ewê zemîn raxistîye (ewa Yezdan e). Ewî di zemîn da çîyayên bınecî û çem bi cî ki¬rîye û di zemîn da ji hemî beran bi zotî û cotî ewî pêk anîye; (hemî tişt bi nêr û mêyîtî afirandîye) şev û ro li hev dide pêçandinê.

.Bi rastî ji bo¬na komalê ramankar ra di wan kirinan da beratên (sodret) hene

Û (Yezdan) di zemîn da parên mezinên, ku nêzê hev in pêk anîye û rêzên ji tiryan û .۴
zevîyên çandî û darên xurman e bi heçî û be heçî bi cîh kirîye (ewan hemî jî) bi aveke
tenê têne avdanê. (Lê) me dixwerin û rengê wan da; hinekê wan li ser hinekên wan
dane çêtir kirinê. Bi rastî di van da ji bona komalê ku hişdarî dikin, beratên (sodret)
.hene

Heke (ji piştê gotina van beratan, ne bawerîya wan; Muhemmed!) te sodret bike, îdî .۵
gotina wanê, ku dibêjin: "Qey gava (em bimirin bibine) xwelî, qey dîsa emê carekê dinê
bêne afirandinê? Sodrettir e." Ewan kesên ku bi Xudayê xwe bûne filê hene! Ewan bi
xweber in, ewanan ew in, ku di stûyê wan da zincîr hene. Ewan hevalê agir in û wê di
.agir da jî hey bimînin

Ewan (filan çiqa tu ji wan ra dibêjî: "Heke hûn ji van kirin û bawerîyên xwe para da .۶
neyên, wê Yezdanê ji bona we ra şapatan bîne, heke hûn poşman bibin, we Yez¬danê
qencîyan bi we bike" dîsa) ji te di berya qencîyan da, sikatîyan dixwazin. Bi sond! Di
berya wan da pir hecwekî ji wan borîne (gelo çima ji wan hecwekîyan hiş bilnadin?) Bi
rastî di hemberê cewra kesan da Xudayê te, ji bona kesan ra baxişkar e. Û bi rastî
.Xudayê te zor şapat e

Ewanê bûne file hene! (aha) dibêjin: "Heke ji Xu¬dayê wî (wekî me .۷

ça diva) berate bihata hînartinê (meyê bi wî bawer bikira". Muhemmed!) tu hey (hatî şandinê) ji bo ku tu (ewan bi hatina şapatan) bide tirsandinê. Û ji bona her komalekî ra .rêberek heye

Tişta ku hemî mê pê avis di¬bin û tişta malberxa wan kêm û pir dike (ji bona .٨ mezinatî û jînê pir dike tişta bermaî jî davêje derva) hey Yezdan pê dizane. Û hemû tişt .li ba (Yezdan) bi pîvan in

.Ewa bi dizî û xûyanan dizane, mezinê bilind e .٩

Li bal wî ku yek ji we (mijûlîyên xwe) dizîka da bike, ya jî eşkere mijûl be, yek e (hey .١٠ dibihê). Û çi bi şev xwe veşêre, ya jî bi ro derkebine şûnên xwe (bêne xûyandinê yek e .(hemûşkan dibîne, di şûna wan da bi cî datîne

Ji bona van tiştan ra peyrewên pêşvaçûyî peywestî hene, ku ewan peyrewan ewan .١١ tiştan ji bûyerên Yezdan diparisînin. Bi rastî Yezdan heya komalek; tişta babetê xwe, bi xweber nede heşivandinê, ewê qencîya kirî ji wan nade heşivandinê. Û Yezdan bivê ku sikatîyê bi komalekî bike, tu kes îdî nikare ewê sikatîyê ji wan bide para danê. Şixwa .ji pêştirê wî jî ji wan ra tu parisvan û serkar tune ye

Ewê ku berqtavê bi tirs û bi xwastin bi we dide dîtinê, heye! Ewa Yezdan e (gava .١٢ hûn berqetavê dibînin; hinek ji we ditirsin, ji bona lêdana birûskê, hinek ji we jî divên, ku berqetav lêxe, ji bona ku şilî bibare) û ewan (berqetavan) ewran bi giranî tijî dikin .diweşînin

.١٣

Dengê ewran (Yezdan) bi sipasî ji kemasîyan paqij dikin û firiştan jî ji tirsan sipazîya (Yez¬dan) dikin. Ewa teyrokê dişîne, îdî kîjanî (ewî lêxistina wî va ye) teyrok li wî dixe (bi vî ra jî ewan di mafê Yezdan da) hêj tekoşîn dikin. Bi rastî Yez¬dan zor hembervan .e

Bi rastî gazîkirina mafî (hey ji Yezdan ra ne). Ewanê gazî pêştirê (Yezdan dikin .١۴ hene!) bi tu tiştî bersiva wan (ji alîyê gazîvanan) nayê danê. (Hecwekîya wan aha ne): Wekî wîyê ku mişta xwe vedike, ji bo ku av bigêhêjê devê wî, dirêjî avê dike, devê wî bi xweber jî (bi dirêjkirina mişta wî li bal avê da) nagihêje, (divê ku kulma xwe tijî ke bîne devê xwe, paşê bi lêvê xwe avê vebixwe). Û gazî kirin û perestîya filan hey rê wunda .bûne

Û di ezman û zemîn da çi hene! Hemû bi zor û hêsanî û sîhê wan jî, di sibe û êvaran .١۵ .da, (kurt û dirêj dibin) ji bona Yezdan ra kunde dibin

Muhemmed! Tu ji wan ra) bêje: "Gelo Xudayê ezman û zemîn kî ye? (Heke hûn) .١۶ dizanin ka ji min ra bê¬jin." Ewan ji bersivê bê hêvî dimînin,îdî tu ji wan ra aha) bêje: "Xudayê ezman û zemîn) Yezdan e." (Paş da tu ji wan ra aha) beje: "Îdî hûn ça ji pêştirê (Yezdan, perestevanên) ku ewan ji bona xwe ra jî kar û zîyanê nikarin bikin, ji xwera perestevan digirin? (Heke ewan ji doza xwe para da ne hatin, tu ji wan ra aha) (bêje: "Gelo (merivên

kor û bi çav (di dîtinê da) wekî hev di¬bin? Gelo qe tarî û ronahî wekî hev dibin? Ya jî ewan hinek hevrî ji Yez¬dan ra çê kirine, ewan hevrîyan jî we¬kî Yezdan (tiştan) diafirînin, îdî afirandina tiştan li bal wan wekî hev bûne (ji hev dernaxin: kîjan Yez¬dan afirandine, kîjan hevrîyan afirandine. Muhemmed! Tu ji wan ra) bêje: "Afirandokê .hemû tiştan Yez¬dan e. Lê ewa servahatê bi tenê ye

Ji wan ra bêje: "Hecwekîya perestî ya Yezdan û perestîya pûçan aha ne; wekî ça)) .۱۷ av ji azmanan dihinire, îdî leyî dikişe dike¬be newalan, şirik çê dibin, paşê leyî bi belqoqî kef digire (av dimîne, kef diçe). Wekî (gava ku hûn ji xwe ra bivên) xişir û dezgahan çêkin, hûn li ser madenan agir pê dixin, madenan dibahitînin (helandin) li ser rûyê madenan to digire (dema xebatê) to diçe, Lê maden dimîne, perestîya Yezdan û pe¬restîya pûçan bi vî awayî ye (perestîya Yezdan dimîne. Lê pe¬restîya pûçan diçe .kêr nayê.)" Her wusa Yezdan ji bona wan tiştên veşartî heçwektîyan vedike

Ji bona wanê, ku bbersiva Xudayê xwe dane, qencê xelatan heye. Ji bona wanê .۱۸ bersiva Xuda ne dane, heke hemî heyînên di zemîn da hene, wekî wan dîsa hebin jî ewanê (ji bo ku xwe ji şapata Yezdan fereste bikin) wê hemûşkî di şûna xwe da bidin. Hey ji bona wan ra sikê çelatan bi hijmarî heye û şûnwarê wan hey doj e. (Doj çiqa) !sikê hêlanan e

Qe ewê dizane tişta ji Xudayê te li bal te da hatîye hinartinê rast .۱۹

.e, wekî wî yê, ku kor e (dibêje: "Ewa ne rast e)" dibe? Evê hey xweyê hiş bîra xwe tînin

Xweyê hiş) ew in, ku peymana dane (Yezdan, bi yekatîya wî) pêk tînîn û peyman) .٢٠
.dayî naşikênin

Û (ewanê xweyê hiş) tişta, ku Yezdan fermana gîhîjtin û gîhandina wî kirîye, pêk .٢١
tînin û digihînin (ji bira û pismam û merivan, giza xwe nabirin, sertêdan û serdana wan
.ra diçin) û ji Xudayê xwe ditirsin û xwe ji sikê hijmaran diparisînin

Û (ewanê xweyê hiş) ji bona qayîlbûna Xudayê xwe (li ser perestîya wî) hew dikin .٢٢
(wekî ça hatine fermankirinê wusa) nimêj dikin û bi dizî û eşkere ji wan rojîyên me
daye wan ji hewcan ra disixwurînin û ewan sikatîyan, bi qencîyan diborînin. Serfirazîya
.para da ji bona ra ne

Serfirazîya para da ev e;) ku evan û tevê wan bav û da û zar û zonên xweyên) .٢٣
.aştîkar va dikebine bihişta xweşîyan, firişte jî di hemû deryan da dikebine bal wan

Ji wan ra aha dibêjin): "Bi sedema hewa we ye (cîhanî, ka mêze bikin Yezdan) .٢٤
".dawya cîhanê ça ji we ra) qencî anî, îdî hûn bijîn

Ewanê ku (di cara yekem da peyman dane Yezdan, gotine: "Tişta me dayî, bê dudilî .٢٥
emê pêk bînin." Paşê) peymana xwe şikênandine û tişta Yezdan fermana gîhandina wî
kirîye, ewan birîne (gîhandinê pêk naynin, di şûna wî da di nava bira û pismaman da) di
zemîn da têkilkirinê çê dikin (ewan berê hev didin) hene! Ji bona wan ra deherandina ji

.dilovanîya Yezdan) heye û ji bona wan ra sikê xanîyan heye)

Ewê ku rojînan bi vîna xwe ji bona (heyan ra) kêm û pir dike, ewa Yezdan e. Ji ber .۲۶ piratîya rojînan) ewan bi jîna cîha¬nê şa dibin, jîna cîhanê jî (li ber jîna para da) ji .pêştirê pînan tu tişt nîne

Ewanê bûne file hene! Dibêjin: "Heke ji Xudayê (Muhemmed) wekî (ça em divên .۲۷ berate bihatinan, dibû ku me bi wî) bawer bikira, çi dibû ku berate bihatinan?" (Muhemmed! Tu ji wan ra) bêje: "Bi rastî Yezdan (rê) wundabûna kî bivê (rêya wî) ".wunda dike. Û ewanê bi dilê xwe li bal wî da fetilî bin, tîne rêya rast

Ewanê hatine rêya rast, ew in ku bi Yezdan) bawer kirine û dilê wan bi bîranîna) .۲۸ .Yezdan hew dike. Hişyar be! Bi rastî dil, bi bîranîna Yezdan (li ser teşqelan) hew dike

Ewan kesên ku bawer kirine û karê aştî kirine hene! Ji bona wan ra (evan gotinê .۲۹ ".hanê hene!) "Xwezîya me bi wan hatî, ji wan ra êwirên qencî hene

Me ça di berya te da pêxember şandibûn) wusa em te jî li bal komalekî ku filetîya) .۳۰ (Yezdanê) dilovan di¬kin, di berya wan da jî pir kom borîne, dişînin, ji bo tişta me li bal te da hinartîye tu ji wan ra bixûnî. (Muhemmed! Tu ji wan ra) bêje: "Ewa (Xudayê dilovan) Xudayê min e; ji pêştirê wî tu (yezdanê babetê perestîyê) tune ye. Min xwe .hispartîye wî, hey (para hatina ji sikatîyan) li bal wî da ne

.۳۱

Û ewan (filan aha gotine: "Heke Muhemmed! Ça Qur’an , anîbû) bi Qur’anê ra çîya (li dorê me) rabûnan (me ji xwe ra zevî biçandinan, cîhê me fire bibûya) ya jî ji me ra hinek zemîn biqetanda (di nava wî da çemê av ê bikişîyan me bireşanda) ya jî mirî (rakira bi me ra) mijûl bibûnan (meyê bawer bikira û ewa dibû Qur’an)." Lê fermana (van bûyeran) hemî jî ji bona Yezdan ra ne. Îdî qey ewanê bawer kirine negîhîjtinê, ku heke Yezdan biva, wê hamû kesê (ji alîyê Yezdan da) bihatina rêya rast. Ewanê bûne file hene! Ji piştî wan, heke nişkeva şapatek li wan kebe, ya jî nêzê welatê wan aşîtek bikebe, heya danê peymana hatina wê aşîtê neyê, ewa aşîta bi ser wan da nayê. Bi .rastî Yezdan ji peymana daye para naçe

Bi sond! Bi wan pêxemberên berya te da borî jî hatîye tinazkirinê, îdî me jî ji bona .٣٢ wanê bûne file ra mecal daye, paşê ewan me bi şapatan girtin. Îdî (mêze bike) ka !şapatê min (ji wan ra) çane

Îdî (mêze bike) qe ji bona wî (Yezdan)ê ku li ser hemî candaran bi kirina wan . ٣٣ (dîdevan e, hevrî têne çêkirinê? Ewan (filan) ji bona Yezdan ra jî hevrî çê kirine. (Muhemmed! Tu ji wan ra bê¬je): "Ka, navan li wan (perestvanên xwe bikin, ku em mêze bikin alyekî wanê babetê perestîyê heye?) ya jî gelo hûnê bêjin: "Tişt di zemîn da .hene, Yezdan bi wan nizane?" Ya jî hûn hey peyvên belaş dibêjin? Gotina wan nîne

Bi rastî (pelîd) ji bona wanê file ra kirinê wan daye xemilandinê (endezeyên wan xweşik tîne xûyandinê) û ewan ji rêya wî hatine fetilandinê. Û Yezdan kîjanî wunda .bike, îdî ji wî ra qe tu beled tune ye

Di jîna cîhanê da ji bona (wanê rê derketî ra) şapatek heye û bi sond! Şapata para .۳۴
.da hêj zortir e. Tu parisvanê ku ewana ji şapata Yezdan biparisîne, tune ye

Hecwekîya we bihişta, ku ji bona wanê xwe (ji bê fermanîya Yezdan) parisandine .۳۵
hatîye peymandanê (eva ye): "Di binê (darê) wê da çem dikişin, xwurek û sîhîyên wê .her hene." Encama wanê xwe paris, eva ye. Encama filan jî agir e

Ewanê (ku me di berê da ji wan ra pirtûk şandîye) bi vê pirtûka me li bal te da .۳۶
niqandîye şa dibin. Lê ji partîyan hinek hene! Ku bi hinekî (Qur'anê) bawer nakin. Tu (ji wan ra) bêje: "Ez hatime fer¬mankirinê, ku ez bi rastî perestîya Yezdan bikim û ez ji wî ra hevrîyan çê nekim, ez hey li bal (Yezdan da) gazî (we) dikim û êwra (para da) hey (li ".(bal Yezdan da ne

Me di berya te da pirtûkên hizger bi ezmanê komal ê wan li ser wan da hinartîye)) .۳۷
wusa jî me ser te da pirtûka (bi nav Qur'anê bi zimanê) Ereban hinartîye (ji bo ku tu bi wan biryarên wê, fermanê) berewanî bikî. Heke ji piştî, ku ji te ra zanîn hatibe, paşê tu ,bibî pewrewê (hewesa filan) îdî ji bona te re tu parisvan û serkarê

.ku te (ji şapata) Yezdan fereste bike tune ye

Û bi sond! Di berya te da jî (ewan pêxemberên wekî te meriv bûn) me li bal (kesan .٣٨ da) şandine ji bona wan ra jî jin û zar û ûrt me dane. (Ewan filan çi dibêjin bila bêjin, tu nexeyîde). Tu pêxemberek nikare bê destûra Yezdan beratên, ku meriv bi (pêkanîna wan bêzar dibin) bîne. (Ewan danê şapatê dipirsin, heya danê wan şapatan neyê, .şapat bi wan da nayê) loma ji bona her bûyerekî danê (hatina wê) heye

Ku ewa bûyera di wî danî da tê û di wî danî da diçe). Yezdan bi vîna xwe, tişta ku) .٣٩ bivê (di wan dana da) diheşîvîne û tişta bi mayîna wan bivê (ewan jî heya danê wan dihîle), Dayîka wan şixwa li bal Yezdan e: (di gewdê hemî heyan da genê pîvandayî hene. Yezdan ji wan genan kîjane pîr bûye, ya jî danê mirina wî hatîye, ewî di wî danî da dimirîne paşê hinek genên jîndarî, di şûna wan genên mirî da bi cîh dike. Her wusa ewan heya danê para da bi pîvayî tên û diçin. Lê dayîka wan genan di şûna xwe da .(dimîne

Heke em hinekî ji wê şapata ku me ji wan ra peyman daye (ji ber ku ewan bi te .٤٠ bawer nakin, bi wan da bînin); bi te bidine dîtinê, ya jî hêj te ewa şapata nedîtibe, em canê te bistînin, qe tu kovan tune ye, li ser te hey (eva heye), "Gelo te ewan biryarên me, ji wan ra

.gotîye ya ne gotîye?” Hijmara (xelat û celata wan jî) li ser me ye

Ma qey ewan nabînin, ku em zemîn tînin; li doranê wî em kêm dikin (ava ya em kavil .۴۱ dikin, ciwanan em kal dikin, dimirînin, zemînê wan ji destê wan derdixin, dixine destê hinekê mayî). Yezdan (bi van biryaran) berewanî dike. Tu kesê bikebe pey fermanê .(Yezdan bide pa¬ra tune ye. Ewa zû hijmarê (van biryaran e

Bi sond! Ewan (fileyên) di berya wan da jî endeze kirine (ku pêxemberên xwe, .۴۲ bixapînin). Lê hemî endeze (di zanîna) Yezdan da nin. Can çi ked bike ew bi wî dizane. !Wê fileyî jî bizanin ka dawya vê cîhanê ji bo kî re ne

Ewanê bûne file hene! (Muhemmed! Ji te ra) dibêjin: "Bi rastî tu (ji bal Yezdan da li .۴۳ bal me da bi pêxemberî) ne hatî şandıne." (Tu ji wan ra) bêje: "Di nîveka min û we da bi .nêhrewanî (şahid) Yezdan û ewê zanîna pirtûkê li bal heye, bes e

ترجمه اندونزی

.Dengan menyebut nama Allah Yang Maha Pemurah lagi Maha Penyayang

Alif laam miim raa. Ini adalah ayat- ayat Al Kitab (Al Quran). Dan Kitab yang diturunkan kepadamu daripada Tuhanmu itu adalah benar; akan tetapi kebanyakan manusia (tidak beriman (kepadanya).(۱

Allah- lah Yang meninggikan langit tanpa tiang (sebagaimana) yang kamu lihat, kemudian Dia bersemayam di atas Arasy, dan menundukkan matahari dan bulan. Masing- masing beredar hingga waktu yang ditentukan. Allah mengatur urusan (makhluk-Nya), menjelaskan tanda- tanda (kebesaran-Nya), supaya kamu meyakini (pertemuan (mu) dengan Tuhanmu.(۲

Dan Dia- lah Tuhan yang membentangkan

bumi dan menjadikan gunung- gunung dan sungai- sungai padanya. Dan menjadikan padanya semua buah-buahan berpasang- pasangan, Allah menutupkan malam kepada siang. Sesungguhnya pada yang demikian itu terdapat tanda- tanda ((kebesaran Allah) bagi kaum yang memikirkan.(٣

Dan di bumi ini terdapat bagian- bagian yang berdampingan, dan kebun- kebun anggur, tanaman- tanaman dan pohon kurma yang bercabang dan yang tidak bercabang, disirami dengan air yang sama. Kami melebihkan sebahagian tanam- tanaman itu atas sebahagian yang lain tentang rasanya. Sesungguhnya pada yang (demikian itu terdapat tanda- tanda (kebesaran Allah) bagi kaum yang berpikir.(۴

Dan jika (ada sesuatu) yang kamu herankan, maka yang patut mengherankan adalah ucapan mereka:" Apabila kami telah menjadi tanah, apakah kami sesungguhnya akan (dikembalikan) menjadi makhluk yang baru" Orang- orang itulah yang kafir kepada Tuhannya; dan orang- orang itulah (yang dilekatkan) belenggu di lehernya; mereka (itulah penghuni neraka, mereka kekal di dalamnya.(۵

Mereka meminta kepadamu supaya disegerakan (datangnya) siksa, sebelum (mereka meminta) kebaikan. padahal telah terjadi bermacam- macam contoh siksa sebelum mereka. Sesungguhnya Tuhanmu benar- benar mempunyai ampunan (yang luas) bagi manusia sekalipun mereka lalim, dan sesungguhnya Tuhanmu benar- (benar sangat keras siksa-Nya.(۶

Orang- orang yang kafir berkata:" Mengapa tidak diturunkan kepadanya (Muhammad) suatu tanda (kebesaran) dari Tuhannya" Sesungguhnya kamu hanyalah seorang pemberi peringatan; dan bagi tiap- tiap kaum ada orang yang memberi (petunjuk.(٧

Allah mengetahui apa yang dikandung oleh setiap perempuan, dan kandungan rahim yang kurang sempurna dan yang bertambah. Dan segala sesuatu pada sisi-Nya ada (ukurannya.(٨

Yang mengetahui semua yang gaib dan yang nampak; Yang Maha Besar lagi Maha (Tinggi.(٩

Sama saja (bagi

Tuhan), siapa di antaramu yang merahasiakan ucapannya, dan siapa yang berterus-terang dengan ucapan itu, dan siapa yang bersembunyi di malam hari dan yang (berjalan (menampakkan diri) di siang hari.(١٠

Bagi manusia ada malaikat- malaikat yang selalu mengikutinya bergiliran, di muka dan di belakangnya, mereka menjaganya atas perintah Allah. Sesungguhnya Allah tidak mengubah keadaan sesuatu kaum sehingga mereka mengubah keadaan yang ada pada diri mereka sendiri. Dan apabila Allah menghendaki keburukan terhadap sesuatu kaum, maka tak ada yang dapat menolaknya; dan sekali- kali tak ada (pelindung bagi mereka selain Dia.(١١

Dia- lah Tuhan yang memperlihatkan kilat kepadamu untuk menimbulkan ketakutan (dan harapan, dan Dia mengadakan awan mendung.(١٢

Dan guruh itu bertasbih dengan memuji Allah, (demikian pula) para malaikat karena takut kepada-Nya, dan Allah melepaskan halilintar, lalu menimpakannya kepada siapa yang Dia kehendaki, dan mereka berbantah- bantahan tentang Allah, dan Dia-(lah Tuhan Yang Maha keras siksa-Nya.(١٣

Hanya bagi Allah- lah (hak mengabulkan) doa yang benar. Dan berhala- berhala yang mereka sembah selain Allah tidak dapat memperkenankan sesuatu pun bagi mereka, melainkan seperti orang yang membukakan kedua telapak tangannya ke dalam air supaya sampai air ke mulutnya, padahal air itu tidak dapat sampai ke mulutnya. Dan (doa (ibadah) orang- orang kafir itu, hanyalah sia- sia belaka.(١٤

Hanya kepada Allah- lah sujud) patuh (segala apa yang di langit dan di bumi, baik dengan kemauan sendiri atau pun terpaksa(dan sujud pula) bayang- bayangnya di (waktu pagi dan petang hari.(١٥

Katakanlah:" Siapakah Tuhan langit dan bumi" Jawabnya:" Allah." Katakanlah:" Maka patutkah kamu mengambil pelindung-pelindungmu dari selain Allah, padahal mereka

tidak menguasai kemanfaatan dan tidak (pula) kemudaratan bagi diri mereka sendiri". Katakanlah:" Adakah sama orang buta dan yang dapat melihat, atau samakah gelap gulita dan terang benderang; apakah mereka menjadikan beberapa sekutu bagi Allah yang dapat menciptakan seperti ciptaan- Nya sehingga kedua ciptaan itu serupa menurut pandangan mereka" Katakanlah:" Allah adalah Pencipta (segala sesuatu dan Dia- lah Tuhan Yang Maha Esa lagi Maha Perkasa".(١۶

Allah telah menurunkan air (hujan) dari langit, maka mengalirlah air di lembah-lembah menurut ukurannya, maka arus itu membawa buih yang mengembang. Dan dari apa (logam) yang mereka lebur dalam api untuk membuat perhiasan atau alat-alat, ada (pula) buihnya seperti buih arus itu. Demikianlah Allah membuat perumpamaan (bagi) yang benar dan yang batil. Adapun buih itu, akan hilang sebagai sesuatu yang tak ada harganya; adapun yang memberi manfaat kepada manusia, maka ia tetap di bumi. Demikianlah Allah membuat perumpamaan- perumpamaan. ((١٧

Bagi orang- orang yang memenuhi seruan Tuhannya, (disediakan) pembalasan yang baik. Dan orang- orang yang tidak memenuhi seruan Tuhan, sekiranya mereka mempunyai semua (kekayaan) yang ada di bumi dan (ditambah) sebanyak isi bumi itu lagi besertanya, niscaya mereka akan menebus dirinya dengan kekayaan itu. Orang-orang itu disediakan baginya hisab yang buruk dan tempat kediaman mereka ialah (Jahanam dan itulah seburuk- buruk tempat kediaman.(١٨

Adakah orang yang mengetahui bahwasanya apa yang diturunkan kepadamu dari Tuhanmu itu benar sama dengan orang yang buta Hanyalah orang- orang yang (berakal saja yang dapat mengambil pelajaran,(١٩

(yaitu (orang- orang yang memenuhi janji Allah dan tidak merusak perjanjian,(٢٠)

dan orang- orang yang menghubungkan apa- apa

yang Allah perintahkan supaya dihubungkan, dan mereka takut kepada Tuhannya (dan takut kepada hisab yang buruk.(٢١

Dan orang- orang yang sabar karena mencari keridaan Tuhannya, mendirikan salat, dan menafkahkan sebagian rezeki yang Kami berikan kepada mereka, secara sembunyi atau terang- terangan serta menolak kejahatan dengan kebaikan; orang- (orang itulah yang mendapat tempat kesudahan (yang baik),(٢٢

yaitu) surga Adn yang mereka masuk ke dalamnya bersama- sama dengan orang-) orang yang saleh dari bapak- bapaknya, istri- istrinya dan anak cucunya, sedang (malaikat- malaikat masuk ke tempat- tempat mereka dari semua pintu;(٢٣

sambil mengucapkan):" Salamun `alaikum bima shabartum". Maka alangkah baiknya) (tempat kesudahan itu. (٢٤

Orang- orang yang merusak janji Allah setelah diikrarkan dengan teguh dan memutuskan apa- apa yang Allah perintahkan supaya dihubungkan dan mengadakan kerusakan di bumi, orang- orang itulah yang memperoleh kutukan dan bagi mereka (tempat kediaman yang buruk (Jahanam).(٢٥

Allah meluaskan rezeki dan menyempitkannya bagi siapa yang Dia kehendaki. Mereka bergembira dengan kehidupan di dunia, padahal kehidupan dunia itu ((dibanding dengan) kehidupan akhirat, hanyalah kesenangan (yang sedikit).(٢٦

Orang- orang kafir berkata:" Mengapa tidak diturunkan kepadanya (Muhammad) tanda (mukjizat) dari Tuhannya" Katakanlah:" Sesungguhnya Allah menyesatkan siapa yang Dia kehendaki dan menunjuki orang- orang yang bertobat kepada Nya", ((٢٧

yaitu) orang- orang yang beriman dan hati mereka menjadi tenteram dengan) mengingat Allah. Ingatlah, hanya dengan mengingat Allah- lah hati menjadi tenteram. ((٢٨

Orang- orang yang beriman dan beramal saleh, bagi mereka kebahagiaan dan (tempat kembali yang baik.(٢٩

Demikianlah, Kami telah mengutus kamu pada suatu umat yang sungguh telah berlalu beberapa umat sebelumnya, supaya kamu membacakan kepada mereka (Al

Quran) yang Kami wahyukan kepadamu, padahal mereka kafir kepada Tuhan Yang Maha Pemurah. Katakanlah:" Dialah Tuhanku tidak ada Tuhan (yang berhak disembah) selain Dia; hanya kepada-Nya aku bertawakal dan hanya kepada-Nya aku (bertobat".(٣٠

Dan sekiranya ada suatu bacaan (kitab suci) yang dengan bacaan itu gunung- gunung dapat digoncangkan atau bumi jadi terbelah atau oleh karenanya orang- orang yang sudah mati dapat berbicara, (tentu Al Quran itulah dia). Sebenarnya segala itu adalah kepunyaan Allah. Maka tidakkah orang- orang yang beriman itu mengetahui bahwa seandainya Allah menghendaki (semua manusia beriman), tentu Allah memberi petunjuk kepada manusia semuanya. Dan orang- orang yang kafir senantiasa ditimpa bencana disebabkan perbuatan mereka sendiri atau bencana itu terjadi dekat tempat kediaman mereka, sehingga datanglah janji Allah. Sesungguhnya Allah (tidak menyalahi janji.(٣١

Dan sesungguhnya telah diperolok- olokkan beberapa rasul sebelum kamu, maka Aku beri tangguh kepada orang- orang kafir itu kemudian Aku binasakan mereka. (Alangkah hebatnya siksaan- Ku itu!(٣٢

Maka apakah Tuhan yang menjaga setiap diri terhadap apa yang diperbuatnya (sama dengan yang tidak demikian sifatnya) Mereka menjadikan beberapa sekutu bagi Allah. Katakanlah:" Sebutkanlah sifat- sifat mereka itu". Atau apakah kamu hendak memberitakan kepada Allah apa yang tidak diketahui-Nya di bumi, atau kamu mengatakan (tentang hal itu) sekedar perkataan pada lahirnya saja. Sebenarnya orang- orang kafir itu dijadikan (oleh setan) memandang baik tipu daya mereka dan dihalanginya dari jalan (yang benar). Dan barang siapa yang disesatkan Allah, maka (baginya tak ada seorang pun yang akan memberi petunjuk.(٣٣

Bagi mereka azab dalam kehidupan dunia dan sesungguhnya azab akhirat adalah lebih keras dan tak ada

(bagi mereka seorang pelindung pun dari (azab) Allah.(٣٤

Perumpamaan surga yang dijanjikan kepada orang- orang yang takwa ialah (seperti taman). mengalir sungai- sungai di dalamnya; buahnya tak henti- henti, sedang naungannya (demikian pula) Itulah tempat kesudahan bagi orang- orang yang (bertakwa; sedang tempat kesudahan bagi orang- orang kafir ialah neraka. (٣٥

Orang- orang yang telah Kami berikan kitab kepada mereka bergembira dengan kitab yang diturunkan kepadamu, dan di antara golongan- golongan (Yahudi dan Nasrani) yang bersekutu, ada yang mengingkari sebahagiannya. Katakanlah:" Sesungguhnya aku hanya diperintah untuk menyembah Allah dan tidak mempersekutukan sesuatu pun dengan Dia. Hanya kepada-Nya aku seru (manusia) (dan hanya kepada-Nya aku kembali".(٣٦

Dan demikianlah, Kami telah menurunkan Al Quran itu sebagai peraturan (yang benar) dalam bahasa Arab. Dan seandainya kamu mengikuti hawa nafsu mereka setelah datang pengetahuan kepadamu, maka sekali- kali tidak ada pelindung dan (pemelihara bagimu terhadap (siksa) Allah.(٣٧

Dan sesungguhnya Kami telah mengutus beberapa Rasul sebelum kamu dan Kami memberikan kepada mereka istri- istri dan keturunan. Dan tidak ada hak bagi seorang Rasul mendatangkan sesuatu ayat (mukjizat) melainkan dengan izin Allah. (Bagi tiap- tiap masa ada Kitab (yang tertentu).(٣٨

Allah menghapuskan apa yang Dia kehendaki dan menetapkan (apa yang Dia (kehendaki), dan di sisi-Nya- lah terdapat Umulkitab (Lohmahfuz).(٣٩

Dan jika Kami perlihatkan kepadamu sebahagian (siksa) yang Kami ancamkan kepada mereka atau Kami wafatkan kamu (hal itu tidak penting bagimu) karena sesungguhnya tugasmu hanya menyampaikan saja, sedang Kami- lah yang (menghisab amalan mereka.(٤٠

Dan apakah mereka tidak melihat bahwa sesungguhnya Kami mendatangi daerah- -daerah (orang- orang kafir), lalu Kami kurangi daerah

daerah itu (sedikit demi sedikit) dari tepi- tepinya Dan Allah menetapkan hukum (menurut kehendak-Nya), tidak ada yang dapat menolak ketetapan-Nya; dan Dia-(lah Yang Maha cepat hisab-Nya.(۴۱

Dan sungguh orang- orang kafir yang sebelum mereka (kafir Mekah) telah mengadakan tipu daya, tetapi semua tipu daya itu adalah dalam kekuasaan Allah. Dia mengetahui apa yang diusahakan oleh setiap diri, dan orang- orang kafir akan (mengetahui untuk siapa tempat kesudahan (yang baik) itu.(۴۲

Berkatalah orang- orang kafir:" Kamu bukan seorang yang dijadikan Rasul". Katakanlah:" Cukuplah Allah menjadi saksi antaraku dan kamu, dan antara orang (yang mempunyai ilmu Al Kitab"(۴۳

ترجمه مالیزیایی

Dengan nama Allah, Yang Maha Pemurah, lagi Maha Mengasihani

Alif, Laam, Miim, Raa. Ini ialah ayat-ayat Kitab (Al-Quran); dan apa yang diturunkan kepadamu (wahai Muhammad) dari Tuhanmu adalah benar; tetapi kebanyakan (manusia tidak (mahu) beriman. (۱

Allah jualah yang menjadikan langit terangkat tinggi dengan tiada bertiang sebagaimana yang kamu melihatnya, kemudian Ia bersemayam di atas Arasy; dan Ia memudahkan matahari dan bulan (untuk faedah makhluk-makhlukNya) tiap-tiap satu dari keduanya beredar untuk suatu masa yang telah ditetapkan. Allah jualah yang mentadbirkan segala urusan; Ia menerangkan tanda-tanda kekuasaanNya satu-persatu, supaya kamu yakin kepada pertemuan Tuhan kamu (untuk menerima (balasan). (۲

Dan Dia lah yang menjadikan bumi terbentang luas, dan menjadikan padanya gunung-ganang (terdiri kukuh) serta sungai-sungai (yang mengalir). Dan dari tiap-tiap jenis buah-buahan, Ia jadikan padanya pasangan: dua-dua. Ia juga melindungi siang dengan malam silih berganti. Sesungguhnya semuanya itu mengandungi tanda-(tanda kekuasaan Allah bagi kaum yang (mahu) berfikir. (۳

Dan di bumi ada beberapa potong tanah yang berdekatan (tetapi berlainan

keadaannya); dan padanya ada kebun-kebun anggur, dan jenis-jenis tanaman serta pohon-pohon tamar (kurma) yang berumpun dan yang tidak berumpun; semuanya disiram dengan air yang sama; dan Kami lebihkan buah setengahnya dari setengahnya yang lain (pada bentuk, rasa, dan baunya) Sesungguhnya yang demikian itu mengandungi tanda-tanda kekuasaan Allah bagi orang-orang yang ((mahu) berfikir serta memahaminya. (۴

Dan jika engkau merasa hairan (wahai Muhammad), maka sungguh menghairankan perkataan mereka yang kafir itu (yang mengatakan): "Adalah apabila kami telah menjadi tanah betulkah kami pula akan hidup semula dalam bentuk kejadian yang baharu?" Mereka itulah orang-orang yang kufur ingkar kepada Tuhan mereka, dan merekalah yang dibelenggu dengan belenggu-belenggu pada leher mereka; dan (merekalah juga ahli neraka, mereka kekal di dalamnya. (۵

Dan mereka meminta kepadamu menyegerakan kedatangan perkara buruk (azab yang dijanjikan) sebelum mereka memohon kebaikan; padahal sesungguhnya telah berlaku sebelum mereka peristiwa-peristiwa azab yang telah menimpa orang-orang yang kafir seperti mereka. dan (ingatlah) sesungguhnya Tuhanmu Amat melimpah keampunanNya bagi manusia (yang bertaubat) terhadap kezaliman mereka, dan sesungguhnya Tuhanmu juga amatlah keras balasan azabNya (terhadap golongan (yang tetap ingkar). (۶

Dan berkatalah orang-orang yang kafir: "Mengapa tidak diturunkan kepada (Muhammad) sesuatu mukjizat dari Tuhannya?" Sesungguhnya engkau (wahai Muhammad) hanyalah seorang Rasul pemberi amaran (kepada orang-orang yang ingkar), dan tiap-tiap umat (yang telah lalu) ada Nabinya yang memimpin ke jalan (yang benar. (۷

Allah mengetahui akan apa yang dikandung oleh tiap-tiap ibu, dan mengetahui apa yang kurang dari yang dikandung dalam rahim itu atau yang lebih. Dan tiap-tiap (sesuatu adalah ditetapkan di sisiNya dengan kadar yang tertentu. (۸

Dia lah

yang mengetahui perkara-perkara yang ghaib dan yang nyata; Dia lah jua Yang (Maha Besar, lagi maha Tinggi (Yang mengatasi segala-galanya). (٩

Sama sahaja kepadaNya: sesiapa di antara kamu yang merahsiakan kata-katanya dalam hati dan yang menyatakannya; juga yang bersembunyi pada waktu malam (dan yang keluar berjalan pada waktu siang. (١٠

Bagi tiap-tiap seorang ada malaikat penjaganya silih berganti dari hadapannya dan dari belakangnya, yang mengawas dan menjaganya (dari sesuatu bahaya) dengan perintah Allah. Sesungguhnya Allah tidak mengubah apa yang ada pada sesuatu kaum sehingga mereka mengubah apa yang ada pada diri mereka sendiri. Dan apabila Allah menghendaki untuk menimpakan kepada sesuatu kaum bala bencana (disebabkan kesalahan mereka sendiri), maka tiada sesiapapun yang dapat menolak atau menahan apa yang ditetapkanNya itu, dan tidak ada sesiapapun yang dapat (menolong dan melindungi mereka selain daripadaNya. (١١

Dia lah yang memperlihatkan kilat kepada kamu, untuk menakutkan (dari panahan petir), dan memberi harapan (dengan turunnya hujan); dan Ia yang menjadikan awan (tebal yang berat (dengan air). (١٢

Dan Dia lah juga yang guruh dan malaikat bertasbih memujiNya, kerana takut kepadaNya. Dan Dia lah juga yang menghantarkan petir, lalu Ia mengenakan dengan panahannya kepada sesiapa yang dikehendakinya Dan mereka yang ingkar itu membantah (serta mendustakan Rasul) mengenai perkara yang berhubung dengan (Allah (dan kuat kuasaNya) Padahal Ia Amat keras azab seksanya. (١٣

Kuasa menerima ibadat yang benar adalah tertentu bagi Allah; dan benda-benda yang mereka sembah yang lain dari Allah, tidak akan dapat menyahut atau memberikan sesuatupun kepada mereka, hanyalah seperti orang yang membentangkan kedua tapak tangannya kepada air supaya sampai

ke mulutnya, padahal air itu sudah tentu tidak akan sampai kepadanya. Dan tiadalah (ibadat dan doa permohonan orang-orang kafir itu melainkan dalam kesesatan. (۱۴

Dan kepada Allah jualah sekalian makhluk yang ada di langit dan di bumi tunduk menurut, sama ada dengan sukarela atau dengan terpaksa; dan (demikian juga) (bayang-bayang mereka; pada waktu pagi dan petang. (۱۵

Bertanyalah (wahai Muhammad): "Siapakah Tuhan yang memelihara dan mentadbirkan langit dan bumi?" Jawablah: "Allah". Bertanyalah lagi: "Kalau demikian, patutkah kamu menjadikan benda-benda yang lain dari Allah sebagai Pelindung dan Penolong, yang tidak dapat mendatangkan sebarang manfaat bagi dirinya sendiri, dan tidak dapat menolak sesuatu bahaya?" Bertanyalah lagi: "Adakah sama, orang yang buta dengan orang yang celik? Atau adakah sama, gelap-gelita dengan terang? Atau adakah makhluk-makhluk yang mereka jadikan sekutu bagi Allah itu telah mencipta sesuatu seperti ciptaanNya, sehingga ciptaan-ciptaan itu menjadi kesamaran kepada mereka?" Katakanlah: "Allah jualah yang menciptakan tiap-tiap (sesuatu, dan Dia lah Yang Maha Esa, lagi Maha Kuasa". (۱۶

Ia menurunkan air (hujan) dari langit, lalu membanjiri tanah-tanah lembah (dengan airnya) menurut kadarnya yang ditetapkan Tuhan untuk faedah makhlukNya, kemudian banjir itu membawa buih yang terapung-apung. Dan dari benda-benda yang dibakar di dalam api untuk dijadikan barang perhiasan atau perkakas yang diperlukan, juga timbul buih seperti itu. Demikianlah Allah memberi misal perbandingan tentang perkara yang benar dan yang salah. Adapun buih itu maka akan hilang lenyaplah ia hanyut terbuang, manakala benda-benda yang berfaedah kepada manusia maka ia tetap tinggal di bumi. Demikianlah Allah menerangkan (misal-misal perbandingan. (۱۷

Bagi orang-orang yang menyahut seruan Tuhan mereka sahajalah balasan

yang sebaik-baiknya; dan orang-orang yang ingkar yang tidak menyahut seruanNya, kalaulah mereka mempunyai segala apa jua yang ada di bumi disertai dengan sebanyak itu lagi, tentulah mereka rela menebus diri dengannya. mereka itu disediakan baginya hitungan hisab yang seburuk-buruknya, serta tempat kembali (mereka ialah neraka jahanam; dan amatlah buruknya tempat tinggal itu. (١٨

Maka adakah orang yang mengetahui bahawa Al-Quran yang diturunkan kepadamu dari Tuhanmu itu (wahai Muhammad) perkara yang benar, sama dengan orang yang buta matahatinya? Sesungguhnya orang-orang yang mahu memikirkan hal itu (hanyalah orang-orang yang berakal sempurna. (١٩

Orang-orang yang menyempurnakan perjanjian Allah dan tidak merombak ((mencabuli) perjanjian yang telah diperteguhkan itu; - (٢٠

Dan orang-orang yang menghubungkan perkara-perkara yang disuruh oleh Allah supaya dihubungkan, dan yang menaruh bimbang akan kemurkaan Tuhan mereka, serta takut kepada kesukaran yang akan dihadapi semasa soaljawab dan hitungan (amal (pada hari kiamat); - (٢١

Dan orang-orang yang sabar kerana mengharapkan keredaan Tuhan mereka semata-mata, dan mendirikan sembahyang, serta mendermakan dari apa yang Kami kurniakan kepada mereka, secara bersembunyi atau secara terbuka; dan mereka pula menolak kejahatan dengan cara yang baik; mereka itu semuanya adalah (disediakan baginya balasan yang sebaik-baiknya pada hari akhirat; - (٢٢

Iaitu Syurga yang kekal yang mereka akan memasukinya bersama-sama orang-orang yang mengerjakan amal soleh dari ibu bapa mereka dan isteri-isteri mereka serta anak-anak mereka; sedang malaikat-malaikat pula akan masuk kepada (mereka dari tiap-tiap pintu; - (٢٣

Memberi hormat dengan berkata): "Selamat sejahteralah kamu berpanjangan,) disebabkan kesabaran kamu. Maka amatlah baiknya balasan amal kamu di dunia (dahulu. (٢٤

(Dan (sebaliknya) orang-orang yang merombak (mencabuli

perjanjian Allah sesudah diperteguhkannya dan memutuskan perkara-perkara yang disuruh oleh Allah supaya dihubungkan, serta mereka pula membuat kerosakan dan bencana di muka bumi, - mereka itu beroleh laknat, dan mereka pula beroleh balasan (hari akhirat yang seburuk-buruknya. (٢٥

Allah memewahkan rezeki bagi sesiapa yang dikehendakiNya, dan Ia juga yang menyempitkannya. Dan mereka (yang ingkar): bergembira dengan kehidupan dunia, sedang kehidupan dunia itu tidak lain, hanyalah kesenangan yang kecil dan tidak, (kekal berbanding dengan kesenangan hari akhirat. (٢٦

Dan orang-orang yang kafir berkata: "Mengapa tidak diturunkan kepada (Muhammad) satu mukjizat dari Tuhannya? "Katakanlah (wahai Muhammad): "Sesungguhnya Allah menyesatkan sesiapa yang dikehendakiNya (menurut undang-undang peraturanNya), dan memberi petunjuk ke jalan ugamanya, sesiapa yang (rujuk kepadaNya, - (٢٧

Iaitu) orang-orang yang beriman dan tenang tenteram hati mereka dengan)" (zikrullah". Ketahuilah dengan "zikrullah" itu, tenang tenteramlah hati manusia. (٢٨

Orang-orang yang beriman dan beramal soleh, beroleh kebahagiaan yang amat (mengembirakan dan tempat kembali yang sebaik-baiknya. (٢٩

Demikianlah, Kami utuskan engkau (wahai Muhammad) kepada satu umat yang telah lalu sebelumnya beberapa umat yang lain, supaya engkau membacakan kepada mereka Al-Quran yang Kami wahyukan kepadamu, sedang mereka kufur kepada (Allah) Ar-Rahman Katakanlah: "Dia lah Tuhanku, tiada Tuhan (yang berhak disembah) melainkan Dia. KepadaNyalah aku berserah diri, dan kepadaNyalah (tempat kembaliku (dan kamu semuanya)". (٣٠

Dan kalaulah ada mana-mana Kitab Suci yang dengan sebabnya gunung-ganang terbongkar bergerak dari tempatnya, atau dengan sebabnya bumi dipecah-belah mengeluarkan isi kandungannya, atau dengan sebabnya orang-orang yang telah mati dapat menjawab kata-kata yang dihadapkan kepadanya, maka Al-Quran ialah Kitab Suci yang mengandungi mukjizat. (Tetapi lahirnya sesuatu mukjizat

itu adalah menurut kehendak Allah), bahkan segala urusan tertentu bagi Allah. Maka tidakkah orang-orang yang beriman mengetahui bahawa kalaulah Allah menghendaki tentulah Ia memberi petunjuk kepada umat manusia seluruhnya, (lalu menjadikan mereka semuanya beriman). Dan orang-orang yang kafir itu (dengan sebab kekufuran mereka) sentiasa ditimpa bala bencana (ke atas diri atau harta benda mereka); atau pun bala bencana itu turun menimpa tempat-tempat yang berhampiran dengan tempat tinggal mereka (lalu menjadikan mereka gempar kecemasan), sehinggalah datang janji Allah (hari kiamat dan azabnya); (Sesungguhnya Allah tidak memungkiri janjiNya. (٣١

Dan sesungguhnya telahpun diejek-ejekkan Rasul-rasul yang diutus sebelummu (wahai Muhammad), lalu aku biarkan orang-orang yang tidak percayakan Rasul-rasul itu ke suatu masa yang tertentu, kemudian Aku menimpakan mereka dengan azab; (maka tidaklah terperi seksanya azabKu itu. (٣٢

Setelah diketahui demikian maka tidaklah patut disamakan Allah Tuhan yang berkuasa mengawas, tiap-tiap diri dan mengetahui akan apa yang telah diusahakan oleh diri-diri itu, (dengan makhluk yang tidak bersifat demikian). Dalam pada itu, mereka yang kafir telah menjadikan beberapa makhluk sebagai sekutu bagi Allah. Katakanlah (wahai Muhammad): "Namakanlah kamu akan mereka (yang kamu sembah itu). Atau adakah kamu hendak memberi tahu kepada Allah akan apa yang tidak diketahuiNya di bumi? Atau adakah kamu menamakannya dengan kata-kata yang lahir (sedang pada hakikatnya tidak demikian)?" Bahkan sebenarnya telah diperhiaskan oleh Iblis bagi orang-orang yang kafir itu akan kekufuran dan tipu daya mereka (terhadap Islam), dan mereka pula disekat oleh hawa nafsu mereka daripada menurut jalan yang benar. Dan (ingatlah) sesiapa yang disesatkan oleh Allah (dengan pilihannya yang salah) maka tidak ada sesiapapun yang

(dapat memberi hidayah petunjuk kepadanya. (٣٣

Mereka beroleh azab dalam kehidupan dunia, dan sesungguhnya azab hari akhirat lebih menyeksakan lagi; dan tiadalah bagi mereka, sesiapapun yang dapat (melindungi mereka dari azab Allah itu. (٣٤

Sifat Syurga yang dijanjikan kepada orang-orang yang bertaqwa itu ialah air sungai-sungainya sentiasa mengalir di sekitar tamannya; makanannya kekal tidak putus-putus dan naungannya sentiasa teduh. Itulah kesudahan usaha orang-orang yang (bertaqwa, sedang kesudahan usaha orang-orang yang kafir pula ialah neraka. (٣٥

Dan orang-orang yang Kami berikan Kitab, mereka bersukacita dengan apa yang Kami turunkan kepadamu (wahai Muhammad) dan di antara beberapa kumpulan dari orang-orang itu ada yang mengingkari sebahagiannya. Katakanlah: "Sesungguhnya aku hanya diperintahkan supaya menyembah Allah, dan supaya aku tidak mempersekutukanNya dengan sesuatu yang lain: kepadaNyalah aku menyeru (manusia semuanya untuk menyembahNya), dan kepadaNyalah tempat kembaliku ((dan kamu semuanya untuk menerima balasan)". (٣٦

Dan demikianlah Kami menurunkan Al-Quran sebagai hukum dalam bahasa Arab. Dan demi sesungguhnya, jika engkau (wahai Muhammad) menurut kehendak hawa nafsu mereka sesudah datangnya kepadamu wahyu pengetahuan (tentang kebenaran), maka tiadalah engkau peroleh dari Allah sesuatupun yang dapat mengawal dan memberi perlindungan kepadamu (dari perkara-perkara yang tidak (diingini). (٣٧

Dan demi sesungguhnya! Kami telah mengutus Rasul-rasul sebelummu, dan Kami jadikan untuk mereka isteri-isteri dan zuriat keturunan. Dan tiadalah sebarang kuasa bagi seseorang Rasul untuk mendatangkan sesuatu mukjizat melainkan dengan izin Allah. Tiap-tiap satu tempoh dan waktu ada baginya perkara dan hukum yang telah (ditentukan oleh "Suratan Azali". (٣٨

Allah menghapuskan apa jua yang dikehendakiNya dan Ia juga menetapkan apa jua yang dikehendakinya. Dan (ingatlah) pada sisiNya ada

(Ibu segala suratan". (۳۹"

Sama ada Kami perlihatkan kepadamu (wahai Muhammad) sebahagian dari azab yang Kami janjikan untuk mereka (yang ingkar) atau kami wafatkanmu sebelum melihatnya maka tidaklah menjadi hal kerana tanggunganmu hanyalah menyampaikan hukum-hukum yang kami turunkan kepadamu; dan urusan Kami (menghitung dan membalas amal mereka. (۴۰

Mengapa mereka yang kafir itu masih berdegil dan tidak mahu memerhatikan bahawa kekuasaan kami sentiasa menakluk bumi (yang mereka diami) dengan menjadikan dia kurang sedikit demi sedikit dari kebaikannya dan kemuliaannya? Dan (ingatlah) Allah menghukum menurut apa yang dikehendakiNya; tiada sesiapapun yang dapat menghalang hukumNya, dan dia lah juga yang amat cepat hitungan (hisabNya. (۴۱

Dan sesungguhnya orang-orang kafir yang sebelum mereka telah melancarkan rancangan jahat (terhadap Nabi-nabi mereka): oleh itu, (janganlah engkau bimbang kerana) bagi Allah jualah kuasa menggagalkan segala jenis rancangan jahat. Ia mengetahui apa yang diusahakan oleh tiap-tiap diri; dan orang-orang yang kafir akan mengetahui bagi siapakah balasan (yang baik dan yang buruk) pada hari akhirat (kelak. (۴۲

Dan orang-orang yang kafir itu berkata: "Engkau bukanlah seorang Rasul dari Allah". Katakanlah (kepada mereka): "Cukuplah Allah menjadi saksi antaraku dengan kamu, dan juga disaksikan oleh orang-orang yang ada ilmu pengetahuan mengenai Kitab (Allah". (۴۳

ترجمه سواحیلی

Kwajina la Mwenyeezi Mungu, Mwingi wa rehema, Mwenye kurehemu

Alif Lam Mym Ra. Hizo ni Aya za Kitabu. Na uliyoteremshiwa kutoka kwa Mola wako .۱ .ni haki, lakini watu wengi hawaamini

Mwenyeezi Mungu ndiye aliyeziinua mbingu bila ya nguzo mnazoziona kisha . ۲

akakamilisha (uumbaji) katika Arshi, na akalitiisha (kwenu) jua na mwezi, kila kimoj/a kinaendelea mpaka rnuda ulio wekwa. Yeye ndiye

anayeliendesha (kila) jambo, anazipambanua Aya ili mpate yakini ya kukutana na
.Mola wenu

Naye ndiye aliyeitandaza ardhi na akaweka humo majabali na mito. Na kila .٣
matunda akafanya humo viwili viwili dume na jike, huufunika usiku juu ya mchana,
.hakika katika hayo zimo dalili kwa watu wenye kufikiri

Na katika ardhi mna vipande vilivyokaribiana, na bustani za mizabibu na mimea .۴
(mingine) na mitende ichipuayo katika shina moja na isiyochipua, katika shina moja.
Vyote vinanyweshwelezwa kwa maji yale yale, na tunavifanya bora baadhi yake
.kuliko vingine katika kula, hakika katika hayo mnadalili kwa watu wanaofahamu

Na kama ukistaajabu basi cha ajabu ni usemi wao: Je, tutakapokuwa mchanga, .۵
kweli tutakuwa katika umbo jipya? Hao ndio waliomkufuru Mola wao, na hao ndio
wenye minyororo katika shingo zao, na hao ndio watu wa Motoni, humo watakaa
.milele

Na wanakuhimiza (ulete) mabaya kabla ya mema, hali zimekwisha pita adhabu za .۶
kupigiwa mfano kabla yao. Na hakika Mola wako ni Mwenye msamaha kwa watu juu
.ya dhulma yao, na hakika Mola wako ni Mkali wa kuadhibu

Na wanasema wale waliokufuru, mbona hakuteremshiwa dalili kutoka kwa Mola .٧
.wake? Hakika wewe ni muonyaji tu, na kila kaumu ina Kiongozi

Mwenyeezi Mungu anajua abebacho kila mwanamke, na yanavyoviharibu .٨
.rnatumbo na yanavyovizidisha. Na kila kitu kiko kwake kwa kipimo

.Mjuzi wa siri na dhahiri, Mkuu aliye juu .٩

Ni sawa (kwake) anayeficha kauli miongoni mwenu na anayeidhihirisha na .١٠
.ajifichaye usiku na aendaye mchana

Kila mtu) anakundi (la Malaika) mbele yake na nyuma yake, wanamlinda kwa amri) .١١
ya Mwenyeezi

Mungu. Hakika Mwenyeezi Mungu habadili yaliyoko kwa watu mpaka wabadili yaliyomo katika nafsi zao. Na Mwenyeezi Mungu anapowatakia watu adhabu, basi .hakuna cha kuzuia wala hawana mlinzi yeyote badala yake

Yeye ndiye ambaye anayekuonyesheni umeme kwa khofu na tamaa, na huyaleta .۱۲
.mawingu mazito

Na radi inamsabihi kwa sifa zake na Malaika (humsabihi) kwa kumuogopa, na .۱۳
hupelekea mapigo ya radi na kumpiga nayo amtakaye, nao wanabishana juu ya
.Mwenyeezi Mungu hali yeye ni Mkali wa kuadhibu

Kwake ndiyo maombi ya haki, na wale wanaowaomba badala yake hawawajibu .۱۴
chochote, isipokuwa kama yule anyooshaye mikono yake miwili kwenye maji ili yafikie
.kinywani mwake, lakini hayakifikii. Na hayako maombi ya makafiri ila katika upotovu

Na viliomo mbinguni na katika ardhi vinamsujudia Mwenyeezi Mungu tu vikitaka .۱۵
.visitake. Na (pia) vivuli vyao asubuhi najioni

Sema: Ni nani Mola wa mbingu na ardhi? sema: Ni Mwenyeezi Mungu. Sema je, .۱۶
mnafanya viongozi badala yake, ambao hawamiliki kwa ajili nafsi zao nafuu wala
dhara? sema: Je wanaweza kuwa sawa kipofu na aonaye? Au vinaweza kuwa sawa
giza na nuru? Au wamemfanyia Mwenyeezi Mungu washirika ambao wameumba
kama kuumba kwake, kwa hiyo viumbe (vya pande mbili) vimefanana kwao? sema:
.Mwenyeezi Mungu ndiye Muumbaji wa kila kitu naye ni Mmoja, Mwenye nguvu

Ameteremsha maji kutoka mawinguni na mabonde yakapitisha maji kwa kadiri .۱۷
yake, na mafuriko ya maji yakachukua mapovu yaliyo juu ya maji. Na katika vile
wanavyo yeyusha katika moto kwa kutaka mapambo au vyombo vingine, (huja) povu
.mfano wake. Hivyo ndivyo Mwenyeezi Mungu anavyotoa mfano wa haki na batili

Basi lile povu linapita kama takataka, lakini vile vinavyowafaa watu vinakaa katika .ardhi. Hivyo ndivyo Mwenyeezi Mungu anavyopiga mifano

Watapata wema wale waliomwitikia Mola wao. Na wale wasiomwitikia, hata kama .١٨ wangelikuwa na vilivyomo ardhini (na vingine) kama hivyo pamoja navyo, bila shaka wangelivitoa kujikombolea. Hao watakuwa na hesabu mbaya, na makao yao ni !Jahannam, na ni mahala pabaya palioje

Je, anayejua kuwa yaliyo teremshwa kwako kutoka kwa Mola wako ni haki, ni .١٩ .kama aliye kipofu? wenye akili tu ndio wanaozingatia

.Ambao hutimiza ahadi ya Mwenyeezi Mungu wala hawavunji mapatano .٢٠

Na ambao huyaunga aliyoamuru Mwenyeezi Mungu yaungwe, na humuogopa .٢١ .Mola wao, na huiogopa hesabu kubwa

Na ambao husubiri kwa kutaka radhi ya Mola wao, na wakasimamisha swala na .٢٢ wakatoa katika vile tulivyo wapa, kwa siri na dhahiri, na wakayaondoa maovu kwa .(mema, hao ndio watakaopata malipo (mema) ya nyumba (ya Akhera

Bustani za milele, wataziingia wao na waliofanya wema miongoni mwao baba zao .٢٣ .na wake zao na kizazi chao na Malaika watawaingilia katika kila mlango

Amani juu yenu, kwa sababu mlisubiri, basi ni mema yaliyoje matokeo ya nyumba .٢٤ .((ya Akhera

Na wale wanaovunja ahadi ya Mwenyeezi Mungu baada ya kuifunga, na wanakata .٢٥ aliyoyaamuru Mwenyeezi Mungu yaungwe, na wanafanya uharibifu katika ardhi, hao .ndio watapata laana, watapata nyumba mbaya

Mwenyeezi Mungu hukunjua riziki kwa amtakaye na hukunja. Na wamefurahia .٢٦ .maisha ya dunia, hali maisha ya dunia mbele ya Akhera si kitu ila ni starehe ndogo tu

Na wanasema wale waliokufuru: Kwa nini hakuteremshiwa Muujiza kutoka kwa .٢٧ Mola

wake? Sema: Hakika Mwenyeezi Mungu humpoteza ambaye anataka na
.humuongoza anayetaka kurejea kwake

Wale walioamini na zikatulia nyoyo zao kwa kumkumbuka Mwenyeezi Mungu, . ۲۸
.sikilizeni! kwa kumkumbuka Mwenyeezi Mungu, nyoyo hutulia

.Wale walioamini na kufanya vitendo vizuri raha itakuwa yao, na marejeo mema .۲۹

Hivyo ndivyo tumekuleta katika watu ambao wamekwisha pita kabla yao watu . ۳۰
wengine, ili uwasomee tunayokufunulia, na wao wanamkufuru Rahmani sema: yeye
ndiye Mola wangu, hakuna aabudiwaye ila Yeye tu. Nimemtegemea na marejeo
.yangu ni kwake

Na kama ingelikuwako Qur'an ndiyo inayoendeshewa milima, na kupasuliwa ardhi, .۳۱
na kusemeshewa wafu, (basi ingelikuwa Qur'ani hii). Bali mambo yote ni ya
Mwenyeezi Mungu, Je, hawajajua walioamini kuwa Mwenyeezi Mungu angelipenda
bila shaka angeliwaongoza watu wote? Wala msiba hautaacha kuwafikia wale
waliokufuru kwa sababu ya yale waliyoyafanya au utashuka karibu na nyumba yao
.mpaka ifike ahadi ya Mwenyeezi Mungu, hakika Mwenyeezi Mungu havunji miadi

Na kwa hakika Mitume walifanyiwa mzaha kabla yako, lakini niliwapa nafasi wale .۳۲
.(waliokufuru, kisha nikawakamata basi ilikuwaje adhabu (yangu

Je aliye msimamizi juu ya kila nafsi kwa yale iliyoyachuma, na wakamfanyia . ۳۳
Mwenyeezi Mungu washirika sema: Watajeni. Au mtamwambia asiyo yajua katika
ardhi au ni maneno matupu? Bali wamepambiwa walio kufuru hila zao na wakazuiliwa
.njia (ya haki). Na ambaye Mwenyeezi Mungu amempoteza hana wa kumuongoza

Wanayo adhabu katika maisha ya dunia na bila shaka adhabu ya Akhera ni ngumu .۳۴
.zaidi wala hawatakuwa na wa kuwalinda kwa Mwenyeezi Mungu

Mfano wa Pepo waliyoahidiwa wamchao, chini yake inapita mito. Matunda yake ni .۳۵
,ya daima na pia kivuli chake

huo ndio mwisho wa wale wamchao Mwenyeezi Mungu na mwisho wa makafiri ni .Moto

Na wale tuliowapa Kitabu wanafurahia uliyoteremshiwa na katika makundi .۳۶ (mengine) wako wanaoyakataa baadhi yake sema: Nimeamrishwa kumwabudu Mwenyeezi Mungu tu wala nisimshirikishe, kuendea kwake ndio ninaita na kwake ni .marejeo yangu

Na hivyo tumeiteremsha hukumu iliyo wazi, na kama ukifuata matamanio yao .۳۷ baada ya kukufikia elimu hutakuwa na kiongozi wala mlinzi mbele ya Mwenyeezi .Mungu

Na bila shaka tuliwapeleka Mitume kabla yako, na tukawapa wake na watoto na .۳۸ haiyumkini kwa Mtume kuleta Muujiza isipokuwa kwa idhini ya Mwenyeezi Mungu, .kila muda unayo hukumu

Mwenyeezi Mungu hufuta ayatakayo na huimarisha (ayatakayo) na asili ya .۳۹ .hukumu iko kwake

Na kama tukikuonyesha baadhi ya tuliyowaahidi, au tukikufisha, basi juu yako ni .۴۰ .kufikisha tu, na juu yetu ni kuhesabu

Je hawakuona kuwa tunaifikia ardhi tukiipunguza mipaka yake? Na Mwenyeezi .۴۱ .Mungu huhukumu, hakuna wa kuibadili hukumu yake, naye ni Mwepesi wa kuhesabu

Na wamekwisha fanya vitimbi wale waliokuwa kabla yao lakini vitimbi vyote ni vya .۴۲ Mwenyeezi Mungu, anajua inayoyachuma kila nafsi, na makafiri watajua ni ya nani .(nyumba ya mwisho (Akhera

Na wanasema waliokufuru: Wewe si Mtume. Sema: Mwenyeezi Mungu anatosha .۴۳ .kuwa shahidi baina yangu na baina yenu, na (pia) yule mwenye elimu ya Kitabu

تفسير سوره

تفسير الميزان

صفحه ی ۳۸۶

سوره رعد

[سوره الرعد (۱۳): آیات ۱ تا ۴]

ترجمه آیات بنام خدای رحمان و رحیم.

المر، اینها آیه های کتاب خداست، و آنچه از پروردگارت به تو نازل شده درست است، ولی بیشتر مردم باور نمی دارند (۱).

خدا همان کسی است که آسمانها را بدون ستونی

که ببینید برافراشته، سپس به عرش استیلا یافت و خورشید و ماه را به خدمت گرفت، که هر یک در مدتی معین سیر می کنند، کارها را او تدبیر می کند و آیات را او توضیح می دهد تا شاید به معاد و قیامت ایمان بیاورید (۲).

اوست که زمین را بگسترد، و در آن کوه ها و جویهایی قرار داد و از هر قسم میوه دو صنف پدید آورد، شب را با روز می پوشاند، که در اینها برای گروهی که بیندیشند عبرتها است (۳).

در زمین، قطعه های پهلوی هم هست و با باغهایی از انگور و کشت و نخل، از یک بن و غیر یک بن، که از یک آب سیراب می شوند، و ما میوه های بعضی از آنها را بر بعضی دیگر مزیت داده ایم، که در اینها برای گروهی که تعقل کنند عبرتهاست (۴).

بیان آیات [آهنگ کلی سوره: اثبات آیت بودن و حقانیت قرآن کریم

غرض این سوره بیان حقیقت قرآنی است که بر رسول خدا (ص) نازل شده، و اینکه این قرآن معجزه و آیت رسالت است، و اما اینکه کفار آن را آیت و معجزه نشمرده و به عنوان تعریض بر آن گفتند:" چرا آیتی از ناحیه پروردگارش نازل نشد"؟ گفتارشان مردود است، و رسول خدا (ص) نباید به آن اعتنا کند، و ایشان هم سزاوار نیست که چنین سخنی بگویند.

دلیل بر این معنا هم آیه ابتدای سوره است که می فرماید:" وَ الَّذِی أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ الْحَقُّ وَ لکِنَّ أَکْثَرَ النَّاسِ لا یُؤْمِنُونَ"، و آیه آخر سوره است که می فرماید:" وَ یَقُولُ الَّذِینَ کَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ کَفی بِاللَّهِ شَهِیداً بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ" و نیز

جمله" لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ" است، كه مكرر از ايشان حكايت شده.

و خلاصه بيان اين است كه رسول خدا (ص) را مخاطب قرار مى دهد به اينكه اين قرآن كه بر تو نازل شده حق است، حقى كه مخلوط به باطل نيست، زيرا آنچه كه اين قرآن بدان دعوت مى كند توحيدى است كه آيات تكوينى از قبيل بپاداشتن آسمانها، گستردن زمين، تسخير آفتاب و ماه، و ساير عجايبى كه خدا در تدبير آسمانها و زمين و غرايبى كه در تقدير آنها بكار برده، همه بر آن دلالت دارند.

و نيز دليل ديگر بر حقانيت آن، اخبار و آثار گذشتگان است كه رسولان با بيناتى بسويشان آمدند، و ايشان كفر ورزيده و تكذيبشان كردند، و خدا هم ايشان را به گناهانشان بگرفت، اين است آنچه كه اين كتاب مشتمل بر آن است، و همين خود آيتى است كه بر رسالت تو دلالت مى كند.

و اينكه گفتيم تعريضشان به قرآن مردود است، دليلش اين است كه اولا تو شانى بجز انذار مردم ندارى، و اينطور نيست كه هر وقت هر كارى بخواهى بكنى بتوانى، تا آنكه از تو معجزاتى دلبخواه خود تراشيده به مثل اين كلمات بر تو تعريض كنند.

و ثانيا هدايت و اضلال هم آن طور كه ايشان پنداشته اند در وسع آيات و معجزات نيست

تا انتظار داشته باشند با آوردنت معجزه اى كه ايشان پيشنهاد كرده اند هدايت شوند، و از ضلالت برهند، زيرا هدايت و ضلالت به دست خداست، او است كه بر اساس نظامى حكيمانه هر كه را بخواهد هدايت و هر كه را بخواهد گمراه مى كند.

و اما اينكه گفتند" لَسْتَ مُرْسَلًا- تو

فرستاده خدا نیستی" در جوابشان همین یک دلیل برای تو کافی است که خدا در کلام خود به رسالت تو شهادت داده، و معارف حقه ای که در قرآن تو است شاهد آنست.

از جمله حقایق باهر و واضحی که در خصوص این سوره آورده، حقیقتی است که جمله" أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً ..."، «۱» و جمله" أَلا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ" «۲» و جمله" يَمْحُوا اللَّهُ ما يَشاءُ وَ يُثْبِتُ وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْكِتابِ" «۳» و جمله" فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعاً" «۴» متضمن آنست.

[مکی بودن سوره رعد و اشاره به اقوال دیگر در این مورد]

این سوره بطوری که از سیاق آیاتش و از مطالبی که مشتمل بر آنست برمی آید تمامیش در مکه نازل شده، و از بعضی «۵» از مفسرین هم نقل شده که گفته اند: همگی آن مکی است مگر آخرین آیه آن که در مدینه در شان" عبد اللَّه بن سلام" نازل شده، و این قول را" به کلبی" و" مقاتل" نسبت داده اند.

و لیکن این قول صحیح نیست، زیرا می بینیم که مضمون آخرین آیه آن، همان مضمون اولین آیه آنست که فرموده:" وَ الَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ".

بعضی «۶» دیگر گفته اند: تمامی سوره در مدینه نازل شده مگر دو آیه از آن، یکی آیه" وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ ..."، و یکی هم آیه بعدی آن، و این قول را به" حسن" و" عکرمه" و" قتاده" نسبت داده اند. این نیز صحیح نیست، بخاطر مضامینی که دارد، زیرا مضامین آن با وضعی که مسلمین در مدینه داشتند تطبیق نمی کند.

بعضی «۷» دیگر گفته اند: تنها آیه" وَ لا يَزالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِما صَنَعُوا قارِعَةٌ ..."،

در مدینه، و بقیه در مکه نازل شده است. و گویا صاحب این قول اعتماد کرده است بر وصفی که ________________

(۱) و از آسمان، آبی فرستاد. سوره بقره، آیه ۲۲.

(۲) آگاه باشید که (تنها) با یاد خدا دلها آرام می گیرد. سوره رعد، آیه ۲۸.

(۳) خدا هر چه را بخواهد محو و هر چه را بخواهد اثبات می کند و اصل کتاب مشیت در پیش او است. سوره رعد، آیه ۳۹.

(۴) پس همه مکر و تدبیرها در نزد خدا است. سوره رعد، آیه ۴۲.

(۵ و ۶) تفسیر مجمع البیان، ج ۴، ص ۱۳۵، ط بیروت.

(۷) روح المعـــــــــــــــــــــــــــانی، ج ۱۳، ص ۸۴، ط بیروت.

مسلمین بعد از هجرت به مدینه و قبل از فتح مکه داشته اند، و چون دیده که آیه مذکور با آن وضع انطباق دارد، گفته که در مدینه نازل شده، و لیکن بزودی در تفسیر خود آیه بیانی خواهد آمد که خواننده خواهد دید معنای آیه با وضع آن روز مسلمین در مدینه تطبیق ندارد.

" المر تِلْکَ آیاتُ الْکِتابِ وَ الَّذِی أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ الْحَقُّ ... ".

حروف " الف، لام، میم، راء " که این سوره با آن افتتاح شده مجموع حروفی است که سوره های " الم "، و " الر " با آن افتتاح می شود، هم چنان که معارفی که در این سوره بیان شده مجموعه ای از معارفی است که در این دو صنف سوره به آنها اشاره شده، و ما امیدواریم ان شاء اللّه العزیز در آینده نزدیکی شرحی در این باره بدهیم.

ظاهر سیاق این آیه و دو آیه بعدی آن، با در نظر داشتن اتصالی که بهم دارند، و با در نظر گرفتن این معنا که

نشانه های عالم وجود را از بلند داشتن آسمانها و گستردن زمین و تسخیر شمس و قمر و غیر اینها می شمارند، و با اینکه همه اینها بر توحید خدای سبحان دلالت دارند، که سراپای قرآن کریم و دعوت حقه آن همین توحید است، و با در نظر گرفتن این معنا که آیات مذکور می فرماید: اگر در تفصیل این آیات، تدبر و تفکر کنید یقین به مبدأ و معاد، و علم به این معنا برایتان حاصل می شود که آنچه بر پیغمبر نازل شده حق است.

[معنای جمله:" تِلْكَ آياتُ الْكِتابِ" و دلالت آن بر آیات کتاب طبیعت و کتاب وحی

با در نظر داشتن این قرائن و معانی، ظاهر آیات این می شود که: مراد از آیاتی که کلمه" تلك" بدان اشاره می کند همین موجودات عالم کون، و اشیای خارجی است که در نظام عام الهی مسخر شده اند، و مراد از" کتاب" هم مجموع عالم کون است که می توان گفت به وجهی همان لوح محفوظ است، و یا به نوعی از عنایت و مجاز مراد از آن، قرآن کریم است، بخاطر اینکه مشتمل بر آیات کونی است.

بنا بر این، در این آیه اشاره به دو نوع از دلالت است، یکی دلالت طبعی که آیات کونی و وجودی از آسمان و زمین و ما بین آن دو بر توحید دارد، دیگری دلالت لفظی که آیات کریمه قرآن که از ناحیه خدای تعالی بر پیغمبرش نازل شده، دارد و جمله" وَ لكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لا يُؤْمِنُونَ" استدراکی است متعلق به هر دو جمله، یعنی جمله" تِلْكَ آياتُ الْكِتابِ"، و جمله" وَ الَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ" نه تنها به جمله

آخری فقط.

آن گـاه معنای آیه- و خـدا داناتر است- چنین می شود: این موجودات و نظامی که در عالم کون است (و اگر با لفظ" تلک" که اشـاره به دور است اشاره کرد برای این بود که ارتفاع مکانت و عظمت آنها را برسانـد) آیات کتاب عمومی تکوینی اسـت که دلالت می کنـد بر اینکه خـدای سـبحان واحـد است و برای او شـریکی در ربوبیت نیست، و قرآنی که بسوی تو نازل شـده

حق خـالص است و در آن باطل نیست،- و این خلوص از حرف" لام" در" الحق" اسـتفاده می شود که افاده حصـر می کنـد- پس این آیـات، آیـاتی است که در دلاـلتش قاطع است، و این قرآن حق است، و لیکن بیشتر مردم ایمان نمی آورنـد، نه به آن آیات دیدنی و نه به این آیات شنیدنی که نازل شده، و از لحن کلام، ملامت و عتاب فهمیده می شود.

پس، از آنچه گذشت معلوم شد که لام در کلمه" الحق" حصـر را می رساند، و مفادش این است که آنچه بسوی تو نازل شده فقط و فقط حق است، نه اینکه باطل محض و یا آمیخته به باطل باشد.

مفسـرین در ترکیـب ایـن آیه، و معنـای مفردات آن از قبیـل" اسم اشـاره"، معنـای کلمه" آیـات" و کلمه" کتـاب"، و معنـای حصـری که در" الحق" است، و اینکه مراد از" اکثر الناس" چیست به چنـد قول مختلف و متنوع اختلاف کرده انـد که ظاهرتر از همه و مناسب تر به سـیاق آیات، همان معنایی است که ما ذکر کردیم، و هر که بخواهد اقوال ایشان را به تفصـیل ببیند باید به کتب مطول مراجعه کند.

" اللَّهُ الَّذِی رَفَعَ السَّماواتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ

تَرَوْنَها ثُمَّ اسْتَوى عَلَى الْعَرْشِ ".

راغب در مفردات می گوید:" عمود" چیزی است که خیمه به آن تکیه دارد و می ایستد، و جمع آن، هم" عمد"- به ضم عین و میم- می آید و هم" عمد" به فتح عین و میم- و در آیه" فِی عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ" عمدهم قرائت کرده اند، و نیز در قرآن کریم آمده:" بِغَیْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها" «۱». و بعضی «۲» گفته اند: عمد- به دو فتحه-، اسم جمع عماد است نه جمع.

و غرض این آیه یاد دادن دلیل ربوبیت پروردگار متعال است، و اینکه او واحد است و شریک ندارد، و آن آسمانها است که بدون پایه و ستونی که بر آن تکیه داشته باشد و شما با چشمتان ببینید هم چنان مرفوع و بلند است، و در آن نظامی جریان دارد، شمسی و قمری دارد که تا زمانی معین در آن می چرخند، و ناچار باید کسی باشد که به این امور قیام بکند، آسمانها را بدون پایه بلند کند، نظام در آنها را منظم سازد شمس و قمر را مسخر کند، امور عالم را تدبیر نماید و این آیات را از یکدیگر جدا نموده یک به یک شرح دهد، تا شاید شما به لقای پروردگارتان یقین کنید، پس آن کسی که قائم به تدبیر عالم و تفصیل آیات است همان خداست، و در نتیجه تنها رب همه عالم او است، و رب دیگری غیر او نیست.

---

(۱) مفردات راغب، ماده" عمد".

(۲) روح المعانی، ج ۱۳، ص ۸۶، ط بیروت.

[وجه دلالت آیه:" الَّذِی رَفَعَ السَّماواتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ ..." بر وحدانیت رب و مدبر عالم و وجه آوردن قید:" ترونها"]

پس اینکه فرمود:" الَّذِی رَفَعَ السَّماواتِ

بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها" معنايش اين مى شود كه:

خداوند آسـمان را از زمين جدا كرد و ميان آن دو فاصـله اى گذاشت، فاصـله اى كه باعث شد آسـمان مسـلط بر زمين شود و اشعه خود را بر زمين بتاباند و باران و صاعقه خود را به زمين بفرستد، و همچنين آثار ديگر.

پس آسـمان بر بالاى زمين بدون سـتونى محسوس، كه انسان اعتماد آن را بر آن احساس كند ايستاده، در نتيجه هر انسانى بايد متوجه بشـود كه لا ـ بـد كسـى هست كه آن را بـدون سـتون نگهداشـته و نمى گـذارد جابجـا بشـود، و آن را از فرو ريختن از مدارش نگه داشته است.

آرى هر چند اسـتقرار آسـمانها در مستقر بلند خود بدون پايه و ستون، عجيب تر از استقرار زمين در مدار خود نيست، و هر دو در اين بابت محتاج به خداى تعالى هسـتند و با قدرت و اراده او در مدار خود ايسـتاده اند، و البته اين ايسـتادن از طريق اسبابى است كه مختص به همان زمين و آسمان است، و تازه اگر آسمانها بوسيله پايه هم ايستاده بودند باز بى نياز از احتياج به خداى تعالى و قـدرت و اراده او نبودنـد، پس تمامى موجودات در تمامى احوالشان محتاج بسوى خداى تعالى هسـتند، احتياج مطلقى كه هيچوقت و در هيچ حالى برطرف نمى شود.

و ليكن انسان- در عين اينكه قانون عليت كلى را مى بينـد و معتقـد است كه هر حادثه اى محتاج به علتى است كه آن را ايجاد كنـد، و در فطرتش جسـتجوى از علل حوادث و امور ممكنه نهفته شـده- وقتى بعضـى از حوادث را مقرون به علت مى بيند، و اين ديدنش چند بار در برابر حواسش تكرار مى شود، خود

بخود قانع می گردد، و دیگر از دیدن آن تعجب نمی کند و در صدد جستجوی از علت آن برنمی آید.

ولی وقتی دید هر جسم ثقیلی که از هوا رها شود مستقیما به زمین فرود می آید، آن گاه سقفی را مشاهده کند که بر بالای زمین زده شده و با اینکه پایه ای ندارد نمی افتد، قهرا تعجب می کند، و در جستجوی علت آن برمی آید، و آن قدر جستجو می کند تا پایه و ستونی برای آن پیدا کند، وقتی برای آن سقف، پایه ای یافت، و باز سقف دیگری دید و جستجوی دیگری کرد و پایه دیگری یافت و همچنین چند نوبت این معنا مکرر شد دیگر مغزش از جستجو متوقف شده برای بارهای بعدی به جستجو برنمی خیزد، چون می داند که هر چیز بلندی حتما پایه و ارکانی دارد.

اما اگر به امری برخورد که خارق این کلیت و این عادت مالوف باشد، مانند اجرام آسمانی که هر یک در مدار خود ایستاده دور می زند بدون اینکه بر پایه ای اعتماد داشته باشد، در این موقع که ناگهان و مثل کسی که از خواب بیدار شده باشد دلش از جای کنده شده، برای

جستجوی علت آن پر می زند.

پس اینکه فرمود: " رَفَعَ السَّماواتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها" و آسمانها را وصف کرد به اینکه پایه ای که شما ببینید ندارند، مقصودش این نبوده که آسمانها اصلا پایه ندارند، و در نتیجه وصف" ترونها" وصفی توضیحی بوده و مفهوم نداشته باشد، (و نتوان نتیجه گرفت که پس پایه های ندیدنی دارد).

و نیز مقصودش این نبوده که پایه های محسوس ندارند، تا بنا بر این در تقدیر معنایش این شود: حال که پایه ندارند پس خدا آنها را

بدون وساطت سببی سر پا نگهداشته است، و اگر پایه می داشتند مثل سایر چیزهایی که پایه دارند آن پایه ها نمی گذاشت بیفتند، و دیگر احتیاجی به خدای سبحان نداشتند.

آری معنای آیه شریفه این نیست، هم چنان که اوهام عامیانه همین را می پندارد که تنها چیزهای استثنایی را که علل و اسباب آنها معلوم نیست به خدا نسبت می دهند مانند امور آسمانی و حوادث جوی و روح و امثال آن.

زیرا کلام خدای تعالی صریح در این است که: اولا هر چیزی که اسم چیز بر آن اطلاق شود جز خدای تعالی، همه مخلوق خدا است، و هیچ خلق و امری خالی و بدون استناد به خدا نیست، هم چنان که فرمود:" اللَّهُ خالِقُ کُلِّ شَیْ ءٍ" «۱» و نیز فرمود:" أَلا لَهُ الْخَلْقُ وَ الْأَمْرُ" «۲».

و ثانیا تصریح می کند بر اینکه سنت اسباب در تمامی اجزای عالم جریان دارد، و خدا بر صراط مستقیم است (که همان صراط علیت و سببیت است).

و با این حال، دیگر معنا ندارد که این سنت در بعضی از امور جریان داشته باشد اما در اموری که به نظر ما استثنایی هستند جریان نداشته باشد و در نتیجه پاره ای از حوادث از قبیل حوادث زمینی را با واسطه اسبابش به خدا نسبت دهیم و بعضی دیگر (استثنائیات خلقت) را بدون واسطه و سبب مستند به او کنیم.

بنا بر این اگر مثلا سقفی را دیدیم که روی پایه خود ایستاده باید بگوییم به اذن خدا و با وساطت این سبب خاص ایستاده، و اگر جرمی آسمانی را ببینیم که بدون ستون ایستاده باز هم باید بگوییم که به اذن خدا و با وساطت اسبابی

مخصوص به خود، مانند طبیعت خاص یا جاذبه عمومی ایستاده.

---

(۱) خدا آفریدگار هر چیز است. سوره رعد، آیه ۱۶.

(۲) آگـــــاه بـــــاش کـــــه خلـــــق و امر از اوســـــت. ســـــوره اعراف، آیـــــه ۵۴.

وجه تقیید به جمله" بِغَیْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها" اینها نیست، بلکه وجه آن این است که می خواهد فطرت خواب رفته بشر را بیدار کند تا به جستجوی سبب آن برخیزد، و پس از جستجو، در آخر به خدای سبحان پی ببرد.

نظیر این مسلک را در آیه بعدی هم بکار برده و فرموده:" وَ هُوَ الَّذِی مَدَّ الْأَرْضَ وَ جَعَلَ فِیها رَواسِیَ وَ أَنْهاراً" که بزودی توضیحش خواهد آمد ان شاء اللّه.

[آیه شریفه:" اللَّهُ الَّذِی رَفَعَ السَّماواتِ ..." در مقام اثبات وحدت خدای تعالی در ربوبیت است

و چون مطلوب در این مقام- بطوری که از سیاق آیات برمی آید- توحید در ربوبیت و بیان این جهت بوده که خدای سبحان تنها رب هر چیز است و ربی بغیر او نیست، نه اثبات اصل صانع. لذا دنبال" رَفَعَ السَّماواتِ ..."، فرمود:" ثُمَّ اسْتَوی عَلَی الْعَرْشِ وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ ..." که خود دلیل بر تدبیر عمومی داشته و عالم را بهم متصل و اجزایش را بهم مربوط می سازد، این را فرمود تا اثبات کند که رب همه و مالک مدبر آن یکی است.

زیرا (در توضیح آن باید گفت که) وثنی ها که قرآن با ایشان مناظره می کند این معنا را منکر نیستند که خالق عالم و موجد آن یکی است و در ایجاد آن شریکی برایش نیست، و این همان خدای سبحان است، بلکه تنها چیزی که هست معتقدند که خداوند تدبیر هر شانی از

شؤون عالم و هر نوعی از انواع آن را به یکی از موجودات قوی واگذار کرده، مثلا تدبیر زمین را به یکی، آسمان را به یکی انسان و حیوان و تری و خشکی و جنگ و صلح و حیات و مرگ، هر کدام را به یکی سپرده، و آن موجودات قوی، شایسته پرستش اند تا از ما راضی شوند و خیر خود را به ما رسانیده از شرورشان ایمن گردیم، بنا بر این در رد مردمی که چنین اعتقاد دارند، تنها باید اثبات وحدت ربوبیت کرد نه توحید در ذات خدا، و اینکه واجب الوجودی غیر او نیست و تمامی موجودات به او منتهی می شوند، زیرا این مطالب اموری هستند که وثنی ها آن را انکار نکرده و هیچ ضرری به ایشان نمی زند.

از اینجا معلوم می شود جمله" الَّذِی رَفَعَ السَّماواتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها" که در صدر آیه جای گرفته مقدمه ای است برای جمله" ثُمَّ اسْتَوی عَلَی الْعَرْشِ ..."، نه اینکه در اقامه برهان، مقصود بالذات باشد، بنا بر این و زان این صدر نسبت به ذیلش و زان آیه" إِنَّ رَبَّکُمُ اللَّهُ الَّذِی خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ فِی سِتَّةِ أَیَّامٍ ثُمَّ اسْتَوی عَلَی الْعَرْشِ ..." «۱» و نظایر آنست نسبت به ذیل آن.

و نیز روشن می شود که جمله" بِغَیْرِ عَمَدٍ" متعلق است به" رفع"، و جمله" ترونها"

---

(۱) همانا پروردگار شما کسی است که آسمانها و زمین را در شش روز آفرید، آن گاه به عرش، پرداخت. سوره اعراف، آیه ۵۴ و سوره یونس، آیه ۳.

وصف" عمد است، و مراد این است که آنها را بدون پایه ای که دیدنی باشد بلند کرده است، و اما

اینکه بعضی ها «۱» گفته اند جمله" تَرَوْنَها" جمله ایست مستانفه و نو که غرض آن دفع دخلی است که ممکن است از شنیدن" رَفَعَ السَّماواتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ" به ذهن شنونده بیاید و بپرسد به چه دلیل بی ستون است؟ در جواب گفته شد:" ترونها" یعنی می بیند که ستون ندارد، وجه بعیدی است.

مگر اینکه مراد از سماوات را مجموع جهت بالای زمین با همه اجرام، از نجوم و کواکب و هوای متراکم بالای زمین و ابرها بدانیم، زیرا مجموع اینها بدون پایه ایستاده و برای انسان هم مشهود است.

" ثُمَّ اسْتَوی عَلَی الْعَرْشِ وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ"- گفتار در معنای عرش و معنای استواء و تسخیر در سوره اعراف آیه ۵۴ گذشت.

" کُلٌّ یَجْرِی لِأَجَلٍ مُسَمًّی"- در معنای این جمله گفته اند: یعنی هر یک از آن دو تا اجلی معین جریان دارند، که وقتی آن اجل سررسید می ایستند، اما ممکن است، بلکه رجحان هم دارد که بگوییم: ضمیری که حذف شده ضمیر جمع است که به همه آسمانها و شمس و قمر بر می گردد، زیرا حکم جریان و سیر، حکمی است عمومی که همه این اجسام محکوم به آن هستند.

و ما در تفسیر سوره انعام، آیه ۱ گفتاری در معنای اجل مسمی گذراندیم بدانجا مراجعه شود.

[معنای تدبیر و مراد از تدبیر امر عالم (یُدَبِّرُ الْأَمْرَ)]

" یُدَبِّرُ الْأَمْرَ"" تدبیر" به معنای این است که چیزی را دنبال چیزی بیاوری، و مقصود از آن این است که اشیای متعدد و مختلف را طوری تنظیم کنی و ترتیب دهی که هر کدام در جای خاص خود قرار بگیرد، بطوری که به محض تنظیم، آن غرضی که از هر کدام آنها داری

و فائـده ای که هر کدام دارد حاصل گردد و به خاطر متلاشـی شدن اصل، و فساد اجزاء، و تزاحم آنها با یکدیگر غرض مختل نشود.

وقـتی می گوینـد:" دبر امر البیت" معنـایش این است که امور خـانه و تصـرفاتی را که مربوط به آنست منظم نمود، بطوری که وضع آن رو به صلاح گذاشت و اهل آن از فواید مطلوب آن برخوردار شدند.

تدبیر امر عالم هم بهمین معنا است که اجزای آن را به بهترین و محکم ترین نظم منظم ________________

(۱) تفسـیر ابی السـعود، ج ۵، ص ۳.

سازد، بطوری که هر چیزی بسوی غایت مقصود از آن متوجه گشـته و سیر کند، و همین آخرین کمالی است که مخصوص به او است، و منتهی درجه و اجـل مسـمایی است که به سوی آن گسـیل شـده، همچنین مجموع آن را بـا نظمی عـام عالمی منظم سازد، بطوری که سـراپای عالم هم متوجه غایت کلی خود که همان رجوع و بازگشت به خداست بشود و در نتیجه بعد از دنیا آخرت هویدا گردد.

[معنای" تفصیل آیات" و اینکه مراد از آیات تکوینی است یا آیات کتاب وحی

" یُفَصِّلُ الْآیـاتِ لَعَلَّکُمْ بِلِقاءِ رَبِّکُمْ تُوقِنُونَ"- از ظاهر سـیاق برمی آیـد که مراد از" آیات"، همان آیات تکوینی است، و بنا بر این، مراد از" تفصـیل آیات" این می شود که بعضـی از بعضی دیگر جدا و متمایز و بعد از جدا شدن، متمایز شود، و این خود از سـنتهای الهی است که اشـیاء را از هم جـدا و هر کـدام را از دیگری متمایز سازد، و از هر کدام، آنچه که در ذات و باطنش نهفته است بیرون آورد، در نتیجه

نور از ظلمت، و حق از باطل، و خیر از شر، و صالح از طالح، و نیکوکار از مجرم متمایز گردد.

و لذا می بینیم دنبال جمله مورد بحث فرمود:" لَعَلَّكُمْ بِلِقاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ"، زیرا روز لقای پروردگار، همان روز ساعت و قیامت است که آن را" یوم الفصل" هم نامیده و وعده داده که در آن متقین را از مجرمین و فجار جدا سازد، و فرموده:" إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقاتُهُمْ أَجْمَعِينَ" «۱» و نیز فرموده:" وَ امْتازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ" «۲» و نیز فرموده:" لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَ يَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعاً فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ أُولئِكَ هُمُ الْخاسِرُونَ" «۳».

و مشهورتر در نزد مفسرین این است که مراد از آیات، آیات کتابهایی است که از ناحیه خدا نازل شده، بنا بر این، مقصود از تفصیل آیات به منظور جدا ساختن، عبارت می شود از شرح آن و بیان و پرده برداری از حقایق آن در کتابهایی که بر انبیاء نازل شده، تا مردم در آنها تدبر و تفکر کنند و حقایق آنها را بفهمند، زیرا در این صورتست که امید می رود به لقای پروردگار شان یقین پیدا نموده به سوی او بازگشت کنند.

این نظریه مشهورتر است در بین مفسرین، و لیکن آن معنایی که ما گذراندیم روشن تر و با سیاق آیات سازگارتر است.

و اگر فرمود:" لَعَلَّكُمْ بِلِقاءِ رَبِّكُمْ" و نفرمود:" لعلکم بلقائه" و به جای ضمیر" ه"

---

(۱) همانا روز قیامت روز جدایی مؤمن و کافر و وعده گاه همه آنان است. سوره دخان، آیه ۴۰.

(۲) امروز ای مجرمین از هم جدا شوید. سوره یس، آیه ۵۹.

(۳) تا خدا پلید را از پاکیزه جدا و ممتاز

کند، و بعضی از پلیدها را با بعضی درآمیزد و یک جا در جهنم قرار دهد، که آنها خودشان زیانکار بوده اند. سوره انفال، آیه ۳۷.

اسم ظاهر" ربکم" را آورد وجهش اینست که خواست در اثبات ربوبیت خدا اصرار و تاکید کند و به این معنا اشاره نماید که آن کسی که عالم را خلق، و امر آن را تدبیر نموده و در نتیجه رب آن شده او و رب شما نیز هست، پس ربی جز رب واحد نیست و او شریکی ندارد.

[برخی از نشانه ها و آیات تکوینی:" هُوَ الَّذِی مَدَّ الْأَرْضَ ..."]

" وَ هُوَ الَّذِی مَدَّ الْأَرْضَ وَ جَعَلَ فِیها رَواسِیَ وَ أَنْهاراً ...".

کلمه" رواسی" جمع" راسیه" و از ماده" رسی" و به معنای ثابت و برقرار است، و مراد از آن در اینجا کوه ها هستند که در جایگاه خود ثابت و استوارند، و کلمه" زوج" به معنای چیزیست که فرد نباشد، و بر مجموع هر دو امری که میانشان ازدواج است اطلاق می شود، هم چنان که بر یکی از آن دو نیز اطلاق می گردد، یعنی هم می توان گفت:" هما زوج- آن دو زوجند" و هم گفت" هما زوجان- آن دو، دو زوجند"، و در بسیاری از موارد کلمه" زوجان" با کلمه" اثنین" تاکید می شود تا دلالت کند بر اینکه مقصود از آن، دو عدد است نه چهار عدد، (چون به یک حساب، دو زوج، چهار تا می شود)، هم چنان که در آیه مورد بحث، این تاکید آمده.

کلمه" مد" در" مَدَّ الْأَرْضَ" به معنای گستردن است، یعنی زمین را به نحو شایسته ای که بشود در آن زندگی کرد و حیوان و نبات و

اشجار در آن پدید آیند، گسترده کرد.

و اینکه گستردن زمین را به خدای تعالی نسبت داد به منزله تمهید و مقدمه برای جمله ایست که به آن ملحق می شود، چنان که نظیر این را در آیه گذشته" اللَّهُ الَّذِی رَفَعَ السَّماواتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها" گفتیم که مقدمه است برای جملات بعد.

" وَ جَعَلَ فِیها رَواسِیَ وَ أَنْهاراً"- ضمیر در" فیها" به کلمه" ارض" برمی گردد، و کلام طوری ریخته شده که هر جمله، فرع جمله قبلی خودش است، و غرض از آن- و خدا داناتر است- بیان تدبیر خدا برای امور سکنه زمین از انسان و حیوان است، که چه تدابیری در حرکت آنها برای طلب رزق، و در سکونشان جهت آسایش بکار برده و بهمین منظور زمین را گسترده کرد، که اگر گسترده نمی کرد انسان و حیوان نمی توانست در آن ادامه زندگی دهد، و اگر هم یکسره گسترده می شد و در آن پستی و بلندی وجود نمی داشت باز هم صالح برای زندگی نبود، چون آبهایی که در آن ذخیره شده بر سطح آن جریان نمی یافت و زراعت و بستانی به وجود نمی آمد، و لذا خدای تعالی کوه های بلند و پای برجا در آن میخکوب کرده و آنچه آب از آسمان می فرستد در آن کوه ها ذخیره نموده و نهرهایی از اطراف آنها جاری و چشمه هایی بر دامنه ها روان می سازد، و کشتزارها و باغات را سیراب می کند، و میوه های مختلف تلخ و شیرین و تابستانی و زمستانی و اهلی و جنگلی ببار می آورد، و شب و روز را که دو عامل قوی در رشد میوه ها و حاصل ها است بر زمین مسلط می سازد، آری شب و روز سرما و

انبساط و انقباض موجودات زمین تاثیر دارند.

و نیز روشنی و تاریکی را که تنظیم کننده حرکات حیوانات و انسان است و سعی و کوشش آنها را در طلب رزق و سکونت و استراحتشان منظم می کند ببار می آورند.

پس گستردن زمین، راه را برای ایجاد کوه های ریشه دار، و کوه ها راه را برای جاری شدن نهرها و جاری شدن نهرها راه را برای پیدایش میوه های نر و ماده و رنگهای مختلف آن هموار ساخته، با ایجاد شب و روز اغراض مذکور به نحو کمال حاصل می گردد، و در همه اینها تدبیری است متصل و متحد که از وجود مدبری حکیم و واحد و بی شریک در ربوبیت کشف می کند، و در همه اینها آیاتی است برای مردمی که تفکر کنند.

[معنای اینکه خداوند میوه ها را" زَوْجَیْنِ اثْنَیْنِ " قرار داد و بیان طنطاوی در تطبیق این جمله با نر و ماده بودن گیاهان

" وَ مِنْ كُلِّ الثَّمَراتِ جَعَلَ فِيها زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ "- يعنی و از جميع ميوه هايی که ممکن است وجود يابد، در زمين انواع متخالف و مختلفی از حيث نوع، از حيث تابستانی و زمستانی، از حيث شيرينی و غير آن، و از حيث تری و خشکی آن قرار داد.

این معنای معروف در تفسیر کلمه" زَوْجَیْنِ اثْنَیْنِ " است، و بنا بر این تفسیر، مقصود از دو زوج، دو صنف خواهد بود که یک صنف با صنفی دیگر مخالف باشد، چه اینکه صنف سومی داشته باشد یا نداشته باشد، نظیر سایر مواردی که تثنیه به منظور تکرار آمده، مانند آیه" ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ " «۱»

که مقصود از تثنیه" کره"، رجوع بعد از رجوع است، هر چند از نظر کثرت خیلی زیاد شود.

طنطاوی در تفسیر جواهر در ذیل جمله" زَوْجَیْنِ اثْنَیْنِ" گفته است: خداوند در زمین از هر صنفی از میوه ها زوج قرار داده، یعنی دو تا یکی نر و یکی ماده، که ازدواج آنها در گلهاشان صورت می گیرد، علم جدید هم این معنا را کشف نموده و ثابت کرده که هر درخت و زراعتی میوه و دانه نمی بندد مگر اینکه نر و ماده آن با هم درآمیزند، چیزی که هست گاهی عضو نر با خود ماده و درخت و بوته ماده هست، مانند بیشتر درختان، و گاهی عضو نر در یک درخت است و عضو ماده در درختی دیگر، مانند درخت خرما.

آن دسته که عضو نر و ماده هر دو در یک بوته هستند گاهی هر دو در یک گل قرار دارند، و گاهی در دو گل، اولی مانند بوته پنبه، که عضو نر با عضو ماده آن در یک گل قرار دارند، و دومی مانند بوته کدو «۲».

---

(۱) پس دوباره نگاه کن، سوره ملک، آیه ۴.

(۲) تفسیر طنطاوی.

گفتار وی هر چند از حقایق علمیه ای است که هیچ تردیدی در آن نیست، و لیکن ظاهر آیه کریمه با آن مساعدت ندارد، زیرا ظاهر آن این است که خود میوه ها زوج و دو تا هستند، نه اینکه از درختی خلق می شوند که آن درختها زوج و دو تایی باشند، و اگر مقصود، درختهای آنها بود، مناسب بود بفرماید:" و کل الثمرات جعل فیها من زوجین اثنین- و همه میوه ها را از دو جفت قرار داد".

ولی البته این

مطلبی که وی گفته ممکن است از مثل آیه" سُبْحانَ الَّذِی خَلَقَ الْأَزْواجَ کُلَّها مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ" «۱» و همچنین از آیه" وَ أَنْزَلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَنْبَتْنا فِیها مِنْ کُلِّ زَوْجٍ کَرِیمٍ" «۲» و آیه" وَ مِنْ کُلِّ شَیْ ءٍ خَلَقْنا زَوْجَیْنِ لَعَلَّکُمْ تَذَکَّرُونَ" «۳» استفاده شود.

بعضی «۴» دیگر از مفسرین گفته اند: مراد از" زَوْجَیْنِ اثْنَیْنِ"، نر و ماده و شیرین و ترش، و سایر اصناف است، و بنا بر این زوجان چهار تا خواهند بود، نر و ماده که هر کدام از آن دو به صفاتی که بیشتر از یکی است مختلف می شوند، مانند شیرین و غیر آن، تابستانی و مخالف آن.

و لیکن این معنا همانطور که ملاحظه می کنید معنای صحیحی نیست.

" یُغْشِی اللَّیْلَ النَّهارَ"- یعنی با ظلمت شب نور روز را می پوشاند، و در نتیجه هوا تاریک می شود بعد از آنکه روشن بود. بعضی «۵» هم گفته اند که: مراد از آن، پوشاندن هر یک از شب و روز است طرف مقابل خود را، و اینکه شب دنبال روز می آید و روز دنبال شب و لیکن قرینه ای که بر این معنا دلالت کند در بین نیست «۶».

" إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِقَوْمٍ یَتَفَکَّرُونَ"- چون تفکر در نظامی که بر این عالم جریان دارد و حاکم بر آنست، و حکم می کند بر اینکه ابعاض این عالم مربوط بهم و ملایم و سازگار با همند، و همه را روی هم و هر جزئی از اجزای آن را متوجه غایتهای خاص بخود میکند خود

---

(۱) منزه است آن کس که همه زوجها را از روئیدنیهای زمین خلق کرده. سوره یس، آیه ۳۶.

(۲) و فرستادیم از آسمان آبی را

پس رویاندیم در زمین هر زوجی که در نوع خودش نیکو است.

سوره لقمان، آیه ۱۰.

(۳) و از هر چیز زوجی آفریدیم تا شاید شما متذکر شوید. سوره ذاریات، آیه ۴۹.

(۴) تفسیر القرآن العظیم، ج ۲، ص ۵۰۰.

(۵) تفسیر مجمع البیان، ج ۴، ص ۱۴۱، ط بیروت (۶) بعلاوه،" اغشاء" به معنی پوشانیدن و از نظر مخفی و مستور داشتن است، بنا بر این مناسب است که پوشانیدن، به تاریکی و ظلمت که مخصوص شب است نسبت داده شود نه روشنی و اظهار که خاصه روز است. ______________________________ صفحه ی ۳۹۹

کاشف از این است که این نظام بستگی به تدبیر واحد عقلی دارد که در نهایت اتقان و محکمی است، و این خود دلالت می کند بر اینکه رب واحدی دارد که در ربوبیتش شریک نداشته، عالمی است که دچار جهل نمی گردد، قادری است که در قدرتش مقهور کسی نمی شود، و نسبت به تمامی موجودات و مخصوصا انسان عنایت و توجه دارد و او را بسوی سعادت جاودانه اش سوق می دهد.

" وَ فِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجاوِراتٌ وَ جَنَّاتٌ مِنْ أَعْنابٍ وَ زَرْعٌ وَ نَخِيلٌ صِنْوانٌ وَ غَيْرُ صِنْوانٍ ...".

راغب در مفردات می گوید: کلمه" صنو" به معنای شاخه و جوانه ایست که از بیخ تنه درخت روئیده باشد مثلا گفته می شود:" هما صنوا نخله- این دو، دو شاخه از یک درخت خرما است که از ریشه آن جوانه زده"،" و فلان صنو ابیه- فلانی شاخه و جوانه پدر خویش است" و تثنیه صنو، صنوان، و جمع آن صنوان است، هم چنان که در قرآن کریم هم آمده:" صِنْوانٌ وَ غَيْرُ صِنْوانٍ" «۱». و نیز در باره کلمه" اکل" گفته: این کلمه

به معنای چیز خوردنی است، که هم با ضـمه کاف و هم با سـکون آن خوانـده می شود، خدای تعالی فرمود:" أَکُلُها دائِمٌ " و" اکله" برای مره است به معنای یک بار خوردن و" اکله" بر وزن لقمه است «۲».

[وجود اختلاف، تنوع، و تمایز در خلقت مستند به اختلاف اراده مسبب الاسباب عز و جل است

و معنـای آیه این است که: دلیـل اینکه گفتیم نظام جاری در عالم قائم به تـدبیر مـدبری است که خود جزء عالم نیست، و همه اشـیاء بالطبع در برابرش خاضـعند، و بر وفق مشیت او و آن طور که او بخواهد سیر می کنند، این است که در زمین قطعه هایی هست نزدیک بهم و همسایه هم که خاکش از نظر طبع شبیه بهم است و در آنها باغهای انگور می روید که خود از میوه هایی است که از نظر شـکل و رنگ و طعم و درشتی و ریزی و لطافت و خوبی بسیار با هم مختلفند، و همچنین حاصلهایی می روید که جنس و صـنف آنها مختلف است، گنـدم و جو این محل با گنـدم وجوه محل دیگر مختلف است. و نیز خرما می روید که بعضـیها مثـل همنـد، و از یـک ریشه جـوانه می زننـد، و بعضـی مثـل هم نیسـتند، بـا اینکه زمین یکی است و همه از یـک آب مشروب می شوند، و ما بعضی را بر بعضی بخاطر مزیت مطلوبی که در صفات آنست برتری دادیم.

حال اگر کسی بگوید: این اختلافات مربوط به طبیعتی است که هر کدام برای خود دارند، و یا بخاطر عوامل خارجی است که در آنها اثر می کند، و به هر یک شکل و رنگ ______________

(۱) مفردات راغب، ماده"

صنو ".

(۲) مفردات راغب، ماده " اکل ".

مخصوص و صفاتی جداگانه می دهد، زیرا علومی که متعرض شناسایی اشجار و گیاهان است و طبیعت خواص آنها را بطور مشروح بیان می کند هر یک از آنها را معلول عواملی می داند که در کیفیت تکوین آنها و آثار و خواص آنها دخالت دارند.

در جواب می گوییم: بله، و لیکن ما نیز می پرسیم که جهت این اختلافی که در عوامل داخلی و خارجی هست چیست، و چه باعث شده که این علتها مختلف شوند، و در نتیجه آثارشان هم مختلف گردد؟ و اگر علت این اختلاف را هم سراغ دهی باز از علت اختلاف آن علت می پرسیم، تا منتهی شوی به ماده ای که مشترک میان تمامی موجودات جسمانی بوده و یک، یک اجزای آن ماده با هم شبیهند و معلوم است که چنین ماده ای که در تمامی موجودات یکی است، نمی تواند علت این اختلافات که می بینیم بوده باشد، پس جوابی جز این نداری که ما فوق تمامی سببها سببی است که هم ماده عالم را ایجاد کرده و هم در آن، صورتها و آثار گوناگون و بی شماری به کار برده، و به عبارت دیگر، در این میان سبب واحدی است دارای شعور و اراده که این اختلافات، مستند به اراده های مختلف اوست که اگر اختلاف اراده های او نمی بود هیچ چیزی از هیچ چیز دیگر متمایز نمی شد.

و بر هر دانشمند متدبری لازم است که توجه داشته باشد و از این نکته غفلت نورزد که این آیات که اختلاف خلقت را مستند به اختلاف اراده خداوند می داند، در عین حال قانون علت و معلول را هم انکار نمی کند، کما اینکه بعضی خیال

کرده اند، زیرا اراده خدای سبحان مانند اراده ما صفتی نیست که عارض بر ذات باشد، و در نتیجه ذات با تغییر اراده ها تغییر یابد، بلکه این اراده های گوناگون، صفت فعل خداست و از علل تامه و اسباب اشیاء انتزاع می شود (در نظر شیعه، اراده صفت فعل است نه صفت ذات) و اختلاف آن باعث اختلاف در ذات نمی شود، این اجمال مطلب است تا ان شاء اللّٰه در محل مناسبی توضیحش از نظر خواننده بگذرد.

قرآن کریم از آنجایی که برهانش مبنی بر مقدماتی عقلی است که بدون آن حجت تمام نمی شد لذا دنباله آن فرمود:" إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ".

از بیانی که گذشت این معنا روشن گردید که اگر اختلاف در" اکل" را به خدای تعالی نسبت داده و فرموده:" ما برتری دادیم بعضی را بر بعضی در" اکل" بدون اینکه اسمی از واسطه این اختلاف و یا وسائط آن ببرد، مانند" رفع سماء" بدون پایه دیدنی، که بدون ذکر واسطه به خود خداوند نسبت داده، و همچنین گستردن زمین، و قرار دادن جبال و انهار که در همه آنها واسطه ها را اسقاط کرده.

و غرض از این اسقاط وسائط بیدار کردن فطرت خواب آلود شنوندگان بوده تا از

جایش کنده شده به جستجو و بحث از سبب این اختلاف برخیزد، و پس از جستجویش سرانجام به خدا که مسبب و قاهر بر همه اسباب است پی برد.

در این آیه شریفه التفات لطیفی از غیبت به تکلم با غیر به کار رفته، (با اینکه قبلا همه جا می فرمود اوست که چنین و چنان کرد) در اینجا میفرماید:" ما برتری دادیم بعضی را بر بعضی در

اکل" و بعید نیست نکته آن این باشد که سبب حقیقی را با کوتاهترین بیان معرفی کند، گویا کسی گفته است بعضی از آنها نسبت به بعضی دیگر برتری دارند، و سبب این برتری جز خدای سبحان کسی نیست، آن گاه خود گوینده خود را معرفی نموده، و با صیغه تکلم مع الغیر که تعظیم را می رساند اظهار کند که خود اوست آن سببی که دانشمندان در جستجویش هستند، و سایر اسباب همگی بسوی حضرت وی منتهی می گردند، آن گاه تمامی این مطالب را مختصر کرده و فرمود: ما برتری دادیم بعضی را بر بعضی.

و همین تعبیر به" ما"، خالی از اشعار به این معنا نیست که در این بین غیر از خدای سبحان اسباب الهی نیز در کارند، که به امر او عمل نموده، و همه به خدای سبحان منتهی می شوند. از آنچه گذشت این معنا روشن شد که سیاق آیه مورد بحث سیاق اقامه حجت بر توحید ربوبیت است نه بر اثبات صانع و یا توحید او، و خلاصه آن حجت این است که اختلاف اثری که در موجودات هست با اینکه ماده اصلی همه آنها یکی است از این حقیقت پرده برمی دارد که همه مستند به سببی هستند ما ورای این اصل مشترک که انتظام آن از مشیت و تدبیر اوست، پس مدبر عالم، خدای سبحان است و او رب آنست، و ربی غیر او ندارد. این است خلاصه حجتی که آیه در مقام اقامه آنست، پس اینکه از کلمات بعضی «۱» از مفسرین استفاده می شود که آیه در مقام اثبات اصل صانع است صحیح نیست.

علاوه بر آنچه گفته شد، به طوری

که از سیاق آیات برمی آید، آیات مورد بحث در مقام احتجاج علیه وثنی مذهبان است، که در عین اینکه وحدت ربوبیت را منکرند و ارباب گوناگونی اثبات می کنند، در عین حال به وحدت واجب الوجود اعتراف داشته، خدای عز اسمه را قبول دارند، و با اینکه قبول دارند، معنا ندارد برای اثبات او علیه ایشان استدلال شود.

و لذا بعضی «۲» از مفسرین به این اشکال تنبه و آگاهی یافته و گفته اند: آیه مورد بحث ______________________

(۱) تفسیر مجمع البیان، ج ۴، ص ۱۴۲، تفسیر قران العظیم، ج ۲ ص ۵۰۰، ط بیروت.

(۲) الجامع الاحکام القرآن، ج ۹، ص ۲۸۲.

علیه دهری مذهبان عرب که منکر صانعند احتجاج می کند ولی این نیز مردود است، زیرا از سیاق آیات دلیلی بر این مدعا نیست.

و نیز این معنا روشن شد که فرق میان دو حجت و دلیل، یعنی حجت "وَ هُوَ الَّذِی مَدَّ الْأَرْضَ ..." و حجت "وَ فِی الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجاوِراتٌ ..." این است که اولی توحید ربوبیت را از وحدتی که در کثرت مشاهده می شود، و ارتباط و اتصالی که در تدبیر همه موجودات عالم با همه کثرتش دیده می شود اثبات مینماید و می رساند که مدبر آن یکی است.

ولی دومی به عکس اولی این مدعا را از طریق کثرت خواص و آثار در موجوداتی که در شرایط واحدی قرار دارند اثبات می کند، و می رساند که اختلاف آثار و خواص موجودات با اینکه اصل همه یکی است خود کاشف از وجود مبدئی است که این آثار و خواص مختلف و متفرق را افاضه می کند، و خود امری است ما ورای طبایع این موجودات، و سببی است

فوق این اسباب که گفتیم اصلشان واحد است، و او رب همه است، و ربی غیر او نیست.

و اما آن حجتی که قبل از این دو حجت اقامه شده بود یعنی جمله" اللَّهُ الَّذِی رَفَعَ السَّماواتِ ..." دلیلی بود که مدعا را از هر دو طریق اثبات می کرد، زیرا هم در جمله" یُدَبِّرُ الْأَمْرَ" مساله تدبیر را تذکر می دهد، که عبارتست از وحدت کثیر و جمع متفرقات، و هم در جمله" یُفَصِّلُ الْآیاتِ" تفصیل را یادآوری می کند که خود تکثیر واحد و تفریق مجتمعات است، و حاصلش این است که امر عالم با همه تشتت و تفرقی که دارد تحت تدبیر واحدی اداره می شود، پس بهمین دلیل رب آن نیز واحد است و آن خدای سبحان است، و خدای تعالی است که آیات را تفصیل می دهد، و هر یک را از دیگری جدا و متمایز می سازد، و در نتیجه سعید از شقی، و حق از باطل جدا می گردد، و این همان معاد است، پس خداوند متعال از این برهان خود دو نتیجه می گیرد: یکی مبدأ و دیگری معاد، و در باره معاد می فرماید:" لَعَلَّکُمْ بِلِقاءِ رَبِّکُمْ تُوقِنُونَ" «۱».

بحث روایتی در تفسیر عیاشی از" خطاب اعور" و او بطور مرفوعه از اهل علم و فقاهت از آل محمد (ع) روایت کرده که فرمود:" وَ فِی الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجاوِراتٌ" معنایش این است که ______________

(۱) تا شاید شما به ملاقات پروردگار خود یقین کنید. سوره رعد، آیه ۲.

یک قطعه زمین در مجاورت قطعه دیگری است، آن یکی حاصل خیز و پاک و این دیگری شوره زار است، عینا مانند مردمی که در مجاورت مردمی دیگر هستند،

ولی از سنخ ایشان نیستند «۱».

و در تفسیر برهان از ابن شهر آشوب از" خرکوشی" در کتاب" شرف المصطفی"، و ثعلبی در کتاب" الکشف و البیان" و فضل بن شاذان در کتاب" امالی"، (عبارت روایت از فضل بن شاذان است) که وی به سند خود از جابر بن عبد اللَّه روایت کرده که گفت: من از رسول خدا (ص) شنیدم که به علی بن ابی طالب (ع) می فرمود: مردم هر یک از یک شجره اند، و من و تو هر دو از یک شجره ایم، آن گاه این آیه را تلاوت فرمودند:" جَنَّاتٌ مِنْ أَعْنابٍ وَ زَرْعٌ وَ نَخِيلٌ صِنْوانٌ وَ غَيْرُ صِنْوانٍ يُسْقى بِماءٍ واحِدٍ"، یعنی مردم همگی از یک آب سیراب می شوند که آن من و توایم، تفسیر برهان می گوید: این روایت را" نطنزی" در کتاب خصائص خود از سلمان آورده، و در روایت دیگری چنین آمده:" من و علی از یک شجره، و مردم از شجره های گوناگونی هستند"، صاحب برهان اضافه می کند: حدیث جابر بن عبد اللَّه را طبرسی و علی بن عیسی در کتاب کشف الغمه نیز آورده اند «۲».

مؤلف: روایت مذکور را سیوطی در الدر المنثور از حاکم، و ابن مردویه از جابر آورده که گفت: شنیدم رسول خدا (ص) می فرمود: ای علی! مردم از شجره های مختلف و من و تو هر دو از یک شجره هستیم، آن گاه رسول خدا (ص) این آیه را تلاوت فرمود:" وَ جَنَّاتٌ مِنْ أَعْنابٍ وَ زَرْعٌ وَ نَخِيلٌ صِنْوانٌ وَ غَيْرُ صِنْوانٍ" «۳».

و نیز در الدر المنثور است که ترمذی، (وی روایت را حسن دانسته) بزار، ابن جریر، ابن منذر، ابو الشیخ، و ابن مردویه از

ابو هریره از رسول خدا (ص) روایت کرده اند که در ذیل آیه" وَ نُفَضِّلُ بَعْضَها عَلى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ" فرموده: دقل و فارسی «۴» و شیرین و ترش «۵».

---

(۱) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۰۳، ح ۴.

(۲) البرهان، ج ۲، ص ۲۷۸ ح ۱.

(۳) الدر المنثور، ج ۴، ص ۴۴.

(۴)" دقل" خرمای غیر مرغوب است، و" فارسی" نوعی خرمای خوب را گویند.

(۵) الدر المنثور، ج ۴، ص ۴۴.

[سوره الرعد (۱۳): آیات ۵ تا ۶]

ترجمه آیات پس اگر شگفت آری، شگفت از گفتار آنان است که می گویند: راستی وقتی خاک شدیم از نو زنده می شویم؟! آنها کسانی هستند که به پروردگارشان کافر شده اند، آنان به گردنهایشان غلها دارند، آنان اهل جهنمند و در آن جاودانه اند (۵).

آنان پیش از رحمت، از تو تقاضای تعجیل در عذاب دارند، با اینکه پیش از آنان بلاهای عبرت انگیز نازل شده و پروردگارت به مردم در باره ستم کردنشان صاحب مغفرت است، و هم پروردگارت عذاب شدید دارد (۶).

بیان آیات این دو آیه عطف بر پاره ای از حرفهایی است که مشرکین در رد دعوت و رسالت می گفتند، از آن جمله گفته بودند: چطور ممکن است آدمی بعد از مردن و خاک شدنش بار دیگر زنده شود؟، و نیز گفته بودند: چرا پس آن عذابی که ما را از آن می ترساند نازل نمی شود و اگر او راست می گوید پس چرا به این وعده اش عمل نمی کند؟، آن گاه پس از نقل گفته های ایشان

جوابشان را می دهد.

" وَ إِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَ إِذا كُنَّا تُراباً أَ إِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ".

در مجمع البیان گفته است:" عجب و تعجب" به معنای این

است که امری که سببش برای انسان معلوم نیست بر نفس آدمی هجوم آورد، (و انسان بناگهانی به او برخورد نماید) و کلمه" غل" به معنای طوقی است که با آن دست را به گردن «۱» ببندند.

خداوند متعال در افتتاح کلام خود به حقیقت معارف دینی که در کتاب خود بر پیغمبرش نازل کرده اشاره فرمود و چنین فهماند که آیات تکوینی نیز به آنها رهبری می کند، و اصول آن معارف عبارت بود از: توحید و رسالت و معاد، آن گاه داستان دلالت و رهبری آیات تکوینی را تفصیل داده و از حجتهای سه گانه ای که در این باره اقامه نمود توحید ربوبیت و معاد را به طور صریح نتیجه گرفت، که مساله حقیت رسالت، و کتاب نازل شده که معجزه و آیت آن است نیز از لوازم آن دو نتیجه بود.

بعد از اینکه این اصل را (نخست به اشاره و سپس به تصریح) نتیجه گرفت و زمینه برای ذکر شبهات کفار در باره این اصول سه گانه فراهم شد اینک در آیه مورد بحث به شبهه ایشان در امر معاد، و در آیات بعد به شبهات و گفته های آنان در باره رسالت و توحید اشاره می فرماید.

شبهه ایشان در امر معاد این است که گفته اند:" أَ إِذا كُنَّا تُراباً أَ إِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ" خدای متعالی این شبهه را به عنوان اینکه سخنی شگفت آور و سزاوار تعجب است ذکر فرموده، چون بطلان و فساد گفتارشان آن قدر واضح بود که هیچ انسان سلیم العقلی تردید در آن را جایز نمی داند، و با این حال اگر انسانی بدان قائل شود از مصادیق عجب خواهد بود، و لذا فرمود:"

وَ إِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ...".

و معنای جمله بطوری که حذف متعلق" تعجب" بدان ارشاد می کند این است که: اگر از تو احیانا تعجبی سر بزند- که حتما هم سرمی زند، چون هیچ انسانی خالی از تعجب نیست- پس این کلام ایشان تعجب آور است و لزوما باید از آن شگفتی کنی، و این ترکیب (یعنی حذف متعلق تعجب) کنایه از وجوب تعجب از گفتار ایشانست چون بطلانش واضح است و هیچ خردمندی آن را نمی پسندد.

و مقصودشان از" تراب" در جمله" أَ إِذا كُنَّا تُراباً أَ إِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ" به قرينه سياق،

---

(۱) مجمع البيان ج ۵ و ۶، ص ۲۷۷، ط تهران.

خاکی است که بدن آدمی پس از مرگ بدان تبدیل می شود، زیرا در آن موقع انسان که هیکلی گوشتی به شکلی مخصوص و مرکب از اعضای خاص و مجهز به قوایی به قول ایشان مادی است بطور کلی معدوم شده است، و چیزی که بکلی و از اصل نابود شده چگونه مشمول خلقت می شود و دوباره بصورت مخلوقی جدید برمی گردد؟.

[دلائل و جهات انکار و استبعاد زنده شدن بعد از مرگ و پوسیده شدن، و رد و جواب هر یک

این شبهه ایشانست در باره معاد، که خود جهات مختلفی دارد، و خدای سبحان در کلام خود از یک یک آن جهات و مناسب هر کدام جوابی داده که ریشه شبهه را از بیخ و بن برکنده است.

یکی از آن جهات، این استبعاد است که خاک برگردد و انسانی تمام عیار شود، از این شبهه جوابی داده شده که مگر قبلا که زنده بود از چه خلق شده بود؟، و مگر غیر این

بود که مواد زمینی بصورت منی و نطفه درآمده سپس علقه شده سپس مضغه گشته و سپس بصورت بدن انسانی تمام عیار درآمده است؟! و با اینکه همه روزه نمونه های آن را می بینیم و از صرف امکان درآمده به وقوع می پیوندد، دیگر چه جای تردید است که مشتی خاک روزی دوباره انسانی تمام عیار گردد؟! هم چنان که خودش فرموده:" یا أَیُّهَا النَّاسُ إِنْ کُنْتُمْ فِی رَیْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْناکُمْ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَهٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَهٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَهٍ مُخَلَّقَهٍ وَ غَیْرِ مُخَلَّقَهٍ ..." «۱».

یکی دیگر از موارد استبعاد این است که بطور کلی چیزی که معدوم شده دوباره موجود می گردد، و از این، جواب داده شده به اینکه: خلقت نخست چطور ممکن بود، این نیز به همان نحو ممکن است، هم چنان که خدای تعالی فرمود:" وَ ضَرَبَ لَنا مَثَلًا وَ نَسِیَ خَلْقَهُ قالَ مَنْ یُحْیِ الْعِظامَ وَ هِیَ رَمِیمٌ قُلْ یُحْیِیهَا الَّذِی أَنْشَأَها أَوَّلَ مَرَّهٍ" «۲».

جهت سوم اینکه انسان وقتی مرد، ذاتش معدوم می شود، و دیگر ذاتی ندارد تا با خلقت جدید لباس وجود به تن کند، بله در ذهن اشخاص تصوری از او هست، و لیکن انسان خارجی نیست، پس چه چیز اعاده وجود می یابد؟

خدای تعالی در کلام خود از این نیز جواب داده و چنین فرموده که: انسان، عبارت از

---

(۱) ای مردم! اگر در شک برانگیخته شدن می باشید پس (بدانید که) همانا ما شما را از خاک از نطفه، سپس از خون بسته شده، سپس از پارچه گوشتی تمام خلقت و غیر تمام خلقت خلق کردیم ... سوره حج، آیه ۵.

(۲) و برای ما مثلی زد و خلقت

خود را فراموش کرده گفت: چه کسی این استخوانهای پوسیده را زنده می کند؟ بگو زنده می کند آنها را کسی که در اولین بـــــــــــــار خلقشـــــــــــــان کرد. ســـــــــــــوره یس، آیـــــــــــــه ۷۸ و ۷۹.

بـدن مرکب از مشتی اعضـای مـادی نیست تـا با مرگ و بطلان ترکیب و متلاشـی شـدنش بکلی معـدوم شود، بلکه حقیقت او روحی است علوی- و یـا اگر خواستی بگو حقیقت او نفس او است- که به این بـدن مرکب مادی تعلق یافته، و این بـدن را در اغراض و مقاصـد خود بکار می اندازد، و زنده ماندن بدن هم از روح است، بنا بر این هر چند بدن ما به مرور زمان و گذشـت عمر از بین می رود و متلاشـی می شود، امـا روح، که شخصـیت آدمی بـا آن است باقی است، پس مرگ معنایش نابود شـدن انسان نیست، بلکه حقیقت مرگ این است که خداونـد روح را از بـدن بگیرد، و علاقه او را از آن قطع کنـد، آن گاه مبعوثش نمایـد، و بعـث و معـاد هـم معنـایش این است که خداونـد بـدن را از نـو خلـق کنـد و دوبـاره روح را به آن بدمـد، تـا در برابر پروردگارش برای فصل قضاء بایستد.

خداوند در این باره می فرماید:" وَ قالُوا أَ إِذا ضَلَلْنا فِي الْأَرْضِ أَ إِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقاءِ رَبِّهِمْ كافِرُونَ قُلْ يَتَوَفَّاكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ" «۱» که حاصـلش این است که شـما با مردن در زمین گم نمی شویـد و معدوم نمی گردید، بلکه ملك الموت که موکل بر مرگ است آن حقیقتی را که لفظ" شما" و" ما" به آن دلالت می کند، و

عبارت از جانها است می گیرد و در قبضه او باقی می ماند و گم نمی شود، آن گاه وقتی مبعوث شدید بسوی خدا برمی گردید، و دوباره بدنهای شما بجانهایتان ملحق می شود، و باز شما شمائید.

پس برای آدمیان حیاتی است باقی که محدود به عمر فانی دنیا نیست، و عیشی است دائمی در عالم دیگری که با بقای خداوندی باقی است، و انسان در زندگی دومش بهره ای ندارد مگر آنچه که در زندگی اولش از ایمان به خدا و عمل صالح کسب کرده، و از مواد سعادتی که امروز برای فردایش پس انداز نموده.

پس اگر آدمی حق را پیروی کند، و به آیات خدا ایمان بیاورد، در زندگی دیگرش به کرامت قرب و نزدیکی به خدا، و به ملکی که کهنه نمی شود سعادتمند می گردد، و اگر به پستی و به سوی خاک بگراید، و فقط به دنیا توجه داشته باشد و از یاد خدا اعراض نماید، در زندگی دیگرش در شقاوت و هلاکت خواهد بود و مغلول به غل و زنجیر نومیدی و خسران محشور خواهد شد، و در مهبط لعنت و حضیض بعد قرار خواهد گرفت، و از اصحاب آتش خواهد گردید.

خواننده محترم اگر به دقت و تامل کافی و وافی در این بیانی که گذشت نظر کرده باشد این معنا برایش روشن شده است که آیه" أُولئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ..."، صرف تهدید به ______________

(۱) سوره السجده آیه ۱۰ و ۱۱.

عذاب برای صاحبان این حرف که گفته اند:" أَ إِذا كُنَّا تُراباً أَ إِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ" نیست، هم چنان که انسان در نظر بدوی خیال می کند، بلکه جوابی است که به لازمه گفته

آنان داده.

[بیان اینکه لازمه انکار معاد انکار عالم ربوبی و در حقیقت کفر به رب العالمین است

توضیح اینکه: لازمه گفتار ایشان که می گویند: وقتی آدمی مرد و خاک شد انسانیت و شخصیتش نیز باطل می شود، این است که انسان عبارت باشد از یک صورت مادی که قائم به این هیکل بدنی مادی است که با حیاتی مادی زندگی می کند، بدون اینکه بعد از مرگ، حیات دیگری همیشگی داشته باشد که با بقای پروردگار متعال باقی بماند، و به سعادت قرب او رسیده و نزد او رستگار گردد.

و به عبارت دیگر لازمه گفتار ایشان این است که حیات آدمی محدود باشد بهمین زندگی مادی دنیا، بدون اینکه دامنه اش بعد از مرگ را هم بگیرد و الی الابد دوام داشته باشد، و این در حقیقت انکار عالم ربوبی است، زیرا اعتقاد به وجود ربی که معاد نداشته باشد (همانند کوسه ریش پهن است و) معنا ندارد.

و لازمه چنین اعتقادی این است که: هم آدمی مقصور باشد در مقاصد دنیوی و هدفهای مادی و توسن همت تا همانجا براند، و فهمش از درک آن نعمتهای دائمی و ملک عظیمی که نزد خدا دارد قاصر باشد، و دیگر برای تقرب به خدا سعی و کوشش نکند، و از امروزش برای فردایش نیندوزد و مانند دست بسته معلولی که قادر به حرکت و کوشش نیست، و نمی تواند ضروریات زندگی خود را تامین نماید، او نیز نتواند برای دیگر سرای خود کاری انجام دهد.

لازمه چنین وصفی این است که آدمی در شقاوتی همیشگی و عذابی دائم باشد، چون استعداد سعادتی را که خدا به او داده بود و می توانست با

آن طی طریق کند عاطل و باطل ساخت، و این لوازم سه گانه همانهایی است که خداوند در آیه مورد بحث بدانها اشاره کرده و فرموده است:" أُولئِکَ الَّذِینَ کَفَرُوا ..." پس اینکه فرمود:" أُولئِکَ الَّذِینَ کَفَرُوا بِرَبِّهِمْ" اشاره است به لازمه اولی کلام منکرین معاد، و آن عبارت بود از عالم ربوبی و زندگی جاودانی و کفران نعمت های مقیم و دائمی که نزد خداست، و پوشاندن آنها.

و اینکه فرمود:" أُولئِکَ الْأَغْلالُ فِی أَعْناقِهِمْ" اشاره است به لازمه دومی کلامشان، و آن عبارت بود از گرائیدن به زمین و رکون به سوی هوی و مقید بودن به کنده و زنجیر جهل و غلهای انکار، (و اگر به خاطر خوانندگان محترم مانده باشد) در جلد اول این کتاب بیانی در این باره گذراندیم، که اینگونه تعبیرات قرآنی، تعبیرات حقیقی است نه مجازی، خواننده می تواند بدانجا مراجعه نماید.

و اینکه فرمود:" أُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ" اشاره است به لازمه سوم انکار شان، که عبارت بود از مکثشان در عذاب و شقاوت.

" وَ یَسْتَعْجِلُونَکَ بِالسَّیِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلاتُ ...".

در مجمع البیان گفته: کلمه" استعجال" به معنای طلب تعجیل در کار است، و تعجیل هم به معنای جلو انداختن آنست قبل از آنکه وقتش فرا رسد، و در معنای کلمه" سیئه" گفته است که: به معنای هر خصلتی است که نفس آدمی از آن خوشش نیاید و از آن ناراحت شود، و نقیض آن" حسنه" که به معنای خصلتی است که نفس را مسرور و خوشحال سازد، و کلمه" مثلات" به معنای عقوبتها است، که مفردش" مثله"- به فتح میم و

ضم ثاء- است، و اگر در مفرد،" مثله"- به ضم میم و سکون ثاء- بخوانیم جمع آن را باید" مثلات"- به ضم میم و ثاء- بخوانیم، هم چنان که جمع غرفه، غرفات می شود. و بعضی جمع آن را مثلات- به سکون ثاء- و مثلات- به فتح ثاء- خوانده اند «۱».

راغب هم در مفردات گفته مثله به معنای گرفتاری و ناملایمی است که به انسان روی آورد و آدمی را ضرب المثل دیگران سازد، و دیگران از چنان گرفتاری خود را بر حذر بدارند، و معنایش همان معنای نکال است، و جمع آن مثلات- به ضمه و میم و یا فتحه آن، و ضمه ثاء- می آید، و بعضی آیه قرآن را، هم مثلات- به ضمه ثاء- خوانده اند و هم مثلات- به سکون آن- مانند عضد که هم به ضمه ضاد خوانده می شود و هم به سکون آن «۲».

ضمیر جمعی که در جمله" يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ" است به کفاری بر می گردد که در آیه قبل مورد بحث بودند، و مراد از" استعجالشان به سیئه قبل از حسنه" این است که ایشان از باب استهزاء و مسخره کردن رسول خدا (ص)، بجای درخواست رحمت و عافیت درخواست عذاب کرده بودند، به دلیل اینکه دنبالش می فرماید:" وَ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلاتُ" و با در نظر داشتن اینکه جمله مذکور جمله ایست حالیه، مراد از سیئه، آن عقوبتهایی خواهد بود که بر امتهای گذشته نازل شد و ایشان را منقرض ساخت.

و معنای آیه چنین خواهد بود: کسانی که کفر ورزیدند، بعد از آنکه شنیدند که تو از عذاب الهی انذارشان کردی، و قبل از آنکه از خدا طلب رحمت و

عافیت کنند طلب عذاب کردند تا به خیال خود تو را مسخره کرده باشند، با اینکه خبر داشتند از عذاب الهی و عقوبتهایی

---

(۱) مجمع البیان، ج ۶، ص ۲۷۷، ط تهران.

(۲) مفردات راغب، ماده" مثل".

صفحه ی ۴۱۰

که بر سر امتهای گذشته به جرم کفر ورزیدنشان به پیغمبرشان فرستاد، و این آیه در مقام تعجب است که با اینکه چنین علمی دارند چگونه باز به تو کفر می ورزند.

[معنای جمله:" إِنَّ رَبَّکَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلی ظُلْمِهِمْ ..." و نکاتی در باره عفو و عقاب الهی که از آیه استفاده می شود]

و جمله" وَ إِنَّ رَبَّکَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلی ظُلْمِهِمْ وَ إِنَّ رَبَّکَ لَشَدِیدُ الْعِقابِ"، یا جمله ای است استینافی (نو) و یا جمله ای است حالیه، که سبب شگفت آوری درخواست عذاب ایشان را افاده می کند و می رساند که پروردگار تو دارای رحمت واسعه ای است که مردم را در جمیع احوالشان و حتی در حال ظلمشان شامل است، هم چنان که دارای غضبی شدید است، و با اینکه رحمت او بر غضبش پیشی دارد پس چرا از رحمت واسعه او و مغفرتش اعراض می کنند، و در خواست عذاب شدید او را می نمایند، و در این باره عجله هم می کنند؟ راستی این امر عجیبی است! از این معنا که سیاق، آن را افاده می کند چند نکته استفاده می شود:

اول اینکه: تعبیر به کلمه" ربک" برای افاده این جهت است که ایشان چون مشرک و بت پرستند خدای تعالی را رب خود نمی دانند، و در میان ایشان تنها رسول خدا (ص) است که خدا را رب خود می داند.

دوم اینکه: مراد از مغفرت و عقاب، اعم از مغفرت و عقاب دنیوی و

اخروی است چون مشـرکین در سیئه و عقوبت دنیوی عجله می کردند، هم چنان که" مثلات" هم که خدا در جوابشان فرمود: اقوام قبل از ایشان را از بین برد، عقوبتهای دنیوی بوده، که بر ایشان نازل می شده.

علاوه بر این، عفو و مغفرت اختصاص به بعـد از مرگ و یا روز قیامت نـدارد، و همچنین آثار آن دو نیز تنها مختص به قیامت نیست، و قبلا هم مکرر از نظر خواننده محترم گذشت که:

خداوند تعالی می تواند مغفرت خود را گسترده و دامنه اش را وسیع کند، و هر که را بخواهد بیامرزد، حتی شامل ظالم هم در حین ظلمش بشود، و در صورتی که حکمت اقتضـاء کرد او را نیز آمرزیـده، مظلمه اش را جبران کنـد، هم چنـان که می تواند عقاب نماید، کما اینکه فرمود:

" إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبادُکَ وَ إِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّکَ أَنْتَ الْعَزِیزُ الْحَکِیمُ "«۱».

و بخاطر همین نکته بود که خـدای تعالی از مورد مغفرت به" للناس" تعبیر کرد و نفرمود:" للمؤمنین" و یا" للتائبین" و یا امثال آن. بنـا بر ایـن، هر فردی از افراد بشر بـدون اسـتثناء ملتجی به رحمت خـدا گردد و از او مغفرت بخواهـد او می توانـد، وی را بیامرزد، حال چه کافر

---

(۱) اگر آنـان را عـذاب کنی پس آنـان بنـدگان توانـد، و اگر آنان را ببخشـی پس همانا تو عزیز و حکیمی. سوره مائـده، آیه ۱۱۸.

باشد و چه مؤمن، چه مرتکب کبیره باشد چه صغیره.

چیزی که هست اگر مشـرک طلب مغفرت شرکش را بکند، با همین طلب مغفرت، مؤمن می شود، و خدای سبحان فرموده که مشرک را نمی آمرزد، و معلوم است که این وقتی است که مشرک

به دین توحید برنگشته باشد:" إِنَّ اللَّهَ لا یَغْفِرُ أَنْ یُشْرَکَ بِهِ وَ یَغْفِرُ ما دُونَ ذلِکَ لِمَنْ یَشاءُ" «۱».

پس اینها که در آیه مورد بحث، کافر شدند لازم بود با ایمان آوردن به خدا و رسول او از خدای تعالی طلب مغفرت کنند،- و در این طلب خود عجله کننـد- و از او بخواهنـد که شـرکشان را و یـا گنـاه دیگری که از فروعـات شـرکشان بود بیـامرزد، و یا اینکه در عین ظلم و شـرکشان حـد اقل از خـدا بخواهنـد که عافیت و برکت و بهترین مال و اولاد روزیشان کند، که اگر چنین می کردنـد خداوند به رحمت واسـعه خود حاجتشان را می داد، حتی حاجت آن کسـی را هم که ایمان به او نیاورده و منقاد و فرمـان بردار او نشـده است، اگر چه از مغفرت خـدا محرومنـد چون آمرزش خداونـد بـا شـرک و ظلم نمی سازد هم چنان که خودش فرمود:" وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمِینَ " «۲».

سوم اینکه فرمود:" لَذُو مَغْفِرَةٍ" و نفرمود:" غفور" و یـا" غافر" گویا برای این بود که شـنونده خیال نکنـد خداونـد فعلا واجد مغفرت تمامی سـتمگران و سـتم آنان است و احتمال نیامرزیدن در کار نیست، و حال آنکه اینطور نیست، بلکه خواسـته اسـت بگویـد: نزد خـدا آمرزش تمامی مردم هست، حتی آمرزش ظلمهای ایشان، و در جایی که آمرزیـدن صـلاح باشـد هیچ مانعی جلوگیر آمرزش او نیست، نه اینکه همین الآن آمرزیده باشد.

ممکن هم هست از جمله مورد بحث معنای دیگری استفاده کرد، و آن این است که:

خدای تعالی مغفرت و آمرزش مردم را دارد و می تواند هر که را بخواهد بیامرزد، و اگر هم وصف مغفرت

را اصلا نمی داشت، و در نتیجه بر گنهکاران غضب می کرد و احدی را نمی آمرزید، باز هم ظالم نبود (خلاصه اینکه کلمه" ذو مغفره" با داشتن مغفرت و به کار بردن آن می سازد به خلاف کلمه" غفور" و" غافر" که بر کسی اطلاق می شود که آن را اعمال هم بکند) و اگر این معنا مراد باشد وضع پاره ای از نکته هایی را که ما برای آیه شریفه برشمردیم بر هم می خورد، و لیکن این معنا با ظاهر سیاق سازگار نیست.

---

(۱) همانا خداوند کسی را که به او شرک ورزد نمی آمرزد ولی غیر آن را برای هر که بخواهد می آمرزد.

سوره نساء، آیه ۴۸.

(۲) خـــدا مردم ســـتمگر را هـــدایت نمی کنـــد. ســـوره جمعـــه، آیـــه ۵.

در معنای این آیه میان معتزله و غیر ایشان از اهل سنت مشاجراتی برپا شده، و آیه شریفه مطلق است و هیچ دلیلی بر تقیید آن به قیدی نیست، مگر قیدی که در آیه" إِنَّ اللَّهَ لا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ" «۱» وجود دارد.

بحث روایتی [(روایتی در باره وعده عفو و وعید عذاب)]

در الدر المنثور است که ابن جریر از ابن عباس روایت کرده که در ذیل آیه" وَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلى ظُلْمِهِمْ وَ إِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقابِ" گفته است که: رسول خدا (ص) فرمود: اگر عفو و گذشت خداوند نبود زندگی برای احدی گوارا نمی شد، و اگر وعید و تهدید به عقابش نبود، همگی مردم به مغفرت خداوندی اتکال می نمودند (و خدای را نمی پرستیدند) «۲».

---

(۱) خداوند نمی آمرزد این را که به وی شرک بورزند. سوره نساء، آیه ۴۸.

(۲) الدر المنثور، ج ۴، ص ۴۵ ط بیروت.

[سوره الرعد

(۱۳): آیات ۷ تا ۱۶]

ترجمه آیات کسانی که کافر شدند گویند چرا از پروردگارش آیتی به او نازل نمی شود، تو فقط بیم رسانی، و هر گروهی را رهبری هست (۷).

خدا می داند که هر موجود حامله ای چه بار دارد، و رحمها چه کم و زیاد می کنند، و همه چیز نزد او به اندازه است (۸).

دانای غیب و شهود، و بزرگ و متعال است. (۹).

از شما هر که سخن آهسته بگوید و یا آن را بلند کند، و هر که در شب نهان حرکت کند و یا در روز روشن (در علم خدا) بی تفاوت است (۱۰).

برای انسان مامورانی است که از جلو رو و از پشت سرش، او را از فرمان خدا حفاظت می کنند، و خدا نعمتی را که نزد گروهی هست تغییر ندهد، تا آنچه را که ایشان در ضمیرشان هست تغییر دهند، و چون خدا برای گروهی بدی بخواهد هیچ نمی تواند جلو آن را بگیرد و برای ایشان غیر از خدا اداره کننده ای نیست (۱۱).

اوست که برق را برای بیم و امید شما می نمایاند، و ابرهای گرانبار پدید می آورد (۱۲).

رعد بستایش او، و فرشتگان از بیم او تسبیح گویند! صاعقه ها می فرستد، و هر که را خواهد دچار آن کند، مع ذلک آنها در باره خدا مجادله کنند، و او سخت گیر است (۱۳).

دعوت حق خاص اوست، و کسانی که جز او را می خوانند به هیچ وجه اجابتشان نمی کنند، آنان همانند کسی هستند که دو دست خود را به سوی آب برد، که آب به دهانش رسد، اما آب به دهانش نخواهد رسید، و دعای کافران جز در گمراهی نیست (۱۴).

هر چه در آسمانها و زمین هست به

رغبت یا کراهت و همچنین سایه هایشان بامداد و شبانگاهان سجده خدا می کنند (۱۵).

بگو پروردگار آسمانها و زمین کیست؟ بگو خدا است، بگو پس چرا غیر او را اولیاء گرفته اید، با اینکه ایشان اختیار سود و زیان خویش را ندارند، بگو آیا کور و بینا یکسان است؟ و آیا ظلمات و نور یکسان است؟ آیا آنها شریکانی برای خدا قرار داده اند (و) همانند خلقت خدا خلقتی کرده اند؟ و خلقتها به نظر ایشان در هم شده است؟ بگو خالق همه چیز خداست، و او یگانه و مقتدر است (۱۶).

بیان آیات این آیات متعرض گفتار کفار است که گفتند:" لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ"، و آن را با این بیان رد می کند که رسول خدا (ص) بجز پیغمبری انذار کننده نیست که

صفحه ی ۴۱۵

خداوند او را بر اساس سنتی که دارد- که در همه قرون مردم را بسوی حق هدایت می کند- بسوی شما فرستاده، آن گاه دنباله همین پاسخ را تعقیب می کند.

[مقصود کافران از اینکه گفتند:" چرا از جانب پروردگارش آیتی بر او نازل نمی شود" و خطاب" تو فقط بیم دهنده هستی" در جواب خواسته نابجای آنان

" وَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ..."

مقصود از این آیه آن معجزاتی نیست که (به نفرین انبیاء تحقق می یافت و) میان حق و باطل حکم نموده، امت (گمراه) را هلاک می کرد، و در آیه قبلی هم به عنوان" سیئه" از آن اسم برده و فرمود:" وَ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ" تا بگویی همان مطلب را تکرار کرده، چون سیاق با این احتمال سازگار نیست، زیرا اگر مقصود از آیه، آن گونه آیات

می بود جا داشت که می فرمود:" و یقولون لو لا ...".

بلکه مراد از آن، معجزاتی است غیر از قرآن که کفار به رسول خدا (ص) اقتراح و پیشنهاد می کردند، و خلاصه، معجزه قرآن را تحقیر نموده و به آن بی اعتنایی می کردند، و معجزه دیگری نظیر معجزات موسی و عیسی و دیگران طلب می کردند پس در حقیقت اینکه گفتند:" لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ" تعریض و توهینی است از ایشان که به قرآن کرده اند.

" إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هادٍ"- این جمله جوابی است که خداوند تعالی به رسول گرامیش یاد می دهد تا به ایشان ابلاغ کند، و اگر خطاب را متوجه رسول خدا (ص) نمود نه آنها، و نفرمود که این جواب را به ایشان ابلاغ کند، و خلاصه اگر اسمی از ایشان نبرد برای این بود که به آنان تعریض نموده بفهماند که استحقاق جواب ندارند، چون نه علم دارند و نه آن مقدار عقل و فهمی که لازم است، زیرا از این که از خود معجزه پیشنهاد می کنند- بطوری که از بیشتر آیاتی که اقتراحات ایشان را حکایت می کند برمی آید- چنین استفاده می شود که ایشان خیال می کرده اند رسول باید قدرت غیبی ای بطور مطلق داشته باشد، که هر چه را بخواهد بتواند ایجاد کند و هر چه را از او بخواهند به وجود آورد.

و حال آنکه رسول، جز بشری مثل خود آنان نیست، و تفاوتش همین است که خدا او را بسوی ایشان فرستاده تا از عذاب او انذارشان کند و از اینکه از عبادت او استکبار بورزند و در زمین فساد کنند زنهارشان دهد، چون سنت الهی در مخلوقاتش همواره بر این جریان

داشته که خلق خود را بسوی کمال مطلوبش هدایت کند و بر آنچه که صلاح معاش و معاد ایشان است دلالت فرماید.

پس رسول، خودش به خودی خود بشری است مثل آنان یعنی او نیز همانند آنان مالك نفع و ضرر و مرگ و حیات و نشور خود نیست، و جز تبلیغ رسالت پروردگار خود وظیفه ای

صفحه ی ۴۱۶

ندارد، و اما معجزات، امرش به دست خداست، او است که اگر بخواهد آیات و معجزات را می فرستد، پس درخواستشان از رسول از نادانی محض است.

بنا بر این، معنای آیه چنین می شود: ایشان- با اینکه قرآن بزرگترین و بهترین معجزات است و در اختیار ایشان هست- از تو معجزه ای بر طبق دلخواه خود می خواهند با اینکه تو در باره معجزه هیچکاره ای، تو تنها هدایت کننده ای هستی که ایشان را از راه انذار هدایت می کنی، چون سنت خداوند در بندگانش بر این جریان یافته که در هر مردمی یك نفر هادی و راهنما مبعوث کند تا ایشان را هدایت نماید.

از این آیه شریفه برمی آید که زمین هیچ وقت از هدایت گری که مردم را بسوی حق هدایت کند خالی نمی شود، یا باید پیغمبری باشد و یا هادی دیگری که به امر خدا هدایت کند، و در گذشته در جلد دوم این کتاب در بحث نبوت و در جلد اول آن در ابحاث امامت، پاره ای مطالب مربوط به این مطلب گذشت.

[معنای اینکه خداوند" آنچه رحم ها کم و زیاد می کنند" را می داند و بعضی وجوهی که در این باره گفته شده است

" اللَّهُ يَعْلَمُ ما تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثى وَ ما تَغِيضُ الْأَرْحامُ وَ ما تَزْدادُ وَ كُلُّ شَيْ‏ءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدارٍ".

راغب در

مفردات می گوید: ماده" غاض" هم لازم استعمال می شود و هم متعدی، هم گفته می شود" غاض الشی ء- فلان چیز ناقص شد"، و هم گفته می شود" غاضه غیره- فلان چیز را ناقص کردند"، در قرآن کریم هم بهر دو نحو آمده که می فرماید:" و غیض الماء- آب ناقص شد"،" وَ ما تَغِیضُ الْأَرْحامُ- آنچه رحمها ناقص می کند- یعنی آن را فاسد می سازد، و بصورت آبی درمی آورد که بزمین فرو میرود" و کلمه" غیضه" به معنای محلی است که آب در آنجا بایستد و زمین آن را ببلعد، و" لیله غائضه" به معنای شب ظلمانی است «۱».

و بنا بر این، مناسب تر آن است که امور سه گانه ای که در آیه ذکر شده یکی در جمله" ما تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثى ، و یکی در جمله" ما تَغِیضُ الْأَرْحامُ"، و یکی در جمله" ما تَزْدادُ" اشاره به سه تا از کارهای رحم در ایام حمل باشد، و بگوئیم اولی اشاره است به جنینی که رحمهای زنان در خود جای داده، آن را حفظ می کنند، و دومی اشاره است به خونی که در رحم ها می ریزد و رحم ها آن را به مصرف غذای جنین می رساند، و سومی اشاره باشد به خون حیضی که رحم آن را به خارج دفع می کند مانند خون نفاس و یا خونی که زنان گاهگاهی در ایام حمل می بینند، و همین معانی از پاره ای روایات وارده از امامان اهل بیت (ع) نیز استفاده می شود، و

---

(۱) مفردات راغ ب، م اده" غیض".

چه بسا که آن را به ابن عباس هم نسبت داده اند.

و بیشتر مفسرین بر آنند که مراد از دومی، یعنی" ما تَغِیضُ الْأَرْحامُ" آن مقدار وقتی است که

رحم ها از نه ماه کم می کننـد، چون مدت حمل و بارداری نه ماه است،- ولی برخی از رحم ها کمتر از نه ماه وضع حمل می کنند.- و نیز بر آنند که مراد از سومی، یعنی" ما تَزْدادُ" آن مدتی است که بعضی از رحم ها از نه ماه زیاد می کنند.

و لیکن اشـکال این تفسـیر این است که هیـچ شاهـدی که بر آن دلالت کنـد در دست نیست، چون اگر واژه" غیض" را بدین معنا بگیریم در حقیقت نوعی استعاره بکار برده ایم، و استعاره هم قرینه لازم دارد که قرینه ای در آیه نیست.

و از بعضی «۱» از مفسرین نقل شده که گفته اند: مراد از" ما تَغِیضُ الْأَرْحامُ" آن مقدار مدتی است که از اقل مدت حمل یعنی شش ماه کمتر باشد، که در حقیقت مقصود سـقط جنین است، (زیرا بچه ای که کمتر از شش ماهگی بدنیا بیاید سقط است) و مراد از" ما تَزْدادُ" آن بچه هایی هستند که بعد از آخرین مدت حمل به دنیا می آیند.

از بعضی «۲» دیگر نقل شده که گفته اند: مراد از" غیض"، نقصان در مدت حمل، و مراد از" زیاده" زیادی در آن است.

اشـکالی که به هر دو وجه وارد می شود همان اشکالی است که به وجه قبلی وارد می شد، زیرا بر این دو وجه نیز دلیل و قرینه ای نداریم، علاوه بر این، خواننده به خوبی فهمید که مناسبتر به سیاق آیه، کم و زیادی خونی است که در رحم می ریزد.

[هر موجودی به امر و حکم خدا، محدود به حد و مقداری است

" وَ کُلُّ شَیْ ءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدارٍ"-" مقدار" به معنی حد هر چیزی است که با آن متعین شده و از غیر

خود ممتاز می گردد، زیرا هیچ چیزی نیست که لباس وجود به خود گرفته باشد که فی نفسه و از غیر خود متعین و ممتاز نباشد، چون اگر متعین نمی بود وجود نمی یافت، و این معنی، یعنی اینکه هر موجودی حدی داشته باشد که از آن حد تجاوز نکند یک حقیقتی است که قرآن پرده از روی آن برداشته و مکرر خاطر نشان ساخته است، مانند:" قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْ ءٍ قَدْراً" «۳» و مانند:" وَ إِنْ مِنْ شَيْ ءٍ إِلَّا عِنْدَنا خَزائِنُهُ وَ ما نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ" «۴» و همچنین آیاتی دیگر.

پس وقتی بنا شد هر چیزی محدود به حدی باشد که از آن تجاوز نکند، و در نزد خدا و

(۱ و ۲) مجمع البیان، جلد ۵، جزء ۱۳، ص ۱۵۰.

(۳) به تحقیق خداوند برای هر چیزی اندازه ای قرار داده. سوره طلاق، آیه ۳.

(۴) و هیچ چیز نیست مگر آنکه نزد ما خزینه های آنست و آن را نازل نمی کنیم مگر به اندازه ای معلوم. سوره حجر، آیه ۲۱.

به امر او محکوم به آن حد باشد، و به هیچ وجه از نزد خدا و احاطه او بیرون نرود، و هیچ چیز از علم او غایب نباشد هم چنان که خودش فرمود:" إِنَّ اللَّهَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ شَهِيدٌ" «۱» و نیز فرمود:" أَلا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْ ءٍ مُحِيطٌ" «۲» و نیز فرمود:" لا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقالُ ذَرَّةٍ" «۳» محال است که خدای تعالی نداند که هر ماده ای چه باری دارد، و رحمها چه مقدار کم و زیاد می کنند.

بنا بر این، ذیل آیه، یعنی جمله" وَ كُلُّ شَيْ ءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدارٍ" تعلیلی برای صدر آن، یعنی جمله" اللَّهُ يَعْلَمُ

ما تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثى ..."، خواهد بود.

این آیه با آیه بعدی اش نظیر دنباله ای است برای آیه قبلی، زیرا مضمون آنها این است که خدا بر هر چیزی عالم است، و بر هر چیز قادر است، و دعا را به اجابت می رساند، و هر چیزی برای او خاضع است، پس او سزاوارتر به ربوبیت است، و نیز امر آیات به دست اوست، نه به دست تو، و تو منذری بیش نیستی.

[معنای غیب و شهادت و اینکه خداوند عالم الغیب و الشهاده است و جز خدای سبحان کسی غیب نمی داند]

" عالِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعالِ".

" غیب" و" شهادت"- بطوری که مکرر شنیدید- دو معنی از معانی نسبی هستند، یعنی یک شی ء واحد ممکن است نسبت به چیزی غیب و نسبت به چیزی دیگر شهادت باشد، و این بدان سبب است که موجودات- همانطور که گذشت- خالی از حدود نیستند، و هرگز از حدود خود جدا و منفک نمی شوند، بنا بر این، هر چیزی که داخل در حد و احاطه چیز دیگری باشد آن چیز داخل، برای آن دیگری شهادت است چون مشهود ادراک آنست، و هر چیزی که از حد چیز دیگری خارج باشد، برای آن چیز دیگر غیب خواهد بود چون مشهود ادراکش نیست.

از همین جاست که به خوبی روشن می گردد که: جز خدای سبحان، کسی غیب نمی داند، اما اینکه غیب جز برای خدا معلوم نمی شود جهتش این است که علم، خود یک نوع احاطه است، و معنی ندارد که چیزی به خارج از حد وجودی خود و به اجنبی از احاطه خود احاطه یابد، و اما اینکه خدا عالم به غیب است جهتش

این است که وجود خدا محدود به حدی نیست و او به هر چیز محیط است، و هیچ چیز نمی تواند خود را بوسیله چهار دیوار حد خود از خدا پنهان بدارد، پس در حقیقت برای خدا غیب نیست هر چند برای غیر خدا غیب باشد.

و بنا بر این، معنی علم خدا به غیب و شهادت در حقیقت این می شود که همه چیز برای ______

(۱) همانا خدا بر هر چیز ناظر است. سوره حج، آیه ۱۷.

(۲) آگاه باشید که او به هر چیزی محیط است. سوره حم سجده، آیه ۵۴.

(۳) هیچ مقدار ذره ای از او غایب نیست. سوره سبا، آیه ۳.

او شهادت است، و آن غیب و شهادتی که در باره موجودات نسبت به هم تحقق می یابد، هم غیبش و هم شهادتش برای خدا شهادت است.

و به عبارت دیگر، معنی جمله" عالِمُ الْغَیْبِ وَ الشَّهادَهِ" اینست که امور که ممکن است علم صاحبان علم به آن احاطه یابد، یعنی اموری که خارج از حد وجودشان نیست، و همچنین آن اموری که ممکن نیست علم صاحبان علم به آن تعلق گیرد، به خاطر اینکه از حد وجودشان خارج است، هم آن قسم و هم این قسم هر دو برای خدای تعالی معلوم و مشهود است، چون او به تمام اشیاء احاطه دارد.

[معنای" کبیر" و" متعال" بودن خدای تعالی

" الْکَبِیرُ الْمُتَعالِ"- این دو اسم از اسمای حسنای خداوند متعال است، واژه" کبر" و در مقابلش واژه" صغر" از معانی متضایفه هستند، زیرا وقتی اجسام از نظر تفاوتی که در کوچکی و بزرگی حجم دارند بعضی با بعضی دیگر مقایسه شوند، آن جسمی که به

اندازه حجم جسم دیگر و بعلاوه مقداری زیادتر دارد، نسبت به آن بزرگ، و آن دیگری نسبت به این کوچک است.

لیکن استعمال این دو کلمه را توسعه داده و در غیر اجسام نیز استعمال کرده اند، و از معانی مورد استعمال آن- معنایی که با ساحت قدس خدای تعالی سازگار باشد- اینست که بگوییم کبریایی او معنایش اینست که تمامی کمالات هر چیز را واجد و بدان احاطه دارد، پس وقتی که می گوییم او کبیر است معنایش اینست که او کمال هر صاحب کمالی را دارد با زیادتی.

واژه" متعال" صفتی است از باب" تعالی"، که مبالغه در علو را می رساند، هم چنان که آیه" تَعالی عَمَّا یَقُولُونَ عُلُوًّا کَبِیراً" «۱» بدان دلالت دارد، زیرا کلمه" عُلُوًّا کَبِیراً" مفعول مطلق است برای کلمه" تعالی"، که به جای" تعالیا" بکار رفته، پس خدای سبحان، هم" علی" است و هم" متعال"، اما اینکه گفتیم: علی است، برای اینکه او بر هر چیزی علو و سلطنت دارد، و اما اینکه گفتیم: متعال است، برای اینکه نهایت درجه علو را دارد، چون علو او از هر علوی بزرگتر است، پس او آن چنان عالیی است که بر هر عالی دیگر از هر جهت تسلط دارد.

از همین جا معلوم می شود که چرا دنبال جمله" عالِمُ الْغَیْبِ وَ الشَّهادَةِ" فرمود:

" الْکَبِیرُ الْمُتَعالِ"، چون مفاد مجموع آن دو اسم این است که خدای سبحان به هر چیزی محیط، و بر هر چیز مسلط است، و هیچ چیزی به هیچ وجهی از وجوه بر او مسلط نیست، و هیچ غیبی بر او غلبه نمی کند تا با غیبتش از حیطه علم او خارج شود، هم چنان

هیچ شهادتی هم بر او مسلط

---

(۱) منزه است و از آنچه گویند بی نهایت برتر است. سوره اسری، آیه ۴۳.

نیست، پس اگر او عالم به غیب و شهادت است برای این است که او کبیر و متعال است.

" سَواءٌ مِنْکُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَ مَنْ جَهَرَ بِهِ وَ مَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّیْلِ وَ سارِبٌ بِالنَّهارِ ".

کلمه" سرب "- به فتحه سین و را-، و همچنین کلمه" سرب" به معنای در سرازیری رفتن، روان شدن اشک، و نیز رفتن در هر راه می باشد، گفته می شود:" سرب- سربا و سروبا" بر وزن" مر- مرا و مرورا" اینچنین در مفردات آمده، «۱» و بنا به گفته صاحب مفردات،" سارب" که کلمه مورد بحث است به معنای رونده در راه است، که رفتن خود را علنی کند و پنهان ندارد.

این آیه نسبت به آیه قبل به منزله نتیجه است، و معنای مجموع آن دو چنین است که:

وقتی خدای سبحان عالم به غیب و شهادت است و علمش نسبت به آن دو علی السویه است، پس برای او باز علی السویه است که شما گفتار خود را آهسته بگوئید و یا بلند بگویید چون خدای سبحان هر دو قسم را می داند و گفتار هر دو را می شنود بدون اینکه گفتار آن کس که آهسته سخن می گوید برایش مخفی بماند، و نیز برای او علی السویه است راه رفتن آن کس که در شب راه می پیماید و از تاریکی شب استمداد می کند تا ناظران پی بکارش نبرند، و آن کس که در روز روشن و علنی راه می رود و خود را پنهان نمی کند، خداوند راه رفتن هر دو را می داند، نه

اینکه از راه روی شبروان بی خبر بماند.

[مراد از اینکه انسان پی گیرندگانی (نگهبانانی) دارد که او را از امر خداوند حفظ می کنند (لَهُ مُعَقِّباتٌ ...)]

" لَهُ مُعَقِّباتٌ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ یَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ...".

از ظاهر سیاق برمی آید که ضمیرهای چهارگانه" له"،" یدیه"،" خلفه" و" یحفظونه" همه به یک مرجع برمی گردند، ولی سخن در این است که آن مرجع چیست؟ هر چه باشد باید قبل از این ضمائر قرار داشته باشد، و قبل از این ضمائر کلمه ای که شایستگی و تناسب مرجعیت هر چهار ضمیر را داشته باشد نیست بجز کلمه موصول" من"، که در آیه قبل در جمله" مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ ..."، قرار داشت، و آن همان انسان است که خداوند در جمیع احوالش از او با خبر است، و همین انسان که معقباتی در پیش رو و پشت سر دارد.

و" تعقیب هر چیز" به معنای آمدن و یا آوردن بعد از آنست، و با این حال چنین به نظر می رسد که" معقبات از پیش رو"، معنا نداشته باشد، چون گفتیم معنای معقب، چیزیست که از دنبال و پشت سر انسان بیاید، پس ناگزیر باید آدمی را چنین تصور کرد که در راهی می رود و معقبات، دورش می چرخند، و اتفاقا خداوند از این راه هم خبر داده و فرموده:" یا أَیُّهَا الْإِنْسانُ ______

(۱) مفردات راغب، ماده" سرب".

إِنَّکَ کادِحٌ إِلی رَبِّکَ کَدْحاً فَمُلاقِیهِ" «۱»، و نیز در معنای این آیه آیات دیگری است که دلالت می کند بر رجوع آدمی به پروردگارش، مانند جمله" وَ إِلَیْهِ تُرْجَعُونَ" «۲» و جمله" وَ إِلَیْهِ تُقْلَبُونَ" «۳»، بنا بر این، برای آدمی که

بر حسب این ادله بسوی پروردگارش برمی گردد تعقیب کنندگانی است که از پیش رو و از پشت سر مراقب او هستند.

این هم از مشرب قرآن معلوم و پیداست که آدمی تنها این هیکل جسمانی و این بدن مادی محسوس نیست، بلکه موجودی است مرکب از بدن و نفس و شؤون و امتیازات عمده او که همه مربوط به نفس او است، نفس او است که اراده و شعور دارد، و بخاطر داشتن آن، مورد امر و نهی قرار می گیرد و پای ثواب و عقاب، راحت و الم، و سعادت و شقاوت به میان می آید، و کارهای زشت و زیبا از او سر می زند، و ایمان و کفر را به او نسبت می دهند، هر چند نفس بدون بدن کاری نمی کند و لیکن بدن جنبه آلت و ابزاری را دارد که نفس برای رسیدن به مقاصد و هدف های خود آن را به کار می برد.

بنا بر این، معنای جمله" مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ"، توسعه می یابد، هم امور مادی و جسمانی را شامل می شود و هم امور روحی را پس همه اجسام و جسمانیاتی که در طول حیات ایشان به جسم او احاطه دارد بعضی از آنها در پیش روی او قرار گرفته، و بعضی در پشت سر او واقع شده اند، و همچنین جمیع مراحل نفسانی که آدمی در مسیرش بسوی پروردگارش می پیماید، و جمیع احوال روحی که به خود می گیرد، و قرب و بعدها و سعادت و شقاوتها و اعمال صالح و طالح و ثواب و عقابهایی که برای خود ذخیره می کند، همه آنها یا در پشت سر انسان قرار دارند و یا در پیش رویش.

و

این معقباتی که خداوند از آنها خبر داده در اینگونه امور از نظر ارتباطش به انسانها دخل و تصرفهایی دارند، و این انسان که خداوند او را توصیف کرده به اینکه: مالك نفع و ضرر، مرگ و حیات، و بعث و نشور خود نیست و قدرت بر حفظ هیچ یك از خود و آثار خود را ندارد، چه آنها که حاضرند و چه آنها که غائبند، و این خدای سبحان است که او و آثار حاضر و غائب او را حفظ می کند، و در عین اینکه فرموده:" اللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ " «۴» و نیز فرموده:

---

(۱) ای انسان! غافل مباش از آن روزی که با هر رنج و مشقت که در راه اطاعت و عبادت حق بکوشی عاقبت به حضور پروردگار خود می روی و به ملاقات او نائل می شوی. سوره انشقاق، آیه ۶.

(۲) و به سوی او بازمی گردید. سوره یس، آیه ۸۳.

(۳) و به سوی او برمی گردید. سوره عنکبوت، آیه ۳.

(۴) خداوند بر ایشان حافظ است. سوره شوری، آیه ۶.

" وَ رَبُّكَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ حَفِيظٌ " «۱» در عین حال وسائطی را هم در این حفظ کردن، اثبات نموده و می فرماید:" وَ إِنَّ عَلَيْكُمْ لَحافِظِينَ " «۲».

پس اگر خدای تعالی آثار حاضر و غایب انسانی را بوسیله این وسائط که گاهی آنها را حافظین نامیده و گاهی معقبات خوانده حفظ نمی فرمود، هر آینه فنا و نابودی از هر جهت آنها را احاطه نموده و هلاکت از پیش رو و پشت سر بسویشان می شتافت، چیزی که هست همانطور که حفظ آنها به امری از ناحیه خداست همچنین فنای آنها و فساد و هلاکتشان به امر خداست،

زیرا ملك هستی از آن اوست و جز او کسی مدبر و متصرف در آن نیست، این آن حقیقتی است که تعلیم قرآنی بدان هدایت می کند، البته آیات در این معانی بسیار است لیکن حاجتی به ایراد آنها نیست.

و اگر ملائکه عملی می کنند آن نیز به امر خدا است هم چنان که قرآن کریم می فرماید:

" یُنَزِّلُ الْمَلائِکَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ" «۳» و نیز می فرماید:" لا یَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ یَعْمَلُونَ «۴»".

از همین جا معلوم می شود که این معقبات (نگهبانان)، همانطور که آنچه حفظ می کنند به امر خدا می کنند، همچنین از امر خدا حفظ می کنند، چون فنا و هلاکت و فساد هم به امر خداست همانطور که بقا و استقامت و صحت، به امر خداست، پس هیچ مرکب جسمانی و مادی دوام نمی یابد مگر به امر خدا، و هیچ یك از آنها ترکیبش انحلال و فساد نمی یابد مگر باز به امر خدا، در معنویات هم هیچ حالت روحی و یا عمل و یا اثر عملی دوام نمی یابد مگر به امر خدا، و هیچ یك از آنها دچار حبط و زوال و فساد نمی شود مگر باز به امر خدا، آری امر، همه اش از آن خداست و برگشت همه اش بسوی او است.

بنا بر این، معقبات، همانطور که به امر خدا حفظ می کنند، از امر خدا نیز حفظ می کنند، و چون چنین است ناگزیر باید جمله" یَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ" بهمین معنا تفسیر و حمل شود.

و از آنچه گفته شد معلوم گردید که وجه اتصال و ارتباط جمله مورد بحث با جمله بعدیش که می فرماید:" إِنَّ اللَّهَ لا یُغَیِّرُ ما بِقَوْمٍ حَتَّی یُغَیِّرُوا ما بِأَنْفُسِهِمْ" چیست، و اینکه

در حقیقت جمله مذکور می خواهد جمله مورد بحث را تعلیل کند، و معنای مجموع آن دو این است

---

(۱) و پروردگارت بر هر چیزی حافظ و نگهبان است. سوره سبا، آیه ۲۱.

(۲) بدرستی که بر شما نگهبانانی هست. سوره انفطار، آیه ۱۰.

(۳) خداوند ملائکه را به همراهی روحی که از امر اوست. نازل می فرماید سوره نحل، آیه ۲.

(۴) از او در گفتار سبقت نمی گیرند، و ایشان به امر او عمل می کنند. سوره انبیاء، آیه ۲۷.

که خدای تعالی این معقبات را قرار داده و بر انسان موکل کرده تا او را به امر خدا از امر خدا حفظ نمایند، و از اینکه هلاک شود و یا از وضعی که دارد دگرگون گردد نگهدارند، چون سنت خدا بر این جریان یافته که وضع هیچ قومی را دگرگون نسازد مگر آنکه خودشان حالات روحی خود را دگرگون سازند، مثلا اگر شکرگزار بودند به کفران مبدل نمایند، و یا اگر مطیع بودند عصیان بورزند، و یا اگر ایمان داشتند، به شرک بگرایند، در این هنگام خدا هم نعمت را به نقمت، و هدایت را به اضلال، و سعادت را به شقاوت مبدل می سازد، و همچنین ...

[مقصود از جمله:" إِنَّ اللَّهَ لا يُغَيِّرُ ما بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا ما بِأَنْفُسِهِمْ "]

و این جمله، یعنی جمله" إِنَّ اللَّهَ لا يُغَيِّرُ ما بِقَوْمٍ ..."، چکیده اش این است که خداوند چنین حکم رانده و حکمش را حتمی کرده که نعمتها و موهبت هایی که به انسان می دهد مربوط به حالات نفسانی خود انسان باشد، که اگر آن حالات موافق با فطرتش جریان یافت آن نعمت ها و موهبتها هم جریان داشته باشد، مثلا اگر

مردمی بخاطر استقامت فطرتشان به خدا ایمان آورده و عمل صالح کردند، به دنبال آن نعمت های دنیا و آخرت بسویشان سرازیر شود، هم چنان که فرمود:" وَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرى آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنا عَلَيْهِمْ بَرَكاتٍ مِنَ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ وَ لكِنْ كَذَّبُوا" «۱» و مادامی که آن حالت در دلهای ایشان دوام داشته باشد این وضع هم از ناحیه خدا دوام یابد، و هر وقت که ایشان حال خود را تغییر دادند خداوند هم وضع رفتار خود را عوض کند و نعمت را به نقمت مبدل سازد.

ممکن هم هست که از آیه، عمومیت هم استفاده بشود یعنی نقمت را هم شامل شده چنین افاده کند که: میان تمامی حالات انسان و اوضاع خارجی- چه در جانب خیر و چه در جانب شر-، یک نوع تلازم است، پس اگر مردمی دارای ایمان و اطاعت و شکر باشند خداوند هم نعمت های ظاهری و باطنیش را به ایشان ارزانی بدارد، و همین که ایشان وضع خود را تغییر دادند و کفر و فسق ورزیدند خدا هم نعمت خود را به نقمت مبدل کند، و همین طور دچار نقمت باشند تا باز خود را تغییر دهند. همین که تغییر دادند و به اطاعت و شکر بازگشتند باز هم نقمتشان به نعمت مبدل شود، و همچنین ...

[بین اعمال خیر و آثار نیک خارجی ملازمه هست ولی بین اعمال شر و آثار سوء آنها ملازمه نیست

و لیکن ظاهر سیاق با این عمومیت مساعد نیست، مخصوصا دنباله آن دارد که:" وَ إِذا أَرادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوْءاً فَلا مَرَدَّ لَهُ"، زیرا این دنباله بهترین شاهد است بر اینکه مقصود از"

ما بقوم" نعمت قبلی ایشان است نه اعم از نعمت و نقمت، چون جمله مذکور تغییر را توصیف می کند، و

---

(۱) و اگر مردم شهر و دیار همه ایمان آورده و پرهیزگار می شدند، همانا ما درهای برکات آسمان و زمین را بر روی آنان می گشـــــــودیم، و لیکـــــــن تکـــــــذیب کردنـــــــد. ســـــــوره اعراف، آیـــــــه ۹۶.

از اینکه در توصیف معنای آن می فرماید وضعشان را به عذاب و بدبختی تغییر می دهیم فهمیده می شود که مقصود از وضع قبلیشان نعمت و خوشی ایشان است، (دقت بفرمائید).

علاوه بر این، خدای سبحان خود می فرماید:" وَ ما أَصابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِما كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَ يَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ" «۱» که می رساند از بسیاری از سیئات عفو می کند و آثار آنها را محو می سازد، و این خود دلیل است بر اینکه در جانب شر ملازمه ای میان اعمال انسان و آثار سوء خارجی نیست. بخلاف جانب خیر که میان آن و آثار حسنه اش ملازمه هست، هم چنان که در نظیر آیه" ذلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّراً نِعْمَةً أَنْعَمَها عَلى قَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا ما بِأَنْفُسِهِمْ" «۲» فرموده خداوند آثار نیک کارهای نیک را از بین نمی برد.

در اینجا ممکن است گفته شود: همانطور که آیه فوق دلالت بر ملازمه میان کارهای نیک و آثار حسنه آن دارد جمله" وَ إِذا أَرادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوْءاً فَلا مَرَدَّ لَهُ" هم بر ملازمه کارهای زشت و آثار سیئه آن دلالت دارد، زیرا می گوید: وقتی خدا بدی را برای مردمی بخواهد هیچ کس و هیچ چیز نمی تواند جلوگیرش شود، و خلاصه حتمی است، و این خود همان ملازمه است.

در جواب می گوئیم: جمله مذکور جمله ایست که به قصد اصلی ایراد

نشده بلکه در ضمن سخن به میان آمده، توضیح اینکه بعد از آنکه فرمود هر چیزی نزد او به مقدار است، و اینکه برای هر انسانی معقباتی هست که او را به امر وی و از امر وی حفظ کنند، و نمی گذارند هلاک شود و یا وضعش دگرگون گشته و یا در وجودش و در نعمتهایی که به او دادند دچار اضطراب گردد، و همه ایشان به حکم خدا به حال خود باقی هستند، و خداوند هیچ تغییری در وضعشان نمی دهد، مگر آنکه ایشان خود را تغییر دهند، که در این صورت واجب است بدانند همانطور که ابقای نعمت ها، قضایی حتمی بود، تغییر سعادت ها و نعمت ها به نقمت نیز امور محکم و حتمی است که هیچ مانعی جلو تحققش را نمی گیرد و امرش به دست خدا است، و غیر خدا کسی را در آن دخالتی نیست.

و خلاصه مقصود از جمله مورد بحث افاده این معنا است که مردم در قبضه قدرت خدایند و هیچ مفری از حکم خدا ندارند، نه در طرف خیر و نه در طرف شر.

پس معنای آیه این می شود که: وقتی خداوند برای مردمی بدی بخواهد (که البته ______________________

(۱) و آنچه رنج و مصیبت به شما می رسد همه از دست اعمال زشت خود شما است در صورتی که خدا بسیاری از اعمال بد را می آمرزد. سوره شوری، آیه ۳۰.

(۲) و این بدان جهت است که خدا تغییر دهنده نعمتی که بر قومی داده نیست مگر آنکه ایشان خود را تغییر دهند. سوره انفال، آیه ۵۳. ______________________

نمی خواهد مگر آنکه ایشان خود را تغییر دهند، و از زی عبودیت و مقتضیات فطرت

خارج شوند) هیچ کس نیست که از شقاوت و نقمت، و یا عذاب او جلوگیری به عمل آورد.

"وَ ما لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ والٍ"- این جمله عطف بر جمله" وَ إِذا أَرادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوْءاً فَلا مَرَدَّ لَهُ" و مفسر آنست و معنای تعلیل را می رساند، وقتی مردم غیر از خدای سبحان والیی نداشته باشند که متولی امرشان شود، قهرا کسی را نخواهند داشت که جلو خداوند متعال را بگیرد و نگذارد خواسته هایش را علیه ایشان اجراء سازد.

پس از همه آنچه گذشت این معنا روشن گردید که آیه شریفه- بطوری که سیاق هم می رساند، و خدا داناتر است- این معنا را افاده می کند که برای هر فردی از افراد مردم بهر حال که بوده باشند معقب هایی هستند که ایشان را در مسیری که بسوی خدا دارند تعقیب نموده، از پیش رو و از پشت سر در حال حاضر و در حال گذشته به امر خدا حفظشان می کنند و نمی گذارند حالشان به هلاکت و یا فساد و یا شقاوت، که خود امر دیگر خداست متغیر شود، و این امر دیگر که حال را تغییر می دهد وقتی اثر خود را می گذارد که مردم خود را تغییر دهند، در این هنگام است که خدا هم آنچه از نعمت که به ایشان داده تغییر می دهد، و بدی را بر ایشان می خواهد، و وقتی بدی را برای مردمی خواست دیگر جلوگیری از آن نیست، چون بشر غیر خداوند والی دیگری که متولی امورش شود ندارد تا آن والی از نفوذ اراده و خواست خداوند جلوگیری به عمل آورد، و از این معنا چند مساله روشن می گردد:

[پنج مساله راجع

به: حافظ بودن خداوند، تغيير وضع اقوام با تغيير در انفس ايشان و ... كه از آيه شريفه:" لَهُ مُعَقِّباتٌ ..." روشن مى شود]

اول اينكه: آيه شريفه به منزله بيان تفصيلى براى جمله ايست كه در خلال آيات قبلى قرار گرفته و مى فرمود:" وَ كُلُّ شَيْ ءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدارٍ"، زيرا اين جمله بطور اجمال مى فهمانند براى تمامى اشياء در نزد خدا حدودى است ثابت و غير متغير و غير متخلف، و بهمين جهت هيچگاه از علم او دور و مستور نمى شوند، آيه مورد بحث اين اجمال را در خصوص انسان تفصيل مى دهد كه انسانها هر كدام معقباتى از پيش رو و از پشت سر دارند كه موكل بر ايشانند تا ايشان و تمامى متعلقات ايشان را از خطر هلاكت و دگرگونى حفظ نمايند، و دچار هلاكت و دگرگونى نشوند مگر به امر ديگر خدا.

دوم اينكه: هيچ چيز از انسان از جان و جسم و اوصاف و احوال و اعمال و آثارش نيست مگر آنكه ملكى از طرف خداوند موكل بر آنست تا حفظش كند، و وضعش در مسير بسوى خدا بطور دوام چنين هست تا آنكه خودش وضع خود را تغيير دهد، در آن صورت خدا هم وضع خود را در باره او تغيير مى دهد، پس اينكه خدا حافظ است و او ملائكه اى دارد كه متصدى حفظ بندگانند خود يك حقيقتى است قرآنى.

سوم اينكه: غير از حقيقت مذكور، كه گفتيم امر خداست، امر ديگرى در اين بين در كمين مردم هست تا ايشان چه وقت وضع خود را تغيير دهند، و خداوند در باره آن امر فرموده كه: وقتى اثر خود را مى گذارد كه مردم

وضع خود را تغيير دهند، در اين هنگام است كه خداوند هم بوسيله اين امر نعمت هايش را تغيير مى دهد.

و يكى از موارد تاثير آن امر آمدن و سر رسيدن" اجل مسمائى" است كه اختلاف و تخلف ندارد، و در باره اش فرموده:" ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما إِلَّا بِالْحَقِّ وَ أَجَلٍ مُسَمًّى" «۱» و نيز فرموده:" إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذا جاءَ لا يُؤَخَّرُ" «۲».

چهارم اينكه: امر خداوند بر متون اشياء و حواشى آنها در هر حالى مسلط است، و هر چيزى چه در حال ثبات و چه در حال تغيرش مطيع امر او و خاضع در برابر عظمت اوست، و اينكه هر چند امر الهى ابعاضى داشته و آن ابعاض با هم مختلفند، اما در عين حال به امر معقب و حافظ و امر تغيير دهنده نعمت تقسيم مى شود كه در عين حال نظام واحدى دارند كه تغيير و تبديل ندارد، و خداوند در باره اش فرموده:" إِنَّ رَبِّي عَلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ" «۳» و نيز فرموده:" إِنَّما أَمْرُهُ إِذا أَرادَ شَيْئاً أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ" «۴».

پنجم اينكه: از قضاياى حتمى و سنت جاريه الهى يكى اين است كه همواره ميان احسان و تقوى و شكر خدا، و ميان توارد نعمت ها و تضاعف بركات ظاهرى و باطنى و نزول و ريزش آن از ناحيه خدا ملازمه بوده و هر قومى كه احسان و تقوى و شكر داشته اند خداوند نعمت را بر ايشان باقى داشته، و تا مردم وضع خود را تغيير نداده اند روز بروز بيشتر كرده است، هم چنان كه آيات زير بدان اشاره مى كنند.

" وَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرى آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنا

عَلَيْهِمْ بَرَكاتٍ مِنَ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ وَ لكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْناهُمْ بِما كانُوا يَكْسِبُونَ" «۵» و" لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكَمْ وَ لَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذابِی لَشَدِيدٌ" «۶» و

---

(۱) ما آسمانها و زمین و آنچه رای که در میان آن دو است خلق نکردیم جز بحق و برای سرآمدی معین.

سوره احقاف، آیه ۳.

(۲) بدرستی که وقتی اجل خدا برسد تاخیر انداخته نمی شود. سوره نوح، آیه ۴.

(۳) همانا پروردگار من بر صراط مستقیم است. سوره هود، آیه ۵۶.

(۴) همانا وقتی خداوند چیزی رای بخواهد و بگوید: باش موجود می شود. سوره یس، آیه ۸۲.

(۵) و اگر اهل قریه ها ایمان بیاورند و تقوی پیشه کنند، ما درهای برکات رای از آسمان و زمین برویشان می گشاییم، ولی تکذیب کردند، ناگزیر ما نیز به آنچه کردند گرفتارشان ساختیم. سوره اعراف، آیه ۹۶.

(۶) اگر شکر بورزید به یقین نعمتتان رای زیاد می کنم و اگر کفر بورزید بدانید که عذاب من شدید است. سوره ابراهیم، آیه ۷.

" هَلْ جَزاءُ الْإِحْسانِ إِلَّا الْإِحْسانُ" «۱».

این بود آنچه، از ظاهر آیه در باره ملازمه میان شیوع صلاح در قومی، و دوام نعمت برایشان استفاده می شود و اما اینکه اگر فساد در قومی شایع شود و یا از بعضی از ایشان سر بزند نقمت و عذاب هم برایشان نازل می شود آیه شریفه از تلازم میان آنها ساکت است، نهایت چیزی که از آیه استفاده می شود این است که: خداوند وقتی روش خود را تغییر می دهد و عذاب می فرستد که مردم رفتار خود را عوض کرده باشند، البته این مطلب امکان دارد نه اینکه به فعلیت درآوردنش واجب باشد زیرا این از آیه استفاده نمی شود، و بهمین

جهت سیاق را تغییر داده می فرماید:

" وَ إِذا أَرادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوْءاً فَلا مَرَدَّ لَهُ" با اینکه اگر می خواست سیاق را تغییر ندهد باید می فرمود:

" حتی یغیروا ما بانفسهم فیرید اللَّه بهم من السوء ما لا- مرد له- تا آنکه مردم رفتار خود را عوض کنند که در این صورت خداوند آن گونه بدی را برای ایشان خواسته است که احدی نتواند آن را جلوگیر شود".

مؤید این معنا هم آیه" وَ ما أَصابَکُمْ مِنْ مُصِیبَةٍ فَبِما کَسَبَتْ أَیْدِیکُمْ وَ یَعْفُوا عَنْ کَثِیرٍ" «۲» است که صریحا دلالت می کند بر اینکه پاره ای از تغییرات خدا در هنگام پاره ای از تغییرات مردم، اجراء نمی گردد، و خدا مردم را در آن تغییرات عفو می فرماید و اما اینکه آیا فرد هم عینا مانند قوم و جمعیت است و صلاح و فساد عمل او در وضع آخرت و دنیای او و امور مادی و معنوی او اثر می گذارند یا نه؟ آنچه که از کلام الهی برمی آید این است که میان اعمال صالح یک فرد و میان صلاح آخرت و نعمت های معنویش رابطه هست، و در صورت تغییر آن، نعمت های مزبور هم تغییر می کند، و لیکن آیات دلالتی بر رابطه میان نعمت های مادی و جسمانیش ندارد.

[جهت و حکمت وجود تلازم بین اعمال صالح و نعمت ها و بهره مندی ها]

و حکمت همه اینها هم روشن است، زیرا تلازم مذکور، مقتضای حکم توافق و سنخیتی است که در اجزای نظام عالم برقرار است و هر نوعی را بسوی غایت و نهایت سیرش سوق می دهد، آری خداوند برای انواع، غایاتی قرار داده و آنها را مجهز به وسائل رسیدن بدان غایات آفریده، و در میان اجزای

این نظام، تلائم و توافقی نهاده که همه را شی ء واحدی کرده، که میان اجزائش معانده و تضادی نیست، و مقتضای آنها این است که: هر نوعی در عافیت و

---

(۱) آیا جزای احسان جز احسان است. سوره الرحمن، آیه ۶۰.

(۲) و آنچه از مصیبت ها به شما می رسد بخاطر کارهایی است که بدست خود کردید، و خدا از بسیاری از کرده های شما می گذرد. سوره شوری، آیه ۳۰.

نعمت و کرامت، تا به غایت خود برسد. و میان انواع موجودات، غیر از نوع آدمی گویا هیچ نوع دیگری از مقتضای فطرت اصلی خود منحرف نمی شود.

و نوع انسان هم اگر مانند سایر انواع از مقتضای فطرت اصلیش منحرف نگردد، عالم بر طبق سعادت و نعمت او دور می زند و جریان می یابد، و اما اگر منحرف شد و فساد در میان آن رایج گردید، تعادل میان اجزای کون بر هم خورده و همین خود باعث می شود که نعمت از او هجرت نموده نظام زندگیش مختل گردد، و در نتیجه فساد در دریا و خشکی عالم بخاطر اعمال ناروای آدمی ظاهر می شود، و خدا کیفر بعضی از آنچه را که کرده اند به ایشان می چشاند تا شاید برگردند. و پوشیده نیست که این معنا مربوط به نوع است نه شخص، و بهمین جهت گفتیم که:

تلازم میان صلاح نوع و نعمت های عمومی آنان است نه بین اشخاص، زیرا چه بسا افرادی که در نوع به هدف نرسند و لیکن خود نوع به هدف برسد، و باید برسد، آری اگر بخاطر انحراف یک فرد و دو فرد، نوع، از سعادت خود محروم مانده به غایت و هدف نرسد مستلزم لعب و

بازی در خلقت می شود، و (حال آنکه) خدا فرموده:" وَ ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما لاعِبِينَ " «۱».

و ما در جلد دوم این کتاب در چند بحثی که در باره اعمال گذراندیم راجع به این موضوع نیز قدری حرف زدیم.

از آنچه گذشت این معنا روشن شد که آن اعتراضی که به آیه شریفه شده است تا چه حد باطل و بی مورد است، و آن این است که آیه می رساند: وقتی وضع قومی تغییر می کند و نعمت ها دگرگون می شود که مردم با گناه، وضع خود را دگرگون کنند. و این بر خلاف آن مساله ای است که در شرع آمده که نمی توان عموم را به جرم خواص مؤاخذه نمود، و وجه فسادش هم این است که این معنا بکلی اجنبی از مفاد آیه است.

[اختلاف شدید مفسرین در معنای آیه شریفه:" لَهُ مُعَقِّباتٌ ..."]

این بود پاره ای از مطالب که دقت و تدبر در آیه آن را افاده می کند، ولی سایر مفسرین در تفسیر آن از جهات مختلفی اختلافات شدیدی راه انداخته اند.

از آن جمله، اختلافشان در مرجع ضمیر" هاء" در جمله" لَهُ مُعَقِّباتٌ" است، یکی «۲» گفته: مرجع آن کلمه" من" در جمله" مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ ..."، است، که ما در سابق نقلش کردیم و آن را اختیار نمودیم. یکی «۳» دیگر گفته که: ضمیر مزبور به نام" اللَّه" برمی گردد، و چنین معنا می دهد

---

(۱) و ما آنچه در آسمانها و زمین و ما بین آنها است به بازیچه خلق نکردیم. سوره دخان، آیه ۳۸.

(۲ و ۳) مجمع البیان، ج ۵، جزء ۱۳، ص ۱۵۱.

که برای خدا ملائکه ایست معقب، که از جلو و عقب

انسان را حفظ می کنند. و اشکال این قول اینست که لازم می آید که در یک سیاق (که باید ضمیرها به یک مرجع برگردند) ضمایر اختلاف پیدا کنند علاوه بر این سبب می شود که بدون هیچ نکته و جهتی در جمله" مِنْ أَمْرِ اللَّهِ" التفات بکار رفته باشد.

یکی «۱» دیگر گفته: به رسول خدا برمی گردد، و آیه شریفه این معنا را تذکر می دهد که ملائکه آن جناب را حفظ می کنند. اشکال این قول هم همان اشکال قول قبلی است که گفتیم موجب اختلاف ضمیرها می شود که ظاهر آیه با آن مساعدت ندارد، علاوه بر این لازمه اش این است که آیه شریفه مربوط و متصل با آیات قبل نباشد، چون در آیات قبل اسمی از رسول خدا (ص) برده نشده بود.

مفسری «۲» دیگر گفته: ضمیر مذکور به کلمه" من" که در جمله" سارِبٌ بِالنَّهارِ" مقدر است برمی گردد. و این وجه از همه وجوه گذشته سخیف تر است که بزودی اشکالاتش را خواهیم گفت.

و از جمله اختلافات ایشان اختلافی است که در معنای کلمه" معقبات" کرده اند، یکی «۳» گفته: اصل آن" معتقبات" بوده، حرف" تا" نقل به قاف شده و در قاف اصلی ادغام گشته، و معتقبات از" اعتقب" است، و وقتی گفته می شود:" اعتقبه" معنایش این است که او را حبس کرد، و وقتی گفته می شود" اعتقب القوم علیه" معنایش این است که مردم علیه او همدست شدند. و لیکن این وجه را مردود و خطا دانسته اند.

یکی «۴» دیگر گفته: از باب تفعیل و از مصدر تعقیب است که به معنای دنبال کسی رفتن است، و از این جهت آن را تعقیب گویند که گویا پاشنه (عقب) او

را لگـد می کنـد، و ملائکه را از این نظر معقبات نامیده که آدمیان را در مسـیر بسوی خدا تعقیب می کنند و- همانطور که در سابق گفته شد- از آدمی جدا نمی شوند و او را حفظ می کنند.

بعضی «۵» دیگر گفته اند: مراد از معقبات یک دسته از ملائکه شب و روزند که نویسندگان نامه اعمالند دسته روز می روند و مامورین شب دنبالشان فرود می آیند، و به این حساب، ملائکه ________________

(۱) مجمع البیان، ج ۵، جزء ۱۳، ص ۱۵۱.

(۲) تفسیر الکشاف، ج ۲، ص ۵۱۷ و تفسیر مجمع البیان، ج ۶، ص ۲۸۰، ط تهران.

(۳) تفسیر الکبیر، ج ۱۹، ص ۱۸.

(۴) تفسیر روح المعانی، ج ۱۳، ص ۱۱۱، ط بیروت.

(۵) تفسـیر فخر رازی، ج ۱۹، ص ۱۸.

روز دنبـال ملائـکه شب و ملائـکه شب دنبال ملائکه روز آمـد و شـد دارنـد. و لیکن این وجه با ظاهر جمله" لَهُ مُعَقِّباتٌ " نمی سازد، بعلاوه لازمه اش این است که جمله" یحفظونه- او را نگهـداری می کنند" به معنای" یحفظون علیه- اعمال او را علیه او می نویسند" بوده باشد.

بعضی «۱» دیگر گفته انـد: مراد از معقبـات، نگهبانـان و گارد مخصوص سـلطنتی و آجودان و افسـران مخصوص دربارنـد که دنبال ملوک و امراء به راه می افتند، و آنها را اسکورت می کنند، و معنای آیه این است که آنها که وقتی حرکت می کنند به اصطلاح راههـا را بنـد می آورنـد که همـان ملوک و امراء باشـند، و برای ایشـان دنبال روانی از افسـران است که اطرافشان را احـاطه نموده، می خواهنـد به خیال خود از قضا و قـدر خـدا نگهـداریشان کننـد. و این وجه علاوه بر اینکه وجهی بی پر و پایه است، در حقیقت بازی کردن

با کلام خداست.

و از جمله اختلافات مفسرین اختلافشان در معنای:" مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ" است، که بعضی «۲» گفته اند: جمله مذکور متعلق به معقبات است، و معنایش این است که: معقبات، او را از جلو و عقب حفظ می کنند. غافل از اینکه تعقیب تنها از پشت سر است.

بعضی «۳» دیگر گفته اند: متعلق به جمله" یحفظونه" است و در کلام تقدیم و تاخیری شده، و ترتیب کلام چنین بوده: یحفظونه من بین یدیه و من خلفه من امر اللّٰه. و لیکن هیچ دلیلی بر این وجه در دست نیست.

بعضی «۴» هم گفته اند: متعلق به مقدری از قبیل وقوع و احاطه و امثال آن دو است، و تقدیر آن" واقع من بین یدیه و من خلفه" و یا" محیط من بین یدیه و من خلفه" بوده است، و یا به نحو تضمین است که معنی چنین میشود: له معقبات، یحیطون به من بین یدیه و من خلفه- برای او تعقیب کنندگانی است که او را از دو طرف و پشت سر احاطه می کنند". و این وجه را سابقا هم نقل کردیم.

باز در همین جمله از جهت دیگری اختلاف کرده اند، بعضی «۵» گفته اند: مراد از آن، جلو و عقب مکانی است، و معقبات او را از جلو و عقب از مهالك و خطرات حفظ می کنند.

بعضی «۶» دیگر گفته اند: مراد از آن دو، اعمال گذشته و آینده اوست، که ملائکه همه را

---

(۱) تفسیر طبری، ج ۱۳، ص ۷۱.

(۲ و ۳ و ۴) تفسیر روح المعانی، ج ۱۳، ص ۱۱۲.

(۵) تفسیر فخر رازی، ج ۱۹، ص ۱۹

(۶) تفسیر روح المعانی، ج ۱۳ ص ۱۱۲.

علیه او حفظ

و ضبط می کنند. و لیکن هیچ دلیلی بر این دو وجه و این دو اختصاص وجود ندارد.

بعضـی دیگر گفته انـد: مراد از " بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ " شؤون جسـمی و روحی گذشـته و فعلی انسان است. و این همان وجهی است که نقل کرده و آن را اختیار نمودیم.

و نیز از جمله اختلافات ایشان اختلافی است که در معنای جمله " یحفظونه " کرده اند، بعضی «۱» آن را به معنای یحفظون علیه گرفته، و بعضی به معنای مطلق حفظ، و بعضی «۲» به معنای حفظ از خصوص ناملایمات گرفته اند.

و بـاز از جمله موارد اختلاف مفسـرین اختلافی است که در جمله " مِنْ أَمْرِ اللَّهِ " کرده انـد، که این جار و مجرور متعلق به کجا است، بعضی«۳» گفته انـد: متعلق به جمله " لَهُ مُعَقِّباتٌ " و صـفتی است از برای آن، هم چنان که در جمله " مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ " و " یحفظونه " دو صفت دیگری برای آنست. ولی این توجیه با ظاهر آیه سازگار نیست.

بعضی «۴» دیگر گفته انـد: متعلق است به جمله " یحفظونه " و کلمه " من " در آن به معنـای بـای سـببیه و یـا به معنای مصاحبت است، و معنای آیه چنین است که: معقبات، او را بوسیله امر خدا و یا با امر خدا حفظ می کنند.

بعضی «۵» دیگر گفته اند: متعلق به " یحفظونه " است و لیکن کلمه " من " ابتدائیه و یا نشویه است، و معنای آیه چنین است که: او را حفظ می کنند، در حالی که ابتداء حفظ و یا منشا آن امر خداست.

بعضی «۶» دیگر گفتـه انـد: درسـت است که متعلـق به " یحفظـونه " است، و لیکن کلمه " من " به معنـای " عن " است، و به آیه چنین معنا می دهد که: او را

از اینکه امر خدا بر او حلول نموده و فرایش بگیرد، نگهداری می کنند. آن گاه امر را به معنای باس و عذاب تفسیر کرده، و آیه را اینطور معنا کرده اند که: معقبات خدا او را از عذاب خدا حفظ می کنند و هر وقت گناهی بکند از خدای سبحان برایش مهلت می خواهند تا عذاب و مؤاخذه، و یا امضای شقاوت را در باره اش تاخیر بیندازد تا شاید که توبه نموده و بر گردد. و اغلب این وجوهی که نقل کردیم فسادش برای ________

(۱) تفسیر طبری، ج ۱۳، ص ۸۰.

(۲) تفسیر ابی السعود، ج ۱۳، ص ۸۰.

(۳) تفسیر روح المعانی، ج ۱۳، ص ۱۱۳.

(۴) تفسیر الکبیر، ج ۱۹، ص ۱۹.

(۵) تفسیر مجمع البیان ج ۴، ص ۱۵۲، ط بیروت.

(۶) تفسیر روح المعانی، ج ۱۳ ص ۱۱۲.

خواننده روشن است و حاجتی به بیان ندارد.

و از جمله اختلافات ایشان اختلاف نظرهایشان در وجه اتصال جمله" لَهُ مُعَقِّباتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ ..."، به ما قبل است، که برخی «۱» از ایشان گفته اند: متصل است به جمله" سارِبٌ بِالنَّهارِ". که معنایش گذشت. و بعضی دیگر گفته اند: متصل است به جمله" اللَّهُ يَعْلَمُ ما تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثى و یا به جمله" عالِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهادَةِ" و معنایش این است که همانطور که خداوند حمل هر حامله و یا غیب و شهادت را می داند همچنین نگهبانان را بر ایشان گمارده تا حفظشان کنند. بعضی «۲» دیگر گفته اند: متصل است به جمله" إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ"، و معنایش این است که رسول خدا (ص) بوسیله ملائکه محفوظ است. و لیکن حق این است که متصل است به جمله" كُلُّ

شَيْ ءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدارٍ"، که بنوعی آن را بیان می کند، و در سابق گذشت.

و نیز از جمله موارد اختلافی مفسرین اختلافی است که در ربط و اتصال جمله" إِنَّ اللَّهَ لا يُغَيِّرُ ما بِقَوْمٍ ..."، کرده اند، یکی (۳) گفته: متصل است به آیه" وَ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذابِ ..."، و معنای مجموع آن دو این است که هر چند بر نزول عذاب عجله می کنند و لیکن خداوند عذاب نمی فرستد مگر بر کسی که بداند وضعش دگرگون شده است، حتی اگر بداند که در جمعیتی کسانی هستند که بعدها ایمان می آورند و یا از صلبشان کسانی متولد می شوند که ایمان خواهند آورد بر آن جمع عذاب نمی فرستد.

بعضی دیگر گفته اند: آیه مذکور متصل است به جمله" سارِبٌ بِالنَّهارِ" و معنای مجموع آن دو این است که وقتی ملوك و امراء مرتکب گناه شدند در حقیقت از رسم عبودیت بیرون گشته، و استحقاق حفاظت خود را باطل ساخته و مستوجب عذاب می شوند. و این وجه با وجه قبلی از سیاق کلام دورند، و حق مطلب این است که آیه مذکور تعلیل جمله" يَحْفَظُونَهُ ..."، و بیان علت این است که چرا خداوند او را حفظ می کند، و توضیحش در سابق گذشت.

" هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفاً وَ طَمَعاً وَ يُنْشِئُ السَّحابَ" الثِّقالَ".

کلمه" سحاب"- به فتحه سین- چون جمع بود صفت آن را نیز جمع آورده، فرمود:" ثقال".

و" یریکم" از ارائه است که یا به معنای اظهار و نشان دادن چیزیست که قابل رؤیت

(۱) تفسیر الکبیر، ج ۱۹، ص ۱۹.

(۲) تفسیر التبیان، ج ۶، ص ۲۲۸، ط نجف.

(۳) تفسیر الکبیر، ج ۱۹، ص ۲۲.

باشد تا بیننده آن را

ببینـد، و یا به معنای انسان را دارای صـفت رؤیه و دیدنی قرار دادن است، و تقابلی که میان:" یریکم" و" ینشـئ" هست معنای اول را تایید می کند.

و دو کلمه" خَوْفاً وَ طَمَعاً" دو تا مفعول له برای" یریکم" هسـتند، یعنی برق را به شـما نشان داد تا هم بترسید و هم طمع کنید، و ممکن است که مصدر به معنای فاعل، و حال از ضـمیر" کم" بوده باشند، و چنین معنا دهند که خدا آن کسی است که برق را به شما نشان داد در حالی که شما صاحبان خوف و رجا بودید.

و معنای آیه این است که خدا آن کسـی است که برق را در برابر چشـمان شـما ظاهر کرد تا دو صفت خوف و رجا را در شما هویـدا سازد، کما اینکه مسافر شـما از آن می ترسد، و حاضـرتان به آن امیدوار می شود، دریانوردان از آن می ترسـند، و اهل خشکی آرزویش را می کنند، مردم همه از صاعقه اش می ترسند، و امیدوار بارانش می شوند.

و آن کسی است که با انشاء خود ابرهایی خلق می کند که بار سنگین آب را بدوش می کشند.

و در اینکه در خصـوص آیت برق، کلمه ارائه را و در خصـوص آیت سـحاب کلمه انشـاء را بکـار برد لطـافتی است که از نظر خواننده پوشیده نیست «۱».

" وَ یُرْسِلُ الصَّواعِقَ فَیُصِیبُ بِها مَنْ یَشاءُ ...".

کلمه" صواعق" جمع صاعقه است که عبارتست از پاره آتشهایی که از رعد و برق تولید شده و از آسمان فرو می آیند.

و کلمـه" جـدل" بـه معنـای نزاع قـولی است، که یـک طرف بخواهـد حرف خـود را بر دیگری بقبولانـد، و این واژه از مـاده" جدلت الحبل- طناب را

محکم تابیدم" گرفته شده. و کلمه" محال"- به کسر میم- مصدر باب مفاعله از" ماحل- یماحل" است که به معنای این است که یکی علیه دیگری مکر و صحنه سازی کند تا معلوم شود کدام نیرومندترند، و بهمین منظور برای اظهار معایب و بدیهای آن دیگری جدل می نماید.

بنا بر این، جمله" وَ هُمْ یُجادِلُونَ فِی اللَّهِ وَ هُوَ شَدِیدُ الْمِحالِ" معنایش (و خدا داناتر است) این است که بت پرستان، (که وجه کلام در این آیات و در این حجت ها متوجه ایشان است) در باره ربوبیت خدای تعالی مجادله می کنند، و حجت هایی نظیر تمسک بروش پدران برای ______________

(۱) زیرا برای برق فایده خوف و طمع را ذکر فرموده که آفرینش آن فی نفسه این فائده را نمی دهد بلکه ارائه و نشان دادن می خواهد بخلاف سحاب.

اثبات ربوبیت اربابهای خود درست می نمایند، ولی از این معنا غافلند که خدای سبحان شدید المماحله است، چون او به معایب و بدیهای ایشان آگاه، و بر اظهار آن معایب و رسوا ساختن آنان قادر است.

[معنای دعا و بیان اینکه حق دعا (دعای مستجاب) برای خدا است و در برابر او نه غیر او]

" لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَ الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا یَسْتَجِیبُونَ لَهُمْ بِشَیْ ءٍ ...".

" دعا" و" دعوت"، به معنای توجه دادن نظر مدعو است بسوی داعی که غالبا با لفظ، یا اشاره صورت میگیرد، و" استجابت" و" اجابت" به معنای پذیرفتن دعوت داعی، و روی آوردن بسوی اوست، این است معنای دعا و اجابت، و اما درخواست حاجت در دعا، و برآوردن حاجت در استجابت، جزء معنا نیست، بلکه غایت و متمم معنای آن دو است.

بله، این

جهت در مفهوم دعا خوابیده که باید مدعو، صاحب توجه و نظری باشد که اگر بخواهد بتواند نظر خود را متوجه داعی بکند، و نیز باید صاحب قدرت و تمکنی باشد که از استجابت دعا ناتوان و عاجز نگردد، و اما دعا کردن و خواندن کسی که درک و شعور نداشته، یا قدرت بر برآوردن حاجت را ندارد دعای حقیقی نیست، هر چند صورت دعا را داشته باشد.

و چون در آیه شریفه میان جمله" لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ " و جمله" وَ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ ..."

مقابله افتاده و در دومی می گوید دعا و خواندن غیر خدا خالی از استجابت، و دعای کافران در ضلالت است، ناگزیر می فهمیم که مقصود از جمله اولی این است که دعوت حق با دعوت باطل این فرق را دارد که در دعوت حق مدعو دعوت را می شنود، و البته استجابت هم می کند (اما دعوت باطل چنین نیست).

و این خود از صفات خدای تعالی و تقدس است، چون او شنوا و قریب و مجیب، (جوابگوی دعا) و غنی و دارای رحمت است، هم چنان که فرمود:" أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذا دَعانِ" «۱» و نیز فرمود:" ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ" «۲» و در گفته های خود هیچ شرطی در استجابت دعا نکرده، جز اینکه حقیقت دعا محقق شود و تنها او دعوت و خوانده شود نه غیر او.

بنا بر این، اضافه دعوت حق، اضافه موصوف بر صفت، و یا از قبیل اضافه حقیقیه «۳» است، به این عنایت که حق و باطل گویا دعا را میان خود به دو قسم تقسیم می کنند، یک قسم از دعا، دعای حق است که هرگز از استجابت تخلف ندارد،

و قسم دیگر دعای باطل است، و آن دعایی ________________

(۱) اجابت می کنم دعوت دعا کننده را وقتی که مرا بخواند. سوره بقره، آیه ۱۸۶.

(۲) بخوانید مرا، تا اجابت کنم شما را. سوره مؤمن، آیه ۶۰.

(۳)" اضافه حقیقیه" اضافه ای است که معنای لام را افاده نموده و ملکیت را می رساند.

است که بسوی هدف هدایت اجابت نمی شود، مانند دعا و خواندن کسی که دعا را نمی شنود و یا قدرت بر استجابت ندارد.

پس آیه مورد بحث از این جهت مرتبط به آیات قبل است که در آن آیات قبل قدرت و علم عجیب خدا را خاطرنشان می ساخت، و در این آیه این معنا را تذکر می دهد که حقیقت دعا و استجابت هم خاص اوست و او همانطور که عالم و قادر است اجابت کننده دعا هم هست، و این معنا را در آیه از دو طریق اثبات نموده، یکی طریق اثبات حق دعا برای خدا، و یکی نفی آن از غیر خدا.

اما عهده دار اثبات حق دعا برای خدا جمله" لَهُ دَعْوَةُ" است، که مقدم بودن ظرف" له" انحصار را می رساند، و جملات بعد هم که از غیر خدا نفی می کند این انحصار را تایید می کند، و اما متکفل نفی آن از غیر خدا جمله" وَ الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا یَسْتَجِیبُونَ لَهُمْ بِشَیْ‌ءٍ إِلَّا کَباسِطِ کَفَّیْهِ إِلَی الْماءِ لِیَبْلُغَ فاهُ وَ ما هُوَ بِبالِغِهِ" است، که می فرماید: آن خدایانی که مشرکین می خوانند قادر بر استجابت دعای آنان نیستند، و این معنا را در مواردی از کلام مجیدش بیان نموده. زیرا آن خدایان یا بتهایی هستند که عوام مشرکین می پرستند، که پر واضح است اجسامی بی جانند،

که نه شعور دارند و نه اراده، و یا ارباب آن بتها از ملائکه و یا جن و یا روحانیات کواکب و یا بشرند، که بعضی از خواص بت پرستان می پرستند، و متنبه به آن هستند، که نه مالک نفع و ضرری برای خود هستند، و نه اختیاردار مرگ و حیات و نشور خودند تا چه رسد به اینکه مالک نفع و ضرر و مرگ و حیات غیر خود باشند، به خلاف خدای تعالی که مالک کل است، و همه ملک و همه قوت تنها برای او است. پس هیچ مطمعی و طمع گاهی در غیر او نیست.

[تمثیلی که حال کسی را که غیر خدا را می خواند بیان می کند]

بعد از اثبات اختصاص دعوت حق و استجابت برای خدا، و نفی آن از غیر او، یک صورت را استثناء کرده، و آن صورت نظیر مثلی است که خود قرآن زده و فرموده: "کَباسِطِ کَفَّیْهِ إِلَی الْماءِ لِیَبْلُغَ فاهُ وَ ما هُوَ بِبالِغِهِ".

توضیح اینکه شخص عطشان وقتی بخواهد آب بیاشامد، ناگزیر باید نزدیک آب شده کف دست را باز کند و آب را برداشته بنوشد، یعنی به لب رسانده رفع عطش کند، این راه حقیقی و صحیح رفع تشنگی است، و اما لب تشنه ای که از آب دور است و می خواهد سیراب شود، و از آن اسباب و مقدماتی که گفتیم هیچ یک را عملی نمی کند جز همین را که کف دست را باز نموده نزدیک دهان ببرد، که چنین کسی هرگز آبی بدهانش نمی رسد، و از آب نوشیدن تنها صورت آن را نشان داده، و تقلید آن را درآورده است.

و مثل کسی که غیر خدا را می خواند مثل

خالی از معنا، و اسم خالی از مسمای آن را نمی آورد. زیرا این بتها و خدایان دروغین در استجابت دعا و قضای حوائج، همان اثر را دارند که آن آقای تقلید درآور در رفع عطش خود دارد، یعنی همانطور که دست به دهان بردن این، صورتی از آب خوردن است، دعا و خواندن بت پرستان هم تنها صورتی از دعا کردن است و خاصیت دیگری ندارد.

از اینجا معلوم می شود که استثناء" إِلَّا كَباسِطِ كَفَّيْهِ ..."، استثنایی نیست که بر خلاف حکم کلی مستثنی منه باشد بلکه تنها صورتی از استثناء است که منظور از آن تقویت حکم در جانب مستثنی منه است، نه اینکه بخواهد فردی را از آن کلی خارج سازد، و خلاصه مفادش این است که مشرکین و آنها که غیر خدا را می خوانند با خواندنشان به نتیجه ای نمی رسند مگر اینکه به نتیجه ای نرسند، که معنایش تاکید در همان به نتیجه نرسیدن است.

و این خود از لطافتهای کلام خدای تعالی است که از جهتی نظیر آیه" أَ فَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِياءَ لا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعاً وَ لا ضَرًّا" است و به بیانی که ان شاء اللَّه خواهد آمد مؤکدتر از آن است. از آنچه گذشت روشن گردید که:

اولا: مراد از جمله" لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ" حق دعا است و آن دعائی می باشد که مستجاب می شود و بهیچ وجه رد نمی گردد، پس اینکه بعضی «۱» در معنایش گفته اند: مرا از آن، کلمه اخلاص و شهادت به" لا اله الا اللَّه" است. صحیح نیست، چون هیچ دلیل و شاهدی در سیاق آیه ندارد.

و ثانیا: اگر ضمائر

در جمله" وَ الَّذِینَ یَدْعُونَ ..." را اظهار کنیم تقدیر آن چنین می شود:

کسانی که مشرکین آنها را بجای خدا می خوانند آن خوانده شده ها دعای این مشرکین را بهیچ وجه مستجاب نمی کنند.

و ثالثا: استثناء در آیه استثناء از جمله" لا یَسْتَجِیبُونَ لَهُمْ بِشَیْ ءٍ" است و در کلام، حذف و اختصار بکار رفته و معنای کلام این است که:" لا یستجیبون لهم بشی ء و لا ینیلونهم شیئا الا کما یستجاب لباسط کفیه الی الماء لیبلغ فاه ...- اجابت نمی کنند ایشان را به هیچ چیز، و هیچ چیزی به ایشان نمی دهند مگر همانند کسی که از آب دور است و برای رفع عطش خود از روی تقلید دو دست خود را به طرف آب می برد تا به دهانش برساند و عطش خود را رفع کند ...".

---

(۱) تفسیر طبری، ج ۱۳، ص ۸۶.

و اگر در معنایی که کردیم و خواستیم کلمه" نیل" را در معنای استجابت درآوریم، برای این بود که احتمال می دهیم استجابت متضمن معنای نیل و امثال آن باشد.

خدای سبحان در آخر آیه، گفتار خود را تاکید نموده و فرمود:" وَ ما دُعاءُ الْکافِرِینَ إِلَّا فِی ضَلالٍ" و این جمله علاوه بر تاکید مطالب قبل، به یک حقیقت اصیل دیگر نیز اشاره می کند، و آن این است که هیچ دعائی نیست مگر آنکه غرض آن، خدای سبحان است، چون او است علیم و قدیر و غنی و صاحب رحمت، پس برای دعا هیچ راهی نیست مگر همان راه توجه به خدای تعالی، بنا بر این کسی که غیر خدا را می خواند و آن را غرض و هدف قرار می دهد رابطه دعای خود و هدف

دعا را از دست داده، و در حقیقت دعایش راه را گم کرده، چون ضلالت بهمین معنا است که چیزی از راه خود بیرون شود و راهی بپیماید که آن را به مطلوبش نرساند.

" وَ لِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعاً وَ كَرْهاً وَ ظِلالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَ الْآصالِ".

" سجود" به معنای به رو بر زمین افتادن و پیشانی و یا چانه را بر زمین نهادن است، هم چنان که در باره برادران یوسف می فرماید:" وَ خَرُّوا لَهُ سُجَّداً" «۱» و نیز فرموده:" يَخِرُّونَ لِلْأَذْقانِ سُجَّداً" «۲» سجود مصدر، و سجده بنای مره است یعنی یک سجود.

و" کره"، به معنای کاریست که آدمی با مشقت آن را انجام دهد، حال اگر محرکش امری خارجی باشد، آن را" کره"- با فتحه کاف- خوانند، و اگر محرکش داخلی و نفسانی باشد آن را" کره"- به ضمه کاف- تلفظ کنند و این لفظ در برابر و مقابل" طوع" است.

راغب در مفردات می گوید:" غدوه" و" غداه ..." از ساعات اول روز است، و در قرآن کریم،" غدو" در مقابل" آصال"، و" غداه" در مقابل" عشی" قرار گرفته، یک جا فرموده:

" بِالْغُدُوِّ وَ الْآصالِ" و یک جا فرموده" بِالْغَداةِ وَ الْعَشِيِّ". و باید دانست که غدو جمع غداه است، هم چنان که" قنی" جمع" قناه" (نیزه) است «۳».

و در مجمع البیان گفته: کلمه" آصال" جمع" اصل"- با ضمه همزه و صاد- است، و اصل هم جمع" اصیل" است، پس آصال جمع الجمع و ماده اش کلمه" اصل" است، و از این جهت این ساعت از روز معین بین عصر و غروب آفتاب را آصال گفته اند که گویی ریشه و مبدأ

شب است «۴».

---

(۱) به عنوان سجده برایش بخاك افتادند. سوره یوسف، آیه ۱۰۰.

(۲) به عنوان سجده چانه ها را بر زمین نهادند. سوره اسری، آیه ۱۰۷.

(۳) مفردات راغب، ماده" غدا".

(۴) مجمـــــــــــــــــع البیـــــــــــــــان، ج ۶، ص ۲۸۲، ط تهران.

[تسبیح، سجود سؤال و قنوت آنچه در آسمان ها و زمین است، تعابیر مختلفی است از ذلت حقیقی همه چیز در برابر خدای تعالی

اعمال اجتماعی که انسان به منظور اغراض معنوی انجام می دهد، مثلا بالانشینی که به منظور تجسم ریاست، و جلو افتادن که بمنظور تمثل سیادت و آقایی، و خم شدن که به منظور اظهار حقارت و کوچکی، و بر زمین افتادن که به منظور نهایت ذلت و افتادگی سجده کننده در قبال عزت و علو مقام مسجود انجام می شود، نام این اعمال را به غرضهای آنها نیز داده و آنها را هم بهمان نام می نامند، مثلا همان طور که جلو افتادن را تقدم می گویند، سیادت و آقایی را هم تقدم می خوانند، و هم چنان که انحناء و خم شدن مخصوص را رکوع می گویند، حقارت و کوچکی را هم رکوع می گویند، و همانطور که به خاك افتادن را سجده می گویند، تذلل را هم سجود می گویند، همه اینها به این عنایت است که برسانند که منظور از این اعمال اجتماعی همان غرضها و نتائج آن است، و گرنه هیچ غرضی به خود آن اعمال تعلق نگرفته است.

و به همین نظر است که قرآن کریم اینگونه اعمال و نظائر آن از قبیل قنوت و تسبیح و حمد و سؤال و امثال آن را به همه موجودات نسبت می دهد و می فرماید:" کُلٌّ لَهُ قانِتُونَ" «۱»، و نیز می فرماید:"

وَ إِنْ مِنْ شَیْ ءٍ إِلَّا یُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ " «۲» و نیز می فرماید:" یَسْئَلُهُ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ " «۳» و نیز می فرماید:" وَ لِلَّهِ یَسْجُدُ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ " «۴».

و فرق میان این امور، در صورت انتسابش به موجودات، و در صورت وقوعش در ظرف اجتماع بشری این است که: غایات و غرضهای آنها، در قسم اول به حقیقت معنایش موجود است، بخلاف قسم دوم، که غرض از آن امور، به نوعی از وضع و اعتبار تحقق می یابد، مثلا ذلت موجودات و افتادگی آنها در برابر ساحت عظمت و کبریایی خداوند ذلت و افتادگی حقیقی است، بخلاف به رو افتادن و زمین ادب بوسیدن در ظرف اجتماع بشری که بر حسب وضع و اعتبار، ذلت و افتادگی است، به نشانه اینکه بسیار اتفاق می افتد که این به خاک افتادن و سجده انجام می شود، ولی از آن تعظیم و اظهار ذلت فهمیده نمی شود.

پس اینکه فرمود:" وَ لِلَّهِ یَسْجُدُ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ " از همان نظری است که اشاره نمودیم، و اگر اختصاص داد به صاحبان عقل و فرمود:" مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ " و نفرمود:

ما فی السماوات و الارض، با اینکه این سجده و ذلت، اختصاص به آدمیان و فرشتگان ندارد،

---

(۱) همه او را بندگی و عبادت کننده اند. سوره بقره، آیه ۱۱۶.

(۲) هیچ موجودی نیست مگر آنکه خدا را به حمد و ثنایش تسبیح می گوید. سوره اسری، آیه ۴۴.

(۳) آنچه در زمین و آسمانها هست همه از او درخواست می کنند. سوره الرحمن، آیه ۲۹.

(۴) آنچه که در آسمانها و زمین است همه خدا را سجده می کنند. سوره نحل، آیه ۴۹.

و همانطور

که در آیه سوره نحل که از نظر خواننده گذشت و ذیل آیه مورد بحث هم که می فرماید:" و ظلالهم ..."، بر این دلالت دارد که تمامی موجودات خدا را سجده می کنند، به خاطر این است که روی سخن در این آیات با مشرکین است، و علیه ایشان احتجاج شده است، گویا خواسته است ایشان را وادار کند که به طوع و رغبت خدا را سجده کنند، همانطور که سایر عقلای آسمان و زمین او را به طوع و رغبت سجده می کنند، و حتی سایه ایشان هم او را سجده می کند، و به همین عنایت بود که سجده سایه ایشان را به رخ کشید تا در واداری مشرکین مؤکدتر باشد (دقت بفرمائید).

[تذلل و تواضع همه موجودات در برابر خدا ذاتی و به" طوع است" ولی در مورد انسان تسلیم و تذلل به" کره" متصور است

این را نیز باید دانست که تذلل و تواضع همه موجودات در برابر ساحت پروردگارشان خضوع و تذلل ذاتی است، که هیچ موجودی از آن منفک، و آن از هیچ موجودی متخلف نیست، پس بطور مسلم خضوع موجودات به طوع و بدون سفارش خواهد بود، و چگونه به سفارش و اکراه باشد و حال آنکه هیچ موجودی از خود هیچ چیز ندارد تا در باره اش کراهت و یا امتناع و سرکشی تصور شود، هم چنان که خدای تعالی فرموده:" فَقالَ لَها وَ لِلْأَرْضِ ائْتِيا طَوْعاً أَوْ كَرْهاً قالَتا أَتَيْنا طائِعِينَ " «۱».

و این عنایت هر چند ایجاب می کند که سجده موجودات در برابر خدای تعالی به طوع و رغبت بوده و راهی برای تصور اکراه باقی نگذارد، و لیکن عنایت دیگری

در این بین هست که چه بسا نسبت اکراه را تا حدی برای بعضی از موجودات، یعنی انسان تصحیح کند، و آن عنایت این است که پاره ای از موجودات در اجتماع تزاحم قرار گرفته، و با اینکه خود مجهز به طبایعی هستند، مع ذلک چه بسا سببهای دیگری هستند که نمی گذارند این موجودات به غایات و هدفهای خود نائل شوند، آری موجوداتی که در عالم ما قرار دارند که عالم ماده و دار تزاحم است چه بسا در رسیدن به هدفهای مقتضیات طبایع خود، به موانع گوناگون و مختلفی برخورند که اقتضای آنها بر خلاف اقتضای طبیعت اینها باشد، و پر واضح است که هر چه بر خلاف طبیعت باشد مکروه است، هم چنان که ملایم طبیعت مطلوب است.

بنا بر این، موجودات این نشئه در جمیع شؤون راجع به خودشان ساجد و خاضع در برابر امر خدا هستند، و لیکن در پاره ای از شؤون که مخالف طبیعت آنها است از قبیل: مرگ و فساد و بطلان آثار و آفات و مرضها و امثال آن، سجود و خضوعشان کرها، و در آنچه که موافق طبع ____________________

(۱) پس به آسمان و زمین گفت به طوع و رغبت و یا جبر و کراهت هم که شده بیائید، گفتند به طوع و رغبت آمدیم. سوره فصلت، آیه ۱۱. ____________________ صفحه ی ۴۴۰

آنها است از قبیل: حیات و بقاء و رسیدن به هدف و پیروزی و کمال، بطور طوع و انقیاد و مانند خضوع ملائکه است که خدا را در آنچه که دستورشان می دهد نافرمانی ننموده و عمل می کنند.

از آنچه گذشت فساد گفتار بعضی «۱» از مفسرین ظاهر شد که گفته اند:

مراد از سجده، سجده معمولی و به رو افتادن بر زمین است بطوری که پیشانی را بر زمین بگذارد، و جمیع موجودات سجده می کنند، منتهی سجده مؤمن از روی رغبت است ولی سجده کافر از روی ترس از شمشیر می باشد. این گفته را به حسن نسبت داده اند.

و همچنین گفتار بعضی «۲» دیگر که گفته اند: مراد از سجده به رو افتادن بر زمین نیست، بلکه مراد خضوع است، و جمیع موجودات در برابر خدای تعالی خاضعند، با این تفاوت که خضوع مؤمن به طوع، و خضوع، کافر به کره است، چون کافر در برابر آلام و امراض به قضای خدا راضی نیست، و این قول را به جبائی نسبت داده اند.

و همچنین قول دیگران که گفته اند: مراد از آیه، خضوع جمیع موجودات، در آسمانها و زمین، از صاحبان عقل و فاقدان آنست، و اگر تعبیر به" من" که مختص به صاحبان عقل است کرده از باب تغلیب بوده.

[وجه اینکه سجود موجودات برای خدا، به صبح و شام اختصاص داده شده است و وجه اسناد سجود به سایه ها]

و در جمله" ظِلالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَ الْآصالِ" سایه اجسام غلیظ و ستبر در سجده به خدای تعالی به خود اجسام ملحق شده، با اینکه سایه، امری است عدمی و عبارتست از نرسیدن نور بخاطر حائل شدن جسم در برابر نور، و سرش این است که هر چند سایه امری است عدمی، و لیکن آثاری خارجی نظیر آثار امور وجودی دارد، مثلا کم و زیاد می شود، و همچنین اختلافات دیگری به خود می گیرد که حواس ما آن را حس می کند، پس می توان گفت در عین عدمی بودن بهره ای از وجود دارد که

با همان مقدار از وجود و همان مقدار از آثار، در برابر خدای تعالی خاضع و ساجد است.

و اگر سجده موجودات را به صبح و شام اختصاص داده و حال آنکه مختص به آن دو وقت نیست بلکه در تمامی آنات هست، سرش آن نیست که بعضی «۳» گفته اند که: با این تعبیر خواسته است دوام را برساند، و این تعبیر را در جایی می کنند که بخواهند ابدیت را برسانند. زیرا اگر می خواست تایید و ابدیت را برساند مناسب تر آن بود که بفرماید:" باطراف النهار" تا در

---

(۱) مجمع البیان، ج ۶، ص ۲۸۴، ط تهران.

(۲) مجمع البیان، ج ۴، ص ۱۵۸، ط بیروت.

(۳) تفسیر روح المعانی، ج ۱۳ ص ۱۲۶.

نتیجه همه ساعات قبل از ظهر و بعد از ظهر را شامل شود، هم چنان که در آیه" وَ مِنْ آناءِ اللَّیْلِ فَسَبِّحْ وَ أَطْرافَ النَّهارِ لَعَلَّکَ تَرْضی «۱» بکار برده.

بلکه نکته آن (و خدا داناتر است) این است که کم و زیاد بودن سایه اجسام، همیشه در صبح و شام صورت می گیرد، و در نتیجه در آن موقع در حس بیننده، سقوط بر زمین و ذلت سجود را مجسم می سازد، ولی در هنگام ظهر و وسطهای روز چه بسا سایه معدوم می شود و یا آن قدر کوتاه می شود که دیگر کم و زیادیش محسوس نیست و به نظر ساکن می آید، و معنای سجود آن طور که در صبح و شام محسوس است، محسوس نمی شود و شکی نیست که منظور از نسبت دادن سجده به سایه اجسام بیان سقوط سایه ها بر زمین و مجسم نمودن افتادگی سجود است، نه اینکه مقصود تنها

و تنها بیان اطاعت تکوینی سایه در جمیع احوال و آثارش باشد، دلیل این معنا هم آیه شریفه:" أَ وَ لَمْ یَرَوْا إِلی ما خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَیْ ءٍ یَتَفَیَّؤُا ظِلالُهُ عَنِ الْیَمِینِ وَ الشَّمائِلِ سُجَّداً لِلَّهِ وَ هُمْ داخِرُونَ ..." «۲»، است که عنایت مزبور، در آن به خوبی چشمگیر و هویداست.

و این مطلب یک کلام شعری، و تصویری خیالی نیست که قرآن در دعوت حق خود متوسل به آن شده باشد، حاشا از قرآن که چنین کند با اینکه صریحا فرموده: این کلام شعر نیست.

آری حقایقی که عالی تر از اوهام، و ثابت و استوار در نظر عقل سلیم است و به طبع خود از افق محسوسات و حواس دور است و نمی شود آن را تجسم نمود، در پاره ای موارد که ممکن باشد برای حس نوعی ظهور یافته به وجهی تمثل و تجسم یابد، در چنین موارد البته باید از حس استمداد نموده صاحبان فهم ساده و عقل بسیط را از راه حس متوجه آن حقایق نمود، و آن گاه ایشان را از این راه منتقل به مرحله عقل سلیم که مسئول درک حقایق و معارف حقیقی است ساخت، و این قسم حس و خیال، حس و خیال حق است، و حق هم مؤید آنست، و اعتماد به آن، شعر و خیالبافی و یا باطل شمرده نمی شود.

و اینکه می بینیم خدای تعالی برای سایه گسترده اجسام، در صبح و شام سجده قائل شده، از همین باب است، چون این سایه ها نیز مانند صاحبان شعورند که به منظور سجده به زمین ______________________

(۱) (ای رسول ...) آنات و لحظه هایی از شب تار و اطراف روز روشن به تسبیح

(پروردگارت) مشغول شو تا باشد که به مقام رفیع شفاعت نائل شوی. سوره طه، آیه ۱۳۰.

(۲) مگر آن چیزها را که خدا خلق کرده نمی بینند که سایه های آن از راست و چپ می آیند، و با تذلل برای خدا سجده می کنند، سوره نحل، آیه ۴۸.

می افتند.

[جهت اختصاص جمله:" وَ يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ" به بیان تسبیح رعد]

و نیز از همین باب است جمله گذشته که می فرمود:" وَ يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ" زیرا در این جمله آواز هول انگیز رعد را بدین جهت تسبیح خوانده که زبانی گویا را مجسم می سازد که مشغول تنزیه خداست، و دارد می گوید که: خداوند شبیه مخلوقات نیست، و او را در برابر رحمتش که بادها و ابرها و برقها مبشر آنند ثنا می خواند، و تمامی موجودات عالم با وجودهایشان تسبیح گوی خدایند، چون وجودهایشان قائم و معتمد بر وجود اوست، و این قسم تسبیح، تسبیح ذاتی موجودات است، و دلالتش هم بر معنا دلالت ذاتی و عقلی است، و به دلالتهای لفظی که در آوازها و اصوات به وضع و اعتبار هست ربطی ندارد و اذهان ساده دلان را متوجه آن تسبیح نمی کند، و لیکن رعد با صوت هول انگیز خود در گوش و خیال آدمی آن تسبیح ذاتی را مجسم می سازد، و بهمین جهت هم خداوند رعد را نامبرده تا اذهان ساده و بسیط را به آن تسبیح ذاتی که قائم به ذات هر موجود است و بدون صدا و لفظ انجام می شود منتقل نماید.

و قریب بهمین باب است آنچه که در ابتدای سوره گذشت که در ذیل جمله" رَفَعَ السَّماواتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها" و در ذیل جمله" وَ فِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجاوِراتٌ ..."،

گفتیم:

اینکه در استدلال به ربوبیت خدای تعالی، به اموری تمسک کرده که اسباب و علل ظاهریش از انظار پوشیده است، نه برای این است که سببیت خدای تعالی تنها در آن نوع از موجودات است، و در اموری که اسبابش معلوم است خداوند هیچگونه سببیتی نداشته و آن موجودات از خدای تعالی بی نیازند، زیرا قرآن کریم تصریح می کند بر اینکه قانون سببیت، عمومی است، و خداوند، فوق تمامی اسباب و موجودات است. بلکه استدلال به امور مذکور بدین منظور است که افهام ساده و بسیط را بیدار نموده، و مساله احتیاج به سبب را بوجه بهتری در نظر آنان مجسم سازد و ایشان را وادار کند تا سبب آن امور و آن حوادث به اصطلاح استثنایی را جستجو نموده در نهایت به اولین سبب، یعنی خدای سبحان منتهی شوند، و این معنا در قرآن کریم بسیار مورد استفاده قرار گرفته است.

و خلاصه: علت اینکه قرآن افتادن سایه اجسام را در صبح و شام بر زمین، سجده نامیده بر این اساس است که در این حال معنای سجده ذاتی را که در ذوات اشیاء است با مثالی حسی ممثل نموده، حس آدمیان را برای درک معنای سجده ذاتی بیدار می کند، و برای چنین مردمانی راه انتقال به این حقیقت عقلی و غیر حسی را آسان می سازد.

این آن معنایی است که از تدبر و دقت در کلام خدای تعالی به دست می آید، آن وقت حیف نیست این معارف و معانی لطیف را حمل بر استعاره شعری نموده، یا آن را مجاز بدانیم و

بگوئیم نسبت سجده به سایه دادن کنایه از این است که سجده

هم منقاد امر اوست، و آن طور که او می خواهد به وجود می آید؟ و یا بگوئیم: مقصود از سایه خود صاحب سایه است، چون وقتی کسی سجده کند قهرا سایه اش هم سجده می کند؟ آری بهیچ وجه نمی توان آن معانی لطیف و دقیق را گذاشته، کلام خدای را بر چنین معانی واهی حمل نمود.

"قُلْ مَنْ رَبُّ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَ فَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِياءَ لا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعاً وَ لا ضَرًّا".

این آیه بخاطر اینکه رسول خدا را فرمان می دهد به اینکه با مشرکین احتجاج کند، در حقیقت به منزله خلاصه آیات سابق است.

زیرا آیات سابق با روشن ترین بیان این معنا را خاطرنشان می کردند که: تدبیر آسمانها و زمین و آنچه در آنها است با خداست، هم چنان که خلقت و پیدایش آنها از او می باشد، و اوست مالک آن چیزهایی که خلایق بدان نیازمندند، و تدبیر آنها هم ناشی از علم و قدرت و رحمت اوست، و هر چیز غیر از او مخلوق و مدبر (به فتح با) است و مالک هیچ نفع و ضرری برای خود نیست. و این بیان نتیجه می دهد که تنها او رب است و بس.

اینک بعد از آن بیان، به پیغمبرش دستور می دهد که نتیجه آن را بر مشرکین مسجل نموده، بعد از تلاوت آیات سابق و روشن شدن حق از ایشان بپرسد:" مَنْ رَبُّ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ- کیست آنکه مالك و مدبر بر امر آسمانها و زمین و موجودات در آنها است؟" آن گاه دستورش می دهد که خودش در جواب بگوید:" اللَّه"، چون مشرکین معاند و لجباز بودند و حاضر نبودند به آسانی به توحید و

یگانه بودن رب اقرار کنند، علاوه بر این بطور تلویح می فهماند که مشرکین حجت و استدلال سرشان نمی شود، و حرف به خرجشان نمی رود.

آن گاه به کمک آن نتیجه، نتیجه دومی را گرفته که مساله بطلان شرک آنان را به روشن ترین بیان اثبات می نماید، و آن نتیجه این است که: مقتضای ربوبیت خدا- که با دلائل سابق اثبات شد- این است که خود او مالک نفع و ضرر باشد، پس هر چه جز اوست مالک نفع و ضرری برای خود نیست تا چه رسد برای غیر خود، پس اتخاذ ربی غیر از خدای تعالی، و فرض اینکه غیر او کسانی اولیای امور بندگان باشند، یعنی مالك نفع و ضرر ایشان باشند، در حقیقت فرض اولیائی است که اولیاء نباشند، چون گفتیم اولیای مفروض، مالك نفع و ضرر خود نیستند تا چه رسد به نفع و ضرر دیگران.

این است آن معنایی که از تفریع جمله" قُلْ أَ فَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِیاءَ لا یَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعاً وَ لا ضَرًّا" بر آیات سابق استفاده می شود، و غرض از تفریع مذکور همین است، و معنای آن این است که وقتی خداوند سبحان رب آسمانها و زمین باشد دیگر اعتقاد و ادعای

اینکه غیر خدا چیزهای دیگری اولیاء باشند ادعایی است که خودش تکذیب کننده خود است، و معنایش این است که در عین داشتن ولایت، ولایت نداشته باشند، و این خود تناقض صریح است به اینکه اولیائی غیر اولیاء و اربابی بدون ربوبیت باشند.

و اگر در آنچه گذشت که گفتیم آیه مورد بحث به منزله خلاصه گیری از آیات قبلی است دقت کنیم خواهیم دید که برگشت مفاد آیه

همانند این است که بگوئیم: حال که آنچه گفتیم معلوم شد، بگوئید ببینیم کیست پروردگار آسمانها و زمین غیر از خدا؟ آیا هنوز هم غیر از خدا اولیائی که مالك نفع و ضرری نیستند می گیرید؟

و اگر بجای جمله بالا فرمود:" بگو آیا هنوز هم ..." و خلاصه بجای تفریع، پیغمبرش را دستور می دهد که چنین و چنان بگو، و چند بار هم کلمه" بگو" را تکرار کرده بدین منظور بوده که بفهماند مشرکین با پلیدی جهل و عنادی که دارند لایق این نیستند که خدا ایشان را مستقیما مورد خطاب قرار دهد، و این خود از لطائف نظم قرآن کریم است." قُلْ هَلْ یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصِیرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِی الظُّلُماتُ وَ النُّورُ".

بعد از آنکه در آیات قبل حجت را بر مشرکین اتمام نمود در این آیه به رسول خدا (ص) دستور می دهد که این دو مثال را برای ایشان بزند، با یکی حال مؤمن و کافر را بر ایشان مجسم سازد و بفرماید: کافر که با وجود تمامیت حجت حق و با وجود آیات بینات، تسلیم حق نمی شود، با همان حجتها کور می شود، و مؤمن با همان آیات بینات بینا می شود، و هیچ عاقلی این دو را یکسان نمی داند. و با دومی وضع ایمان و کفر را بیان کند و بفرماید: کفر به حق، ظلمات است، و ایمان به حق، نور است، و هیچ عاقلی کافر را که در آن ظلمات، و مؤمن را که در آن نور قرار دارد مساوی نمی داند.

پس مشرکین هم اگر عقل سلیمی- که مدعی آنند- می داشتند در برابر حق تسلیم شده از باطل دست برمی داشتند و به خدای واحد

ایمان می آوردند.

[توحید خالق به معنای توحید رب است و با اعتقاد به وحدانیت خالق، اعتقاد به ربوبیت ارباب و آله مورد ندارد]

" أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ ... وَ هُوَ الْواحِدُ الْقَهَّارُ".

گفتار خدای تعالی با مشرکین، در آیات قبل در سیاق خطاب بود، ولی در این آیه ناگهان سیاق عوض شده حالت غیبت به خود می گیرد و بجای اینکه بفرماید:" جعلتم" و یا" علیکم" فرموده" جعلوا" و یا" علیهم"، این التفات برای این بود که بفهماند از اینجا دیگر روی سخن با ایشان نیست، بلکه با رسول خدا (ص) است، و از رسول خدا (ص) هم نخواسته که آن را به مشرکین القاء کند.

آن گاه در جواب احتمالی که جمله بالا متضمن آن است دوباره مانند سیاق قبل، به

رسول خدا (ص) دستور می دهد که جواب را به ایشان القاء کند، و فرموده:" قُلِ اللَّهُ خالِقُ كُلِّ شَيْ‌ءٍ وَ هُوَ الْواحِدُ الْقَهَّارُ"، تا دلالت کند بر اینکه سؤال" ام جعلوا" که متضمن احتمال باطل مذکور بود از رسول خدا (ص) شده نه از مشرکین، و مقصود این است که به رسول خدا (ص) توحید خالق را ابتداء به ایشان القاء کند نه به عنوان جواب، سرش هم همین است که مشرکین نیز به مفاد آیه" وَ لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ" «۱» و نیز آیات دیگر، خالق را یکی می دانستند، و اگر رسول خدا (ص) از ایشان سؤال می کرد، جواب صحیح می دادند و دیگر زمینه ای برای القاء توحید باقی نمی ماند.

آری بت پرستان معتقد نبودند به اینکه خداوند در خلقت و ایجاد عالم شریک دارد، بلکه مخالفتشان با اسلام در

توحید ربوبیت بود نه در توحید الوهیت به معنای خلق و ایجاد.

و همین که به توحید خالق و موجد تسلیم بوده و خلقت و ایجاد را منحصر در خدا می دانسته اند خود مبطل اعتقاد ایشان به شرکای در ربوبیت بود، و حجت را علیه ایشان تمام می کرد، چون وقتی خلق و ایجاد فقط و فقط از آن خدا باشد دیگر هیچ موجودی استقلال در وجود و در علم و قدرت نخواهد داشت، و با نبود این صفات کمالیه، ربوبیت معنا ندارد.

پس مشرکین هیچ راهی برای اعتقاد به ربوبیت غیر خدا ندارند، مگر آنکه توحید خالق را انکار نموده و سهمی از خلقت و ایجاد را برای آلهه خود نیز قائل باشند، ولی قائل نبودند، و همین زمینه باعث شد که خداوند احتمال باطل مذکور را تنها برای پیغمبرش بیان بکند، و مشرکین را در بیان آن. مخاطب قرار ندهد، و پیغمبرش را هم مامور به نقل آن نکند.

بنا بر این، در جمله" أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ" گویا به پیغمبرش فرموده: حجت در وحدانیت ربوبیت، بر علیه مشرکین تمام است، چون تنها خدا آفریدگار و ایجاد کننده عالم است، و ایشان چاره ای ندارند جز اینکه بگویند شرکائی که ایشان معتقد به ربوبیت آنها هستند در امر خلقت نیز با خدا شریکند، و آیا ایشان چنین اعتقادی دارند؟

و آیا معتقدند که شرکای ایشان هم مخلوقی مانند مخلوقات خدا خلق کرده اند؟ و چون با مخلوقات خدا مشتبه شده ناگزیر بطور اجمال قائل به ربوبیت آنها نیز شده اند؟

بعد از آنکه این حجت را با پیغمبر گرامیش در میان گذاشت، به او دستور می دهد که با

یک جمله کوتاه ریشه این احتمال باطل را بکلی قطع کند، و آن این است که:

---

(۱) و اگر از ایشان بپرسی چه کسی آسمانها و زمین رای آفرید؟ مسلما خواهند گفت خدا. سوره لقمان، آیه ۲۵ و سوره زمر، آیه ۳۸.

" قُلِ اللَّهُ خالِقُ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ هُوَ الْواحِدُ الْقَهَّارُ"، و این جمله کوتاه هم ادعا است و هم دلیل، صدر آن ادعا است و ذیلش دلیل آن، و حاصلش این است که خدای تعالی در خالقیتش واحد است و شریکی ندارد، و چگونه شریک در خلقت داشته باشد و حال آنکه او وحدتی دارد که بر هر عدد و کثرتی قاهر است.

در تفسیر آیه" أَ أَرْبابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْواحِدُ الْقَهَّارُ" «۱» نیز مطالبی راجع به قاهریت خدا و واحد بودن او گذشت، و در آنجا روشن شد که مجموع این دو صفت صفت احدیت را نتیجه می دهد.

پس، از آنچه گذشت علت تغییر سیاق در جمله" أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ ..."، که چرا از خطاب قبلی ناگهان به غیبت منتقل شد روشن گردید، (دقت بفرمائید).

و این را هم بدانید که بیشتر مفسرین میان آیاتی که از قرآن کریم در صدد اثبات ربوبیت خدا و توحید او در ربوبیت، و نفی شریک از او است، و آیاتی که در مقام اثبات اصل صانع است، خلط کرده، و امر بر ایشان مشتبه شده است، (لذا خواننده را به دقت بیشتری توصیه می نمائیم).

بحث روایتی [روایاتی در ذیل جمله:" إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هادٍ" که بر طبق آنها (از باب جری بر مصداق)" هادی" علی (علیه السلام) می باشد]

در کافی به سند خود

از" عبد الرحيم قصير" از ابى جعفر (ع) روايت كرده كه در ذيل آيه" إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هادٍ" فرموده: رسول خدا (ص) فرمود: من منذرم، و هادى على است «۲» ...

مؤلف: اين معنا را كلينى در كافى، صدوق در معانى الاخبار «۳»، صفار در بصائر الدرجات «۴» و عياشى «۵» و قمى«۶»

در تفسيرهاى خود و همچنين غير ايشان به سندهاى مختلف زيادى روايت كرده اند، و معناى فرمايش رسول خدا (ص) كه فرمود:" انا المنذر و على ______________________

(۱) آيا خدايان متفرق بى حقيقت بهترند يا خداى يكتاى قاهر. سوره يوسف، آيه ۳۹.

(۲) اصول كافى، ج ۱، ص ۱۹۲، ح ۴، ط بيروت.

(۳) امالى صدوق، ص ۲۲۸.

(۴) بصائر الدرجات، ص ۳۰.

(۵) تفسير عياشى، ج ۲، ص ۲۰۳.

(۶) تفسير قمى، ج ۱، ص ۳۵۹.

الهادى" اين است كه من مصداق منذرم، چون انذار به معناى هدايت با دعوت است، و على مصداق هادى بدون دعوت است، چون او امام است و دعوتى ندارد، نه اينكه مراد از منذر، رسول خدا (ص) باشد، و مراد از هادى على (ع)، چون اين معنا با ظاهر آيه منافات دارد.

و در الدر المنثور است كه: ابن جرير و ابن مردويه، و ابو نعيم در كتاب" المعرفه"، و ديلمى و ابن عساكر و ابن نجار، روايت كرده اند كه وقتى آيه" إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هادٍ" نازل شد، رسول خدا (ص) دست خود را بر سينه اش نهاد و فرمود: من منذرم، آن گاه دست بر شانه على نهاد و فرمود: تو هادى هستى يا على، هدايت يافتگان بعد از من بوسيله تو هدايت مى شوند «۱».

مؤلف: اين روايت را

ثعلبی هم در کتاب" الکشف"، از عطاء ابن سائب، از سعید بن جبیر، از ابن عباس از رسول خدا (ص) روایت کرده.

و حاکم در" مستدرک" به سند خود از ابراهیم بن حکم بن ظهیر، از پدرش، از حکم بن جریر، از ابی بریده اسلمی، روایت کرده که رسول خدا (ص) دستور داد طهور (آب) آوردند، در حالی که علی بن ابی طالب نزد او بود، رسول خدا (ص) بعد از آنکه وضو گرفت دست علی را گرفته به سینه خود چسبانید، و خواند،" إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ" یعنی خود حضرت رسول (ص) و آن گاه دست علی را به سینه خود او گذاشت، و خواند:

" وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ"، آن گاه به او فرمود: تو مشعل فروزان خلائق و غایت هدایت و امیر قرایی و من بر این شهادت می دهم که تو چنینی «۲».

مؤلف: این روایت را ابن شهر آشوب از کتاب" شواهد التنزیل" حاکم و از کتاب" ما نزل من القرآن فی امیر المؤمنین" مرزبانی، نقل کرده «۳».

و در الدر المنثور است که عبد اللَّه بن احمد، در" زوائد المسند"، و ابن ابی حاتم، و طبرانی در کتاب" الاوسط"، و حاکم (وی روایت را صحیح دانسته)، و ابن مردویه، و ابن عساکر، از علی بن ابی طالب (ع) روایت کرده اند که در تفسیر جمله" إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ" فرموده: رسول خدا منذر، و من هادیم، و در نقل دیگری فرموده: منذر رسول خدا

---

(۱) الدر المنثور، ج ۴، ص ۴۵، ط بیروت.

(۲) مستدرک حاکم.

(۳) مناقب ابن شهر آشوب، ج ۳، ص ۸۳.

(ص) و هادی مردی از بنی هاشم است، که

مقصود خود آن جناب است «۱».

مؤلف: و از طرق اهل سنت در این باره روایات بی شمار دیگری آمده است.

و در کتاب معانی الاخبار به سند خود از محمد بن مسلم روایت کرده که گفت: به حضرت صادق (ع) عرض کردم: در تفسیر جمله" إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ" چه می فرمائید؟ فرمود: هر امامی هادی هر قومی است در زمان خودشان «۲».

و در کافی به سند خود از فضیل روایت کرده که گفت: از امام صادق پرسیدم معنای جمله" وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ" چیست؟ فرمود: هر امامی هادی مردمان قرنی است که وی در میان آنان زندگی می کند «۳».

و در همان کتاب به سند خود از ابی بصیر روایت می کند که گفت: به امام صادق (ع) عرض کردم معنای آیه" إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ" چیست؟ فرمود: رسول خدا (ص) در تفسیر آن فرموده: من منذرم، و علی هادی است، حال به نظر تو ای ابا محمد! آیا در امروز هادی و هدایت گری وجود دارد؟ عرض کردم: فدایت شوم، همواره از شما هادیانی یکی پس از دیگری وجود داشته تا نوبت به شخص شما رسیده.

فرمود خدا رحمت کند ای ابا محمد، اگر اینچنین بود که وقتی آیه ای که در حق مردی (امامی) نازل شده با مردن آن مرد می مرد، قرآن می مرد ولی قرآن کریم در بازماندگان جاری است چنانچه در گذشتگان جاری بود «۴».

مؤلف: این روایت شاهدی بر مدعای قبلی ما است که می گفتیم: شمول آیه شریفه به علی (ع) از باب جری بر مصداق است، که از همین باب بر باقی ائمه (ع) نیز جریان می یابد، و مقصود از روایاتی هم

که می گفتند: آیه در حق علی (ع) نازل شده، همین جری است.

و در تفسیر عیاشی از محمد بن مسلم روایت کرده که گفت: از حضرت صادق (ع) معنای آیه:" اللَّهُ یَعْلَمُ ما تَحْمِلُ کُلُّ أُنْثی وَ ما تَغِیضُ الْأَرْحامُ" را پرسیدم، فرمود:

مقصود از" ما تَغِیضُ الْأَرْحامُ" آن نطفه ای است که حمل نشده باشد، و مقصود از" وَ ما تَزْدادُ"،

---

(۱) الدر المنثور، ج ۴، ص ۴۵ ط بیروت.

(۲) معانی الاخبار.

(۳) کافی، ج ۱، ص ۱۹۱، ح ۱، ط بیروت.

(۴) کافی، ج ۱، ص ۱۹۲ ح ۳، ط بیروت.

" الذکر و الانثی جمیعا" است «۱».

مؤلف: مراد از" الذکر و الانثی جمیعا" به دلیل روایت آینده فرزند بیشتر از یکی است.

و در همان کتاب از محمد بن مسلم و غیر او، از امام باقر و امام صادق (ع) روایت کرده که فرمودند: مقصود از" ما تحمل" هر فرزندی است، چه دختر باشد و چه پسر، و مقصود از" ما تَغِیضُ الْأَرْحامُ" آن چیزیست که حمل نباشد، و مقصود از" وَ ما تَزْدادُ" زیاده از یک دختر و یا یک پسر است «۲».

[روایاتی در معنای:" اللَّهُ یَعْلَمُ ما تَحْمِلُ کُلُّ أُنْثی وَ ما تَغِیضُ الْأَرْحامُ وَ ما تَزْدادُ"]

و در کافی به سند خود از حریز، از کسی که نامش را نبرده، از یکی از دو امام، یعنی امام باقر و یا امام صادق (ع) است که در تفسیر آیه" اللَّهُ یَعْلَمُ ما تَحْمِلُ کُلُّ أُنْثی وَ ما تَغِیضُ الْأَرْحامُ وَ ما تَزْدادُ" فرموده:" غیض" هر حملی است که کمتر از نه ماه باشد، و مقصود از" ما تَزْدادُ" هر حملی است که بیشتر از نه ماه

باشد پس هر وقت که زن در ایام حاملگی اش خون دید، به عدد همان ایام که خون دیده روزهای حملش زیاد می شود «۳».

مؤلف: این معنا معنای دیگری است که از بعضی «۴» از قدمای مفسرین نیز نقل شده است.

و در معانی الأخبار به سند خود از ثعلبه بن میمون، از بعضی از اصحاب ما امامیه، از امام صادق (ع) روایت کرده که در تفسیر جمله" عالِمُ الْغَیْبِ وَ الشَّهادَهِ" فرموده:

" غیب" آنست که هرگز نبوده، و" شهادت" آن است که بوده «۵».

مؤلف: مراد از جمله" هرگز نبوده" معدوم و لا- شی ء نیست، بلکه امور بالقوه ایست که فعلیت به خود نگرفته باشند، و تازه همین هم یکی از مصادیق غیب است نه معنای آن، و این خود واضح و روشن است.

و در الدر المنثور است که ابن منذر و ابن ابی حاتم، و طبرانی در کتاب" کبیر"، و ابن مردویه، و ابو نعیم در کتاب" الدلائل"، از طریق عطاء بن یسار از ابن عباس روایت کرده اند که گفت: اربد بن قیس و عامر بن طفیل به مدینه آمده، خدمت رسول خدا (ص)

---

(۱) عیاشی، ج ۲، ص ۲۰۵، ح ۱۳.

(۲) عیاشی، ج ۲، ص ۲۰۴، ح ۱۲.

(۳) فروع کافی، ج ۶، ص ۱۲ ح ۲، ط بیروت.

(۴) تفسیر علی بن ابراهیم، ج ۱، ص ۳۶ و تفسیر روح المعانی، ج ۱۳، ص ۱۰۹، ط بیروت.

(۵) معانی الاخبار، ص ۱۴۶، ج ۱، چاپ جامعه مدرسین قم.

رسیدند در حالی که آن جناب نشسته بود ایشان پیش رویش نشسته، عامر عرض کرد اگر مسلمان شوم آیا امتیازی برای من قائل می شوی؟ فرمود: تو با سایر مسلمانان در

نفع و ضرر شریک و یکسانی، اربد گفت آیا زمامداری بعد از خودت را برای من قرار می دهی؟ فرمود: نه، زمامداری نه برای تو است و نه برای قوم تو و لیکن زمامـداری قوم خودت را خواهی داشت، اربد گفت: پس کرک (پشم جانداران) را برای من قرار بـده و خـاک (سـلطنت در زمین) از آن تـو باشـد، رسول خـدا (ص) فرمود نه. وقـتی از نزد آن جنـاب برمی گشت گفت: مدینه را علیه تو پر از سواره و پیاده می کنم، رسول خدا (ص) فرمود: خدا جلویت را می گیرد.

وقتی اربـد و عامر بیرون شدنـد، عامر گفت: ای اربد من سـر محمد را گرم می کنم تا از تو غافل شود، تو با شمشـیر کارش را بسـاز، چون بعـد از آنکه محمـد کشـته شـد مردم چاره ای جز گرفتن دیه ندارنـد، چون برای ایشان صـرف نمی کنـد که با ما بجنگند، ما هم خونبهای او را به ایشان می پردازیم. اربد گفت: حاضـرم، ناگزیر دوباره، برگشتند، عامر گفت: ای محمد! چند قدمی با من بیا با تو حرف دارم، رسول خدا (ص) هم برخاسته کنار دیوار با هم خلوت کردند، عامر نیز ایستاده مشغول گفتگو شـد، در این میان اربد خواست شمشـیر خود را از غلاف بیرون آورد دسـتش در دسـته شمشـیر خشـکید و نتوانست شمشـیر را بکشـد، و از موقع مقرر دیر شـد، رسول خـدا (ص) نگاهش به اربـد و تلاش او افتاد و از هر دوی آنها روی برگردانـد، عامر به اربد گفت: چرا بهت زده و ترسناک شدی؟ اربد گفت: دستم را به دسته شمشیر گذاشتم خشک شد.

ناچار هر دو از نزد رسول خدا (ص) بیرون شده، آمدند تا"

به حره رقم" رسیده و پیاده شدند، سعد بن معاذ و اسید بن حضیر که از پشت سر، ایشان را تعقیب می کردند، در آن منزل به ایشان برخوردند اسید فریاد زد تکان نخورید دشمنان خدا، خدا شما را لعنت کند، آن گاه حمله کرد، عامر از سعد پرسید رفیقت کیست؟ سعد گفت: این اسید بن حضیر کتائب است، گفت: به خدا قسم اگر اسید باشد پدرش حضیر از رفقای سابق من بود.

تا آنکه به خود" رقم" رسیدند خداوند صاعقه ای را فرستاد و اربد را هلاک نمود، و عامر از رقم به طرف" خریب" حرکت کرد، در خریب خداوند او را به زخمی دچار نموده، در همانجا هلاـکش کرد، و در قرآن کریمش در این باره فرموده:" اللَّهُ یَعْلَمُ ما تَحْمِلُ کُلُّ أُنْثی ...

لَهُ مُعَقِّباتٌ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ" آن گاه ابن عباس گفت: معقبات، رسول خدا (ص) را از امر خدا حفظ می کنند، و در باره هلاکت اربــــد فرمــــوده" هُــــوَ الَّذِی یُرِیکُــــمُ الْــــبَرْقَ ... وَ هُوَ

صفحه ی ۴۵۱

شَدِیدُ الْمِحالِ" «۱».

مؤلف: این معنا از طبری و ابی شیخ از ابن زید نیز روایت شده، و در آخر آن آمده که لبید در مرگ برادرش اربد گریه می کرد و می گفت:

اخشی علی اربد الحتوف و لا *** ارهب نوء «۲» السماء و الاسد

فجعنی الرعد و الصواعق با *** لفارس یوم الکریهه النجد «۳»

لیکن آنچه در این روایت در شان نزول آیات مورد بحث آمده با سیاق آیات، سوره سازگاری ندارد، چون آیات مذکور ظهور در این دارد که در مکه نازل شده، بلکه با سیاق خود آیات مورد بحث هم بنا بر آن معنایی که کردیم نمی سازد.

[چند روایت

در ذیل آیه شریفه:" لَهُ مُعَقِّباتٌ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ .."]

و نیز در الـدر المنثور است که ابن منـذر و ابو الشیخ از علی (ع) روایت کرده اند که در تفسیر آیه" لَهُ مُعَقِّباتٌ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ یَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ" فرموده: هیـچ بنـده ای نیست مگر آنکه با او ملائکه ایست که او را از اینکه در زیر آوار برود و یا در چاه بیفتـد و یا درنـده ای او را بـدرد و یا غرق شود و یا بسوزد حفظ کننـد، ولی وقتی قضا و قدر الهی بیاید او را بدست قضا و قدر می سپارند. «۴»

مؤلف: در این معنا روایاتی از ابی داوود در کتاب" القدر"، و ابن ابی الدنیا و ابن عساکر، از آن جناب نقل شده، و نیز روایاتی از امام باقر و امام صادق (ع) رسیده است.

و در تفسیر عیاشـی از فضـیل بن عثمان از امام صادق (ع) روایت کرده که گفت: امام (ع) آیه" لَهُ مُعَقِّباتٌ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ ..."، را برای ما تلاوت نموده، فرموده: از جمله مقدمات مؤخرات که معقباتند، باقیات صالحات می باشد «۵».

مؤلف: ظاهر این عبارت این است که باقیات صالحات از مصادیق معقباتی است که در

---

(۱) الدر المنثور، ج ۴، ص ۴۶.

(۲)" نوء" در لغت به معنـای سـتاره در حـال غروب است و لیکن در عرف عرب عبارتست از آثار خوب و بـدی که به عقیـده ایشان ستارگان دارند.

(۳) ترجمه: من با اینکه از نحوست سـتارگان و برج اسـد نمی ترسم بر جان اربد بیمناک بودم که مبادا حوادث مرگبار او را از من بگیرد، و اتفاقا همین طور شد رعد و صاعقه در روز بدی

آن یکه سوار شجاع را از من گرفته مرا داغدارش ساخت.

(۴) الدر المنثور، ج ۴، ص ۴۸.

(۵) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۰۵، ح ۱۷.

آیه آمده، که صاحبش را از مقدرات سوء حفظ می کند، و معلوم است که جز بوسیله ملائکه موکل حفظ نمی کند یعنی آن باقیات صالحات، صاحبش را بوسیله ملائکه ای که بر آن موکل است حفظ می کند، پس برگشت معنای روایت بهمان بیانی است که ما قبلا در ذیل آیه ایراد نمودیم.

ممکن هم هست بگوئیم خود آن باقیات صالحات به اذن خدا صاحبش را حفظ می کند. نه ملائکه موکل بر آنها، این معنا هم به آنچه در بیان قبلی گذشت برمی گردد.

[روایاتی در بیان مراد از:" إِنَّ اللَّهَ لا يُغَيِّرُ ما بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا ما بِأَنْفُسِهِمْ ..."]

و در همان کتاب از ابی عمر و مدائنی از امام صادق (ع) روایت کرده که فرمود: پدرم همواره می فرمود: خداوند قضای حتمی رانده که از هیچ بنده ای نعمتی را که به او ارزانی داشته از او سلب نکند، مگر آنکه خود بنده کاری کند که مستوجب سلب نعمت شود، در آن صورت آن نعمت را بخاطر آن گناه سلب می کند، و این همانست که در قرآن کریم فرموده:" إِنَّ اللَّهَ لا يُغَيِّرُ ما بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا ما بِأَنْفُسِهِمْ" «۱».

و نیز در همان کتاب از احمد بن محمد از ابی الحسن الرضا (ع) روایت کرده که در ذیل آیه" إِنَّ اللَّهَ لا- يُغَيِّرُ ما بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا ما بِأَنْفُسِهِمْ وَ إِذا أَرادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوْءاً فَلا مَرَدَّ لَهُ" فرموده: پس زمام امور به دست خداست «۲».

مؤلف: این روایات اشاره است بهمان بیانی که ما در

معنای آیه گذراندیم.

و در معانی الاخبار به سند خود از عبد اللَّه بن فضل از پدرش روایت کرده که گفت: از ابا خالد کابلی شنیدم که می گفت: از زین العابدین علی بن الحسین (ع) شنیدم که می فرمود: گناهانی که نعمت را تغییر می دهند عبارتند از: ظلم بر مردم، ترک عمل خیری که بدان عادت شده، کفران نعمت، و ترک شکر، و این همانست که خدای تعالی در باره اش فرموده:" إِنَّ اللَّهَ لا يُغَيِّرُ ما بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا ما بِأَنْفُسِهِمْ " «۳».

و نیز در همان کتاب به سند خود از حسن بن فضال از حضرت رضا (ع) روایت کرده که در ذیل آیه" هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفاً وَ طَمَعاً" فرموده خوف برای مسافر و طمع برای حاضر و مقیم است، (مسافر خواهان نبود آن، و حاضر خواهان آنست) «۴».

و در تفسیر نعمانی از اصبغ بن نباته از علی (ع) روایت کرده که در تفسیر

---

(۱) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۰۶، ح ۱۹.

(۲) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۰۶، ص ۲۰.

(۳) معانی الأخبار، ص ۲۷۰ ح ۲. ط جامعه مدرسین قم.

(۴) معانی الأخبار، ص ۳۷۴، ح ۱، ط جامعه مدرسین قم.

جمله" وَ هُوَ شَدِيدُ الْمِحالِ" فرموده: مقصود آنست که مکر خداوند شدید است «۱».

و شیخ در امالی به سند خود از انس بن مالک روایت کرده که گفت: رسول خدا (ص) مردی را نزد یکی از فراعنه عرب فرستاد تا او را بسوی خدای عز و جل دعوت کند، مرد دعوت خود را کرد، فرعون نامبرده پرسید: بگو ببینم این خدایی که مرا بسویش می خوانی آیا از نقره است یا از طلا یا از

آهن؟ مرد نزد رسول خدا (ص) برگشته گفته او را نقل کرد، حضرت فرمود: برگرد و دعوت خود را مجددا برسان. عرض کرد یا رسول اللَّه او از پذیرفتن دعوتم سرکشی کرد. فرمود: (به تو می گویم) برگرد. مرد برگشته و او را بدین توحید دعوت نمود، او هم همان پاسخ اولی را داد، در همین بین قطعه ابری در آسمان غرش کرده صاعقه ای بر سر او انداخت و کاسه سرش را برد و او را هلاک کرد، آن گاه این آیه نازل شد:

" وَ يُرْسِلُ الصَّواعِقَ فَيُصِيبُ بِها مَنْ يَشاءُ وَ هُمْ يُجادِلُونَ فِي اللَّهِ وَ هُوَ شَدِيدُ الْمِحالِ «۲»".

مؤلف: گفتاری که در آخر این روایت داریم، همان گفتاریست که در آخر داستان عامر و اربد داشتیم، به اضافه اینکه در این خبر دارد که دنبال داستان مزبور آیه" وَ يُرْسِلُ الصَّواعِقَ ..."، نازل شد، و حال آنکه جمله مزبور قسمتی از آیه است و اگر بنا بود آیه نازل شود می باید از اول، یعنی از" وَ يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ ..." نازل شود، و در شان نزول معنا ندارد که نصف آیه نازل گردد.

[روایتی در مورد سجود هر که در آسمان ها و زمین است برای خدا]

و قمی در تفسیر خود می گوید: ابی الجارود از حضرت ابی جعفر (ع) روایت کرده که در ذیل آیه" وَ لِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ ..."، فرموده: اما آنهایی که از اهل زمین، خدا را سجده می کنند همان کسانیند که در اسلام به دنیا آمده اند، که خدای را به طوع و رغبت خود سجده می کنند، و اما آنهایی که کرها سجده می کنند، عبارتند از کسانی که: از روی

ناچاری مسلمان شده اند، و اما آنها که سجده نمی کنند سایه شان خدا را در صبح و شام سجده می کند «۳».

مؤلف: ظاهر این روایت با سیاق آیه کریمه مخالفت دارد، زیرا سیاق آیه شریفه سیاق بیان عمومیت قهر خدای تعالی از راه بیان عظمت و علو او نسبت به آنچه که در آسمانها و زمینند و حتی نسبت به سایه های ایشان است، و این بیان خبر می دهد از اینکه سجده موجودات و

---

(۱) تفسیر نعمانی.

(۲) امالی شیخ طوسی.

(۳) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۶۱، ط قم.

سایه هاشان حقیقت سجده است نه سر به زمین نهادن، ولی از ظاهر روایت برمی آید که سجده را به معنای سر به زمین نهادن گرفته و می گوید: این سجده در عموم اهل زمین و آسمان هست در بعضی به طوع و رغبت و در بعضی دیگر به کره و اجبار، و در پاره ای دیگر که خودشان سجده نمی کنند سایه هاشان به زمین می افتد و همان به زمین افتادن سایه ها شبیه به سجده است، و این معنا معنایی است که هیچ جلالتی برای خدای کبیر متعال نمی رساند.

علاوه بر این با عمومیتی که در جمله" وَ ظِلالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَ الْآصالِ" به چشم می خورد سازگار نیست، (زیرا روایت می گوید: سایه یک طایفه سجده می کند ولی آیه می گوید: سایه همه آنان سجده می کند) و از آن جمله واضح تر عمومیتی است که در آیه" أَ وَ لَمْ یَرَوْا إِلی ما خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَیْ ءٍ یَتَفَیَّؤُا ظِلالُهُ عَنِ الْیَمِینِ وَ الشَّمائِلِ سُجَّداً لِلَّهِ وَ هُمْ داخِرُونَ وَ لِلَّهِ یَسْجُدُ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ مِنْ دابَّةٍ وَ الْمَلائِکَةُ وَ هُمْ لا یَسْتَکْبِرُونَ" «۱» است، زیرا در

این آیه سجده را به سایه تمامی موجودات نسبت می دهد نه تنها اهل آسمان و زمین که از ضمیر" هم" در آیه مورد بحث استفاده می شد.

---

(۱) آیا چشم نگشودند ببینند که هر موجودی چگونه سایه خود را به هر جانب می فرستد و از راست و چپ همه به سجده خدا با کمال فروتنی مشغولند.

هر چه در آسمانها و زمین است از جنبندگان و فرشتگان همه بی هیچ تکبر، و با کمال تذلل به عبادت خدا مشغولند. سوره نحل، آیه ۴۸ و ۴۹. صفحه ی ۴۵۵

[سوره الرعد (۱۳): آیات ۱۷ تا ۲۶]

ترجمه آیات خداوند از آسمان آبی نازل کرد و از هر دره و رودخانه به اندازه هر یک سیلابی جریان یافت، و سپس سیل بر روی خود کفی حمل کرد، بعضی چیزها که برای ساختن زیور یا ابزار در آتش می گدازند نیز کفی مانند آن دارد، خدا حق و باطل را چنین مثل می زند، و اما کف به کنار افتاده نابود می شود، ولی چیزی که به مردم سود می دهد در زمین می ماند، خدا مثلها را چنین می زند (۱۷).

کسانی که پروردگارشان را اجابت کرده اند نتیجه نیک دارند، و کسانی که وی را اجابت نکرده اند اگر همه مال جهان و نظیر آن را داشته باشند، به فدای خویش خواهند داد، آنها بد حسابی دارند، جایشان جهنم است، که بد جایگاهی است (۱۸).

آیا کسی که می داند آنچه از پروردگارت به تو نازل شده حق است، با آنکه کور است یکسانند؟! فقط صاحبان خرد متذکر می شوند (۱۹).

آنها که به پیمان خدا وفا می کنند و پیمان شکنی نمی کنند (۲۰).

و کسانی که آنچه را خدا به پیوستن آن فرمان داده پیوسته می دارند، و از

خدای خویش می ترسند، و از بدی حساب بیم دارند (۲۱).

و کسانی که به طلب رضای پروردگارشان صبوری کرده، نماز به پا داشته، و از آنچه روزیشان داده ایم پنهان و آشکارا انفاق کرده اند، و بدی را با نیکی رفع می کنند، ثواب آن سرا خاص ایشان است (۲۲).

بهشتهای جاودانی که خودشان هر که از پدران و همسران و فرزندانشان شایسته بوده داخل آن شوند، و فرشتگان از هر دری بر آنها وارد می شوند (۲۳).

درود بر شما برای آن صبری که کردید، چه نیک است عاقبت آن سرای (۲۴).

و کسانی که پیمان خدا را پس از محکم کردنش می شکنند، و چیزی را که خدا به پیوستن آن فرمان داده می گسلند، و در زمین تباهی می کنند، لعنت و بدیهای آن سرای برای آنان است (۲۵).

خدا روزی را برای هر که بخواهد گشایش می دهد و برای هر که بخواهد تنگ می کند، ولی آنان بزندگی دنیا شادمان شده اند، و زندگی این دنیا در قبال آخرت جز متاع ناچیزی نیست (۲۶).

بیان آیات بعد از آنکه در ذیل آیات قبل حجت را علیه مشرکین تمام نمود و آن گاه فرق میان حق و باطل را، و فرق میان کسانی که آن را می گیرند و کسانی که طالب ایند بطور وضوح بیان نموده و فرموده:" قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمى وَ الْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُماتُ وَ النُّورُ".

اینک در این آیات شروع می کند به بیان تفصیلی فرق میان دو طریق، یعنی طریق حق، که همان ایمان به خدا و عمل صالح است، و طریق باطل که عبارت از شرک و عمل زشت است. و همچنین فرق تفصیلی میان اهل آن دو طریق،

یعنی مؤمنین و مشرکین. و اینکه طایفه اول را سلامت و خانه آخرت نصیب است، و بهره طایفه دوم لعنت و سرانجام بد است، و اینکه خدا روزی را برای هر کس که بخواهد گسترش می دهد، و برای هر که بخواهد محدود می نماید.

[وصف طریق حق و باطل و بیان حال اهل حق و باطل با ذکر یک مثال:" أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً ..."]

سرآغاز همه این مطالب را با مثالی شروع کرده که وضع حق و باطل و اثر خاص هر یک از آن دو را روشن می سازد، آن گاه کلام را بر اساس آن مثل ادامه داده، وصف حال دو طریق و دو فریق را بیان می کند.

" أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً ...".

در مجمع البیان گفته: کلمه" وادی" به معنای دامنه کوه های بزرگ است، البته دامنه های پایین که همه آبهای کوه در مواقع بارندگی در آن جمع می شود، اگر خونبها را هم از این ماده گرفته و" دیه" نامیده اند، برای همین است که دیه نیز مال زیادی است که جمع آوری شده و در عوض کشته شده می پردازند، و کلمه" قدر" به معنای قرین شدن چیزی است به چیزی دیگری، بطوری که از آن چیز هیچ کم و زیادی نداشته باشد، که در این صورت یعنی در صورتی که مساوی آن شد قدر آن می شود، و در میان قراء، حسن کلمه مذکور را به سکون دال قرائت کرده، و از نظر معنا تفاوتی ندارد، چون هر دو لفظ یکی و لغت آنها مختلف است، هم گفته می شود:

فلانی بقدر یک وجب پارچه داد، و هم گفته می شود بقدر یک وجب، و لیکن مصدرش تنها بسکون دال است.

کلمه" احتمال"

به معنـای بـدوش گرفتن چیزی است، البته بـدوش گرفتنی که بـا نیروی حامـل صـورت گیرد، و از جمله موارد اسـتعمالش این است که گفته می شود: فلانی بر روی فلان شـخص فریاد زد و او تحمل کرد و عصـبانی نشـد، و کلمه" زبـد" به معنای کف جوشان و کثافتی است که روی مایع جوشـیده می نشـیند، و از همین باب است کف دیک و کف سیل، و کلمه" جفاء" که با مـد خوانـده می شود بر وزن" غثاء" و معنای اصـلی آن" همز" است و به معنای انـداختن است، مثلا می گوینـد" جفا الوادی، جفـاء" معنـایش این است که مسـیل کف انـداخت، و یـا می گوینـد" جفـأت الرجـل" معنایش این است که من آن مرد را در کشتی به زمین افکندم، و یا می گویند:" اجفات القدر بزبدها" معنایش این است که کف را از دیک گرفتم.

فراء گفتـــه: هر چیزی کــــه بعضــــی از اجزایش بــــه بعضــــی دیگر منضــــم شــــود در لغــــت عرب بر وزن

" فعال" می آید، مانند" حطام"،" قماش"،" غثاء" و" جفاء".

کلمه" یوقـدون" از ایقـاد به معنـای افکنـدن هیزم در آتش است، و در" اسـتوقدت النـار" و" انقـدت النـار" و" توقـدت النار" بهمین معنـا است، و کلمه" متاع" به معنای هر چیزی است که از آن تمتع و بهره ببرنـد، و کلمه" مکث" به معنای سـکونت در مکـان است، به تدریـج و مرور زمـان. و در بـاب" مکث"- بفتـح کـاف- و بـاب" مکث"- بضـمه کـاف- و بـاب تفعـل که" تمکث" می آید، همه به این معنا است «۱».

[معنای" حق" و" باطل" بودن موجودات و افعال

راغب گفته است:" باطل" نقیض حق و به معنای چیزیست که پس از وارسی

کردن معلوم می شود ثبات نداشته، و بدین معنا است در آیه" ذلِکَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَ أَنَّ ما یَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْباطِلُ" گاهی هم نسبت به عمل و گفتار بکار برده می شود، چنانچه خداوند فرموده:" وَ بَطَلَ ما کانُوا یَعْمَلُونَ" و نیز فرموده:" لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْباطِلِ"، و مصدر آن" بطول"،" بطل" و" بطلان"، می آید این بود آنچه که از گفتار راغب مورد احتیاج بود. «۲»

بنا بر این بطلان هر چیزی بدین معنا است که انسان برای آن چیز یک نوع وجود و واقعیت فرض بکند، ولی وقتی با خارج تطبیقش می کند آن طور که فرض شده بود مطابق با خارج نباشد. و حق بر خلاف آنست و عبارتست از چیزی که فرضش با خارج تطبیق کند.

بنا بر این صفت حق و باطل دو صفتی است که در اصل مختص به اعتقاد بوده، و اگر غیر اعتقاد را هم حق و یا باطل خوانده عنایتی بکار می برند.

بنا بر این، گفتن اینکه آسمان بالای سر ما و زمین زیر پای ما است گفتاری است حق، چون واقع و خارج با آن تطبیق می کند، بخلاف اینکه بگوییم آسمان زیر پای ما، و زمین بالای سر ما است، که چون در واقع آن ثباتی که فرض می شدند ندارند و باطل است. و یک فعل وقتی حق است که بر طبق آن غایت و نتیجه ای که برایش تقدیر و فرض شده صورت گیرد، مانند خوردن برای سیر شدن کسب و کار برای به دست آوردن روزی و خوردن دواء برای صحت، و اما اگر آن نتیجه و غرض که برایش در نظر گرفته شده بدست نیاید آن

فعل باطل است.

و همچنین موجودات خارجی وقتی حقند که در خارج وجود داشته باشند، مانند وجود حق تعالی، و اما اگر چیزی وجود ندارد، و مع ذلک معتقد بوجودش باشیم آن شی ء باطل است، و همچنین اگر موجود باشد و لیکن آن خواص وجودی که برایش فرض شده نداشته باشد، آن ______________________

(۱) مجمع البیان، ج ۶، ص ۲۸۶. ط تهران.

(۲) مفردات راغب ماده "بطل".

نیز باطل است، مثل اینکه ما معتقد به استقلال و بقای موجودی ممکن الوجود باشیم، زیرا هیچ موجودی غیر خدای تعالی این خاصیت را واجد نیست، و استقلال و بقاء ندارد، پس از این جهت باطل است، هر چند از جهت اصل وجودش حق بوده باشد.

شاعر می گوید:

الا کل شی ء ما خلا اللَّه باطل *** و کل نعیم لا محاله زائل و آیه کریمه مورد بحث از آیات برجسته قرآنی است که در باره طبیعت حق و باطل بحث نموده، و بدو تکون و کیفیت ظهور و آثار خاصه هر یک از آن دو را خاطرنشان می سازد و سنت خدای سبحان را که در وصفش فرموده:" وَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا" و" وَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا" در خصوص حق و باطل بیان می کند. خدای تعالی این بیان را در ضمن مثلی می آورد- و البته مثل مزبور یک مثل است نه دو مثل که بعضی گمان کرده اند، و نه سه مثل که بعضی دیگر پنداشته اند، و ان شاء اللَّه توضیحش به زودی از نظر خواننده می گذرد- آری یک مثل است که به چند مثل منحل می شود، و آن این است که فرموده:" أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَسالَتْ أَوْدِيَةٌ

بِقَدَرِها فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَداً رابِياً". و اینکه فرموده" انزل" فعلی است که فاعلش خدای سبحان است، و به خاطر وضوح، اسم نبرده. و کلمه" ماء: آبی" اگر بطور نکره و بدون الف و لام آمده، برای این است که بر نوع دلالت کند، که عبارت است از آبی خالص و صاف، یعنی خود آب، بدون اینکه با چیزی مخلوط و یا دچار دگرگونی شده باشد.

و اگر" اودیه" را هم نکره آورده برای این است که بر اختلاف آن وادی ها، از نظر بزرگی و کوچکی، بلندی و کوتاهی، و کمی و زیادی ظرفیت آنها دلالت کند. و اگر جریان را به خود وادیها نسبت داده با اینکه آب جاری می شود نه وادی، از باب مجاز در اسناد است، نظیر اینکه می گوییم ناودان جاری شد. و اگر" زبد" را به کلمه" رابی" توصیف نموده، بدین جهت است که" رابی" به معنای گردنده است، و کف همواره بر روی سیل می چرخد و بالا می آید، و همه اینها که گفتیم سیاق دلالت بر آن دارد. و اگر به سیل مثل زده بدین جهت است که کف انداختن، در سیل روشن تر است از آبهای معمولی.

و معنای آیه این است که خدای سبحان از آسمان که در جهت بالا قرار دارد بوسیله بارانها آبی را فرود آورد و در مسیل هایی که در محل باران ها قرار دارند و از نظر وسعت و بزرگی با هم مختلفند هر کدام به قدر مخصوص خود یعنی در مسیل بزرگ بقدر ظرفیت آن و در مسیل کوچک به قدر ظرفیتش آب جاری گردید و سیل براه افتاد، پس سیل های جاری در هر مسیل، کفی

گردنده به روی خود انداخت، بطوری که روی آب را پوشانید.

" وَ مِمَّا یُوقِدُونَ عَلَیْهِ فِی النَّارِ ابْتِغاءَ حِلْیَةٍ أَوْ مَتاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ "- کلمه " من " در " مما " نشویه است، و مقصود از " مِمَّا یُوقِدُونَ عَلَیْهِ " انواع فلزات و مواد ارضی قابل ذوب و ریخته گری است، که از آنها زینت آلات و اثاث زندگی می سازند. و معنایش این است که تنها کف از سیل ناشی نمی شود، بلکه از آنچه هم که آتش بر آن می دمند تا از آن (طلا و نقره) زینت و یا از آن (آهن و مس و غیره) اثاث زندگی درست کنند، کفی پدید می آید مانند کف سیل، و همچون آن بر روی ماده مذاب می چرخد و بالا می آید.

" کَذلِکَ یَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَ الْباطِلَ "- یعنی خدا این چنین حق و باطل را اثبات و مشخص می کند، همانطور که کف را از سیل و از طلا و نقره و مس جدا می سازد.

بنا بر این مقصود از زدن حق و باطل به همدیگر یک نوع تثبیت است- و خدا داناتر است- و از قبیل این است که می گوییم " من خیمه زدم "، یعنی خیمه را برافراشتم. و یا اینکه قرآن می فرماید:" ضُرِبَتْ عَلَیْهِمُ الذِّلَّةُ وَ الْمَسْکَنَةُ- یعنی خداوند ذلت و مسکنت را بر ایشان واقع ساخته و ثابت کرد " و نیز می فرماید:" فَضُرِبَ بَیْنَهُمْ بِسُورٍ- یعنی بین ایشان دیواری بنا و ایجاد شد " و نیز می فرماید:" فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِیقاً فِی الْبَحْرِ- بر ایشان راهی در دریا باز و اثبات کن "" ضرب المثل " را هم که ضرب المثل می گویند از همین باب است، زیرا در ضرب المثل نیز ممثل بوسیله مثل تثبیت و نصب العین می شود،

و وضعش روشن می گردد، و در تمام این موارد در حقیقت ملزوم اطلاق شده و از آن لازم اراده شده است، زیرا ضرب (زدن) که عبارت از گذاشتن چیزی روی چیزی دیگری است بفشار و قوت، عادتا خالی از تثبیت آن در آن دیگری نیست، مثلا وقتی چکش را بروی میخ می کوبیم، میخ را در محل تثبیت و پابرجا می کنیم، و وقتی حیوانی را می زنیم درد و ناراحتی را در جسم او وارد می سازیم و در همه این موارد ملزوم که همان ضرب است اطلاق شده، و لازم که تثبیت است، اراده شده.

از اینجا معلوم می شود اینکه مفسرین گفته اند در جمله" كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَ الْباطِلَ " حذف و تقدیر بکار رفته، و تقدیر آن" کذلک یضرب اللّه مثل الحق و الباطل"، و یا" مثل الحق و مثل الباطل" است- بر حسب اختلافی که دارند- صحیح نیست، و بی جهت خود را به زحمت بی ثمر انداخته اند، و دلیلی هم که بر آن دلالت کند در دست ندارند.

علاوه بر این، اگر آن معنایی که مفسرین گفته اند منظور بود، جا داشت جمله مزبور در آخر کلام واقع شود. هم چنان که در آخر کلام خدای تعالی جمله" كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ " واقع شده و با بودن این جمله دیگر چه حاجت به تقدیر گرفتن است؟ ________ صفحه ی ۴۶۱

از این هم که بگذریم تازه برگشت معنایی که آقایان کرده اند بالأخره بهمان معنایی است که ما کردیم، زیرا مثل بودن داستان سیل و کف، و فلزات مذاب، و کف آنها برای حق و باطل، باعث می شود که حق مانند آب و فلزات ثابت گشته، و ثبوت باطل مانند ثبوت کف

سیل و کف فلزات خیالی باشد، پس باز هم احتیاج به تقدیر مذکور نیست و بدون آن معنا تمام است.

" فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفاءً وَ أَمَّا ما يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ"- در این جمله میان دو نوع کف، یعنی کف سیل و کف فلزات جمع نموده، با اینکه قبلا هر یک را جدا جدا آورده بود، و این بدان جهت است که در خصوصیتی که برای آنها ذکر می کند هر دو مشترک اند، و آن خصوصیت این است که هر دو به خشک شدن سیل و سرد شدن فلز از بین می روند، و بهمین جهت قبلا خاطرنشان ساختیم که آیه شریفه متضمن یک مثل است، هر چند که به چند مثل منحل گردد.

و اگر در این جمله اسمی از" ماء: آب" نیاورده و به جای آن فرموده" آنچه برای مردم سودمند است" بدان جهت است که دلالت کند بر اثر مختص بحق، و آن این است که مردم از آن منتفع گشته، و آن همان غایت و هدفی است که همه در پی آنند.

و معنایش این است که: اما کفی که بر بالای سیل می نشیند، و یا از فلزاتی که آتش بر آن میدمند بیرون می شود، متلاشی و باطل می گردد، و اما آب خالص و یا فلز که مردم از آن بهره مند می شوند در زمین باقی می مانند و مورد استفاده قرار می گیرند." كَذلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ" با این جمله گفتار ختم می شود، و معنایش اینست که مثلهایی که خداوند در کلام خود برای مردم می آورد مانند همین مثلی است که در این آیه در تمیز حق از باطل آورده، آنچه را که به درد مردم

در معاش و معادشان می خورد بیان نموده است.

[حوادث خارجی در عالم شهادت، خود مثل هایی هستند که ارباب بصیرت را به حقایق عالم غیب رهنمون می سازند]

و بعید هم نیست که کلمه" کذلك" اشاره باشد به خود آمدن باران و به راه افتادن سیل و به ذوب کردن فلزات و کف آن دو، و خلاصه اشاره به خود این حوادث خارجی باشد، نه به گفتن آنها، و در نتیجه دلالت کند بر اینکه این گونه وقایع و حوادثی که در عالم شهادت رخ می دهد مثلهائیست که صاحبان خرد و بصیرت را به حقایق عالم غیب رهنمون می کند، همانطور که خود موجودات، این عالم آیاتیست که به آنچه در عالم غیب است دلالت می کند، و ذکرش مکرر در قرآن کریم آمده. و این خود روشن است که میان مثل بودن این مشهودات و یا آیت بودن آنها فرق بسیاری نیست.

[چند مطلب راجع به کلیات معارف الهی که از مثل کف، در آیه شریفه، استفاده می شود]

از این مثلی که در آیه شریفه زده شده چند مطلب از کلیات معارف الهی روشن

صفحه ی ۴۶۲

می گردد.

۱- وجودی که از ناحیه خدای تعالی به موجودات افاضه می شود در حقیقت مانند بارانی که از آسمان به زمین نازل می شود رحمتی است که از ناحیه خداوند به موجودات افاضه می گردد. در اصل از هر صورت و محدودیت و اندازه خالی می باشد، و از ناحیه خود موجودات است که محدود به حدود و دارای اندازه می شوند، مانند آب باران که اگر دارای قدر معین و شکلی معین می شود بخاطر آب گیرهای مختلف است، که هر کدام قالب یك اندازه معین و شکلی معین است، موجودات عالم

هر کدام به مقدار ظرفیت و قابلیت و استعداد خود، وجود را که عطیه ایست الهی می گیرند.

و این خود اصلی است اساسی و بس عظیم که آیات بسیاری از کلام الهی بدان دلالت و یا لا اقل اشاره می کند، مانند آیه" وَ إِنْ مِنْ شَيْ ءٍ إِلَّا عِنْدَنا خَزائِنُهُ وَ ما نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ" «۱» و آیه" وَ أَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعامِ ثَمانِيَةَ أَزْواجٍ" «۲» و از جمله آیات داله بر آن تمامی آیاتی است که بر" قدر" دلالت دارد.

و این امور که" مقدرات" و یا" اقدار" نامیده می شوند گو اینکه خارج از افاضه آسمانی و تقدیر کننده آنند، و لیکن در عین حال خارج از ملك خدا نیستند، و بدون اذن او صورت نمی گیرند، هم چنان که فرموده:" إِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ" «۳» و نیز فرموده:" بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعاً" «۴» و با انضمام این آیات به آیات مورد بحث اصل دیگری استفاده می شود که هم دقیق تر و هم دارای مصادیق بیشتر است.

۲- متفرق شدن این رحمت آسمانی در مسیل های عالم، و به قالب درآمدنش در آن قالب های مختلف، بدون کثافات صورت نخواهد گرفت و خواه ناخواه فضولاتی بر بالای آنها خواهد نشست، چیزی که هست آن فضولات باطل و از بین رفتنی است، بخلاف خود رحمت نازله، که حق است، یعنی بقاء و ثبوت دارد، اینجاست که تمامی موجودات بدو قسم تقسیم می شوند:

یکی حق یعنی ثابت و باقی، و دیگری باطل یعنی زائل و بی دوام.

آنچه حق است از ناحیه خداست، ولی آنچه باطل است مستند به او نیست، هر چند که ______________________

(۱) و هیچ چیز در عالم نیست جز آنکه منبع و خزینه آن

نزد ما خواهد بود ولی از آن بر عالم خلق جز به قدر معینی نمی فرستیم. سوره حجر، آیه ۲۱.

(۲) و برای شما هشت قسم از چهارپایان ایجاد کرد. سوره زمر، آیه ۶.

(۳) بازگشت امور همه اش بسوی اوست. سوره هود آیه ۱۲۳.

(۴) بلکـــــــــه برای خـــــــــداست همـــــــــه امـــــــــور. ســـــــــوره رعـــــــــد، آیـــــــــه ۳۱.

به اذن او موجود می شود، هم چنان که فرموده:" الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ" «۱». و در باره باطل فرموده:

" وَ ما خَلَقْنَا السَّماءَ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما باطِلًا". «۲»

پس آنچه موجود در عـالم است چه حق و چه باطل، همه آنها مشـتمل بر یک جزء حق است، که ثابت و غیر زائل است و حق پس از بطلاـن جزء بـاطلی که در آنست بسوی خـدا عودت می کنـد، هم چنـان که فرموده:" ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما إِلَّا بِالْحَقِّ وَ أَجَلٍ مُسَمًّى" «۳» و نیز فرموده" وَ يُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِماتِهِ" «۴» و نیز فرموده:" إِنَّ الْباطِلَ كانَ زَهُوقاً" «۵» و نیز فرموده:" بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْباطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذا هُوَ زاهِقٌ" «۶».

[هیچ امر حقی معارض و مزاحم حق دیگر نیست

۳- از احکـام حـق یکی این است که بـا حق دیگر معـارضه نمی کنـد، و مزاحـم آن نمی شود، بلکه هر حقی سـایر حقهـا را در طریق رسـیدن به کمالشـان کمک نموده و سود می بخشـد، و آنها را به سوی سـعادتشان سوق می دهـد، این نکته از آیه مورد بحث بخوبی اسـتفاده می شود، زیرا بقـاء و مکث را معلق بحق نموده که مردم را سود می بخشـد «۷» و اینکه گفتیم هیچ حقی معارض و مزاحم حق دیگر نیست مقصودمان نفی تعارض در بین

موجودات این عالم نیست، چه عالم مشهود ما عالم تنازع و تزاحم است، آتشش را آبی خاموش، و آبش را آتشی فانی و زمینش خوراک گیاهان و گیاهش طعمه حیوانات و حیواناتش صید یکدیگرند، و دوباره زمینش همه را در خود فرو می برد. بلکه مرادمان این است که همین موجودات در عین افتراس یکدیگر، در تحصیل اغراض الهی یک دل و یک جهتند و هر کدام برای رسیدن به غرض نوعی خود از دیگران استمداد می کنند، مثل آنها مثل تیشه و چوب است برای نجار، که در عین تزاحم و تعارضشان در خدمت کردن به نجار و تحصیل غرض او که همان ____________________

(۱) حق از ناحیه پروردگار تو است. سوره آل عمران آیه ۶۰.

(۲) آسمانها و زمین و آنچه در آن دو است باطل نیافریدیم سوره ص، آیه ۲۷.

(۳) آسمانها و زمین و آنچه در آن دو است جز بحق و تا اجلی معین نیافریده ایم. سوره احقاف، آیه ۳.

(۴) خداوند حق را بوسیله کلماتش تثبیت می کند. سوره یونس آیه ۸۲.

(۵) بدرستی که باطل از بین رفتنی است سوره اسری، آیه ۸۱.

(۶) بلکه حق را به جان باطل می اندازیم تا آن را از بین ببرد پس ناگهان می بینید که باطل از بین رفتنی است، سوره انبیاء آیه ۱۸.

(۷) توضیح اینکه اگر حق ها با هم مزاحمت و یا معارضه می داشتند با در نظر داشتن اینکه گفتیم حق، مفید برای مردم است پس یکی از حقها آن حق دیگر را از بین برده در نتیجه مردم از آن منتفع نمی شدند و این خود ضرری است.

ساختن درب و پنجره باشد یکدیگر را کمک می کنند، و مثل دو

کفه ترازو است که در عین ناسازگاری با هم در سنجیدن کالا مطیع صاحب خویشند.

بخلاف باطل که معارض غرض حق است، و همه سعیش آنست که کوشش حق را بی ثمر کند و بدون هیچ اصلاحی افساد، و بدون هیچ نفعی ضرر برساند.

و اگر در قرآن کریم می بینیم که در آیات بسیاری آسمانها و زمین را مسخر آدمی معرفی نموده و مثلا فرموده:" وَ سَخَّرَ لَكُمْ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً مِنْهُ" «۱» همه اش از این باب است که گفتیم تمامی موجودات کارهایی را صورت می دهند که مقتضای طبع آنها است، ولی در عین حال راهی می پیمایند که منتهی به حصول غرض پروردگار می شوند.

این بود آن اصول از معارف الهی که گفتیم از آیه مورد بحث استفاده می شود، و تفاصیل احکام صنع و ایجاد را نتیجه می دهد. و اگر در آیاتی که متعرض حق و باطل است تدبر و امعان نظر شود، عجائبی از این گونه حقایق بدست خواهد آمد.

این را نیز باید دانست که اصول مذکور همانطور که در امور محسوس و حقایق خارجی جریان دارد، در علوم و اعتقادات نیز جاری هست، و مثل اعتقاد حق در دل مؤمن مثل آب نازل شده از آسمان و جاری در مسیلها است که هر یک با اختلافی که در وسعت و ظرفیت دارند به قدر ظرفیت خود از آن استفاده نموده، مردم از آن منتفع گشته، دلهایشان زنده می شود، و خیر و برکت در ایشان باقی می ماند، بخلاف اعتقاد باطل در دل کافر که مثلش مثل کفی است که بر روی سیل می افتد و چیزی نمی گذرد که از بین می رود، هم چنان که

فرموده:" يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِی الْحَیاهِ الدُّنْیا وَ فِی الْآخِرَهِ وَ یُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِینَ وَ یَفْعَلُ اللَّهُ ما یَشاءُ" «۲».

" لِلَّذِینَ اسْتَجابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنی وَ الَّذِینَ لَمْ یَسْتَجِیبُوا لَهُ ...".

کلمه" مهاد" به معنای بستر و فراشی است که برای صاحبش گسترده می شود، و" مکان ممهد" به معنای محل فراهم شده و آماده است. و جهنم را بدین جهت مهاد خوانده، که برای استقرار کفار آماده شده است، چون کفر ورزیدند و کارهای زشت مرتکب شدند.

این آیه و آیات بعدش- تا نه آیه- همانطور که قبلا هم اشاره کردیم همه متفرع بر آن مثلی ________________

(۱) و مسخر کرد برای شما آنچه را که در آسمانها و آنچه را که در زمین است از ناحیه خود. سوره جاثیه، آیه ۱۳.

(۲) خداوند کسانی را که ایمان آوردند بهمان ایمانشان که قول ثابت و حق است هم در دنیا و هم در آخرت پایدار و ثابت قدم می سازد، و خدا ستمگران را گمراه نموده، و هر چه بخواهد می کند. سوره ابراهیم، آیه ۲۷.

است که در آیه قبلی آورده شد، و در همه آنها خدای سبحان آثار اعتقاد حق و ایمان به حق و استجابت و پذیرفتن دعوت حق، و همچنین آثار سوء اعتقاد به باطل و کفر بحق و نپذیرفتن دعوت به حق را بیان می کند. شاهد بر این مطلب سیاق خود آیات است، زیرا مطلبی که در آنها آمده پیرامون عاقبت امر ایمان و سرانجام کفر است، و اینکه عاقبت محموده ایمان را هیچ چیز جبران نمی کند، هر چند دو برابر نعمتهای دنیا باشد.

[منظور از" حسنی" که اجابت کنندگان دعوت پروردگارشان دارای

آن هستند]

و بنـا بر این اظهر این است که منظور از " حسـنی " همـان عـاقبت حسـنی و سـرانجام نیک باشـد. و اینکه بعضـیها «۱» گفته اند منظور از " حسـنی " اجر نیک، و یا بهشت است اگر چه بالمال حرف صـحیحی است، چون عاقبت محموده ایمان و عمل صالح مثوبت و اجر الهی اسـت و آنهم بهشت است، و لیکن مثـوبت و بهشت از آن جهت که مثـوبت و یـا بهشت است در این مقـام مقصود نیست، بلکه از این جهت که عاقبت امر ایشان و منتهی الیه مجاهدات ایشان است منظور است.

و مؤیـد آن، بلکه دلیلش جمله ایست که در آیات بعـدی بعـد از تعریف ایشان به صـفات مختصـشان می فرماید:" أُولئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَها ...".

و نیز بنـا بر آنچه که گفته شـد، جمله" لَوْ أَنَّ لَهُمْ ما فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً وَ مِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ" در جای جمله دیگری نشسـته که غایت و هـدف را می رسانـده، و آن را حـذف نموده تا بر اهمیت و فخامت آن دلالت کنـد و بفهماند شـر و بدبختی آن چنان هول آور و دهشت زا است که قابل ذکر نیست.

پس معنا چنین می شود: کسانی که دعوت پروردگار خود را اجابت نمی کنند چیزی بر سـرشان می آید- و یا چیزی که نتیجه اسـتجابت و سـرانجام نیک آنست از ایشان فوت می شود- که یکی از خصوصـیات آن این است که اگر آنچه نعمت در زمین هست که نفوس بشـری از آن التذاذ دارد و آرزوی هر انسانی رسـیدن به آنست بدهند و بلکه دو برابر آن را بدهند که ما فوق آرزوهاست جبران آن را نمی کند، و نمی توانند آن را بدست آورند. و به

عبارت خلاصه تر: اگر این عده نهایت درجه آرزوهای زندگی را بدست آورده باشند و بلکه ما فوق آن را داشته باشند و بخواهند همه آنها را بدهند و آن نعمت را که بخاطر سرپیچی از دعوت خدا از دست داده اند بدست بیاورند، هرگز نمی توانند بدست آورند.

در بعضی از کلمات امیر المؤمنین علی (ع) هم آمده که ______________________

(۱) تفسیر مجمع البیان، ج ۴، ص ۱۶۵، ط بیروت.

در باره آثار سوء سرپیچی فرموده:" غیر موصوف ما نزل بهم- آنچه بر سرشان می آید قابل وصف نیست" آن گاه خدای تعالی از همین سرانجام بدی که قابل وصف نیست خبر داده می فرماید:" أُولئِکَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسابِ وَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ" و" سُوءُ الْحِسابِ" آن حسابی است که ناراحت کننده است و مایه مسرت نیست، و بهمین جهت در حقیقت اضافه سوء به حساب، از باب اضافه صفت به موصوف است.

سپس بهمین سوء عاقبت اشاره نموده آن را چنین مذمت می کند:" وَ بِئْسَ الْمِهادُ"، یعنی بد مهادی است مهادی که بر ایشان آماده شده و بنا است در آن جای گیرند.

و مجموع جمله" أُولئِکَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسابِ ..." که مشتمل بر کلمه اشاره هم هست در محل تعلیل است برای افتداء و بازخرید، و در کلام عرب تعلیل با اشاره زیاد است، مثلا گفته می شود: من با فلانی چنین و چنان می کنم (زیرا) او همان کسی است که چنین و چنان کرد.

و معنای آیه- و خدا داناتر است- این است: برای کسانی که اجابت کردند دعوت حق پروردگارشان را سرانجامی نیک است، و کسانی که استجابت نکردند او را سرانجامی دارند که راضی می شوند برای خلاصی از آن،

ما فوق آنچه را که ممکن است آرزویش را بکنند فدیه بدهند، زیرا عاقبت بدی که بر سرشان می آید متضمن و یا مقارن حسابی سخت و استقرار در جهنم است، آری مهادشان بدترین مهاد است.

و اگر در آیه شریفه به جای ایمان و کفر، استجابت و عدم استجابت آمده بخاطر رعایت تناسب با مثلی است که در آیه قبلی زده شده. ایمان را که همان قبول دعوت است با قبول وادی ها و فراگرفتن هر یک از آب باران تشبیه نموده است.

[وصف گروندگان به حق و" أُولُوا الْأَلْبابِ" و مقایسه آنان با جاهلان به حق

" أَ فَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمى إِنَّما يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبابِ".

استفهام در این آیه استفهام انکاری، و در جای تعلیل بکار رفته و مضمون آیه قبلی را تعلیل می کند، و سرانجام حال آن دو طائفه را از جهت پذیرفتن دعوت حق و نپذیرفتن آن بطور تفصیل بیان می نماید.

و خلاصه بیان مزبور این است که حق در دلهای این طائفه که دعوت پروردگار خود را پذیرفتند جای گیر گشته و دلهایشان" الباب" و دلهای حقیقی می گردد، که آثار و برکات یک دل واقعی را دارد، و آن آثار عبارتست از تذکر و بینایی. و نیز از خواص این گونه دلها که صاحبانش با آن خواص شناخته می شوند این است که صاحبانشان که همان" أُولُوا الْأَلْبابِ" باشند بر وفای به عهد خدا پایدارند، و آن عهدی را که خداوند به فطرتشان از ایشان (و از همه

کس) گرفته نقض نمی کنند، و نیز بر احترام پیوندهایی که خداوند ایشان را با آنها ارتباط داده استوارند، یعنی همواره

صله رحم می کنند، و از در خشیت و ترس از خدا پیوند خویشاوندی را که از لوازم خلقت بشر است محترم می شمارند.

و نیز از خواص دلهای این طائفه این است که در برابر مصائب و همچنین اطاعت و معصیت صبر نموده و خویشتن داری می کنند، و (بجای ناشکری و جزع) نماز می گزارند و متوجه درگاه پروردگار خود می شوند و (بجای معصیت) بوسیله انفاق وضع جامعه خود را اصلاح می نمایند، و (بجای ترک طاعت و سرپیچی) سیئات خود را با حسنات خود محو می کنند.

بنا بر این، چنین کسانی دارای سرانجامی نیک و محمود که همان بهشت برین است می باشند، و در آن بهشت مثوبات اعمال نیکشان منعکس می شود و با صالحان- از قبیل پدران و همسران و دودمان خود- محشور و مصاحب می گردند، چنان که در دنیا هم با ارحام خود مصاحبت می کردند. فرشتگان هم از هر دری بر ایشان درمی آیند، و سلام می کنند، چون در دنیا اطاعات و عبادات مختلف بجا آورند، اینها آثار حق است که در آن سرا بدین صورتها منعکس می شود.

و اینکه فرمود:" أَ فَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمى همانطور که قبلا هم گفتیم، استفهامی است که در آن انکار است، و می خواهد تساوی میان آن دو طائفه را نفی نموده، بفرماید: کسی که علم بحق در دلش جای گرفته با کسی که نسبت به حق جاهل است برابر نیستند. و اگر جاهل بحق را به وصف کوری توصیف کرده برای اشاره به این معنا است که عالم به حق بینا است، هم چنان که در آیه" قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمى وَ الْبَصِيرُ ..." نیز آن

دو را کور و بینا نامیده. پس علم به حق، بصیرت است و جهل به آن کوری است. و اگر تذکر را از خواص صاحبان علم شمرده برای این است که بصیرت مفید تذکر هم هست.

" إِنَّما يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبابِ" این جمله در مقام تعلیل مضمون قبلی است که فرمود:" أَ فَمَنْ يَعْلَمُ ..." و معنایش این است که این دو طائفه یکسان نیستند، بلکه صاحبان علم یک نحوه تذکر و بیداری دارند که صاحبان کوری و جهل آن تذکر را ندارند. و اگر صاحبان علم را" أُولُوا الْأَلْبابِ" نامیده، برای این است که به یک دعوی دیگر دلالت و اشاره کرده باشد، که خود فائده تعلیل را هم می دهد، گویا گفته است این طایفه یکسان نیستند زیرا یکی از این دو تذکری دارد که دیگری ندارد، و این بدان جهت است که اینها دارای الباب و قلوبند بخلاف آن دیگر که فاقد آنند.

" الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَ لا يَنْقُضُونَ الْمِيثاقَ".

از ظاهر سیاق برمی آید که جمله دومی، یعنی جمله" لا يَنْقُضُونَ الْمِيثاقَ" عطف

صفحه ی ۴۶۸

تفسیری جمله اولی است، و بنا بر این، منظور از (میثاقی که آن را نقض نمی کنند، همان عهدی است که به آن وفا می کنند، و منظور از این عهد و میثاق هم بقرینه آیه قبلی که تذکر ایشان را ذکر می کرد، آن عهدی است که به زبان فطرت خود با پروردگار خود بستند که او را یگانه بدانند، و بر اساس توحید و یکتایی او عمل نموده آثار توحید را از خود نشان دهند. آری، آدمی بر فطرت توحید خدای تعالی و نیز بر فطرت لوازم توحید خلق شده،

این عهدی است که انسان در فطرت خود با خدای تعالی بسته است.

و عهد و میثاقی هم که به وسیله انبیاء و رسل و به دستور خدای سبحان از بشر گرفته شده، و خلاصه آن احکام و شرایعی هم که انبیاء آورده اند همه از فروع این میثاق فطری است، چون ادیان همه فطریند.

[اشاره به اینکه حجت الهی فقط از طریق فطرت تمام نمی شود و محاسبه و مؤاخذه، فرع بر تشریع و ابلاغ است

" وَ الَّذِینَ یَصِلُونَ ما أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ یُوصَلَ ...".

ظاهر این است که منظور از" امر" امر تشریعی است که از ناحیه وحی نازل شده باشد، به شهادت ذیل آیه که می فرماید:" وَ یَخافُونَ سُوءَ الْحِسابِ". آری، حساب و مؤاخذه بر احکام نازله در شریعت است که احکام تشریعی فطرت را تایید می کند نه بر احکام فطرت به تنهایی. و این مسلم است که مثلا ـ اگر احکام ظاهری و شرعی مربوط به قبح ظلم و خوبی عدالت به اشخاصی مستضعف نرسد، در قیامت مانند آن کسانی که به ایشان رسیده است مؤاخذه نمی شوند، هر چند که مستضعفین هم به فطرت خود زشتی ظلم و خوبی عدالت را درک بکنند، در ابحاث گذشته نیز بیان کردیم که حجت الهی از طریق فطرت به تنهایی تمام نمی شود، بلکه باید طریق وحی نیز به فطرت منضم گردد، هم چنان که فرموده:" لِئَلَّا یَکُونَ لِلنَّاسِ عَلَی اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ" «۱».

آیه مورد بحث از آنجایی که مطلق است دلالت می کند بر هر صله ای که خدا به آن امر فرموده که از معروفترین مصادیق آن صله رحم است، که در وجود آن تاکید نموده و فرموده:

"

وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِی تَسائَلُونَ بِهِ وَ الْأَرْحامَ" «۲».

و نیز در تاکید آن در ذیل آیه مورد بحث فرموده:" وَ یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَ یَخافُونَ سُوءَ الْحِسابِ" و این اشاره به آن است که ترک صله رحم مخالفت امر خدا است، پس جا دارد مردم از خدا بترسند و آن را ترک نکنند که ترک آن عمل زشتی است، و در نامه اعمال آدمی ضبط

---

(۱) تا آنکه بعد از آمدن پیغمبران برای مردم علیه خدا حجتی نباشد. سوره نساء، آیه ۱۶۵.

(۲) (خدا را در نظر آرید) و در باره ارحام کوتاهی مکنید. سوره نساء، آیه ۱.

می شود، و باعث سوء حساب می گردد.

[فرق میان" خشیت" و" خوف" و موارد استعمال هر یک

و ظاهرا فرق میان" خشیت" و" خوف" این است که خشیت به معنای تاثر قلب از اقبال و روی آوردن شر و یا نظیر آن است، و خوف به معنای تاثر عملی انسان است به اینکه از ترس در مقام اقدام برآمده و وسائل گریز از شر و محذور را هم فراهم سازد، هر چند که در دل متاثر نگشته، دچار هراس نشده باشد، و لذا می بینیم خدای سبحان در توصیف انبیاء (ع) می فرماید:" وَ لا یَخْشَوْنَ أَحَداً إِلَّا اللَّهَ «۱»"، و ترس از غیر خدا را از ایشان نفی می کند، و حال آنکه خوف را در بسیاری از جاها برای آنان اثبات نموده، از آن جمله می فرماید:" فَأَوْجَسَ فِی نَفْسِهِ خِیفَةً مُوسی «۲» و نیز می فرماید:" وَ إِمَّا تَخافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِیانَةً" «۳» (و جمع میان آن نفی و این اثبات بهمین است که بگوئیم انبیاء از غیر خدا هیچ نمی ترسند،

و در موارد مذکور در بالا در مقام پیش گیری برآمده اند).

و بعید نیست برگشت کلام راغب در فرق میان خوف و خشیت نیز بهمین باشد، او گفته است: فرق میان این دو این است که خشیت خوفی است که توأم با تعظیم و بیشتر اوقات از دانایی ناشی شود، و لذا خدای سبحان آن را به علماء اختصاص داده می فرماید:" إِنَّما یَخْشَی اللَّهَ مِنْ عِبادِهِ الْعُلَماءُ" (و پر واضح است که مقصود از خوف در این موارد همان ترس درونی است).

و همچنین گفتار بعضی «۴» دیگر که در فرق میان این دو واژه گفته اند: خوف هم از ناحیه مکروه حاصل می شود و هم از ناحیه کسی که ممکن است این مکروه را به آدمی برساند هم گفته می شود: من از مرض خوف دارم، و هم گفته می شود من خوف دارم از اینکه فلان چیز مریضم کند، بخلاف خشیت که تنها از آورنده مکروه و شر است، نه از خود مکروه، و لذا گفته می شود:" خشیت اللَّه" من از خدا ترسیدم (ولی گفته نمی شود: خشیت المرض- از مرض ترسیدم). و اگر برگشت این کلام به همان معنایی نباشد که ما گفتیم، کلامی قابل نقض خواهد بود و کلیت نخواهد داشت.

بعضی «۵» دیگر گفته اند: فرقهایی که میان این دو کلمه گذاشته اند اغلبی است، نه کلی، یعنی در بیشتر موارد استعمال دیده می شود، نه در همه آنها.

بعضی «۶» دیگر گفته اند: اصلا فرقی میان این دو لغت نیست. ولی آیاتی که ما بعنوان ________________

(۱) و نمی ترسند از احدی مگر از خدا. سوره احزاب، آیه ۳۹.

(۲) موسی در خود احساس ترس نمود. سوره طه، آیه ۶۷.

(۳) و اگر از مردمی

ترس خیانتی داشتی. سوره انفال، آیه ۵۸.

(۴ و ۵ و ۶) تفسـیر روح المعـانی، ج ۱۳، ص ۱۴۰ و ۱۴۱. ط بیروت.

مثال آوردیم این گفتار را رد می کند.

[معنای:" صَبَرُوا ابْتِغاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ" و اشاره به اینکه جهت عمل و الهی بودن آن مقصود حق گرایان می باشد]

" وَ الَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَ أَقامُوا الصَّلاةَ وَ أَنْفَقُوا ...".

اینکه صبر را مطلق آورده می رساند که اشخاص مورد نظر آیه همه اقسام صبر را دارند، یعنی هم صبر در موقع برخورد به مصیبت، و هم صبر بر اطاعت حق، و هم صبر در برابر معصیت را. و لیکن مع ذلک صبرشان را مقید به قید" ابْتِغاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ" نموده، یعنی اگر صبر می کنند فقط و فقط به منظور رضای پروردگارشان است. پس اگر خداوند مدحشان کرده نه از این نظر است که صفات ممدوحی دارند، بلکه مدحشان از این جهت است که این صفت ممدوح یعنی صبرشان بخاطر خداست، چون کلام در آن صفاتشان است که از استجابتشان نسبت به دعوت خدا نشو و نما نموده، و از آنجا سرچشمه گرفته که به حقیقت آنچه از ناحیه پروردگارشان نازل شده علم بهم رسانده اند و باور کرده اند که همه آنها حق است، نه هر صفتی که مردم آن را در میان خود ممدوح و پسندیده می دانند، هر چند که ارتباطی به عبودیت و ایمان به پروردگار نداشته باشند. آری، صبری از نظر قرآن ممدوح است که به خاطر خدا باشد، نه به خاطر جلوگیری از عجز، و یا عجب به نفس، و یا تعریف این و آن، و یا غیر آن، زیرا بسیاری از خویشتن داران،

خویشتن داریشان بخاطر جلب افکار عمومی است، و زبان حالشان این است که:

و قولی کلما جشات و جاشت *** مکانک تحمدی او تستریحی «۱»

و مقصود از" وجه ربهم" جهت الهی عمل و یا فکر و یا نیت است. و جهت الهی عمل و یا فکر آن صفت و صورتی است که عمل نزد خدا دارد و آن عبارتست از اجر و مزدی که نزد خداست، و با بقاء خدا باقی است، هم چنان که فرموده:" وَ اللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوابِ" «۲» و نیز فرموده:

" وَ ما عِنْدَ اللَّهِ باقٍ" «۳» و نیز فرموده:" كُلُّ شَيْ ءٍ هالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ" «۴».

و معنای اینکه فرمود:" وَ أَقامُوا الصَّلاةَ" این است که نماز را بر پا داشتند، یعنی نگذاشتند ساقط شود، و به اجزاء و شرایط آن خللی وارد نساخته و آن را ترک ننمودند و خوارش نداشتند.

---

(۱) این شعر از عنتره شیبانی یکی از شش نفر شجاع معروف عرب است و معنای آن این است: هر وقت در مواقع خطرناک دلم به تپش و اضطراب درمی آمد بخود می گفتم آرام باش، زیرا از دو حال بیرون نیستی، یا کشته می شوی و مردم ثنایت می گویند، و ستایشت می کنند، و یا می کشی و از شر دشمن آسوده می شوی.

(۲) و خدا نزد اوست بهترین پاداش. سوره آل عمران، آیه ۱۹۵.

(۳) و آنچه نزد خداست ماندنی است. سوره نحل، آیه ۹۶.

(۴) همه چیز نابود شدنی است مگر وجه او. سوره قصص، آیه ۸۸.

و اگر" صلاه" و" انفاق" را بر صبر عطف نموده از باب عطف خاص بر عام است، تا به قول بعضی اهمیت و عظمت آنها را برساند.

و مقصود

از انفـاق در جمله" وَ أَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْناهُمْ سِرًّا وَ عَلانِيَةً" مطلق انفاق اعم از واجب و غير واجب است، چون آيه شـريفه در مكه نازل شده، كه هنوز آيات راجع به زكات واجب نازل نشده بود.

و اگر انفـاق را مقيـد به قيـد" سِرًّا وَ عَلانِيَةً" نموده براى اين است كه بفهمانـد حق انفاق را استيفاء مى كننـد، چون بعضـى از انفاقات است كه بايـد پنهانى صورت گيرد، و بعضـى ديگر علنى دادنش بهتر است. پس كسـى كه به خدا و به آنچه خدا نازل كرده ايمـان دارد لازم است امر تكليفى را ادا كنـد از آن جمله حق انفـاق را ادا نموده آنجـا كه مظنه رياء و سـمعه يا توهين و آبروريزى در كـار اسـت پنهـانى بدهـد، و آنجـا كه مـايه تشويـق مردم بر احسـان و معروف و دفـع تهمت و امثـال آنست علنى بپردازد.

" وَ يَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ"- مـاده" درأ" به معناى دفع است، و معناى آيه اين است: وقتى به گناهى تصادفا آلوده مى شونـد، كار نيكى مى كننـد كه نيكيش از بـدى آن گناه بيشتر است، و يا حد اقل معادل آنست و آثار سوء آن را جبران مى كند، حال چه اينكه اين گناه را بوسـيله كار نيك جبران نمايند و يا بوسـيله توبه لكه آن را بشويند، چون فرموده اند:" حسـنات گناهان را از بين مى برد". و هم فرموده اند:

" كسـى كه توبه كند مانند كسـى است كه گناه نكرده باشد". و نيز چه اينكه خود مرتكب شده باشـند، و يا ديگران نسـبت به ايشان انجام داده باشند مثل اينكه به ايشان ظلم كرده باشند، و ايشان با عفو و احسان تلافى كنند، و يا

به ایشان جفا کرده باشند ایشان به حسن خلق و گشاده رویی جبران نموده باشند، و یا منکری دیده و از آن نهی کرده باشند، و یا ترک معروفی سراغ داشته بدان امر کرده باشند.

همه اینها درأ (دفع) سیئه به حسنه است، و دلیلی از ناحیه لفظ آیه که دلالت کند بخصوص یکی از اینها وجود ندارد.

[وجوهی که در باره جهت اختلاف در بیان وصف اولوا الألباب گفته شده است

در آیه شریفه در بیان صفات" اولی الالباب" تعبیرهای مختلف شده، در شش صفت تعبیر به لفظ مضارع آمده و فرموده: ۱- یوفون ۲- و لا ینقضون ۳- و یصلون ۴- یخشون ۵- یخافون ۶- یدرءون. و در سه جای دیگر به لفظ ماضی آورده و فرموده: ۱- صبروا ۲- اقاموا ۳- انفقوا.

و از بعضی از مفسرین «۱» نقل شده که در توجیه این اختلاف تعبیر گفته اند که این اختلاف تنها به منظور تفنن در فصاحت است، چون همه این افعال، صله" الذین" است، و از آنجایی که صله و موصول" الذین" معنای حرف شرط و جمله شرطیه را می دهد، و در جمله شرطیه ماضی و مضارع یک معنا می دهد، چه اینکه بگویی" ان ضربت ضربت" و یا بگویی" ان تضرب اضرب" در هر دو حال ________________

(۱) تفسیر روح المعانی، ج ۱۳، ص ۱۴۲. ط بیروت.

معنایش این است که اگر بزنی می زنم، از این رو در جمله صله و موصول نیز چه ماضی بیاوری و چه مضارع هر دو به یک معنا است.

و لذا علمای نحو گفته اند: اگر لفظ ماضی، صله موصولی واقع شود، و یا صفت نکره عامی بگردد، دو وجه به

خود می گیرد که هر دو جایز است، یکی اینکه همان معنای ماضی (گذشته) را بدهد، و یکی اینکه معنای مستقبل (آینده) را، و هر دو جور در قرآن آمـده، اولی ماننـد" الَّذِينَ قـالَ لَهُمُ النَّاسُ- آنهایی که مردم به ایشان گفتنـد" و دومی ماننـد" إِلَّا الَّذِينَ تابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ- مگر آنکه پیش از دست یافتن تو بر ایشان توبه کنند".

و لیکـن این جـواب خـالی از اشـکال نیست، زیرا اگر در شـرط و جمله هـای نظیر آن نسبت به معنـای ماضـی و مضـارع الغـاء خصوصـیت می شود، صـرف این معنا باعث نمی شود که لوازم معنای گذشـته و آینده نیز لغو گردد، مثلا لازمه معنای ماضـی تحقق و قطعی بودن آنست، و لازمه معنای مضارع این است که عمل اسـتمرار داشـته باشد، این دو عنایت در ماضـی و مضارع هست هر چنـد که در جمله شـرطیه و نظائر آن زمان ملغی باشـد. و چون این دو عنایت الا و لا بد باید محفوظ بماند پس هنوز سؤال از اینکه چرا در اوصاف اولوا الالباب تعبیر آیه مختلف شده تعدادی به صورت ماضی و تعدادی دیگر به صورت مضارع آمده؟ بجای خود باقی است.

از گفتار بعضی «۱» دیگر از مفسرین استفاده می شود که خواسته است در پاسخ این سؤال بگوید:

مراد از اوصاف مذکور در آیه، یعنی وفای به عهد، و صـله رحم، و خشیت، و ترس، همانا استمرار و دوام آنهاست، و لیکن در خصوص صبر و همچنین نمـاز و انفـاق، عنایتی بوده که به لفظ ماضـی آورده. اما عنایت در صبر این بوده که اوصاف مـذکور تحقق نمی یابد مگر بر اساس صبر، و خلاصه کسی دارای

آن اوصاف می شود که قبلا صفت صبر را داشته باشد. پس صبر نسبت به آن اوصاف دیگر نحوه تقدمی دارد، و بدین جهت آن را به لفظ ماضی آورده.

و اما عنایت در نماز و انفاق آنهم عبارت از این است که نسبت به آنها و شان آنها اهتمام و عنایت زیادتری بکار برده باشد، لذا از آنها نیز به لفظ ماضی تعبیر کرده.

ولی این جواب هم قانع کننده نیست، زیرا بعضی از صفاتی که به لفظ مضارع آمده اهمیتش کمتر از صبر و نماز و انفاق نیست، مانند وفای به عهد، که می دانیم مقصود از آن وفای به عهد خدا و اجابت دعوت فطرت و خلاصه ایمان به خداست، و اگر صرف اعتنا به شان می توانست وجه این اختلاف باشد، جا داشت از وفای به عهد نیز به لفظ ماضی تعبیر کند.

---

(۱) تفسیر الکبیر، ج ۱۹ صفحات ۴۰ - ۴۵.

اما آنچه نظر من می رسد- و خدا داناتر است- این است که مجموع جملات " وَ الَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ "، " وَ أَقامُوا الصَّلاةَ "، " وَ أَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْناهُمْ سِرًّا وَ عَلانِيَةً " و " يَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ " در مقام بیان یک معنا هستند، و آن اینکه دارندگان اوصاف مذکور در مقام عمل، عمل صالح انجام می دهند، یعنی واجبات را به جا می آورند و محرمات را ترک می کنند، و اگر هم احیانا چیزی از این اعمال صالح از ایشان فوت شود آن را با حسنات خود تدارک می نمایند. بنا بر این، مقصود بالاصاله همان سه جمله اول است که مربوط به عمل صالح است، و جمله چهارمی که راجع به تدارک و تلافی خللی است که احیانا در

عمل پدید می آید، مقصود به تبع است نه بالاصاله.

حال که این نکته روشن گردید می گوئیم: ممکن بود در این چهار جمله نیز به لفظ مضارع تعبیر می کرد و می فرمود:" و الذین یصبرون ابتغاء وجه ربهم"،" و یقیمون الصلاه"،" و ینفقون مما رزقناهم سرا و علانیه" و" یدرءون بالحسنه السیئه" و لیکن دیگر آن نکته اصالت و تبعیت را نمی رساند.

لذا برای اینکه بفهماند اولوا الالباب در مقام عمل مستمر در صبرند و جمیع انحاء صبر را دارا هستند فرمود" الَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ" آن گاه برای اینکه دوام مراقبت ایشان را در مقام عمل برساند فرمود:" وَ يَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ" تا برساند ایشان آن قدر مراقب اعمال خود هستند که اگر احیانا خللی در صبرشان و یا نمازشان و یا انفاقاتشان واقع شود فورا آن را جبران و تلافی می کنند.

و این عنایت از نظری شبیه به عنایتی است که در آیه" إِنَّ الَّذِينَ قالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلائِكَةُ ..." به کار رفته، زیرا در این آیه نیز اول در دو جا" قالوا" و" استقاموا" را ماضی و دنبال آن تنزل را مضارع آورده، تا بفهماند نزول ملائکه فرع بر گفتن" رَبُّنَا اللَّهُ" و استقامت است نه اینکه خواسته باشد استمرار نزول ملائکه را افاده کند.

[معنای اینکه اولوا الألباب و پذیرندگان حق را" عقبی الدار" و عهد شکنان و مفسدان را" سوء الدار" است

و معنای" عُقْبَى الدَّارِ" سرانجام محمود و پسندیده است، چون عاقبت حقیقی همین است.

آری، هیچ چیز در عالم بر حسب آن فطرت و جبلتی که خدای تعالی بر آن فطرتش آفریده جز به عاقبتی که مناسب خودش و مایه

سعادتش باشد منتهی نمی گردد، و عاقبت بد در حقیقت بطلان عاقبت است، و معنایش این است که فلان کس و یا فلان چیز بخاطر خللی که در آن بوده بی عاقبت شده، در حالی که خدایش خلق کرده بود برای رسیدن به عاقبت. و اگر عاقبت بد را عاقبت می گویند، از باب توسع و مجاز است، و گرنه عاقبت بد در واقع بی عاقبتی است.

و بهمین جهت در آیه شریفه مطلق ذکر شده و فرموده" ایشان را است سرانجام". و اگر سرانجام دو قسم بود، یکی نیک و یکی بد، باید می فرمود: ایشان را است سرانجام نیک. پس معلوم می شود سرانجام همان سرانجام محمود است، و لذا در آیاتی که متقابل این آیات است، و متعرض حال کفار است هیچ وقت نمی فرماید:" لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ" بلکه می فرماید:" لَهُمْ سُوءُ الدَّارِ". و از همین جا بدست می آید

که مقصود از" دار" همین دار دنیا است، و مقصود از دار دنیا هم زندگی دار دنیا است. پس" عُقْبَى الدَّارِ" معنایش سرانجام زندگی دنیا است.

[مژده به صله رحم کنندگان که با ارحام صالح خویش در بهشت عدن جمع خواهند شد]

" جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَها وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ آبائِهِمْ وَ أَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّيَّاتِهِمْ".

کلمه" عدن" به معنای استقرار است، وقتی گفته می شود" فلان عدن بمکان کذا" معنایش این است که فلانی در چنین مکانی استقرار یافت. کان جواهرات زمینی و فلزات را هم بدین جهت" معدن" می گویند که جواهرات در آن استقرار دارند، پس" جَنَّاتُ عَدْنٍ" به معنای بهشتهایی است که نوعی از استقرار و خلود و سلامتی و ایمنی از هر جهت را دارد.

کلمه" جَنَّاتُ عَدْنٍ" عطف بیان و

یا بـدل است از کلمه" عقبی الدار"، و در نتیجه معنایش این می شود که: عقبی الدار عبارتست از بهشت عدن و خلود. و بنا بر این پس از زنـدگی دنیا بر حسب آن ناموسـی که خداونـد آن زندگی را بر آن طبیعت و ناموس مطبوع نموده زندگی واحد و متصـلی است که ابتـدایش رنـج و بلاـ و آخرش آسـایش و نعمت و سـلامتی است. و یا به عبارتی اولش دنیا و آخرش آخرت است، و این همان حقیقتی است که خداوند از زبان اهل بهشت حکایتش نموده و فرموده:

" وَ قالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی صَدَقَنا وَعْدَهُ وَ أَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّهِ حَیْثُ نَشاءُ" «۱».

آیه مورد بحث به بیانی که خواندید در قبال آیه" یَصِلُونَ ما أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ یُوصَلَ" قرار گرفته، و عاقبت این حق (صله رحم) را که اولوا الالباب بدان عمل نمودند بیان می کند، و ایشان را نوید می دهد به اینکه به زودی به صلحای ارحام و دودمانشان- از قبیل پدران و مادران و ذریه ها و برادران، و خواهران، و غیر ایشان- می پیوندند.

جمله" آبـائِهِمْ وَ أَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّیَّاتِهِمْ" بـا اینکه اسم مـادران در آن نیست مـع ذلـك همه نامبردگـان بالاـ را شامـل است، چون مـادران همسـران پدراننـد که کلمه" ازواج" شامـل ایشان است، و برادران و خواهران و عموها و دایی ها و اولاد آنان هم جزو ذریه های پدرانند، که کلمه" آبائهم" شامل آنان می شود. و در آیه شریفه اختصار لطیفی بکار رفته است.

" وَ الْمَلائِکَهُ یَدْخُلُونَ عَلَیْهِمْ مِنْ کُلِّ بابٍ سَلامٌ عَلَیْکُمْ بِما صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَی الدَّارِ".

این عقبی، سرانجام اعمال صالحی است که در هر بابی از ابواب زندگی بر آن

مداومت دارند.

و در هر موقعی که دیگران منحرف می گردند ایشان خویشتن داری نموده، خدا را اطاعت می کنند و خود را از گناه دور می دارند، و مصائب را تحمل می نمایند، و این صبرشان با خوف و خشیت توأم است.

---

(۱) شکر آن خدایی را که به وعده اش در باره ما وفا کرد و زمین را به ما به ارث داد تا از بهشت هر جا که بخواهیم منزل گزینیم. سوره زمر، آیه ۷۴.

جمله" سَلامٌ عَلَيْكُمْ بِما صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ" حکایت کلام ملائکه است که اولوا الالباب را به امنیت و سلامتی جاودانی، و سرانجام نیک نوید می دهند، سرانجامی که هرگز دستخوش زشتی و مذمت نگردد.

" وَ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثاقِهِ ...". این آیه حال غیر مؤمنین را به طریق مقابله بیان می کند. و جمله" وَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ" که در این آیه در وصف حال کفار آمده در مقابل اوصافی است که بعد از دو وصف وفای بعهد اللَّه و صله برای مؤمنین ذکر شده بود، و می رساند که اعمال صالح تنها عاملی است که باعث اصلاح زمین و عمارت و آبادانی آن می شود، عمارتی که به سعادت نوع انسانی و رشد جامعه بشری منتهی می گردد. و ما بیان این معنا را در دلیل نبوت عامه گذراندیم.

در آخر آیه مورد بحث خدای تعالی سزای عمل ناقضین عهد، و سرانجام کار ایشان را بیان نموده فرموده:" أُولئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَ لَهُمْ سُوءُ الدَّارِ". و" لعنت" به معنای دور کردن از رحمت و طرد از کرامت است، و ایشان از رحمت و کرامت خدا دور نمی شوند مگر بخاطر اینکه حق را کنار گذاشته

و در باطل فرو رفته اند، چون سرانجام باطل جز نابودی و هلاکت چیز دیگری نیست.

" اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشاءُ وَ يَقْدِرُ ...".

این آیه نکته ای را خاطرنشان می سازد و آن این است که بهره این دو طائفه، یعنی عاقبت محمود و بهشت جاودان اولوا الالباب، و لعنت و جهنم ناقضین عهد، خود یک نوع رزقی است که خدای تعالی هر که را بخواهد و بهر طور بخواهد از آن و یا از این، روزی و بهره می دهد، بدون اینکه در بهره دادنش الزام و یا منعی بوده باشد.

و نیز خاطرنشان می کند که این عمل خدای تعالی بر وفق نظامی که در حق و باطل قرار داده صورت می گیرد، و به طور استمرار هم صورت می گیرد. آری، سرانجام اعتقاد به حق و عمل بر طبق آن به ارتزاق از بهشت و سلامتی دائمی منتهی می شود، و اعتقاد به باطل و عمل بر وفق آن به لعنت و دوزخ و عیش ناگوار می انجامد.

[معنای جمله:" وَ مَا الْحَياةُ الدُّنْيا فِی الْآخِرَهِ إِلَّا مَتاعٌ "]

و اینکه فرمود:" وَ فَرِحُوا بِالْحَياهِ الدُّنْيا وَ مَا الْحَياةُ الدُّنْيا فِی الْآخِرَهِ إِلَّا مَتاعٌ " بطوری که از سیاق برمی آید، مقصود از آن این است که رزق حقیقی همانا رزق آخرت است، و لیکن ناقضین عهد به خاطر تمایل به ظاهر زندگی دنیا و زینتهای آن، از زندگی و رزق آخرت غافل گشته، به دنیا اعتماد نموده اند، و در نتیجه به داشتن آن خوشحالی می کنند، و حال آنکه زندگی دنیا متاع و وسیله است و مقصود بالذات نیست، و باید از آن برای زندگی دیگر استفاده کرد.

و بنا بر این، اگر زندگی دنیا را با زندگی آخرت

وقتی حق است که به نظر آلی و مقدمی لحاظ شود، و منظور از آن کسب رزق آخرت و وسیله زندگی آن سرای بوده باشد. اما اگر بر عکس، منظور از آن خود باشد، و به نظر استقلالی لحاظ شود، خود یکی از مصادیق باطل خواهد بود، که چون کف سیل پس از خشکیدن از بین می رود و مورد انتفاع قرار نمی گیرد، هم چنان که در آیه ای دیگر فرموده:" وَ ما هـٰذِهِ الْحَیاةُ الدُّنْیا إِلَّا لَهْوٌ وَ لَعِبٌ وَ إِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِیَ الْحَیَوانُ لَوْ کانُوا یَعْلَمُونَ" «۱».

بحث روایتی در احتجاج از امیر المؤمنین (ع) در ضمن حدیثی که در پیرامون احوال کفار بحث می کند نقل کرده که در ذیل آیه" فَأَمَّا الزَّبَدُ فَیَذْهَبُ جُفاءً وَ أَمَّا ما یَنْفَعُ النَّاسَ فَیَمْکُثُ فِی الْأَرْضِ" فرموده:" زبد" در این جا عبارت از گفتاری است که ملحدین در باره قرآن گفته بودند، و گفتاریست که در موقع تجزیه و تحلیل، باطل و مضمحل می گردد. و اما آن کلامی که مردم از آن منتفع می گردند همان" تنزیل" است، که نه در هنگام نزول و نه در آینده باطلی بدان رخنه نمی کند، و دلهای بشر آن را می پذیرد. و مقصود از کلمه" ارض" در اینجا همان دلها است، که قرارگاه علم و حکمت است «۲».

مؤلف: مقصود از" تنزیل" منظور حقیقی از کلام خداست. و مقصود از گفتار ملحدین در باره قرآن، آن تفسیرهایی است که ایشان به رأی خود می کنند، و آنچه امام (ع) فرموده برخی از مصادیق باطل است، و آیه شریفه عام است، و همانطور که

در گذشته گفتیم شامل همه باطلها می شود.

و در الدر المنثور است که ابن جریر و ابن ابی حاتم و ابو الشیخ از قتاده روایت کرده اند که در تفسیر" الَّذِینَ یُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَ لا یَنْقُضُونَ الْمِیثاقَ" گفته: بر شما باد وفای به عهد و اینکه میثاق را نشکنید، زیرا خداوند از آن نهی کرده، و در باره آن به شدیدترین وجه اعلام خطر کرده و آن را در حدود بیست و چند جای قرآن به عنوان خیرخواهی شما آورده، و حجت بر شما قرار داده، و اهل فهم و عقلا و دانشمندان می دانند که عظمت هر چیزی به مقداری است که خدا عظمتش داده باشد، و از رسول خدا (ص) برای ما نقل کرده اند که در خطبه خود فرموده:" ایمان ندارد کسی که امانت دار نیست و دین ندارد آن کس که به عهد خود پای بند نیست" «۳».

---

(۱) زندگی دنیا جز لهو و بازیچه چیز دیگری نیست زندگی همانا خانه آخرت است اگر بفهمند. سوره عنکبوت، آیه ۶۴.

(۲) احتجاج.

(۳) الدر المنثور، ج ۴، ص ۵۶.

مؤلف: از ظاهر این روایت به خوبی برمی آید که قتاده عهد و میثاق را حمل کرده بر عهد و میثاقهای دائر میان مردم، و حال آنکه خواننده گرامی بیاد دارد که گفتیم ظاهر سیاق آیه مخالف این معنا است.

[روایاتی در باره صله رحم و پیوند ارتباط با آل محمد (علیهم السلام) در ذیل جمله:" وَ الَّذِینَ یَصِلُونَ ..."]

و در کافی به سند خود از عمر بن یزید روایت کرده که گفت: من از امام صادق (ع) از معنای کلام خدای عز و جل که فرموده:" وَ الَّذِینَ یَصِلُونَ ما

أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ " سؤال كردم، فرمود:

مقصود همان خويشاوندانت است «۱».

و نيز به سند ديگرى از او روايت كرده كه گفت: خدمت امام صادق (ع) عرض كردم: چه كسانى منظور در اين آيه اند كه بايد با ايشان پيوند نمود؟ فرمود: اين آيه در حق خويشان آل محمد (ص) نازل شده، ولى آيه عام است و شامل قرابت خود توهم مى شود. آن گاه فرمود:

زنهار از كسانى مباش كه مى گويند فلان آيه فقط در فلان موضوع نازل شده «۲».

مؤلف: معنايش اينست كه آيات قرآن كريم در صورتى كه عموميت داشته باشد نبايد منحصر به يك معنايش كرد، زيرا قرآن ظهر و بطنى دارد، و خداى تعالى مودت و دوستى ذوى القرباى پيغمبرش را كه خود يكى از مصاديق صله رحم است اجر و پاداش رسالت قرار داده، و فرموده:" قُلْ لا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبى «۳» علاوه بر اينكه روايت آتيه نيز بر اين معنا دلالت مى كند.

و در تفسير عياشى از عمر بن مريم روايت شده كه گفت: از امام صادق (ع) از آيه" وَ الَّذِينَ يَصِلُونَ ما أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ" سؤال كردم، فرمود: يكى از معانيش صله رحم است، ولى نهايت درجه و بهترين مصاديق آن اين است كه با ما پيوند داشته باشى «۴».

و نيز در همان كتاب از محمد بن فضيل روايت كرده كه گفت: من از عبد صالح (موسى بن جعفر صلوات اللَّه عليه) از معناى آيه" وَ الَّذِينَ يَصِلُونَ ما أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ" پرسش نمودم، در جواب فرمودند: مقصود رحم آل محمد (ع) است كه آويزان بر عرش است، و مى گويد: پروردگارا! پيوند

کن بـا آن کس که بـا من پیونـد میکنـد و قطع کن بـا آن کس که با من قطع می کنـد، و این آیه در تمامی ارحام جریان دارد «۵».

مؤلف: در این معنا روایات دیگری نیز هست، و ما در جلد چهارم این کتاب در تفسیر اوائل ______________________

(۱) اصول کافی، ج ۲، ص ۱۵۶ ح ۲۷.

(۲) اصول کافی، ج ۲، ص ۱۵۶، ح ۲۸. ط بیروت.

(۳) سوره شوری، آیه ۲۳.

(۴) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۰۸ ح ۲۹.

(۵) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۰۸ ح ۲۰۸.

سوره نساء این معنا را که رحم آل محمد (ع) آویزان بر عرش است بیان نموده و توضیح دادیم.

و در کافی به سند خود از سماعه بن مهران از ابی عبد اللَّه (ع) روایت کرده که فرمود:

از جمله چیزهایی که خدای تعالی علاوه بر زکات در اموال واجب کرده مساله صـله رحم است، که فرموده:" وَ الَّذِینَ یَصِلُونَ ما أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ یُوصَلَ" «۱».

مؤلف: این روایت را عیاشی نیز در تفسیر خود آورده.

[چند روایت در ذیل جمله:" وَ یَخافُونَ سُوءَ الْحِسابِ"]

و در تفسیر عیاشی از حماد بن عثمان از امام صادق (ع) روایت کرده که به مردی فرمود: ای فلانی! تو را چه می شد با برادرت؟ عرض کرد: فدایت شوم! من حقی بر او داشتم خواستم حقم را از او بگیرم. حضرت فرمود: بگو ببینم معنای آیه" وَ یَخافُونَ سُوءَ الْحِسابِ" چیست؟ آیا معنایش این است که می ترسند خداوند بر آنان ظلم و جور روا بدارد؟ نه به خدا قسم، بلکه می ترسند اینکه حسابشان را به دقت رسیدگی نمایند «۲».

مؤلف: این روایت را صاحب معانی الاخبار «۳»

و صاحب تفسير قمى «۴» نيز نقل كرده اند.

و نيز در همـان كتـاب از هشـام بن سـالم، از امـام صـادق (ع) روايت آورده كه در ذيل آيه" وَ يَخافُونَ سُوءَ الْحِسابِ" فرموده: سوء حساب همان مداقه و خرده گيرى است. و نيز فرمود: معنايش اين است كه گناهان را به حساب بياورد و حسنات را نياورد «۵».

مؤلـف: دنبـاله اى كـه در ايـن حـديث آمـده در احـاديث ديگر بـه طرق ديگرى نيز از آن جنـاب روايت شـده. و معنـاى اينكه حسـنات به حساب نمى آيـد اين است كه در اثر مداقه خلل و نواقصـى از آن پيدا كرده از اين نظر غير قابل اعتنايش مى كنند، دليل اين معنا روايت آتيه است.

و در همان كتاب از هشام از آن حضرت نقل كرده كه در ذيل آيه فرمود: سيئات ايشان را به حساب مى آورند ولى حسناتشان را به حساب نمى آورند و همين استقصاء معناى سوء الحساب است «۶».

و در همان كتاب از جابر از ابى جعفر (ع) روايت كرده كه فرمود: رسول خـدا (ص) فرمود: نيكى به پـدر و مادر و صـله رحم، حسـاب را آسـان مى سـازد، آن گاه تلاوت فرمودنـد:" وَ الَّذِينَ يَصِلُونَ ما أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَ يَخافُونَ سُوءَ الْحِسابِ" «۷».

---

(۱) فروع كافى، ج ۳، ص ۴۹۸، ح ۸، ط بيروت.

(۲ و ۳) تفسير عياشى، ج ۲، ص ۲۱۰ ح ۳۹.

(۴) معانى الاخبار.

(۵) تفسير قمى، ج ۱، ص ۳۶۳. ط قم.

(۶) تفسير عياشى، ج ۲، ص ۲۱۰ ح ۳۸ و ۴۰.

(۷) تفسير عياشى، ج ۲، ص ۲۰۸، ح ۲۸.

و در الدر المنثور در تفسير" جَنَّاتُ عَدْنٍ" از ابن مردويه از على (ع)

روایت کرده که فرمود: رسول خدا (ص) فرمود: جنت عدن درختی است که خداوند به دست خود نشانده و فرموده:" کن" و آن گاه موجود شده است «۱».

[روایتی در باره صبر و اقسام آن

و در کافی به سند خود از عمرو بن شمر یمانی، و بدون ذکر بقیه رجال سند، از علی (ع) روایت کرده که فرمود: رسول خدا (ص) فرمود: صبر بر سه قسم است: صبر در مصیبت، و صبر در طاعت، و صبر در معصیت، هر کس بر مصیبتی صبر کند تا با خوشی و تحمل آن را بگذراند خداوند برایش سیصد درجه می نویسد، که ما بین هر درجه تا درجه دیگر به قدر ما بین آسمان و زمین باشد. و کسی که بر اطاعت خدا صبر کند، خداوند برایش ششصد درجه می نویسد، که میان هر درجه با درجه دیگر به قدر ما بین مغز زمین تا عرش فاصله باشد. و کسی که بر معصیتی صبر کند خداوند نهصد درجه برایش می نویسد، که میان یک درجه تا درجه دیگر به قدر میان مغز زمین تا منتهای عرش فاصله باشد «۲».

---

(۱) الدر المنثور، ج ۴، ص ۵۷، ط بیروت.

(۲) اصول کافی، ج ۲، ص ۹۱، ح ۱۵، ط بیروت. صفحه ی ۴۸۰

[سوره الرعد (۱۳): آیات ۲۷ تا ۳۵]

ترجمه آیات کسانی که کفر ورزیدند می گویند: چرا معجزه ای از پروردگارش به او نازل نمی شود؟ بگو خدا هر که را بخواهد گمراه می کند، و هر که بسوی او بازآید او را هدایت می کند (۲۷).

آنها کسانی هستند که ایمان آورده و دلهایشان به یاد خدا آرامش می گیرد، آگاه باشید که تنها با یاد خدا دلها آرامش پیدا می کند

(۲۸).

همان کسانی که ایمان آورده و عمل صالح انجام دادند خوشی و سرانجام نیک از آن ایشان است (۲۹).

هم چنان تو را در امتی فرستادیم که پیش از آنها امتهایی در گذشته آمدند و رفتند تا آنچه را به تو وحی کردیم بر آنان بخوانی در حالی که ایشان به رحمان کفر می ورزند، بگو پروردگار من اوست، که خدایی جز او نیست، من بر او توکل می کنم، و رجوع من بسوی اوست (۳۰).

و اگر بوسیله قرآن کوه ها حرکت داده می شد، و زمین شکافته می شد، و یا مردگان بوسیله آن سخن گفته می شدند، سودشان نمی داد، که همه کارها به اراده خداست، آیا مگر کسانی که ایمان آورده اند، از ایمان اینان مایوس نشدند و ندانستند که اگر خدا می خواست همه مردم را هدایت می کرد و پیوسته کافران به سزای کردارشان به حادثه ای هولناک برمی خورند، و یا به نزدیک دیارشان فرود می آید؟ تا خدا وعده خویش را بیاورد، که خدا خلاف وعده نمی کند (۳۱).

نیز پیغمبران پیش از تو را استهزاء کردند پس کسانی را که کافر بودند مهلتی دادم و آن گاه مؤاخذه کردم، و دیدی عقوبت کردن من چه سخت بود؟ (۳۲).

آنکه مراقب اعمال همه کسانست با غیر او یکی است؟ آنان برای خدا شریکانی قرار دادند، بگو نام آنها را بگویید، آیا می خواهید خدا را از شریکان زمینی که آنان را نمی شناسد خبر دهید و یا صورتا سخنی ظاهری (و تو خالی) می گویید؟ نه، بلکه برای کسانی که کافرند نیرنگشان آرایش گرفت، و از راه به در شدند، و هر که را خدا گمراه کند راهنمایی ندارد (۳۳).

در زندگی این دنیا عذابی دارند، و عذاب دنیای

دیگر سخت تر است، و از عذاب خدا حافظ و نگهداری ندارند (۳۴).

بهشتی که به پرهیزگاران وعده داده اند، این است که در آن جویهای روانست، میوه و سایه آنها دائمی است، این سرانجام کسانی است که پرهیزگاری کرده اند، و سرانجام کافران جهنم است (۳۵).

بیان آیات [هدایت به دست خدا است و صرف وجود آیت معجزه سبب ایمان آوردن نیست

بار دیگر به گفتار کفار برمی گردد، که گفتند:" لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ" یعنی چرا

از ناحیه پروردگارش آیتی بر او نازل نشد که ما ببینیم و با دیدنش هدایت شویم و از شرک بسوی ایمان بگرائیم؟ خداوند پاسخ می دهد به اینکه هدایت و ضلالت اثر آیت و مستند به آن نیستند، بلکه مستند به خود خدایند، خداست که هر که را بخواهد هدایت و هر که را بخواهد گمراه می کند.

و سنت او بر این جریان یافته که کسانی را هدایت نماید که بسوی او بازگشت کنند، و دارای قلبی باشند که بیاد او آرامش و اطمینان داشته باشد، این دسته اند که دارای سرانجام نیک و عاقبت خیرند، و کسانی را گمراه کند که به آیات واضحه و روشن او کفر بورزند، که ایشان راست عذاب در دنیا در حالی که عذاب آخرتشان دشوارتر است، و بغیر از خدا هم کسی نگهدار ندارند.

اگر بدون مشیت او هدایت امکان داشت دیگر چه وسیله ای بهتر از معجزه ای مانند قرآن؟ و اینکه می بینید با بودن این معجزه روشن هم عده ای هدایت نیافته اند، خود بهترین شاهد است بر اینکه امر هدایت بدست خداست، و او نخواسته است کسانی هدایت شوند که ضلالت بر ایشان نوشته شده، و

خود فرموده:" وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ" كسانى را كه از اهل كفر و مكر، خداوند گمراهشان كرده باشد ديگر هدايت شدنى نيستند.

" وَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنابَ".

در اينجا به كلام كفار بازگشته و به جواب مى پردازد. و مقصود كفار از اينكه گفتند:

" چرا آيتى بر او نازل نشد ..." اين بوده كه ما قرآن را آيت نمى دانيم، چرا آيتى نيامد كه ما بوسيله آن هدايت شويم؟

دليل بر اينكه مقصود ايشان اين بوده جملات بعدى آيه است، يعنى جمله" قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشاءُ" و جمله" وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ ... بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعاً" و جمله" وَ صُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ ...".

زيرا مى بينيم خداوند در پاسخشان به پيغمبر خود دستور مى دهد كه به ايشان بگويد:

" إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنابَ"، و مى فهماند كه مساله هدايت مربوط و مستند به آيه نيست تا اگر نازل شود هدايت شوند، و اگر نازل نشود گمراه گردند، بلكه مساله هدايت و ضلالت مستند به خداى سبحان است، اوست كه هر كه را بخواهد هدايت و هر كه را بخواهد گمراه مى كند.

و چون زمينه طورى بود كه ممكن بود از اين جواب توهم كنند كه مساله هدايت و

ضلالت دائر مدار مشيتى گزاف و نامنظم است، لذا براى اينكه چنين توهمى پيش نيايد نفرمود:

" يهدى اليه من يشاء- هدايت مى كند بسوى خود كسى را كه بخواهد"، بلكه فرمود:" يَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنابَ- هدايت مى كند بسوى خود هر كه را

که بسوی او بازگشت نماید"، و روشن ساخت که استناد قضیه به مشیت پروردگار خود بر اساس سنتی است که دائما جریان داشته، و بر طبق نظام متقنی است که هرگز خلل نمی پذیرد. آری، خدای تعالی هدایت کسی را می خواهد که خود او بسوی خدا بازگشت بکند، و مشیتش بر ضلالت کسی تعلق می گیرد که از خدای روی گردان باشد و بسوی او بازگشت نکند.

پس کسی که متصف به صفت انابه و رجوع بحق باشد و افکار و عقایدش مغلول به غلهای اهواء نباشد، خداوند او را با این دعوت حقه (قرآن) هدایت می فرماید، و کسی که افکار و عقایدش آزاد از قید اهواء نباشد گمراه می شود هر چند آیات مستقیم و روشن باشد، و از آیات منتفع نمی گردد هر چند که معجزه هم باشد، آری:" وَ ما تُغْنِی الْآیاتُ وَ النُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لا یُؤْمِنُونَ".

از همین جا بدست می آید که جمله" إِنَّ اللَّهَ یُضِلُّ مَنْ یَشاءُ ..." در تقدیر:" ان اللَّه یضل بمشیته من لم ینب الیه و یهدی الیه بمشیته من اناب الیه" است، یعنی خداوند به مشیتش گمراه می کند کسی را که به سوی او رجوع نکند، و به مشیتش هدایت می کند کسی را که بسوی او بازگشت نماید.

و نیز این معنا روشن می گردد که ضمیر در" الیه" در جمله" یَهْدِی إِلَیْهِ" به خدای تعالی برمی گردد. و اینکه بعضی «۱» گفته اند" به قرآن برمی گردد" صحیح نیست. و همچنین اینکه عده ای «۲» دیگر گفته اند" برسول خدا (ص) برمی گردد" بی وجه است.

" الَّذِینَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِکْرِ اللَّهِ أَلا بِذِکْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ".

اطمینان به معنای سکون و آرامش است، و اطمینان به چیزی به این

است که آدمی با آن دلگرم و خاطر جمع شود.

و از ظاهر سیاق برمی آید که صدر آیه بیان ذیل آیه قبل است، یعنی بیان جمله" من اناب"، و می فهماند انابه همان ایمان و اطمینان قلب است با ذکر خدا، البته این از ناحیه عبد است که او را آماده و مستعد می سازد برای اینکه مشمول عنایت و عطیه الهی گردد، هم چنان که فسق و اعراض از حق در طرف ضلالت، خود زمینه را آماده برای اضلال خدایی می کند، و لذا

____

(۱ و ۲) تفسیر روح المعانی، ج ۱۳، ص ۱۴۸، ط بیروت.

فرموده:" وَ ما یُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفاسِقِینَ " «۱» و نیز فرمود:" فَلَمَّا زاغُوا أَزاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الْفاسِقِینَ " «۲».

[اشاره به معنای" ایمان" و بیان اینکه ایمان صرف ادراک نیست، بلکه عبارتست از ادراک توأم با تسلیم و قبول قلبی

و ایمان به خدا به صرف این نیست که انسان بداند و درک کند که خدا حق است، زیرا مجرد دانستن و درک کردن ملازم با ایمان نیست، بلکه با استکبار و انکار هم می سازد، هم چنان که خودش فرموده:" وَ جَحَدُوا بِها وَ اسْتَیْقَنَتْها أَنْفُسُهُمْ " «۳» و چون می دانیم ایمان با انکار نمی سازد، پس نتیجه می گیریم که ایمان صرف ادراک نیست، بلکه عبارتست از پذیرایی و قبول مخصوصی از ناحیه نفس، نسبت به آنچه که درک کرده. قبولی که باعث شود نفس در برابر آن ادراک و آثاری را که اقتضاء دارد تسلیم شود، و علامت داشتن چنین قبولی این است که سایر قوا و جوارح آدمی نیز آن را قبول نموده، مانند خود نفس در برابرش

تسلیم شود.

اینجاست که می بینیم بسیاری از اشخاص با علم و درک زشتی و پلیدی عملی، معذلک به آن عمل اعتیاد دارند و نمی توانند خود را از آن بازدارند، برای همین است که فقط قبح آن را درک کرده اند، ولی ایمان به آن ندارند، و در نتیجه تسلیم درک خود نمی شوند. و بعضی دیگر را می بینیم که علاوه بر درک تسلیم هم شده اند، و بعد از تسلیم توانسته اند بدون درنگ دست از آن کار بردارند و این همان ایمان است.

و این همان معنایی است که از آیه شریفه "فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلامِ وَ مَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقاً حَرَجاً كَأَنَّما يَصَّعَّدُ فِي السَّماءِ" «۴» استفاده می شود.

پس هدایت از ناحیه خدای سبحان اقتضای امری را از قلب و یا صدر و یا نفس آدمی دارد که نسبت آن امر با آن هدایت نسبت قبول و انفعال است به امر مورد قبول، که در آیه ۱۲۵ سوره انعام از آن به شرح صدر و توسعه سینه تعبیر کرده، و در آیه مورد بحث آن را ایمان و اطمینان قلب نامیده، و آن عبارت از این است که آدمی خود را در قبول امر، مقبول در امنیت ببیند و قلبش با

---

(۱) و با آن گمراه نمی کند مگر تبهکاران را. سوره بقره، آیه ۲۶.

(۲) و چون بسوی باطل میل کردند خداوند هم دلهایشان را گریزان از حق و متمایل بباطل کرد، و خدا مردم تبهکار را هدایت نمی کند. سوره صف، آیه ۵.

(۳) آن را انکار کردند در حالی که دلهایشان بدان یقین داشت. سوره نمل، آیه ۱۴.

(۴) پس هر که را خدا بخواهد هدایت

کند سینه اش را پذیرای اسلام می سازد، و هر که را بخواهد گمراه سازد سینه اش را تنگ و بی گنجایش می کند، بطوری که پــذیرفتن اســلام و حــق در نظرشماننــد بالاــ رفتــن بــه آســمان غیر ممکــن می رســد. ســوره انعــام، آیــه ۱۲۵.

____ صفحه ی ۴۸۵

آن تسکین و آرامش یابد، و آن امر در قلبش راه پیدا کند و در آن جایگزین شود، بدون اینکه قلب مضطرب و یا روی گردان شود.

[معنای ترس از خدا و توضیح اینکه چرا با یاد خدا هم خشیت و ترس و هم سکون و اطمینان قلبی حاصل می شود]

از همین جا معلوم می شود که جمله" وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ" عطف تفسیری بر جمله" آمنوا" است، و در نتیجه می فهماند که ایمان به خدا ملازم به اطمینان قلب بوسیله یاد خداست.

و این بـا آیه سوره انفال که می فرمایـد:" إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ " «۱» منافات ندارد، زیرا ترسی که در این آیه آمده ترسی نیست که با اطمینان منافات داشته باشد، بلکه حالتی است قلبی که طبعا قبل از آمدن اطمینان عارض قلب می شود، هم چنان که آیه" اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتاباً مُتَشابِهاً مَثانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَ قُلُوبُهُمْ إِلى ذِكْرِ اللَّهِ ذلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشاءُ " «۲» هم این معنا را افاده می کند.

توضیح اینکه: هر نعمتی از نـاحیه خـدای سـبحان نـازل می شود، و امـا نقمت و عـذاب و ناراحتی هر چه که باشـد در حقیقت چیزی نیست که از ناحیه او نازل شـده باشـد، چون امر وجودی نیست، بلکه امری است عدمی، و عبارت است از افاضه نکردن خدا و امساک او

از رساندن نعمت و انزال رحمت، هم چنان که آیه شریفه" ما یَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلا مُمْسِکَ لَها وَ ما یُمْسِکْ فَلا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ" «۳» هم آن را افاده می کند.

و وقتی مسلم شد که هیچ شری از ناحیه خدا نازل نمی شود، و چون ترس همیشه از شری است که ممکن است پیش بیاید، نتیجه می گیریم که حقیقت ترس از خدا همانا ترس آدمی از اعمال زشت خویش است که باعث می شود خداوند از انزال رحمت و خیر خود امساک و خودداری کند، بنا بر این هر وقت که دل آدمی به یاد خدا بیفتد اولین اثری که از خود نشان می دهد این است که ملتفت قصورها و تقصیرها و گناهان خود گشته، آن چنان متاثر شود که عکس العملش در جوارح، لرزه اندام باشد. دومین اثرش این است که متوجه پروردگارش

(۱) مؤمنین تنها آنهایند که وقتی یاد خدا به میان می آید دلهایشان بهراس می افتد. سوره انفال، آیه ۲.

(۲) خدا بهترین گفتار را بصورت کتابی یک نواخت نازل کرده، در حالی که آیاتش بهم برمی گردند و تن کسانی که از پروردگارشان می ترسند از آن لرزیده، و سپس دلهایشان بیاد همان پروردگار آرام می گیرد، این است هدایت خدا، که با آن هر که را خواهد هدایت کند، و هر که را خدا گمراه کند، دیگر رهبری نخواهد داشت. سوره زمر، آیه ۲۳.

(۳) در رحمتی که خدا به روی مردم باز کند کسی جلوگیر آن نیست، و اگر امساک و دریغ بورزد کس دیگری نیست که بعد از خدا آن را بفرستد. سوره فاطر، آیه ۲.

می شود که هدف نهایی فطرت

اوست، و در نتیجه خاطرش سکون یافته و بیاد او دلش آرامش می یابد.

[توضیحی در باره اینکه دلها فقط به ذکر خدا آرام می گیرد (أَلا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ) و اینکه مراد از ذکر اعم از ذکر لفظی است

صاحب مجمع البیان برای" ذکر" معنایی کرده که برگشتش به ذکر لفظی است، او گفته است: خداوند تعالی یک جا ذکر را مایه اطمینان قلب دانسته و در جایی دیگر باعث وجل و ترس قلب خوانده، این بدان جهت است که مقصود از ذکر در اولی به یاد آوردن ثوابها و نعمتهای اوست که بشمار نمی آید، و منتهای او که کسی را یارای تلافی آن نیست، آدمی وقتی به یاد نعمتهای او می افتد دلش آرام می گیرد. و مقصود از ذکر در آنجا که باعث ترس و اضطراب قلب می شود، بیاد آوردن عقاب خدا و انتقام اوست که بیاد هر که بیاید آرامش را از او سلب می کند «۱».

البته این تفسیر با تفسیر کسی که ذکر را به معنای قرآن گرفته بهتر می سازد چنان که در چند جای قرآن" ذکر" به معنای خود قرآن آمده، از آن جمله فرموده:" وَ هذا ذِكْرٌ مُبارَكٌ" «۲» و نیز فرموده:" إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ" «۳» و امثال آن.

و لیکن ظاهر این است که مقصود از ذکر، اعم از ذکر لفظی است و بلکه مقصود از آن مطلق انتقال ذهن و خطور قلب است، چه اینکه به مشاهده آیتی و برخوردن به حجتی باشد، و یا به شنیدن کلمه ای صورت گیرد. شاهدش این است که بعد از آنکه می فرماید:" الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ" بعنوان قاعده کلی می فرماید:" أَلا بِذِكْرِ

اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ- با یاد خـدا دلها آرام می گیرد" و این خود قاعـده ای عمومی است که شامل همه انحاء ذکر می باشد، چه اینکه لفظی باشد، و چه غیر آن، و چه اینکه قرآن باشد و یا غیر قرآن.

و در اینکه فرمـود:" أَلاـ بِـذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ" تنبیهی است برای مردم به اینکه متوجه پروردگـار خود بشونـد و بـا یـاد او دلهـای خـود را راحت سازنـد، چـون آدمی در زنـد گی خود هـدفی جز رسـتگاری به سـعادت و نعمت نداشـته، و بیمی جز از برخورد ناگهـانی شـقاوت و نعمت نـدارد، و تنهـا سـببی که سـعادت و شـقاوت و نعمت و نقمت به دست اوست همان خـدای سبحـان است، چون بـاز گشت همه امور به اوست، و او است که فوق بنـد گان و قـاهر بر آنـان و فعـال مـا یشاء و ولی مؤمنین و پناهندگان به اوست، پس یاد او برای نفسی که اسیر حوادث است و همواره در

---

(۱) مجمع البیان، ج ۶، ص ۲۹۱، ط تهران.

(۲) و این ذکری است پر برکت. سوره انبیاء، آیه ۵۰.

(۳) مــــــــــا ذکر را نــــــــــازل کردیــــــــــم. ســــــــــوره حجر، آیــــــــــه ۹.

جستجوی رکن وثیقی است که سعادت او را ضمانت کند، و نفسی که در امر خود متحیر است و نمی داند به کجا می رود و به کجـایش می برنـد و برای چه آمـده، مـایه انبساط و آرامش است، آن گونه که نوش دارو مایه راحتی و آرامش مارگزیـده است. همـانطور که مارگزیـده به نـوش دارو رکـون و اعتمـاد نمـوده، خـود را به آن می رسانـد، و پس از بکـار بردن آنـا فـانا احساس نشاط سلامتی و عافیت می کند، نفس نیز از یاد خدا این احساس را

می نماید.

پس هر قلبی بطوری که جمع محلی بالف و لام (القلوب) افاده می کند با ذکر خدا اطمینان می یابد، و اضطرابش تسکین پیدا می کند. آری، این معنا حکمی است عمومی که هیچ قلبی از آن مستثناء نیست، مگر اینکه کار قلب بجایی برسد که در اثر از دست دادن بصیرت و رشدش دیگر نتوان آن را قلب نامید، البته چنین قلبی از ذکر خدا گریزان و از نعمت طمانینه و سکون محروم خواهد بود هم چنان که فرموده:" فَإِنَّها لا تَعْمَى الْأَبْصارُ وَ لكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ " «۱» و نیز فرموده" لَهُمْ قُلُوبٌ لا يَفْقَهُونَ بِها " «۲» و نیز فرموده:" نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ " «۳».

از ظاهر الفاظ آیه انحصار فهمیده می شود، چون متعلق فعل یعنی" بِذِكْرِ اللَّهِ" بر خود فعل یعنی" تطمئن" مقدم آمده، در نتیجه می فهماند که دلها جز به یاد خدا به چیز دیگری اطمینان نمی یابد. بیان گذشته ما نیز این معنا را روشن می کند، زیرا گفتیم که دلهای آدمیان که همان نفوس مدرکه باشد هیچ هدفی جز رسیدن به سعادت و امنیت از شقاوت ندارد، و بهمین جهت است که دست به دامن اسباب می زند و چون هیچ سببی از اسباب نیست مگر آنکه از جهتی غالب و از جهتی مغلوب است، و تنها سبب غالب و غیر مغلوب خدای سبحان و خدای غنی و ذو الرحمه است، پس تنها به یاد او دلها آرامش می یابد، و اگر دلی به یاد غیر او آرامش یابد، دلی است که از حقیقت حال خود غافل است و اگر متوجه وضع خود بشود بدون درنگ دچار رعشه و اضطراب می گردد.

حرفهایی که پاره ای مفسرین در این

آیه یعنی در تفسیر آیه" الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ ..."، زده اند، یکی این است که این آیه جمله ایست استئنافی و ابتدایی و کلمه" الَّذِينَ آمَنُوا" مبتداء و جمله" طُوبى لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ" در آیه بعدی خبر آنست، و جمله" الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ" بدل از جمله ابتدائیه است و جمله" أَلا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ" جمله معترضه ایست ما بین مبتداء و خبر آن. و لیکن این سخن کلامی بیهوده است.

---

(۱) دیدگان کور نمی شود و لیکن دلهایی که در سینه هاست کور می گردد. سوره حج، آیه ۴۶.

(۲) قلب دارند و لیکن با آن نمی فهمند. سوره اعراف، آیه ۱۷۹.

(۳) خدا را فراموش کردند خدا هم ایشان را فراموش کرد. سوره توبه، آیه ۶۷.

[مراد از حیات طیبه و" معیشت طوبی" که از آثار اطمینان و آرامش قلب است

" الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ طُوبى لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ" ۳.

کلمه" طوبی" بر وزن" فعلی"- بضم فاء- مؤنث اطیب (پاکیزه تر) است، و صفتی است برای موصوف محذوف، و آن موصوف- به طوری که از سیاق برمی آید- عبارتست از حیات و یا معیشت، زیرا نعمت هر چه که باشد از این رو گوارا و مورد غبطه است که مایه خوشی زندگی است، و وقتی مایه خوشی و سعادت است که قلب با آن سکون و آرامش یابد و از اضطراب خلاص شود، و چنین آرامش و سکونی برای احدی دست نمی دهد مگر آنکه به خدا ایمان داشته باشد و عمل صالح کند، پس تنها خداست که مایه اطمینان خاطر و خوشی زندگی است.

آری، چنین کسی از شر و خسران در آنچه پیش

می آیـد ایمن و سالم است، و چگونه نباشـد و حال آنکه به سـتونی تکیه زده که انهدام نمی پذیرد. او خود را در تحت ولایت خـدای تعالی قرار داده، هر چه برایش تقـدیر کنـد، مایه سـعادت اوست، اگر چیزی به وی عطا کنـد خیر اوست، و اگر هم منع کند باز خیر اوست.

هم چنـان که خودش در وصف این زنـد گی طیب فرموده:" مَنْ عَمِـلَ صالِحاً مِنْ ذَکَرٍ أَوْ أُنْثی وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْیِیَنَّهُ حَیاهً طَیِّبَهً وَ لَنَجْزِیَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ ما کانُوا یَعْمَلُونَ" «۱» و در وصف کسـانی که با ذکر خـدا دارای اطمینان قلب نیسـتند فرموده:" وَ مَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِکْرِی فَإِنَّ لَهُ مَعِیشَهً ضَنْکاً وَ نَحْشُرُهُ یَوْمَ الْقِیامَهِ أَعْمی «۲».

و بعیـد نیست اینکه در آیه مورد بحث زندگی و معیشت مؤمنین را پاکیزه تر خوانده، و پاکیزگی بیشتر برای آنان قائل شده، به منظور اشـاره به این نکته باشـد که زنـدگی به هر حال خالی از طیب نیست، چیزی که هست در مورد کسانی که به یاد خـدا و دارای آرامش قلب هستند طیب بیشتری دارد، زیرا زندگی آنان از آلودگی به ناگواریها دور است.

پس جمله" طُوبی لَهُمْ" در تقدیر:" لهم حیاه- و یا- معیشه طوبی" است، یعنی برای آنان است زندگی و یا عیشـی طیب تر، بنا بر این کلمه" طوبی" مبتـداء و کلمه" لهم" خبر آنست. و اگر مبتـدای نکره بر خبرش که همان ظرف" لهم" است مقدم شده، برای این بوده که زمینه گفتار زمینه تهنیت بوده است، و در مثل چنین مقامی آنچه مایه تهنیت است را از در استعجال زودتر به زبان می آورند تا شنونده به همین مقدار هم که شده

زودتر خرسند گردد، هم چنان که در بشارتها به جای ______________

(۱) هر کس عمل صالح کند، چه مرد و چه زن در حالی که ایمان داشته باشد، ما او را به عیش طیب زنده می داریم، و مزدشان را بهتر از آنچه که می کردند پاداش می دهیم. سوره نحل، آیه ۹۷.

(۲) و کسی که از یاد من اعراض کند زندگی تنگ و ناگواری خواهد داشت و روز قیامت او را کور محشور می کنیم. سوره طه، آیه ۱۲۴. ______________ صفحه ی ۴۸۹

عبارت" لک البشری" می گویند:" بشری لک".

و کوتاه سخن، در آیه مورد بحث کسانی را که ایمان به خدا آورده و عمل صالح می کنند، و در نتیجه با یاد خدا دارای اطمینان قلب دائمی می شوند، به رسیدن به زندگی و عیشی طیب و سرانجام نیک بشارت می دهد. و از همین جا معلوم می شود چگونه آیه به آیات قبل خود متصل می گردد. آری همانطور که قبلا هم گفتیم طیب عیش از آثار اطمینان قلب است.

در مجمع البیان در ذیل جمله" طُوبى‏ لَهُمْ" فرموده: در معنای این جمله چند قول است ۱- اینکه معنایش فرح و چشم روشنی است- نقل از ابن عباس ۲- اینکه زندگی اینان مورد غبطه است- نقل از ضحاک ۳- اینکه زندگی ایشان خیر و کرامت است برای خودشان- نقل از ابراهیم نخعی ۴- بهشت از آن ایشان است- نقل از مجاهد. ۵- معنایش این است که زندگی پاک برای آنها است- نقل از زجاج. و حال خوش برای ایشان است- نقل از ابن انباری، وی گفته: طوبی صیغه فعلی از ماده" طیب" است.

بعضی دیگر گفته اند: طوبی لهم یعنی پاکیزه ترین اشیاء که همان بهشت است برای ایشان

است- نقل از جبائی ۶- طوبی یعنی گوارا باد ایشان را زندگی طیب ۷- طوبی لهم یعنی نیک است برای ایشان- نقل از قتاده ۸- طوبی لهم یعنی چه خوبست آنچه برای ایشان است- نقل از عکرمه ۹- طوبی لهم، یعنی دوام خیر برای آنها است ۱۰- طوبی درختی است در بهشت که ریشه اش در منزل رسول خدا (ص) است، و در خانه هر یک از مؤمنین شاخه ای از آن وجود دارد- نقل از عبید بن عمیر و وهب و ابی هریره و شهر بن حوشب. و از ابی سعید خدری نیز بدون ذکر سند نقل شده است. این بود آنچه که مورد حاجت ما بود از کلام صاحب مجمع البیان «۱».

و بیشتر این معانی از باب انطباق است، نه اینکه از ظاهر آیه استفاده شده باشد.

" کَذلِکَ أَرْسَلْناکَ فِی أُمَّهٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِها أُمَمٌ ...".

کلمه" متاب" مصدر میمی از توبه و به معنای رجوع است. اشاره به کلمه" کذلک" اشاره به سنت جاریه از دعوت امم به دین توحید است و اینکه گمراه کردن هر که را بخواهد و هدایت هر که را بخواهد خود بر طبق نظامی است که در رجوع به خدا و ایمان به او و سکون قلب به یاد او و عدم رجوع به او جریان دارد.

و معنای آیه این است که: تو را در امتی فرستادیم که قبل از ایشان امتهای دیگری بودند و گذشتند، و این ارسال، نظیر همان ارسال و بر طبق سنتی است که همواره در عالم جریان داشته، ارسال تو نیز بدین منظور بوده که بر امتت آنچه را که به سویت وحی می کنیم

تلاوت کنی، و برای آنها مضامین ____________________

(۱) مجمع البیان، ج ۶، ص ۲۹۱، ط تهران.

این کتاب را تبلیغ کنی و حال آنکه آنها به رحمان کفر می ورزند.

و اگر فرمود:" به رحمان" و نفرمود" به ما" با اینکه ظاهر سیاق اقتضاء داشت بفرماید" و برای ایشان که به ما کفر می ورزند تبلیغ نمایی" بدان جهت بود که اشاره کند به اینکه نپذیرفتن وحیی که رسول اللَّه (ص) بر ایشان می خواند- که همان قرآن باشد- و اعتنا نکردنشان به امر آن و اعتراضشان به اینکه" چرا آیتی از ناحیه پروردگارش بر او نازل نشده" در حقیقت کفران رحمت عمومی الهی است، رحمتی که اگر آن را بپذیرند و بدان عمل کنند متضمن سعادت دنیا و آخرت آنان است.

[معنای جمله:" إِلَيْهِ مَتابِ"]

" قُلْ هُوَ رَبِّی لا إِلهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَ إِلَيْهِ مَتابِ"- در این جمله رسول گرامی خود را دستور می دهد به اینکه مساله توحید را به صراحت به ایشان گوشزد کند، و فرمود:" بگو او پروردگار من است، معبودی نیست جز او، من بر او توکل می کنم و بازگشت گاه من بسوی اوست"، یعنی او تنها پروردگار من است بدون اینکه شریکی با او باشد.- بر خلاف آنچه که شما پنداشته اید- و تنها او برای من ربوبیت دارد، من نیز تنها او را قائم به جمیع امور خود می دانم و حوائجم را تنها به درگاه او عرضه می دارم.

از اینجا کاملا روشن می شود که مساله توکل کردن بر خدا، و بازگشت را تنها بسوی او دانستن، از آثار ربوبیت و متفرع بر آنست، چون" رب" به معنی مالك و مدبر است. پس حاصل معنا

این می شود که: او وکیل من است و من به سوی او بازمی گردم.

بعضـی گفته انـد: منظور از کلمه" متـاب" توبه از گناهان است، چون اگر به معنای اولی (بازگشت گاه) بگیریم، لازم می آید که کلمه مزبور تاکید جمله" علیه توکلت" بوده باشد، و این خلاف ظاهر است.

لیکن ما قبول نـداریم که اگر به آن معنا باشد تاکید می شود، علاوه این را هم قبول نداریم که تاکید بودن خلاف ظاهر است، و مطلب در هر دو جهت روشن است.

بعضی «۱» دیگر گفته انـد: معنـای" الیه متاب"،" الیه متابی و متابکم" است، یعنی بازگشت من و شـما به سوی اوست. و لیکن این معنا مستلزم حذف و تقدیری است که هیچ دلیلی بر آن نیست، و صرف اینکه در واقع بازگشت رسول خدا (ص) و امتش به سوی خـداست بـاعث و مصـحح این نمی شود که ما آن را در تقـدیر آیه هم مقـدر بـدانیم، بـدون اینکه در کلام چیزی که موجب آن باشد وجود داشته باشد.

" وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتى بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعاً".

مقصود از براه انداختن کوه ها این است که آنها را از ریشه کنده از جایی به جایی دیگر انتقال

(۱) مجمـوعه مـن التفاسـیر، ج ۳، ص ۴۹۴، ط بیروت. و روح المعـانی ج ۱۳، ص ۱۵۴، ط بیروت.

دهنـد، و مقصـود از تقطیع زمین، این است که آن را قطعه قطعه سازنـد، و مقصـود از به سـخن آوردن مردگـان، این است که ایشان را برای پرسش از اینکه بعد از مرگ چه بر سرشان آمده زنده کنند، تا از گفته آنان بر حقیقت آخرت

استدلال نمایند، چون پیشنهاد کفار و مقصود ایشان از آیت همینها بوده.

و اینها امور عجیب و غریب و خارق العاده ایست که به عنوان آثار قرآن فرض شده، (که به فرضی هم که قرآن چنین آثاری می داشت باز این کفار هدایت نمی شدند) و چون جمله" بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِیعاً" در کلام بود و دلالت می کرد بر اینکه جزاء" لو" چیست، لذا جزاء شرط مزبور حذف گردیده است.

[هدایت و ضلالت به دست خدا است و بدون مشیت او شگفت ترین آیات الهی نیز اثری در هدایت گمراهان نخواهد داشت

این آیات بطوری که دانستی در مقام بیان این معنا است که مساله هدایت مربوط به آیه هایی که پیشنهاد می کنند و می گویند:" لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ آیَةٌ ..." نیست، بلکه امر هدایت به دست خداست، که هر که را بخواهد گمراه و هر که را که بسویش انابه کند هدایت می نماید. و همچنین آیات بعدی، از قبیل" بَلْ زُیِّنَ لِلَّذِینَ کَفَرُوا مَکْرُهُمْ وَ صُدُّوا عَنِ السَّبِیلِ وَ مَنْ یُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ"، و همچنین آیه" وَ کَذلِکَ أَنْزَلْناهُ حُکْماً عَرَبِیًّا وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ ..." و آیه" وَ ما کانَ لِرَسُولٍ أَنْ یَأْتِیَ بِآیَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ..." و همچنین آیات قبل، همه در این سیاق قرار دارند و در مقام بیان این معنا هستند.

بنا بر این، جزاء" لو" که گفتیم حذف شده چیزی نظیر این است که بگوییم:" هدایت نخواهند شد مگر آنکه خدا بخواهد"، و معنای آن این است که: اگر هم فرض کنیم که قرآن چنین اثری می داشت که کوه ها را از ریشه می کند و زمین را پاره پاره می نمود و مردگان را بزبان

درمی آورد، مع ذلک با دیدن این گونه آثار، هدایت شونده نیستند، مگر آنکه خدا بخواهد، بلکه امر تمامی آن بدست خداست، و زمام هیچ امری بدست غیر او نیست تا کسی توهم کند که اگر آیتی عظیم و عجیب و غریب و مدهش نازل می شد ممکن بود این کفار را هدایت کند، نه، بلکه امر همه اش بدست خداست، و هدایت هم (که خود امری است از امور) مربوط به مشیت او است.

و بنا بر این آیه شریفه از نظر معنا شبیه می شود به آیه" وَ لَوْ أَنَّنا نَزَّلْنا إِلَيْهِمُ الْمَلائِكَةَ وَ كَلَّمَهُمُ الْمَوْتى وَ حَشَرْنا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا ما كانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشاءَ اللَّهُ" «۱».

و بعضی «۲» گفته اند: جزاء" لو" که حذف شده چیزی نظیر این است که بگوییم:" هر آینه این قرآن است" و مقصود بیان عظمت شان قرآن، و این نکته است که قرآن در قدرت بیان و نفوذ کلام نهایت

(۱) و اگر فرشتگان را بر ایشان نازل کنیم و مردگان با ایشان سخن گویند و همه چیز را گروه گروه نزد آنان جمع آوریم، باز هم ایمان نمی آورند مگر آنکه خدا بخواهد. سوره انعام، آیه ۱۱۱.

(۲) تفسیر التبیان ج ۶، ص ۲۵۲، ط نجف.

درجه را دارد، و این از جهالت کفار است که از قرآن اعراض نموده پیشنهاد معجزه دیگری می کنند چه معجزه ای بالاتر از این قرآن که در رفعت قدر و عظمت به حدی است که اگر قرآنی فرض شود که کوه ها را از جای کنده یا زمین را پاره پاره کند و یا مردگان را به زبان آورد (کلمه یا در هر دو جمله

بمنظور منع خلو است نه منع جمع) قطعا همین قرآن خواهد بود، لیکن خداوند قرآن را این چنین نازل نکرده.

[وجوهی که در معنای آیه شریفه:" وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ ... بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعاً" گفته شده است

و بنا بر این معنا، آیه شریفه در معنای آیه" لَوْ أَنْزَلْنا هذَا الْقُرْآنَ عَلى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خاشِعاً مُتَصَدِّعاً مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ" «۱» است.

و لیکن این معنا با سیاق آیات به بیانی که گذشت مساعد و سازگار نیست، و مخصوصا با جمله" بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعاً" و همچنین با جمله بعدی:" أَ فَلَمْ يَيْأَسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعاً" هیچ نمی سازد، و به زودی توضیح این ناسازگاری- انشاء اللَّه- خواهد آمد. و لذا مفسرینی که آیه را به معنایی که نقل شد تفسیر کرده اند در تفسیر" بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعاً" و ربطش بما قبل، خود را به زحمت انداخته اند و گفته اند «۲»:

معنایش به ضمیمه صدر آیه این است که اگر قرآنی فرض شود که چنین اثری به آن بدهند همین قرآن خواهد بود، و لیکن خدای سبحان چنین کاری را با این قرآن نکرده، بلکه آن را بهمین صورتی که هست نازل کرده، چون امر همه اش فقط به دست او است.

بعضی «۳» دیگر گفته اند: حاصل معنای" بل" این است که این گونه امور خارق العاده با قرآن انجام نمی شود، و اگر انجام شود به وسیله دیگری که در تحت اراده خداست انجام می گیرد، چون همه امور بدست او است و بس.

بعضی «۴» دیگر گفته اند: بهتر این است که بگوییم جمله مورد بحث یعنی" بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعاً" عطف بر محذوف است،

و تقدير اين است كه" اختيار هيچ امرى بدست تو نيست، بلكه همه اش بدست خداست".

و ليكن خواننده محترم خود داورى مى كند كه سياق با هيچيك از اين چند معنا مساعدت ندارد، و حق معنا كه با سياق سازگار باشد همان است كه كلمه" بل" اعراض از خود جمله شرطيه سابق باشد و جزاء آن در تقدير گرفته شود. و همانطور كه گفتيم تقدير جمله شرطيه و جزائش چيزى نظير اين باشد كه" اگر هم قرآنى نازل شود كه فرضا كوه ها را از جاى بكند و زمين را قطعه قطعه سازد و مردگان را

---

(۱) اگر اين قرآن را به كوهى نازل كرده بوديم آن را از ترس خدا خاشع و شكافته مى ديدى. سوره حشر، آيه ۲۱.

(۲ و ۳ و ۴) روح المعانى، ج ۱۳، ص ۱۵۶، ط بيروت. و الجامع لأحكام القرآن (تفسير القرطبى) ج ۹، ص ۳۲۰، ط بيروت.

به زبان آورد باز اينان هدايت نمى شوند مگر آنكه خدا بخواهد".

[سه وجه در معناى آيه:" أَ فَلَمْ يَيْأَسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعاً"]

" أَ فَلَمْ يَيْأَسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعاً".

اين آيه تفريع بر مطالب قبل است، و در معناى آن سه وجه گفته اند:

۱- بعضى «۱» گفته اند: كلمه" ياس" بر اساس لغت هوازن به معناى" علم" است و نيز بعضى «۲» گفته اند كه اين معنا بر مبناى لغت" حى" كه قبيله اى از نخع مى باشند است. و استدلال كرده اند به شعر يكى از شعراى نخع به نام" سحيم بن وثيل رباحى" كه گفته است:

اقول لهم بالشعب اذ ياسروننى *** ا لم تيأسوا انى ابن فارس زهدم «۳»

و

نیز استدلال کرده اند به شعر" رباح بن عدی" که گفته است:

ا لم ییأس الاقوام انی انا ابنه *** و ان کنت عن ارض العشیره نائیا «۴»

و بنا بر این لغت، حاصل تفریع این نمی شود که وقتی اسباب، قدرت هدایت اینان را ندارند، حتی قرآن هم اگر کوه ها را از جای برکند و زمین را پاره پاره کند و مردگان را به زبان آورد باز نمی تواند ایشان را هدایت کند. و چون امر همه اش به دست خداست لذا واجب است مؤمنین بدانند که خدا هدایت کفار را نخواسته، چون اگر او می خواست همه مردم را هدایت می کرد، چه مؤمنین را و چه کفار را، اما او کفار را هدایت نکرد و در نتیجه ایشان راه نیافتند، و نخواهند یافت.

۲- بعضی «۵» دیگر گفته اند: معنای کلمه" یاس" همان معنای" ناامیدی" است، چیزی که هست جمله" أَ فَلَمْ يَيْأَسِ" معنای علم را هم متضمن است، و مقصود بیان این جهت است که مؤمنین لازم است بدانند که خدا هدایت کفار را نخواسته، و اگر می خواست همه مردم را هدایت می کرد، و ایشان از اینکه کفار هدایت شوند برای همیشه ناامید باشند.

پس در حقیقت تقدیر کلام این می شود:" ا فلم یعلم الذین آمنوا ان اللّه لم یشأ هدایتهم و لو یشاء لهدی الناس جمیعا ا و لم ییأسوا من اهتدائهم و ایمانهم" یعنی: آیا کسانی که ایمان ________________________

(۱ و ۲) روح المعانی، ج ۱۳، ص ۱۵۶، ط بیروت. و الجامع لأحکام القرآن (تفسیر القرطبی ج ۹، ص ۳۲۰، ط بیروت.

(۳) من در آن دره هنگامی که اسیرم کردند به ایشان گفتم مگر نمی دانید من فرزند یکه سوار زهدم هستم.

(۴)

مگر اقوام نمی دانند که من همین فرزند اویم- هر چند که از سرزمین عشیره خود دور افتاده ام.

(۵) تفسـیر القرطـبی، ج ۹، ص ۱۵۶، ط بیروت.

آورده انـد هنوز نمی داننـد که خـدا هـدایت کفار را نخواسـته و اگر می خواست همه مردم را هـدایت می کرد؟ و آیا هنوز از هدایت و ایمان کفار مایوس نشده اند؟

آن گاه به منظور اختصار، معنای علم در" یاس" تضـمین شده و از متعلق علم تنها جمله شـرطیه یعنی" لَوْ یَشاءُ اللَّهُ لَهَدَی النَّاسَ جَمِیعاً" به آن نسبت داده شده است.

۳- بعضـی دیگر گفته انـد: جمله" أَ فَلَمْ یَیْأَسِ" همان معنای ظاهری خود را دارد و متضـمن معنای علم نیست، و جمله" أَنْ لَوْ یَشاءُ اللَّهُ" هم مربوط به آن نیست، بلکه متعلق است به جمله" آمنوا"، البته بـا تقـدیر حرف باء، و متعلق" ییأس" هم محـذوف شده، و تقدیر کلام چنین است:" ا فلم ییئس الذین آمنوا بان لو یشاء اللَّه لهدی الناس جمیعا من ایمانهم" یعنی:

آیا هنوز مایوس نشـده انـد آنها که ایمان دارنـد به اینکه اگر خـدا بخواهـد همه مردم را هـدایت می کنـد از اینکه کفار ایمان آورند؟

این بود سه وجهی که در معنای آیه گفته شـده، و از همه معتدل تر وجه وسـطی است. و به هر حال، آیه شـریفه خالی از اشاره به این نکته نیست که مؤمنین آرزو می کردند شاید کفار ایمان بیاورند و شاید هم این امید ایشان ناشـی از گفتار کفار بود که می گفتنـد:" لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ آیَةٌ مِنْ رَبِّهِ"، لـذا پیش خود امیدوار شدند که شاید آیتی غیر از قرآن نازل بشود و در نتیجه کفار ایمان بیاورند و لذا از رسول خدا (ص) درخواست

کردند که خواسته کفار را اجابت کند. خدای تعالی با آیه مورد بحث، و در آیات دیگری در کلام مجیدش ایشان را از ایمان آوردن آنان مایوس نمود. و این گونه آیات هم در مکه و هم در مدینه نازل شده، مانند، آیه شریفه سوره یس که مکی است و می فرماید:" سَواءٌ عَلَيْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا يُؤْمِنُونَ" «۱» و آیه ششم سوره بقره که مدنی است و می فرماید:" إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَواءٌ عَلَيْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا يُؤْمِنُونَ" «۲»" وَ لا يَزالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِما صَنَعُوا قارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيباً مِنْ دارِهِمْ حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لا يُخْلِفُ الْمِيعادَ".

سیاق آیات شهادت می دهند بر اینکه منظور از جمله" بِما صَنَعُوا" همان کفر ورزیدنشان به رحمان، در قبال دعوت حقه اسلام است. و کلمه" قارعه" به معنای مصیبتی ______________________

(۱) یکسان است بر ایشان چه انذارشان بکنی و چه انذارشان نکنی ایمان نمی آورند. سوره یس، آیه ۱۰.

(۲) کافران را یکسان است بترسانی یا نترسانی ایمان نمی آورند. سوره بقره، آیه ۶.

است که انسان را بکوبد.

[تهدید کفاری که در ابتدای دعوت اسلام انکار و دشمنی پیشه کردند به نزول مصیبت ها]

و در آیه شریفه تهدید و وعید قطعی است برای کسانی که کفر ورزیدند به عذابی که هرگز برنمی گردد، و نیز در آن علائم و مقدمات آن عذاب ذکر شده، که یکی پس از دیگری بروز می کند تا خود آن عذاب موعود فرا رسد.

و معنای آیه این است که: لا- یزال مصیبتهای کوبنده بر سر اینها که به دعوت حقه تو کفر می ورزند بخاطر آنچه کردند و کفری که به

رحمان ورزیدند می آید، و یا در نزدیکی های خانه شان فرود آمده، همواره بدین حال هستند، تا آنکه آن عذابی که خداوند وعده شان داده برسد، چون خدای تعالی خلف وعده نمی کند و گفتارش تغییر نمی پذیرد.

دقت در اینکه این سوره مکی است،- به شهادت مضامین آیاتش- و همچنین دقت در حوادثی که بعد از بعثت و قبل از هجرت رسول خدا (ص) رخ داده، و بررسی حوادثی که بعد از هجرت تا قبل از فتح اتفاق افتاده، این معنا را به دست می دهد که منظور از جمله" الَّذِینَ کَفَرُوا- کسانی که کافر شدند" همان کفار عرب از اهل مکه و غیر ایشان است که در ابتدای دعوت اسلام آن را رد نموده، انکار و عناد را به نهایت رسانده، در انگیختن فتنه و فساد پافشاری نمودند.

و مقصود از" آنان که مصیبت ها بر سرشان آمد" کفار اطراف مکه است که جنگ ها و قتل و غارتها از پایشان درآورد. و مقصود از" آنها که مصائب در نزدیکی های خانه هاشان فرود آمد" اهل مکه اند که حوادث ناگوار در پیرامون شهرشان اتفاق می افتاد، و دودش به چشم آنها نیز می رفت و وحشت و اندوه و سایر آثار سوء آن خواب و خوراک را از ایشان سلب می نمود. و مقصود از" عذابی که وعده شان داده" عذاب شمشیر است که در روزهای بدر و احد و سایر غزوات با آن روبرو شدند.

و باید دانست این عذابی که خداوند در این آیه کفار را بدان تهدید نموده غیر آن عذابیست که در سوره یونس که تفسیرش گذشت بدان انذار کرده و فرمود:" وَ لِکُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذا جاءَ رَسُولُهُمْ قُضِیَ بَیْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَ هُمْ لا

يُظْلَمُونَ" تـا آنجـا كه براى بـار دوم فرمود:" وَ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَ هُمْ لا يُظْلَمُونَ" «۱» زيرا آيه سوره يونس تهديدى اسـت عمومى در بـاره همه امت، و امـا اين آيات تهديـد و وعيـدى است در خصوص كفار قريش و غير ايشان كه در ابتـداى دعوت رسول خدا (ص) عليه دعوتش قيام مى نمودند.

قبلا هم در جلد اول اين كتاب در سوره بقره در تفسير آيه

(۱) سوره يونس، آيات ۴۷ - ۵۴.

صفحه ى ۴۹۶

" إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَواءٌ عَلَيْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا يُؤْمِنُونَ" «۱» گفتيم: كه منظور از" الَّذِينَ كَفَرُوا" هر جا كه در قرآن بطور مطلق آمـده باشـد معانـدين از مشـركين عرب است، كه در ابتـداى دعوت اسـلام عليه آن قيـام مى كردنـد، هم چنان كه مقصود از" الَّذِينَ آمَنُوا" هر جا كه بدون قيد آمده باشد سابقين در اسلامند، كه در اول دعوت اسلام ايمان آوردند.

اين را نيز بايـد دانست كه مفسـرين در آيه شـريفه مـورد بحث اقوال گونـاگونى دارنـد، كه چون فائـده اى در ايراد بيشـتر آنها نديـديم از ايرادش خوددارى نموديم. علاوه بر اينكه آنچه مـا خود اختيـار نموده و آورديم براى اهل بحث كافى است، و- ان شاء اللَّه- در بحث روايتى آتيه بعضى از آن اقوال را خواهيم آورد.

" وَ لَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كانَ عِقابِ".

اين آيه تاكيـد همـان وعيـد قطعى است كه در آيه قبلى كرده بود، به بيان نظائر آن تا دلالت كنـد بر اينكه تهديـد در آيه قبلى صرف تهديد نيست و آن چنان نيست كه دليلى بر وقوعش نباشد، بلكه از امكان وقوع گذشته، وقوع هم

یافته است، و آن چنان نیست که کفار پیش خود پنداشته و گفتند:" لَقَدْ وُعِدْنا هذا نَحْنُ وَ آباؤُنا مِنْ قَبْلُ إِنْ هذا إِلَّا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ " «۲».

آری، قبل از تو (ای پیغمبر اسلام) بفرستادگان دیگر نیز کفر ورزیدند، و استهزاء کردند، و معجزات دلبخواه پیشنهاد کردند، عینا همین طور که اینان به دعوت تو کفر می ورزند و با وجود معجزه قرآن، معجزات دیگری از پیش خود پیشنهاد می کنند، من هم کفار را همیشه مهلت می دهم و سپس ایشان را به عذاب خود می گیرم، و کس نمی داند که عقاب من چگونه است، آیا صرف تهدید است؟ و یا چیزیست که می توانند از آن بگریزند؟ و یا چیزیست که می توانند تحمل کنند؟ پس وقتی عذاب من بر امتهای گذشته نازل شده اینها نیز باید بدانند که عذاب من واقع شدنی است، و باید از کارهایی که نظیر افعال آنان است بپرهیزند تا آنچه بر سر آنان آمد بر سر اینان نیاید.

و از اینجا معلوم می شود اینکه بعضی «۳» از مفسرین گفته اند آیه مورد بحث تسلیت و مایه دلگرمی رسول خدا (ص) است صحیح نیست.

---

(۱) سوره بقره، آیه ۶.

(۲) از این تهدیدها به ما و پدرانمان زیاد شده ولی این حرفها جز همان خرافات قدیم چیز دیگری نیست. سوره نمل، آیه ۶۸.

(۳) روح المعانی، ج ۱۳، ص ۱۵۹، ط بیروت.

و اگر فرمود:" فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا" با اینکه جا داشت بفرماید:" فاملیت للذین استهزءوا" بدین منظور بوده که بفهماند استهزاء کفر بوده، هم چنان که کفرشان کفر استهزاء بوده، پس ایشان کافرانی استهزاء کننده به آیات خدا بودند، هم چنان که معاصرین رسول خدا (ص) همین

طور بودنـد، قرآن را که خود آیت خدا بود انکار نموده، از در اسـتهزاء می گفتند:" چرا آیتی از ناحیه پروردگارش بر او نازل نمی شود".

[معنای قائم بودن خدای تعالی بر هر نفس و به آنچه می کند]

" أَ فَمَنْ هُوَ قائِمٌ عَلى كُلِّ نَفْسٍ بِما كَسَبَتْ وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ".

" القائم علی شـی ء" به معنای مسـلط بودن بر چیزی است و" القائم بشی ء" به معنای کسی است که به نوعی مدبر آن باشد و خدای سبحان، هم قائم بر هر نفس است، و هم قائم به آنچه می کند. اما قیامش بر هر نفس، برای اینکه او محیط به ذات آن و قاهر بر آن و شاهـد و ناظر ذات آنست. و اما قیامش به آنچه می کند، برای این است که او مدبر امر اعمال آن است و آن را از مرتبه حرکت و سـکون به مرحله عمل تحول می دهد، و اعمالش را در صحیفه های اعمال ضبط نموده، سپس آنها را بصورت ثوابها و عقابهای دنیا و آخرت، و قرب و بعد، و هدایت و ضلالت، و نعمت و نقمت، و جنت و نار، متحول می سازد.

این آیه متفرع است بر آیات قبل، بـدین بیان که: خدای سـبحان هدایت می کند هر که را بخواهد، و پاداش می دهد به بهترین ثواب ها، و گمراه می کنـد هر که را بخواهد، و کیفر می دهد بشدیدترین عقاب، و وقتی همه امور بدست اوست، پس او قائم بر هر نفس و قائم به کرده های هر نفس، و مسـلط بر آن، و مدبر نظام اعمال آنست، و با این وصف آیا کسـی معادل او هست تا در الوهیت شریک او باشد؟

از اینجا معلوم می شود که خبر

مبتداء، در" أَ فَمَنْ هُوَ قائِمٌ ..."، حذف شده، و جمله" جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ" دلالت بر آن محذوف می کند، (و تقدیرش چنین است: ا فمن هو قائم ...

هل یشارکه احد- آیا کسی که قائم بر هر نفس است ... کسی هست که شریک او باشد؟).

و از سخنان سخیف و بی پایه ای که در تفسیر آیه گفته اند، مطلبی است که به ضحاک نسبت داده اند، که منظور از" من" در جمله" أَ فَمَنْ هُوَ قائِمٌ عَلى كُلِّ نَفْسٍ بِما كَسَبَتْ" ملائکه است، نه خدای تعالی، چون ملائکه هستند که موکل بر اعمال مردمند، و معنای آیه این است که:" آیا ملائکه که به امر خدا موکل بر اعمال مردمند شرکای خدای سبحانند؟" و سخافت این قول از آنست که بی نهایت از سیاق آیات اجنبی است.

" قُلْ سَمُّوهُمْ أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِما لا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ بِظاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ".

بعد از آنکه فرمود:" وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ" دوباره با بیان دیگری که از بیان سابق اخذ شده

گفتارشان را باطل نموده است.

[احتجاجی بی سابقه علیه مشرکین: اوصاف و فضائل شرکای خدا را بیان کنید.]

پس پیغمبر خود را دستور می دهد به اینکه با ایشان به نوعی که در باب خود عجیب و بی سابقه است احتجاج نموده، به ایشان تکلیف کند این شرکاء را توصیف کنید، چون صفات است که هر چیزی را متعین، و شؤون و آثار آن را مشخص می کند. و اگر این بتها شرکای خدا و شفعای درگاه او باشند باید صفاتی داشته باشند که با داشتن آن صفات به چنین شان و مقامی رسیده باشند، همانطور که خدای تعالی از این نظر معبود است که

حی و علیم و قدیر و خالق و مالك و مدبر است، و بهمین جهت رب هر چیزیست. و لیکن بتها وقتی اسمشان برده می شود و معرفی می شوند جز اسامی هبل و لات و عزی صفت و فضیلتی که بخاطر آن شریک خدا شده باشند برای آنها شمرده نمی شود.

سپس دستور می دهد از ایشان بپرسد" أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِما لا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ"، و کلمه" ام" در اینجا منقطعه، و به معنای بل است. یعنی: بلکه معنای بت پرستی و شرک ورزی شما این است که خدا را خبر دهید از چیزی که خود او خبر ندارد، چون اگر او در زمین شریکی می داشت حتما خودش اطلاع می داشت، و شریک در تدبیر خلق چیزی نیست که شریک دیگر از او بی خبر بماند، زیرا بالأخره از اینکه شخص دیگری تدبیر دیگری در خلائق دارد می فهمد که حتما مدبری غیر خودش وجود دارد.

و خدای سبحان خود به تنهایی مدبر تمامی امور است، و او از غیر خودش هیچ تدبیر و اثری در این باب ندیده، چه اثر مخالف و چه موافق.

دلیل بر اینکه خدا شریکی برای خود سراغ ندارد، این است که او قائم بر تمامی نفوس و واقف است به آنچه نفوس می کنند. و به عبارت دیگر هم خلق از اوست، و هم امر، و او به شهادت برهانی که جای تردید در آن نیست بر هر چیزی شهید و ناظر است.

و کوتاه، سخن، این آیه نظیر آیه دیگری است که می فرماید:" قُلْ أَ تُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِما لا يَعْلَمُ فِي السَّماواتِ وَ لا فِي الْأَرْضِ" «۱».

آن گاه اضافه می کند که" أَمْ بِظاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ"، بلکه این خبری که می دهید

که برای خدا شرکائی هست صرف گفتار، و خالی از حقیقت است. و این جمله نظیر آیه ایست که می فرماید: " إِنْ هِیَ إِلَّا أَسْماءٌ سَمَّیْتُمُوها أَنْتُمْ وَ آباؤُکُمْ " «۲».

---

(۱) آیا خدای را به چیزی خبر می دهید که خودش در آسمانها و زمین از او اثری نمی بیند. سوره یونس، آیه ۱۸.

(۲) اینها نیستند جز صرف اسمایی که شما و پدرانتان نام نهاده اید. سوره نجم، آیه ۲۳.

و از بعضی مفسرین نقل شده که گفته اند: منظور از ظاهر قول، ظاهر کتابیست که از ناحیه خدا نازل شده باشد، و حاصل آیه این است که نه دلیل عقلی بر الوهیت و شریک بودن این بتها دارید، و نه دلیلی نقلی، ولی این معنا از الفاظ آیه بعید است.

و اما وجه ارتباط میان این سه دلیل، این است که بت پرستان در پرستش بتها و شریک خدا قرار دادن آنها مترد بودند، زیرا از هر طرف اشکال بر ایشان وارد بود اگر بگویند شریک خدایند، دلیلی ندارند، چون در بتهای خود اوصافی که دلالت بر الوهیت آنها بکند سراغ ندارند، و اگر ادعا کنند که چنین اوصافی در بتهای خود دیده اند، دروغ گفته اند، زیرا معنایش این می شود که ایشان به وجود شرکای خدا پی برده باشند، ولی خداوند از وجود آنها بی خبر باشد. و اگر به صرف لقلقه زبان اکتفاء کنند، بدون اینکه حقیقتی داشته باشد در حقیقت خواسته اند خدا را فریب دهند، و خدا بزرگتر از این حرفها است، خیلی هم بزرگتر است.

زمخشری در کشاف گفته: این احتجاج و اسلوبهایش بسیار عجیب است، و خود با زبانی رسا و شیوا فریاد می زند که از زبان بشر نیست، مگر

کسی معرفت و یا انصاف نداشته باشد «۱».

" بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَ صُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ ".

کلمه" بـل " به معنـای اعراض و آیه شـریفه اعراض از دلیلهـای ذکر شـده و لوازم آنست، و معنـایش این است که این دلیلها را واگـذار، زیرا اینان اگر برای خـدا شـریک قائل می شونـد بخاطر هیـچ یک از این وجوه که گفتیم نیست، بلکه علتش تنها این است که شیطان شرک را در نظرشان جلوه داده و بدین وسیله از راه خدایشان باز داشته است.

چون اینان علم دارند بر اینکه هیچ حجتی بر شـرکت این شـرکاء ندارند، و این را هم می دانند که صـرف ادعا، بتها را شریک خدا نمی سازد، لیکن هدفشان از ترویج بت پرستی و الوهیت بتها و جلب توجه عامه بسوی آنها، تنها و تنها بدست آوردن پول و زخارف دنیا است، و چون دعوت تو سد راه منافع ایشان است، از این نظر از در لجبازی و دشـمنی با تو نسـبت به عبادت بتها تعصب به خرج داده، مردم را بیش از پیش بسوی بت و بسوی توسـل به آن دعوت می کننـد، تـا هم سـد راه تو شونـد، و همه مردم را گمراه کنند.

شیطـان هم این مکر و نقشه را در نظر آنان جلوه داده، و گرنه هیـچ سـبب دیگری در مشـرک بودن آنان نیست، نه دلیلی، و نه جهت دیگری، و هر چند شیطان این نقشه ها را در نظر

---

(۱) الکشـــــــــاف، ج ۲، ص ۵۳۲، ط بیروت.

آنان زینت داده و گمراهشان ساخته. و ایشان هم مردم را گمراه نمودند، و لیکن در عین حال خداوند گمراهشان

کرد و از نعمت هدایت محرومشان نمود، و کسی که خدا او را گمراه کرده باشد هدایت کننده ای نخواهد داشت.

" لَهُمْ عَذابٌ فِی الْحَیاهِ الدُّنْیا وَ لَعَذابُ الْآخِرَهِ أَشَقُّ وَ ما لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ واقٍ".

کلمه" اشق" صیغه افعل تفضیل است از ماده" مشقه" است. و کلمه" واق" اسم فاعل از ماده" وقایه" به معنای نگهداری است.

در این آیه بطور اختصار عذابی را که در آیات سابق وعده داده بود بیان می کند. و مقصود از جمله" وَ ما لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ واقٍ" نفی شفاعت و تاثیر آن در حق ایشان است، و معنایش این است که به هیچ وجه کسی را ندارند که شفاعتشان کند.

[وعده به مؤمنان در مقابل وعیدی که به کافران داده شد]

" مَثَلُ الْجَنَّهِ الَّتِی وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ أُکُلُها دائِمٌ وَ ظِلُّها تِلْکَ عُقْبَی الَّذِینَ اتَّقَوْا وَ عُقْبَی الْکافِرِینَ النَّارُ".

کلمه" مثل" به معنای توصیفی است که موصوف را ممثل و مجسم نماید.

در آیه شریفه وعده جمیلی را که در قبال وعید کفار به مردم پرهیزگار اختصاص داده بیان می کند، تا هم آن را بیان کرده باشد، و هم اینکه زمینه برای خاتمه کلام که خلاصه گیری از نتیجه سعی کفار و مؤمنین در مسیر بسوی پروردگار و بازگشتشان بسوی اوست، فراهم گردد.

و اگر در قبال کفار متقین را قرار داد، با اینکه می بایست مؤمنین را قرار داده باشد، بدین منظور است که اشاره کند بر اینکه کسانی به این عاقبت حسنی نائل می آیند که علاوه بر ایمان، عمل صالح هم داشته باشند، چون اگر ایمان به خدا داشته باشند و عمل صالح نکنند مؤمن به خدا و کافر به

آیات او خواهند بود.

و از جمله اشارات لطیفی که در این آیه به کار رفته این است که در مقابله اول میان مؤمنین و مشرکین، از آنان به" متقون" و از اینان به" الذین کفروا" تعبیر کرده، و در آخر از آنان به" الذین اتقوا" و از اینان به" کافرون" تعبیر نموده است.

و بعید نیست که در این اختلاف تعبیر اشاره باشد به اینکه فعل ماضی" اتقوا" و" کفروا" و صفت" متقین" و" کافرون" در اینجا یک مدلول دارند، و مجموع اعمالشان در دنیا یک عمل اعتبار شده است، و لازمه آن این است که یک بار بودن عمل عین استمرار آن باشد، و به این اعتبار تعبیر" الَّذِينَ كَفَرُوا" و" الَّذِينَ اتَّقَوْا" که دلالت بر صدور فعل دارد با تعبیر" کافرون و متقون" که دلالت بر اتصاف و استمرار می کند یک مفاد را می رسانند، و آن عبارتست از منحصر ساختن موصوف بر صفتش، و اینکه یک دسته فقط کفر می ورزند و دسته دیگر فقط در

راه ایمان قدم برمی دارند، و اما آن کسانی که اعمالشان و کفر و ایمانشان استمرار نداشته هر لحظه عوض می شود، مدتی کفر از ایشان سرمی زند سپس مبدل به ایمان می گردد، و یا چندی بر طریق ایمانند، سپس به کفر می گرایند و خلاصه هنوز بر یک طریق معین استوار نشده اند، از سیاق این آیات خارج اند، و روی سخن در این آیات با آنان نیست- دقت فرمائید.

این را نیز باید خاطرنشان سازیم که در آیات قبلی وجوه مختلفی از التفات به کار رفته بود، مانند" كَذلِكَ أَرْسَلْناكَ" که در آن خداوند متکلم مع الغیر و در" بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ"

غایب اعتبار شده است، و باز در جمله" فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا" متکلم وحده و در جمله" وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ" غایب اعتبار شده است، و وجه آن روشن است، چون تعبیر به مثل" ارسلناک" که خداوند متکلم با غیر اعتبار شده است بدین جهت بوده که دلالت کند بر اینکه در این میان وسائطی مثلا از قبیل ملائکه وحی دخالت دارند، و در جمله" بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعاً" که خداوند غایب اعتبار شده است برای این بوده که دلالت کند بر اینکه هر امری چه با واسطه و چه بدون واسطه به مقام الوهیت خدای تعالی که قیوم بر هر چیز است بر گشت می کند.

و تعبیر به مثل" فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ" برای دلالت بر این است که خدای تعالی در حقیقت واسطه ای که شریک و یا شفیع او باشد ندارد، آن چنان که کفار ادعا می کنند.

آن گاه جمله" تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَ عُقْبَى الْكافِرِينَ النَّارُ" همانطور که گفتیم اشاره می کند به سرانجام کار دو طائفه، و با این جمله بحث در پیرامون مؤمنین و مشرکین از نظر آثاری که حق و باطل در عقاید و اعمالشان دارد خاتمه می یابد.

و بخاطر دارید که گفتیم این آیات نه گانه که مورد بحث ما است تتمه آیات ده گانه قبل است که با آیه" أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً ..." شروع می شد.

بحث روایتی در تفسیر عیاشی خالد بن نجیع از جعفر بن محمد (ع) روایت کرده که در ذیل آیه" أَلا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ" فرمود: به محمد بن عبد اللَّه (ص) نیز قلوب طمانینه می یابند، چون او ذکر خدا و حجاب خداست «۱».

---

(۱) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص

مؤلف: در آیه" قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْراً رَسُولًا" نیز رسول خدا (ص) ذکر نامیده شده.

[روایاتی در ذیل جمله:" أَلا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ" و بیان اینکه پیامبران (صلّی الله علیه وآله) و اهل بیت او (علیهم السلام) مصادیق ذکر خدایند]

و در الدر المنثور است که ابو الشیخ از انس روایت کرده که گفت: رسول خدا (ص) وقتی آیه" أَلا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ" نازل شد رو به اصحابش نموده فرمود:

هیچ می دانید معنای این آیه چیست؟ عرض کردند: خدا و رسولش داناتر است. فرمود: کسی به یاد خدا است که خدا و رسولش را و اصحاب مرا دوست بدارد «۱».

و در تفسیر عیاشی روایت کرده که نزد رسول خدا (ص) آیه" الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ" را تلاوت کردم، حضرت فرمود: ای پسر ام سلیم هیچ می دانی اینان چه کسانیند؟ عرض کردم چه کسانی هستند یا رسول اللَّه؟ فرمود: ما اهل بیت و شیعیان ما.

و در الدر المنثور است که ابن مردویه از علی بن ابی طالب (ع) از رسول خدا (ص) روایت کرده که فرمود: وقتی این آیه نازل شد حضرت فرمود: اینها کسانیند که خدا و رسولش و اهل بیت رسولش را به راستی، نه به دروغ دوست بدارند، و مؤمنین را شاهد و غایبشان را دوست بدارند، آری بیاد خداست که یکدیگر را دوست می دارند «۲».

مؤلف: همه این روایات از باب تطبیق مصداق بر عام است. آری رسول خدا (ص) و اهل بیت طاهرینش و برگزیدگان از صحابه و مؤمنین، مصادیق ذکر خدایند، چون خدا بوسیله ایشان بیاد می آید. و

اما آیه شریفه اعم است و بر هر یادی دلالت دارد.

[چند روایت در باره شجره طوبی در ذیل جمله:" طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ"]

و در تفسیر قمی از پدرش از محمد بن ابی عمیر از هشام بن سالم از ابی عبد اللَّه (ع) روایت شده که در ضمن حدیث معراج، رسول خدا (ص) فرمود:

ناگهان درختی دیدم که اگر مرغی را روانه کنند که دور آن پرواز کند و تا هفتصد سال پر بزند، دور آن را نمی پیماید و در بهشت هیچ منزلی نیست مگر آنکه از آن درخت یک شاخه در آن خانه سرکشیده از جبرئیل پرسیدم این چه درختی است؟ گفت درخت طوبی است، که خدای تعالی فرموده" طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ" «۳».

مؤلف: این معنا به طرق بسیاری روایت شده که در پاره ای از آن طرق چنین آمده:

جبرئیل از میوه آن درخت چیده به من داد، من آن را خوردم، خداوند آن را به پشت من منتقل

(۱ و ۲) الدر المنثور، ج ۴، ص ۵۹، ط بیروت.

(۳) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۶۵، ط قم.

کرد، وقتی به زمین پایین آمدم با خدیجه هم بستر شدم، و او به فاطمه باردار شد، و از آن به بعد هیچوقت فاطمه را ندیدم مگر آنکه بوی درخت طوبی را از او استشمام کردم.

و در کتاب خرائج آورده که رسول خدا (ص) به فاطمه (ع) فرمود: ای فاطمه بشارتی از ناحیه پروردگارم در خصوص برادرم و پسر عمویم به من رسیده و آن این است که خداوند فاطمه را به علی تزویج کرده و به رضوان خازن بهشت دستور داد تا درخت طوبی

را تکـان دهـد، و آن به عـدد دوسـتداران اهـل بیت من رقعه هـایی حمـل کرد، پس ملائکه ای از نور خلق کرد، و به هر ملک خطی و رقعه ای داد، و چون قیامت بپا شود و اهلش جابجا شوند دوستداری از دوستداران ما نمی ماند مگر آنکه یکی از آن رقعه ها را به او می دهند، که سند برائت از آتش دوزخ است «۱».

مؤلف: و در تفسیر برهـان از موفق بن احمـد روایت کرده که در کتـاب منـاقب به سـند خود از بلال بن حمامه از رسول خـدا (ص) نظیر این معنـا را نقـل کرده است. و نیز این معنا را از ام سـلمه و سـلمان فارسـی و علی بن ابی طالب نقل کرده، و در آن چنین آمده که:

وقتی خداونـد ملائکه را بر تزویـج فاطمه به علی بن ابی طالب گواه گرفت، دسـتور داد تا درخت طوبی بار خود را نثار کند، و آنچه از زیور و زینت داشت فرو ریزد. درخت طوبی آنچه را داشت نثـار کرده، ملائکه و حور العین آنها را جمع کردنـد تا به یکدیگر هدیه داده، و تا قیامت به یکدیگر افتخار نمایند. «۲» قریب به این معنا را از حضرت رضا (ع) نیز روایت کرده.

و در مجمع البیان از ثعلبی روایت کرده که به سند خود از کلبی از ابی صالـح از ابن عباس نقل کرده که گفت: طوبی درختی است که ریشه اش در خـانه علی در بهشت است و در خـانه هر مؤمنی یـک شـاخه از آن وجود دارد. آن گـاه گفته است: این روایت را ابو بصیر هم از امام صادق (ع) نقل کرده است «۳».

و در تفسیر برهان از

تفسیر ثعلبی بطور رفع (بدون ذکر سند) از جابر از ابی جعفر (ع) روایت کرده که فرمود: از رسول خدا (ص) از معنای طوبی سؤال شد، فرمود: درختی است در بهشت که ریشه اش در خانه علی و شاخه هایش بر اهل بهشت سایه افکنده. پرسیدند یا رسول اللّه ما قبلا از تو سؤال کردیم فرمودی ریشه اش در خانه من و

---

(۱) خرایج.

(۲) تفسیر البرهان، ج ۲، ص ۲۹۵، ح ۲۷.

(۳) مجمع البیان، ج ۶، ص ۲۹۱، ط تهران.

شاخه هایش روی سر اهل بهشت است و حالا می فرمایی ریشه اش در خانه علی و شاخه هایش بر اهل بهشت است؟ فرمود: آری خانه من و علی در بهشت یکی است، و یک جا است «۱».

مؤلف: نظیر این روایت را صاحب مجمع البیان نیز به سند خود از حاکم ابی القاسم حسکانی به سند خود از موسی بن جعفر از پدرش از پدرانش (ع) از رسول خدا (ص) روایت کرده «۲».

مؤلف: و در این معنا روایات بسیاری از طرق شیعه و اهل سنت آمده، و از ظاهر آنها بر می آید که در مقام تفسیر آیه نبوده، بلکه ناظر به بطن آیه است، چون حقیقت معیشت طوبی همان ولایت خدای سبحان است که از این امت علی (ع) صاحب آن ولایت و اولین گشاینده باب آن است، و مؤمنین اهل ولایت، اتباع و پیروان اویند، و خانه او در بهشت نعیم که بهشت ولایت است با خانه رسول خدا (ص) یکی است، و تزاحم و اختلافی میان آن دو نیست- دقت فرمائید.

و در الدر المنثور است که ابن جریر و ابن منذر از ابن جریح روایت کرده اند که در ذیل

جمله" وَ هُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمنِ" گفته است: اين مربوط به آن وقتى است كه رسول خدا (ص) در حديبيه با قريش معاهده بست، و در اول آن چنين نوشت:" بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ" آنها اعتراض كردند كه ما رحمان را نمى نويسيم و او را نمى شناسيم، و ما در نوشته هايمان تنها مى نويسيم" بسمك اللهم"، تو نيز بايد چنين بنويسى، اينجا بود كه اين جمله نازل شد «۳».

مؤلف: صاحب الدر المنثور اين روايت را از ابن جرير، ابن ابى حاتم، ابى الشيخ، از قتاده نيز نقل كرده، و خواننده محترم مى داند كه آيات بطورى كه از سياقش برمى آيد كلى است، و صلح حديبيه از حوادث بعد از هجرت است. علاوه بر اينكه سياق خود آيه مورد بحث نيز با اين روايات سازگار نيست، زيرا معنا ندارد يك جزء آيه در باره صلح حديبيه، و ساير اجزايش در باره حوادث ديگر نازل شده باشد.

[رواياتى ديگر در ذيل آيه:" وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ ..."]

و در الدر المنثور است كه ابن ابى حاتم، ابو الشيخ و ابن مردويه از عطيه عوفى روايت كرده اند كه گفت: مشركين به رسول خدا (ص) گفتند: چه مى شد كوه هاى مكه

(۱) تفسير البرهان ج ۲، ص ۲۹۵، ح ۳۰.

(۲) مجمع البيان ج ۶، ص ۲۹۱، ط تهران.

(۳) الدر المنثور، ج ۴، ص ۶۲.

را براى ما به راه مى انداختى و سرزمين ما را وسيع مى كردى، تا در آنجا به كشت و زرع مى پرداختيم، و يا مسافت زمين را برايمان قطع مى كردى، آن طور كه سليمان براى مردمش بوسيله باد زمين را قطع مى كرد، و يا مردگان را جهت ما زنده

می نمودی، آن چنان که عیسی برای مردمش زنده می کرد. خداوند در پاسخشان این آیه را فرستاد:" وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ ..." تا آنجا که می فرماید:" أَ فَلَمْ يَيْأَسِ الَّذِينَ آمَنُوا" یعنی آیا هنوز برای مؤمنین روشن نشده است که ...

به عطیه عوفی گفتند: آیا این روایت را به یکی از صحابه رسول خدا (ص) نسبت می دهی؟ گفت آری از ابی سعید خدری از رسول خدا (ص) روایت می کنم «۱».

مؤلف: قریب به این مضمون روایات دیگری نیز هست.

و در تفسیر قمی می گوید: معصوم فرموده: یعنی اگر قرآنی یافت می شد که چنین اوصافی داشته باشد همین قرآن است «۲».

و در کافی از محمد بن یحیی از احمد بن ابی زاهر، و یا شخص دیگر، از محمد بن حماد از برادرش احمد بن حماد از ابراهیم از پدرش از ابی الحسن اول (ع) روایت کرده که در ضمن حدیثی فرمود: خدای تعالی در کتابش می فرماید:" وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتى و این ماییم که کتاب را به ارث برده ایم، همان کتابی که در آنست چیزهایی که کوه ها را به راه می اندازد و شهرها را پاره پاره، و مردگان را زنده می کند ... «۳».

مؤلف: سند این دو روایت ضعیف است.

و در الدر المنثور است که ابن جریر از علی (ع) روایت کرده که آیه را بصورت ا فلم یتبین الذین آمنوا قرائت کرده «۴».

مؤلف: این قرائت از ابن عباس هم روایت شده «۵».

و در مجمع البیان است که علی (ع) و ابن عباس و علی بن الحسین (ع) و زید بن علی و جعفر بن

محمد (ع) و ابن ابی ملیکه و جحدری و

---

(۱) الدر المنثور، ج ۴، ص ۶۲.

(۲) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۶۵، ط قم.

(۳) اصول کافی، ج ۱، ص ۲۲۶، ح ۷، ط بیروت.

(۴ و ۵) الـــــــــــــــدر المنثـــــــــــــــور، ج ۴، ص ۶۳.

ابو یزید مدنی أ فلم یتبین قرائت کرده اند، ولی قرائت مشهور همان" أَ فَلَمْ يَيْأَسِ " است «۱».

و در تفسیر قمی است که در روایت ابی الجارود از ابی جعفر (ع) آمده که در تفسیر آیه" وَ لا يَزالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِما صَنَعُوا قارِعَةٌ" فرموده: قارعه به معنای نقمت است، و مقصود از جمله" أَوْ تَحُلُّ قَرِيباً مِنْ دارِهِمْ" اینست که عذاب به قوم دیگری نازل شود، ولی آنان از دیدن و شنیدنش معذب شوند، و آنهایی که عذاب به آنها رسیده نیز مانند اینها عاصی و کافرند، و با اینکه اینان از دیدن و شنیدن سرنوشت آنان باید پند بگیرند و از کفر و عصیان دست بردارند، پند نگرفته هم چنان به کفر خود ادامه می دهند تا آنکه وعده ای که خدا به مؤمنین داده بیاید، ایشان را نصرت داده کفار را خوار و ذلیل سازد «۲».

---

(۱) مجمع البیان، ج ۶، ص ۲۹۲.

(۲) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۶۵.

[سوره الرعد (۱۳): آیات ۳۶ تا ۴۲]

ترجمه آیات و کسانی که به آنان کتاب آسمانی داده ایم از این قرآن که به تو نازل شده شادمانند، ولی بعضی از احزاب، برخی از آن را انکار می کنند، بگو من دستور یافته ام که خدای یگانه را بپرستم، و به او شرک نورزم، بسوی او می خوانم و بازگشت من بسوی اوست (۳۶).

ما این چنین قرآن را

قانونی به زبان عرب نازل کردیم، اگر با وجود این دانشی که به سوی تو آمده، هوسهای آنها را پیروی کنی، در قبال خدا دوست و نگهداری نخواهی داشت (۳۷).

پیش از تو نیز پیغمبرانی را فرستادیم که همسران و فرزندانی داشتند، و هیچ پیغمبری حق نداشت جز با اجازه خدا معجزه ای بیاورد که برای هر مدتی کتابی است (۳۸).

خدا هر چه را بخواهد محو یا اثبات می کند، و اصل همه کتابها نزد خداست (۳۹).

و اگر شمه ای از آن عذاب را که به آنها وعده داده ایم به تو نشان بدهیم و یا عمر تو را به سر بریم در هر حال وظیفه تو فقط تبلیغ است، و حساب کردن با ماست (۴۰).

آیا نمی بینند که ما داریم این سرزمین را از اطرافش نقصان می دهیم، خدا حکم می کند، و هیچ کس را یارای جلوگیری یا رد احکام او نیست و او سریع الحساب است (۴۱).

کسانی که پیش از اینان بوده اند نیز نیرنگ می کرده اند ولی تدبیرها همه خاص خداست، می داند که هر کس چه می کند، و بزودی کافران می دانند که عاقبت آن سرای از آن کیست (۴۲).

بیان آیات این تتمه آیات سابق است، و در آن باز هم گفتار کفار را که گفته بودند:" لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ" تعقیب می کند.

[توضیحی در مورد خوشحال شدن اهل کتاب از نزول قرآن

" وَ الَّذِينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَفْرَحُونَ بِما أُنْزِلَ إِلَيْكَ ...".

ظاهرا منظور از" الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ" یهود و نصاری، و یا این دو طائفه با مجوس است، چون معهود از اطلاقات قرآن همین است. و اما اینکه می فرماید اهل کتاب خوشحالی می کنند از اینکه قرآن به

تو نـازل شـده، جهتش این است که این سوره مکی است و تاریـخ اثبـات کرده که یهود، در اوائل بعثت و قبل از آن، عنادی با پیامبر نداشتند، بلکه حوادث به وجود آمده بعد از هجرت بوده است.

و آن عنـادی که ایشان را واداشت آن حوادث شوم را ببار بیاورنـد همه بعـد از هجرت بود، و حتی در اوائل هجرت هم جمعی از ایشان دعوت اسـلام را پذیرفته، بر نبوت خاتم الانبیاء (ص) شـهادت دادند، و شهادت دادند که این همان پیغمبری است که در کتابهای آنان بشارت به آمدنش داده شده، و قرآن همین معنا را از ایشان حکایت نموده می فرماید:

" وَ شَهِدَ شاهِدٌ مِنْ بَنِی إِسْرائِیلَ عَلی مِثْلِهِ فَآمَنَ وَ اسْتَکْبَرْتُمْ " «۱».

و اما نصاری، قومی از ایشان نیز در آن روزگار بر دین حق بودند و هیچگونه عنادی ______________________

(۱) و شاهـدی از بنی اسـرائیل بر مثـل قرآن گـواهی دهـد و ایمـان آورد و شـما تکبر ورزیـد؟ سـوره احقـاف، آیـه ۱۰.

نسبت به دعوت اسلام نشان ندادند، مانند قومی از نصارای حبشه به طوری که در داستان هجرت مسلمین به حبشه نقل شده، و همچنین جمعی از غیر مردم حبشه، هم چنـان که قرآن کریم در بـاره امثـال آنان فرموده:" الَّذِینَ آتَیْناهُمُ الْکِتابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ یُؤْمِنُونَ " «۱» و نیز فرموده:" وَ مِنْ قَوْمِ مُوسی أُمَّةٌ یَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَ بِهِ یَعْدِلُونَ " «۲».

و همچنین مجوس آن روز هم در انتظـار بعثت و فرج خاتم الانبیاء (ص) و ظهور دینی که حق و عـدالت را گسترش دهـد بسـر می بردند و مانند مشرکین با حق دشمنی و عناد نمی ورزیدند.

با در نظر داشتن این زمینه،

آیه در این معنا ظهور دارد که منظور از اهـل کتـاب همین یهود و نصـاری و مجوس باشـد، مخصوصـا اهل حق از نصاری که معتقد بودند به اینکه مسیح بشری است که خداوند او را به نبوت ارسال داشته- مانند نجاشی و اصحابش-.

ذیل آیه هم که می فرماید:" بگو من مامور شدم که خدا را بندگی کنم، و کسـی را شریکش ندانسته مردم را بسوی او دعوت کنم" آن را تایید می کند و خیلی روشن است که خطاب در این جمله مناسب تر است که با نصاری باشد.

" وَ مِنَ الْأَحْزابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ"- الف و لام در" الاحزاب" الف و لام عهـد است، و معنایش این است که پاره ای از احزاب اهل کتاب، کسانینـد که پاره ای از آنچه به تو نازل شده را انکار می کنند، و آن آیاتی است که دلالت بر توحید و نفی تثلیث و نفی سایر عقائد باطله و معارف و احکام دستخورده اهل کتاب دارد.

" قُلْ إِنَّما أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَ لا أُشْرِكَ بِهِ"- این جمله دلالت دارد بر اینکه مقصود از آن بعضی که انکارش می کنند آیاتی است که توحیـد در عبادت و اطاعت را می رساند، و در آیه دیگری هم پیغمبر خود را دسـتور می دهد که ایشان را به موافقت با آن آیات و آن معارف دعوت نماید، و می فرماید:" قُلْ يا أَهْلَ الْكِتابِ تَعالَوْا إِلى كَلِمَةٍ سَواءٍ بَيْنَنا وَ بَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَ لا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئاً وَ لا يَتَّخِذَ بَعْضُنا بَعْضاً أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ" «۳».

---

(۱) کسانی که قبل از قرآن کتابشان دادیم به قرآن ایمان می آورند. سوره قصص، آیه ۵۲.

(۲) از قوم موسی کسانی

بودند که به حق هدایت یافته و به آن دین بازمی گردند. سوره اعراف، آیه ۱۵۹.

(۳) بگو ای اهل کتاب! بیائید از آن کلمه حق که میان ما و شما یکسان است پیروی کنیم، به اینکه: بجز خدای یکتا هیچ کس را نپرستیم و چیزی را با او شریک قرار ندهیم و برخی، برخی را بجای خدا به ربوبیت تعظیم نکنیم. سوره آل عمران، آیه ۶۴.

" إِلَيْهِ أَدْعُوا وَ إِلَيْهِ مَآبِ "- در این جمله کلام را پایان داده، می فرماید: بازگشت من به سوی اوست. بنا بر این در اول کلام هدف خود و دیگران را، و در آخر آن سیره خود را بیان نموده می فرماید: من مامور شده ام که تنها خدا را پرستش کنم، و عمل و دعوتم بر این اساس باشد، و بر همین سیره هم در میان مردم رفتار می کنم، و مردم را جز به سوی او نمی خوانم، و در هیچ امری از امورم جز به او مراجعه نمی کنم.

بنا بر این ذیل آیه، همان معنایی را می رساند که آیه " قُلْ هذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلى بَصِيرَةٍ أَنَا وَ مَنِ اتَّبَعَنِي وَ سُبْحانَ اللَّهِ وَ ما أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ " «۱» آن را افاده می کرد.

ممکن هم هست منظور از جمله " وَ إِلَيْهِ مَآبِ " مساله معاد باشد که در این صورت تعلیل را افاده می کند، و آیه چنین معنا می دهد: من فقط به سوی او دعوت می کنم، چون بازگشت من، تنها به سوی اوست.

[وجوه دیگری که در بیان مراد از:" وَ الَّذِينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَفْرَحُونَ بِما أُنْزِلَ إِلَيْكَ گفته شده است

بعضی «۲» از مفسرین کلمه " کتاب " را که در آیه است به

قرآن، و جمله" الَّذِينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ" را به اصحاب رسول خدا (ص) و کلمه" احزاب" را به اعرابى تفسير کرده اند که عليه رسول خدا (ص) حزب تشکيل دادند- که همان قريش و ساير قبايل بودند- و گرفتاريهايى براى آن حضرت درست کردند.

و ليکن اين تفسير صحيح نيست، زيرا معهود نيست و سابقه ندارد که قرآن کريم جمله" الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ" را بر اصحاب رسول خدا (ص) اطلاق کرده باشد. علاوه بر اينکه اگر آيه را اينطور تفسير کنيم لازمه اش اين است که اين معنى تکرار شود (زيرا آيه بعدى نيز همين معنى را ذکر مى کند).

و چه بسا گفته باشند که مقصود از اين جمله تنها يهود، و مقصود از کتاب، تورات است، و مراد از اينکه فرمود" بعضى از احزاب پاره اى از قرآن را انکار مى کنند" آن آياتى است که مشتمل بر احکامى خلاف احکام تحريف شده تورات است. و اگر بگويى انکار چنين آياتى اختصاص به بعضى از يهود نداشت، بلکه همه يهود آن را منکر بودند، مى گوييم درست است و ليکن بعضى از يهود بدون فرح و خوشحالى از نزول قرآن، آن دسته از آيات را انکار مى کردند، و بقيه يهود هم خوشحال بودند و هم آن دسته را انکار مى کردند. آن گاه براى اثبات اين معنا

---

(۱) (اى رسول ما به امت) بگو روش من و پيروانم همين است که خلق را با بينايى و بصيرت به خدا دعوت کنيم و خدا منزه است و من از کافران نيستم. سوره يوسف، آيه ۱۰۸.

(۲) تفسير القرطبى، ج ۹، ص ۳۲۶، ط بيروت.

کلام را طولانى کرده اند.

و از بعضى از مفسرين نقل شده

که گفته اند: منظور از موصول" الذین" عموم مسلمین، و منظور از" احزاب" یهود و نصاری و مجوس است. باز از بعضی دیگر نقل شده که گفته اند در جمله" وَ إِلَيْهِ مَآبِ" تقدیر" و الیه مآبی و مآبکم" است.

و لیکن این اقوال هیچ دلیلی از ظاهر لفظ آیه ندارند، و فائده ای هم در تعقیب آنها و پاسخ از آنها نیست.

" وَ كَذلِكَ أَنْزَلْناهُ حُكْماً عَرَبِيًّا وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ بَعْدَ ما جاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ما لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا واقٍ".

اشاره" کذلک" به کتابیست که در آیه قبلی بود، و مقصود از آن جنس و عموم کتابهای نازل شده بر انبیاء گذشته است، مانند تورات و انجیل.

و منظور از" حکم" قضاء و فرمان است، چون شان کتابی که از آسمان نازل شود همین است. هم چنان که در آیه دیگر فرموده:" وَ أَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ" «۱» پس کتاب از یک نظر حکم الهی است، و از یک نظر حاکم میان مردم است، و این است معنای" حکم" نه حکمت که بعضی گفته اند.

کلمه" عربیا" صفت است برای حکم، و اشاره است به اینکه اگر کتاب را به زبان عربی که زبان رسول خدا (ص) است نازل فرموده برای این بوده که سنت او بر این جاری شده که هر پیغمبری را به زبان قوم خودش بفرستد، و در این باره فرموده:" وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسانِ قَوْمِهِ" «۲» و این معنا پوشیده نیست که خود شاهد است بر اینکه مراد از اهل کتابی که در آیه قبلی آمده یهود و نصاری است، و اصولا روی سخن

در این آیات به ایشان است هم چنان که آیات سابق متعرض حال مشرکین بود.

[نهی شدن پیامبر (صلّی الله علیه وآله) از پیروی خواسته های اهل کتاب

بنـا بر این منظور از جمله" وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ ..." نهی از پیروی خواسته هـای اهـل کتاب است، که نه تنها در این آیه بلکه بارهـا در قرآن کریـم از آن نهی فرمـوده، و عمـده جهـت آن این است که اهـل کتـاب از پیش خـود معجزاتی دلبخـواه غیر از معجزه قرآن پیشـنهاد می کردنـد، هم چنان که مشـرکین از آن حضـرت معجزاتی طلب می نمودنـد. علاوه بر اینکه اهل کتاب نسخ ___________

(۱) و با ایشان کتاب را بحق فرستاد تا حکم کند میان مردم، در آنچه اختلاف می کنند. سوره بقره آیه ۲۱۳.

(۲) و مـــا هیـــچ پیغمـــبری نفرســـتادیم مگر بـــه زبـــان قـــومش. ســـوره ابراهیـــم، آیـــه ۴.

احکام را محال می پنداشـتند، و انتظار داشـتند رسول خدا (ص) پیرو احکام دینی ایشان باشد. این دو جهت و مخصوصا جهت اولی عمده جهتی بود که ایشان را به این طمع وامی داشت.

بنـا بر این معنای آیه چنین می شود: هم چنان که بر اهل کتاب (یهود و نصاری) کتاب نازل کردیم، بر تو نیز این قرآن را نازل کردیم، بزبان خودت، و در حالی که مشتمل بر حکم الهی، و یا در حالی که حاکم بین مردم است، و تو اگر خواسته های اهل کتاب را پیروی کنی، و مانند ایشان طمع بداری که بغیر قرآن آیت دیگری بر تو نازل شود، و یا با ایشان مداهنه نموده، به پاره ای از احکام منسوخه و یا تحریف شده ایشان تمایل کنی، ما تو را به عقوبت می گیریم،

و در آن وقت است که بغیر خـدا دادرسـی نخواهی داشت و کسـی تو را از عـذاب خدا نجات نتواند داد. بنا بر این مخاطب در این آیه تنها رسول خدا (ص) است، نه امت، آن چنان که بعضی خیال کرده اند.

[انبیاء (علیهم السلام) در آوردن آیه و معجزه دارای اختیار و استقلال نبوده اند]

" وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا رُسُلًا مِنْ قَبْلِکَ وَ جَعَلْنا لَهُمْ أَزْواجاً وَ ذُرِّیَّةً وَ ما کانَ لِرَسُولٍ أَنْ یَأْتِیَ بِآیَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ لِکُلِّ أَجَلٍ کِتابٌ ".

بعـد از آنکه رسول خـدا (ص) را از پیروی اهل کتاب نهی فرمود: اینک حقیقت حال را به وی تذکر می دهد، و او را از چنین طمعی مایوس ساخته، وادار می کند که بر خدا توکل نموده، در امورش به او بازگشت نماید.

و آن حقیقت این است که سـنت خدا بر این جریان یافته که انبیاء (ع) از جنس خود بشـر باشـند، و اصولا مساله ارسال رسل از طریق متعـارف و مـالوف صورت گیرد، نه اینکه انبیـاء مالـک غیب عالم و اختیاردار چیزی از مختصات آن باشـند، مثلا دارای یـک قوه غیـبیه باشـند که بـا داشـتن آن هر چه بخواهنـد بکننـد. قـادر علی الاطلاـق باشـند و در نـتیجه هر آیه و معجزه ای که بخواهند و یا از ایشان طلب کنند بیاورند، بلکه ایشان مانند سایر مردم هستند و هیچ اختیاری از خود ندارند، و همه امور بدست خداست.

او است که اگر بخواهد آیه و معجزه می فرسـتد، و البته وقتی می فرستد که حکمت الهی اش اقتضاء بکند، و اینطور نیست که همه اوقات در مصلحت و حکمت برابر باشند، و گرنه حکمت باطل گشته، نظام خلقت مختل می گردد، بلکه برای هر

زمانی حکمتی است مناسب آن، و حکمی است مساعد آن، و بهمین جهت برای هر وقتی یک آیه مناسب است.

این است آن حقیقتی که گفتیم جمله" وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَ جَعَلْنا لَهُمْ أَزْواجاً وَ ذُرِّيَّةً" بدان اشاره می کند. و جمله" وَ ما كانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ" هم اشاره به آن

مطلبی است که گفتیم انبیاء قدرت غیبیه نداشته، در آنچه که می خواهند مستقل نیستند و تنها، کاری را می توانند بکنند که اذن خداوند یاورشان باشد.

و معنای اینکه فرمود:" لِكُلِّ أَجَلٍ كِتابٌ" این است: برای هر زمانی حکمی است رانده شده و مخصوص آن زمان که این نیز اشاره است بهمان مطلبی که استثناء" إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ" و مساله سنت جاری خدا و تقدیرات او بدان اشاره داشت.

پس خدای سبحان است که هر چه بخواهد نازل می کند و بهر چه بخواهد اذن می دهد، و لیکن همو در هر وقت و هر آیتی را نازل نمی کند و بدان اذن نمی دهد، زیرا برای هر وقتی کتابی است که او نوشته و به جز آنچه در آن نوشته واقع نمی شود.

از آنچه گذشت برمی آید که تفسیری که بعضی «۱» کرده و گفته اند:" جمله" لِكُلِّ أَجَلٍ كِتابٌ" از باب قلب است، و اصل آن" لکل کتاب اجل" بوده، یعنی برای هر کتابی عمری معین و وقتی مخصوص است که در آن وقت نازلش می کند و مردم باید بر طبقش عمل کنند، پس برای تورات وقتی، و برای انجیل مدتی، و برای قرآن سرآمدی معین است" تفسیر صحیح و قابل اعتناء نیست.

" يَمْحُوا اللَّهُ ما يَشاءُ وَ يُثْبِتُ وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْكِتابِ".

" محو"

هر چیز به معنـای از بین بردن آثـار آنست، وقتی گفته می شود من نوشـته را محو کردم، معنایش این است که خطوط و نقشـه هـای آن را از بین بردم. و معنای اینکه در آیه ۲۴ سوره شوری فرمود:" وَ یَمْحُ اللّهُ الْباطِلَ وَ یُحِقُّ الْحَقَّ بِکَلِماتِهِ" این است که خداونـد آثـار باطل را از بین می برد، هم چنان که فرموده:" فَأَمَّا الزَّبَدُ فَیَذْهَبُ جُفاءً ..."، و نیز فرموده:" وَ جَعَلْنَا اللَّیْلَ وَ النَّهارَ آیَتَیْنِ فَمَحَوْنا آیَهَ اللَّیْلِ وَ جَعَلْنا آیَهَ النَّهارِ مُبْصِرَهً" «۲»، یعنی اثر بیناکننـدگی را از شب گرفتیم. پس معنای محو قریب به معنای نسخ است. وقتی گفته می شود:" نسخت الشمس الظل" معنایش این است که آفتاب سایه و اثر آن را از بین برد.

در آیه شـریفه در مقابـل محو، لغت اثبـات آمـده، چون اثبـات به معنـای بر جا گذاشـتن هر چیزیست به طوری که از آنجایش تکـان نخورد و نلغزد، مثلاـ وقتی گفته می شود:" اثبت الوتـد فی الاـرض"، معنـایش این است که من میـخ را در زمین محکم کوبیدم آن چنان که دیگر کنده

(۱) تفسیر القرطبی، ج ۹، ص ۳۲۸، ط بیروت.

(۲) مـا شب و روز را آیـتی قرار دادیم، پس آثـار شب را محـو نموده، آیت روز را که بینـا کننـده (بیننـدگان است) بیـاوردیم. سـوره اسـری، آیـه ۱۲.

نشود و تکـان نخورد. بنـا بر این نقطه مقابـل اثبـات محو است که به معنـای ازاله آثار چیزیست بعـد از آنکه اثبات و جایگزین شده باشد، و لیکن بیشتر در نوشته استعمال می شود.

[مراد از اینکه خدای تعالی در هر وقت و مدتی کتاب و حکم قضایی دارد، محو و اثبات

می کند و ام الکتاب نزد او است

و اینکه جمله" یَمْحُوا اللَّهُ ما یَشاءُ وَ یُثْبِتُ" از یک طرف متصل شده به جمله" لِکُلِّ أَجَلٍ کِتابٌ" و از طرف دیگر متصل است به جمله" وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْکِتابِ" قهرا ظهور در این یافته که منظور از محو کتاب و اثبات آن، در زمانهای معین است، پس کتابی که خداوند در یک زمانی اثبات کرده، اگر بخواهد در زمانهای بعد آن را محو می کند و کتاب دیگری اثبات می نماید. پس خدای سبحان لا یزال کتابی را اثبات و کتاب دیگری را محو می سازد.

بنا بر این اگر ما نوشته های کتاب را عبارت بدانیم از آیت و معجزه و نشان دهنده اسماء و صفات خداوندی، و در نظر بگیریم که وجود هر چیزی آیت خداست، در این صورت صحیح است بگوییم خداوند لا یزال و همواره و در هر آن مشغول محو آیتی و اثبات آیتی دیگر است، هم چنان که خودش فرموده:" ما نَنْسَخْ مِنْ آیَةٍ أَوْ نُنْسِها نَأْتِ بِخَیْرٍ مِنْها أَوْ مِثْلِها" «۱» و نیز فرموده:

" وَ إِذا بَدَّلْنا آیَةً مَکانَ آیَةٍ" «۲».

پس اینکه فرمود:" یَمْحُوا اللَّهُ ما یَشاءُ وَ یُثْبِتُ" با در نظر داشتن اینکه مطلق است و قیدی بدان نخورده نسبت به جمله" لِکُلِّ أَجَلٍ کِتابٌ" معنای تعلیل را افاده می کند، و معنایش این می شود: برای هر وقتی کتاب مخصوصی است، پس کتابها به اختلاف اوقات مختلف می شوند، و چون خدای سبحان در کتابی که بخواهد تصرف نموده، آن را محو می کند، کتاب دیگری به جایش اثبات می نماید، پس اختلاف کتابها به اختلاف اوقات ناشی از اختلاف تصرفات الهی است، نه اینکه از ناحیه

خود آنها باشد که هر وقتی کتابی داشته باشد که بهیچ وجه قابل تغییر نباشد، بلکه خدای سبحان است که آن را تغییر داده، کتاب دیگری به جایش اثبات می نماید.

و اینکه فرمود:" وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْكِتابِ" معنایش این است که نزد خدا اصل کتاب و ریشه آن وجود دارد، چون کلمه" ام" به معنای اصل هر چیز است که از آن ناشی گشته و بدان باز می گردد.

---

(۱) هیچ آیتی را نسخ نمی کنیم و یا از یادها نمی بریم مگر آنکه آیتی مانند آن و یا بهتر از آن می آوریم. سوره بقره، آیه ۱۰۶.

(۲) و چون آیتی را به آیتی تبدیل کنیم سوره نحل، آیه ۱۰۱.

این جمله توهمی را که ممکن است به ذهن کسی برسد دفع نموده، حقیقت امر را بیان می کند، چه اختلاف حال کتاب و محو و اثبات آن و دگرگون شدن احکام نوشته شده و قضاء رانده شده در آن، چه بسا آدمی را به این توهم وادارد که قضایا و امور عالم نزد خدای سبحان هم وضع ثابتی نداشته، حکم او هم تابع علل و عوامل خارجی است، عینا مانند احکام ما آدمیان و صاحبان شعور، و یا به توهم بیندازد که اصلا احکام الهی گزاف و بیهوده است، و نه خودش به حسب ذات تعین دارد، و نه چیزی از خارج در تعین آن اثر می کند.

هم چنان که چه بسا صاحبان عقل بسیط و ساده لوحان توهم کرده اند که خدایی که ملک- بکسر لام- مطلق است، سلطنتش مطلق، و هر چه بخواهد می کند، و با آزادی مطلق و بدون رعایت هیچ قید و شرطی، و هیچ طریقه و نظامی

هر عملی که بخواهـد انجام می دهـد، و با این حال دیگر نمی توان صورتی ثابت و نظامی معین برای افعال و قضایای او تصور نمود. در حالی که (بر خلاف این توهم) خودش فرموده:" ما یُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَیَّ " «۱» و نیز فرموده:" وَ کُلُّ شَیْ ءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدارٍ " «۲» و همچنین آیاتی دیگر.

در جمله مورد بحث این توهم را دفع نموده و فرموده:" وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْکِتابِ "، یعنی اصل و ریشه عموم کتابها و آن امر ثابتی که این کتاب های دستخوش محو و اثبات بدان بازگشت می کنند، همانا نزد اوست. و آن اصل مانند این شاخه ها دستخوش محو و اثبات نمی شود، و اگر آن هم دستخوش محو و اثبات می شـد دیگر معنا نـداشت که اصل کتابها خوانده شود، بلکه آن هم مانند اینها بود، و اگر این کتابها اصلی نمی داشت محو و اثبات آنها بخاطر یکی از دو جهت بود:

یا بخاطر این بود که عوامل خارجی اقتضاء محو یکی و اثبات یکی دیگر را داشت و در محو و اثبات آنها اثر می گذاشت، که در این صـورت خـدای تعـالی مقهور و مغلوب عوامـل و اسـباب خـارجی می شـد، عینـا ماننـد مـا ممکنـات که محکوم عوامل خارجی هستیم، و این غلط است، زیرا به حکم" لا مُعَقِّبَ لِحُکْمِهِ" خداوند محکوم چیزی نمی شود.

و یـا بخـاطر این می بود که اصولا کارهای او تابع هیـچ نظامی نبوده بلکه گزافی صورت می گیرد. این نیز صـحیح نیست، زیرا گزاف بودن مسـتلزم اختلاـل نظام خلقت و تـدبیر عام و واحـدی است که موجودات را به هم مربوط می سازد، و ساحت ذات خداوندی بزرگتر و منزه تر از

---

(۱) گفتار نزد من دگرگونه نمی شود. سوره ق، آیه ۲۹.

(۲)

این معنا است، هم چنان که فرموده:" وَ ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما لاعِبِينَ ما خَلَقْناهُما إِلَّا بِالْحَقِّ " «۱».

پس خلاصه مضمون آیه این می شود که: خدای سبحان در هر وقت و مدتی کتاب و حکم و قضایی دارد، و از این نوشته ها هر کدام را بخواهد محو و هر کدام را بخواهد اثبات می کند. یعنی قضایی که برای مدتی رانده تغییر می دهد، و در وقت دیگر به جای آن، قضای دیگری می راند، و لیکن در عین حال برای همیشه قضایی لا یتغیر و غیر قابل محو و اثبات هم دارد، و این قضاء لا- یتغیر اصلی است که همه قضاهای دیگر از آن منشا می گیرند، و محو و اثبات آنها نیز بر حسب اقتضای آن قضاء است.

[نکاتی که در باره محو و اثبات قضایا و احکام الهی، از آیه:" يَمْحُوا اللَّهُ ما يَشاءُ وَ يُثْبِتُ " استفاده می شود]

بنا بر این از آیه شریفه چند نکته روشن می گردد:

اول اینکه حکم محو و اثبات حکمی است عمومی که تمامی حوادثی که به حدود زمان و اجل محدود می شود- و بعبارت دیگر تمامی موجوداتی که در آسمانها و زمین و ما بین آن دو است- دستخوش آن می گردند، هم چنان که فرموده:" ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما إِلَّا بِالْحَقِّ وَ أَجَلٍ مُسَمًّى " «۲».

و این نکته از اینجا استفاده می شود که در آیه شریفه به طور اطلاق فرموده:" خداوند هر چه را بخواهد محو می کند و هر چه را بخواهد اثبات می نماید"، و صرف اینکه مورد آیه مساله نبوت است

باعث نمی شود که ما از اطلاق آن صرفنظر نموده، عمومیت آن را تخصیص بزنیم، زیرا مورد مخصص نیست. از همین جا فساد گفتار کسانی که آیه را به معنای خاصی گرفته اند معلوم می شود. آری، بعضی «۳» گفته اند: محو و اثبات همان نسخ احکام است. عده ای «۴» دیگر گفته اند:

محو و یا اثبات مباحاتی است که در نامه اعمال نوشته شده که اگر خدا بخواهد آنها را محو نموده، به جای آن اطاعت و یا معصیت می نویسد، تا عمل صاحبش بی جزاء نباشد. عده سوم گفته اند: محو گناهان مؤمنین و اثبات گناهان کفار است که خداوند با آنان به فضل خود، و با اینان به عقوبت خود معامله می کند. و عده «۵» دیگر گفته اند: مربوط به محنت ها و مصائب و

---

(۱) ما آسمانها و زمین و ما بین آن دو را به منظور لعب و به لغو نیافریدیم، و آنها را جز به حق خلق نکردیم. سوره دخان، آیه ۳۸ و ۳۹.

(۲) آسمانها و زمین و آنچه که در آنها است جز بحق و اجلی معلوم نیافریدیم. سوره احقاف، آیه ۳.

(۳ و ۴) روح المعانی، ج ۱۳، ص ۱۶۹، ط بیروت.

(۵) تفسیر الکبیر، ج ۱۱، ص ۶۴، ط بیروت.

تنگی معیشت و امثال آن از اموری است که دعا و صدقه در تغییر آنها دخالت و اثر دارد. بعضی دیگر گفته اند" محو" همان از بین بردن گناهان است، نه توبه، و" اثبات" تبدیل سیئات است به حسنات. عده ای گفته اند «۱»: محو نسلهای پیش، و اثبات نسلهای بعد است. و بعضی «۲» گفته اند مقصود محو ماه و اثبات آفتاب است، که آیت شب را محو نموده، روز را

که وسیله بینایی است اثبات می کند. و بعضی «۳» گفته اند: محو دنیا، و اثبات آخرت است. عده ای «۴» گفته اند: راجع به ارواح است که خداوند در حال خواب آنها را می گیرد، هر کدام را که بخواهد رها می کند و هر کدام را بخواهد نگه می دارد. قول دیگر اینکه راجع به اجلهای نوشته شده در شب قدر است که هر کدام را بخواهد بهمان حال باقی می گذارد و هر کدام را بخواهد تغییر می دهد.

این اقوال و امثال آن اقوالی است که در خود آیه دلیلی بر آنها نیست تا آیه را به آن معانی تخصیص دهیم، و بدون هیچ تردیدی آیه اطلاق دارد. علاوه بر اینکه مشاهدات خود ما نیز به ضرورت و بداهت شاهد و مطابق آنست، زیرا ما می بینیم که مساله دگرگونی و تحول در تمامی اطراف عالم جریان داشته، هیچ موجودی وقتی در دو زمان مقایسه شود به یک حالت باقی نمی ماند، و حتما دستخوش تغییر و تحول شده، حالا یا ذاتش متحول شده، و یا صفاتش، و یا اعمالش. و در عین حال وقتی فی حد ذاته و بر حسب وقوعش اعتبار شود می بینیم ثابت مانده، و تغییر نیافته، چون هیچ چیز از آن حالی که بر آن حال واقع شده تغییر نمی پذیرد.

پس برای تمامی موجودات دیده شده دو جهت است، یک جهت تغیر که از این جهت دستخوش مرگ و زندگی، و زوال و بقاء، و انواع دگرگونیها می شود، و یک جهت ثبات که از آن جهت بهیچ وجه دگرگونی نمی پذیرد. حال، این دو جهت، یا همان کتاب محو و اثبات و ام الکتاب است، و یا دو چیز دیگریست که

از آثار آن دو کتاب و متفرع بر آنها است. به هر حال، آیه شریفه قابل تطبیق بر این دو جهت هست، و در نتیجه شامل تمامی موجودات می گردد.

نکته دوم اینکه خدای سبحان در هر چیزی قضاء و قدری ثابت دارد که قابل تغییر نیست، و همین خود دلیل فساد گفتار کسانی است که گفته اند: هر قضایی قابل تغییر است و آن گاه استدلال کرده اند به روایات و دعاهای متفرق که دلالت دارد بر اینکه دعاء و صدقه مقدرات سوء را دفع می کند، مانند دعائی که از ائمه (ع) و از بعضی صحابه روایت شده که گفته اند:" پروردگارا اگر اسم مرا در زمره اشقیاء نوشته ای از آنجا محو کن، و در زمره سعداء بنویس"، و همچنین نظایر این مضمون. ولی باید بدانید که این راجع به مقدرات غیر

(۱ و ۲ و ۳ و ۴) روح المعانی، ج ۱۳، ص ۱۶۹، ط بیروت.

حتمی است که ما نیز منکر آن نیستیم.

نکته سوم اینکه قضاء دو قسم است، یکی قابل تغییر و یکی غیر قابل تغییر- که ان شاء اللَّه در آینده نزدیکی راجع به این مطلب بحث خواهد شد.

" وَ إِنْ ما نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِی نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّما عَلَيْكَ الْبَلاغُ وَ عَلَيْنَا الْحِسابُ".

کلمه" ان ما" ترکیب یافته از دو جمله:" ان" شرطیه و" ما" ی زائده مفید تاکید است، دلیل زائده و تاکید بودن آن این است که در آخر فعل بعدیش نون تاکید آمده.

این آیه وظیفه ای را که به عهده رسول خدا (ص) است روشن می سازد، و آن این است که تنها سرگرم کار انذار و تبلیغ باشد، و به هیچ وجه

توجهی به هواها و خواسته کفار نکند، و مانند ایشان آرزوی رسیدن آیتی که اقتراح کرده اند نکند، حتی منتظر اثر تبلیغات خود و یا نزول عذاب بر آنان نیز نباشد.

و این آیه دلالت دارد بر اینکه حساب الهی همانطور که در آخرت برقرار می شود در دنیا نیز برقرار است.

[معنای آیه شریفه:" أَ وَ لَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُها مِنْ أَطْرافِها"]

" أَ وَ لَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُها مِنْ أَطْرافِها".

این کلام به منظور عبرت آمده. بعد از آنکه آنان را به هلاکت تهدید کرده بعبرت از سرنوشت گذشتگان وادار می نماید، و از آن استفاده می شود که پرداختن به زمین و کم نمودن از اطراف آن، کنایه است از کشتن و هلاک کردن اهل آن، و بنا بر این آیه شریفه از نظر مضمون، نظیر آیه ایست که می فرماید:" بَلْ مَتَّعْنا هؤُلاءِ وَ آباءَهُمْ حَتَّى طالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ أَ فَلا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُها مِنْ أَطْرافِها أَ فَهُمُ الْغالِبُونَ" «۱».

و اینکه بعضی «۲» گفته اند: مراد این است که" مگر اهل مکه نمی بینند که ما به سرزمین ایشان پرداختیم، و یکی پس از دیگری قراء و قصبات ایشان را از ایشان گرفته و برای مسلمانان فتح کردیم و چطور نمی ترسند که به شهرهای ایشان بپردازیم، و از ایشان انتقام بگیریم" صحیح نیست، زیرا این سوره مکی است، و وقتی نازل شده که هیچ فتحی نصیب مسلمانان نشده بود، زیرا فتوحات مسلمین بعد از هجرت شروع شد. علاوه بر اینکه آیات مورد

---

(۱) بلکه ما ایشان و پدرانشان را بهره ور کردیم، تا آنکه عمرشان زیاد شد، (و آن گاه منقرضشان ساختیم) آیا هنوز هم نمی بینید که ما به

زمین می پردازیم، و از اطرافش ناقص می کنیم، آیا باز هم ایشان غالبند. سوره انبیاء، آیه ۴۴.

(۲) مجمـــــــــــــع البیـــــــــــــان، ج ۴، جزء ۱۳، ص ۱۹۰، ط بیروت.

بحث و تهدید آن ناظر به هلاکت آنان در جنگ بدر و احد و امثال آنست که بعدها اتفاق افتاد نه به فتح مکه.

" وَ اللَّهُ یَحْکُمُ لا مُعَقِّبَ لِحُکْمِهِ وَ هُوَ سَرِیعُ الْحِسابِ"- مقصود از این جمله این است که غلبه از خدای سبحان است، اوست که حکم می کند و در قبال حکمش حکم احدی نفوذ ندارد، و در نتیجه نمی تواند از حکم او جلوگیری کند. آری، خدای سبحان هر عملی را به مجرد وقوعش حساب می کند، بدون اینکه فاصله دهد تا دیگران بتوانند در آن تصرف نموده و اخلال کنند. پس جمله" وَ اللَّهُ یَحْکُمُ ..." در معنای جمله" أَ فَهُمُ الْغالِبُونَ" است که در ذیل آیه سوره انبیاء گذشت.

" وَ قَدْ مَکَرَ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَکْرُ جَمِیعاً ...".

یعنی کسانی هم که قبل از ایشان بودند مکر کردند و لیکن مکرشان سودی به ایشان نبخشید و نتوانستند ما را از اینکه به زمین بپردازیم و از اطرافش بکاهیم مانع شوند، پس تنها خدای سبحان مالك مکر و همه آن است، و مکر هر کس را به صاحبش برمی گرداند.

" یَعْلَمُ ما تَکْسِبُ کُلُّ نَفْسٍ"- این جمله در مقام تعلیل مالکیت خدای تعالی نسبت به همه مکرها است. به این بیان که مکر وقتی صورت می گیرد که طرف یعنی شخص مکر شده از نقشه مکر کننده بی خبر باشد، و گرنه اگر بداند که چه نقشه ای برایش ریخته شده در صدد بر می آید نقشه او را خنثی

بسازد.

" وَ سَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ "- اين جمله حجت را تمام نموده، ادعا مى كند كه مساله انتهاى امور به عواقبش از مسائل ضرورى و بديهى است كه در هيچ موردى تخلف نمى پذيرد، و بطور كلى هر امرى به عاقبتش منتهى مى گردد. و كفار به زودى خواهند ديد كه سرانجام نيك از آن كيست، بنا بر اين هيچ حاجتى نيست به اينكه براى فهماندن اين حقيقت استدلال را تعقيب نموده، طولانى كنيم.

بحث روايتى [رواياتى در مورد محو و اثبات احكام و قضاياى الهى در ذيل " يَمْحُوا اللَّهُ ما يَشاءُ وَ يُثْبِتُ "]

در الدر المنثور است كه ابن شيبه، ابن جرير، ابن منذر و ابن ابى حاتم از مجاهد روايت كرده اند كه گفته است: وقتى آيه " وَ ما كانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ " نازل شد مشركين قريش گفتند: اى محمد گمان نمى كنيم كه كارى از تو ساخته باشد، و به حكم اين آيه خداوند سرنوشت ما را و همه كس را تعيين كرده، (خلاصه خدا ما را چنين كرده، كه بر مسلك

خود باقى باشيم) خداوند در پاسخشان اين آيه را فرستاد كه: و تهديدشان كرد به اينكه هر پيشامدى را كه بخواهيم براى او پيش مى آوريم «۱».

مؤلف: بيان آيه شريفه آن طور كه در سابق گفتيم اجنبى از مضمون اين روايت است، علاوه بر اينكه در ذيل روايت آمده كه خداوند هر چه را كه از ارزاق و مصائب و هر چيز ديگرى كه براى بندگانش مقدر كرده باشد، مى تواند بر همان تقديرش باقى بگذارد، و مى تواند آن را محو كند. و در روايت ديگر از جابر نقل شده كه رسول

خدا (ص) در ذیل جمله مورد بحث فرموده" خداوند از رزق مردم یکی را محو و یکی را زیاد می کند، و همچنین از اجلها و عمرها یکی را محو و یکی را زیاد می کند" و حال آنکه آیه شریفه عمومیت دارد، ناگزیر باید بگوییم مساله محو و اثبات ارزاق و آجال از باب مثال است.

و نیز در همان کتاب است که ابن مردویه، از ابن عباس روایت کرده که شخصی از رسول خدا (ص) از معنای آیه" یَمْحُوا اللَّهُ ما یَشاءُ وَ یُثْبِتُ" سؤال کرد، حضرت فرمود: این در شب قدر و مربوط به فراز و نشیب محو و اثبات زندگانی و ارزاق بندگان است، و اما حیات و مرگ و شقاوت و سعادت، دستخوش، تغییر نشده از آنچه تقدیر است زوال نمی پذیرد «۲».

مؤلف: این روایت علاوه بر اینکه معارض روایات بسیار زیادی است که از رسول خدا (ص) و ائمه اطهار (ع) و صحابه وارد شده، با اطلاق آیه نیز معارض است، و با دلیل عقلی هم سازگاری ندارد. نظیر آن از ابن عمر از رسول خدا (ص) نیز وارد شده که در ذیل آیه مذکور فرموده:" مگر شقاوت و سعادت و حیات و موت، که قابل محو و اثبات نیست".

و نیز در همان کتابست که ابن مردویه و ابن عساکر از علی (ع) روایت کرده اند که فرمود: از رسول خدا (ص) از این آیه پرسش نمودم حضرت فرمود:

دیدگانت را با تفسیر آن روشن می کنم، و دیدگان امتم را که بعد از من می آیند با تفسیر آن روشن می سازم، و آن این است که صدقه در صورتی که با شرائطش انجام شود، و احسان

به پدر و مادر و به طور کلی کار نیک کردن، شقاوت را به سعادت مبدل نموده عمر را طولانی، و از پیشامدهای بد جلوگیری می کند «۳».

---

(۱) الدر المنثور، ج ۴، ص ۶۵ ط بیروت.

(۲) الدر المنثور، ج ۴، ص ۶۶، ط بیروت.

(۳) الـــــــــــــــــــدر المنثـــــــــــــــــــــــــور، ج ۴، ص ۶۶.

مؤلف: این روایت بیش از ذکر پاره ای از مصادیق چیز دیگری ندارد.

و در کافی به سند خود از هشام بن سالم و حفص بن بختری و غیر آن دو، از امام صادق (ع) روایت کرده که در ذیل آیه "یَمْحُوا اللَّهُ ما یَشاءُ وَ یُثْبِتُ" فرموده: و آیا جز این است که چیزی که ثابت است محو می شود، و چیزی که محو و نابود است اثبات می گردد «۱».

مؤلف: این روایت را عیاشی هم در تفسیر خود از جمیل از آن جناب نقل کرده «۲».

و در تفسیر عیاشی از فضیل بن یسار روایت آورده که گفت: من از حضرت ابی جعفر (ع) شنیدم که می فرمود: پاره ای از امور، اموری حتمی هستند که ناگزیر واقع می شوند، و پاره ای دیگر اموری مشروط و موقوفند که خداوند هر کدام را بخواهد پیش می اندازد و یا محو می کند و یا اثبات می نماید، و هیچکس از این امور اطلاع ندارد. و اما آنچه که به وسیله انبیاء خبر داده ناگزیر واقع خواهد شد، چون خداوند راضی نیست که خود و یا ملائکه و یا انبیایش تکذیب شوند «۳».

مؤلف: این روایت در همان کتاب به طریق دیگری نیز آورده شده. «۴» صاحب کافی هم آن را به سند خود از فضیل از آن حضرت نقل کرده است «۵».

و در همان کتاب

از زراره از حضرت ابی جعفر (ع) روایت کرده که فرمود: علی بن الحسین همواره می گفت: اگر آیه ای از کتاب خدا نبود هر آینه شما را به آنچه که بوده و آنچه که تا قیامت خواهد شد خبر می دادم پرسیدم کدام آیه؟ فرمود: آیه" یَمْحُوا اللَّهُ ما یَشاءُ وَ یُثْبِتُ وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْکِتابِ " «۶».

مؤلف: معنای این حدیث این است که از آیه شریفه برمی آید که خدا خواسته است خلائقش با جهل به حوادث آینده زندگی کنند، تا به ضروریات زندگی خود قیام نمایند، چون اگر عالم باشند هدایت اسباب عادی را نمی پذیرند، و دو اصل اساسی زندگی که همان خوف و رجاء است از اعتبار می افتد. آری، اگر حوادث آینده بطور کامل برای آنان هویدا و مکشوف شود، این غرض الهی که ادامه زندگی عادی بشر است فاسد می شود. و همین جهت باعث

(۱) اصول کافی، ج ۱، ص ۱۴۶، ح ۲، ط بیروت.

(۲) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۱۵، ح ۶۰.

(۳) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۱۷، ح ۶۵.

(۴) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۱۷، ح ۶۵.

(۵) اصول کافی، ج ۱، ص ۱۴۷ ط تهران.

(۶) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۱۵ ح ۵۹.

شده است که امام از آینده خبر ندهد، نه اینکه اگر خبر می داد خداوند با محو و اثبات و بداء خود، او را تکذیب نموده، خلاف آنچه را که او خبر داده بود پدید می آورد، چون آن جناب از این جهت در امن بود. بنا بر این تعارضی میان این روایت و روایات قبلی نیست.

[روایاتی در مورد" بداء" و توضیحی در مورد اینکه حصول بداء مستلزم تغیر علم

خدای تعالی نیست

و در همان کتاب از فضیل بن یسار از امام صادق (ع) روایت کرده که فرمود:

خدای تبارك و تعالی کتابی نوشته که در آن تمامی آنچه بوده و خواهد بود ثبت شده، و آن را پیش روی خود نهاده، هر چه را بخواهد جلو می اندازد و هر چه را بخواهد تاخیر می اندازد، هر چه را بخواهد محو و هر چه را بخواهد اثبات می نماید، هر چه را که او بخواهد موجود می شود، هر چیز را نخواهد نمی شود «۱».

باز در همان کتاب از ابن سنان از ابی عبد اللّه (ع) روایت کرده که فرمود:

خداوند هر حادثه ای را که بخواهد جلو می اندازد و هر چه را بخواهد تاخیر می اندازد، هر چه را بخواهد محو و هر چه را بخواهد اثبات می کند، و نزد اوست ام الکتاب. و نیز فرمود: هر چه را که خدا بخواهد قبل از اینکه ایجادش کند در علمش موجود است، و هیچ چیزی برای او پیش نمی آید مگر آنکه قبلا در علمش موجود بوده برای او چیزی بدون اطلاع و علم پیش نمی آید «۲».

مؤلف: روایات در باب بداء از ائمه (ع) بسیار زیاد وارد شده، و با کثرتی که دارد دیگر نباید به گفته آنها که گفته اند: خبر بداء خبر واحد است اعتناء نمود.

و این روایت بطوری که ملاحظه می فرمائید بداء به معنای علم بعد از جهل را نفی می کند، و از نظر این روایات علم خدای تعالی که عین ذات اوست مانند علم ما مبدل به جهل نمی شود، بلکه بداء، به معنای ظهور امری است از ناحیه خدای تعالی بعد از آنکه ظاهر مخالف آن بود. پس بداء عبارت

است از محو اول و اثبات ثانی و خدای سبحان عالم به هر دو است.

و این حقیقتی است که هیچ صاحب عقلی نمی تواند انکارش کند، برای اینکه برای امور و حوادث دو وجود پیش بینی و تصور می شود: یک وجود به حسب اقتضای اسباب ناقص از قبیل شرط و یا علت و یا مانعی است که قابل تخلف است، و یک وجود دیگری بر حسب اقتضای اسباب و علل تامه آن که این وجود بر خلاف وجود اول وجودیست ثابت و غیر مشروط و غیر متخلف.

و آن دو کتابی که آیه مورد بحث معرفی می کند، یعنی کتاب محو و اثبات و کتاب

(۱) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۱۶، ح ۶۴.

(۲) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۱۸، ح ۷۱.

ام الکتاب، یا عبارتند از همین دو مرحله از وجود، و یا مبدء آن دو. هر چه باشد این مساله که امری و یا اراده ای از ناحیه خدای تعالی ظاهر گردد که خلاف آن توقع می رفت، مساله ایست واضح که جای هیچگونه تردید در آن نیست.

و آنچه ما به نظرمان می رسد این است که نزاع در ثبوت بداء- هم چنان که از احادیث ائمه اهل بیت (ع) برمی آید- و نفی آن، هم چنان که دیگران معتقدند، نزاعی است لفظی که با کمی دقت خود به خود از بین می رود. و به همین جهت بود که ما در این کتاب بحث جداگانه ای اختصاص به این مساله ندادیم، با اینکه روش ما این بود که برای هر مساله علمی بحثی اختصاص دهیم.

دلیل ما بر اینکه نزاع در بداء نزاع لفظی است، این است که آنهایی که منکر

آنند، چنین استدلال می کنند که قول به بداء مستلزم تغیر علم خداست، و حال آنکه این استلزام در بداء ما آدمیان است، و در ما است که مستلزم تغیر علم است، و اما بداء به آن معنایی که در روایات آمده مستلزم چنین اشکالی نیست.

و در الدر المنثور است که حاکم از ابی درداء نقل کرده که گفت: رسول خدا (ص) آیه را به صورت" یَمْحُوا اللَّهُ ما یَشاءُ وَ یُثْبِتُ"- بدون تشدید باء- قرائت می کرد «۱».

[چند روایت در مورد اینکه:" أَنَّا نَأْتِی الْأَرْضَ نَنْقُصُها مِنْ أَطْرافِها" اشاره به مرگ علماء و اخیار است

و همو آورده که ابن مردویه از ابی هریره روایت کرده که گفت: رسول خدا (ص) در تفسیر جمله" نَنْقُصُها مِنْ أَطْرافِها" فرمود: مقصود از ناقص کردن اطراف زمین، از بین بردن علماء است «۲».

و در مجمع از امام صادق (ع) روایت آورده که در ذیل همین جمله فرمود:

مقصود مرگ علماء و فقهاء و اخیار است «۳».

و در کافی به سند خود از محمد بن علی از شخصی که او اسم برده، از جابر از ابی جعفر (ع) روایت کرده که فرمود: علی بن الحسین (ع) همواره می فرمود: این کلام خدا که فرمود:" أَ وَ لَمْ یَرَوْا أَنَّا نَأْتِی الْأَرْضَ نَنْقُصُها مِنْ أَطْرافِها" سرعت مرگ، و یا کشته شدن ما خاندان رسالت را بر نفس من گوارا می کند، آن گاه فرمود: مقصود از" نقص اطراف"

---

(۱) الدر المنثور، ج ۴، ص ۶۸، ط بیروت.

(۲) الدر المنثور، ج ۴، ص ۶۸.

(۳) مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۰۰، ط تهران.

مرگ علماء است «۱».

مؤلف: گویا مراد این باشد که در این آیه

خداونـد میراندن علماء را به خودش نسـبت داده، نه بغیر، و همین، نفس را آرامش می دهد و مرگ یا کشـته شدن را در کامم گوارا می سازد.

---

(۱) اصول کافی، ج ۱، ص ۳۸. صفحه ی ۵۲۵

[سوره الرعد (۱۳): آیه ۴۳]

ترجمه آیه کسـانی که کـافر شدنـد می گوینـد تـو فرسـتاده خـدا نیسـتی، بگو خـدا و آن کس که علم کتـاب نزد اوست برای گواهی میان من و شما بس است (۴۳).

بیـان آیه این آیه، آخرین آیه این سـوره است، و بـا حرف" و" گفتـار در آن را عطف بر کلامی می کنـد که در ابتـداء سوره آورده و فرموده بود:" وَ الَّذِی أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ الْحَقُّ وَ لکِنَّ أَکْثَرَ النَّاسِ لا یُؤْمِنُونَ". و این سومین باریست که بر منکرین حقیقت کتاب اللَّه حمله نموده، استشـهاد می کنـد به این که خداونـد و آنها که علم به این کتاب دارند بر رسالت خاتم النبیین گواهند.

" وَ یَقُولُ الَّذِینَ کَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا ..."

زمینه گفتار در این سوره بیان این جهت بود که کفار منکر حقیقت کتابنـد و آن را آیتی الهی نمی داننـد، و لـذا از رسول خدا (ص) درخواست آیتی غیر آن می کردنـد، هم چنان که در این سوره در خلال آیاتش چنـد نوبت این معنا را از کفار حکایت نمود، و از آن ______ صفحه ی ۵۲۶

جوابی داد که کلامشان را به خودشان برگردانیـد، و کانه وقتی این جواب را شـنیده و از آمـدن آیتی غیر قرآن مایوس شدنـد، نـاگزیر اصل رسالت را انکار کردنـد، چون آیت بودن قرآن را قبول نداشـتند، و آیت دیگری هم نیامـد و لـذا گفتنـد:" لَسْتَ مُرْسَلًا- تو اصلا پیغمبر نیستی".

[شرح و توضیح مراد از جمله:" قُلْ

كَفى‏ بِاللَّهِ شَهِيداً بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتابِ" كه در جواب انكار رسالت پيامبر اسلام (صلّى الله عليه وآله) آمده است

خداوند به پيغمبر خود تلقين مى كند كه با جمله" قُلْ كَفى‏ بِاللَّهِ شَهِيداً بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتابِ" عليه ايشان اقامه حجت كند، و اين جمله حجتى است قاطع، نه صرف كلامى خطابى، و نه حواله به چيزى كه راهى به تحصيل علم به آن نباشد.

" قُلْ كَفى‏ بِاللَّهِ شَهِيداً بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ"- اين جمله استشهاد به خداى سبحان است كه خود ولى امر رسالت است، و شهادت در اينجا شهادت تاديه است، نه شهادت تحمل تنها، (خلاصه، خداوند مى گويد نه صرف اينكه مى داند) زيرا امثال جمله" إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ، عَلى‏ صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ" مكرر در قرآن كريم آمده و آيت و معجزه بودن قرآن هم ضروريست كه از ناحيه خداوند آمده، و شامل شدن آن بر تصديق رسالت، آنهم به دلالت مطابقى كه مورد اعتماد همه است نيز ضروريست، و شهادت تاديه هم همين است، كه شاهد به علم ضرورى شهادت دهد.

بعضى «۱» از مفسرين شهادت خداوندى را چنين تفسير كرده اند كه: خداوند آن قدر ادله و براهين بر رسالت خاتم النبيين اقامه و اظهار نموده كه ديگر احتياجى به شهادت هيچ شاهدى نيست. و اگر اقامه حجت را كه فعل است شهادت ناميده، با اينكه شهادت از مقوله قول و گفتار است، تسميه مجازى است، چون اقامه حجت كار شهادت را مى كند، و بلكه از آن قوى تر و مؤثرتر است.

و اين تفسير در حقيقت همان تفسيريست كه ما براى آيه كرديم، چيزى كه هست مفسر نامبرده

هـدف را از غیر راهش تعقیب کرده است، زیرا ادله و حجتهـای داله بر حقیقت رسالت خاتم الانبیاء (ص) یا قرآن است که خود معجزه ای جاودانی است، و یا غیر قرآن از سایر خوارق عادت و معجزات است، و آیات این سوره به طوری که ملاحظه می کنید پاسخ پیشنهاد کفار را با قسم دوم نداده، و با آنکه از آن راه جواب نداده معنی ندارد با همان راه استشهاد کند. پس قطعا استشهاد به قرآن است و استناد به قرآن هم از این جهت است که قرآن آیت و معجزه بر صدق رسالت است، یعنی کلام الهی است که برسالت آن جناب شهادت می دهد، و با این که به قرآن استشهاد شده، و قرآن هم معجزه و هم از مقوله کلام است دیگر چه معنا دارد که ________________

(۱) روح المعـــــــــــانی، ج ۱۳، ص ۱۷۵، ط بیروت.

ما شهادت را از مقوله فعل گرفته و آن را شهادت مجازی بدانیم.

علاوه بر اینکه ممکن است قبول نکنیم که دلالت فعل خدای تعالی بر صدق رسالت اقوای از قول و کلام او باشد.

پس حاصل بحث این شد که معنای جمله " كَفى بِاللَّهِ شَهِيداً بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ " این است که آنچه در قرآن در باره تصدیق رسالت آمده شهادت الهی بر رسالت است.

[اقوال مختلفی که در تفسیر جمله فوق گفته اند]

و اما اگر شهادت را به معنای شهادت تحمل بگیریم، به کلی معنای آیه را فاسد نموده ایم، چون شهادت تحمل به معنای دیدن و ناظر بودن و علم داشتن بما وقع است، و هیچ معنا ندارد که مساله مورد بحث، یعنی صدق رسالت آن جناب را به علم

خدا ارجاع داده و علم خدا را حجت علیه خصم بدانیم، زیرا خصم راهی به علم خدا ندارد تا بفهمد آیا رسول خدا (ص) در دعوی خود درست می گوید و یا به خدا افتراء می بندد.

" وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتابِ "- یعنی در شهادت میان من و شما کسانی که علم کتاب را دارند کافیند. بعضی «۱» از مفسرین گفته اند: مقصود از " کتاب " لوح محفوظ است. و بنا بر این تفسیر، مقصود از موصول " من: کسی که " خدای سبحان خواهد بود، در حقیقت گفته است:

" کفایت می کند در شهادت خدایی که نزد اوست علم کتاب ".

ولی این تفسیر صحیح نیست، زیرا اولا خلاف ظاهر عطف است، چون اول کفایت خدا را گفته بود و دیگر معنا نداشت که تکرار کند. و ثانیا بنا بر این تفسیر، ذات و صفت خدا را بر ذات خدا عطف کرده است، و این قبیح و غیر فصیح است.

و لذا می بینیم وقتی زمخشری «۲» این تفسیر را از حسن نقل می کند که گفته است:" به خدا سوگند جز خدا کسی دیگر مقصود نیست"، تفسیر او را توجیه نموده می گوید: بنا به گفته حسن معنای آیه چنین می شود:" قل کفی بالذی یستحق العباده، و بالذی لا یعلم علم ما فی اللوح الا هو شهیدا بینی و بینکم- بگو آن کس که مستحق عبادت است و آن کس که علم لوح محفوظ نزد کسی جز او نیست، بس است برای شهادت بین من و شما" و برای تصحیح کلام مزبور لفظ جلاله" اللَّه" را به معنای" الذی یستحق العباده" و لفظ" من" را به" الذی" برگردانیده، تا هر دو به صورت وصف درآمده، عطف

هم عطف صفت بر صفت شود، و حکم شهادت به ذات داده شود. چیزی که هست، دو صفت مذکور در دادن حکم دخالت دارند، همانطور که در خود حکم دخالت دارند- دقت فرمائید.

(۱ و ۲) تفسیر الکشاف، ج ۲، ص ۵۳۶.

لیکن صرف اینکه عبارتی را که معنای مستقیمی نمی دهد به عبارت دیگری بر گردانیم تا معنی بدهد، باعث نمی شود که بگوییم پس عبارت اول صحیح و مفید معنا است زیرا اگر این حرف صحیح باشد بطور کلی احکام الفاظ باطل گشته، هر کلام باطلی صحیح و هر سخن صحیحی باطل می شود.

علاوه بر اینکه اگر در آنچه ما در معنای این شهادت گفتیم دقت شود و بدانیم که مراد از آن تصدیق قرآن کریم است بر رسالت خاتم الانبیاء، آن گاه خواهیم دانست که کلمه جلاله" اللَّه" آن طور که زمخشری به معنای وصفیش گرفته نیست، بلکه مراد از آن ذات خدای تعالی است، و شهادت را به ذات مقدس و مستجمع جمیع صفات کمال نسبت داده، چون شهادت چنین کسی از هر شهادتی بزرگتر است، هم چنان که خود قرآن فرموده:" قُلْ أَيُّ شَيْ ءٍ أَكْبَرُ شَهادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ". عده ای «۱» دیگر گفته اند: منظور از کتاب تورات و انجیل، و یا فقط تورات است، و معنایش این است که علمای کتاب کافی اند برای شهادت بین من و شما، زیرا ایشان از بشارتهایی که در باره من در کتابشان آمده خبر دارند، و اوصاف مرا در کتاب خود خوانده اند.

ولی این تفسیر نیز صحیح نیست، زیرا در آیه شریفه شهادت آمده، نه صرف علم. و از سوی دیگر، این سوره در

مکه نازل شده و بطوری که می نویسند در آن ایام احدی از علمای اهل کتاب ایمان نیاورده بود، و کسی از ایشان به رسالت آن جناب شهادت نداده بود، و با این حال معنا ندارد احتجاج را مستند به شهادتی کند که هنوز احدی آن را اقامه نکرده باشد.

بعضی «۲» دیگر گفته اند: مراد آن عده از علمای اهل کتابند که اسلام آورده اند، مانند عبد اللَّه بن سلام و تمیم داری و جارود و سلمان فارسی و بعضی «۳» گفته اند: مراد تنها عبد اللَّه بن سلام است.

ولی جواب این گفتار هم این است که گفتیم این سوره در مکه نازل شده، و نامبردگان در مدینه مسلمان شدند.

آنهایی که گفته اند: مراد، عبد اللَّه بن سلام است، از دعوی خود سخن دفاع نموده اند.

بعضی از ایشان گفته اند: مکی بودن سوره منافات با این ندارد که بعضی از آیاتش در مدینه نازل شده باشد، ممکن است سوره مورد بحث در مکه نازل شده باشد، و خصوص این آیه در مدینه.

و ما در جوابشان می گوئیم: اولا صرف اینکه ممکن است این یک آیه در مدینه نازل ______________________

(۱ و ۲ و ۳) روح المعانی، ج ۱۳، ص ۱۷۵، ط بیروت.

شده باشد دلیل نیست بر اینکه در مدینه نازل شده، مگر آنکه روایت صحیحی که بتوان به آن اعتماد نمود این احتمال را تایید کند، علاوه بر اینکه از نقل برمی آید مفسرین تصریح کرده اند بر اینکه این سوره در مکه نازل شده است.

و ثانیا اینکه در پاره ای از سوره های مکی آیات مدنی وجود دارد، در آن مواردیست که آیات مدنی در خلال سوره های مکی قرار داده شده است، نه در

مثل آیه مورد بحث که در آخر سوره قرار دارد، و به آیات اول سوره مرتبط است، و معنا ندارد بعضی از کلام مرتبط به هم چند سال به تاخیر بیفتد.

بعضی دیگر از ایشان گفته اند: چه عیب دارد که آیه مورد بحث هم مکی باشد، و از علمایی خبر دهد که بعدها در مدینه مسلمان شدند، و به رسالت آن جناب شهادت دادند.

جواب این است که باعث خرابی حجت، و سقوط آن حجیت می شود، زیرا معنا ندارد در پاسخ کسانی که در مکه به آن جناب می گویند" لست مرسلا- تو پیغمبر نیستی" گفته شود: شما امروز بدون دلیل او را تصدیق بکنید، و دلیل او بعدها به شما خواهد رسید، چون مردمی از علمای اهل کتاب مسلمان می شوند، و بر رسالت او شهادت می دهند.

بعضی دیگر از ایشان گفته اند: این شهادت، شهادت تحمل است، و لازم نیست که شاهد در حین شهادت ایمان داشته باشد، (بلکه آنچه لازم است علم شاهد است، نه ایمان او) پس ممکن است آیه مکی باشد و مقصود از" کسی که نزد او علم کتاب است" عبد اللَّه بن سلام، و یا غیر او از علمای یهود و نصاری، باشد، هر چند که در زمان نزول آیه ایمان نیاورده باشند.

اشکال این وجه این است که در این صورت استدلال آیه به علم علمای اهل کتاب خواهد بود، هر چند خود آن علماء اعتراف به رسالت آن جناب ننموده، و ایمان نیاورده باشند، و اگر این استدلال صحیح بود، جا داشت استدلال به علم خود کفار بکند، چون حجت بر خود آنان تمام بود، و دیگر جای شبهه ای بر ایشان نمانده بود

در اینکه قرآن کلام خدای تعالی است، و چنین کسانی قطعا علم به این معنا داشته اند، پس چه باعث شد که علم خود خصم را گذاشته و به علم اهل کتاب استدلال کند، و حال آنکه مشرکین و اهل کتاب در کفر به رسالت و انکار آن مشترک بودند.

علاوه بر اینکه قبلا گفتیم که شهادت در آیه شهادت اداء است، نه شهادت تحمل.

بعضی «۱» دیگر ایشان که ابن تیمیه باشد حرف عجیب و غریبی زده، و گفته است: این

(۱) تفسیر ابی السعود، ج ۵، ص ۲۹، ط بیروت.

آیه به اتفاق همه در مدینه نازل شده است، و حال آنکه چنین اتفاقی در کار نیست.

بعضی دیگر آنان گفته اند منظور از کتاب، قرآن کریم است، و معنای آن این است که هر کس این کتاب را فرا گرفته و بدان عالم گشته و در آن تخصص یافته باشد، او گواه است بر اینکه قرآن از ناحیه خداست، و من هم که آورنده آنم فرستاده خدایم، در نتیجه خاتمه سوره به ابتداء آن برمی گردد، که فرموده بود:" تِلْكَ آياتُ الْكِتابِ وَ الَّذِی أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَ لكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لا يُؤْمِنُونَ" و آخر سوره به اول آن و همچنین به وسط آن عطف می شود که فرمود:" أَ فَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمى إِنَّما يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبابِ".

و این گفتار از خدای سبحان در حقیقت یاری کردن قرآن و دفاع از آن است، در قبال توهینی که کفار از آن کرده، و مکرر گفتند:" لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ".

البته برای افاده این معنا جا داشت که

صریحا متعرض وضع قرآن شـده بفرمایـد قرآن بزرگترین آیت بر رسـالت است، و لیکن فرمود:" قُلْ کَفی بِاللَّهِ شَـهِیداً بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْکِتابِ" تـا این غرض را ایفـاء کرده باشـد، و از بزرگترین شواهـد این معنایی که برای آیه کردیم این است که آیه شریفه مثل بقیه آیات این سوره در مکه نازل شده است.

و با همین بیان گفته جمعی که گفته انـد: آیه شـریفه در حق علی (ع) نازل شـده و همچنین روایاتی که در این باره وارد شـده تایید می شود. پس اگر جمله" وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْکِتابِ" به کسـی از گرونـدگان به رسول خدا (ص) منطبق گردد، قطعا به علی (ع) منطبق خواهد شد، چون او بود که به شـهادت روایات صـحیح و بسـیار، از تمامی امت مسـلمان داناتر به کتاب خدا بود. و اگر هیـچ یک آن روایات نبود جز روایت ثقلین که هم از طرق شـیعه و هم از طرق سـنی بما رسـیده در اثبات این مـدعا کافی بود، زیرا در آن روایت فرمود:" انی تـارك فیکم الثقلین، کتـاب اللَّه و عترتی، اهل بیتی لن یفترقا حتی یردا علی الحوض ما ان تمسـکتم بهما لن تضلوا بعدی ابدا «۱»- من در میان شـما دو چیز بس بزرگ می گـذارم: یکی کتاب خدا، و یکی عترتم، اهل بیتم، این دو هرگز از هم جـدا نمی شونـد تا کنار حوض بر من درآینـد، و شـما ما دام که به این دو تمسک جوییـد بعد از من هرگز گمراه نخواهید شد".

---

(۱) سـفینه البحـار، ج ۱، مـاده" ثقـل".

صفحه ی ۵۳۱

بحث روایتی [(روایاتی در این باره که مراد از:" مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْکِتابِ"

علی (علیه السلام) است

در کتاب بصائر الدرجات به سند خود از ابی حمزه ثمالی از ابی جعفر (ع) روایت کرده که در ذیل آیه مورد بحث فرمود: مقصود علی (ع) است «۱».

مؤلف: و در همان کتاب این روایت را با چند سند از جابر و برید بن معاویه و فضیل بن یسار از امام ابی جعفر (ع) و به سند خود از عبد اللَّه بن بکیر و عبد اللَّه بن کثیر هاشمی، از ابی عبد اللَّه (ع). و به سند خود از سلمان فارسی از علی (ع) روایت نموده است «۲».

و در کافی به سند خود از برید بن معاویه روایت کرده که در تفسیر آیه مورد بحث فرمود: ما را منظور داشته که اولمان و افضلمان و بهترین ما بعد از رسول خدا (ص) علی (ع) است «۳».

و در معانی الاخبار به سند خود از خلف بن عطیه عوفی از ابی سعید خدری روایت کرده که گفت: من از رسول خدا (ص) از معنای گفتار خدای جل ثنائه که فرموده:" قالَ الَّذِی عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتابِ" پرسش نمودم فرمود: او جانشین برادرم سلیمان بن داوود بود، گفتم: یا رسول اللَّه! در آیه" قُلْ كَفى بِاللَّهِ شَهِيداً بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتابِ" منظور کیست؟ فرمود: او برادرم علی بن ابی طالب است «۴».

و در تفسیر عیاشی از عبد اللَّه بن عطا، روایت کرده که گفت: خدمت حضرت ابی جعفر (ع) عرض کردم: این پسر عبد اللَّه بن سلام بن عمران چنین معتقد است که منظور از" مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتابِ" پدر اوست، آیا صحیح است، یا نه؟ فرمود: دروغ می گوید، منظور

علی بن ابی طالب است «۵».

و در تفسیر برهان از ابن شهر آشوب روایت کرده که گفته است: محمد بن مسلم و ابی حمزه ثمالی و جابر بن یزید، از ابی جعفر (ع)، و علی بن فضال و فضیل بن داوود از

(۱ و ۲) بصائر الدرجات، ص ۲۱۶.

(۳) اصول کافی، ج ۱، ص ۲۲۹.

(۴) معانی الاخبار.

(۵) تفسیر عیاشی، ص ۲۲۰، ح ۷۷.

ابی بصیر از امام صادق (ع)، و احمد بن محمد کلبی و محمد بن فضیل از حضرت رضا (ع) و بطریقی که اسم نبرده، از موسی بن جعفر (ع)، و از زید بن علی، و از محمد بن حنفیه و از سلمان فارسی و از ابی سعید خدری و اسماعیل سدی روایت کرده اند که همگی گفته اند: منظور از "مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْکِتابِ" در آیه "قُلْ کَفی بِاللَّهِ شَهِیداً بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْکِتابِ" علی بن ابی طالب (ع) است «۱».

و در تفسیر برهان از ثعلبی در تفسیر خود به سند خود از معاویه از اعمش از ابی صالح از ابن عباس روایت کرده، و از عبد اللَّه عطاء از ابی جعفر نیز روایت شده که شخصی به او گفت:

مردم گمان کرده اند منظور از جمله "مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْکِتابِ" عبد اللَّه بن سلام است، آیا صحیح است یا نه، او (یعنی هم ابن عباس و هم حضرت ابی جعفر) گفت: نه، منظور علی بن ابی طالب است «۲».

و نیز روایت شده که شخصی از سعید بن جبیر پرسید: منظور از جمله "مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْکِتابِ" عبد اللَّه بن سلام است؟ گفت: نه، چطور ممکن است او باشد با اینکه

این سوره در مکه نازل شده است؟ «۳».

مؤلف: این روایت را سیوطی هم در الدر المنثور از سعید بن منصور، ابن جریر، ابن منذر ابن ابی حاتم و نحاس در کتاب ناسخ خود از سعید بن جبیر روایت کرده اند «۴».

و در تفسیر برهان هم از فقیه ابن المغازلی شافعی روایت کرده که او به سند خود از علی بن عابس نقل کرده که گفت: من و ابو مریم وارد شدیم بر عبد اللَّه بن عطاء، او به ابی مریم گفت: ای ابا مریم! علی را بان حدیثی که از ابی جعفر برایم نقل کردی حدیث کن. ابو مریم گفت: من نزد ابی جعفر نشسته بودم که پسر عبد اللَّه بن سلام گذشت، گفتم خدا مرا فدایت کند، این پسر آن کسی است که نزد او علم کتاب است؟ گفت: نه، و لیکن صاحب شما علی بن ابی طالب (ع) است آن کسی که آیاتی از کتاب خدا در شانش نازل شده، و از آن جمله فرمود:" وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتابِ"، و نیز فرمود:" أَ فَمَنْ كانَ عَلى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَ يَتْلُوهُ شاهِدٌ مِنْهُ"، و نیز فرمود:" إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ ..." «۵».

و در الدر المنثور است که ابن جریر و ابن مردویه از طریق عبد الملک بن عمیر، روایت ________________

(۱ و ۲ و ۳) البرهان ج ۲ ص ۳۰۴ ش ۲۰ و ۲۱ و ۲۲.

(۴) الدر المنثور، ج ۴، ص ۶۹، ط بیروت.

(۵) البرهان، ج ۲، ص ۳۰۴، ح ۲۵.

کرده اند که محمد بن یوسف بن عبد اللَّه بن سلام گفته است: عبد اللَّه بن سلام گفته: خداوند در قرآن

در باره من این آیه را نازل کرده: "قُلْ کَفی بِاللَّهِ شَهِیداً بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْکِتابِ" «۱».

مؤلف: و نظیر این معنا از ابن مردویه، از زید بن اسلم، از پدرش و از جندب، نیز روایت شده. ولی خواننده عزیز حال روایت را از آنچه گذشت بدست آورد، علاوه بر اینکه ابن منذر از شعبی روایت کرده که گفته است: خداوند در قرآن هیچ آیه ای در باره عبد اللَّه بن سلام نازل نکرده است.

و الحمد للَّه رب العالمین ______________________

تفسیر نمونه

مقدمه

این سوره در مکه نازل شده و ۴۳ آیه است

محتوای سوره رعد

همانگونه که قبلا هم گفتهایم ، سوره های مکی چون در آغاز دعوت پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و به هنگام درگیری شدید با مشرکان نازل شده است غالبا پیرامون مسائل عقیدتی مخصوصا دعوت به توحید و مبارزه با شرک و اثبات معاد سخن می گوید، در حالی که سوره های مدنی که پس از گسترش اسلام و تشکیل حکومت اسلامی نازل گردید، پیرامون احکام و مسائل مربوط به نظامات اجتماعی ، طبق نیازمندیهای جامعه بحث می کند.

سوره مورد بحث (سوره رعد) که از سوره های مکی است نیز همین برنامه را تعقیب کرده است و پس از اشاره به حقانیت و عظمت قرآن ، به بیان آیات توحید و اسرار آفرینش که نشانه های ذات پاک خدا هستند می پردازد.

گاهی از برافراشتن آسمانهای بیستون ، سخن می گوید و زمانی از تسخیر خورشید و ماه به فرمان خدا.

گاه از گسترش زمین و آفرینش کوهها و نهرها و درختان و میوه ها، و زمانی از پرده های

آرام بخش شب که روز را می پوشاند.

گاه دست مردم را می گیرد و به میان باغهای انگور و نخلستان و لابلای زراعتها می برد، و شگفتی های آنها را بر می شمرد.

سپس به بحث معاد و زندگی نوین انسان و دادگاه عدل پروردگار می پردازد. و این مجموعه معرفی مبدء و معاد را، با بیان مسئولیتهای مردم و وظائفشان و اینکه هر گونه تغییر و دگرگونی در سرنوشت آنها، باید از ناحیه

خود آنان شروع شود تکمیل می کند.

دگر بار به مساله توحید باز می گردد، و از تسبیح رعد و وحشت آدمیان از برق و صاعقه ، بحث می کند، و زمانی از سجده آسمانیان و زمینیها در برابر عظمت پروردگار.

سپس برای اینکه چشم و گوشها را بگشاید و اندیشه ها را بیدار کند، و بی خاصیت بودن بتهای ساخته و پرداخته دست بشر را روشن سازد، آنها را دعوت به اندیشه و تفکر می کند و برای شناخت حق و باطل ، مثال میزند، مثالهائی زنده و محسوس ، و برای همه قابل درک .

و از آنجا که ثمره نهائی ایمان به توحید و معاد، همان برنامه های سازنده عملی است به دنبال این بحثها، مردم را به وفای به عهد وصله رحم و صبر و استقامت و انفاق در پنهان و آشکار و ترک انتقام جوئی دعوت می کند.

دگر بار به آنها نشان می دهد که زندگی دنیا ناپدار است ، و آرامش و اطمینان جز در سایه ایمان به خدا حاصل نمی شود.

و سرانجام دست مردم را می گیرد و به اعماق تاریخ می کشاند و سرگذشت دردناک اقوام یاغی و

سرکش گذشته و آنهائی که حق را پوشاندنـد یا مردم را از حق باز داشـتند بطور مشـخص نشان می دهـد، و با تهدیـد کردن کفار با تعبیراتی تکان دهنده سوره را پایان می بخشد.

بنابراین سوره رعد، از عقاید و ایمان ، شروع می شود و به اعمال و برنامه های انسان سازی پایان می یابد.

تفسیر :

نشانه های خدا در آسمان و زمین و جهان گیاهان

بار دیگر به حروف مقطعه قرآن که در ۲۹ سوره آمده است ، در آغاز این سوره برخورد می کنیم ، منتها حروف مقطعهای که در اینجا ذکر شـده ، در واقع ترکیبی است از ((الم)) که در آغاز چنـد سوره آمـده و ((الر)) که در آغاز چند سوره دیگر بیان شـده ، و در واقع این سوره تنهـا سورهـای است که در آغاز آن ((المر)) دیـده می شود، و از آنجا که به نظر می رسـد حروف مقطعه آغاز هر سوره پیوند مسـتقیمی با محتوای آن سوره دارد، محتمل است این ترکیب که در آغاز سوره رعد است اشاره به این باشـد که محتوای سوره ((رعـد)) جـامع محتوای هر دو گروه از سوره هـائی است که با ((الم)) و ((الر)) آغاز می شود، و اتفاقا دقت در محتوای این سوره ها این موضوع را تایید می کند.

در باره تفسیر حروف مقطعه قرآن تاکنون در آغاز سوره های بقره و آل

عمران و اعراف ، بحثهای مشروحی داشتهایم ، که نیازی به تکرار آنها نمی بینیم .

به هر حال نخستین آیه این سوره از عظمت قرآن سخن می گوید:

((اینها آیات کتاب بزرگ آسمانی است)) (تلک آیات الکتاب

<۱>)

((و آنچه از پروردگارت بر تو نازل شده است حق است)) (و الذی انزل الیک من ربک الحق).

و جای هیچگونه شک و تردید در آن دیده نمی شود، چرا که بیان کننده حقایق عینی جهان آفرینش و روابط آن با انسانها می باشد.

حقی است که با باطل آمیخته نشده و به همین دلیل نشانه های حقانیتش از چهره اش هویدا است ، و نیاز به استدلال بیشتری ندارد.

((اما با این همه ، مردم بوالهوس و نادان که اکثریت را تشکیل می دهند به این آیات ایمان نمی آورند)) (و لکن اکثر الناس لا یؤ منون).

چرا که اگر انسان را به حال خودش وا گذارند و پیروی معلمی پاکدل را که در مسیر زندگی ، هدایت و تربیتش کند نپذیرد و همچنان در پیروی از هوسها آزاد باشد، غالبا راه را گم کرده ، به بیراهه می رود.

اما اگر مربیان الهی و هادیان راه حق ، امام و پیشوای آنها باشند و او خود را در اختیارشان بگذارد، اکثریت به راه حق می روند.

سپس به تشریح قسمت مهمی از دلائل توحید و نشانه های خدا در جهان آفرینش می پردازد، و انسان خاکی را در پهنه آسمانها به گردش وا می دارد، و این کرات با عظمت و نظام و حرکت و اسرار آن را به او نشان می دهد، تا به قدرت بی پایان و حکمت بی انتهایش پی برد، و چه زیبا می گوید:

خدا همان کسی است که آسمانها را چنانکه می بینید بدون ستون بر پا داشت یا آنها را با ستونهای نامرئی بر افراشت (الله الذی

رفع السماوات بغیر عمد ترونها) <۲>

برای جمله ((بغیر عمد ترونها)) دو تفسیر گفته اند: نخست اینکه همانگونه که می بینید آسمان ، بیستون است (گوئی در اصل چنین بوده ، ترونها بغیر عمد)

دیگر اینکه ((ترونها))، صفت برای ((عمد)) بوده باشد که معنیش چنین است ، آسمانها را بدون ستونی که مرئی باشد، برافراشته است ، که لازمه آن وجود ستونی برای آسمان است ، اما ستونی نامرئی !.

و این همان است که از امام علی بن موسی الرضا (علیهماالسلام) در حدیث حسین بن خالد آمده است ، او می گوید از امام ابی الحسن الرضا (علیهالسلام) پرسیدم ، اینکه خداوند فرموده و السماء ذات الحبک (سوگند به آسمان که دارای راههاست) یعنی چه ، فرمود: این آسمان راههائی به سوی زمین دارد... حسین بن خالد می گوید عرض کردم چگونه می تواند راه ارتباطی با زمین داشته باشد در حالی که خداوند می فرماید آسمانها بیستون است ، امام فرمود: سبحان الله ، الیس الله یقول بغیر عمد ترونها؟ قلت بلی ، فقال ثم عمد و لکن لا ترونها: عجیب است ، آیا خداوند نمی فرماید بدون ستونی که قابل مشاهده باشد؟ من عرض کردم آری ، فرمود: پس ستونهائی هست و لیکن شما آنرا نمی بینید. <۳>

این آیه با توجه به حدیثی که در تفسیر آن وارد شده است ، پرده از روی یک حقیقت علمی برداشته که در زمان نزول آیات ، بر کسی آشکار نبود، چرا که در آن زمان هیئت بطلمیوس با قدرت هر چه تمامتر، بر محافل علمی جهان و بر افکار مردم حکومت می

کرد، و طبق آن آسـمانها به صورت کراتی تو در تو هماننـد طبقات پیاز روی هم قرار داشـتند و طبعا هیچکدام معلق و بیسـتون نبود، بلکه هر کـدام بر دیگری تکیه داشت ، ولی حدود هزار سال بعد از نزول این آیات ، علم و دانش بشـر به اینجا رسـید که افلاك پوست پیازی ، به کلی موهوم است و آنچه واقعیت دارد، این است که کرات آسـمان هر کدام در مدار و جایگاه خود، معلق و ثابتنـد، بی آنکه تکیه گاهی داشـته باشـند، و تنها چیزی که آنها را در جای خود ثابت میدارد، تعادل قوه جاذبه و دافعه است که یکی ارتباط با جرم این کرات دارد و دیگری مربوط به حرکت آنهاست .

این تعادل جاذبه و دافعه به صورت یک ستون نامرئی ، کرات آسمان را در جای خود نگه داشته است .

حـدیثی که از امیر مؤ منـان علی (علیهالسـلام) در این زمینه نقـل شـده بسـیار جـالب است ، طبق این حـدیث امام فرمود: هـذه النجوم التی فی السماء مدائن مثل المدائن الذی فی الارض مربوطه کل مدینه الی عمود من نور. <۴>

: ((این سـتارگانی که در آسـمانند، شـهرهائی هسـتند همچون شـهرهای روی زمین که هر شهری با شهر دیگر (هر ستاره ای با ستاره دیگر) با ستونی از نور مربوط است)).

آیا تعبیری روشـنتر و رساتر از ستون نامرئی یا ستونی از نور در افق ادبیات آن روز برای ذکر امواج جاذبه و تعادل آن با نیروی دافعه پیدا

می شد؟ <۵>

سپس می فرماید: ((خداوند بعد از آفرینش این آسمانهای بیستون که نشانه بارز عظمت و قدرت بی انتهای

او است ، بر عرش استیلا یافت ، یعنی حکومت عالم هستی را بدست گرفت)) (ثم استوی علی العرش)

درباره معنی ((عرش)) و تسلط خداوند بر آن در سوره اعراف ذیل آیه ۵۴ به قدر کافی بحث شده است . <۶>

بعد از بیان آفرینش آسمانها و حکومت پروردگار بر آنها، سخن از تسخیر خورشید و ماه می گوید: ((او کسی است که خورشید و ماه را مسخر و فرمانبردار و خدمتگذار ساخت)) (و سخر الشمس و القمر).

چه تسخیری از این بالاتر که همه اینها سر بر فرمان او هستند، و خدمتگذار انسانها و همه موجودات زنده اند. نور میپاشند، جهانی را روشن میسازند، بستر موجودات را گرم نگه میدارند، موجودات زنده را پرورش می دهند، در دریاها جزر و مد می آفرینند و خلاصه سرچشمه همه حرکتها و برکتها هستند.

اما این نظام جهان ماده جاودانی و ابدی نیست ، ((و هر کدام از این خورشید و ماه تا سرآمد مشخصی که برای آنها تعیین شده است در مسیر خود به حرکت ادامه می دهند)) (کل یجری لاجل مسمی).

و به دنبال آن می افزاید که این حرکات و گردشها و آمد و شدها و دگرگونیها بیحساب و کتاب نیست و بدون نتیجه و فائده نمی باشد بلکه ((اوست که همه کارها را تدبیر می کند))، و برای هر حرکتی حسابی ، و برای هر حسابی هدفی در نظر گرفته است (یدبر الامر).

((او آیات خویش را برای شما برمی شمرد و ریزه کاریهای آنها را شرح می دهد تا به لقای پروردگار و سرای دیگر ایمان پیدا کنید)) (یفصل الایات لعلکم

بلقاء ربکم توقنون).

به دنبال آیه قبل که انسان را به آسمانها میبرد و آیات الهی را در عالم بالا نشان می دهد دومین آیه از آیات توحیدی این سوره ، انسان را به مطالعه زمین و کوهها و نهرها و انواع میوه ها و طلوع و غروب خورشید دعوت می کند، تا بیندیشد که محل آسایش و آرامش او در آغاز چه بوده و چگونه به این صورت در آمده است .

می گوید: ((او کسی است که زمین را گسترش داد)) (و هو الذی مد الارض).

آنچنان آن را گسترد که برای زندگی انسان و پرورش گیاهان و جانداران آماده باشد، گودالها و سراشیبیهای تند و خطرناک را بوسیله فرسایش کوهها و تبدیل سنگها به خاک پر کرد، و آنها را مسطح و قابل زندگی ساخت ، در حالی که چین خوردگیهای نخستین آنچنان بودند که اجازه زندگی به انسان نمیدادند.

این احتمال نیز در این جمله وجود دارد که منظور از ((مد الارض)) اشاره به همان مطلبی باشد که دانشمندان زمین شناسی می گویند که تمام زمین در آغاز زیر آب پوشیده بود، سپس آبها در گودالها قرار گرفت و خشکیها تدریجا از آب سر بر آوردند و روز به روز گسترده شدند، تا به صورت کنونی در آمدند.

پس از آن به مساله پیدایش کوهها اشاره می کند و می فرماید: ((خداوند در زمین کوهها قرار داد)) (و جعل فیها رواسی).

همان کوههائی که در آیات دیگر قرآن ((اوتاد)) (میخهای) زمین معرفی

شده شاید به دلیل اینکه کوهها از زیر به هم پنجه افکنده اند و همچون زرهی تمام سطح زمین را پوشانده

که هم فشارهـای داخلی را از درون خنثی کننـد و هم نیروی فوق العـاده جـاذبه ماه و جزر و مـد را از بیرون ، و به این ترتیب ، تزلزل و اضطراب و زلزله های مداوم را از میان ببرند و کره زمین را در آرامش برای زندگی انسانها نگه دارند.

ذکر کوهها بعـد از ذکر گسترش زمین گویا اشاره به آن است که نه زمین آنچنان گسترده است که هیچ پستی و بلندی در آن نباشـد که در این صورت هرگز بارانهـا و آبهـا روی آن قرار نمیگرفت و یا همه جا تبـدیل به باتلاق میگشت و طوفانها دائما بر سطح آن جریان داشت ، ولی با آفرینش کوهها از هر دو جهت امن و امان شد.

و نه تمامش کوه و دره است که قابل زندگی نباشد، و در مجموع ترکیبی است از مناطق مسطح و صاف و کوهها و دره ها که بهترین ترکیب را برای زنـدگی بشـر و سـایر موجودات زنـده تشـکیل می دهـد. سـپس به آبهـا و نهرهـائی که در روی زمین ، جریان دارد اشاره کرده می گوید: ((و در آن نهرهائی قرار داد)) (و انهارا).

سیسـتم آبیاری زمین بوسـیله کوهها، و ارتباط کوهها با نهرها، بسیار جالب است ، زیرا بسیاری از کوههای روی زمین ، آبهائی را که به صورت برف در آمـده در قله خود یا در شـکافهای دره هایشان ذخیره می کننـد که تـدریجا آب می شوند و به حکم قـانون جـاذبه از منـاطق مرتفعتر به سوی منـاطق پست و گسترده روان میگردنـد و بی آنکه نیاز به نیروی دیگری باشـد در تمام مدت سال به طور طبیعی

بسیاری از زمینها را آبیاری و سیراب می کنند.

اگر شیب ملایم زمینها نبود، و اگر آبها به این صورت در کوهها ذخیره نمیشد، آبیاری اغلب مناطق خشک امکان پذیر نبود، و یا اگر امکان داشت هزینه

فوق العاده زیادی لازم داشت .

بعد از آن به ذکر مواد غذائی و میوه هائی که از زمین و آب و تابش آفتاب به وجود می آید و بهترین وسیله برای تغذیه انسان است پرداخته ، می گوید: ((و از تمام میوه ها دو جفت در زمین قرار داد)) (و من کل الثمرات جعل فیها زوجین اثنین).

اشاره به اینکه میوه ها موجودات زنده ای هستند که دارای نطفه های نر و ماده میباشند که از طریق تلقیح ، بارور می شوند.

اگر ((لینه)) دانشمند و گیاهشناس معروف سوئدی در اواسط قرن ۱۸ میلادی موفق به کشف این مساله شد که زوجیت در جهان گیاهان تقریبا یک قانون عمومی و همگانی است و گیاهان نیز همچون حیوانات از طریق آمیزش نطفه نر و ماده ، بارور می شوند و میوه می دهند، قرآن مجید در یکهزار و یکصد سال قبل از آن ، این حقیقت را فاش ساخت ، و این خود یکی از معجزات علمی قرآن مجید است که بیانگر عظمت این کتاب بزرگ آسمانی می باشد.

شکی نیست که قبل از ((لینه)) بسیاری از دانشمندان اجمالا به وجود نر و ماده در بعضی از گیاهان پی برده بودند، حتی مردم عادی میدانستند که مثلا اگر نخل را بر ندهند یعنی از نطفه نر روی قسمتهای ماده گیاه نپاشند ثمر نخواهد داد، اما هیچکس بدرستی نمیدانست که این یک

قانون تقریبا همگانی است ، تا اینکه لینه موفق به کشف آن شد، ولی همانگونه که گفتیم قرآن قرنها قبل از وی ، از روی آن پرده برداشته بود.

و از آنجا که زندگی انسان و همه موجودات زنده و مخصوصا گیاهان و میوه ها بدون نظام دقیق شب و روز امکان پذیر نیست در قسمت دیگر این آیه از این موضوع سخن به میان آورده ، می گوید: خداوند بوسیله شب ، روز را میپوشاند و پرده بر آن میافکند (یغشی اللیل النهار).

چرا که اگر پرده تاریک آرامبخش شب نباشد، نور مداوم آفتاب ، همه گیاهان را می سوزاند و اثری از میوه ها و بطور کلی از موجودات زنده بر صفحه زمین باقی نمی ماند.

با اینکه در کره ماه ، روز، دائمی نیست ، اما همین مقدار که طول روزها به مقدار پانزده شبانه روز کره زمین است ، حرارت در وسط روز در کره ماه آنقدر بالا میرود که اگر آب و مایع دیگری در آنجا باشد به نقطه جوشش و بالاتر از آن می رسد و هیچ موجود زندهای را که در زمین میشناسیم ، تاب تحمل آن گرما را در شرائط عادی ندارد.

و در پایان آیه می فرماید: ((در این موضوعات که گفته شد، آیات و نشانه هائی است برای آنهائی که تفکر می کنند)) (ان فی ذلک لایات لقوم یتفکرون).

آنها که در این نظام بدیع و شگرف ، می اندیشند، در نظام نور و ظلمت ، در نظام کرات آسمانی و گردش آنها و در نظام نور افشانی خورشید و ماه و خدمتگزاری آنان نسبت به انسانها، و در

نظام گسترش زمین و اسرار پیدایش کوهها و نهرها و گیاهان و میوه ها، آری آنها در این آیات قدرت لا یزال و حکمت بی پایان آفریدگار را به روشنی می بینند.

در آخرین آیه مورد بحث ، به یک سلسله نکات جالب زمین شناسی و گیاه شناسی که هر کدام نشانه نظام حساب شده آفرینش است اشاره کرده ، نخست می فرماید:

((در زمین قطعات مختلفی وجود دارد که در کنار هم و در همسایگی یکدیگرند)) (و فی الارض قطع متجاورات). <۷>

با اینکه این قطعات همه با یکدیگر متصل و مربوطند، هر کدام ساختمان

و استعدادی مخصوص به خود دارند، بعضی محکم ، بعضی نرم ، بعضی شور، بعضی شیرین و هر کدام استعداد برای پرورش نوع خاصی از گیاهان و درختان میوه و زراعت را دارد، چرا که نیازهای انسان و جانداران زمینی بسیار زیاد و متفاوت است ، گوئی هر قطعه از زمین ماموریت بر آوردن یکی از این نیازها را دارد، و اگر همه یکنواخت بودند، و یا استعدادها به صورت صحیحی در میان قطعات زمین تقسیم نشده بود، انسان گرفتار چه کمبودهائی از نظر مواد غذائی و داروئی و سایر نیازمندیها می شد، اما با تقسیم حساب شده این ماموریت و بخشیدن استعداد پرورش آن به قطعات مختلف زمین همه این نیازمندیها به طور کامل بر طرف می گردد.

دیگر اینکه در همین زمین باغها و درختانی وجود دارد از انواع انگور و زراعتها و نخلها (و جنات من اعناب و زرع و نخیل). <۸>

و عجب اینکه این درختان و انواع مختلف آنها، گاهی از یک پایه و ساقه

میرویند و گاه از پایه های مختلف (صنوان و غیر صنوان). <۹>

((صنوان)) جمع ((صنو)) در اصل به معنی شاخه ای است که از تنه اصلی درخت بیرون می آید و بنابراین صنوان به معنی شاخه های مختلفی است که از یک تنه بیرون می آید.

جالب اینکه گاه می شود که هر یک از این شاخه ها، نوع خاصی از میوه را تحویل می دهد، ممکن است این جمله اشاره به مساله استعداد درختان برای پیوند باشد

که گاه بر یک پایه چند پیوند مختلف میزنند و هر کدام از این پیوندها رشد کرده و نوع خاصی از میوه را به ما تحویل می دهد، خاک یکی ، و ریشه و ساقه یکی ، اما میوه و محصولش مختلف و متفاوت است !

و عجیبتر اینکه ، ((همه آنها از یک آب سیراب می شوند)) (یسقی بماء واحد).

و با این همه ، بعضی از این درختان را بر بعض دیگر از نظر میوه برتری میدهیم (و نفضل بعضها علی بعض فی الاکل).

حتی بسیار دیده ایم که در یک درخت یا در یک شاخه ، میوه هائی از یک جنس وجود دارد که طعمها و رنگهای متفاوت دارند، و در جهان گلها بسیار دیده شده است که یک بوته گل و حتی یک شاخه ، گلهائی به رنگهای کاملا مختلف عرضه می کند.

این چه آزمایشگاه و لابراتوار اسرار آمیزی در شاخه درختان به کار گذارده شده است که از مواد کاملا یکسان ، ترکیبات کاملا مختلف تولید می کند که هر یک بخشی از نیازمندی انسان را برطرف می سازد.

آیا هر یک از این اسرار

دلیل بر وجود یک مبدء حکیم و عالم که این نظام را رهبری کند نیست .

اینجاست که در پایان آیه می فرماید: ((در این امور نشانه هائی است از عظمت خدا برای آنها که تعقل و اندیشه می کنند)) (ان فی ذلک لایات لقوم یعقلون).

۱ - در نخستین آیه مورد بحث ، در ابتدا اشاره به اسرار آفرینش و توحید شده بود، ولی در پایان آیه می خوانیم یفصل الایات لعلکم بلقاء ربکم توقنون :

((خداوند آیات خویش را برای شما تشریح می کند تا به قیامت و معاد ایمان بیاورید این سؤ ال پیش می آید که چه رابطه ای بین مساله توحید و معاد است که یکی به عنوان نتیجه دیگری ذکر شده است ؟!.

پاسخ این سؤ ال با توجه به این نکته روشن می شود که اولا قدرت خداوند بر ایجاد این جهان ، دلیل بر قدرت او بر اعاده آن است ، همانگونه که در آیه ۲۹ سوره اعراف می خوانیم کما بدأ کم تعودون : ((همانگونه که شما را در آغاز آفرید باز میگرداند و یا در اواخر سوره یس می خوانیم : آیا خدائی که آسمانها و زمین را آفرید قدرت ایجاد مثل آن را ندارد)).

ثانیا همانگونه که در بحثهای معاد گفته ایم ، اگر عالم آخرت نباشد، آفرینش این جهان ، بیهوده خواهد بود، چرا که این زندگی به تنهائی نمیتواند هدفی برای آفرینش این جهان پهناور باشد قرآن مجید ضمن آیات مربوط به معاد (سوره واقعه آیه ۶۲) می گوید: و لقد علمتم النشاه الاولی فلو لا تذکرون : ((شما که این جهان را دیده اید چگونه

متذکر نمیشوید که حتما جهانی بعد از آن خواهد بود)). <۱۰>

۲ - معجزات علمی قرآن .

در قرآن مجید، آیات فراوانی است که پرده از روی یک سلسله اسرار علمی که در آن زمان از چشم دانشمندان پنهان بوده ، برداشته ، که این خود نشانه ای از اعجاز و عظمت قرآن است و محققانی که در باره اعجاز قرآن بحث کرده اند، غالبا به قسمتی از این آیات اشاره نموده اند.

یکی از این آیات آیه ای است که در بالا ـ ذکر شد که در باره زوجیت گیاهان بحث می کند، همانگونه که گفتیم مساله زوجیت در جهان گیاهان به صورت یک

قضیه جزئی برای بشر از قدیم الایام شناخته شده بود، اما به عنوان یک قانون کلی و همگانی ، نخستین بار در اروپا در اواسط قرن هیجدهم بوسیله دانشمند ایتالیائی ((لینه)) پرده از روی آن برداشته شد، اما قرآن برای مسلمانان از هزار سال حتی بیشتر خبر داده بود.

این موضوع در سوره لقمان آیه ۱۰ نیز آمده است : و انزلنا من السماء ماء فانبتنا فیها من کل زوج کریم : ((از آسمان آبی فرستادیم و بوسیله آن در زمین از هر زوج گیاه مفید رویاندیم)).

در بعضی از آیات دیگر نیز اشاره به این موضوع شده است .

۳ - تسخیر خورشید و ماه .

در آیات فوق خواندیم که خداوند خورشید و ماه را مسخر کرده است ، آیات فراوانی در قرآن مجید داریم که می گوید کرات آسمانی و موجودات زمینی و شب و روز و مانند آن ، همه مسخر انسانند،

در یک مورد می خوانیم : ((خداوند نهرها را مسخر شما

کرد)) و سخر لکم الانهار (ابراهیم - ۳۲).

و در مورد دیگر می فرماید: ((کشتی را مسخر شما ساخت)) و سخر لکم الفلک (ابراهیم - ۳۲) و در جای دیگر شب و روز را برای شما تسخیر کرد سخر لکم اللیل و النهار (نحل - ۱۲).

و در جای دیگر ((خورشید و ماه را مسخر شما ساخت)) و سخر لکم الشمس و القمر (ابراهیم - ۳۳) و در جای دیگر ((دریا را به تسخیر شما در آورد تا گوشت تازه از آن استفاده کنید)) و هو الذی سخر البحر لتاکلوا منه لحما طریا (نحل - ۱۴).

و در جای دیگر می فرماید: ((آیا نمیبینی خداوند همه آنچه را روی زمین است مسخر شما ساخت))؟ اءلم تر ان الله سخر لکم ما فی الارض (حج - ۶۵).

و بالاخره در جای دیگر می خوانیم : ((خداوند آنچه را در آسمانها و زمین است ، همگی را مسخر شما ساخت)) و سخر لکم ما فی السماوات و ما فی الارض جمیعا منه (جاثیه - ۱۳).

از مجموع این آیات به خوبی استفاده می شود که اولاـ انسان تکامل یافته - ترین موجود این جهان است ، و از نظر جهانبینی اسلام آنقدر به او ارزش و مقام داده شده است که همه موجودات دیگر را مسخر این انسان ساخته ، انسانی که خلیفه الله است و قلبش جایگاه نور خدا!.

ثانیا روشن می شود که تسخیر در این آیات به این معنی نیست که انسان این موجودات را همگی تحت فرمان خود در می آورد، بلکه همین اندازه که در مسیر منافع و خدمت او حرکت دارند و فی

المثل کرات آسمانی برای او نور افشانی می کنند یا فوائد دیگری دارند در تسخیر او هستند.

هیچ مکتبی اینقدر برای انسان ارزش و الا قائل نشده ، و در هیچ فلسفه ای انسان این همه موقعیت و شخصیت ندارد، و این از ویژگیهای مکتب اسلام است ، که ارزش وجودی انسان را تا این حد بالا میبرد، که آگاهی از آن اثر عمیق تربیتی دارد، چرا که وقتی انسان فکر کند که خدا اینهمه عظمت به او داده است ، و ابر و باد و ماه و خورشید و فلك همه در کارند و همگی سرگشته و فرمانبردار و خدمتکار اویند، چنین انسانی تن به غفلت و پستی نمیدهد و خود را اسیر شهوات و برده ثروت و مقام و زر و زور نمیسازد، زنجیرها را در هم میشکند و به اوج آسمانها پرواز می کند.

چگونه می توان گفت خورشید و ماه مسخر انسان نیستند، در حالی که با نور افشانی خود، صحنه حیات انسان را روشن و گرم و آماده میسازند، که اگر نور خورشید نباشد هیچگونه جنبش و حرکتی در کره زمین وجود نخواهد داشت ، و از سوی دیگر بوسیله جاذبه خود، حرکت زمین را در مدارش تنظیم می کند

و جزر و مد، در دریاها با همکاری ماه می آفریند، که خود سرچشمه برکات و منافع فراوانی است . کشتیها، دریاها، نهرها، شبها و روزها، هر کدام به نحوی به انسان خدمت می کنند، و در طریق منافع او در حرکتند. دقت در این تسخیرها و نظام حساب شده آنها، دلیل روشنی است بر عظمت و قدرت و حکمت آفریدگار. تعجب کفار

از معاد.

بعد از بحثی که پیرامون نشانه های عظمت خداوند در آیات قبل گذشت ، در نخستین آیه مورد بحث به مساله معاد میپردازد، و با ارتباط و پیوستگی خاصی که میان مساله مبدء و معاد است ، این بحث را تحکیم می بخشد و می گوید: اگر میخواهی تعجب کنی از این گفتار آنها تعجب کن که می گویند آیا هنگامی که خاک شدیم بار دیگر آفرینش تازه ای پیدا خواهیم کرد؟! (و ان تعجب

فعجب قولهم ءاذا کنا ترابا اءئنا لفی خلق جدید). <۱۱>

این همان تعجبی است که همه اقوام جاهلی از مساله معاد داشتند، و آفرینش و حیات جدید را بعد از مرگ محال می پنداشتند، در حالی که در آیات گذشته و سایر آیات قرآن به این مساله به خوبی پاسخ گفته شده است و آن اینکه چه فرقی میان آغاز خلقت و تجدید خلقت است ؟ همان کسی که قادر بود در آغاز آنها را بیافریند قادر است بار دیگر جامه هستی و حیات را در اندامشان بپوشاند، گویا اینها آغاز خلقت خویش را فراموش کرده اند که در تجدید آن بحث و گفتگو می کنند.

سپس وضع فعلی و سرنوشت آینده این گروه را در سه جمله بیان می کند: ابتدا می گوید: ((اینها کسانی هستند که به پروردگارشان کافر شدند)) (اولئک الذین کفروا بربهم).

چرا که اگر خداوند و ربوبیت او را قبول داشتند، هرگز در قدرت او در مساله معاد و تجدید حیات انسان تردید نمی کردند، بنابراین خرابی کار آنها در معاد، مولود خرابی کارشان در توحید و ربوبیت خدا است .

دیگر اینکه بر اثر کفر و

بی ایمانی و خارج شدن از زیر پرچم آزادگی توحید، خود را گرفتار غلها و زنجیرها کرده اند، و زنجیرهای بت پرستی ، هواپرستی ، ماده پرستی و جهل و خرافات را با دست خود بر گردن خویش نهاده اند

((و این غلهاست در گردنهایشان)) (و اولئک الاغلال فی اعناقهم).

((چنین افرادی با این وضع و این موقعیت ، مسلما اصحاب دوزخند، و جاودانه در آن خواهند ماند)) و جز این نتیجه و انتظاری در باره آنان نیست (و اولئک اصحاب النار هم فیها خالدون).

در آیه بعد، به یکی دیگر از سخنان غیر منطقی مشرکان پرداخته و می گوید: آنها به جای اینکه از خداوند به وسیله تو تقاضای رحمت کنند، درخواست تعجیل عذاب و کیفر و مجازات می نمایند (و یستعجلونک بالسیئه قبل الحسنه).

چرا این قوم اینقدر لجوج و جاهلند؟ چرا آنها نمی گویند اگر راست میگوئی رحمت خدا را چنین و چنان بر ما نازل بگردان ، بلکه می گویند اگر سخن تو راست است ، عذاب خدا را بر ما فرو فرست !.

آیا آنها فکر می کنند مجازات الهی دروغ است ؟ با اینکه در گذشته عذابهائی بر امتهای سرکش پیشین نازل گردید که اخبار آن بر صفحات تاریخ و در دل زمین ثبت است (و قد خلت من قبلهم المثلات). <۱۲>

سپس اضافه می کند: ((خداوند، هم در برابر زشتیها و ستمهای مردم ، دارای مغفرت است و هم دارای کیفر شدید است)) (و ان ربک لذو مغفره للناس علی ظلمهم و ان ربک لشدید العقاب).

هرگز شدت مجازات او مانع رحمت عامش نخواهد بود، همانگونه که

رحمت عام او نباید این اشتباه را پیش آورد که او به ظالمان فرصت می دهد که هر چه بخواهند بکنند، چرا که در چنین مواردی شدید العقاب است ، و دستیابی به آثار هر یک از این دو صفت پروردگار یعنی ((ذو مغفره و شدید العقاب))

به زمینه هائی که در وجود خود انسان است بستگی دارد.

۱ - تعجب از آفرینش جدید چرا؟

از آیات مختلف قرآن استفاده می شود که یکی از مشکلات پیامبران در مقابل اقوام مشرک اثبات مساله ((معاد جسمانی)) بوده است زیرا آنها همیشه از این موضوع تعجب می کردند که چگونه انسان بعد از خاک شدن بار دیگر به حیات و زندگی باز می گردد، و همین تعبیر که در آیات مورد بحث دیدیم (ءاذا کنا ترابا اءئنا لفی خلق جدید) با مختصر تفاوتی در هفت مورد دیگر از آیات قرآن دیده می شود (مؤ منون - ۳۵، مؤ منون - ۸۲، نمل - ۶۷، صافات - ۱۶ و ۵۳، ق - ۳، واقعه - ۴۷).

و از این روشن می شود که این اشکال از نظر آنها بسیار مهم بوده است که همه جا روی آن تکیه می کردند، ولی قرآن مجید در عبارات بسیار کوتاهی ، جواب قاطع به آنها می دهد، مثلا: در آیه ۲۹ سوره اعراف با جمله کما بداءکم تعودون که چند کلمه بیشتر نیست به این موضوع پاسخ دندانشکن می دهد، و می گوید: همانگونه که در آغاز شما را آفرید باز میگردید و در جای دیگر می گوید: و هو اهون علیه : ((باز گشت شما حتی از آغاز سادهتر و آسانتر

است)) (روم - ۲۷) چرا که در آغاز هیچ نبودید و اکنون استخوان پوسیده یا خاک شده ای لااقل از شما موجود است .

و در بعضی از موارد دست مردم را می گیرد و به مطالعه عظمت و قدرت خدا در آفرینش این زمین و آسمان پهناور وا میدارد که آیا آن کس که قدرت دارد این همه کرات و کهکشانها و ثوابت و سیارات را بیافریند قادر بر اعاده خلقت

نیست ؟! (یس - ۸).

۲ - آیا خداوند ستمگران را می بخشد؟.

در آیات فوق خواندیم که پروردگار نسبت به مردم با ظلمی که دارند، دارای مغفرت و آمرزش است ، مسلما منظور این نیست که خداوند ظالمی را که بر ظلمش اصرار دارد مشمول عفو می کند، بلکه میخواهند به ظالمان نیز امکان بازگشت و اصلاح خویش را به این وسیله بدهد، و الا مشمول جمله دوم که می گوید پروردگار تو شدید العقاب است خواهد بود.

ضمنا از این آیه استفاده می شود که گناهان کبیره (از جمله ظلم) نیز قابل بخشش است (منتها با تمام شرائطش) این آیه و مانند آن به گفتار نادرستی که از قدیم از معتزله نقل شده که میگفتند گناهان کبیره هرگز بخشیده نخواهد شد پاسخ قاطع می دهد.

و در هر حال ، ذکر ((مغفرت وسیع)) پروردگار و ((عقاب شدید)) او در واقع برای قرار دادن همگان در خط میانه خوف و رجاء است که عامل مهم تربیت انسان می باشد، نه هرگز از رحمت خدا مایوس شوند، هر چند جرمشان سنگین باشد، و نه هرگز از مجازات او خود را در امان بدانند هر چند

گناهشان خفیف باشد.

و لذا در حدیثی از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) می خوانیم لو لا عفو الله و تجاوزه ما هنا احدا العیش ، و لو لا وعید الله و عقابه لاـ تکل کل واحد: اگر عفو و بخشش خدا نبود، هرگز زندگی در کام کسی گوارا نمیشد و اگر تهدیدهای الهی و مجازاتش نبود، هر کسی تکیه به رحمت او می کرد و هر چه می خواست انجام می داد. <۱۳>

و از اینجا روشن می شود آنها که به هنگام انجام گناهان ، مغرورانه می گویند:

خدا کریم است ، در واقع به کرم خدا تکیه نکرده اند آنها دروغ می گویند و در واقع بی اعتنا به کیفر پروردگارند. باز هم بهانه جوئی !.

پس از آنکه در آیات گذشته اشاراتی به مساله ((توحید))، و اشاره ای به مساله ((معاد)) شد، در آیه مورد بحث به یکی از ایرادات مشرکان لجوج در زمینه ((نبوت)) می پردازد، و می گوید: ((کافران می گویند: چرا معجزه و نشانه ای از پروردگارش بر او نازل نشده است)) (و یقول الذین کفروا لو لا انزل علیه آیه من ربه).

واضح است که یکی از وظائف پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم)، ارائه معجزات به عنوان سند حقانیت و پیوندش با وحی الهی است ، و مردم حقیقتجو به هنگام شک و تردید در دعوت نبوت این حق را دارند که مطالبه اعجاز کنند، مگر اینکه دلائل نبوت از طریق دیگر آشکار باشد.

ولی باید به یک نکته دقیقا توجه داشت که مخالفان انبیاء، همواره دارای حسن نیت نبودند، یعنی

معجزات را برای یـافتن حق نمی خواسـتند، بلکه به عنوان لجاجت و عـدم تسـلیم در برابر حق هر زمان پیشـنهاد معجزه و خارق عادت عجیب و

غریبی می کردند.

این گونه معجزات که معجزات اقـتراحی نامیـده می شود هرگز برای کشف حقیقت نبوده ، و به همین دلیـل پیـامبران هرگز در برابر آن تسـلیم نمیشدند، در حقیقت این دسته از کافران لجوج فکر می کردند که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) ادعا می کند من قادر بر انجام همه چیزم و خارقالعاده گر میباشم ! و در اینجا نشسـته ام که هر کس پیشنهاد هر امر خارق العادهای کند برای او انجام دهم !.

ولی پیامبران با ذکر این حقیقت که معجزات بـدست خـدا است و به فرمان او انجام می گیرد و ما وظیفه تعلیم و تربیت مردم را داریم ، دست رد بر سینه این گونه افراد میزدند.

لـذا در آیه مورد بحث می خوانیم که به دنبـال این سـخن می فرمایـد: ای پیامبر ((تو فقط بیم دهنـده ای و برای هر قوم و ملتی هادی و رهنمائی است)) (انما انت منذر و لکل قوم هاد).

در اینجا دو سؤ ال پیش می آید :

۱ - جمله ((انما انت منذر و لکل قوم هاد)) چگونه می تواند پاسخ کافران نسبت به تقاضای معجزه بوده باشد.

جواب این سؤ ال با توجه به آنچه در بالا گفتیم روشن است زیرا پیامبر، یک خارقالعاده گر نیست که به درخواست هر کس و برای هر مقصد و هر منظور دست به اعجاز بزند، وظیفه او در درجه اول انذار یعنی بیم دادن به آنها که در بیراهه

میروند و دعوت به صراط مستقیم است البته هر گاه برای تکمیل این انذار و آوردن گمراهان به صراط مستقیم نیاز به اعجازی باشد، مسلما پیامبر کوتاهی نخواهد کرد، ولی در برابر لجوجانی که در این مسیر نیستند هرگز چنین وظیفه ای ندارد.

در واقع قرآن می گوید: این کافران وظیفه اصلی پیامبر را فراموش کرده اند که مساله انذار و دعوت به سوی خدا است و چنین پنداشته اند که وظیفه اصلی او اعجازگری است .

۲ - منظور از جمله لکل قوم هاد چیست ؟

جمعی از مفسران گفته اند که این هر دو صفت ((منذر)) و ((هادی)) به پیامبر بر می گردد و در واقع جمله چنین بوده است انت منذر و هاد لکل قوم : ((تو بیم دهنده و هدایت کننده برای هر جمعیتی هستی)).

ولی این تفسیر خلاف ظاهر آیه فوق است ، چرا که ((واو)) جمله ((لکل قوم هاد)) را از ((انما انت منذر)) جدا کرده است ، آری اگر کلمه ((هاد))، قبل از ((لکل قوم)) بود این معنی کاملا قابل قبول بود ولی چنین نیست .

دیگر اینکه هدف این بوده است که دو قسم دعوت کننده به سوی حق را بیان کند: اول دعوت کننده ای که کارش انذار است ، و دیگر دعوت کننده ای که کارش هدایت است .

حتما سؤ ال خواهید کرد که میان ((انذار)) و ((هدایت)) چه تفاوت است ؟.

در پاسخ میگوئیم که انذار برای آن است که گمراهان از بیراهه به راه آیند، و در متن صراط مستقیم جای گیرند ولی هدایت برای این است که مردم را پس از آمدن به راه

به پیش ببرد.

در حقیقت ((منـذر)) همچـون ((علت محـدثه)) و ایجـاد کننـده است ، و هـادی به منزله ((علت مبقیه)) و نگـهدارنـده و پیش برنده ، و این همان چیزی است که ما از آن تعبیر به ((رسول)) و امام می کنیم ، رسول ، تاسیس شریعت می کند و امام حافظ و نگهبان شـریعت است (شک نیست که هـدایت کننـده بر شـخص پیامبر در موارد دیگر اطلاق شـده اما به قرینه ذکر منذر در آیه فوق می فهمیم که منظور از هدایت کننده کسی است که راه پیامبر را ادامه می دهد و حافظ و نگهبان

شریعت او است).

روایات متعددی که از پیامبر (صـلی الله علیه و آله و سـلم) در کتب شـیعه و اهل تسنن نقل شده که فرمود: ((من منذرم و علی هادی است)) این تفسیر را کاملا تایید می کند به عنوان نمونه به چند روایت از آنها اشاره می کنیم :

۱ - ((فخر رازی)) در ذیل همین آیه در تفسیر این جمله از ابن عباس چنین نقل می کند:

وضع رسول الله یـده علی صدره فقال انا المنذر، ثم اوما الی منکب علی (علیهالسـلام) و قال انت الهادی بک یهتدی المهتدون من بعدی : ((پیامبر دسـتش را بر سـینه خود گذاشت و فرمود: منم منذر! سـپس به شانه علی اشاره کرد و فرمود توئی هادی ! و بوسیله تو بعد از من هدایت یافتگان هدایت می شوند)). <۱۴>

این روایت را دانشـمند معروف اهل تسنن علامه ابن کثیر در تفسیر خود، و همچنین علامه ابن صباغ مالکی در ((فصول المهمه)) و گنجی شافعی

در ((کفـایه الطـالب)) و طبری در تفسـیر خود و ابو حیان اندلسـی در کتاب تفسـیرش به نام ((بحر المحیط)) و همچنین علامه نیشابوری در تفسیر خویش و گروه دیگری نقل کرده اند.

۲ – حموینی که از علمـای معروف اهل تسـنن است در کتاب ((فرائـد السـمطین)) از ابو هریره اسـلمی چنین نقل می کنـد: ان المراد بالهادی علی (علیهالسلام).

۳ – میرغیاث الدین نویسنده کتاب ((حبیب السیر)) در جلد دوم کتاب خود صفحه ۱۲ چنین مینویسد، قد ثبت بطرق متعدده انه لما نزل قوله تعالی انما انت منـذر و لکل قوم هاد قال لعلی انا المنذر و انت الهادی بک یا علی یهتدی المهتدون من بعدی ((به طرق متعددی نقل شده هنگامی که آیه ((انما انت منذر

و لکـل قوم هـاد)) نـازل شـد پیامبر (صـلی الله علیه و آله و سـلم) به علی (علیهالسـلام) فرمود من منـذرم و تو هادی ای علی ! بوسیله تو هدایت یافته گان هدایت می شوند)).

آلوسـی در ((روح المعانی)) و شـبلنجی در ((نور الابصار)) و شـیخ سـلیمان قندوزی در ((ینابیع الموده)) نیز این حدیث را به همان عبارت یا نزدیک به آن نقل کرده اند.

گر چه راوی این حـدیث در غـالب طرق آن ابن عبـاس است ، ولی منحصـر به ابن عبـاس نیست ، بلکه از ابـو هریره (طبق نقل حموینی) و از خود علی (علیهالسلام) (طبق نقل ثعلبی) نیز روایت شده است ، آنجا که فرمود المنذر النبی و الهادی رجل من بنی هاشم یعنی نفسه : ((منذر پیامبر است و هدایت کننده مردی از بنی هاشم است که منظور حضرت خود

او بود)). <۱۵>

گر چه در این احادیث تصریح به مساله ولایت و خلافت بلافصل نشده است ولی با توجه به اینکه هدایت به معنی وسیع کلمه منحصر به علی (علیهالسلام) نبود بلکه همه علمای راستین و یاران خاص پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) این برنامه را انجام می دادند، معلوم می شود معرفی علی (علیهالسلام) به عنوان هادی به خاطر امتیاز و خصوصیتی است که او داشته است ، او برترین مصداق هادی بوده و چنین مطلبی جدا از ولایت و خلافت پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نخواهد بود. علم بی پایان خدا.

در این بخش از آیات قسمتی از صفات پروردگار را می خوانیم که هم ، بحث توحید را تکمیل می کند و هم بحثهای معاد را.

سخن از علم وسیع پروردگار و آگاهی او بر همه چیز است ، همان علمی که سرچشمه نظام آفرینش و شگفتیهای خلقت و دلائل توحید است ، همان علمی که پایه معاد و دادگاه بزرگ قیامت است ، و در این آیات روی هر دو قسمت (علم به نظام آفرینش و علم به اعمال بندگان) تکیه شده است .

نخست می گوید ((خداوند از جنین هائی که هر زن یا هر حیوان ماده حمل

می کند آگاه است)) (الله یعلم ما تحمل کل انثی).

((و همچنین آنچه را که رحمها کم می کنند و قبل از موعد مقرر بیرون می ریزند)) میداند (و ما تغیض الارحام). <۱۶>

و ((همچنین از آنچه از موعد مقرر افزون نگاه میدارند نیز با خبر است)) (و ما تزداد).

در

تفسیر سه جمله بالا در میان مفسران گفتگو بسیار است :

بعضی همانگونه که در بالا گفتیم آنرا اشاره بصورتهای سهگانه حمل دانسته اند، که گاهی به موعد مقرر متولد می شود و گاهی قبل از موقع (گوئی زمان لازم را در خود فرو برده است) و گاهی بعد از موعد مقرر تولد می یابد، خداوند همه اینها را میداند و از تاریخ تولد جنین و لحظه آن بیکم و کاست آگاه است ، و این از اموری است که هیچکس و هیچ دستگاهی دقیقا نمیتواند آنرا مشخص کند، این علم مخصوص ذات پاک پروردگار است و دلیل آن هم روشن است چرا که استعداد رحمها و جنینها کاملا متفاوت می باشد، و هیچکس از این تفاوتها دقیقا آگاه نیست .

بعضی دیگر گفته اند که جمله های سه گانه بالا اشاره به سه حالت مختلف از اعمال ((رحم)) در ایام بارداری است : جمله اول اشاره به خود جنین است که رحم آن را حفظ می کند، و جمله دوم اشاره به خون حیض است که در آن می ریزد و جذب جنین می گردد، و آن را میمکد و در خود فرو میبرد، و جمله سوم اشاره به خونهای اضافی است که در ایام حمل ، احیانا به خارج ریخته می شود و یا

به هنگام تولد و بعد از آن دفع می گردد. <۱۷>

احتمالات دیگری نیز در تفسیر آیه داده اند که در عین حال هیچیک از آنها با یکدیگر تضاد ندارد، و ممکن است آیه فوق اشاره به مجموع این تفاسیر باشد، هر چند ظاهر همان تفسیر اول است ، زیرا

جمله ((تحمـل))، حمـل جنین را میرسانـد و جمله هـای ((تغیض)) و ((تزداد)) به قرینه آن اشاره به کم و زیادی دوران حمل است .

در حـدیثی که در کافی از امام باقر (علیهالسـلام) یا امام صادق (علیهالسـلام) در تفسـیر این آیه نقل شـده چنین می خوانیم : الغیض کل حمل دون تسـعه اشهر، و ما تزداد کل شی ء یزداد علی تسعه اشهر: ((غیض هر حملی است که کمتر از ۹ ماه متولد شود و ما تزداد هر چیزی است که از ۹ ماه افزون شود)).

در دنباله حـدیث می فرمایـد و کلما راءت المراءه الـدم الخالص فی حملها فانها تزداد و بعـدد الایام التی زاد فیها فی حملها من الدم : ((هر زمان زن ، خون خالص در حال حمل ببیند به تعداد ایام آن ، بر دوران حملش افزوده می شود))!. <۱۸>

سپس قرآن اضافه می کند: ((هر چیز در نزد خدا به مقدار و میزان ثابت و معین است)) (و کل شی ء عنده بمقدار).

تا تصور نشود که این کم و زیادها بیحساب و بیـدلیل است ، بلکه ساعت و ثانیه و لحظه آن حساب دارد، همانگونه که اجزای جنین و خون رحم ، همه

دارای حساب و کتاب است .

آیه بعد در حقیقت دلیلی است بر آنچه در آیه قبل بیان شد، می گوید:

((خداوند غیب و شهود (پنهان و آشکار) را میداند)) (عالم الغیب و الشهاده).

و آگاهی او از غیب و شـهود به این دلیل است که ((او بزرگ است و متعالی و مسـلط بر هر چیز)) و به همین دلیل در همه جا حضور دارد، و

چیزی از دیدگان علم او پنهان نیست (الکبیر المتعال).

و برای تکمیل این بحث و تاکید بر علم بی پایان او اضافه می کند، برای خداوند هیچ تفاوتی ندارد کسانی که سخن خود را مکتوم دارند، و یا آنها که آشکار کنند او همه را میداند و میشنود (سواء منکم من اسر القول و من جهر به).

((و نیز برای او تفاوت نمی کند، کسانی که مخفیانه در دل شب و در میان پرده های ظلمت گام برمیدارند و آنها که آشکارا در روز روشن به دنبال کار خویش میروند)) (و من هو مستخف باللیل و سارب بالنهار). <۱۹>

اصولاـ برای کسی که در همه جا حضور دارد، نور و ظلمت ، تاریکی و روشنی ، غیب و شهود مفهومی ندارد، او به طور یکسان از همه اینها آگاه و با خبر است .

۱ - قرآن و جنین شناسی .

در قرآن مجید کرارا به مساله جنین و عجائب و شگفتیها و نظاماتش به عنوان

یک دلیل بر توحید و خداشناسی و علم بیپایان حق اشاره شده است ، البته جنین شناسی به عنوان یک علم ، بسیار تازه و جوان است ، در گذشته اطلاعات محدودی دانشمندان در باره جنین و مراحل مختلف آن داشتند، ولی با پیشرفت علم و دانش ، جهش فوق العادهای در این علم پیدا شد، و اسرار و شگفتیهای فراوانی از این عالم خاموش و بی سر و صدا برای ما مکشوف گشت ، بطوری که می توان گفت : یک دنیا درس توحید و خداشناسی در آفرینش جنین و مراحل تحول و تکامل آن نهفته است .

چه کسی می

تواند به موجودی که از دسترس همگان بیرون است و به تعبیر قرآن در ظلمات ثلاث قرار گرفته و زندگانیش فوق العاده ظریف و دقیق است ، رسیدگی کند و به مقدار لازم مواد غذائی در اختیار او بگذارد، و در تمام مراحل هدایتش کند.

در آیات فوق هنگامی که می گوید: خداوند میداند هر حیوان مادهای چه در عالم رحم دارد مفهومش این نیست که تنها از جنسیت آن (یعنی نر و ماده بودن) آگاه است ، بلکه از تمام مشخصات ، استعدادها ذوقها، و نیروهائی که بالقوه در آن نهفته شده آگاه است ، اموری که هیچکس با هیچ وسیله ای نمیتواند از آن آگاهی یابد.

بنابراین وجود این نظامات حساب شده در جنین و رهبری آن در مسیر تکامل دقیق و پیچیده اش جز از یک مبدء عالم و قادر ممکن نیست .

۲ - همه چیز اندازه دارد.

در آیات مختلفی از قرآن مجید، می خوانیم که هر چیزی محدود به حدی است که از آن حد تجاوز نمی کند، در سوره طلاق آیه ۳ می فرماید قد جعل الله لکل شی ء قدرا: ((خدا برای هر چیز مقدار و اندازه ای قرار داده است)) و در سوره حجر آیه ۲۱ می خوانیم و ان من شی ء الا عندنا خزائنه و ما ننزله الا بقدر

معلوم : هر چیزی خزائنش نزد ما است و جز به مقدار معین آن را نازل نمیکنیم در آیات مورد بحث نیز خواندیم : و کل شی ء عنده بمقدار.

اینها همه اشاره به آن است که هیچ چیز در این عالم بیحساب نیست ، حتی موجوداتی را که

گاهی در جهان طبیعت ، ما بیحساب و کتاب فرض می کنیم همه آنها دقیقا حساب و کتاب دارند، چه ما بدانیم یا ندانیم ، و اصولا حکیم بودن خداوند، نیز مفهومی جز این ندارد، که همه چیز در آفرینش او برنامه و حد و اندازه دارد.

آنچه را از اسرار آفرینش امروز بوسیله علوم دریافته ایم ، این حقیقت را کاملا تاکید می کند مثلا خون انسان که حیاتی ترین ماده وجودی او است ، و عهده دار رساندن تمام مواد لازم به تمام یاخته های بدن انسان است از بیست و چند ماده ترکیب یافته ، نسبت این مواد و اندازه و کیفیت هر یک بقدری دقیق است که با کمترین تغییر سلامت انسان به خطر می افتد و به همین دلیل برای شناخت نارسائیهای بدن فورا به سراغ آزمایش خون و اندازه گیری مواد قندی و چربی و اوره و آهن و سایر اجزاء ترکیبیش میروند و از کمی و زیادی این اجزاء فورا به علل نارسائیهای بدن و بیماریها پی می برند.

تنها خون انسان نیست که ترکیبی این چنین دقیق دارد، این دقت و محاسبه در سراسر عالم هستی موجود است .

ضمنا با توجه به این نکته روشن می شود که آنچه را گاهی ما بینظمی ها و نابسامانیهای عالم هستی می پنداریم در واقع مربوط به نارسائی علم و دانش ما است ، و یک موحد و خداپرست راستین هیچگاه نمیتواند چنین تصوری در باره عالم داشته باشد، و پیشرفت تدریجی علوم گواه این واقعیت است .

و نیز این درس را می توانیم بیاموزیم که جامعه انسانیت که جزئی از مجموعه

نظام هستی است اگر بخواهد سالم زندگی کند باید این اصل (کل شـی ء عنده بمقدار) بر سراسـر آن حکومت داشته باشد، از هر گونه افراط و تفریط و کارهائی

که حساب و کتاب در آن نیست بپرهیزد، و در تمام نهادهای اجتماعی حساب و کتاب را حاکم سازد.

۳ - برای خداوند غیب و شهود یکسان است .

در آیات مورد بحث ، بر این موضوع تکیه شده که غیب و شـهود در پیشـگاه خدا روشن است ، اساسا غیب و شهود دو مفهوم نسبی است که در مورد موجودی که علم و هستیش محـدود است به کـار میرود، فی المثـل مـا دارای حواسـی هستیم آنچه در شعاع دیـد و شـنوائی و سایر حواس ما قرار دارد برای ما شـهود است ، و آنچه از حوزه دید و شـنید ما بیرون است نسـبت به ما غیب محسوب می شود، و اگر فرضا قدرت دید ما نامحدود بود و به داخل و باطن اشـیاء و ذرات عالم نفوذ می کرد، همه چیز برای ما شهود بود.

و از آنجا که همه چیز غیر از ذات پاک خداونـد محـدود است ، برای همه آنها غیب و شـهود وجود دارد، ولی ذات خدا چون نامحـدود است و همه جـا حضور دارد بنـابراین همه چیز برای او شـهود است و غیب در بـاره ذات پاکش مفهوم نـدارد، و اگر میگـوئیم خداونـد عـالم الغیب و الشـهاده می باشـد معنیش این است آنچه برای مـا غیب یـا شـهادت محسوب می شود برای او یکسان و شهادت است .

فرض کنید ما به کف دست خود در روشنائی نگاه کنیم ، آیا ممکن است از آنچه

در آن است بیخبر باشیم ؟ عالم هستی در برابر علم خداوند بمراتب از این واضح و آشکارتر است .

۴ - آثار تربیتی توجه به علم خدا

هنگامی که در آیات فوق می خوانیم خداوند سخنان پنهانی و آشکار و رفت و آمدهای روزانه و شبانه و حرکات شما را یکسان میداند، و در پیشگاه علم او همه آشکار است ، هر گاه به این حقیقت : راستی ایمان داشته باشیم و نظارت دائمی او را بر خود احساس کنیم دگرگونی عمیقی در روح و فکر و گفتار و کردار ما

پیدا می شود.

در روایتی که از امام صادق (علیهالسلام) نقل شده در پاسخ سؤ ال کسی که میپرسد برنامه زندگانی شما چیست ؟ اموری را می فرماید، از جمله اینکه : علمت ان الله مطلع علی فاستحییت : ((یکی از برنامه های من این است که دانستم خداوند از تمام کارهای من آگاه و با خبر است و لذا از نافرمانی او حیا و شرم دارم))!.

در تاریخ اسلام و زندگی روزانه مسلمانان متعهد، جلوه های فراوانی از این حقیقت را مشاهده می کنیم .

می گویند پدر و فرزندی وارد باغی شدند، پدر به قصد چیدن میوه بدون اجازه صاحب باغ به بالای درختی رفت ، فرزندش که نوجوان با معرفتی بود صدا زد پدر پائین بیا، پدر متوحش شد و خود را جمع کرد و فورا پائین آمد، پرسید نفهمیدم چه کسی بود که مرا می دید، گفت : کسی از بالای سرت ! نگاه به بالا کرد چیزی ندید، گفت منظورم خدا است که ما فوق و محیط بر همه ما است ،

چگونه ممکن است از نگاه کردن انسانی وحشت داشته باشی اما از اینکه خدا ترا در هر حال می بیند، وحشت نمیکنی ؟ این چه ایمانی است ؟! محافظان غیبی !

در آیات گذشته خواندیم که خدا بحکم عالم الغیب و الشهاده بودن ، از پنهان و آشکار مردم با خبر و همه جا حاضر و ناظر است .

در آیه مورد بحث اضافه می کند که خداوند علاوه بر این حافظ و نگاهبان بندگان خود نیز می باشد: برای انسان مامورانی است که پی در پی از پیش رو، و پشت سر او قرار می گیرند و او را از حوادث حفظ می کنند (له معقبات من بین یدیه و من خلفه یحفظونه من امر الله) <۲۰>

اما برای اینکه کسی اشتباه نکند که این حفظ و نگاهبانی بیقید و شرط است و انسان می تواند خود را به پرتگاهها بیفکند و دست به هر ندانم کاری بزند و یا مرتکب هر گونه گناهی که مستوجب مجازات و عذاب است بشود و باز انتظار داشته باشد که خدا و ماموران او حافظ وی باشند اضافه می کند که : خداوند سرنوشت هیچ قوم و ملتی را تغییر نمی دهد مگر اینکه آنها تغییراتی در خود ایجاد کنند! (ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم).

و باز برای اینکه این اشتباه پیش نیاید که با وجود ماموران الهی که عهده دار حفظ انسان هستند، مساله مجازات و بلاهای الهی چه معنی دارد، در پایان آیه اضافه می کند که هر گاه خداوند به قوم و جمعیتی اراده سوء و بدی کند هیچ راه

دفاع و بازگشت ندارد (و اذا اراد الله بقوم سوء فلا مرد له).

و هیچکس غیر خدا نمی تواند والی و ناصر و یاور آنها باشد (و ما لهم من دونه من وال).

به همین دلیل هنگامی که فرمان خدا به عذاب و مجازات یا نابودی قوم و ملتی صادر شود، حافظان و نگهبانان دور می شوند و انسانرا تسلیم حوادث می کنند!

۱ - معقبات چیست ؟

((معقبات)) چنانکه طبرسی در مجمع البیان و بعضی دیگر از مفسران بزرگ گفته اند جمع ((معقبه)) است و آن هم به نوبه خود جمع معقب می باشد و به معنی گروهی است که پی در پی و به طور متناوب به دنبال کاری می روند.

ظاهر این آیه آن است که خداوند به گروهی از فرشتگان ، ماموریت داده که در شب و روز به طور متناوب به سراغ انسان بیایند و از پیش رو و پشت سر

نگاهبان و حافظ او باشند.

بدون تردید انسان در زندگی خود در معرض آفات و بلاهای زیادی است ، حوادثی از درون و برون ، انواع بیماریها، میکربها، انواع حادثه ها و خطراتی که از زمین و آسمان می جوشد، انسان را احاطه کرده اند، مخصوصا به هنگام کودکی که آگاهی انسان از اوضاع اطراف خود بسیار ناچیز است و هیچگونه تجربه ای ندارد، در هر گامی خطری در کمین او نشسته است ، و گاه انسان تعجب می کند که کودک چگونه از لابلای اینهمه حوادث جان به سلامت می برد و بزرگ می شود، مخصوصا در خانواده هائی که پدران و مادران چندان آگاهی از مسائل ندارند و یا امکاناتی

در اختیار آنها نیست مانند کودکانی که در روستاها بزرگ می شوند و در میان انبوه محرومیتها، عوامل بیماری و خطرات قرار دارند.

اگر براستی در این مسائل بیندیشیم احساس می کنیم که نیروی محافظی هست که ما را در برابر حوادث حفظ می کند و همچون سپری از پیش رو و پشت سر محافظ و نگهدار ما است .

در بسیاری از مواقع ، حوادث خطرناک برای انسان پیش می آید و او معجز آسا از آنها رهائی می یابد بطوری که احساس می کند همه اینها تصادف نیست بلکه نیروی محافظی از او نگهبانی می کند.

در روایات متعددی که از پیشوایان اسلام نقل شده نیز روی این تاکید شده است ، از جمله :

در روایتی از امام باقر (علیهالسلام) می خوانیم که در تفسیر آیه فوق فرمود: یحفظ بامر الله من ان یقع فی رکی او یقع علیه حائط او یصیبه شی ء حتی اذ جاء القدر خلوا بینه و بینه یدفعونه الی المقادیر و هما ملکان یحفظانه باللیل و ملکان من نهار یتعاقبانه یعنی : به فرمان خدا انسان را حفظ می کند از اینکه در چاهی سقوط کند یا دیواری بر او بیفتد یا حادثه دیگری برای او پیش بیاید

تا زمانی که مقدرات حتمی فرا رسد در این هنگام آنها کنار می روند و او را تسلیم حوادث می کنند، آنها دو فرشتهاند که انسان را در شب حفظ می کنند و دو فرشتهاند که در روز که به طور متناوب به این وظیفه می پردازند. <۲۱>

در حدیثی دیگر از امام صادق (علیهالسلام) می خوانیم : ما من عبد الا

و معه ملکان یحفظانه فاذا جاء الامر من عند الله خلیا بینه و بین امر الله : هیچ بنده‌ای نیست مگر اینکه دو فرشـته با او هستند و او را محافظت می کننـد، اما هنگامی که فرمان قطعی خداوند فرا رسد، او را تسـلیم حوادث می کنند <۲۲> بنابراین آنها تنها او را از حوادثی که به فرمان خدا قطعیت نیافته حفظ می کنند).

در نهـج البلاـغه نیز می خوانیم که امیر مؤ منان علی (علیهالسـلام) فرمود: ان مع کل انسان ملکین یحفظانه فاذا جاء القـدر خلیا بینه و بینه : با هر انسانی دو فرشـته است که او را حفظ می کننـد، اما هنگامی که مقـدرات حتمی فرا رسـد او را رها می سازند <۲۳>

همچنین در خطبه اول نهج البلاغه در توصـیف فرشتگان و گروههای مختلف آنها می خوانیم : و منهم الحفظه لعباده : گروهی از آنها حافظان بنـدگان اویند البته عدم آگاهی از وجود این فرشـتگان از طریق حس یا از طریق علوم و دانشـهای طبیعی هرگز نمی تواند دلیل بر نفی آنها باشد چرا که این منحصر به مورد بحث ما نیست ، قرآن مجید و همچنین مذاهب دیگر خبر از امور فراوانی که ما وراء حس انسان است داده اند که بشر از طرق عادی نمی تواند از آنها آگاهی یابد.

از این گذشـته همـانگونه که در بالاـ گفتیم ما در زنـدگی روزانه خود، نشانه های واضـحی از وجود چنین نیروی محافظی می بینیم و احساس می کنیم که در برابر

بسیاری از حوادث مرگبار بطور اعجاز آمیزی نجات می یابیم که تفسیر و توجیه همه آنها از طریق عادی و

یا حمل بر تصادف مشکل است ، (و من خود بعضی نمونه های آن را در زندگی دیده ام که راستی حیرت آور بوده ، حتی برای شخص دیرباوری مثل من دلیلی بوده است برای وجود آن محافظ نامرئی !)

۲ – همیشه تغییرات از خود ما است ! (یک قانون کلی .)

جمله ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم که در دو مورد از قرآن با تفاوت مختصری آمده است ، یک قانون کلی و عمومی را بیان می کند، قانونی سرنوشت ساز و حرکت آفرین و هشدار دهنده !

این قانون که یکی از پایه های اساسی جهان بینی و جامعه شناسی در اسلام است ، به ما می گوید مقدرات شما قبل از هر چیز و هر کس در دست خود شما است ، و هر گونه تغییر و دگرگونی در خوشبختی و بدبختی اقوام در درجه اول به خود آنها بازگشت می کند، شانس و طالع و اقبال و تصادف و تاثیر اوضاع فلکی و مانند اینها هیچکدام پایه ندارد، آنچه اساس و پایه است این است که ملتی خود بخواهد سربلند و سرفراز و پیروز و پیشرو باشد، و یا به عکس خودش تن به ذلت و زبونی و شکست در دهد، حتی لطف خداوند، یا مجازات او، بی مقدمه ، دامان هیچ ملتی را نخواهد گرفت ، بلکه این اراده و خواست ملتها، و تغییرات درونی آنهاست که آنها را مستحق لطف یا مستوجب عذاب خدا می سازد.

به تعبیر دیگر: این اصل قرآنی که یکی از مهمترین برنامه های اجتماعی اسلام را بیان می کند به ما می

گوید هر گونه تغییرات برونی متکی به تغییرات درونی ملتها و اقوام است ، و هر گونه پیروزی و شکستی که به قومی رسید از همینجا سرچشمه می گیرد، بنابراین آنها که همیشه برای تبرئه خویش به دنبال عوامل برونی می گردند، و قدرتهای سلطه گر و استعمار کننده را همواره عامل بدبختی خود می شمارند، سخت در اشتباهند، چرا که اگر این قدرتهای جهنمی پایگاهی

در درون یک جامعه نداشته باشند، کاری از آنان ساخته نیست .

مهم آن است که پایگاههای سلطه گران و استعمار کنندگان و جباران را در درون جامعه خود در هم بکوبیم ، تا آنها هیچگونه راهی برای نفوذ نداشته باشند.

آنها بمنزله شیطانند، و می دانیم شیطان به گفته قرآن بر کسانی که عباد الله مخلصین هستند راه ندارد، او تنها بر کسانی چیره می شود که پایگاهی در درون وجود خود برای شیطان ساخته اند.

این اصل قرآنی می گوید: برای پایان دادن به بدبختیها و ناکامیها باید دست به انقلابی از درون بزنیم ، یک انقلاب فکری و فرهنگی ، یک انقلاب ایمانی و اخلاقی ، و به هنگام گرفتاری در چنگال بدبختیها باید فورا به جستجوی نقطه های ضعف خویشتن بپردازیم ، و آنها را با آب توبه و بازگشت به سوی حق از دامان روح و جان خود بشوئیم ، تولدی تازه پیدا کنیم و نور و حرکتی جدید، تا در پرتو آن بتوانیم ناکامیها و شکستها را به پیروزی مبدل سازیم ، نه اینکه این نقطه های ضعف که عوامل شکست است در زیر پوششهای خود خواهی مکتوم بماند و به جستجوی عوامل شکست در بیرون جامعه

خود در بیراهه ها سرگردان بمانیم !

تاکنون کتابها یا مقالات زیادی در باره عوامل پیروزی مسلمانان نخستین ، و عوامل عقب نشینی مسلمین قرون بعد، نوشته شده است ، که بسیاری از بحثهای آنان به کاوش در سنگلاخ و بیراهه می ماند، اگر بخواهیم از اصل فوق که از سرچشمه وحی به ما رسیده الهام بگیریم باید هم آن پیروزی و هم آن شکست و ناکامی را در تغییرات فکری و عقیدتی و اخلاقی و برنامه های عملی مسلمانان جستجو کنیم و نه غیر آن ، در انقلابهای معاصر از جمله انقلاب ملت ما (مسلمانان ایران) انقلاب الجزائر، انقلاب افغانستان ، و مانند آن به وضوح حاکمیت این اصل

قرآنی را مشاهده می کنیم . یعنی بی اینکه دولتهای استعماری و ابرقدرتهای سلطه گر روش خود را تغییر دهند، هنگامی که ما از درون دگرگون شدیم همه چیز دگرگون شد.

و به هر حال این درسی است برای امروز و فردا، و فرداهای دیگر، برای همه مسلمانها، و همه نسلهای آینده !

و می بینیم تنها رهبرانی پیروز و موفق شدند که ملت خود را بر اساس این اصل رهبری کردند و دگرگون ساختند، تاریخ اسلام و تاریخ معاصر مملو است از شواهدی بر این اصل اساسی و جاودانی که ذکر آنها ما را از روش بحثمان در این تفسیر دور می سازد. بخش دیگری از نشانه های عظمت او.

قرآن در اینجا بار دیگر به آیات توحید و نشانه های عظمت خدا و اسرار آفرینش می پردازد و با انگشت گذاشتن روی قسمتهای مختلفی از پدیده های طبیعی و اشاره های کوتاه و پر معنی به اسرار

و خواص آنها، رابطه بندگان را با خدا نزدیکتر کرده ، نور ایمان و معرفت را در قلبهایشان می پاشد.

نخست به برق (برقی که در میان قطعات ابر پیدا می شود) اشاره کرده می گوید: او کسی است که برق را که مایه ترس و طمع می باشد به شما ارائه می دهد! (هو الذی یریکم البرق خوفا و طمعا).

از یکسو شعاع درخشانش چشمها را خیره می کند و صدای رعب انگیز رعد که از آن برمی خیزد گاهی شما را به وحشت می اندازد، و ترس و اضطراب از خطرات آتش سوزی ناشی از آن مخصوصا برای آنها که در بیابانها زندگی می کنند و یا از آن عبور دارند، آنان را آزار می دهد.

اما از آنجا که غالبا همراه آن رگبارهائی به وجود می آید و تشنه کامان بیابان را آب زلالی می بخشد و درختان و زراعت را سیراب می کند، آنها را به امید و طمع می کشاند، و در میان این بیم و امید، لحظات حساسی را می گذرانند.

سپس اضافه می کند: او کسی است که ابرهای سنگین و پربار ایجاد می کند که قادر به آبیاری زمینهای تشنهاند (و ینشیء السحاب الثقال).

برکات رعد و برق

می دانیم از نظر علمی پیدایش برق به خاطر آنست که دو قطعه ابر با الکتریسته های مختلف (مثبت و منفی) به هم نزدیک می شوند و درست همانند

سر دو سیم برق که به هنگام نزدیکی جرقه میزند آنها نیز جرقه عظیمی ایجاد کرده و به اصطلاح تخلیه الکتریکی می شوند.

اگر جرقه های کوچکی که از سر دو سیم در برابر چشم

ما آشکار می شود، صدای خفیفی دارند، در عوض صدای جرقه آسمانی برق به خاطر گسترش ابر و بالا بودن میزان الکتریسته بقدری شدید است که ((رعد)) را به وجود می آورد.

و هر گاه قطعه ابری که دارای الکتریسته مثبت است به زمین که همیشه الکتریسته منفی دارد نزدیک شود، جرقه در میان زمین و ابر ایجاد می شود، که آن را ((صاعقه)) می گویند، و خطرناک بودنش به همین دلیل است که یک سر آن ، زمین و نقطه های مرتفعی است که به اصطلاح نوک این سیم را تشکیل می دهد، حتی یک انسان در یک بیابان ممکن است عملا تبدیل به نوک این سیم منفی شود و درست جرقه وحشتناکی بر سر او فرود آید و در یک لحظه کوتاه تبدیل به خاکستر شود، و نیز به همین دلیل است که به هنگام رعد و برق در بیابانها باید فورا به کنار درخت یا دیوار یا کوه و یا هر نقطه مرتفعی پناه برد، و یا در گودالی دراز کشید.

به هر حال برق که از نظر بعضی شاید شوخی طبیعت محسوب می شود، با اکتشافات علمی روز ثابت شده که فوائد و برکات فراوانی دارد که ذیلا به سه قسمت آن اشاره می شود.

۱ - آبیاری - برقها معمولا- حرارات فوق العاده زیاد گاه در حدود ۱۵ هزار درجه سانتیگراد! تولید می کنند، و این حرارت کافی است که مقدار زیادی از هوای اطراف را بسوزاند و در نتیجه فشار هوا فورا کم شود، و می دانیم در فشار کم ، ابرها می بارند، و به همین دلیل ، غالبا

متعاقب جهش برق رگبارهائی شروع می شود و دانه های درشت باران فرو می ریزند، و از اینرو برق در واقع یکی از وظائفش آبیاری است .

۲ - سمپاشی به هنگامی که برق با آن حرارتش آشکار می شود قطرات باران

با مقداری اکسیژن اضافی ترکیب می شوند و آب سنگین یعنی آب اکسیژنه (۲ ۲) ایجاد می کنند و می دانیم آب اکسیژنه یکی از آثارش کشتن میکربها است ، و به همین جهت در مصارف طبی برای شستشوی زخمها به کار می رود، این قطرات آب اکسیژنه هنگامی که بر زمینها می بارد، تخم آفات و بیماریهای گیاهی را از میان می برد، و سمپاشی خوبی از آنها می کند و به همین جهت گفته اند هر سال که رعد و برق کم باشد آفات گیاهی بیشتر است !.

۳ - تغذیه و کود رسانی - قطرات باران که بر اثر برق و حرارت شدید و ترکیب ، یک حالت اسید کربنی پیدا می کند که به هنگام پاشیده شدن بر زمینها و ترکیب با آنها یکنوع کود مؤ ثر گیاهی می سازد.

و گیاهان از این طریق تغذیه می شوند.

بعضی از دانشمندان گفته اند مقدار کودی که در طی سال از مجموع برقهای آسمان در کره زمین به وجود می آید دهها میلیون تن است ! که رقم فوق العاده بالائی می باشد.

بنابراین می بینیم همین پدیده ظاهرا پیش پا افتاده و بی خاصیت طبیعت چقدر پربار و پر برکت است ، هم آبیاری می کند، هم سمپاشی می کند، و هم تغذیه ، و این نمونه کوچکی از اسرار شگرف و پردامنه عالم هستی

است که رهنمون روشنی بر مساله خداشناسی می تواند باشد.

اینها همه از یک سو برکات برق است ، و از سوی دیگر آتش سوزی هائی که از یکنوع آن (صاعقه) به وجود می آید گاهی ممکن است انسان یا انسانها یا درختانی را بسوزاند. هر چند این امر کم و نادر است ، و قابل اجتناب ، ولی می تواند عامل خوف و ترس شود، و به این ترتیب ، آنچه در آیه فوق خواندیم که برق هم مایه ترس است و هم امید، ممکن است اشاره به مجموع این امور باشد.

و نیز ممکن است جمله ((و ینشی ء السحاب الثقال)) که در آخر آیه

فوق آمده ، ارتباط با همین خاصیت برق داشته باشد که ابرها را سنگین بار از دانه های پر پشت باران می سازد!

آیه بعد به صدای رعد می پردازد که از برق هرگز جدا نیست و می فرماید: رعد تسبیح و حمد خدا می گوید (و یسبح الرعد بحمده) <۲۴>

آری این صدای پر طنین جهان طبیعت که ضرب المثل در عظمت صوت است ، از آنجا که توام با پدیده برق می باشد و هر دو در خدمت یک هدف هستند و خدمات پر ارزش و حساب شدهای دارند که در بالا به آن اشاره شد عملا تسبیح خدا می گوید و به تعبیر دیگر: رعد زبان گویای برق است ، که حکایت از نظام آفرینش و عظمت خالق می کند.

این همان چیزی است که ما نام آن را زبان حال می گذاریم : یک کتاب پرمحتوا، یک قصیده غرا، یک تابلو زیبا و دل انگیز، یک

ساختمان محکم و منظم و حساب شده ، با زبان حال خود از علم و دانش و مهارت و ذوق نویسنده و گوینده و نقاش و معمار سخن می گویند، آنها را مدح می کنند، و می ستایند.

ذرات این عالم هستی که همه اسرار آمیزند و نظام بسیار دقیق و حساب شدهای دارند، همگی از پاکی خداوند و منزه بودن او از هر گونه عیب و نقص ، سخن می گویند، (آیا تسبیح چیزی جز تنزیه و پاک دانستن می باشد؟) و همگی از قدرت و علم و حکمت او خبر می دهند (آیا حمد چیزی جز بیان صفات کمال است ؟).

این احتمال را نیز جمعی از فلاسفه داده اند که تمام ذرات این جهان هر یک

برای خود نوعی از عقل و شعور دارند و از روی همین عقل و شعور، تسبیح و تقدیس خدا می کنند، نه تنها با زبان حال و حکایت کردن وجودشان از وجود خدا، بلکه با زبان قال نیز او را می ستایند.

نه تنها صدای رعد و یا سایر اجزای جهان ماده ، تسبیح او می گویند که همگی فرشتگان نیز از ترس و خشیت خدا، به تسبیح او مشغولند (و الملائکه من خیفته). <۲۵>

آنها از این می ترسند که در انجام فرمان پروردگار و مسئولیتهائی که در نظام هستی بر عهده آنها گذارده شده کوتاهی کنند و گرفتار مجازات الهی شوند، و می دانیم همیشه وظیفه ها و تکالیف برای آنها که احساس مسئولیت می کنند ترس آفرین است ، ترسی سازنده که شخص را به تلاش و حرکت وا می دارد.

و برای توضیح بیشتر در

زمینه رعد و برق اشاره به صاعقه ها می کند و می فرماید: خداوند صاعقه ها را می فرستد و به هر کس بخواهد بوسیله آن آسیب می رساند (و یرسل الصواعق فیصیب بها من یشاء).

ولی با این همه ، و با مشاهده آیات عظمت پروردگار در عالم آفرینش در پهنه زمین و آسمان ، در گیاهان و درختان و رعد و برق و مانند آنها، و با کوچکی و حقارت قدرت انسان در برابر حوادث ، حتی در برابر یک جرقه آسمانی باز هم گروهی از بیخبران در باره خدا به مجادله و ستیز برمی خیزند (و هم یجادلون فی الله).

در حالی که خداوند قدرتی بی انتها، و مجازاتی دردناک و کیفری سخت دارد (و هو شدید المحال).

((محال)) در اصل از ((حیله)) و ((حیله)) به معنی هر نوع چاره اندیشی پنهانی و غیر آشکار است (نه به معنی چاره جوئیهای مخرب که در زبان فارسی به آن مشهور شده است) و مسلم است کسی که توانائی بر چاره اندیشی آن هم با قدرت و شدت دارد کسی است که هم از نظر توانائی فوق العاده است و هم از نظر علم و حکمت ، و به همین دلیل بر دشمنانش مسلط و پیروز می باشد، و کسی را یارای فرار از حوزه قدرت او نیست ، به همین جهت مفسران هر یک شدید المحال را طوری تفسیر کرده اند که همه در واقع از معنی بالا ریشه گرفته است ، بعضی آنرا به معنی شدید القوه ، بعضی شدید العذاب ، بعضی شدید القدره ، بعضی شدید الاخذ

و مانند آن تفسیر نموده اند. <۲۶>

آخرین آیه مورد بحث به دو مطلب اشاره می کند:

نخست اینکه دعوت حق از آن خداست (له دعوه الحق).

یعنی هر گاه او را بخوانیم می شنود، و اجابت می کند، هم آگاهی از دعای بندگان دارد و هم قدرت بر انجام خواسته های آنها، و به همین دلیل خواندن او و تقاضای از ذات مقدسش حق است نه باطل و بی اساس .

دیگر اینکه خواندن بتها و تقاضای از آنها دعوت و دعای باطل است ، زیرا کسانی را که مشرکان غیر از خداوند می خوانند و برای انجام خواسته هایشان به آنها پناه می برند هرگز به آنان پاسخ نمی گویند دعایشان را اجابت نمی کنند (و الذین یدعون من دونه لا یستجیبون لهم بشی ء).

آری این چنین است دعوت باطل چرا که پندار و خیالی بیش نیست و هر گونه

علم و قدرتی برای بتها قائل باشند کاملا موهوم و بی پایه و بی اساس است .

مگر ((حق)) چیزی جز عینیت و واقعیت و مایه خیر و برکت ، و باطل چیزی جز پندار و توهم و مایه شر و فساد می باشد؟ سپس - همانگونه که روش قرآن است - برای مجسم ساختن این موضوع عقلانی مثال حسی زیبا و رسائی بیان می کند و می گوید: آنها که غیر خدا را می خوانند به کسی می مانند که بر کنار آبی که سطح آن از دسترس او دور است نشسته و به آن اشاره می کند، به این امید که آب به دهان او برسد و هرگز نمی رسد چه خواب و پندار

بیهوده ای ؟! (الا کباسط کفیه الی الماء لیبلغ فاه و ما هو ببالغه).

آیا می توان در کنار چاه نشست و دست به سوی آب دراز کرد و با اشاره ، آب را به دهان فرستاد؟ این کار جز از یک انسان ساده لوح و دیوانه سر میزند؟

این احتمال نیز در تفسیر جمله فوق وجود دارد که بت پرستان را به کسی تشبیه می کند که کف دستان خود را کاملا صاف و افقی گرفته وارد آب می کند، و انتظار دارد آب در دست او بند شود، در حالی که به محض اینکه دست را از آب بیرون آورد قطرات آب از لابلای انگشتان و کف دست او بیرون می ریزد و چیزی باقی نمی ماند.

تفسیر سومی نیز برای این جمله کرده اند و آن اینکه بت پرستان که برای حل مشکلاتشان به سراغ بتها می روند مانند کسی هستند که می خواهد آب را در مشت خود نگاه دارد آیا هیچگاه آب را می توان در مشت نگاه داشت ؟ و این از ضرب المثل معروفی در میان عرب گرفته شده که وقتی می خواهند برای کسی که کوشش بیهوده می کند مثالی بزنند می گویند هو کقابض الماء بالید: او مانند کسی است که می خواهد آب را با دست خود بگیرد.

شاعر عرب نیز می گوید:

فاصبحت فیما کان بینی و بینها

من الود مثل قابض الماء بالید

: ((کار من به جائی رسید که برای حفظ محبت میان خود و او مانند کسی بودم که می خواست آب را در دست نگاهدارد)).
<۲۷>

ولی تفسیر اول از همه روشنتر به نظر می رسد!

و

در پایان آیه برای تاکید این سخن می گوید درخواست کافران از بتها چیزی جز گام برداشتن در گمراهی نیست (و ما دعاء الکافرین الا فی ضلال).

چه ضلالتی از این بالاتر که انسان سعی و کوشش خود را در بیراههای که هرگز او را بمقصد نمی رساند بکار برد، خسته و ناتوان شود اما نتیجه و بهره ای نگیرد.

در آخرین آیه مورد بحث برای اینکه نشان دهد بت پرستان چگونه از کاروان عالم هستی جدا گشته و تک و تنها در بیراهه ها سرگردان شده اند چنین می فرماید:

((همه کسانی که در آسمانها و زمین هستند از روی اطاعت و تسلیم و یا از روی کراهت و همچنین سایه های آنها، هر صبح و شام ، برای خدا سجده می کنند))

(و لله یسجد من فی السموات و الارض طوعا و کرها و ظلالهم بالغدو و الاصال).

۱ - منظور از سجده موجودات چیست - سجده در این گونه موارد به معنی خضوع و نهایت تواضع و تسلیم است ، یعنی همه فرشتگان و انسانها و همه صاحبان عقل و اندیشه برای خدا متواضعند و در برابر فرمان او خاضع می باشند، منتهی گروهی سجده و خضوعشان تنها جنبه تکوینی دارد، یعنی در برابر قوانین عالم هستی و آفرینش خاضعند، ولی گروهی علاوه بر سجود تکوینی سجود تشریعی

نیز دارند یعنی با میل و اراده خود در برابر خداوند سجده می کنند، مثلا همین که می بینیم جسم و جان آنها تسلیم قوانین حیات و مرگ و نمو و رشد و سلامت و بیماری و مانند آن است این حالت تسلیم و خضوع در برابر قوانین

آفرینش در حقیقت یک نوع سجود تکوینی از ناحیه آنها است .

۲ - تعبیر به ((طوعا و کرها)) ممکن است اشاره به این باشد که مؤ منان از روی میل و رغبت در پیشگاه پروردگار به سجده می افتند و خضوع می کنند، اما غیر مؤ منان هر چند حاضر به چنین سجده ای نیستند تمام ذرات وجودشان از نظر قوانین آفرینش تسلیم فرمان خدا است چه بخواهند و چه نخواهند.

ضمنا باید توجه داشت که ((کره)) (بر وزن جرم) به معنی کراهتی است که از درون انسان سرچشمه می گیرد و کره (بر وزن شرح) به معنی کراهتی است که عامل بیرونی داشته باشد و در مورد بحث چون غیر مؤ منان تحت تاثیر عوامل بیرون ذاتی مقهور قوانین آفرینش هستند کره (بر وزن شرح) به کار رفته است .

این احتمال نیز در تفسیر ((طوعا و کرها)) داده شده است که منظور از طوعا جریاناتی از جهان آفرینش است که موافق میل فطری و طبیعی یک موجود است (مانند میل طبیعی موجود زنده برای زنده ماندن) و منظور از کرها تمایلی است که از خارج تحمیل بر یک موجود می شود مانند مرگ یک موجود زنده بر اثر هجوم میکربها و یا عوامل دیگر.

۳ - ((ظلال)) جمع ((ظل)) به معنی سایه است ، ذکر این کلمه در آیه فوق نشان می دهد که منظور از سجود تنها سجود تشریعی نیست ، زیرا سایه های موجودات از خود اراده و اختیاری ندارند، بلکه تسلیم قوانین تابش نور می باشند، و بنابراین سجده آنها، تکوینی ، یعنی تسلیم در

مقابل قوانین خلقت است .

البته ذکر کلمه ((ظلال)) (سایه ها) دلیل بر این نیست که همه آنها که در آسمان

و زمین هستند، وجودشان مادی است و دارای سایه اند، بلکه تنها اشاره به آن دسته از موجوداتی است که سایه دارند، مثل اینکه گفته می شود، علماء شهر و فرزندانشان در فلان مجلس شرکت کردند، یعنی فرزندان کسانی که فرزند داشتند، و از این جمله هرگز استفاده نمی شود که همه علمای شهر، صاحب فرزندند (دقت کنید).

به هر حال سایه گر چه یک امر عدمی بیش نیست که همان فقدان نور است ولی چون از هر طرف ، وجود نور آن را احاطه کرده ، برای خود موجودیت و آثاری دارد، و تصریح به این کلمه در آیه فوق شاید برای تاکید است که حتی سایه های موجودات هم در پیشگاه خداوند خاضعند.

۴ - ((آصال)) جمع ((اصل)) (بر وزن دهل) و آن نیز جمع ((اصیل)) است ، که از ماده اصل گرفته شده و به معنی آخر روز است ، از این نظر که اصل و پایه شب محسوب می شود!

و ((غدو)) جمع ((غداه)) به معنی اول روز است (و گاهی به معنی مصدری نیز استعمال شده است).

گر چه سجده و خضوع موجودات عالم هستی در برابر فرمان خدا مخصوص صبح و عصر نیست بلکه همیشگی و در همه ساعات است ، ولی ذکر این دو موقع یا به عنوان کنایه از دوام این موضوع است ، مثل اینکه میگوئیم فلان کس هر صبح و شام مشغول تحصیل علم است ، یعنی همیشه تحصیل علم می کند، و

یـا به خـاطر آن است که در جمله قبـل ، سـخن از سایه های موجودات به میان آمـده و سایه ها بیش از هر وقت در اول و آخر روز خود را نشان می دهند، بت پرستی چرا؟

از آنجا که در آیات گذشـته بحثهای فراوانی در باره شـناخت وجود خدا بود در این آیه به بحث پیرامون اشتباه مشرکان و بت پرستان می پردازد و از چند طریق این بحث را تعقیب می کند.

نخست روی سـخن را به پیامبر کرده ، می گوید: از آنها بپرس پروردگار و مدبر آسمانها و زمین کیست (قل من رب السموات و الارض).

سپس بی آنکه پیامبر در انتظار پاسخ آنها بنشیند دستور می دهد که خود پاسخ این سؤ ال را بده ، و ((بگو الله)) (قل الله)

سپس آنها را با این جمله مورد سـرزنش و ملامت قرار می دهـد که به آنها بگو آیا غیر خـدا را اولیاء و تکیه گاه و معبود خود قرار دادهایـد؟ بـا اینکه این بتها حتی نسـبت به خودشان مالک سود و زیانی نیسـتند؟! (قل افاتخـذتم من دونه اولیاء لا یملکون لانفسهم نفعا و لاضرا).

در حقیقت نخست از طریق ((ربوبیت خـدا)) و اینکه او مالک و مـدبر عالم است و هر خیر و نیکی از ناحیه اوست و توانائی بر دفع هر شـر و بـدی دارد بحث می کنـد یعنی هنگامی که شـما قبول دارید خالق و پروردگار اوست بنابراین هر چه می خواهید باید از او بخواهید نه از بتها که آنها قادر بر حل هیچ مشکلی در باره شما نیستند.

و دیگر بار مطلب را از این فراتر میبرد

و می فرمایـد آنهـا حتی مالـك سود و زیـان خود نیسـتند، تـا چه رسـد به شـما، با این حال چه گرهی را می تواننـد برای شـما بگشایند که به سراغ پرستش آنها میروید، آنها در کار خودشان بیچاره هستند با این حال چه انتظاری از آنها دارید.

سپس با ذکر دو مثال روشن و صریح وضع افراد ((موحد)) و ((مشرك)) را مشخص می کند:

نخست می گوید: ((بگو آیا نابینا و بینا یکسان است))؟ (قل هل یستوی الاعمی و البصیر).

همانگونه که نابینا و بینا یکسان نیست ، همچنین کافر و مؤ من ، یکسان نیستند، و بتها را نمی توان در کنار ((الله)) قرار داد.

دیگر اینکه ((آیا ظلمات و نور یکسانند))!! (ام هل تستوی الظلمات و النور).

ظلمتی که کانون انحراف و گمراهی و اشتباه و خطر است ، با نوری که راهنما و حیاتبخش است ، چگونه می توان آن دو را با هم یکسان دانست و چگونه می توان

بتها را که ظلمات محضـند در کنار ((خدا)) که نور مطلق عالم هستی است ، قرار داد، چه مناسـبتی ایمان و توحید که نور روح و جان است ، با شرك و بتپرستی که مایه ظلمت و تاریکی روان است دارد؟

سپس از راه دیگری بطلان عقیـده مشـرکان را مـدلل تر می سازد و می گویـد: ((آنها که برای خـدا شـرکائی قرار دادند آیا به خـاطر آنست که این شـریکان دست به آفرینش و خلقت زدنـد و این خلقتها برای آنها مشـتبه شـد، و گمان کردنـد که بتها نیز همانند خدا مستحق عبادتند)) زیرا آنها همان می کنند که خدا می کند! (ام جعلوا لله شرکاء

خلقوا كخلقه فتشابه الخلق عليهم).

در حالی که چنین نیست و حتی بت پرستان نیز چنین عقیده ای در باره بتها ندارند، آنها نیز خدا را خالق همه چیز میدانند و عالم خلقت را در بست مربوط به او میشمارند.

و لذا بلافاصله می فرماید: ((بگو خدا خالق همه چیز است و او است یگانه و پیروز)) (قل الله خالق کل شی ء و هو الواحد القهار).

۱ - خالقیت و ربوبیت با معبودیت مرتبط است .

از آیه فوق اولا ـ این نکته استفاده می شود آنکس که خالق است ، رب و مدبر است ، چرا که خلقت یک امر دائمی است ، چنان نیست که خداوند موجودات را بیافریند و کنار بنشیند، بلکه فیض هستی به طور دائم از طرف خدا صادر می شود و هر موجودی لحظه به لحظه از ذات پاکش هستی می گیرد، بنابراین برنامه آفرینش و تدبیر عالم هستی همچون آغاز خلقت همه بدست خدا است ، و به همین دلیل مالک سود و زیان او است ، و غیر او هر چه دارند از اوست با این وصف آیا غیر الله شایسته عبودیت می باشد؟!

۲ - چگونه سؤ ال و جواب را هر دو خودش می گوید؟

با توجه به آیه فوق این سؤ ال پیش می آید که چگونه خداوند به پیغمبرش فرمان می دهد از مشرکان سؤ ال کند که پروردگار زمین و آسمان کیست ؟ و بعدا بدون اینکه منتظر پاسخ آنها باشد، به پیامبرش دستور می دهد، او جواب این سؤ ال را بگوید؟ و باز بلافاصله بدنبال آن مشرکان را به باد سرزنش می گیرد که

چرا بتها را پرستش می کنید؟ این چه رسم سؤ ال و جواب است ؟

ولی با توجه به یک نکته پاسخ این سؤ ال روشن می شود و آن اینکه گاهی جواب یک سؤ ال بقدری روشن است که نیاز به این ندارد که در انتظار پاسخ از طرف بنشینیم مثل اینکه از طرف مقابل سؤ ال می کنیم الان شب است یا روز، و بلافاصله خودمان جواب میگوئیم : مسلما شب است ، و این کنایه لطیفی است از اینکه مطلب بقدری روشن است که نیاز به انتظار کشیدن برای پاسخ ندارد.

به علاوه مشرکان ! خالقیت را مخصوص خداوند میدانستند، هرگز نمیگفتند بتها آفریننده زمین و آسمانند، بلکه عقیده داشتند که آنها شفیعانند، و قادر بر رسانیدن سود یا ضرر به انسان ، و به همین دلیل معتقد بودند باید آنها را عبادت کرد!.

ولی از آنجا که ((خالقیت)) از ((ربوبیت)) (تدبیر و اداره عالم هستی) جدا نیست می توان مشرکان را به این سخن ملزم ساخت و گفت : شما که خالقیت را مخصوص خدا می دانید باید ربوبیت را هم مخصوص او بدانید، و به دنبال آن عبادت هم مخصوص او است .

۳ - هم چشم بینا و هم نور آفتاب لازم است .

ذکر دو مثال ((نابینا و بینا)) و ظلمات و نور، گویا اشاره به این حقیقت است که برای مشاهده یک واقعیت عینی دو چیز لازم است هم چشم بینا، و هم اشعه نور، که با نفی هر یک از این دو مشاهده صورت نمیگیرد، اکنون باید فکر کرد

چگونه است حال کسانی که از هر دو محرومند

هم از بینائی هم از نور که مشرکان مصداق واقعی آنند، هم چشم عقلشان کور است و هم محیط زندگیشان را ظلمت کفر و بتپرستی فرا گرفته و به همین دلیل در بیراهه ها و پرتگاهها سرگردانند، به عکس مؤ منان که با دیده حقبین و برنامه روشن و استمداد از نور وحی و تعلیمات انبیاء مسیر زندگی خود را به روشنی پیدا کرده اند.

۴ - آیا خالقیت خدا نسبت به همه چیز دلیل بر جبر است ؟

جمعی از طرفداران مکتب جبر به جمله الله خالق کل شی ء در آیه فوق برای اثبات مقصد خود استدلال کرده اند و گفته اند کلمه کل شی ء آنچنان وسیع است که اعمال بندگان را نیز شامل می شود پس آفریننده کارهای ما نیز خدا است یعنی ما از خود اختیار نداریم !

این سخن را از دو راه می توان پاسخ گفت ، نخست اینکه جمله های دیگر این آیه این سخن را کاملا نفی می کند، زیرا بت پرستان را شدیدا مورد ملامت و سرزنش قرار می دهد اگر واقعا ما در اعمالمان اختیاری نداریم توبیخ و سرزنش برای چیست ؟ اگر خدا خواسته بت پرست باشیم ، دیگر چرا او را سرزنش می کند؟ و چرا برای هدایت و تغییر مسیرش استدلال می کند؟ اینها همه دلیل بر این است که مردم در انتخاب راه خود آزاد و مختارند.

دیگر اینکه خالقیت بالذات در همه چیز مخصوص خدا است ، اما این منافات با مختار بودن ما در افعالمان ندارد چرا که قدرت ما و عقل و شعور ما و حتی اختیار و آزادی اراده ما

همه از ناحیه او است ، بنابراین از یک نظر هم او خالق است (نسبت به همه چیز و حتی افعال ما) و هم ما فاعل مختاریم ، و این دو در طول هم است ، نه در عرض هم ، او آفریننده همه وسائل فعل است و ما استفاده کننده از این وسائل در راه خیر یا شر.

این درست به آن میماند که کسی کارخانه برق یا تاسیسات لوله کشی آب

را آماده ساخته و همه را در اختیار ما قرار داده است ، مسلما ما هر گونه استفاده ای از آن برق و این آب کنیم ، بدون کمک او امکان پذیر نبوده و نیست ، ولی با این حال تصمیم نهائی با خود ما است که از این برق ، اطاق عمل جراحی را برای بیمار مشرف به مرگی روشن سازیم ، یا یک مجلس و کانون فساد و آلودگی ، یا بوسیله آن آب رفع عطش تشنه کامی کنیم و گلی پرورش دهیم و یا در پی خانه بیگناهی بریزیم و دیوار او را ویران سازیم . ترسیم دقیقی از منظره حق و باطل .

از آنجا که روش قرآن ، به عنوان یک کتاب تعلیم و تربیت ، متکی به مسائل عینی است ، برای نزدیک ساختن مفاهیم پیچیده به ذهن انگشت روی مثلهای حسی جالب و زیبا در زندگی روزمره مردم میگذارد، در اینجا نیز برای مجسم ساختن

حقایقی که در آیات گذشته پیرامون توحید و شرک ، ایمان و کفر و حق و باطل گذشت ، مثل بسیار رسائی بیان می کند.

نخست می گوید: ((خداوند از آسمان آبی را فرو فرستاده

است)) (انزل من السماء ماء).

آبی حیاتبخش و زندگی آفرین ، و سرچشمه نمو و حرکت :

و در این هنگام درهها و گودالها و نهرهای روی زمین هر کدام به اندازه گنجایش و وسعت خود بخشی از این آب را پذیرا می شوند (فسالت اودیه بقدرها).

جویبارهای کوچک دست به دست هم می دهند و نهرهائی به وجود می آورند، نهرها به هم می پیوندند و سیلاب عظیمی از دامنه کوهسار سرازیر می گردد، آبها از سر و دوش هم بالا ـ میروند و هر چه را بر سر راه خود ببینند برمیدارند و مرتبا بر یکدیگر کوبیده می شوند، در این هنگام کفها از لابلای امواج ظاهر می شوند، آنچنان که قرآن می گوید سیلاب ، کفهائی را بر بالای خود حمل می کند (فاحتمل السیل زبدا رابیا).

((رابی)) از ماده ((ربو)) (بر وزن غلو) به معنی بلندی و برتری است و ربا که به معنی سود یا پول اضافی یا جنس دیگر است نیز از همین ماده و به همین معنی است ، چون اضافه و زیادی را میرساند.

پیدایش کفها منحصر به نزول باران نیست بلکه ((در فلزاتی که بوسیله آتش ذوب می شوند تا از آن زینت آلات یا وسائل زندگی بسازند آنها نیز کفهائی همانند کفهای آب دارند)) (و مما یوقدون علیه فی النار ابتغاء حلیه او متاع زبد مثله). <۲۸>

بعد از بیان این مثال که به صورت وسیع و گسترده ، نه تنها در مورد آب ، که در مورد همه فلزات ، چه آنها که زینتی هستند و چه آنها که وسائل زندگی را از آن میسازند، بیان می

کند به سراغ نتیجه گیری میرود، و چنین می فرماید:

((اینگونه خداوند برای حق و باطل ، مثال میزند)) (کذلک یضرب الله الحق و الباطل). سپس به شرح آن میپردازد و می گوید: ((اما کفها به کنار میروند و اما آبی که برای مردم مفید و سودمند است در زمین میماند)) (فاما الزبد فیذهب جفاء و اما ما ینفع الناس فیمکث فی الارض).

کفهای بیهوده و بلند آواز و میان تهی که همیشه بالانشین هستند اما هنری ندارند باید به کناری ریخته شوند و اما آب خاموش و بیسر و صدای متواضع و مفید و سودمند میماند و اگر روی زمین هم نماند در اعماق زمین نفوذ می کند و چیزی نمیگذرد که به صورت چشمه سارها و قناتها و چاهها سر از زمین برمیدارد، تشنه کامان را سیراب می کند، درختان را بارور، و گلها را شکفته و میوه ها را رسیده ، و به همه چیز سر و سامان می دهد.

و در پایان آیه برای تاکید بیشتر و دعوت به مطالعه دقیقتر روی این مثال می فرماید: این چنین خداوند مثالهائی میزند (کذلک یضرب الله الامثال).

در این مثال پر معنی که با الفاظ و عبارات موزونی ادا شده و منظره حق و باطل را به عالیترین صورتی ترسیم کرده حقایق فراوانی نهفته است که در اینجا به قسمتی از آن اشاره می کنیم :

۱ - شناخت حق و باطل که همان شناخت واقعیتها از پندارها است ، گاهی برای انسان چنان مشکل و پیچیده می شود، که حتما باید سراغ نشانه رفت و از

نشانه ها، حقایق را از اوهام ، و حق

را از باطل شناخت .

قرآن در مثال بالا این نشانه ها را چنین بیان کرده است :

الف - ((حق همیشه مفید و سودمند است ، همچون آب زلال که مایه حیات و زندگی است ، اما باطل بیفایده و بیهوده است ، نه کفهای روی آب هرگز کسی را سیراب می کنند و درختی را میرویانند، و نه کفهائی که در کوره های ذوب فلزات ظاهر می شود. می توان از آنها زینتی و یا وسیله ای برای زندگی ساخت ، و اگر هم مصرفی داشته باشند، مصارف بسیار پست و بیارزشند که به حساب نمی آیند، همانند صرف کردن خاشاک برای سوزاندن :

باطل همواره مستکبر، بالانشین ، پرسروصدا، پر قال و غوغا ولی تو خالی و بی محتوا است ، اما حق متواضع ، کم سر و صدا، اهل عمل و پر محتوا و سنگین وزن است . <۲۹>

ج - حق همیشه متکی به نفس است ، اما باطل از آبروی حق مدد می گیرد و سعی می کند خود را به لباس او در آورد و از حیثیت او استفاده کند، همانگونه که هر دروغی از راست فروغ می گیرد، که اگر سخن راستی در جهان نبود، کسی هرگز دروغی را باور نمی کرد، و اگر جنس خالصی در جهان نبود، کسی فریب جنس قلابی را نمی خورد، بنابراین حتی فروغ زودگذر باطل و آبروی و حیثیت موقت او به برکت حق است ، اما حق همه جا متکی به خویشتن است و آبرو و اثر خویش !

۲ - زبد چیست ؟

((زبد)) معنای کفهای روی آب و یا هر گونه کف می

باشد و می دانیم آب

زلال کمتر کف به روی آن آشکار می گردد چرا که کفها به خاطر آلوده شدن آب به اجسام خارجی می باشد، و از اینجا روشن می شود که اگر حق به صفا و پاکی اصلی باقی بماند هرگز کفهای باطل اطراف آن آشکار نمیگردد، اما هنگامی که حق بر اثر برخورد به محیطهای آلوده رنگ محیط را به خود گرفت ، و حقیقت با خرافه ، و درستی یا نادرستی و پاکی یا ناپاکی آمیخته شد، کفهای باطل در کنار آن آشکار می شوند.

این همان چیزی است که علی (علیهالسلام) در نهج البلاغه به آن اشاره فرموده آنجا که می گوید: لو ان الباطل خلص من مزاج الحق لم یخف علی المرتادین و لو ان الحق خلص من لبس الباطل انقطعت عنه السن المعاندین : اگر باطل از آمیزش با حق خالص شود، بر حقجویان مخفی نخواهد ماند، و اگر حق از آمیزش باطل رهائی یابد، زبان بدگویان از آن قطع خواهد شد!. <۳۰>

بعضی از مفسران گفته اند که در آیه فوق در حقیقت سه تشبیه است ((نزول آیات قرآن)) از آسمان وحی تشبیه به نزول قطرات حیاتبخش باران شده ، ((دلهای انسانها تشبیه به زمینها و دره ها که هر کدام به اندازه وسعت وجودشان بهره می گیرند، و ((وسوسه های شیطانی)) به کفهای آلوده روی آب تشبیه شده است ، که این کفها از آب پیدا نشده ، بلکه از آلودگی محل ریزش آب پیدا می شود و به همین جهت وسوسه های نفس و شیطان از تعلیمات الهی نیست ، بلکه

از آلودگی قلب انسان است ، و به هر حال سرانجام ، این وسوسه ها از دل مؤ منان برطرف می گردد و آب زلال وحی که موجب هدایت و حیات انسانهاست باقی میماند!

۳ - همیشه بهره ها به میزان آمادگیهاست و لیاقتهاست !

از این آیه ضمنا استفاده می شود که در مبدء فیض الهی هیچگونه بخل و محدودیت و ممنوعیت نیست ، همانگونه که ابرهای آسمان بدون قید و شرط، همه جا باران میپاشند، و این قطعه های مختلف زمین و درهها هستند که هر کدام

بمقدار وسعت وجود خویش از آن بهره می گیرند، زمین کوچکتر بهره اش کمتر و زمین وسیعتر سهمش بیشتر است ، و همین گونه است قلوب و ارواح آدمیان در برابر فیض خدا!

۴ - باطل دنبال بازار آشفته می گردد! هنگامی که سیلاب وارد دشت و صحرای صاف می گردد و جوش و خروش آب فرو مینشیند اجسامی که با آب مخلوط شده بودند تدریجا تهنشین می کنند و کفها از میان میروند و آب زلال چهره اصلی خود را آشکار می سازد، و به همین ترتیب باطل به سراغ بازار آشفته میرود، تا از آن بهره گیرد، اما هنگامی که آرامش پیدا شد و هر کسی به جای خویشتن نشست ، و معیارها و ضابطه ها در جامعه آشکار گشت ، باطل جائی برای خود نمیبیند و به سرعت کنار میرود!

۵ - باطل تنها در یک لباس ظاهر نمی شود. یکی از خصائص باطل این است که هر ((لمحه به شکلی و هر لحظه به لباس دیگری در می آید))، تا اگر او را در یک لباس شناختند،

در لباس دیگر بتواند چهره خود را پنهان سازد، در آیه فوق نیز اشاره ظریفی به این مساله شده است ، آنجا که می گوید: کفها نه تنها بر آب ظاهر میگردند در هر کوره ای و هر بوته ای که فلزات ذوب می شوند کفهای تازه به شکل جدید و در لباس تازه ای آشکار می شوند، و به تعبیر دیگر حق و باطل همه جا وجود دارد، همانگونه که کفها در هر مایعی به شکل مناسب خود آشکار می شود.

بنابراین باید هرگز فریب تنوع صورتها را نخوریم و در هر کجا منتظر باشیم که باطل را با صفات ویژه اش - که صفات آنها همه جا یکسان است و در بالا اشاره شد - بشناسیم و آنها را کنار بزنیم .

۶ - بقای هر موجود بسته به میزان سود رسانی او است !

در آیه فوق می خوانیم آنچه به مردم سود میرساند باقی و بر قرار میماند

(و اما ما ینفع الناس فیمکث فی الارض).

نه تنها آب که مایه حیات است میماند و کفها از میان میروند، بلکه در فلزات چه آنها که برای ((حلیه)) و زینتند و چه آنها که برای تهیه متاع و وسائل زندگی ، در آنجا نیز فلز خالص که مفید و سودمند یا شفاف و زیبا است میماند و کفها را بدور میافکنند.

و به همین ترتیب انسانها، گروهها، مکتبها، و برنامه ها به همان اندازه که مفید و سودمندند، حق بقاء و حیات دارند، و اگر میبینیم انسان مکتب باطلی مدتی سر پا میماند این به خاطر آن مقدار از حقی است که به آن آمیخته شده

که به همان نسبت حق حیات پیدا کرده است !.

۷ - چگونه حق ، باطل را بیرون می ریزد.

کلمه ((جفاء)) که به معنی پرتاب شدن و به بیرون پریدن است ، نکته لطیفی در بردارد و آن اینکه باطل به جائی می رسد که قدرت نگهداری خویش را ندارد، و در این لحظه از متن جامعه به خارج پرتاب می گردد، و این در همان حال است که حق به جوشش می آید، هنگامی که حق به خروش افتاد، باطل همچون کفهای روی دیک که به خارج پرتاب می شود بیرون می افتد و این خود دلیلی است بر اینکه حق همیشه باید بجوشد و بخروشد تا باطل را از خود دور سازد!.

۸ - باطل در بقای خود مدیون حق است .

همانگونه که در تفسیر آیه گفتیم ، اگر آبی نباشد هرگز کف نمیتواند به حیات خود مستقلا ادامه دهد، همین گونه اگر حق نبود، باطل هم فروغی نداشت ، اگر افراد درستکار نبودند کسی تحت تاثیر افراد خائن واقع نمیشد و فریب آنها را نمی خورد، پس همین جولان و فروغ کاذب باطل مدیون بهره برداری از فروغ حق است (کان دروغ از راست می گیرد فروغ !).

۹ - مبارزه حق و باطل همیشگی است .

قرآن در اینجا برای مجسم ساختن حق و باطل مثالی گفته که مخصوص به زمان و مکان معینی نیست صحنه ای است که همه سال در نقاط مختلف جهان در مقابل چشم انسانها مجسم می شود، و این نشان می دهد که پیکار حق و باطل یک پیکار موقت و موضعی نیست ، این رگ رگ آب شیرین و

شور همواره بر خلایق تا نفخ صور جریان دارد مگر آن زمانی که جهان و انسانها به صورت یک جامعه ایده آل (همچون جامعه عصر قیام مهدی (علیهالسلام) در آید که پایان این مبارزه اعلام گردد، لشگر حق پیروز و بساط باطل برچیده شود، و بشریت وارد مرحله تازه ای از تاریخ خود گردد، و تا زمانی که این مرحله تاریخی فرا نرسد باید همه جا در انتظار برخورد حق و باطل بود، و موضعگیری لازم را در این میان در برابر باطل نشان داشت .

۱۰ - زندگی در پرتو تلاش و جهاد.

مثال زیبای فوق این اصل اساسی زندگی انسانها را نیز روشن می سازد که حیات بدون جهاد، و بقاء و سربلندی بدون تلاش ممکن نیست ، چرا که می گوید، آنچه را مردم برای تهیه وسائل زندگی (ضروریات زندگی) و یا زینت (رفاه زندگی) به درون کوره ها میفرستند، همواره زبد و کفهائی دارد، و برای بدست آوردن این دو (وسائل ضروری و وسائل رفاهی - ابتغاء حلیه او متاع) باید مواد اصلی را که در طبیعت به صورت خالص یافت نمی شود و همواره آمیخته با اشیاء دیگر است در زیر فشار آتش در کوره قرار داد، و آنها را تصفیه و پاکسازی کرد، تا فلز خالص و پاک از آن بیرون آید و این کار جز در سایه تلاش و کوشش و مجاهده انجام نمی شود.

اصولا طبیعت زندگی دنیا این است که در کنار گلها، خارها و در کنار نوشها، نیشها، و پیروزیها در لابلای سختیها و مشکلات قرار دارد، و از قدیم

گفته اند ((گنجها در ویرانه

ها است ، و در بالای هر گنجی اژدهای خطرناکی خفته است آیا آن ویرانه و این اژدها چیزی جز همان انبوه مشکلات که در بدست آوردن هر موفقیتی وجود دارد می باشد.

در داستانهای ایرانی خودمان نیز رستم برای رسیدن به پیروزیش مجبور بود از هفت خوان بگذرد که هر کدام اشاره به نوعی از انبوه مشکلات بوده که در مسیر هر فعالیت مثبتی است .

به هر حال قرآن این حقیقت را که بدون تحمل رنجها انسان به هیچ موفقیتی نائل نمی شود بارها به عبارات مختلف بیان داشته است .

در آیه ۲۱۴ سوره بقره می خوانیم ام حسبتم ان تدخلوا الجنه و لما یاتکم مثل الذین خلوا من قبلکم مستهم الباساء و الضراء و زلزلوا حتی یقول الرسول و الذین آمنوا معه متی نصر الله الا ان نصر الله قریب : ((آیا گمان کردید که به همین سادگی داخل بهشت میشوید در حالی که هنوز نمونه ای از سرنوشت پیشینیان برای شما پیش نیامده است ، همانها که در انبوه پریشانیها و ناراحتیها گرفتار شدند و آنچنان کارد به استخوانشان رسید و به لرزه افتادند که پیامبرشان و آنها که با او ایمان آورده بودند صدا زدند، یاری خدا کجاست ؟ در این لحظات بسیار سخت و دردناک یاری الهی به سراغ آنها آمد و به آنها گفته شد، نصرت الهی نزدیک است !

مثلهای قرآن .

نقش مثال در توضیح و تفسیر مباحث ، نقش انکارناپذیری است ، و به همین دلیل در هیچ علمی بی نیاز از ذکر مثال برای اثبات حقایق و روشن ساختن و نزدیک نمودن آنها به ذهن نداریم ، گاه

می شود یک مثال بجا که درست هماهنگ و منطبق با مقصود است ، مطلب را از آسمان به زمین می آورد، و برای همه قابل فهم می سازد.

روی هم رفته می توان گفت : مثال در مباحث مختلف علمی و تربیتی و اجتماعی و اخلاقی و غیر آن ، نقشه ای مؤ ثر زیر را دارد:

۱ - مثال ، مسائل را حسی می کند - از آنجا که انس انسان بیشتر با محسوسات است و حقایق پیچیده عقلی از دسترس افکار نسبتا دورتر است ، مثالهای حسی آنها را از فاصله دور دست نزدیک می آورد و در آستانه حس قرار می دهد، و درک آن را دلچسب و شیرین و اطمینان بخش می سازد.

۲ - مثال ، راه را نزدیک می کند - گاه می شود که برای اثبات یک مساله عمیق منطقی و عقلانی باید انسان به استدلالات مختلفی متوسل گردد که باز هم ابهام اطراف آن را گرفته است ، ولی ذکر یک مثال روشن و کاملا هماهنگ با مقصود چنان راه را نزدیک می سازد که ، تاثیر استدلالها را افزایش می دهد و از ضرورت استدلالات متعدد میکاهد.

۳ - مثال ، مسائل را همگانی می سازد - بسیاری از مباحث علمی است که در شکل اصلیش تنها برای خواص قابل فهم است ، و توده مردم استفاده چندانی از آن نمیبرند، ولی هنگامی که با مثال آمیخته ، و به این وسیله قابل فهم گردد، مردم در هر حد و پایه ای از علم و دانش باشند، از آن بهره می گیرند، بنابراین مثالها به عنوان یک وسیله

تعمیم علم و فرهنگ ، کار برد غیر قابل انکاری دارند.

۴ - مثال ، درجه اطمینان به مسائل را بالا میبرد - کلیات عقلی هر قدر مستدل و منطقی باشند مادام که در ذهن هستند اطمینان کافی نمی آفرینند، چرا که انسان همواره اطمینان را در عینیت جستجو می کند، مثال به مسائل ذهنی عینیت می بخشد، و کار برد آنها را در عالم خارج روشن می سازد، و به همین دلیل در میزان باور و پذیرش و اطمینان نسبت به یک مساله اثر میگذارد.

۵ - مثال ، لجوجان را خاموش می سازد - بسیار می شود که ذکر کلیات مسائل به صورت مستدل و منطقی برای خاموش کردن یک فرد لجوج کافی نیست

و او همچنان دست و پا میزند، اما هنگامی که مساله در قالب مثال ریخته شود راه را چنان بر او میبندد که دیگر مجال بهانه گیری برای او باقی نمیماند.

بد نیست برای همین موضوع مثالهائی مطرح کنیم ! تا معلوم شود نقش مثال تا چه اندازه مؤ ثر است .

در قرآن مجید می خوانیم که خداوند در برابر کسانی که در مورد آفرینش حضرت مسیح (علیهالسلام) تنها از مادر ایراد می کردند، که مگر ممکن است انسانی بدون پدر متولد شود، می فرماید: ان مثل عیسی عند الله کمثل آدم خلقه من تراب : مثل عیسی در نزد خدا همانند آدم است که او را از خاک آفرید (آل عمران - ۵۹).

درست دقت کنید ما هر قدر بخواهیم در برابر افراد لجوج بگوئیم که این کار در برابر قدرت بیپایان خدا کار ساده ای است باز ممکن است بهانه گیری

کننـد، امـا هنگامی که به آنها بگوئیم آیا قبول داریـد که آدم و انسان نخستین از از خاک آفریـده شـده است ؟ خداونـدی که چنین قدرتی دارد چگونه نمیتواند انسان را از بشری بدون پدر متولد سازد؟

و در مورد منافقانی که چنـد صـباحی در سایه نفاق خود زنـدگی ظاهرا آرامی دارنـد قرآن مجید مثال زیبائی دارد و آنها را به مسـافری تشبیه می کنـد که در یـک بیابـان تاریـک در شب ظلمـانی گرفتـار رعـد و برق و طوفان و باران شـده است ، آنچنان سر گردان است که راه به جائی نـدارد، تنها هنگامی که برق آسـمان ظاهر می شود، فضای بیابان چند لحظه روشن می گردد و او تصـمیم می گیرد به سوئی حرکت کنـد بلکه راه را بیابـد، اما به سـرعت برق خاموش می شود و او همچنان سـر گردان باقی میماند!

آیا برای ترسیم حال یک منافق سرگردان که با استفاده از روح نفاق و عمل

منافقانه خود می خواهد به زندگیش ادامه دهد تعبیری از این جالبتر می شود؟ (سوره بقره - ۲۰).

و یا اینکه هنگامی که به افراد میگوئیم در راه خدا انفاق کنید، خداوند انفاق شـما را چندین برابر پاداش می دهد، ممکن است افراد عـادی نتواننـد کاملاـ مفهوم این سـخن را درک کننـد، امـا هنگامی که گفته شود انفاق هماننـد بـذری است که در زمین افشانده می شود که از آن هفت خوشه میروید و در هر خوشه ای ممکن است ، یکصد دانه بوده باشد، مساله کاملا قابل درک می گردد مثل الذین ینفقون اموالهم فی سبیل الله کمثل حبه انبتت سبع سنابل فی کل سنبله ماه حبه (بقره -

.(۲۶۱)

غالبـا میگوئیم اعمال ریائی بیهوده است و نتیجه ای از آن عائـد انسان نمی شود، ممکن است این سـخن برای عـده ای سـنگین بیاید که چگونه یک عمل سودمند مانند بنای یک بیمارسـتان و مدرسه اگر چه به قصد تظاهر و ریاکاری باشد در پیشگاه خدا بیـارزش است ولی قرآن بـا ذکر یک مثال کاملا آن را دلچسب و مفهوم می سازد و می گویـد فمثله کمثل صـفوان علیه تراب فاصابه و ابل فترکه صلدا:

عمل اینگونه اشـخاص همانند قطعه سنگی است که مقداری خاک روی آن ریخته باشند و در آن بذری بیفشانند، هنگامی که باران میبارد به جای اینکه این بذر بارور شود آنرا همراه خاکهای سـطحی روی سـنگ میشوید و به کناری می ریزد، این چنین است حال اعمال ریائی و بیریشه ! (بقره - ۲۶۴).

راه دور نرویم در همین مثـال مورد بحث در باره مبارزه حق و باطل چقـدر این مساله خوب مجسم شـده و به طور دقیق ترسـیم یافته ، مقدمات ، نتیجه ها، صـفات ویژگیها و آثار هر یک از حق و باطل در همین مثال منعکس است ، آنچنانکه برای همگان قابـل فهـم و اطمینـان بخش و برای لجوجـان سـاکت کننـده ، و از همه گذشـته زحمت بحثهـای طولانـی و مفصـل را از دوش برمیدارد.

در یکی از روایات می خوانیم که یکی از مادیها (زنادقه) خـدمت امام صادق (علیهالسـلام) رسـید و عرض کرد خداونـد می فرمایـد هر زمـان که پوست تن دوزخیـان از شـدت آتش بسوزد ما پوست دیگری بر آنها میپوشانیم تا طعم عـذاب را به خوبی بچشند گناه آن پوست دیگر چیست که آنهم

مجازات شود؟!

امام فرمود: آن پوست هم عین پوست اول است و هم غیر آن ، سؤ ال کننده قانع نشد و از این پاسخ نتوانست چیزی بفهمد، ولی امام (علیهالسلام) با ذکر یک مثال گویا آنچنان مساله را روشن ساخت که جائی برای گفتگو باقی نماند، فرمود: ملاحظه کن یک خشت پوسیده و فرسوده را خرد میکنی و سپس همان خاک را گل کرده و در قالب میریزی و یک خشت نو از آن میسازی ، این همان خشت اول است و از یک نظر غیر آن . <۳۱>

اما در اینجا ذکر یک نکته کاملا ضروری است و آن اینکه مثال با این همه نقشه ای ارزنده و مؤ ثرش در صورتی می تواند نقش اساسی خود را ایفا کند که کاملا ـ موافق و هماهنگ با مطلبی باشد که مثال برای آن انتخاب شده است ، و الا گمراه کننده و مخرب خواهد بود، یعنی به همان نسبت که یک مثال درست و هماهنگ مفید و مؤ ثر است ، یک مثال انحرافی مخرب و ویرانگر و گمراه کننده می باشد.

و به همین دلیل منافقان و بداندیشان همیشه برای گمراه ساختن مردم و اغفال سادهدلان از مثالهای انحرافی استفاده می کنند، و برای دروغ خود از فروغ مثال کمک می گیرند، و باید به دقت مراقب اینگونه مثلهای انحرافی و سوء استفاده از مثال باشیم . آنها که دعوت حق را اجابت کردند.

پس از بیان چهره حق و باطل در ضمن یک مثال رسا و بلیغ در آیات گذشته ، در اینجا اشاره به سرنوشت کسانی می شود که دعوت حق را اجابت

کردند و به آن گرویدند و هم کسانی که از حق روگردان شده ، به باطل روی آوردند.

نخست می گوید: ((برای کسانی که اجابت دعوت پروردگارشان کردند، پاداش نیک و نتیجه سودمند و عاقبت محمود است)) (للذین استجابوا لربهم الحسنی)

((حسنی)) (نیکی) معنی وسیعی دارد که هر خیر و سعادتی را شامل می شود، از خصلتهای نیک و فضائل اخلاقی گرفته تا زندگی اجتماعی پاک و پاکیزه و پیروزی بر دشمن و بهشت جاودان .

سپس میافزاید ((و آنها که اجابت این دعوت پروردگار را نکردند، سرنوشتشان بقدری شوم و رقتبارست که اگر تمام روی زمین و حتی همانندش مال آنها باشد حاضرند همه اینها را برای نجات از آن سرنوشت شوم بدهند)) و تازه

از آنها پذیرفته نخواهد شد (و الذین لم یستجیبوا له لو ان لهم ما فی الارض جمیعا و مثله معه لافتدوا به).

برای ترسیم عظمت عذاب و کیفر آنها، تعبیری از این رساتر نمی شود که یک انسان مالک همه روی زمین ، بلکه دو برابر آن باشد، و همه را بدهد تا خود را رهائی بخشد، و سودی نداشته باشد.

این جمله در حقیقت اشاره به این است که آخرین آرزوی یک انسان که برتر از آن تصور نمی شود، این است که مالک تمام روی زمین شود، ولی شدت مجازات ستمگران و مخالفان دعوت حق در آن حد و پایه است که حاضرند این آخرین هدف دنیوی بلکه برتر و بالاتر از آن را هم فدا کنند و آزاد شوند، و تازه به فرض که از آنها پذیرفته می شد تنها نجات از عذاب بود اما از پاداشهای

فوق العاده عظیم اجابت کنندگان دعوت حق خبری نبود.

و از اینجا روشن می شود که تعبیر و مثله معه تنها به این معنی نیست که همانند مجموع کره زمین را بر آن بیفزاید بلکه منظور آن است که هر قدر بیش از آن هم مالک باشند حاضرند برای رهائی خود بدهند، دلیل آن هم روشن است چرا که انسان همه چیز را برای خودش می خواهد هنگامی که خودش غرق عذاب باشد، مالکیت همه دنیا برای او چه سودی دارد؟

و به دنبال این بدبختی (عدم پذیرش همه آنچه در زمین است در برابر نجات او) اشاره به بدبختی دیگر آنها کرده می گوید؟ آنها دارای حساب سخت و بدی هستند (اولئک لهم سوء الحساب).

در اینکه منظور از سوء الحساب چیست ؟ مفسران تعبیرات گوناگونی دارند، بعضی معتقدند که منظور حساب دقیق و بدون کمترین گذشت است ، زیرا سوء الحساب به معنی ظلم و ستم در باره خداوند عادل هیچ مفهومی ندارد.

حدیثی که از امام صادق (علیهالسلام) نقل شده نیز این تفسیر را تایید می کند، در

این حدیث می خوانیم که امام به یکی از یاران خود فرمود: چرا فلانکس از تو شکایت دارد؟ عرض کرد: شکایتش به خاطر این است که من حقم را تا آخر از او گرفتم ، هنگامی که امام این سخن را شنید به حالت غضبناک نشست ، سپس فرمود: کانک اذ استقصیت حقک لم تسی ء ارأ یت ما حکی الله عز و جل : و یخافون سوء الحساب ، اتراهم یخافون الله ان یجور علیهم لا و الله ما خافوا الا الاستقصاء فسماه الله عز و

جل سوء الحساب فمن استقصی فقد اسائه : گویا گمان میکنی اگر تا آخرین مرحله حقت را بگیری بدی نکردی ، این چنین نیست ، آیا سخن خدا را ندیده ای که می فرماید: و یخافون سوء الحساب (بدکاران از بدی حساب میترسند) آیا تو فکر میکنی که آنها از این میترسند که خدا بر آنها ستم کند؟ نه به خدا سوگند، آنها از این میترسند که خدا حساب آنها را دقیقا و تا آخرین مرحله برسد، خداوند نام این را سوء حساب نهاده است و بنابراین هر کسی زیاد دقت و سختگیری در کشیدن حساب بکند بد حسابی کرده است . <۳۲>

بعضی دیگر گفته اند که منظور از سوء الحساب آنست که محاسبه آنها توام با سرزنش و توبیخ و مانند آن است ، که علاوه بر وحشت از اصل حساب آنها را رنج می دهد.

بعضی دیگر نیز گفته اند منظور از سوء الحساب ، سوء الجزاء است ، این یعنی پاداش بدی برای آنهاست ، این درست به آن میماند که میگوئیم فلانکس حسابش پاک است و یا فلانکس حسابش تیره و تاریک است ، یعنی نتیجه حساب آنها خوب یا بد است ، و یا اینکه میگوئیم حساب فلانکس را کف دست او بگذار!، یعنی بر طبق کارش مجازاتش کن .

این تفسیرهای سه گانه در عین حال با همدیگر منافاتی هم ندارند، و ممکن است همه آنها از آیه استفاده شود، یعنی اینگونه اشخاص هم محاسبه سخت و دقیقی را پس می دهند، و هم در حال محاسبه مورد توبیخ و سرزنش قرار می گیرند و هم کیفر آنها بعد از

حساب بدون کم و کاست به آنان داده می شود.

در پایـان آیه به سومین مجازات و یا نتیجه نهائی مجازات آنان اشاره کرده می فرمایـد: جایگاه آنان دوزخ و چه بـد جایگاهی است ؟ (و ماءویهم جهنم و بئس المهاد).

((مهـاد)) در اصل از ماده مهـد به معنی آماده و مهیا کردن است و به معنی بستر، که انسان به هنگام استراحت و آرامش از آن اسـتفاده می کنـد، نیز آمـده است ، چرا که آنرا آماده و مهیا برای استراحت کردن می سازد، ذکر این کلمه اشاره به آن اسـت که اینگونه طغیانگران به جای اینکه در بستر استراحت بیارمند باید روی شعله های آتش سوزان قرار گیرند!.

از آیات قرآن به خوبی اسـتفاده می شود که مردم در قیامت به دو گروه تقسـیم می شونـد، گروهی هسـتند که خداوند حساب آنهـا را به آسـانی و سـهولت رسـیدگی می کنـد و هیچگونه سـختگیری در موردشـان نخواهـد کرد فامـا من اوتی کتابه بیمینه فسوف یحاسب حسابا یسیرا (سوره انشقاق - ٨) و به عکس کسانی هستند که با شدت به حساب آنها رسیدگی می شود و ذره و مثقال آن مورد دقت قرار می گیرد چنانکه در باره بعضـی از بلاد که مردم آن سرکش و گنهکار بودند می فرماید فحاسبناها حسابا شدیدا و عذبناها عذابا نکرا (طلاق - ٨) و یا در آیه مورد بحث که تعبیر به سوء الحساب شده .

این به خاطر آن است که عـده ای در زندگی دنیا و رسـیدگی به حساب دیگران فوق العاده سـختگیرند و به اصـطلاح مو را از ماست می کشند، سعی دارند حق خود را تا آخرین

دینار به هر قیمتی شده بگیرند، و به هنگامی که خطائی از دیگری سر زده ، تا آخرین حد ممکن او را مجازات کنند، اینها کسانی هستند که در زندگی کمترین گذشت ، حتی در مورد زن و فرزند و برادر و دوستان ندارند، و از آنجا که زندگی جهان دیگر بازتاب و انعکاس از زندگی این جهان است ، خداوند نیز در حساب آنها چنان سختگیری می کند که باید در برابر هر کاری که کرده اند جوابگو باشند بی آنکه کمترین گذشتی در باره آنها شود.

اما به عکس کسانی هستند آسانگیر و پر گذشت و بزرگوار، مخصوصا به هنگامی که در برابر دوست و آشنا و یا کسانی که بر آنها حق دارند و یا افراد ضعیف قرار می گیرند، آنقدر بزرگوارند که سعی می کنند در بسیاری از موارد خود را به تغافل زنند و گناهان بعضی را نادیده بگیرند، البته گناهانی که نسبت به آنها جنبه شخصی دارد، خداوند در مورد این گونه اشخاص آسان می گیرد و آنها را مشمول عفو بی پایان و رحمت وسیع خود قرار می دهد، و با حساب یسیر و آسان آنها را محاسبه می کند و این درسی است بزرگ برای همه انسانها مخصوصا کسانی که مصدر کاری هستند و با گروه زیادی سر و کار دارند. درهای هشتگانه بهشت و برنامه اولوا الالباب .

در آیات مورد بحث ، ترسیم و تجسمی از جزئیات برنامه های سازنده طرفداران حق به چشم میخورد که بحث آیات گذشته را تکمیل می نماید.

در اولین آیه مورد بحث به صورت یک استفهام انکاری می فرماید: ((آیا کسی که

می داند آنچه از پروردگارت بر تو نازل شده حق است ، همانند کسی است که نابینا است))؟ (ا فمن یعلم انما انزل الیک من ربک الحق کمن هو اعمی).

چه تعبیر جالبی ؟ نمی گوید: آیا کسی که می داند که این قرآن بر حق است مانند کسی است که نمی داند، بلکه می گوید آیا کسی که این را می داند همانند اعمی است ؟ این تعبیر اشاره لطیفی است به اینکه ندانستن این واقعیت به هیچوجه امکان پذیر نیست مگر اینکه چشم دل انسان به کلی از کار افتاده باشد، و گر نه چگونه ممکن است دارنده چشم بینا و سالم چهره آفتاب را نبیند و عظمت این قرآن درست همانند نور آفتاب است .

و لذا در پایان آیه اضافه می کند:، ((تنها کسانی متذکر می شوند که اولوا الالباب و صاحبان مغز و اندیشه اند)). (انما یتذکر اولوا الالباب).

((الباب)) جمع ((لب)) به معنی ((مغز)) هر چیز است ، بنابراین نقطه مقابل اولوا الباب افراد بی مغز و پوک و میان تهی و بی محتوا هستند.

این آیه به گفته بعضی از مفسران بزرگ با تاکید هر چه بیشتر، مردم را دعوت به فراگیری علم و مبارزه با جهل می کند، چرا که افراد فاقد علم را نابینا و اعمی شمرده است .

سپس به عنوان تفسیر ((اولوا الالباب)) ریز برنامه های طرفداران حق را بیان کرده و قبل از هر چیز انگشت روی مساله وفای به عهد و ترک پیمانشکنی گذارده ، می گوید: ((آنها کسانی هستند که به عهد الهی وفا می کنند و پیمان را نمی

شکنند)) (الذین یوفون بعهد الله و لا ینقضون المیثاق).

شک نیست که عهدالله (عهد الهی) معنی وسیعی دارد: هم شامل عهدهای فطری و پیمانهائی که خدا به مقتضای فطرت از انسان گرفته می شود (همانند فطرت توحید و عشق به حق و عدالت و هم پیمانهای عقلی یعنی آنچه را که انسان با نیروی تفکر و اندیشه و عقل از حقایق عالم هستی و مبدء و معاد درک می کند، هم پیمانهای شرعی یعنی آنچه را که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) از مؤ منان در رابطه با اطاعت فرمانهای خداوند و ترک معصیت و گناه پیمان گرفته همه را شامل می گردد.

و طبیعی است که وفا به پیمانهائی که انسان با دیگر انسانها میبندد، نیز در این مجموعه وارد است ، چرا که خدا فرمان داده که این پیمانها نیز محترم شمرده شود، بلکه هم در پیمانهای تشریعی داخل است و هم در پیمانهای عقلی .

دومین ماده برنامه آنها، حفظ پیوندها و پاسداری از آنهاست ، چنانکه می فرماید: ((آنها کسانی هستند که پیوندهائی را که خداوند امر به حفظ آن کرده برقرار می دارند)) (و الذین یصلون ما امر الله به ان یوصل).

تعبیری از این وسیع تر در این زمینه نمی توان پیدا کرد، چرا که انسان ارتباطی با خدا، ارتباطی با پیامبران و رهبران ، ارتباطی با سایر انسانها اعم از دوست و همسایه و خویشاوند و برادران دینی و همنوعان دارد، و ارتباطی نیز با خودش ، دستور فوق می گوید باید همه این پیوندها را محترم شمرد، حق همه را ادا کرد، و کاری

که منجر به قطع یکی از این پیوندها می شود انجام نداد.

در حقیقت انسان یک موجود منزوی و جدا و بریده از عالم هستی نیست بلکه

سر تا پای وجود او را پیوندها و علاقه ها و ارتباطها تشکیل می دهد.

از یکسو با آفریننده این دستگاه پیوند دارد که اگر ارتباطش را از او قطع کند نابود می شود همانگونه که نور یک چراغ با قطع شدن خط ارتباطی آن با مبدء مولد برق .

بنابراین همان طوری که از نظر تکوینی پیوند با این مبدء بزرگ دارد از نظر اطاعت فرمان و تشریع نیز باید پیوند خود را بر قرار کند.

از سوئی دیگر پیوندی با پیامبر و امام به عنوان رهبر و پیشوا دارد، که قطع آن او را در بیراهه ها سرگردان می کند.

از سوی سوم پیوندی با تمام جامعه انسانیت و بخصوص با آنها که حق بیشتری بر او دارند همانند پدر و مادر و خویشاوندان و دوستان و استاد و مربی .

و از سوی چهارم پیوندی با نفس خویش دارد، از نظر اینکه مامور به حفظ مصالح خویشتن و ترقی و تکامل آن شده است .

بر قرار ساختن هر یک از این پیوندها در واقع مصداق یصلون ما امر الله به ان یوصل است و قطع هر یک از این پیوندها، قطع ما امر الله به ان یوصل است ، چرا که خدا دستور وصل همه این پیوندها را داده است .

از آنچه گفتیم ضمنا تفسیر احادیثی که در رابطه با این آیه وارد شده است روشن می شود که گاهی آن را به اقوام و بستگان تفسیر فرموده اند و گاهی به

امام و پیشوای دین و گاهی به آل محمد و زمانی به همه افراد با ایمان !

مثلا در حدیثی از امام صادق (علیهالسلام) می خوانیم که از آنحضرت در باره تفسیر ((الذین یصلون ما امر الله به ان یوصل)) سؤ ال شد فقال قرابتک ((فرمود: منظور خویشاوندان تو است)). <۳۳>

و نیز در حدیث دیگری از همان امام (علیهالسلام) می خوانیم که فرمود: نزلت

فی رحم آل محمد و قد یکون فی قرابتک : ((این جمله در باره پیوند با آل محمد صادر شده است و گاهی در خویشاوندان و بستگان تو نیز هست)).

جالب اینکه در پایان این حدیث می خوانیم که امام فرمود: فلا تکونن ممن یقول للشی ء انه فی شی ء واحد: ((از کسانی مباش که معنی آیات را منحصر به مصداق معینی بدانی)). <۳۴>

این جمله اشاره روشنی به وسعت معانی آیات قرآن است که مکرر خاطر - نشان کرده ایم باز در حدیث سومی از همان پیشوای بزرگ می خوانیم که در تفسیر این آیه فرمود: هو صله الامام فی کل سنه بما قل او کثر ثم قال و ما ارید بذلک الا تذکیتکم : ((منظور برقرار ساختن پیوند با امام و پیشوای مسلمین در هر سال از طریق کمک مالی است ، کم باشد یا زیاد، سپس فرمود: منظور من با این کار فقط این است که شما را پاک و پاکیزه کنم)). <۳۵>

سومین و چهارمین برنامه طرفداران حق آنست که ((آنها از پروردگارشان ، خشیت دارند و از بدی حساب در دادگاه قیامت میترسند)) (و یخشون ربهم و یخافون سوء الحساب

).

در اینکه میان ((خشیت)) و ((خوف)) چه تفاوتی وجود دارد، با اینکه هر دو نزدیک به یکدیگر است بعضی گفته اند: خشیت ، خوف است که توام با احترام طرف و توام با علم و یقین باشد، و لذا در قرآن این حالت مخصوص دانشمندان شمرده شده است ،، انما یخشی الله من عباده العلماء:

((از میان بندگان خداوند، تنها علما و دانشمندان از او خشیت دارند)) (فاطر - ۲۸).

ولی با توجه به موارد استعمال کلمه خشیت در قرآن که در آیات بسیاری

به کار رفته است روشن می شود که درست به همان معنی خوف به کار رفته و بصورت مرادف با آن استعمال شده است .

در اینجا یک سؤ ال پیش می آید و آن اینکه آیا ترس از پروردگار چیزی جز ترس از حساب و مجازات او هست ، با اینحال چه تفاوتی میان یخشون ربهم و ((یخافون سوء الحساب)) وجود دارد؟

پاسخ این است که ترس از خداوند الزاما همیشه به معنی ترس از مجازات و حساب او نیست ، بلکه عظمت مقام او و احساس سنگین بودن وظیفه بندگی (حتی بدون توجه به مجازات و کیفر) در دلهای افراد با ایمان خود بخود ایجاد یکنوع حالت ترس و وحشت می کند، ترسی زائیده ایمان و آگاهی از عظمت خدا و احساس مسئولیت در برابر او (آیه ۲۸ فاطر ممکن است اشاره به همین معنی باشد).

سؤ ال دیگری که در اینجا پیش می آید در رابطه با سوء الحساب است ، آیا براستی در قیامت به هنگام محاسبه اعمال افراد، ((بد حسابی)) وجود دارد؟!

پاسخ این سؤ ال را در چند

آیه قبل که عین این کلمه به کار رفته بود، بیان کردیم و گفتیم : منظور از آن رسیدگی دقیق و بدون گذشت و حساب کردن تمام جزئیات و به اصطلاح مو را از ماست کشیدن می باشد، و حدیث جالبی نیز در همین زمینه وارد شده بود که در آنجا بیان شد.

و همانگونه که در آنجا گفتیم این احتمال نیز وجود دارد که منظور از سوء الحساب ، محاسبه توام با سرزنش و توبیخ باشد، و بعضی سوء الحساب را به معنی سوء الجزاء یعنی پاداش بد تفسیر کرده اند همانگونه که میگوئیم حساب فلانکس را کف دستش بگذار یعنی مجازاتش کن .

این احتمال را نیز دادیم که سوء الحساب ، یک مفهوم جامع داشته باشد و همه این معانی را شامل شود.

((پنجمین)) برنامه آنها استقامت است ، در برابر تمام مشکلاتی که در مسیر اطاعت و ترک گناه و جهاد با دشمن و مبارزه با ظلم و فساد وجود دارد <۳۶> آنهم صبر و استقامتی برای جلب خشنودی پروردگار، و لذا می فرماید: آنها کسانی هستند که بخاطر جلب رضایت پروردگارشان صبر و استقامت به خرج دادند، (و الذین صبروا ابتغاء وجه ربهم).

کرارا مفهوم ((صبر)) را که ((استقامت به معنی وسیع کلمه)) است ، یادآور شده ایم و اما تعبیر به ((وجه ربهم)) یکی از دو معنی را میرساند:

نخست اینکه وجه در این گونه موارد به معنی ((عظمت)) است ، همانگونه که به ((نظر)) و ((رای)) مهم گفته می شود هذا وجه الراءی : ((یعنی این راءی مهمی است و این شاید به خاطر آنست که وجه

در اصـل به معنی صورت است و صورت انسـان مهمترین قسـمت ظـاهری بـدن او است ، زیرا اعضـای مهم گویـائی و بینائی و شنوائی در آن قرار گرفته است .

دیگر اینکه ((وجه رب)) در اینجـا به معنی ((رضـایت و خشـنودی پروردگار)) است ، یعنی آنها به خاطر جلب رضای حق در برابر همه مشـکلات صبر و اسـتقامت بخرج می دهند، استعمال وجه در این معنی ، به خاطر آن است که انسان هنگامی که می خواهد جلب رضایت کسی را کند صورت او را به خود متوجه می سازد، (بنابراین وجه در اینجا جنبه کنائی دارد).

در هر صورت این جمله دلیل روشنی است بر اینکه صبر و شکیبائی و بطور کلی هر گونه عمل خیر در صورتی ارزش دارد که ((ابتغـاء وجه الله)) و برای خـدا باشـد، و اگر انگیزه های دیگری از قبیل ریاکاری و جلب توجه مردم که او آدم با اسـتقامت و نیکوکاری است ، و یا حتی برای ارضای غرور خود، کاری را انجام دهد

بیارزش است .

و به گفته بعضـی از مفسـران گـاهی انسان در برابر حوادث ناگوار صبر می کنـد تا مردم بگوینـد چقـدر با اسـتقامت است ؟ و گـاهی از ترس اینکه نگوینـد چه آدم کم ظرفیتی است ؟ و گـاهی به خـاطر اینکه دشـمنان شـماتتش نکننـد، و گاهی به خاطر اینکه میداند بیتابی و جزع بیهوده است ، و گاهی به خاطر اینکه چهره مظلومیت به خود بگیرد، و بیاری او برخیزند، هیچیک از این امور دلیل بر کمال نفس انسانی نیست .

اما هنگامی که به خاطر اطاعت فرمان خدا و اینکه هر حادثه ای

در زندگی رخ می دهد دلیل و حکمتی دارد صبر و استقامت به خرج می دهد آنچنان که عظمت حادثه را در هم می شکند، و از گشودن زبان به کفران و آنچه دلیل به جزع است خودداری می کند، این همان صبری است که در آیه فوق به آن اشاره شده و ابتغاء وجه الله محسوب می شود.

((ششمین)) برنامه آنها این است که ((آنها نماز را بر پا میدارند)) (و اقاموا الصلوه).

گر چه اقامه نماز یکی از مصادیق وفاء بعهد الله ، و حتی مصداق زنده ای برای حفظ پیوندهای الهی و از یک نظر از مصادیق صبر و استقامت است ، ولی از آنجا که این مفاهیم کلی پاره ای از مصداقهای بسیار مهم دارد که در سرنوشت انسان فوق العاده مؤ ثر است ، در این جمله و جمله های بعد روی آنها انگشت گذارده شده .

چه چیز مهمتر از این است که انسان هر صبح و شام رابطه و پیوند خود را با خدا تجدید کند، با او به راز و نیاز بر خیزد و بیاد عظمت او و مسئولیتهای خویش بیفتد، و در پرتو این کار، گرد و غبار و زنگار گناه را از دل و جان بشوید، و با پیوستن قطره وجود خود به اقیانوس بیکران هستی حق ، مایه بگیرد، آری نماز همه این برکات و آثار را دارد.

و به دنبال آن ((هفتمین)) برنامه حقجویان را با این عبارت بیان می کند ((آنها کسانی هستند که از آنچه به آنان روزی داده ایم در پنهان و آشکار انفاق می کنند)) (و انفقوا مما رزقنا هم

سرا و علانیه).

تنها در این آیه نیست که مساله انفاق یا زکات ، به دنبال نماز قرار می گیرد، در بسیاری از آیات قرآن این ترادف به چشم می خورد، چرا که یکی پیوند انسان را با خدا و دیگری پیوند او را با ((خلق)) محکم می کند.

در اینجا توجه به جمله ((مما رزقناهم)) که هر گونه موهبتی را اعم از مال ، علم ، قدرت ، موقعیت و نفوذ اجتماعی و غیر آن را شامل می شود لازم است ، چرا که انفاق نباید یک بعدی باشد بلکه در تمام ابعاد و همه مواهب انجام گیرد.

تعبیر به ((سرا و علانیه)) (پنهان و آشکار) اشاره دیگری به این واقعیت است که آنها در انفاقهای خود به کیفیتهای آن نیز نظر دارند، چرا که گاهی اگر انفاق پنهانی صورت گیرد بسیار مؤ ثرتر است ، و این در مواردی است که حفظ حیثیت طرف چنین ایجاب می کند و یا نسبت به انفاق کننده که مصون از ریا و نشان دادن عمل بدیگران باشد و گاه اگر آشکار انجام گیرد اثرش وسیعتر و بیشتر خواهد بود، و این در مواردی است که باعث تشویق دیگران به این کار خیر و تاسی و اقتدا به او شود و یک عمل خیر او سبب دهها یا صدها یا هزاران کار خیر مشابه گردد.

و از اینجا روشن می شود که قرآن در انجام یک عمل مثبت آنچنان باریک بین است که تنها به اصل کار توجه نمی کند، بلکه تاکید دارد که هم اصل عمل خیر باشد و هم کیفیت انجام آن (در مواردی که

یک کار ممکن است با کیفیات مختلفی انجام گیرد).

بالاخره ((هشتمین)) و آخرین برنامه آنها این است که ((آنها بوسیله حسنات))، ((سیئات)) خود را از میان می برند)) (و یدرئون بالحسنه السیئه).

به این معنی که به هنگام ارتکاب یک گناه و لغزش ، تنها به پشیمان شدن

و ندامت و استغفار قناعت نمی کنند، بلکه عملا در مقام جبران بر می آیند، و هر اندازه گناه و لغزش آنها بزرگتر باشد به همان اندازه حسنات بیشتری انجام می دهند، تا وجود خود و جامعه را از لوث گناه با آب حسنات بشویند.

((یدرئون)) از ماده ((درء)) (بر وزن زرع) به معنی دفع کردن است .

این احتمال نیز در تفسیر آیه وجود دارد که آنها بدی را با بدی تلافی نمی کنند، بلکه سعی دارند اگر از کسی نسبت به آنها بدی برسد، با انجام نیکی در حق وی ، او را شرمنده و وادار به تجدید نظر کنند، همانگونه که در آیه ۳۵ سوره فصلت می خوانیم : ادفع بالتی هی احسن فاذا الذی بینک و بینه عداوه کانه ولی حمیم : ((بدی را به آنچه نکوتر است از خود دور ساز که در این هنگام کسی که میان تو و او دشمنی و عداوت است تغییر چهره می دهد گوئی دوست صمیمی تو است))!.

در عین حال هیچ مانعی ندارد که آیه مورد بحث در صدد بیان هر دو معنی باشد.

در احادیث اسلامی نیز احادیثی به مضمون هر دو تفسیر وارد شده است .

در حدیثی از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) می خوانیم که به معاذ بن

جبل فرمود: اذا عملت سیئه فاعمل بجنبها حسنه تمحها: ((هنگامی که کار بدی کردی در کنار آن کار خوبی انجام ده که آنرا محو کند)). <۳۷>

و در نهج البلاغه می خوانیم که امیر مؤ منان علی (علیهالسلام) فرمود: عاتب اخاك بالاحسان الیه و اردد شره بالانعام علیه : ((برادرت را در برابر کار خلافی که انجام داده است بوسیله نیکی سرزنش کن ، و شر او را از طریق انعام و احسان به او بر گردان)). <۳۸>

البته باید توجه داشت این یك حكم اخلاقی و مخصوص به مواردی است که این گونه برنامه ها مؤ ثر واقع می شود، و گر نه اجرای حدود و کیفر بدکاران که به عنوان یك قانون در قوانین اسلامی آمده است ، در همه کسانی که مشمول آن هستند یکسان اجرا می شود.

و در پایان آیه پس از ذکر برنامه های مختلف گذشته ، اشاره به عاقبت کار ((اولوا الالباب)) و اندیشمندان و طرفداران حق و عاملان به این برنامه ها کرده می فرماید: ((عاقبت نیك سرای دیگر از آن آنهاست)) (اولئك لهم عقبی الدار): <۳۹>

آیه بعد توضیحی است برای این سرانجام نیك و عاقبت خیر می گوید: ((سرانجام کار آنها باغهای جاویدان بهشت است که هم خودشان وارد آن می شوند و هم پدران و همسران و فرزندان صالح آنها)) (جنات عدن یدخلونها و من صلح من آبائهم و ازواجهم و ذریاتهم).

و چیزی که این نعمتهای بزرگ و بی پایان را تکمیل می سازد، این است که ((فرشتگان از هر دری بر آنها وارد می شوند)) (و الملائکه یدخلون علیهم من

کل باب).

و به آنها می گویند: ((سلام بر شما بخاطر صبر و استقامتتان)) (سلام علیکم بما صبرتم).

آن صبرها و استقامتهای شما در راه انجام وظائف و مسئولیتها و تحمل شدائد و مصائب بود که این سلامت را به وجود آورد، در اینجا در نهایت امنیت و آرامش خواهید بود، نه جنگ و نزاعی ، و نه خشونت و دعوائی ، همه جا امن و امان است ،

و همه چیز به روی شما لبخند میزند و آرامش خالی از هر گونه پریشانی خاطر اینجاست !.

و در پایان می فرماید: ((چه پایان نیک و چه عاقبت خوبی))؟ (فنعم عقبی الدار).

۱ - چرا تنها صبر ذکر شده است ؟

جمله سلام علیکم بما صبرتم می گوید درود فرشتگان به بهشتیان به این گونه است که می گویند سلام بر شما باد به خاطر صبر و استقامتتان ، در حالی که در آیات فوق به هشت قسمت از کارهای نیک و برنامه های مهم آنها اشاره شده ولی در این جمله تنها انگشت روی یکی از آن هشت برنامه گذارده و آن صبر است .

نکته این موضوع را از بیان زنده و پر مغز علی (علیهالسلام) می توان دریافت : ان الصبر من الایمان کالراءس من الجسد و لا خیر فی جسد لا راءس معه و لا فی ایمان لا صبر معه : ((صبر نسبت به ایمان مانند سر است در مقابل تن ، تن بیسر بقائی ندارد و ایمان بدون صبر نیز، ارزشی نخواهد داشت)). <۴۰>

در حقیقت پشتوانه همه برنامه های سازنده فردی و اجتماعی ، همان شکیبائی و استقامت است

و اگر آن نباشد هیچکدام از آنها به سامانی نمیرسد، چرا که در مسیر هر کار مثبتی مشکلات و موانعی است که جز با نیروی استقامت نمی توان بر آنها پیروز شد، نه وفای عهد بدون استقامت و صبر میسر است ، و نه حفظ پیوندهای الهی ، و نه ترس از خدا و دادگاه قیامت ، و نه اقامه صلوه و انفاق از مواهب الهی ، و نه جبران خطاها بوسیله حسنات !

۲ - درهای بهشت .

هم از آیات قرآن و هم از روایات به خوبی استفاده می شود که بهشت درهائی دارد، ولی این تعدد درها نه به خاطر آن است که عده وارد شوندگان به بهشت آن گونه اند که اگر بخواهند از یک در وارد شوند تولید زحمت می کند، و نه از جهت آن است که یکنوع تفاوت گروهی و طبقاتی وجود دارد، که هر گروهی موظفند از یک در وارد شوند، و نه برای نزدیکی و دوری راه است ، و نه به خاطر زیبائی و تنوع به خاطر کثرت درها! اصولا درهای بهشت همانند درهای دنیا که در مدخل باغها و قصرها و خانه ها میگذارند نیست .

بلکه این درها اشاره به اعمال و کارهائی است که سبب ورود به بهشت می شوند، و لذا در پاره ای از اخبار می خوانیم که ((بهشت درهائی به نامهای مختلف دارد، از جمله : دری دارد که به عنوان باب المجاهدین ! (در مجاهدان) نامیده می شود، و مجاهدان مسلح به همان سلاحی که با آن جهاد کردند از آن در وارد بهشت می شوند و فرشتگان به آنها

خوش آمد می گویند))!. <۴۱>

از امام باقر (علیهالسلام) در حدیثی می خوانیم : و اعلموا ان للجنه ثمانیه ابواب عرض کل باب منها مسیره اربعین سنه : ((بدانید که بهشت هشت در دارد که عرض هر دری از آنها به اندازه چهل سال راه است))!. <۴۲>

این خود نشان می دهد که ((در)) در این گونه موارد، مفهومی وسیعتر از آنچه در تعبیرات روزانه گفته می شود دارد.

و جالب اینکه در قرآن می خوانیم که جهنم ((هفت)) در دارد (لها سبعه ابواب) (حجر - ۴۴) و طبق روایات بهشت دارای ((هشت)) در است ، اشاره به اینکه طرق وصول به سعادت و بهشت جاویدان از طرق وصول به جهنم بیشتر است ،

و رحمت خدا بر غضب او پیشی می گیرد ((یا من سبقت رحمته غضبه)) (جوشن کبیر).

و جالبتر اینکه در مورد برنامه های ((اولوا الالباب)) در آیات فوق نیز اشاره به هشت برنامه شده بود که هر کدام از آنها در واقع دری از درهای بهشت و طریقی برای وصول به سعادت جاودان است .

۳ - بستگان بهشتیان به آنها ملحق می شوند.

نه تنها آیه فوق که بعضی دیگر از آیات قرآن نیز صریحا این مطلب را بیان می کند که در جمع بهشتیان ، پدران و همسران و فرزندان آنها که صالح بوده اند وارد می شوند، و این در حقیقت برای تکمیل نعمتهای الهی بر آنان است ، تا هیچ کمبودی حتی از نظر فراق افراد مورد علاقه خود نداشته باشند، و از آنجا که در آن سرا که سرای نوین و متکاملی است همه

چیز تـازه و نو می شود آنهـا نیز بـا چهره هـای تازه و نو و محبت و صـمیمیتی داغتر و گرمتر وارد می شونـد، محبتی که ارزش نعمتهای بهشتی را چند برابر می کند.

گر چه در آیه فوق تنها پـدران و فرزنـدان و همسـران ذکر شـده اند، ولی در واقع همه بسـتگان در این جمع ، جمعند، چرا که حضور فرزندان و پدران بدون حضور برادران و خواهران و حتی سایر بستگان ممکن نیست ، و این مطلب با کمی دقت روشن می شود، زیرا هر گاه کسـی بهشتی باشـد پـدر صالـح او نیز به او ملحق می شود، و از آنجا که پـدر صالـح بهشتی است ، همه فرزنـدانش به او می پیوندنـد و به این ترتیب برادران به هم ملحق می شونـد. و بـا همین محاسـبه سایر بسـتگان نیز در آن جمع حضور خواهند داشت (دقت کنید).

۴ - جنات عدن چیست ؟

((جنـات)) به معنی باغهـا و ((عـدن)) به معنی ((توقف طولاـنی)) است و در اینجا به معنی ابـدیت است ، و اینکه به معـدن ، معدن می گویند به خاطر توقف

طولانی موادی در آن مکان است .

از آیات مختلف قرآن اسـتفاده می شود که بهشت برای بهشتیان سـرای ابـدی و جاویدان است ، ولی همانگونه که در ذیل آیه ۷۲ سوره توبه گفتیم از پـاره ای از آیـات قرآن بر می آیـد که جنـات عـدن محـل خاصـی است از بهشت . که بر سایر باغهای بهشت امتیـاز دارد، و تنهـا سه گروه در آنجا ساکن می شونـد: ((پیامبران)) و ((صـدیقان)) یعنی یاران خاص آنها، و شـهداء. <۴۳>

۵

- شستن آثار گناه .

در اینکه ((حسنات)) و ((سیئات)) اجمالا روی یکدیگر اثر متقابل دارند شکی نیست ، و ما حتی نمونه های این موضوع را در زندگی روزمره خود مییابیم ، گاه می شود که انسان سالیان دراز زحمت میکشد، و با تحمل مشقت فراوان سرمایهای میاندوزد، اما با یک ندانم کاری یا هوسبازی ، یا بیمبالاتی آنرا از دست می دهد، این چیزی جز نابود کردن حسنات مادی سابق نیست که در قرآن از آن تعبیر به ((حبط)) شده است .

و گاه به عکس ، انسان مرتکب اشتباهات فراوانی می شود، و بار خسارتهای سنگینی را بر اثر آنها بدوش میکشد، اما با یک عمل عاقلانه و حساب شده ، و یا مجاهده شجاعانه ، همه آنها را جبران مینماید، چنانکه مثلا در مسیر همین انقلاب اسلامی که در عصر و زمان خود با آن مواجه بودیم کسانی را دیدیم که مرتکب گناهان فراوانی در نظام ظالم و جبار سابق شده بودند و به همین عنوان نیز در زندان بودند، اما به هنگام بروز جنگ با دشمنان مملکت ، آنها را بخاطر تخصصهای نظامیشان به میدان دعوت کردند، آنها نیز با شجاعت و فداکاری بی نظیری ضربات مهلکی بر پیکر دشمن وارد ساختند، و در این میان بعضی شهید شدند، و بعضی

ماندند و در هر دو صورت گذشته خود را جبران نمودند.

در آیات مورد بحث که می فرماید: و یدرئون بالحسنه السیئه (اندیشمندان با ایمان ، سیئات خود را با حسنات دفع می کنند) نیز به همین مطلب اشاره شده است .

چرا که انسان غیر معصوم ، خواه ناخواه گرفتار

لغزشـهائی می شود اما، مهم آنست که بعد از آن به فکر جبران باشد، نه تنها آثار اجتماعی گناه را با اعمال خیرش بشوید بلکه آن تـاریکی و ظلمـتی که از گنـاه بر قلب و روان آدمی مینشـیند آنرا نیز بـا حسـنات پـاک کنـد، و به نورانیت و صـفای فطری باز گرداند.

این کار در لسان قرآن به عنوان ((تکفیر)) (پوشانـدن) و پاک کردن نامیـده می شود (در جلد دوم تفسـیر نمونه صـفحه ۶۹ به بعد توضیحات دیگری نیز در این زمینه داده ایم).

البته همـانگونه که در تفسـیر آیات فوق گفتیم جمله و یـدرئون بالحسـنه ممکن است اشاره به یک فضـیلت اخلاقی مهم دیگر باشـد و آن اینکه اولوا الالباب ، بـدی دیگران را با بـدی پاسـخ نمی دهنـد، و بجای انتقام ، گرفتن ، نیکی می کنند، تا طرف ، خود شرمنده و شرمسار گردد و به سوی پاکی باز گردد و خویش را اصلاح کند. دنیا پرستان تبهکار!

از آنجا که نیک و بد همواره با مقایسه یکدیگر به خوبی روشن می گردد پس از ذکر صفات ((اولوا الالباب)) و حقطلبان که در آیات گذشـته مشـروحا آمـد، در قسـمتی از آیات مورد بحث ، بخشـی از صـفات اصـلی مفسدان و آنها که عقل و اندیشـه واقعی خود را از دست داده اند بیان میدارد، و می گوید:

((و آنها که عهـد الهی را بعـد از محکم کردن میشـکنند، و پیونـدهائی را که خدا فرمان به برقراری آن داده ، قطع می کنند، و در روی زمین افساد مینمایند، لعنت و مجازات سرای دیگر از آنهاست)) (و الذین ینقضون عهد الله من بعد

میثاقه و

يقطعون ما امر الله به ان يوصل و يفسدون فى الارض اولئك لهم اللعنه و لهم سوء الدار).

و در حقيقت تمام مفاسد عقيدتى و علمى آنها در سه جمله فوق ، خلاصه شده است :

۱ - شكستن پيمانهاى الهى كه شامل پيمانهاى فطرى ، و پيمانهاى عقلى ، و پيمانهاى تشريعى مى شوند.

۲ - قطع رابطه ها: رابطه با خدا، رابطه با رهبران الهى ، رابطه با خلق ، و رابطه با خويشتن ۳ - آخرين قسمت كه ثمره دو قسمت قبل است ، فساد در روى زمين است .

كسى كه پيمانهاى خدا را بشكند، و پيوندها را از هر سو ببرد، آيا كارى جز فساد انجام خواهد داد؟!

اين تلاشها و كوششها از ناحيه اين گروه به خاطر رسيدن به مقاصد مادى ، و يا حتى خيالى ، صورت مى گيرد، و به جاى اينكه آنها را به هدف ارزنده اى نزديك كند، دور مى سازد، چرا كه لعنت به معنى دورى از رحمت خدا است . <۴۴>

جالب اينكه در اين آيه و آيه گذشته ، دار (خانه و سرا) به صورت مطلق آمده است ، اشاره به اينكه سراى واقعى در حقيقت ، سراى آخرت است چرا كه هر سراى ديگر ((البته خلل مى گيرد))!

در آيه بعد اشاره به اين مى كند كه روزى و زيادى و كمى آن ، بدست خدا

است : ((خداوند روزى را براى هر كس بخواهد وسيع ، و براى هر كس بخواهد تنگ قرار مى دهد)) (الله يبسط الرزق لمن يشاء و يقدر).

اشاره به اينكه آنها كه به خاطر جلب در آمد بيشتر در روى زمين فساد مى

کننـد، پیوندهای خدائی را می برند، و عهد الهی را میشـکنند تا در آمد و بهره بیشتری از زندگی مادی پیدا کنند، توجه به این حقیقت ندارند که روزی و کم و زیاد آن بدست خدا است .

این جمله علاوه بر این می توانـد پاسـخ به سؤ الی که صـریحا در آیه ذکر نشـده است ، باشـد و آن اینکه بعد از بیان دو گروه حامیان حق و باطل ، در آیات قبل ، این سؤ ال پیش می آید: چگونه خداوند همه اینها را از مواهب و روزیهای خود برخوردار می سازد؟!.

آیه در پاسـخ این سؤ ال می گویـد: روزی و کم و زیاد آن دست خدا است ، و به هر صورت متاعی است زودگذر، آنچه باید روی آن حساب کرد، همان سرای دیگر و سعادت ابدی است .

ولی بـه هر حـال نکتـه مهم این است که ((مشـیت الهی)) در زمینه روزیهـا این نیست که خـدا بی حسـاب و بـدون اسـتفاده از اسـباب ، به کسـی روزی فراوان دهد و یا روزی او را کم کند، بلکه مشیت او بر این قرار گرفته است که آنرا در لابلای اسباب این جهان جستجو کند که ((ابی الله ان یجری الامور الا باسبابها))!

سپس اضافه می کند که ((پیمان شـکنان و مفسدان فی الارض ، تنها به زندگی دنیا خشـنود و خوشحالند در حالی که زندگی دنیا در برابر آخرت ، متاع ناچیزی بیش نیست)) (و فرحوا بالحیوه الدنیا و ما الحیوه الدنیا فی الاخره الا متاع).

ذکر ((متاع)) به صورت ((نکره)) برای بیان ناچیز بودن آنست ، همانگونه که در فارسی

میگوئیم فلان موضوع متاعی بیش نیست ، یعنی متاعی بیارزش !.

۱ - مفسد فی الارض کیست ؟

فساد که نقطه مقابل صلاح است ، به هر گونه تخریب و ویرانگری گفته می شود، و به گفته ((راغب)) در ((مفردات))، الفساد خروج الشی ء عن الاعتدال قلیلا کان او کثیرا، و یضاده الصلاح ، و یستعمل ذلک فی النفس و البدن و الاشیاء الخارجه عن الاستقامه : ((فساد هر گونه خارج شدن اشیاء از حالت اعتدال است ، کم باشد یا زیاد، و نقطه مقابل آن صلاح است و این در جان و بدن و اشیائی که از حد اعتدال خارج می شوند، تصور می شود)).

بنابراین تمام نابسامانی هائی که در کارها ایجاد می گردد، و همه افراط و تفریطها در کل مسائل فردی و اجتماعی ، مصداق فساد است .

در قرآن مجید نیز در بسیاری از موارد ((فساد)) و ((صلاح)) در برابر یکدیگر قرار گرفته اند، در سوره شعراء آیه ۱۵۲ می خوانیم الذین یفسدون فی الارض و لا یصلحون : ((آنها که در زمین فساد می کنند و اصلاح نمی کنند)).

در سوره بقره آیه ۲۲۰ می فرماید: و الله یعلم المفسد من المصلح : ((خداوند مفسدان را از مصلحان میشناسد)).

و در سوره اعراف آیه ۱۴۲ می خوانیم : و اصلح و لا تتبع سبیل المفسدین : ((اصلاح کن و راه مفسدان را پیروی مکن)).

در بعضی از موارد ایمان و عمل صالح را در برابر فساد قرار داده است ، ام نجعل الذین آمنوا و عملوا الصالحات کالمفسدین فی الارض : ((آیا آنها را که ایمان و عمل صالح بجا آوردند همانند

مفسدان فی الارض قرار دهیم)) (سوره ص آیه ۲۷).

از سوی دیگر در بسیاری از آیات قرآن ، ((فساد)) با کلمه ((فی الارض))، همراه ذکر شده که نشان می دهد، نظر به جنبه های اجتماعی مساله است ، این

تعبیر در بیست و چند مورد از قرآن به چشم میخورد.

و از سوی سوم ((فساد و افساد)) در آیات مختلف قرآن مجید با گناهان دیگری که شاید غالبا جنبه مصداق دارد ذکر شده که بعضی از این گناهان فوق العاده بزرگ و بعضی از آن کوچکتر است مثلا:

گاهی همردیف با جنگ با خدا و پیامبر آمده است مانند انما جزاء الذین یحاربون الله و رسوله و یسعون فی الارض فسادا (مائده - ۳۳).

و گاهی همردیف با هلاک کردن حرث و نسل (انسانها و زراعتها) و اذا تولی سعی فی الارض لیفسد فیها و یهلک الحرث و النسل (بقره - ۲۰۵).

و زمانی در کنار قطع پیوندهائی که خدا به آن فرمان داده است مانند الذین ینقضون عهد الله من بعد میثاقه و یقطعون ما امر الله به ان یوصل و یفسدون فی الارض (بقره - ۲۷).

و گاه در کنار برتری جوئی و سرکشی قرار گرفته تلک الدار الاخره نجعلها للذین لا یریدون علوا فی الارض و لا فسادا: ((این سرای آخرت است ، که آن را برای کسانی قرار میدهیم که اراده برتری جوئی در زمین و فساد ندارند)) (قصص - ۸۳).

گاه ((فرعون)) را مفسد می شمارد، و بهنگام توبه کردن در حال غرق شدنش در نیل می گوید: الآن و قد عصیت قبل و کنت من المفسدین : هم اکنون ایمان می آوری در حالی

که قبلا گناه کردی و از مفسدان بودی (یونس - ۹۱).

و نیز این کلمه (فساد فی الارض) گاه در مورد سرقت به کار رفته ، همانگونه که در داستان برادران یوسف می خوانیم که پس از اتهامشان به سرقت گفتند:

تالله لقد علمتم ما جئنا لنفسد فی الارض و ما کنا سارقین : ((بخدا سوگند شما می دانید ما نیامده ایم که در زمین مصر فساد کنیم و ما هرگز سارق نبوده ایم)) (یوسف - ۷۳).

و گاه در مورد همردیف کمفروشی بیان شده همانگونه که در داستان شعیب

می خوانیم و لا تبخسوا الناس اشیائهم و لا تعثوا فی الارض مفسدین :)) کم فروشی نکنید و حق مردم را کم نگذارید و در زمین فساد نکنید)) (هود - ۸۵).

و بالاخره گاهی به معنی به هم ریختن نظام عالم هستی و جهان آفرینش آمده است لو کان فیهما الهه الا الله لفسدتا: ((اگر در زمین و آسمان غیر از خداوند یگانه الله ، خدایان دیگری بودند فاسد می شدند)) (انبیاء - ۲۲).

از مجموع این آیات که در سوره های مختلف قرآن آمده به خوبی استفاده می شود که فساد به طور کلی ، یا فساد فی الارض یک معنی بسیار وسیع دارد که بزرگترین جنایات همچون جنایات فرعون و سایر جباران ، و کارهای کمتر از آن را و حتی گناهان همچون کمفروشی و تقلب در معامله را شامل می شود، و البته با توجه به مفهوم وسیع فساد که هر گونه خروج از حد اعتدال را شامل می شود، این وسعت کاملا قابل درک است .

و با توجه به اینکه مجازاتها باید با میزان جرم

، مطابقت داشته باشد روشن می شود که هر گروهی از این مفسدان باید یکنوع مجازات شوند و مجازات همه یکنواخت نیست .

حتی در آیه ۳۳ سوره مائده که ((مفسد فی الارض)) با ((محارب با خدا و پیامبر)) همراه ذکر شده ، چهار نوع ، مجازات می بینیم که حتما حاکم شرع باید در هر مورد مجازاتی را که با مقدار جنایت متناسب است برگزیند (کشتن - بدار آویختن - قطع ایدی و ارجل - و تبعید) فقهای ما در بحث محارب و مفسد فی الارض شرائط و حدود این مجازاتها را در کتب فقهی مشروحا بیان کرده اند. <۴۵>

و نیز برای ریشه کن کردن این گونه مفاسد، در هر مورد باید به وسیله ای

متشبث شد، گاهی نخستین مرحله امر به معروف و نهی از منکر، یعنی نصیحت و اندرز و تذکرات ، کافی است ، ولی زمانی هم فرا می رسد که باید به آخرین درجه شدت عمل یعنی جنگ متوسل شد.

ضمنا تعبیر به فساد فی الارض ما را به یک واقعیت در زندگی اجتماعی انسانها رهنمون می شود و آن اینکه مفاسد اجتماعی ، معمولا ـ موضعی نخواهند بود و در یک منطقه نمی توان آنها را محصور ساخت ، بلکه در سطح اجتماع و در روی زمین گسترش پیدا می کنند و از یک گروه به گروه دیگر سرایت خواهد کرد.

این نکته نیز از آیات قرآن به خوبی استفاده می شود که یکی از اهداف بزرگ بعثت پیامبران پایان دادن به هر گونه فساد در ارض (به معنی وسیعش) بوده است آنچنانکه از قول شعیب پیامبر بزرگ الهی می خوانیم

: ان ارید الا الاصلاح ما استطعت او در برابر فساد آن قوم سرکش می گوید تنها هدف من این است که تا آنجا که در قدرت دارم به مبارزه با فساد بر خیزم و اصلاح کنم (هود - ۸۸).

۲ - روزی بدست خدا است اما...!

تنها آیات فوق نیست که می گوید کم و زیاد روزی بدست خدا است ، از آیات مختلف دیگر قرآن نیز همین معنی ، به خوبی استفاده می شود که خدا روزی هر کس را بخواهد وسیع و روزی هر کس را بخواهد محدود می سازد، اما این سخن به آن معنی نیست که بعضی از جاهلان پنداشته اند که باید دست از فعالیت کشید و در گوشه ای نشست تا خدا آنچه مقدر است برساند، این گونه افراد که تفکر منفیشان دستاویز خوبی است برای آنها که مذهب را مخدر میدانند، از دو نکته اساسی غافلند:

نخست اینکه خواستن و مشیت و اراده الهی که در این آیات به آن اشاره شده یک مساله دلبخواه و بی حساب نیست ، بلکه همانگونه که سابقا هم گفته ایم

مشیت خداوند از حکمت او جدا نیست و همیشه روی حساب لیاقتها و شایستگیها است .

دیگر اینکه : این مساله به معنی نفی عالم اسباب نمی باشد، چرا که عالم اسباب یعنی جهان تکوین ، نیز خواست خدا و مشیت تکوینی خدا است ، و هیچگاه از مشیت تشریعی او جدا نخواهد بود.

به عبارت روشنتر اراده خدا در زمینه وسعت و تنگی روزی ، مشروط به شرائطی است که بر زندگی انسانها حکمفرماست ، و تلاشها و کوششها و اخلاصها و فداکاریها، و به

عکس سستی و تنبلی و بخل و آلودگی نیتها، نقش تعیین کننده ای در آن دارد، به همین دلیل قرآن مجید کرارا انسان را در گرو سعی و کوشش و تلاش و فعالیت خود شمرده ، و بهره او را از زندگی به میزان سعی و تلاشش میداند.

لذا در کتاب وسائل الشیعه در کتاب تجارت و کسب و کار بابی در زمینه تلاش و کوشش برای تحصیل رزق و روزی عنوان کرده و احادیث متعددی در این زمینه بیان میدارد، نیز ابواب دیگری در مذمت بیکاری ، پرخوابی ، تنبلی در طریق تحصیل نیازمندیهای زندگی منعقد ساخته است .

از جمله در حدیثی که از امیر مؤ منان (علیهالسلام) در این ابواب نقل شده می خوانیم که فرمود: ان الاشیاء لما ازدوجت ازدوج الکسل و العجز فنتجا بینهما الفقر: ((هنگامی که موجودات در آغاز با هم ازدواج کردند، تنبلی و ناتوانی با هم پیمان زوجیت بستند و فرزندی از آنها بنام ((فقر)) متولد شد!)). <۴۶>

و در حدیثی دیگر از امام صادق (علیهالسلام) می خوانیم : لا ـ تکسلوا فی طلب معایشکم فان آبائنا کانوا یرکضون فیها و یطلبونها: ((در طلب روزی و نیازهای زندگی تنبلی نکنید چرا که پدران و نیاکان ما به دنبال آن میدویدند و آنرا طلب می کردند))!. <۴۷>

در حدیث دیگری از امام باقر (علیهالسلام) می خوانیم : انی لابغض الرجل ان یکون کسلانا عن امر دنیاه ، و من کسل عن امر دنیاه فهو عن امر آخرته اکسل : ((من مردی را که در کار دنیایش تنبل باشد مبغوض میدارم ، کسی که در کار دنیا تنبل باشد

(با اینکه ثمره اش بزودی نصیب او می شود) در کار آخرتش تنبل تر است)). <۴۸>

و نیز از امام موسی بن جعفر (علیهالسلام) نقل شده است که فرمود: ان الله تعالی لیبغض العبد النوام ، ان الله لیبغض العبد الفارغ : ((خداوند بنده پر خواب را مبغوض می شمرد، خداوند انسان بیکار را دشمن می دارد)). <۴۹> یاد خدا مایه آرامش دلها است .

از آنجا که در این سوره بسیاری از بحثها پیرامون توحید و معاد و رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) است ، نخستین آیه مورد بحث بار دیگر به سراغ مساله دعوت

اسلام می رود و یکی از ایرادات منکران لجوج را بیان می کند و می گوید: ((کافران می گویند چرا معجزه ای از سوی پروردگارش بر او نازل نشده است)) (و یقول الذین کفروا لو لا انزل علیه آیه من ربه).

جمله ((یقول)) فعل مضارع است و دلیل بر این است که آنها این ایراد را بارها تکرار می کردند، و با اینکه کرارا معجزاتی از پیامبر دیده بودند (و وظیفه هر پیامبری این است که دلائلی بر حقانیت خود از معجزات ارائه دهد) باز هم بهانه میگرفتند و معجزات گذشته را نادیده گرفته و تقاضای معجزه جدید مورد نظر خودشان را داشتند.

به تعبیر دیگر آنها و همه منکران لجوج پیوسته به دنبال معجزات اقتراحی میروند انتظار دارند که پیامبر به صورت یک ((خارق العاده گر)) در گوشه ای بنشیند و هر یک از آنها از در وارد شوند، و هر معجزه ای مایل هستند پیشنهاد کنند او هم بلافاصله به آنها

ارائه دهد، و تازه آنها اگر مایل نبودند ایمان نیاورند!.

در حالی که می دانیم وظیفه پیامبران در درجه اول تبلیغ و تعلیم و هشدار و انذار است و خارق عادات اموری استثنائی هستند که به مقدار لازم و ضرورت ، آن هم به فرمان خدا (نه به خواست پیامبر) انجام می گردد، ولی کرارا در آیات قرآن می خوانیم که گروه هائی از معاندان بی آنکه اعتنائی به این واقعیت داشته باشند، پیوسته مزاحم پیامبران می شدند و چنین درخواستهائی را داشتند.

قرآن در پاسخ آنها می گوید: ((ای پیامبر به اینها بگو که خداوند هر که را بخواهد گمراه می کند و هر کس که به سوی او باز گردد مشمول هدایتش قرار می دهد)) (قل ان الله یضل من یشاء و یهدی الیه من اناب).

اشاره به اینکه کمبود شما از ناحیه اعجاز نیست ، چرا که بقدر کافی پیامبر ارائه معجزه کرده است ، کمبود شما از درون وجود خودتان است ، لجاجتها،

تعصبها، جهالتها، و گناهانی که سد راه توفیق می شود مانع از ایمان شما است .

بنابراین به سوی خدا باز گردید و انابه کنید، و پرده های جهل و غرور و خود خواهی را از مقابل چشم عقل و فکرتان کنار بزنید تا جمال حق را به روشنی ببینید، چرا که :

جمال یار ندارد نقاب و پرده ولی

غبار ره بنشان تا نظر توانی کرد!

در آیه بعد تفسیر بسیار جالبی از ((من اناب)) (آنها که به سوی خدا بازگشته اند) بیان می کند: ((اینان کسانی هستند که ایمان آورده اند و دلهایشان به ذکر خدا مطمئن و آرام است)) (الذین

آمنوا و تطمئن قلوبهم بذكر الله).

و بعد به عنوان يك قاعده كلى و اصل جاويدان و فراگير مى فرمود ((آگاه باشيد با ياد خدا دلها آرامش مى گيرد (الا بذكر الله تطمئن القلوب).

و در آخرين آيه مورد بحث با ذكر سرنوشت و پايان كار افراد با ايمان مضمون آيات قبل را چنين تكميل مى كند: ((آنهائى كه ايمان آوردند و عمل صالح انجام دادند بهترين زندگى براى آنهاست و سرانجام كارشان بهترين سرانجامها خواهد بود))

(الذين آمنوا و عملوا الصالحات طوبى لهم و حسن ماب).

بسيارى از مفسران بزرگ كلمه ((طوبى)) را مؤ نث ((اطيب)) دانسته اند كه مفهومش بهتر و پاكيزه تر يا بهترين و پاكيزه ترين است ، و با توجه به اينكه متعلق آن محذوف است مفهوم اين كلمه از هر نظر وسيع و نامحدود خواهد بود، نتيجه ايكه با ذكر جمله ((طوبى لهم)) همه نيكيها و پاكيها براى آنان پيش بينى شده است ، از همه چيز بهترينش : بهترين زندگى ، بهترين نعمتها، بهترين آرامش ، بهترين دوستان ، و بهترين الطاف خاص پروردگار، همه اينها در گرو ايمان و عمل صالح است ، و پاداشى است براى آنها كه از نظر عقيده ، محكم و از نظر عمل ، پاك و فعال و درستكار و خدمتگذارند.

بنابراين تفسيرهاى متعددى كه جمعى از مفسران براى اين كلمه ذكر كرده اند تا آنجا كه در مجمع البيان ده معنى براى آن ذكر نموده همه در حقيقت مصداقهاى مختلف اين معنى وسيعند.

در روايات متعددى نيز مى خوانيم طوبى درختى است كه اصلش در خانه پيامبر يا على (عليهالسلام

) در بهشت می باشد و شاخه های آن همه جا و بر سر همه مؤ منان و بر فراز همه خانه هایشان گسترده است ، که در واقع ممکن است تجسمی از آن مقام رهبری و پیشوائی آنان و پیوندهای ناگسستنی میان این پیشوایان بزرگ و پیروانشان باشد که ثمره آن ، آنهمه نعمت گوناگون و متنوع است .

(و اگر می بینیم ((طوبی)) به صورت مؤ نث ذکر شده ، نه ((اطیب)) که مذکر است به خاطر آن است که صفت برای حیات یا نعمت می باشد که هر دو مؤ نث هستند).

۱ - چگونه دل با یاد خدا آرام می گیرد؟

همیشه اضطراب و نگرانی یکی از بزرگترین بلاهای زندگی انسانها بوده و هست ، و عوارض ناشی از آن در زندگی فردی و اجتماعی کاملا محسوس است .

همیشه آرامش یکی از گمشده های مهم بشر بوده ، و به هر دری میزند تا آن را پیدا کند، و اگر تلاش و کوشش انسانها را در طول تاریخ برای پیدا کردن آرامش از طرق ((صحیح)) و ((کاذب)) جمع آوری کنیم خود کتاب بسیار قطوری را تشکیل می دهد.

بعضی از دانشمندان می گویند: به هنگام بروز بعضی از بیماریهای واگیردار همچون وبا از هر ده نفر که ظاهرا به علت و یا می میرند اکثر آنها به علت نگرانی و ترس است و تنها اقلیتی از آنها حقیقتا بخاطر ابتلای به بیماری و یا از بین می روند!

به طور کلی آرامش و دلهره ، نقش بسیار مهمی در سلامت و بیماری فرد و جامعه و سعادت و بدبختی انسانها دارد،

و چیزی نیست که بتوان از آن به آسانی گذشت و به همین دلیل تاکنون کتابهای زیادی نوشته شده که موضوع آنها فقط نگرانی و راه مبارزه با آن ، و طرز بدست آوردن آرامش است .

تاریخ بشر پر است از صحنه های غم انگیزی که انسان برای تحصیل آرامش به هر چیز دست انداخته و در هر وادی گام نهاده ، و تن به انواع اعتیادها داده است .

ولی قرآن با یک جمله کوتاه و پر مغز، مطمئن ترین و نزدیکترین راه را نشان داده و می گوید: ((بدانید که یاد خدا آرامبخش دلها است))!.

برای روشن شدن این حقیقت قرآنی به توضیح زیر توجه کنید:

عوامل نگرانی و پریشانی .

۱ - گاهی اضطراب و نگرانی به خاطر آینده تاریک و مبهمی است که در برابر فکر انسان خودنمائی می کند، احتمال زوال نعمتها، گرفتاری در چنگال دشمن ، ضعف و بیماری و ناتوانی و درماندگی ، و احتیاج ، همه اینها آدمی را رنج می دهد، اما ایمان به خداوند قادر متعال ، خداوند رحیم و مهربان ، خدائی که همواره کفالت بندگان خویش را بر عهده دارد می تواند این گونه نگرانیها را از میان ببرد و به او آرامش دهد که تو در برابر حوادث آینده درمانده نیستی ، خدائی داری توانا، قادر و مهربان .

۲ - گاه گذشته تاریک زندگی فکر انسان را به خود مشغول می دارد و همواره او را نگران می سازد، نگرانی از گناهانی که انجام داده ، از کوتاهیها و لغزشها، اما توجه به اینکه خداوند، غفار، توبه پذیر و رحیم و غفور است ، به

او آرامش می دهد، به او می گوید: عذر تقصیر به پیشگاهش بر، از گذشته عذر خواهی کن و در مقام جبران برای ، که او بخشنده است و جبران کردن ممکن .

۳ - ضعف و ناتوانی انسان در برابر عوامل طبیعی و گاه در مقابل انبوه دشمنان داخلی و خارجی ، او را نگران می سازد که من در برابر اینهمه دشمن نیرومند در میدان جهاد چکنم ؟ و یا در مبارزات دیگر چه می توانم انجام دهم ؟ اما هنگامی که به یاد خدا می افتد و متکی به قدرت و رحمت او می شود، قدرتی که برترین قدرتها است و هیچ چیز در برابر آن یارای مقاومت ندارد، قلبش آرام می گیرد، با خود می گوید آری من تنها نیستم ، من در سایه خدا، بینهایت قدرت دارم !.

قهرمانیهای مجاهدان راه خدا در جنگها، چه در گذشته ، چه در حال ، و سلحشوریهای اعجاب انگیز و خیره کننده آنان ، حتی در آنجائی که تک و تنها بوده اند، بیانگر آرامشی است که در سایه ایمان پیدا می شود.

هنگامی که با چشم خود می بینیم و با گوش می شنویم که افسر رشیدی پس از یک نبرد خیره کننده ، بینائی خود را به کلی از دست داده و با تنی مجروح به روی تخت بیمارستان افتاده اما با چنان آرامش خاطر و اطمینان سخن می گوید که گوئی خراشی بر بدن او هم وارد نشده است ، به اعجاز آرامش در سایه ذکر خدا پی می بریم . <۵۰>

۴ - گاهی نیز ریشه نگرانیهای آزار دهنده انسان ، احساس

پوچی زندگی و بی هدف بودن آن است ولی آن کسی که به خدا ایمان دارد، و مسیر تکاملی زندگی را به عنوان یک هدف بزرگ پـذیرفته است ، و تمام برنامه ها و حوادث زندگی را در همین خط می بیند، نه از زندگی احساس پوچی می کند، و نه همچون افراد بی هدف و مردد، سرگردان و مضطرب است .

۵ - عامـل دیگر نگرانی آن است که انسان گاهی برای رسـیدن به یک هـدف زحمت زیادی را متحمل می شود، اما کسـی را نمی بینـد کـه برای زحمت او ارج نهـد و قـدردانی و تشـکر کنـد، این ناسپاسـی او را شدیـدا رنـج می دهـد و در یـک حـالت اضـطراب و نگرانی فرو می برد، اما هنگامی که احساس کند کسـی از تمام تلاشـها و کوششـهایش آگاه است ، و به همه آنها ارج می نهد و برای همه پاداش می دهد دیگر چه جای نگرانی و ناآرامی است ؟

۶ - سوء ظنها و توهمها و خیالات پوچ یکی دیگر از عوامل نگرانی است که بسـیاری از مردم در زنـدگی خود از آن رنـج می برنـد، ولی چگونه می توان انکـار کرد که توجه به خـدا و لطف بی پایـان او و دسـتور به حسن ظن که وظیفه هر فرد با ایمانی است این حالت رنج آور را از بین می برد و آرامش و اطمینان جای آن را می گیرد.

۷ - دنیـا پرستی و دلبـاختگی در برابر زرق و برق زنـدگی مـادی یکی از بزرگترین عوامـل اضـطراب و نگرانی انسانهـا بوده و هست ، تا آنجا که گاهی عدم دستیابی به رنگ خاصی

از لباس یا کفش و کلاه و یا یکی دیگر از هزاران وسائل زندگی ساعتها و یا روزها و هفته ها فکر دنیا پرستان را نا آرام و مشوش می دارد.

اما ایمان به خدا و توجه به آزادگی مؤ من که همیشه با زهد و پارسائی سازنده و عدم اسارت در چنگال زرق و برق زندگی مادی همراه است به همه این اضطرابها پایان می دهد، هنگامی که روح انسان ((علی وار)) آنگونه وسعت یابد که بگوید: دنیا کم هذه اهون عندی من ورقه فی فم جراده تقضمها: ((دنیای شما در نظر من بی ارزشتر از برگ درختی است که در دهان ملخی باشد که آن را می جود)) <۵۱> نرسیدن به یک وسیله مادی یا از دست دادن آن چگونه امکان دارد آرامش روح آدمی را بر هم زند و طوفانی از نگرانی در قلب و فکر او ایجاد کند.

۸ - یک عامل مهم دیگر برای نگرانی ترس و وحشت از مرگ است که همیشه روح انسانها را آزار می داده است و از آنجا که امکان مرگ تنها در سنین بالا نیست بلکه در سنین دیگر مخصوصا به هنگام بیماریها، جنگها، ناامنیها وجود دارد، این نگرانی می تواند عمومی باشد.

ولی اگر ما از نظر جهان بینی مرگ را به معنی فنا و نیستی و پایان همه چیز بدانیم (همانگونه که مادیون جهان می پندارند) این اضطراب و نگرانی کاملا بجا است ، و باید از چنین مرگی که نقطه پایان همه آرزوها و موفقیتها و خواستهای انسان است ترسید، اما هر گاه در سایه ایمان به خدا مرگ را دریچه ای به یک

زنـدگی وسـیعتر و والاتر بـدانیم ، و گذشـتن از گـذرگاه مرگ را همچون عبور از دالان زنـدان و رسـیدن به یک فضای آزاد بشـمریم دیگر ایـن نگرانی بی معنی است ، بلکه چنین مرگی - هر گـاه در مسـیر انجـام وظیفه بـوده باشـد - دوست داشـتنی و خواستنی است ،

البته عوامل نگرانی منحصر به اینها نیست بلکه می توان عوامل فراوان دیگری برای آن نیز شمرد، ولی باید قبول کرد که بیشتر نگرانیها به یکی از عوامل فوق باز می گردد.

و هنگامی که دیدیم این عوامل در برابر ایمان به خدا ذوب و بی رنگ و نابود می گردد تصدیق خواهیم کرد که یاد خدا مایه آرامش دلها است (الا بذکر الله تطمئن القلوب). <۵۲>

۱ آیا آرامش با خوف خدا سازگار است ؟

بعضی از مفسران در اینجا ایرادی مطرح کرده اند که خلاصه اش این است :

ما از یک طرف در آیه فوق می خوانیم یاد خدا مایه آرامش دلها است ، و از طرفی دیگر در آیه ۲ سوره انفال می خوانیم انما المؤ منون الـذین اذا ذکر الله وجلت قلوبهم : مؤ منان کسانی هسـتند که وقتی نام خدا برده می شود قلبشان ترسان می گردد آیا این دو با هم منافات ندارند؟

پاسـخ سؤ ال این است که منظور از آرامش همـان آرامش در برابر عوامـل مـادی است که غـالب مردم را نگران می سـازد که نمونه های روشن آن در بالا ذکر شد، ولی مسلما افراد با ایمان در برابر مسئولیتهای خویش نمی توانند نگران نباشند، و به تعبیر دیگر آنچه در آنها وجود ندارد نگرانیهای ویرانگر است که

غالب نگرانیها را تشکیل می دهد اما نگرانی سازنده که انسان را به انجام وظیفه در برابر خدا و خلق و فعالیتهای مثبت زندگی وا می دارد در وجود آنها هست و باید هم باشد، و منظور از خوف از خدا نیز همین است . <۵۳>

۳ - ذکر خدا چیست و چگونه است ؟

((ذکر)) همانگونه که راغب در ((مفردات)) گفته است ((گاهی به معنی حفظ مطالب و معارف آمده است با این تفاوت که کلمه ((حفظ)) به آغاز آن گفته می شود و کلمه ((ذکر)) به ادامه آن ، و گاهی به معنی یادآوری چیزی به زبان یا به قلب است ، لذا گفته اند ذکر دو گونه است : ((ذکر قلبی)) و ((ذکر زبانی)) و هر یک از آنها دو گونه است یا پس از فراموشی است و یا بدون فراموشی .

و به هر حال منظور در آیه فوق از ذکر خدا که مایه آرامش دلها است تنها این نیست که نام او را بر زبان آورد و مکرر تسبیح و تهلیل و تکبیر گوید، بلکه منظور آن است که با تمام قلب متوجه او و عظمتش و علم و آگاهیش و حاضر و ناظر بودنش گردد، و این توجه مبداء حرکت و فعالیت در وجود او به سوی جهاد و تلاش و نیکیها گردد و میان او و گناه سد مستحکمی ایجاد کند، این است حقیقت ((ذکر))

که آنهمه آثار و برکات در روایات اسلامی برای آن بیان شده است .

در حدیث می خوانیم که از وصایائی که پیامبر به علی (علیهالسلام) فرمود این بود:

یا علی ثلاث لا

تطیقها هـذه الامه المواسات للاخ فی ماله و انصاف الناس من نفسه و ذکر الله علی کل حال ، و لیس هو سـبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر و لکن اذا ورد علی ما یحرم علیه خاف الله عز و جل عنده و ترکه :

ای علی سه کـار است که این امت طاقت آن را ندارنـد (و از همه کس ساخته نیست) مواسات با برادران دینی در مال ، و حق مردم را از خویشـتن دادن ، و یاد خـدا در هر حال ، ولی یاد خدا (تنها) سـبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر نیست ، بلکه یاد خدا آن است که هنگامی که انسان در برابر حرامی قرار می گیرد از خدا بترسد و آن را ترک گوید)). <۵۴>

در حدیث دیگری می خوانیم علی (علیهالسـلام) فرمود: الذکر ذکران : ذکر الله عز و جل عند المصـیبه و افضل من ذلک ذکر الله عند ما حرم الله علیک فیکون حاجزا:

ذکر دو گونه است : یاد خـدا کردن به هنگام مصـیبت (و شـکیبائی و اسـتقامت ورزیدن) و از آن برتر آن است که خدا را در برابر محرمات یاد کند و میان او و حرام سدی ایجاد نماید)). <۵۵>

و به همین دلیل است که در بعضـی از روایات ذکر خداوند به عنوان یک سپر و وسیله دفاعی شمرده شده است ، در حدیثی از امام صادق (علیهالسلام) می خوانیم که روزی پیامبر رو به یارانش کرد و فرمود: اتخذوا جئنا فقالوا یا رسول الله امن عدو

قد اظلنا؟ قال لا، و لكن من النار قولوا سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اكبر:

((سپرهائی برای خود فراهم کنید عرض کردند ای رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) آیا در برابر دشمنان که اطراف ما را احاطه کرده و بر ما سایه افکنده اند؟ فرمود نه ، از آتش

(دوزخ) بگوئید: سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر (خدا را به پاکی بستائید و بر نعمتهایش شکر گوئید و غیر از او معبودی انتخاب نکنید و او را از همه چیز برتر بدانید). <۵۶>

و اگر می بینیم در پاره ای از احادیث ، پیامبر به عنوان ((ذکر الله)) معرفی شده ، نیز به خاطر آن است که او مردم را به یاد خدا می اندازد و تربیت می کند. از امام صادق (علیهالسلام) در تفسیر الا بذکر الله تطمئن القلوب نقل شده است که فرمود: بمحمد تطمئن القلوب و هو ذکر الله و حجابه : ((به وسیله محمد دلها آرامش می پذیرد و او است ذکر خدا و حجاب او))!. مفسران گفته اند که آیه نخست در صلح حدیبیه در سال ششم هجرت نازل شده است ، در آن هنگام که می خواستند صلح نامه را بنویسند، پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) به علی (علیهالسلام) فرمود: بنویس بسم الله الرحمن الرحیم ... سهیل بن عمرو و سایر مشرکان ، گفتند ما ((رحمان)) را نمی شناسیم ! تنها یک رحمان داریم و آن در یمامه است (مقصودشان مسیلمه

کذاب بود که دعوی نبوت داشت) بلکه باید بنویسی ((باسمک اللهم)) همانگونه که در زمان جاهلیت می نوشتند، سپس پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) به علی (علیهاالسلام) فرمود: بنویس این صلحنامه ای است که محمد رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم)... مشرکان قریش گفتند: اگر تو رسول خدا بودی و ما با تو جنگ می کردیم و راه خانه خدا را بر تو می بستیم ، بسیار ستمکار بودیم (دعوا در همین رسالت تو است) و لکن بنویس این صلحنامه محمد بن عبد الله است !...

در این هنگام یاران پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) برآشفتند و گفتند: اجازه بده ما با اینها پیکار کنیم ، پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمود: نه ، همانگونه که اینها می خواهند بنویس ، در این هنگام آیه فوق نازل شد، و در مورد لجاجت و بهانه گیری و مخالفت آنها با نام رحمان که از اوصاف قطعی خداوند است آنها را شدیدا سرزنش کرد. این شان نزول در صورتی صحیح است که ما این سوره را مدنی بدانیم تا با داستان صلح حدیبیه سازگار باشد، اما اگر - آنچنان که مشهور است - مکی بدانیم نوبت به این بحث نمی رسد.

مگر اینکه شان نزول این آیه را پاسخ به گفتار مشرکان که در سوره فرقان آمده است بدانیم که در برابر دعوت پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) به سجده کردن برای رحمان ، گفتند ما رحمان را نمی شناسیم (اسجدوا للرحمن قالوا و ما

الرحمن - فرقان آیه ۶۰) و در هر حال آیه فوق منهای شان نزول مفهوم روشنی دارد که در تفسیر آن خواهید خواند.

در مورد شان نزول آیه دوم نیز بعضـی از مفسران بزرگ گفته اند که در پاسخ جمعی از مشرکان مکه نازل شده است ، که در پشت خانه کعبه نشسته بودند و به دنبال پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) فرستادند، پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) (به امید هدایت آنها) نزد آنها آمد، عرض کردند: اگر دوست داری از تو پیروی کنیم این کوههای مکه را بوسیله قرآنت عقب بران تا کمی این زمین تنگ و محدود ما گسترش یابد! و زمین را بشکاف و چشمه ها و نهرهائی در اینجا پدید آور تا درختان غرس کنیم ، و زراعت نمائیم ! تو به گمان خود کمتر از داود نیستی که خداوند کوهها را برای او مسخر کرده بود که با او همصدا شده ، تسبیح خدا می گفتند، یا اینکه باد را مسخر ما گردان که بر دوش آن سوار شویم و به شام رویم و مشکلات خود را حل کنیم و ما یحتاج را تهیه نمائیم و همان روز باز گردیم !، همان گونه که مسخر سلیمان بود، تو به گمان خود از سلیمان کمتر نیستی و نیز جدت ((قصی)) (جد طایفه قریش) یا هر کس دیگر از مردگان ما را می خواهی زنده کن تا از او سؤ ال کنیم آیا آنچه تو میگوئی حق است یا باطل ، زیرا عیسی (علیهالسلام) مردگان را زنده می کرد و تو کمتر از

عیسی نیستی !

در این هنگام آیه دوم مورد بحث نازل شد و به آنها گوشزد کرد که همه آنچه را میگوئید از سر لجاجت است نه برای ایمان آوردن ، و گر نه معجزه کافی برای ایمان آوردن ارائه شده است .

هر کار کنی این لجوجان ایمان نمی آورند!

بار دیگر در این آیات به بحث نبوت باز می گردیم ، آیات فوق قسمت دیگری

از گفتگوهای مشرکان و پاسخ آنها را در زمینه نبوت بازگو می کند:

نخست می گوید همانگونه که پیامبران پیشین را برای هدایت اقوام گذشته فرستادیم ترا نیز به میان امتی فرستادیم که قبل از آنها امتهای دیگری آمدند و رفتند (کذلک ارسلناک فی امه قد خلت من قبلها امم).

و هدف این بود که آنچه را بر تو وحی کرده ایم بر آنها بخوانی (لتتلو علیهم الذی اوحینا الیک).

((در حالی که آنها به رحمان کفر می ورزند)) (به خداوندی که رحمتش همگان را در بر گرفته و فیض گسترده و عامش کافر و مؤ من و گبر و ترسا را شامل شده است) (و هم یکفرون بالرحمن).

((بگو اگر نمی دانید، رحمان آن خداوندی که فیض و رحمتش عام است ، پروردگار من است)) (قل هو ربی).

((هیچ معبودی جز او نیست ، من بر او توکل کردم ، و بازگشتم به سوی او است)) (لا اله الا هو علیه توکلت و الیه متاب).

سپس در پاسخ این بهانه جویان که به همه چیز ایراد می گیرند می فرماید: حتی اگر بوسیله قرآن کوهها به حرکت در آیند و زمینها، قطعه قطعه شوند، و بوسیله آن با

مردگان صحبت شود باز هم ایمان نخواهند آورد! (و لو ان قرآنا سیرت به الجبال او قطعت به الارض او کلم به الموتی).

((ولی همه این کارها در اختیار خدا است و هر اندازه لازم بداند انجام می دهد)) (بل لله الامر جمیعا).

اما شما طالب حق نیستید و اگر بودید همان مقدار از نشانه های اعجاز که از این پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) صادر شده برای ایمان آوردن کاملا کافی بود، اینها همه بهانه جوئی است .

سپس اضافه می کند: آیا کسانی که ایمان آورده اند نمی دانند که اگر

خدا بخواهد همه مردم را بالاجبار هدایت می کند (افلم ییاس الذین آمنوا ان لو یشاء الله لهدی الناس جمیعا). <۵۷>

اشاره به اینکه خداوند می تواند از طریق یک اجبار درونی ، یا برونی ، حتی منکران لجوج را وادار به پذیرش ایمان کند، چرا که او بر همه چیز تواناست ، و هیچ کاری در برابر قدرتش ، مشکل نیست ، ولی هرگز او چنین نخواهد کرد، چرا که اینگونه ایمان اجباری بی ارزش و فاقد معنویت و تکاملی است که انسان به آن نیاز دارد.

بعد اضافه می کند که در عین حال کافران همواره مورد هجوم مصائب کوبنده ای بخاطر اعمالشان هستند که این مصائب به صورت بلاهای مختلف و همچنین جنگهای کوبنده مجاهدان اسلام بر آنها فرود می آید و لا یزال الذین کفروا تصیبهم بما صنعوا قارعه).

و اگر این مصائب در خانه آنان فرود نیاید، به نزدیکی خانه آنها وارد می شود (او تحل قریبا من دارهم).

تا عبرت بگیرند و تکانی بخورند

و به سوی خدا باز گردند.

و این هشدارها همچنان ادامه خواهد یافت ، تا فرمان نهائی خدا فرا رسد (حتی یاتی وعد الله).

این فرمان نهائی ممکن است اشاره به مرگ ، یا روز قیامت باشد و یا به گفته بعضی فتح مکه که آخرین قدرت دشمن را در هم شکست .

و به هر حال وعده خدا قطعی است ، و خداوند هیچگاه از وعده خود تخلف نخواهد کرد (ان الله لا یخلف المیعاد).

آخرین آیه مورد بحث روی سخن را به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) کرده می گوید: تنها تو نیستی که با تقاضاهای گوناگون و پیشنهاد معجزات اقتراحی از طرف این گروه کافر به استهزاء و سخریه کشیده شدهای ، این یک سابقه طولانی در تاریخ انبیاء دارد و بسیاری از رسولان پیش از تو نیز مورد استهزاء واقع شدند (و لقد استهزی ء برسل من قبلک).

ولی ما این کافران را فورا مجازات نکردیم ، بلکه به آنها مهلت دادیم (فاملیت للذین کفروا).

شاید بیدار شوند و شاید به راه حق باز گردند و یا حداقل اتمام حجت کافی بر آنها بشود. چرا که اگر آنها بدکار و گنهکارند مهربانی خداوند و لطف و کرم و حکمت او جائی نرفته است !

ولی به هر حال این مهلت و تاخیر به آن معنی نیست که مجازات و کیفر آنان فراموش شود، لذا پس از این مهلت آنها را گرفتیم و دیدی چگونه آنها را مجازات کردیم ؟! این سرنوشت در انتظار قوم لجوج تو نیز هست (ثم اخذتهم فکیف کان عقاب).

۱ - چرا روی کلمه رحمان تکیه شده است

؟

آیات فوق و شان نزولی که در باره آن ذکر شده نشان می دهد که کفار

قریش توصیف خداوند را به رحمان ، نمی پسندیدند و چون چنین چیزی در میان آنها معمول نبود آنرا به باد استهزاء گرفتند، در حالی که آیات فوق تاکید و اصرار بر آن دارد، چرا که لطف خاصی در این کلمه نهفته است ، زیرا می دانیم صفت رحمانیت خداوند اشاره به لطف عام او است که دوست و دشمن را فرا می گیرد، و مؤ من و کافر مشمول آن است ، در برابر صفت رحیمیت که اشاره به رحمت خاص ایزدی در مورد بندگان صالح و مؤ منان است .

یعنی شما چگونه به خدائی که منبع لطف و کرم است و حتی دشمنان خویش را مشمول لطف و رحمتش قرار می دهد ایمان نمی آورید، این نهایت نادانی شما است .

۲ - چرا پیامبر تسلیم درخواست معجزات نشد؟

باز در اینجا به گفتار کسانی برخورد می کنیم که می پندارند پیامبر اسلام جز قرآن معجزهای نداشت و از آیاتی شبیه آیات فوق کمک می گیرند، چرا که ظاهر این آیات می گوید پیامبر در برابر درخواست معجزات مختلف از قبیل عقب راندن کوههای مکه و شکافتن زمین آنجا و آشکار شدن نهرها و زنده کردن مردگان و سخن گفتن با آنها، دست رد به سینه تقاضا کنندگان زد.

ولی بارها گفته ایم اعجاز تنها برای نشان دادن چهره حقیقت است ، برای آنها که حقیقت طلب می باشند، نه اینکه پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) به صورت یک معجزه گر درآید و هر کس هر

عملی پیشنهاد کرد انجام دهد و تازه حاضر به قبول آن نباشند. اینگونه درخواست معجزه (معجزات اقتراحی) تنها از ناحیه افراد لجوج و سبک مغزی انجام می گرفت که حاضر به قبول هیچ حقی نبودند.

و اتفاقا نشانه های این امر در آیات فوق به خوبی به چشم می خورد، چرا که در آخرین آیه مورد بحث دیدیم که سخن از استهزای پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) به میان آمده ، یعنی آنها نمی خواستند چهره حق را ببینند، بلکه با این پیشنهادها می خواستند

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) را استهزاء کنند!.

به علاوه از شان نزولهائی که در آغاز این آیات خواندیم استفاده می شود که آنها به پیامبر پیشنهاد کرده بودند یکی از اجداد و نیاکانشان را زنده کند تا از او بپرسند آیا او بر حق است یا باطل ؟ در حالی که اگر پیامبر اقدام به چنین معجزهای (زنده کردن مردگان) کند، دیگر جای این نیست که آنها سؤ ال کنند پیامبر بر حق است یا بر باطل ؟ این نشان می دهد که آنها افراد متعصب لجوج و معاندی بودند که هدفشان جستجوگری از حق نبود، همیشه پیشنهادهای غریب و عجیبی می کردند و تازه آخر کار هم ایمان نمی آوردند (در ذیل آیه ۹۰ سوره اسراء به خواست خداوند باز هم در این باره توضیح خواهیم داد).

۳ - قارعه چیست ؟

((قارعه)) از ماده ((قرع)) بی معنی کوبیدن است ، و بنابراین قارعه یعنی کوبنده و در اینجا اشاره به اموری است که آدمی را می کوبد و هشدار می

دهد و اگر آماده بیدار شدن باشد بیدار می کند.

در حقیقت قارعه معنی وسیعی دارد که هر گونه مصیبت شخصی ، یا جمعی ، و مشکلات و حوادث دردناک را شامل می شود.

لذا بعضی از مفسران آن را به معنی جنگها و خشکسالیها و کشته شدن و اسیر شدن دانسته اند، در حالی که بعضی دیگر آنرا تنها اشاره به جنگهائی گرفته اند که در صدر اسلام تحت عنوان سریه واقع می شد و آن جنگهائی بود که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) شخصا در آن شرکت نداشت ، بلکه ماموریت را به اصحاب و یاران خود می داد، ولی مسلم است که قارعه اختصاص به هیچ یک از این امور ندارد و همه را فرا می گیرد.

جالب اینکه در آیات فوق می خوانیم این حوادث کوبنده یا به خود آنها می رسد یا در نزدیکی خانه آنها پیاده می شود، یعنی اگر خود آنها هم مبتلی

به این حوادث هشدار دهنده نشوند، در همسایگی ، یا نزدیکی آنها واقع می گردد، آیا برای بیدار شدن آنها کافی نیست . چگونه خدا را با بتها قرین می سازید؟!

در این آیات بار دیگر به بحث در باره توحید و شرک باز می گردد و مردم را

با این دلیل روشن مخاطب می سازد که آیا کسی که حافظ همه چیز در پهنه جهان هستی است و همه را زیر پوشش تدبیر خود قرار داده و از اعمال همه کس آگاه و با خبر است ، همچون کسی است که هیچیک از این صفات در او نیست ؟! (افمن هو قائم علی کل نفس بما

کسبت). <۵۸>

در حقیقت جمله فوق به وضوح می گوید احاطه او چنان است که گوئی خداوند بالای سر همه ایستاده ، آنچه را که انجام می دهند می بیند و می داند و حساب می کشد و پاداش و کیفر می دهد و تدبیر و تصرف می کند، بنابراین کلمه قائم معنی وسیعی دارد که همه این امور را شامل می شود گرچه گروهی از مفسران ، هر یک آنرا در یک بعد خلاصه کرده اند.

سپس به عنوان تکمیل بحث گذشته و مقدمه ای برای بحث آینده می فرماید: آنها برای خدا شریکهائی قرار دادند (و جعلوا الله شرکاء).

بلا فاصله از چند طریق به آنها پاسخ می دهد.

نخست می گوید: ((این شریکها را نام ببرید)) (قل سموهم).

منظور از نام بردن یا این است که آنها حتی بی ارزشتر از آن هستند که نام و نشانی داشته باشند، یعنی چگونه یک عده موجودات بی نام و نشان و بی ارزش را در ردیف پروردگار قادر متعال قرار می دهید؟

و یا اینکه منظور این است ، صفات آنها را بیان کنید ببینیم آیا شایسته عبودیت هستند، در باره الله میگوئیم او خالق ، رازق ، حیاتبخش ، عالم و قادر و بزرگ است ، آیا این صفات را می توانید در مورد بتها به کار برید، یا به عکس اگر بخواهیم از آنها نام ببریم باید بگوئیم بتهائی از سنگ و چوب و بی حرکت ،

فاقد عقل و شعور، نیازمند به عبادت کننده گان خود و خلاصه فاقد همه چیز!، این دو را چگونه می توان همسان قرار داد؟ آیا این شرم آور نیست

؟

و یا اینکه منظور آنست که کارهای آنها را بر شمرید، آیا تاکنون زیانی به کسی رسانیده اند و یا سود و منفعتی ؟ مشکلی را گشوده اند یا گرهی در کار کسی زده اند؟ با این حال کدام عقل اجازه می دهد که آنها را در ردیف خدائی قرار دهند که همه برکات و نعمتها و سود و زیانها و پاداش و کیفرها از او است .

البته هیچ مانعی ندارد که همه این معانی در جمله سموهم (آنها را نام ببرید) جمع باشد!.

دوم اینکه چگونه چنین شریکی وجود دارد در حالی که خداوند که به پندار شما شریک آنهاست از وجودشان هیچگونه اطلاعی ندارد با اینکه علمش همه جهان را در برگرفته آیا به او خبر می دهید از چیزی که وجود آنرا در زمین نمی داند (ام تنبئونه بما لا یعلم فی الارض).

این تعبیر در حقیقت بهترین راه برای کوبیدن سخن واهی طرف است ، و به این می ماند که شخصی به شما می گوید دیشب فلانکس در خانه تو میهمان بوده است و شما در پاسخ میگوئید تو از میهمانی خبر می دهی که من از آن بی اطلاعم !، یعنی آیا ممکن است کسی میهمان من باشد و من بیخبر و تو از آن آگاه باشی ؟

سوم اینکه : خود شما هم در واقع در دل ، ایمان به چنین چیزی ندارید، ((تنها به یک سخن ظاهری تو خالی که در آن هیچ مفهوم صحیحی نهفته نیست قناعت کرده اید)) (ام بظاهر من القول).

به همین دلیل این مشرکان هنگامی که در تنگناهای سخت زندگی قرار می گیرند به

سراغ الله می رونـد چرا که در دل می دانند کاری از بتها ساخته نیست ، همانگونه که خداوند حال آنها را به هنگامی که سوار کشتی می شوند و طوفان سخت آنها را احاطه می کند و تنها به خدا رو می آورند در آیه ۶۵ سوره عنکبوت

بیان فرموده است .

چهـارم اینکه : این مشـرکان درک صـحیح و درستی ندارنـد، و چون پیرو هوی و هوس و تقلیـدهای کورکورانه انـد، قـادر به قضاوت عاقلانه و صحیح نیستند، و به همین دلیل به این گمراهی و ضلالت کشیده شده اند، اینها مکر و توطئه هایشان در برابر پیامبر (صـلی الله علیه و آله و سـلم) و مؤ منان و دروغ و تهمت و تزویرها در نظرشان (به خاطر ناپاکی درون) زینت داده شده است ، تا جائی که این موجودات بی ارزش و بی نام و نشان را شـریک خـدا دانسـته اند (بل زین للذین کفروا مکرهم و صدوا عن السبیل).

((و کسی را که خدا گمراه سازد، هیچکس توانائی هدایت او را نخواهد داشت)) (و من یضلل الله فما له من هاد).

بارهـا گفتـه ایم این ضـلالت به معنی اجبـار نیست ، و مسـاله دل بخـواهی و بی حسـاب نمی باشـد، بلکه اضـلال الهی به معنی عکس العمل کارهای نادرست و غلط خود انسان است که او را به گمراهیها می کشانـد، و از آنجا که این خاصـیت را خدا در این گونه اعمال قرار داده ، به خدا نسبت داده می شود.

و در آخرین آیه مورد بحث به مجازاتهای دردناک آنها در دنیا و آخرت که طبعا شامل شکست و ناکامی

و سیه روزی و آبرو ریزی و غیر آن می شود، اشاره کرده چنین می گوید: برای آنها در زندگی دنیا مجازاتی است و مجازات آخرت سختتر و شدیدتر است (لهم عذاب فی الحیوه الدنیا و لعذاب الاخره اشق).

چرا که دائمی و همیشگی و جسمانی و روحانی و توأ م با انواع ناراحتیها است :

و اگر گمان کنند راه فرار و وسیله دفاعی در برابر آن دارند، سخت در اشتباهند چرا که هیچ چیز در برابر خداوند نمی تواند از آنها دفاع کند (و ما لهم من الله من واق). با توجه به تناوب آیات این سوره در زمینه بیان توحید و معاد و سایر معارف اسلامی بار دیگر در این آیه سخن از معاد و مخصوصا از نعمتهای بهشتی و کیفرهای دوزخی به میان آمده است .

نخست می گوید: مثل باغهای بهشت که به پرهیزگاران وعده داده شده است باغهائی است که آبهای جاری از زیر درختان آنها می گذرد (مثل الجنه التی وعد المتقون تجری من تحتها الانهار). <۵۹>

تعبیر به ((مثل))، شاید اشاره به این نکته باشد که باغها و سایر نعمتهای سرای دیگر برای ساکنان این جهان محدود که در برابر عالم پس از مرگ فوق العاده کوچک است ، قابل توصیف با هیچ بیانی نیست ، تنها مثل و شبحی از آن را می توان برای مردم این جهان ترسیم کرد، همانگونه که اگر بچه ای که در عالم جنین است ، عقل و هوش می داشت ، هرگز نمی شد نعمتهای این دنیا را برای او توضیح داد، جز با مثالهای ناقص و کمرنگ

دومین وصف باغهای

بهشت این است که ((میوه های آن دائمی و همیشگی است)) (اکلها دائم).

نه همچون میوه های این جهان که فصلی است و هر کدام در فصل خاصی آشکار می شود بلکه گاهی بر اثر آفت و بلا ممکن است در یکسال اصلا نباشد، اما میوه های بهشتی نه آفتی دارد، و نه فصلی و موسمی است ، بلکه همچون ایمان مؤ منان راستین دائم و پابرجا است .

و همچنین ((سایه آنها نیز همیشگی است)) (و ظلها).

نه همچون سایه های درختان دنیا که ممکن است در آغاز صبح که آفتاب از یک سو می تابد سایه پرپشتی در سطح باغ باشد، اما به هنگام ظهر که آفتاب عمودی می تابد سایه ها کم می شود، و یا در فصل بهار و تابستان که درختان پر برگند وجود دارد و در فصل خزان و زمستان که درختان برهنه می شوند از بین می رود (البته نمونه های کوچکی از درختان همیشه بهار که همیشه میوه و گل می دهند در محیط دنیا در مناطقی که سرمای خزان و زمستان نیست دیده می شوند).

خلاصه ، سایه های بهشتی همچون همه نعمتهایش جاودانی است و از این روشن می شود که باغهای بهشت خزان ندارند، و نیز از آن معلوم می شود که تابش نور آفتاب یا همانند آن در بهشت هست ، و الا تعبیر به سایه در آنجا که شعاع نور نباشد مفهومی ندارد، و اینکه در آیه ۱۳ سوره دهر می خوانیم لا یرون فیها شمسا و لا زمهریرا ممکن است اشاره به اعتدال هوا باشد چرا که سوزش آفتاب و همچنین سرمای

سخت در بهشت نیست ، نه اینکه اصلا آفتاب نمی درخشد.

خاموش شدن کره آفتاب نیز دلیل از میان رفتن ابدی آن نیست ، چرا که قرآن می گوید: در قیامت زمین و آسمان ، تبدیل به زمین و آسمان دیگری (نوتر و وسیع تر) می شوند.

و اگر گفته شود جائی که آفتاب سوزندگی ندارد، سایه برای چیست ؟

در پاسخ میگوئیم لطف سایه تنها به این نیست که از سوزش آفتاب جلوگیری کند بلکه رطوبت مطبوع متصاعد از برگها که توأ م با اکسیژن نشاط بخش است لطافت و طراوت خاصی به سایه می دهد، و لذا هیچگاه سایه درخت همچون سایه سقف اطاق خشک و بی روح نیست .

و در پایان آیه بعد از بیان این اوصاف سه گانه بهشت می گوید: این است سرانجام پرهیزگاران ولی سرانجام کافران آتش است ! (تلک عقبی الذین اتقوا و عقبی الکافرین النار).

در این تعبیر زیبا، نعمتهای بهشتی با لطافت و به تفصیل بیان شده ، اما در مورد دوزخیان در یک جمله کوتاه ، و خشک و خشن می گوید عاقبت کارشان جهنم است !. خدا پرستان و احزاب !

در این آیه اشاره به عکس العمل متفاوت مردم در برابر نزول آیات قرآن شده است که افراد حقیقت جو و حق طلب چگونه در برابر آنچه بر پیامبر نازل می شد تسلیم و خوشحال بودند و معاندان و افراد لجوج به مخالفت بر می خاستند

نخست می گوید: آنها که کتاب آسمانی در اختیارشان قرار داده ایم از آنچه بر تو نازل می شود خوشحالند (و الذین آتینا هم الکتاب یفرحون بما انزل الیک).

با توجه به اینکه

تعبیر آتیناهم الکتاب و شبیه آن در سراسر قرآن معمولا به یهود و نصاری و مانند آنها از پیروان مذاهب آسمانی اطلاق شده ، شکی باقی نمی ماند که در اینجا نیز اشاره به آنها است ، یعنی حق طلبان یهود و نصاری و مانند آنها از نزول این آیات بر تو خوشحال و خشنودند، چرا که از یکسو آنرا هماهنگ با نشانه هائی که در دست دارند می بینند و از سوی دیگر مایه آزادی و نجات آنها از شر خرافات و عالم نمایان یهود و مسیحیت و امثال آنها که آنان را به قید و بند کشیده ، و از آزادی فکری و تکامل انسانی محروم داشته بودند.

و اینکه بعضی از مفسران بزرگ گفته اند منظور از الذین آتینا هم الکتاب اصحاب و یاران محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) است ، بسیار بعید به نظر می رسد، چرا که این تعبیر در باره مسلمانان معمول نیست ، به علاوه با جمله بما انزل الیک سازگار نمی باشد. <۶۰>

و اینکه سوره رعد مکی است هیچ منافاتی با آنچه گفته شد ندارد، زیرا گر چه مرکز اصلی یهود، مدینه و خیبر، و مرکز اصلی مسیحیان ، نجران و مانند آن بود، ولی بدون شک به مکه رفت و آمد داشتند و افکار و فرهنگ و معتقدات آنها، کم و بیش در مکه منعکس بود، و به همین دلیل مردم مکه به خاطر نشانه هائی که آنها از آخرین پیامبر الهی می دادند در انتظار ظهور چنین پیامبری بودند (داستان ورقه بن نوفل و امثال آن معروف است).

در بعضی دیگر

از آیات قرآن نیز شواهدی بر این موضوع داریم که مؤ منان

راستین از اهل کتاب از نزول آیات قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) خوشحال بودند، در آیه ۵۲ سوره قصص چنین می خوانیم الـذین آتیناهم الکتاب من قبله هم به یؤ منون : آنهائی که پیش از آن کتاب آسـمانی در اختیارشان قرار داده بودیم به این قرآن ایمان می آورند.

سپس اضـافه می کنـد: ولی جمعی از احزاب قسـمتی از آیـاتی را که بر تو نازل شـده است انکار می کننـد (و من الاحزاب من ینکر بعضه).

منظور از این گروه همان جمعیت از یهود و نصاری بوده اند که تعصـبهای قومی و مذهبی و مانند آن بر آنها غلبه داشـته ، و به همین جهت قرآن از آنها به اهل کتاب تعبیر نکرده چرا که آنها تسلیم در برابر کتب آسمانی خودشان نیز نبودند، بلکه آنها در حقیقت احزاب و گروههائی بودنـد که تنها خط حزبی خودشان را دنبال می کردنـد، این گروه آنچه را با سـلیقه و میل و پیش داوریشان هماهنگ نبود منکر می شدند.

این احتمـال نیز داده شـده که احزاب اشـاره به مشـرکان بوده باشـد چرا که در سوره احزاب نیز بـا همین تعبیر از آنها یاد شـده است ، آنها در حقیقت آئین و مذهبی نداشـتند بلکه احزاب و گروههای پراکنده ای بودند که مخالفت با قرآن و اسلام آنها را متحد ساخته بود.

مرحوم طبرسـی مفسـر بزرگ و بعضـی دیگر از مفسران از ابن عباس چنین نقل کرده اند که آیه فوق اشاره به انکار بت پرستان نسبت به توصیف خداوند به صفت رحمان

است که اهل کتاب مخصوصا یهود به خاطر آشنائی به این توصیف از وجود کلمه رحمان در آیات قرآن اظهار خوشحالی می کردند و مشرکان مکه که با این وصف ، نا آشنا بودند، آنرا به سخریه می گرفتند.

در پایان آیه به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) دستور می دهد که به مخالفت و لجاجت این و آن اعتنا مکن بلکه در خط اصیل و صراط مستقیم خود بایست و بگو من تنها مامورم

که الله و خدای یگانه یکتا را بپرستم و هیچ شریکی برای او قائل نشوم ، فقط به سوی او دعوت می کنم و بازگشت من و همگان به سوی او است (قل انما امرت ان اعبد الله و لا اشرک به الیه ادعوا و الیه ماب).

اشاره به اینکه موحد راستین و خداپرست حقیقی جز تسلیم در برابر همه فرمانهای خدا هیچ خط و برنامه ای ندارد، او در برابر همه آنچه از سوی خدا نازل می گردد، تسلیم است و تبعض در میان آنها قائل نمی شود که آنچه را با میلش سازگار است بپذیرد و آنچه مخالف میل اوست انکار کند.

ایمان و همبستگیهای حزبی .

در آیه فوق دیدیم که چگونه خداوند از مؤ منان راستین یهود و نصاری تعبیر به اهل کتاب کرده و از آنهائی که تابع تعصبات و هوسهای خویش بودند، تعبیر به احزاب ، این منحصر به تاریخ صدر اسلام و قوم یهود و نصارای معاصر پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نیست ، همیشه ، تفاوت میان مؤ منان حقیقی و مدعیان ایمان همین است که مؤ منان

راستین ، تسلیم محض در برابر فرمانهای حقند، و در میان آنها تفاوت و تبعیضی قائل نمی شوند، یعنی میل و خواست خود را تحت الشعاع آنها قرار می دهند، و نام اهل کتاب و اهل ایمان تنها شایسته آنها است .

اما آنها که مصداق ((نؤ من ببعض و نکفر ببعض)) هستند، یعنی هر چه را با خط فکری و امیال شخصی و هوسهایشان هماهنگ است می پذیرند و هر چه را نیست انکار می کنند، یا هر چه به سودشان است قبول دارند و هر چه بر خلاف منافع شخصی آنهاست انکار می کنند، اینها نه مسلمانند و نه مؤ من راستین ، بلکه احزابی هستند که مقاصد خود را در دین جستجو می کنند و لذا در تعلیمات اسلام و احکام آن همیشه تبعیض قائل می شوند. حوادث ((قطعی)) و ((قابل تغییر)).

این آیات همچنان مسائل مربوط به نبوت را دنبال می کند.

در نخستین آیه می فرماید: همانگونه که بر اهل کتاب و پیامبران پیشین کتاب آسمانی فرستادیم این قرآن را نیز بر تو نازل کردیم در حالی که مشتمل بر احکام روشن و آشکار است (و کذلک انزلناه حکما عربیا).

((عربی)) همانگونه که راغب در مفردات - می گوید: به معنی سخن فصیح و روشن است (الفصیح البین من الکلام) و لذا هنگامی که گفته می شود ((امرئه عروبه)) مفهومش این است زنی که از عفت و پاکدامنی خود آگاه باشد، سپس اضافه می کند قوله حکما عربیا قیل معناه مفصحا یحق الحق و یبطل الباطل ((اینکه خداوند فرموده حکما عربیا مفهومش این است که سخنی است روشن و

آشکار که حق را ثابت و باطل را روشن می سازد)).

این احتمال نیز داده شده است که عربی در اینجا به معنی شریف است ، چرا که این کلمه به همین معنی نیز در لغت آمده است .

و به این ترتیب منظور از توصیف قرآن به این صفت این است که احکامش واضح و آشکار و جای سوء استفاده و تعبیرهای مختلف ندارد.

و لذا بدنبال همین تعبیر در آیات دیگری روی مساله استقامت و عدم اعوجاج و یا علم و آگاهی تکیه شده است ، در آیه ۲۸ سوره زمر می خوانیم قرآنا عربیا غیر ذی عوج : ((این قرآنی است آشکار و خالی از هر گونه کجی و اعوجاج و در آیه ۳ سوره فصلت می خوانیم : کتاب فصلت آیاته قرآنا عربیا لقوم یعلمون : این کتابی است که آیاتش تشریح شده و قرآنی است روشن و آشکار برای آنها که می خواهند بدانند)) و به این ترتیب جمله قبل و بعد، در این آیه ، تایید می کند

که منظور از عربیت ، همان فصاحت و روشنی بیان و خالی بودن از پیچ و خم است .

این تعبیر در هفت سوره از سوره های قرآن آمده است ، ولی در چند مورد نیز ((لسان عربی مبین)) یا مانند آن ذکر شده است که آن نیز ممکن است به همین معنی ، یعنی روشنی بیان و خالی بودن از ابهام ، بوده باشد.

البته در این مورد خاص ممکن است اشاره به زبان عربی نیز باشد، چرا که خداوند هر پیامبری را به زبان قوم خود مبعوث می کرد، تا برای نخستین بار قوم

و ملت خویش را هدایت کند، سپس دامنه این انقلاب را به نقاط دیگر گسترش دهد.

بعد با لحنی تهدید آمیز و قاطع ، پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) را مخاطب ساخته ، می گوید: اگر از هوا و هوسهای آنها بعد از آنکه حقیقت بر تو آشکار شد پیروی کنی به کیفر الهی مجازات خواهی شد و هیچکس در برابر خدا قدرت حمایت از تو و نگهداریت را نخواهد داشت (و لئن اتبعت اهوائهم بعد ما جائک من العلم ما لک من الله من ولی و لا واق).

گر چه احتمال انحراف ، مسلما در پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) با آن مقام عصمت و معرفت و آگاهی وجود نداشته ، اما این تعبیر اولا روشن می سازد که خدا با هیچکس ارتباط خصوصی و به اصطلاح خویشاوندی ندارد، و حتی اگر پیامبر، مقامش والا است به خاطر تسلیم و عبودیت و ایمان و استقامت او است ، ثانیا تاکیدی است برای دیگران ، زیرا جائی که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) در صورت انحراف از مسیر حق و گرایش به خط باطل ، مصونیتی از مجازات الهی نداشته باشد حساب دیگران آشکار است ، این درست به آن می ماند که شخصی فرزند درستکار خود را مخاطب می سازد و می گوید: ((اگر دست از پا خطا کنی مجازاتت می کنم تا دیگران حساب خویش را برسند)).

این نکته نیز لازم به یادآوری است که ((ولی)) (سرپرست و حافظ) و ((واق)) (نگهدارنده) گر چه از نظر معنی شبیهند ولی

این تفاوت را دارند که یکی جنبه اثباتی را بیان می کند و دیگری جنبه نفی را، یکی به معنی نصرت و یاری است و دیگری به معنی دفاع و نگهداری .

آیه بعد در حقیقت پاسخی است به ایرادات مختلفی که دشمنان پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) داشتند:

از جمله اینکه : گروهی می گفتند مگر پیامبر ممکن است از جنس بشر باشد، و همسر اختیار کند و فرزندانی داشته باشد، آیه فوق به آنها پاسخ می گوید: این امر تازهای نیست ما پیش از تو پیامبران بسیاری فرستادیم و برای آنها همسران و فرزندان قرار دادیم (و لقد ارسلنا رسلا من قبلک و جعلنا لهم ازواجا و ذریه).

ایراد آنها نشان می دهد که یا از تاریخ انبیاء بیخبرند و یا خود را به نادانی و بیخبری می زنند، و گرنه این ایراد را نمی کردند.

دیگر اینکه آنها انتظار دارند که هر معجزهای را پیشنهاد می کنند و هر چه هوا و هوسشان اقتضا می کند انجام دهی (چه ایمان بیاورند یا نیاورند) ولی آنها باید بدانند: هیچ پیامبری نمی تواند معجزهای جز به فرمان خداوند بیاورد (و ما کان لرسول ان یاتی بایه الا باذن الله).

سومین ایراد این بود که چرا پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) آمده و احکامی از تورات یا انجیل را دگرگون ساخته ، مگر نه این است که اینها کتب آسمانی است و از طرف خدا نازل شده ؟ مگر ممکن است خداوند فرمان خود را نقض کند؟ (این ایراد مخصوصا با آنچه از یهود معروف است که معتقد به عدم

امکان نسخ احکام بودند کاملا هماهنگ است).

آیه فوق در آخرین جمله خود به آنها پاسخ می گوید که برای هر زمانی حکم و قانونی مقرر شده (تا بشریت به مرحله بلوغ نهائی برسد و آخرین فرمان صادر شود) (لکل اجل کتاب).

بنابراین جای تعجب نیست که یک روز تورات را نازل کند، و روز دیگر انجیل را، و سپس قرآن را، چرا که بشریت در زندگی متحول و متکامل خود، نیاز به برنامه های متفاوت و گوناگونی دارد.

این احتمال نیز وجود دارد که جمله لکل اجل کتاب پاسخی بوده باشد به ایراد کسانی که می گفتند: اگر پیامبر راست می گوید چرا مجازات و عذاب الهی ، مخالفانش را از پای در نمی آورد، قرآن به آنها پاسخ می دهد که هر چیزی زمانی دارد و بی حساب و کتاب نیست ، زمان مجازات نیز به موقع فرا می رسد.

آیه بعد به منزله تاکید و استدلالی است بر آنچه در ذیل آیه قبل گفته شد و آن اینکه هر حادثه و هر حکم و فرمانی ، زمان معینی دارد که گفته اند: ان الامور مرهونه باوقاتها و اگر می بینی بعضی از کتب آسمانی جای بعض دیگر را می گیرند به خاطر آنست که خداوند هر چیزی را بخواهد محو می کند همانگونه که به مقتضای اراده و حکمت خویش اموری را اثبات می نماید، و کتاب اصلی و ام الکتاب نزد او است (یمحو الله ما یشاء و یثبت و عنده ام الکتاب).

سرانجام به عنوان تاکید بیشتر در مورد مجازاتهائی که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) وعده می

داد و آنها انتظارش را می کشیدند و حتی ایراد می کردند که چرا این وعده های

تو عملی نمی شود، می فرماید: و اگر پاره ای از آنچه را به آنها وعده داده ایم (از پیروزی تو و شکست آنها و رهائی پیروان تو و اسارت پیروان آنها در دوران حیاتت به تو نشان دهیم و یا ترا پیش از آنکه این وعده ها تحقق پذیرد از دنیا ببریم در هر صورت وظیفه تو ابلاغ رسالت است و وظیفه ما گرفتن حساب از آنهاست (و اما نرینک بعض الذی نعدهم او نتوفینک فانما علیک البلاغ و علینا الحساب).

به دو نکته مهم توجه فرمائید:

۱ - لوح محو و اثبات و ام الکتاب

گر چه جمله یمحو الله ما یشاء و یثبت ... در آیات فوق در زمینه نزول معجزات یا کتب آسمانی به پیامبران وارد شده ولی یک قانون کلی و شامل را بیان می کند که در منابع مختلف اسلامی نیز به آن اشاره شده است ، و آن اینکه :

تحقق موجودات و حوادث مختلف جهان دو مرحله دارد: یکی مرحله قطعیت که هیچگونه دگرگونی در آن راه ندارد (و در آیه فوق از آن اشاره به ام الکتاب کتاب مادر شده است) و دیگری مرحله غیر قطعی به تعبیر دیگر مشروط است که در این مرحله دگرگونی در آن راه دارد، و از آن تعبیر به مرحله محو و اثبات می شود.

گاهی نیز از این دو، تعبیر به لوح محفوظ و لوح محو و اثبات می شود، گوئی در یکی از این دو لوح ، آنچه نوشته شده است به هیچوجه دگرگونی در

آن راه نـدارد و کاملا محفوظ است و اما دیگری ممکن است ، چیزی در آن نوشـته شود و سـپس محو گردد و بجای آن چیز دیگری نوشته شود.

و امـا حقیقت امر این است که گـاهی یـک حـادثه را بـا اسـباب و علـل ناقصه آن در نظر می گیریم مثلا سم کشـنده ای را که مقتضای طبیعتش نابود کردن یک انسان

است مـورد تـوجه قرار می دهیم و میگوئیم هر کس آن را بخورد می میرد، بیخـبر از اینکه این سم یـک ضـد سم هم دارد که اگر پشت سـر آن بخورنـد اثرش را خنثی می کنـد (البته ممکن است بیخبر هم نباشـیم امـا نخواهیم یـا موقعیت اقتضا نکنـد که سخنی از ضد سم بگوئیم).

ملاـحظه می کنیـد در اینجـا این حـادثه یعنی مرگ به خاطر خوردن سم جنبه قطعی نـدارد و به اصـطلاح جای آن لوح محو و اثبات است که تغییر و دگرگونی با توجه به حوادث دیگر در آن راه دارد.

ولی اگر حادثه را با علت تامه اش ، یعنی وجود مقتضـی ، و اجتماع همه شرائط و از میان رفتن همه موانع ، در نظر بگیریم (در مثـال بالاـ سم را بـا نخوردن ضـد سم توأ م در نظر بگیریم) در اینجـا دیگر حـادثه قطعی است و به اصـطلاح جـایش در لوح محفوظ و ام الکتاب است ، و هیچگونه دگرگونی در آن راه ندارد.

این سـخن را به نوع دیگر می توان بیـان کرد و آن اینکه علم خداونـد دارای دو مرحله است علم به مقتضـیات و علـل ناقصه و علم به علل تامه آنچه مربوط به مرحله دوم است ،

تعبیر از آن ام الکتـاب و لوح محفوظ می شود و آنچه مربوط به مرحله اول است تعبیر به لوح محو و اثبات می گردد (و گر نه لوحی در گوشهای از آسمان گذارده نشده است که چیزی روی آن بنویسند یا محو کنند و چیز دیگری در آن ثبت نمایند).

و از اینجا به سؤ الات بسـیاری که از مطالعه در منابع اسلامی به وجود می آید پاسخ گفته می شود: زیرا گاهی در روایات و یا در بعضـی از آیـات قرآن می خوانیم : فلاـن کـار موجب فلاـن اثر و نتیجه می شود، اما ما گاهی چنان نتیجه ای را در آن نمی بینیم .

این به خـاطر آن است که تحقق آن نتیجه ، دارای شـرائط و یـا موانعی بوده است که بر اثر فقـدان شـرط یـا وجود مانع ، تحقق نیافته است .

و نیز روایـات بسـیاری که در زمینه لوح محفوظ و لوح محو و اثبـات و علم پیامبران و امامان وارد شـده با توجه به توضـیح بالا کاملا حل می شود که به عنوان نمونه چند قسمت را ذیلا می آوریم :

۱ - از امیر مؤ منان علی (علیهالسـلام) نقل شـده که از پیامبر خـدا (صـلی الله علیه و آله و سـلم) در باره آیه فوق سؤ ال کرد، پیامبر فرمود: لاقرن عینیك بتفسـیرها و لاقرن عین امتی بعـدی بتفسـیرها، الصدقه علی وجهها و بر الوالدین و اصـطناع المعروف یحول الشـقاء سـعاده ، و یزیـد فی العمر، و یقی مصـارع السوء: من چشـمان تو را به تفسـیر این آیه روشن می سـازم و همچنین چشمان امتم را بعد از من

،: کمک به نیازمندان هر گاه به صورت صحیح انجام گیرد و نیکی به پدر و مادر و انجام هر کار خیر، شقاوت را به سعادت مبدل می کند، و عمر را طولانی و از خطرات جلوگیری می نماید.

اشاره به اینکه سعادت و شقاوت یک امر حتمی و اجتناب ناپذیر نیست ، حتی اگر انسان کارهائی انجام داده باشد که در صف اشقیاء قرار گیرد، اما می تواند با تغییر موضع خود و روی آوردن به نیکیها و مخصوصا کمک و خدمت به خلق خدا سرنوشت خود را دگرگون سازد، چرا که جای این امور، لوح محو و اثبات است ، نه ام الکتاب .

باید توجه داشت که آنچه در حدیث فوق آمده ، قسمتی از مفهوم آیه است که به عنوان یک مثال روشن بیان شده است .

۲ - از امام باقر (علیهالسلام) چنین نقل شده که فرمود: من الامور امور محتومه کائنه لامحاله ، و من الامور امور موقوفه عند الله ، یقدم فیها ما یشاء و یمحو ما یشاء و یثبت منها ما یشاء...: قسمتی از حوادث حتمی است که حتما تحقق می پذیرد، و قسمت دیگری مشروط به شرائطی است در نزد خدا که هر کدام را صلاح بداند مقدم

می دارد و هر کدام را اراده کند محو می کند، و هر کدام را اراده کند اثبات می نماید.

و نیز از امام علی بن الحسین زین العابدین (علیهالسلام) می خوانیم که می فرمود: لو لا آیه فی کتاب الله لحدثتکم بما کان و ما یکون الی یوم القیامه ، فقلت له ایه آیه فقال قال الله ، یمحو الله

مـا يشـاء و يثبت و عنـده ام الكتاب ((اگر يک آيه در قرآن نبود من از حوادث گذشـته و آينـده تا روز قيامت به شـما خبر مى دادم !، روايت كننـده حـديث مى گويد عرض كردم كدام آيه ؟ فرمود: خداوند مى فرمايد يمحو الله ما يشاء و يثبت و عنده ام الكتاب)).

و اين حديث دليل بر آن است كه حداقل قسـمتى از علوم پيشوايان بزرگ دين ، نسـبت به حوادث مختلف مربوط به لوح محو و اثبات است ، و لوح محفوظ با تمام خصوصـياتش مخصوص به خدا است و تنها قسـمتى از آن را كه صلاح بداند به بندگان خاصش تعليم مى كند.

در دعاهاى شـبهاى ماه مبارك رمضان نيز كرارا مى خوانيم و ان كنت من الاشـقياء فامحنى من الاشـقياء و اكتبنى من السـعداء: اگر من از شقاوتمندانم مرا از آنها حذف كن و در سعادتمندان بنويس (يعنى توفيق اين كار را به من مرحمت كن).

و به هر حال محو و اثبات به ترتيبى كه گفته شد معنى جامعى دارد كه هر گونه دگرگونى را بر اثر تغيير شرائط يا وجود موانع شامل مى شود و اينكه بعضى از مفسران انگشت روى يک مصداق خاص گذارده اند و مثلا گفته اند اين جمله اشاره به مساله محو گناهـان بر اثر توبه و يـا كم و زياد شـدن روزى بر اثر تغيير شـرائط و ماننـد آن است صـحيح به نظر نمى رسـد مگر اينكه منظور بيان يک مصداق باشد.

۲ - بدا چيست ؟

يكى از بحثهاى جنجالى كه در ميان شيعه و اهل تسنن به وجود آمده بحث در مساله ((بدا)) است .

فخر

رازی در تفسیر خود در ذیل آیه مورد بحث می گوید: ((شیعه معتقدند که ((بدا)) بر خدا جایز است و حقیقت بدا نزد آنها این است که شخص چیزی را معتقد باشد و سپس ظاهر شود که واقع بر خلاف اعتقاد او است و برای اثبات این مطلب به آیه یمحو الله ما یشاء و یثبت تمسک جسته اند. سپس فخر رازی اضافه می کند این عقیده باطل است زیرا علم خدا از لوازم ذات او است ، و آنچه چنین است تغییر و تبدل در آن محال است)).

متاسفانه عدم آگاهی از عقیده شیعه در زمینه مساله بداء، سبب شده است که بسیاری از برادران اهل تسنن اینگونه نسبتهای ناروا را به شیعه بدهند، توضیح اینکه :

((بداء)) در لغت به معنی آشکار شدن و وضوح کامل است ، و به معنی پشیمانی نیز آمده ، زیرا شخصی که پشیمان می شود حتما مطلب تازهای برای او پیدا می شود.

بدون شک بداء به این معنی در مورد خداوند معنی ندارد و هیچ آدم عاقل و دانائی ممکن نیست احتمال بدهد که مطلبی بر خدا پوشیده باشد، و سپس با گذشت زمان بر او آشکار گردد، اصولا این سخن کفر صریح و زننده ای است ، و لازمه آن نسبت دادن جهل و نادانی به ذات پاک خداوند است ، و ذات او را محل تغییر و حوادث دانستن ، حاشا که شیعه امامیه چنین احتمالی را در باره ذات مقدس خدا بدهند.

آنچه شیعه از معنی بداء اعتقاد دارد و روی آن اصرار و پافشاری می کند و طبق آنچه در روایات اهل بیت (علیهمالسلام)

آمده ما عرف الله حق معرفته من لم یعرفه

بالبداء: آنکس که خدا را با بداء نشناسد او را درست نشناخته است این است که :

بسیار می شود که ما طبق ظواهر علل و اسباب ، احساس می کنیم که حادثهای به وقوع خواهد پیوست و یا وقوع چنین حادثهای به یکی از پیامبران خبر داده شده ، در حالی که بعدا می بینیم آن حادثه واقع نشد، در این هنگام میگوئیم ((بداء)) حاصل شد، یعنی آنچه را به حسب ظاهر ما واقع شدنی می دیدیم و تحقق آنرا قطعی می پنداشتیم خلاف آن ظاهر شد.

ریشه و علت اصلی این معنی همانست که در بحث قبل گفته شد و آن اینکه گاهی آگاهی ما فقط از علل ناقصه است ، و شرائط و موانع را نمی بینیم و بر طبق آن قضاوت می کنیم ، و بعد که به فقدان شرط، یا وجود برخورد کردیم و خلاف آنچه پیش بینی می کردیم تحقق یافت متوجه این مسائل می شویم .

همچنین گاه پیامبر یا امام از لوح محو و اثبات آگاهی می یابد که طبعا قابل تغییر و دگرگونی است ، و گاهی با برخورد به موانع و فقدان شرائط تحقق نمی پذیرد.

برای روشن شدن این حقیقت باید مقایسه ای بین ((نسخ)) و ((بداء)) به عمل آید: می دانیم که نسخ احکام از نظر همه مسلمانان جایز است ، یعنی ممکن است حکمی در شریعت نازل شود و مردم نیز چنان تصور کنند که این حکم همیشگی و ابدی است ، اما پس از مدتی نسخ آن حکم بوسیله شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله

و سلم) اعلام گردد، و حکم دیگری جای آن را بگیرد (همانگونه که در داستان تغییر قبله ، در تفسیر و فقه و تاریخ خوانده ایم).

این در حقیقت یکنوع بداء است ، ولی معمولا در امور تشریعی و قوانین و احکام نام نسخ بر آن می گذارند، و نظیر آن را در امور تکوینی بداء می نامند.

به همین جهت گاهی گفته می شود ((نسخ در احکام یکنوع بداء است ، و بداء در امور تکوینی یکنوع نسخ است)).

آیا هیچکس می تواند چنین امر منطقی را انکار کند؟ جز کسی که فرق میان علت تامه و علل ناقصه نمی گذارد و یا اینکه تحت تاثیر تبلیغات شوم ضد شیعه اهل بیت (علیهمالسلام) قرار گرفته و تعصباتش به او اجازه بررسی عقائد شیعه را در کتابهای خود شیعه نمی دهد، عجب اینکه فخر رازی با اینکه مساله بداء را در مورد شیعه در ذیل آیه یمحو الله ما یشاء و یثبت آورده است ، هیچ توجه نکرده که بداء چیزی جز همین محو و اثبات نیست ، و با تعصب مخصوصش سخت به شیعه تاخته است که چرا آنها قائل به ((بداء)) هستند.

اجازه بدهید از نمونه هائی که همه آن را پذیرفته اند یاد کنیم :

۱ - در داستان یونس می خوانیم که نافرمانی قومش سبب شد که مجازات الهی به سراغ آنها بیاید و این پیامبر بزرگ هم که آنها را قابل هدایت نمی دید و مستحق عذاب می دانست آنانرا ترک گفت ، اما ناگهان (بدا واقع شد) یکی از دانشمندان قوم که آثار عذاب را مشاهده کرد، آنان را جمع

نمود و به توبه دعوت کرد، همگی پذیرفتند و مجازاتی که نشانه هایش ظاهر شده بود برطرف شد (فلو لا کانت قریه آمنت فنفعها ایمانها الا قوم یونس لما آمنوا کشفنا عنهم عذاب الخزی فی الحیوه الدنیا و متعناهم الی حین) (یونس آیه ۹۸).

۲ - در تواریخ اسلامی نیز آمده که حضرت مسیح (علیهالسلام) در باره عروسی خبر داد که او در همان شب زفاف می میرد، ولی عروس بر خلاف پیش بینی مسیح (علیهالسلام) سالم ماند!، هنگامی که از وی جریان را پرسیدند فرمود: آیا صدقهای در این راه دادهاید؟ گفتند: آری ، فرمود، صدقه بلاهای مبرم را دفع می کند!.

در حقیقت روح پاک مسیح (علیهالسلام) بر اثر ارتباط با لوح محو و اثبات ، از حدوث چنین واقعه ای خبر داد، در حالی که این حادثه مشروط بود (مشروط به اینکه مانعی همچون صدقه بر سر راه آن حاصل نشود) و چون به مانع برخورد کرد نتیجه چیز دیگر شد.

۳ - در داستان ابراهیم قهرمان بتشکن در قرآن می خوانیم که او مامور به ذبح اسماعیل شد و به دنبال این ماموریت ، فرزندش را به قربانگاه برد، اما هنگامی که آمادگی خود را نشان داد بداء روی داد و آشکار شد که این امر یک امر امتحانی بوده است ، تا میزان اطاعت و تسلیم این پیامبر بزرگ و فرزندش آزموده شود.

۴ - در سرگذشت موسی (علیهالسلام) نیز می خوانیم که او نخست مامور شده بود که سی روز قوم خود را ترک گوید و به وعده گاه الهی برای دریافت احکام تورات برود، ولی بعدا این

مدت به مقدار ده روز (برای آزمایش بنی اسرائیل) تمدید شد.

در اینجا این سؤ ال پیش می آید که فائده این بداءها چیست ؟

پاسخ این سؤ ال با توجه به آنچه در بالاـ ذکر شد، ظاهرا پیچیده نیست ، چرا که گاهی مسائل مهمی همانند آزمایش یک شخص یا یک قوم و ملت ، و یا تاثیر توبه و بازگشت به سوی خدا (همانگونه که در داستان یونس آمده) و یا تاثیر صدقه و کمک به نیازمندان و انجام کارهای نیک در برطرف ساختن حوادث دردناک ، و مانند اینها، ایجاب می کند که صحنه حوادث آینده قبلاـ طوری تنظیم شود، سپس با دگرگونی شرائط طور دیگر، تا مردم بدانند، سرنوشتشان در دست خودشان است ، و با تغییر مسیر و روش قادرند سرنوشت خود را تغییر دهند و این بزرگترین فایده بداء است (دقت کنید).

و اگر می خوانیم کسی که خدا را به بداء نشناخته است معرفت کامل او را ندارد، اشاره به همین حقایق است .

لذا در حدیثی از امام صادق (علیهالسلام) می خوانیم که فرمود: ما بعث الله عز و جل نبیا حتی یاخذ علیه ثلاث خصال الاقرار بالعبودیه ، و خلع الانداد، و ان الله یقدم ما یشاء و یؤ خر ما یشاء: خداوند هیچ پیامبری را نفرستاد مگر اینکه این سه پیمان را از آنها گرفت : اقرار به بندگی پروردگار، و نفی هر گونه شرک ، و اینکه خداوند هر چه را بخواهد مقدم می دارد و هر چه را بخواهد تاخیر می اندازد.

در حقیقت اولین پیمان ، مربوط به اطاعت و تسلیم در برابر

خـدا است و دومین پیمـان مربوط به مبـارزه بـا شـرک . و سومین پیمـان مربوط به مساله بـداء است که نتیجه اش آن است که سرنوشت انسان به دست خود او است که با تغییر دادن شرائط می تواند خود را مشمول لطف یا عذاب خداوند قرار دهد.

آخرین سـخن اینکه روی جهات فوق دانشـمندان شـیعه گفته انـد هنگامی که بداء به خداوند نسـبت داده می شود بمعنی ابداء است یعنی آشکار ساختن چیزی که قبلا ظاهر نبود و پیش بینی نمی شد.

و اما نسـبت دادن این مطلب به شـیعه که آنها معتقدند خدا گاهی از کار خود پشیمان می گردد یا از چیزی با خبر می شود که قبلا نمی دانست این از بزرگترین جنایات و نابخشودنی ترین تهمتها است .

لذا از امامان نقل شده است که فرمودند: من زعم ان الله عز و جل یبدو له فی شـی ء لم یعلمه امس فابرئوا منه : کسی که گمان کنـد برای خـدا چیزی امروز آشـکار می شود که دیروز نمیـدانست از او تنفر و بیزاری بجوئیـد. انسانهـا و جامعه ها از میان می روند و خدا می ماند.

از آنجا که در آیات گذشـته روی سخن با منکران رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) بود در این آیات نیز همان بحث تعقیب شده است : و هدف این است که با هشدار و اسـتدلال و خلاصه از طرق مختلف آنها را بر سـر عقل آورده و به تفکر و سپس اصلاح وضع

خویش وا دارد.

نخست می گوید: این مغروران لجوج آیا ندیدند که ما پیوسته از اطراف و جوانب زمین کم می کنیم

؟ (اولم یروا انا ناتی الارض ننقصها من اطرافها).

روشن است که منظور از زمین در اینجا اهل زمین است ، یعنی آیا آنها به این واقعیت نمی نگرند که پیوسته اقوام و تمدنها و حکومتها در حال زوال و نابودی هستند؟ اقوامی که از آنها قویتر و نیرومندتر و سرکشتر بودند، همگی چهره به زیر خاک کشیدند، و حتی دانشمندان و بزرگان و علمائی که قوام زمین به آنها بود آنها نیز چشم از جهان فرو بستند و به ابدیت پیوستند.

آیا این قانون عمومی حیات که در باره افراد، و کل جامعه های بشری و کوچک و بزرگ جاری و ساری است ، برای بیدار شدن آنها کافی نیست ، که این چند روز زندگی را ابدی نشمرند و به غفلت برگزار نکنند؟!

سپس اضافه می کند: حکومت و فرمان از آن خداست و هیچکس را یارای رد احکام او یا جلوگیری از فرمان او نیست (و الله یحکم لا معقب لحکمه).

((و او سریع الحساب است)) (و هو سریع الحساب).

بنابراین از یک طرف قانون فنا را در پیشانی همه افراد و ملتها نوشته و از سوی دیگر کسی را توانائی این نیست که این فرمان یا سایر فرمانهای او را تغییری دهد، و از سوی سوم با سرعت به حساب بندگان رسیدگی می کند و به این ترتیب پاداش کیفر او قطعی است .

در روایات متعددی که در تفسیر برهان و نور الثقلین و سایر تفاسیر: و منابع حدیث آمده است آیه فوق به فقدان علما و دانشمندان تفسیر شده است چرا که فقدان آنها مایه نقصان زمین و کمبود جوامع انسانی است

.

مفسر بزرگ طبرسی در تفسیر این آیه از امام صادق (علیهالسلام) چنین نقل می کند: ننقصها بذهاب علمائها، و فقهائها و خیارها: ما از زمین می کاهیم با از میان

رفتن علما و فقها و اخیار و نیکان . <۶۹>

و در حدیث دیگری می خوانیم که عبد الله بن عمر هنگامی که امیر مؤ منان علی (علیهالسلام) شهید شد این آیه را تلاوت کرد انا ناتی الارض ننقصها من اطرافها، سپس گفت یا امیر المؤ منین لقد کنت الطرف الاکبر فی العلم ، الیوم نقص علم الاسلام و مضی رکن الایمان : یعنی ای امیر مؤ منان تو جانب بزرگ علم در جهان بودی و با شهادتت امروز علم اسلام بکاستی گرائید و ستون ایمان از میان رفت . <۷۰>

البته همانگونه که گفتیم آیه معنی وسیعی دارد که هر گونه نقصان و کمبود و از میان رفتن افراد و جامعه ها و بطور کلی اهل زمین را شامل می شود و هشداری است به همه مردم اعم از بد و نیک حتی علما و دانشمندان که ارکان جوامع بشری هستند و با از میان رفتن یک تن آنها گاهی دنیائی به نقصان می گراید، هشداری است گویا و تکان دهنده .

و اما اینکه بعضی از مفسران احتمال داده اند که منظور از نقصان ارض کم شدن از سرزمینهای کفار و افزوده شدن به بلاد مسلمین است ، با توجه به اینکه سوره در مکه نازل شده است ، صحیح به نظر نمی رسد، زیرا در آن روز فتوحاتی نبود که کفار با چشم خود ببینند و قرآن به آن اشاره کند.

و اینکه

بعضـی از مفسـران که در علوم طبیعی غرقنـد، آیه فوق را اشـاره به کم شـدن زمین از نـاحیه قطبین و برآمـدگی بیشتر از ناحیه استوائی دانسته اند آنهم بسیار بعید به نظر می رسد، زیرا قرآن در آیه فوق هرگز در مقام بیان چنین چیزی نیست .

در آیه بعد همین بحث را ادامه می دهد و می گوید: تنها این گروه نیستند

که با توطئه ها و مکرها به مبارزه با تو برخاسته اند بلکه آنها که پیش از این گروه بودند نیز چنین توطئه ها و مکرها داشتند (و قد مکر الذین من قبلهم).

امـا نقشه هایشـان نقش بر آب و توطئه هایشـان به فرمـان خـدا خنثی شـد، چرا که او از همه کس به این مسائل آگاهتر است ، بلکه تمام طرحها و نقشه ها از آن خدا است (فلله المکر جمیعا).

او است که از کار و بار هر کس آگاه است و می داند هر کسی چه کاری می کند (یعلم ما تکسب کل نفس).

و سـپس با لحنی تهدیـد گونه آنها را از پایان کارشان بر حـذر می دارد و می گویـد: کافران بزودی خواهنـد دانست که پایان کار و سرانجام نیک و بد در سرای دیگر از آن کیست ؟ (و سیعلم الکفار لمن عقبی الدار).

در آخرین آیه مورد بحث (همانگونه که این سوره در آغاز از نام قرآن و کتاب الله شـروع شده) با تاکید بیشتری روی معجزه بودن قرآن ، سوره رعـد را پایان می دهد، و می گوید: ((این کافران می گویند تو پیامبر نیستی)) (و یقول الذین کفروا لسـت مرسلا).

هر روز بهانه ای می تراشند،

هر زمان تقاضای معجزهای دارند و آخر کار هم باز می گویند تو پیامبر نیستی !

در پاسخ آنها بگو همین کافی است که دو کس میان من و شما گواه باشد یکی الله و دیگری کسانی که علم کتاب و آگاهی از قرآن نزد آنها است ! (قل کفی بالله شهیدا بینی و بینکم و من عنده علم الکتاب).

هم خدا می داند که من فرستاده اویم ، و هم آنها که از این کتاب آسمانی من یعنی قرآن آگاهی کافی دارند، آنها نیز به خوبی می دانند که این کتاب ساخته و پرداخته مغز بشر نیست ، و جز از سوی خدای بزرگ امکان ندارد نازل

شده باشد، و این تاکیدی است مجدد بر اعجاز قرآن از جنبه های مختلف که ما شرح آنرا در جاهای دیگر مخصوصا در کتاب قرآن و آخرین پیامبر داده ایم .

بنابر آنچه در بالا گفتیم منظور از من عنده علم الکتاب ، آگاهان از محتوای قرآن مجید است .

ولی بعضی از مفسران احتمال داده اند که اشاره به دانشمندان اهل کتاب باشد، همانها که نشانه های پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) را در کتب آسمانی خویش خوانده بودند، و از روی علاقه و آگاهی به او ایمان آوردند.

ولی تفسیر اول صحیحتر به نظر می رسد.

در بسیاری از روایات آمده است که منظور از من عنده علم الکتاب علی بن ابی طالب (علیهالسلام) و ائمه هدی است ، که در تفسیر نور الثقلین و برهان این روایات جمع آوری شده .

این روایات دلیل بر انحصار نیست و همانگونه که بارها گفته ایم اشاره به

مصداق یا مصداقهای تام و کامل است و در هر حال تفسیر اول را که ما انتخاب کردیم تایید می کند.

سزاوار است در اینجا سخن را با روایتی که از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نقل شده پایان دهیم .

ابو سعید خدری می گوید از پیامبر در باره قال الذی عنده علم من الکتاب (که در داستان سلیمان وارد شده است) سؤ ال کردم فرمود: ذاک وصی اخی سلیمان بن داود: او وصی و جانشین برادرم سلیمان بود عرض کردم قل کفی بالله شهیدا بینی و بینکم و من عنده علم الکتاب از چه کسی سخن می گوید و اشاره به کیست فرمود: ذاک اخی علی بن ابی طالب : او برادرم علی بن ابی طالب است ! <۷۱>

پروردگارا درهای رحمتت را بر ما بگشا و از علم کتابت به ما ارزانی دار.

بار الها! آنچنان در پرتو آگاهی به قرآن قلب ما را روشن و فکر ما را توانا کن که از تو، به غیر تو نپردازیم و هیچ چیز را به خواست تو مقدم نشمریم و در تنگنای اغراض شخصی و تنگ نظریها و خودبینیها گرفتار نشویم و در میان بندگانت تفرقه نیندازیم و انقلاب اسلامی خود را به پرتگاه خطر نکشانیم و مصالح اسلام و قرآن و ملت مسلمان را بر همه چیز مقدم بشمریم .

خداوندا! آنها که این جنگ خانمانسوز و ویرانگر را که حکام ظالم عراق به تحریک دشمنان اسلام بر ما تحمیل کرده اند از خواب غفلت بیدار کن و اگر بیدار شدنی نیستند نابودشان فرما و به ما آن آگاهی در پرتو

کتابت معرفی کن که برای پیروزی بر دشمنان حق و عدالت از همه وسائل مشروع و ممکن استفاده کنیم - آمین یا رب العالمین .

((پایان سوره رعد))

تفسیر مجمع البیان

آشنایی با سوره رعد

این سوره مبارکه سیزدهمین سوره از سوره های قرآن شریف است، که پیش از آغاز ترجمه و تفسیر آن به نکاتی از ویژگی های آن اشاره می رود:

۱ - نام این سوره نام این سوره مبارکه از سیزدهمین آیه آن برگرفته شده و به نام «رعد» نامگذاری گردیده است؛ چرا که به بیان برخی، وحی الهی بسان باران رحمت اوست و همان گونه که باران با رعد و برق همراه است، وحی الهی نیز که رحمتی از سوی خدا به پیامبران، و آن گاه همه انسان هاست، با هشدار و نوید همراه می باشد.

۲ - فرودگاه آن به باور گروهی از جمله «ابن عباس» همه آیات این سوره در مکّه و در کنار کهن ترین معبد توحید و تقوا بر قلب پاک پیامبر فرود آمده است، امّا به باور «مقاتل» آخرین آیه آن در مورد «عبداللّه بن سلام» می باشد و در مدینه فرود آمده است.

«سعید بن جبیر» بر آن است که این سوره در مکه فرود آمده است؛ با این بیان چگونه می توان گفت آخرین آیه در مورد عبد اللّه بن سلام می باشد؟

و از دیدگاه «حسن» و «قتاده» همه آیات این سوره، جز دو آیه ۳۱ و ۳۲ در مدینه فرود آمده است.

۳ - شماره آیات و...

این سوره از دیدگاه شامیان ۴۷ آیه، از نظر مصریان ۴۵ آیه، از نظر حجازیان ۴۴ آیه و از نظر کوفیان ۴۳ آیه

دارد که دلیل تفاوت دیدگاه ها و موارد آن خواهد آمد.

گفتنی است که این سوره از ۸۵۵ واژه و ۳۵۰۶ حرف پدید آمده و به طور طبیعی به هشت بخش قابل تقسیم است.

۴ - پاداش تلاوت این سوره از پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله آورده اند که فرمود:

«من قراء سوره رعد اعطی من الاجر عشر حسنات بعدد کل سحاب مضی و کلّ سحاب یکون الی یوم القیامه، و کان یوم القیامه من الموفین بعهد اللّه تعالی.»(۳۰)

هر کس سوره مبارکه رعد را بخواند، به او ده پاداش داده می شود که با همه ابرهای گذشته و آینده جهان آفرینش - که تا روز رستاخیز در آسمان پدیدار گردند - برابری خواهد کرد، و در روز رستاخیز از کسانی خواهد بود که به پیمان خویش با خدا وفا کرده اند.

و نیز از حضرت صادق علیه السلام آورده اند که فرمود:

«من اکثر قرأه الرّعد لم یصبه اللّه بصاعقه ابداً، و ان کان مؤمناً ادخل الجنه بغیر حساب، و شفع فی جمیع من یعرفه من اهل بیته و اخوانه.»(۳۱)

هر کس سوره رعد را بسیار تلاوت کند، هرگز گرفتار صاعقه نخواهد شد و اگر به راستی انسان باایمانی باشد، او را بدون حسابرسی وارد بهشت پرطراوت و زیبا خواهند نمود، و می تواند افراد خانواده و دوستانش را به اذن خدا شفاعت کند.

۵ - دورنمایی از سوره مبارکه سوره رعد از سوره هایی است که در مکّه فرود آمده است؛ از این رو از اندیشه و عقیده و ایمان آغاز می گردد، و پس از ترسیم باور شایسته و درست و نشان دادن برنامه

زندگی در خور شأن انسان و اخلاق و رفتار مترقّی، پایان می پذیرد.

در این سوره مبارکه از این مفاهیم و عناوین سخن رفته است:

از مبدأشناسی و شناخت جهان پس از مرگ،

از شگفتی های آفرینش و نشانه های قدرت و یکتایی خدا در آسمان ها،

از آیات قدرت بی نظیر او در کران تا کران زمین،

از این حقیقت که تحوّل مطلوب یا نامطلوب در زندگی انسان و بهره ور شدن از نعمت های خدا و یا محروم ماندن و گرفتار آمدن به عذاب خدا، به دست خود فرد و خانواده و جامعه بشری است، نه شانس و اقبال و تصادف و اتّفاق و بی حساب و کتاب.

از وظایف و مسئولیت های انسان،

از حق و باطل و ترسیم آنها در قالب مثال های زیبا،

از ولایت پذیری های خفت آور و پرستش های ذلت بار و نکوهش آنها،

از ارزش های اخلاقی و انسانی همچون راستی، درستی، مهر به نزدیکان، بشردوستی، پایداری، شکیبایی، انفاق و رفتار بزرگمنشانه با دیگران.

از سرگذشت عبرت انگیز جامعه های سرکش و بیدادگر و تبهکار،

و از ده ها نکته ظریف و درس آموز دیگری که خواهد آمد.(۳۲) - الف، لام، میم، راء. این ها آیات کتاب آسمانی است، و آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو فرو فرستاده شده، حق است، امّا بیشتر مردم به این حقیقت ایمان نمی آورند.

۲ - خداست آن که آسمانها را بی هیچ ستون هایی که [شما بتوانید]آنها را ببینید برافراشت؛ آن گاه بر عرش استقرار یافت و خورشید و ماه را رام گردانید؛ هر کدام [از آنها] تا سرآمدی مقرّر [در مدار خود] سیر می کنند؛ کارِ [جهان هستی را [بر اساس

حکمت و فرزانگی تدبیر می نماید، [و]آیات [قدرت و نشانه های یکتایی خود] را به روشنی بیان می کند، باشد که شما به دیدارِ [پاداش و کیفر]پروردگارتان یقین آورید.

۳ – و اوست آن [خدایی که زمین را بگسترانید و در آن کوه ها و جویبارهایی [زیبا] قرارداد و از تمام میوه ها در آن دو گونه پدید آورد. روز [روشن را به وسیله شب [تار] می پوشاند. به راستی که در این [قدرت نمایی ها] برای مردمی که می اندیشند نشانه هایی [از یکتایی و قدرت بی کران او]ست.

۴ – و در [روی زمین قطعاتی است [در] کنار یکدیگر و باغ هایی است از انگورها و کشتزارها و درختان خرمایی چندتنه که بر یک ریشه روییده اند و غیر چند تنه که بر یک ریشه روییده است، که [همه با یک آب آبیاری می گردند، و [با این وصف، ما]پاره ای از آنها را بر پاره ای [دیگر] در [رنگ و چگونگی]میوه برتری می بخشیم.

راستی که در این ها [نیز] برای مردمی که خرد خویشتن را به کار می گیرند نشانه هایی [روشن از تدبیر آفریدگار هستی است.

نگرشی بر واژه ها

عَمَد: این واژه اسم جمع و به مفهوم «عُمُد» که ستون هاست، می باشدو مفرد آن، «عمود» و «عماد» است.

صنوان: این واژه به مفهوم نخل های چندتنه است که همه از یک ریشه سر بر آورده باشند.

غیر صنوان: درخت خرمای یک تنه که بر یک ریشه روییده است.

قطع: بخش های گوناگون و قطعه های مختلف.

متجاور: از ریشه «جار» برگرفته شده که به مفهوم

همسایه و نزدیک به هم است.

تفسیر

نشانه های او در کران تا کران هستی سوره مبارکه یوسف با یاد و نامی از پیامبران و سرگذشتی از آنان پایان یافت، اینک این سوره این گونه آغاز می گردد: هان ای پیامبر! این هایی که بر تو وحی می شود، آیات کتاب آسمانی می باشد و فرو فرستنده آن نیز خدای یکتاست؛

المر تِلْکَ آیاتُ الْکِتابِ در مورد حروفی که در آغاز برخی از سوره ها، از جمله همین سوره آمده است، بحث شد(۳۳) و دیدگاه های گوناگون مفسّران را آوردیم. در اینجا تنها به این بسنده می شود که به باور پاره ای این حروف به این معناست که خدا می فرماید: «انّا اللّه اعلم و اری»

من خدای یکتا هستم که می دانم و می بینم.

واژه «تلک» به باور «ابن عباس» و «حسن» به آیات همین سوره اشاره دارد و منظور این است که این سوره مبارکه، همان آیات قرآنی است که وعده فرود آن ها داده شده بود و هرگز دروغ و یا افسون و جادویی در کار نیست.

امّا به باور «مجاهد» و «قتاده» منظور از کتاب در آیه شریفه، تورات و انجیل می باشد و معنای آیه این است که: ای پیامبر! این سرگذشت ها و اخباری که برای تو بازگفتیم، آیاتی است از تورات و انجیل و دیگر کتابهای آسمانی پیشین.

یادآوری می گردد که منظور از آیات، نشانه های شگفت انگیزی است که خدای یکتا و بی همتا را به انسان می شناساند و روشنگری می کند که ذات پاک او از همه نقایص و عیوبی که شرک گرایان می پندارند و وصف می کنند پاک و منزّه است.

وَ الَّذِی أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ الْحَقُّ

این قرآنی که بر تو فرو فرستاده شده، حق است؛ پس به خدای توانا پناه بر و برابر مقررات و مفاهیم آن رفتار کن و مردم را به سوی خدا فرا خوان.

به بیان «ابن عباس» و «حسن»، در این فراز قرآن شریف به دو صفت وصف شده است: یکی با این صفت که این قرآن، کتاب است،

و دیگر این که از جانب خدا فرود آمده است و ساخته مغز و اندیشه و نبوغ انسان نیست.

وَ لکِنَّ أَکْثَرَ النَّاسِ لا یُؤْمِنُونَ.

امّا بیشتر مردم به این واقعیت - که این قرآن کتابی است برحق و از جانب خدا فرو فرستاده شده است - ایمان نمی آورند و این حقیقت را گواهی نمی کنند.

در آیه نخست ضمن تأکید بر آسمانی بودن قرآن فرمود: امّا بیشتر مردم به آن ایمان نمی آورند، اینک در این آیه شریفه به ترسیم نشانه های قدرت بی کران خدا و یکتایی فرو فرستنده قرآن پرداخته و می فرماید:

اللَّهُ الَّذِی رَفَعَ السَّماواتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها

خداست که آسمان ها را بدون ستون هایی که شما آنها را ببینید برافراشت.

واژه «عَمَدْ» اسم جمع می باشد و در تفسیر آن دو نظر است:

۱ - به باور گروهی از جمله «ابن عباس»، «قتاده»، «حسن»، «جبایی» و «ابومسلم»، منظور این است که: خدا همان کسی است که آسمان ها را بدون ستونی برافراشت و شما هم این را می بینید که آسمان ها بدون ستونی برافراشته شده اند؛ آن ها نه از پایین بر روی پایه و ستونی قرار دارند و نه از بالا به چیزی آویخته اند.

«زجاج» بر آن است که این آیه روشن ترین و محکم ترین دلیل بر قدرت بی کران خداست؛

چرا که هر کس می تواند این استدلال را دریابد و بنگرد که چگونه آسمان ها، زمین را احاطه کرده اند، امّا از آن جدا هستند و بدون هیچ ستون و پایه ای برافراشته شده اند.

۲ – امّا به باور برخی دیگر از جمله «مجاهد» واژه «ترونها» صفت برای «عمد» می باشد و منظور این است که: خداست که آسمان ها را بدون ستونی که شما بنگرید برافراشت. به بیان دیگر برای آسمان ها ستون و پایه ای نیست، بلکه آنها بر پایه قدرت بی کران خدا استوارند.

به باور ما دیدگاه نخست درست است.

ثُمَّ اسْتَوى عَلَى الْعَرْشِ آن گاه بر عرش استیلا یافت و تدبیر امور و تنظیم شئون جهان هستی را به دست گرفت.

اگر واژه «استواء» را به مفهوم استیلا و اقتدار بگیریم، واژه «ثم» که بر تأخیر دلالت دارد، با اقتدار هماره و ازلی و ابدی خدا نمی سازد، مگر این که گفته شود این به خاطر آن است که تا عرش پدید نیامده باشد، استیلا و اقتدار خدا بر آن مفهومی نخواهد داشت و تعلیق قدرتِ آن پدید آورنده بی همتا بر پدیده ها، هنگامی قابل تصوّر است که پدیده ها را به زیور هستی آراسته باشد.

وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ

و خدا خورشید و ماه را رام گردانید تا موجودات جهان هستی و انسانها از وجود آنها بهره ور گردند.

كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى هر کدام از این پدیده ها تا سرآمدی مقرّر در حرکت خواهند بود.

به باور «حسن» این «سرآمد معیّن»، روز رستاخیز می باشد که با فرارسیدن آن پایان عمر جهان فرا می رسد و خورشید و ماه و ستاره نیز تیره و تار می گردند.

امّا به باور

«ابن عباس» منظور منزل های ماه و خورشید است.

يُدَبِّرُ الْأَمْرَ

کارِ جهان هستی و پدیده های گوناگون را بر اساس مصلحت و حکمت تدبیر می نماید.

يُفَصِّلُ ٱلْآياتِ آیات و نشانه های قدرت بی کران خود را پیاپی و به روشنی بیان می کند تا بهتر بتوانید در مورد آنها بیندیشید. و ممکن است منظور از آیات، شگفتی های جهان آفرینش باشد که آفریدگار آنها هر کدام از این شگفتی ها را جداگانه در برابر دیدگان انسان ها قرار داده و هر کدام نظر خردمندان را به سوی خود جلب نموده و آنان را به حیرت واداشته و تفکّر آنان را برمی انگیزند.

لَعَلَّكُمْ بِلِقاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ.

باشد که شما به روز رستاخیز و دیدارِ پاداش و کیفر خدا و زنده شدن مردگان یقین پیدا کنید و ایمان آورید و بدانید که آن آفریدگار توانا و بی همتایی که بر پدید آوردن این شگفتی ها تواناست، همو می تواند شما را پس از مرگ زنده سازد.

رهنمود آیه آیه مورد بحث روشنگر آن است که بر هر انسان خردمندی لازم است که بر کران تا کران هستی بنگرد و شگفتی های آن را مورد تفکّر قرار دهد تا آفریدگار آنها را بشناسد و هرگز به دنباله روی کورکورانه از دیگران دل خوش نگردد؛ چرا که بدون این واقعیت بیان روشن و پیاپی آیات و نشانه های قدرت بی کران خدا مفهومی نخواهد داشت.

در دو آیه پیش به برخی از شگفتی های جهان آفرینش و نعمت های گران خدا، همچون برافراشته داشتن آسمان ها و رام نمودن خورشید و ماه برای بهره وری انسان ها و دیگر موجودات از آنها، اشاره رفت و روشنگری گردید که هر کدام از آنها دلیل بر

یکتایی آفریدگار خود و نمایشگر قدرت بی کران اویند، اینک در این آیه در ترسیم شگفتی های زمین و پدیده های زمینی می فرماید:

وَ هُوَ الَّذِی مَدَّ الْأَرْضَ و او همان خدایی است که زمین را از هر سو گسترش بخشید تا حیوانات گوناگون بتوانند بر روی آن قرار گیرند و زندگی کنند.

وَ جَعَلَ فِیها رَواسِیَ و در آن، کوه هایی استوار پدید آورد تا زمین را از لرزش باز دارند. اگر او می خواست زمین را به وسیله دیگری جز کوه ها از لرزش باز دارد، برایش آسان بود، امّا حکمت او چنین اقتضا کرد؛ چرا که این کار شگفت انگیز و سپردن چنین نقشی شگرف به کوه ها برای مردم تفکّرانگیزتر و جالب تر است و بهتر می تواند نظر مردم را به سوی خود جلب کند.

وَ أَنْهاراً

افزون بر پدید آوردن کوه ها در زمین، شکم آن را از هر سو به وسیله جویبارها و چشمه سارها کوچک و بزرگ شکافت تا آبها روان گردند؛ چرا که اگر این جویبارها و رودخانه ها نبود آب های زندگی ساز به هدر می رفت و آبیاری زمین و سرسبز و خرّم ساختن آن ناممکن می شد.

وَ مِنْ کُلِّ الثَّمَراتِ جَعَلَ فِیها زَوْجَیْنِ اثْنَیْنِ به باور «ابن عباس» منظور این است که: از تمام میوه هاو فراورده های زمینی که تأمین کننده خوراک مورد نیاز مردم هستند، در سراسر زمین، دو گونه و دو نوع پدید آورد، که این دو نوع به باور «ابن عباس»، سیاه و سفید، شیرین وترش، تر و خشک و یا زمستانی و تابستانی می باشند.

امّا به باور «ابوعبیده» منظور این است که: از تمام میوه های و فراورده های زمینی رنگارنگ ومختلف آفرید؛ چرا که واژه

«زوج» گـاهی به مفهوم یکی و گـاهی دوتاست؛ درست بسان زوج یا لنگه کفش و یا زوج و جفتِ کفش. و واژه «اثنین» برای تأکید «زوجین» می باشد، و می دانیم که «زوج» در حیوانات به مفهوم نر و ماده، و در میوه ها به مفهوم تنوّع و رنگارنگ بودن آنهاست.

و از دیـدگاه «ماوردی» منظور از دو زوج، یکی نر و دیگری ماده است، درست بسان نخل های نر و ماده. و در دیگر درختان و گیاهـان - گر چـه ممکـن است زوج آنهـا مخفی باشـد - امّـا در آنهـا نیز زوجیّت به این صـورت است که میـوه برخی از آنها شیرین هسـتند و برخی ترش، برخی گوارا هستند و برخی نمکین، پاره ای سفید می باشند و پاره ای سیاه، بعضی سرخ و برخی دیگر زردند؛ چرا که هر کدام از گیاهان دارای دو نوع می باشند، که با این بیان هر میوه ای دارای دو زوج و چهار نوع است.

یُغْشِی اللَّیْلَ النَّهارَ

خدا به وسیله پرده سیاه شب، روشنایی روز را می پوشاند.

به باور «ابن عباس» منظور این است که خدا شب را در روز و روز را در شب فرو می برد.

امّا به باور پاره ای دیگر خـدا شب را می آورد تا روشـنایی روز را ببرد و انسان و حیوان در آرامش شب به استراحت بپردازند، و روشنی روز را می آورد تا سیاهی و تاریکی شب را برطرف سازد و مردم پی زندگی خویش بروند.

إِنَّ فِی ذلِکَ لآیاتٍ لِقَوْمٍ یَتَفَکَّرُونَ.

به راستی که در این پدیده های شـگفت انگیز و نشانه هایی که ترسیم گردید، برای مردمی که می اندیشند دلیل های روشن و روشنگری بر یکتایی خداست، تا متفکران و اندیشمندان برای

سناخت خدا و شناساندن او، به آنها استدلال نمایند.

در آخرین آیه مورد بحث می فرماید:

وَ فِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجاوِراتٌ به باور گروهی از جمله «ابن عباس» منظور این است که: در روی زمین بخش های گوناگونی است که در کنار یکدیگرند. برخی از این بخش ها به صورت کوهی سخت و فاقد آب و گیاه می باشند و برخی نرم و آماده برای رویش گیاه و دانه. پاره ای شوره زارند و پاره ای دیگر قابل کشت و حاصلخیز.

در این فراز آفریدگار هستی به تنوّع زمین های کنار یکدیگر اشاره می کند تا یکی از شگفتی های زمین را نشان دهد و روشنگری کند که او دارای چنان قدرتی است که می تواند بخش های گوناگون زمین را که در کنار هم قرار دارند، خاصیت های گوناگون بخشد به گونه ای که پاره ای حاصلخیز و قابل کشت باشند و پاره ای دیگر شوره زار و فاقد قابلیت برای زراعت و رویش گیاه و درخت.

و به باور «زجاج» منظور این است که: در زمین بخش هایی در کنار یکدیگر هستند که پاره ای از آنها آباد هستند و پاره ای ویران.

وَ جَنَّاتٌ مِنْ أَعْنابٍ وَ زَرْعٌ وَ نَخِيلٌ صِنْوانٌ وَ غَيْرُ صِنْوانٍ در روی زمین باغ های سرسبز و پرطراوتی از انگورها و کشتزارها و درختان خرمایی است که چند تنه از یک ریشه سر برآورده اند و یا یک تنه از یک ریشه روییده است.

به باور گروهی از جمله «ابن عباس» و «مجاهد»، واژه «صنو» به مفهوم «اصل» می باشد و منظور این است که: در روی زمین... نخل هایی است که از یک اصل و یا اصل های مختلف برخاسته اند.

امّا به باور «براء بن عازب» و «سعید بن جبیر»،

واژه «صنوان» به مفهوم خرمابنی است که خرمابنان دیگری بر گرد آن سربرآورده و آن را محاصره کرده باشند، و منظور از «غیرصنوان، نخل های پراکنده است.

«جبایی» گوید: واژه «صنو» به مفهوم «مثل»، و واژه «صنوان» به مفهوم «امثال» است.

و پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله فرمود: «عمّ الرّجل صنو ابیه.»

عموی انسان همانند پدر اوست.

یُسْقی بِماءٍ واحِدٍ

همه آن زمین ها و بوستان ها و باغ های مجاور، با یک آب آبیاری می گردند.

وَ نُفَضِّلُ بَعْضَ ها عَلی بَعْضٍ فِی الْأُکُلِ و با این که همه آنها با یک آب آبیاری می گردند و در یک زمین می رویند و از یک هوا بهره ور می گردند، میوه آنها را از نظر مزه و رنگ و خواص، بر پاره ای دیگر برتری می بخشیم؛ از این رو برخی شیرین و برخی ترش و پاره ای تلخ است، و این شگفتی ها و تنوّع نشانگر این است که این میوه های گوناگون و متنوّع آفریدگاری دارند که آنها را بر اساس مصلحت و حکمت خود از نظر رنگ ها و طعم ها و خواصّ به صورت های گوناگون پدید می آورد.

یادآوری می گردد که منظور از واژه «اُکُل» میوه ای است که خورده می شود.

إِنَّ فِی ذلِکَ لایاتٍ لِقَوْمٍ یَعْقِلُونَ.

به باور «ابن عباس» منظور این است که: در این تنوّع رنگ ها و گوناگونی مزه و طعم میوه ها، برای مردمی که خرد خود را به کار می گیرند نشانه های روشنی از قدرت آفریدگار آنهاست.

امّا به باور پاره ای دیگر منظور این است که: در آنچه از شگفتی ها که ترسیم شد، برای مردمی که خرد خود را به کار می گیرند نشانه هایی از قدرت خدا جلوه گر است.

شکوه و عظمت امیرمؤمنان

در تفسیر آیه مورد بحث، برخی از جمله «جابر» آورده است که خودم از پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله شنیدم که به امیرمؤمنان علیه السلام می فرمود:

«النّاس من شجر شتی و انا و انت من شجره واحده، ثم قرأ: و فی الارض قطع متجاورات...

علی جان! مردم از درختان پراکنده و گوناگون هستند و من و تو از یک درخت؛ و آن گاه به تلاوت این آیه پرداخت که: و در روی زمین بخش های گوناگونی در کنار یکدیگرند...

پرتوی از آیات ۱ – نشانه های هیجده گانه از او

در آیاتی که گذشت قرآن زنجیره ای از نشانه های یکتایی و قدرت بی کران او را بدین صورت در چشم انداز خردمندان و حق طلبان قرار می دهد:

۱ – برافراشته داشتن آسمان ها بدون ستون.

۲ – استیلا بر عرش پرشکوه.

۳ – رام گردانیدن خورشید، این چشمه حرارت و روشنایی.

۴ – مسخّر ساختن ماه.

۵ – حرکت هر کدام از این پدیده ها.

۶ – حرکت هر پدیده ای در مدار خویش.

۷ – عمر و سرآمد مقرّر قرار دادن برای آنها.

۸ – تدبیر امور جهان هستی.

۹ – نمایش زیبای پدیده ها و نشانه و بیان روشن آیات.

۱۰ – گسترش بخشیدن به زمین.

۱۱ – کنترل لرزش و حرکات تند زمین به وسیله کوه ها.

۱۲ – روان ساختن رودخانه های خروشان، و به جوشش آوردن چشمه های جوشان و پدیدار ساختن آبشارهای ریزان و زیبا و دل انگیز در روی زمین.

۱۳ - پدیدار ساختن میوه های گوناگون و متنوع.

۱۴ - اصل زوجیّت در جهان نبات و گیاه.

۱۵ - پوشاندن روشنایی روز با پرده سیاه شب.

۱۶ -

تنوّع قطعات مجاور زمین به صورت کوه و دشت، درّه و صخره، شوره زار و حاصلخیز، سخت و نرم، آباد و ویران با خاصیت های گوناگون.

۱۷ - پدید آوردن باغ ها، بوستان ها، مزرعه های سرسبز و خرّم و نخلستان های گوناگون.

۱۸ - و شگفت انگیزتر از همه، از یک آب و هوا و یک زمین، پدیدار ساختن میوه های رنگارنگ با مزه و طعم و خواصّ متنوع.

به راستی آیا هر کدام از این نشانه ها و شگفتی ها نشانی روشن از قدرت بی کران و حکمت وصف ناپذیر آفریدگار هستی را به نمایش نمی گذارد؟

۲ - شناخت آگاهانه نه دنباله روی کورکورانه از آیاتی که گذشت به خوبی دریافت می گردد که انسان باید با نگرش متفکرانه بر این نشانه ها، آفریدگار آنها را نواندیشانه و آگاهانه و با دلیل و برهان بشناسد و بشناساند؛ از این رو، هم تعصب ورزی و تعصب انگیزی و دنباله روی کورکورانه مردود است و هم تحمیل این شیوه ظالمانه به دیگران و تشویق ساده دلان به آن.

حتی در خداشناسی و خداپرستی و قلمرو دین نیز این کار مردود است؛ چرا که می فرماید:

إِنَّ فِی ذلِکَ لایاتٍ لِقَوْمٍ یَتَفَکَّرُونَ.

...به راستی که در این پدیده های شگفت انگیز و نشانه هایی که ترسیم گردید، برای مردمی که می اندیشند دلیل های روشن و روشنگری بر یکتایی خداست، تا متفکران و اندیشمندان برای سناخت خدا و شناساندن او، به آنها استدلال نمایند.

و می فرماید:

إِنَّ فِی ذلِکَ لایاتٍ لِقَوْمٍ یَعْقِلُونَ.

...در این تنوّع رنگ ها و گوناگونی مزه و طعم میوه ها، برای مردمی که خرد خود را به کار می گیرند نشانه های روشنی از قدرت آفریدگار آنهاست.

۳ - شناخت مبدأ و معاد

و نیز این حقیقت دریافت می گردد که از این راه، باید از سویی پدیدآورنده این همه شگفتی و عظمت و نظم و حکمت را شناخت و از دگرسو دریافت که آن قدرت بی کرانی که این پدیده های شگفت انگیز را به زیور هستی آراست، می تواند دگرباره شما را زنده کند؛ پس به روز رستاخیز، حساب و کتاب، پاداش و کیفر، و بازخواست و چون و چرای آن روز سهمگین ایمان بیاورید و بدانید که بهشت و دوزخ حقیقت دارد...(۳۴)

- و اگر شگفت زده می شوی، شگفت گفتار آنان است که [در گمراهیِ شرک و کفر گرفتارند و می گویند] : آیا هنگامی که [مردیم و پوسیدیم و] خاک شدیم، به راستی در آفرینش تازه ای خواهیم بود [و دگرباره زنده خواهیم شد] ؟ آنان همان کسانی هستند که به پروردگارشان کفر ورزیده اند و آنان [در روز رستاخیز]در گردن هایشان طوقهاست، و آنان آتشیان هستند و در آن ماندگار خواهند بود.

۶ - و [این کفرگرایان پیش از [درخواست بخشایش و] نیکی، شتاب در بدی [و عذاب را از تو می خواهند، در حالی که پیش از آنان [بر ناسپاسان بیدادپیشه]کیفرهای عبرت انگیز رفته است. و به یقین پروردگار تو نسبت به مردم - با وجود بیدادگریشان - دارای آمرزشی است و بی گمان پروردگار تو [نسبت به حق ستیزان]سخت کیفر است.

۷ - و آنان که کفر ورزیده اند می گویند: چرا نشانه ای [که ما می خواهیم از سوی پروردگارش بر او فرو فرستاده نمی شود؟! [هان ای پیامبر!] تو تنها هشداردهنده ای و برای هر [جامعه و]مردمی [ارشادگر و]

راهنمایی است.

نگرشی بر واژه ها

عجب و تعجب: روی آوردن چیزی به انسان که سبب آن روشن نیست.

اغلال: این واژه جمع «غل» به مفهوم طوق است که به وسیله آن دست ها را به گردن می بندند.

استعجال: چیزی یا کاری را به شتاب خواستن.

سیئه: خصلتی نکوهیده و ناخوش آیند، ضد «حسنه» که به مفهوم خوشایند می باشد.

مثلات: کیفرها؛ این واژه جمع «مُثله» می باشد، همانند غرفه و غرفات.

تفسیر

آیا آفرینش تازه ای در کار خواهد بود؟

در آیات پیش، قرآن شریف روشنگری کرد که خدا بر آفرینش دیگر و باز گردانیدن موجودات تواناست، اینک روی سخن را به پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله می کند و می فرماید:

وَ إِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَ إِذا كُنَّا تُراباً أَ إِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ

اگر از گفتار کفرگرایان در انکار رستاخیز و نفی زنده شدن مردگان تعجّب می کنی، با این که آنان به آفرینش نخستین می نگرند و به آن اعتراف دارند، این تعجب بجاست؛ چرا که اعتراف به آفرینش نخستین و انکار آفرینش دگرباره شگفت انگیز است.

روشن است که تعجب و شگفت زدگی در ذات پاک خدا راه ندارد؛ چرا که تعجب هنگامی پدید می آید که انسان به راز چیزی آگاه نباشد، و می دانیم که خدا از هر چیزی آگاه و به هر چیزی داناست. با این بیان منظور آیه شریفه این است که: اگر می خواهی تعجّب کنی، از این گفتار کفرگرایان تعجب کن که می گویند: آیا هنگامی که مردیم و به خاکی تبدیل شدیم، دگرباره آفرینش جدیدی خواهیم داشت؟ و آن گاه خود پاسخ می دادند که: نه، چنین چیزی نشاید!

می دانیم که نطفه، طبق تدبیر آفریدگار هستی

در عـالم رحم به خون بسـته تبـدیل می شود، آن گـاه به چیزی بسـان گوشت جویـده شـده، و از پی آن به گوشت تبـدیل می گردد، و سـرانجام با رشد کامل، به صورت کودکی ولادت می یابد. این کودک پس از پشت سـر گذاشـتن مراحل گوناگون عمر، و گـاه بی آنکه عمر طبیعی کنـد، جهان را بـدرود می گویـد و سـرانجام به خاک تیره تبـدیل می شود. آری، خاک ماده نخستین آفرینش انسـان است، و اگر ممکن باشـد که انسـانی به خـاکی تیره تبـدیل گردد چه مـانعی دارد که دگربـاره از رحم همین زمین و از همین خاک به صورت نخستینِ خویش برخیزد؟! با این بیان قرآن از تبدیل خاک به انسان در آسـتانه رستاخیز به آفرینش جدید تعبیر می کند.

چگونگی آفرینش جدید

در این مورد که آفریدگار هستی در آستانه رستاخیز چه چیز را از نو می آفریند، میان دانشمندان کلام بحث و گفتگوست:

۱ - به باور «جبایی» لازم نیست بـدن انسان از همه ذرّات و اجزایی که روزی آن را تشـکیل می داده است، پدیدار گردد، بلکه همین اندازه کافی است که از موادّ و مصالح این جهان درست شود.

۲ - امّا به باور گروهی از جمله «ابوهاشم» باید از ذرّات همین بدن پدیدار گردد.

طرفـداران دیدگاه دوّم در این مورد نیز گفتگو دارند که: آیا همه ذرّات بدن باید بازگردد، یا همان اجزایی که باعث شـناخت و امتیاز انسان گردد کافی است؟

در این مورد نیز دو نظر است:

۱ - «ابوهـاشم» می گویـد: در روز رسـتاخیز آن اجزایی برای زنـده شـدن انسان بازمی گردد که باعث شـناسایی و امتیاز او می گردد.

۲ - امّا پاره ای برآنند

که همه ذرّات بدن باید در ساختمان جدید وجود او باز گردند.

به باور ما دید گاه «جبایی» بهتر به نظر می رسد.(۳۵)

أُولئِکَ الَّذِینَ کَفَرُوا بِرَبِّهِمْ اینان که زنده شدن مردگان و آفرینش جدید را انکار می کنند، همان کسانی هستند که به پروردگارشان کفر ورزیده و در قدرت و توان او بر آفرینشِ دگرباره تردید نموده و یا آن را انکار کرده اند.

وَ أُولئِکَ الْأَغْلالُ فِی أَعْناقِهِمْ و در روز رستاخیز بر گردن آنان زنجیرها و غل هایی گران است.

به باور پاره ای منظور این است که: اینان زنجیرهای کفر بر گردنشان افکنده شده است.

وَ أُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ.

و اینان یاران آتش اند و در آن ماندگار خواهند بود.

در دوّمین آیه مورد بحث می فرماید:

وَ یَسْتَعْجِلُونَکَ بِالسَّیِّئَهِ قَبْلَ الْحَسَنَهِ

هان ای پیامبر! اینان از تو می خواهند که عذاب خدا را پیش از رحمت او برایشان فرود آوری.

به باور «مجاهد» و «ابن عباس» منظور این است که: آنان می خواهند کیفر کفر و زشتکاری های خود را پیش از پاداشی که در برابر ایمان و عملکرد شایسته وعده داده شده است ببینند؛ درست همان گونه که گفتند: فامطر علینا حجاره من السّماء...(۳۶)

پس بر ما از آسمان سنگ هایی بباران و یا عذابی دردناک بر سر ما بیاور.

و به باور پاره ای دیگر منظور این است که: آنان از تو می خواهند تا کیفر کردارشان را بی آنکه به آنان مهلت دهی و از این راه آنان را مورد لطف و احسان خویش گردانی، بر آنان فرود آوری.

و بدان دلیل در آیه شریفه کیفر زشتکاری به «سیئه» تعبیر شده است که کیفر کار

زشت و ناهنجار بسان خود آن کار، زشت و ناراحت کننده است.

وَ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلاتُ با این که در گذشته نیز کیفرهای دردناکی همانند مسخ شدن، غرق گردیدن و یا فرو رفتن به زمین بر جامعه های تبهکار پیشین فرود آمد، و همانها برای عبرت آموزی اینان بسنده است؛ چرا که اینان در گناه و بیداد، دنباله رو همان جامعه های گناهکاری هستند که کیفر کردارشان دامنگیرشان گردید. با این بیان چگونه اینان چنین جسارت و گستاخی نشان می دهند که شتاب در آمدن کیفر را خواهانند؟

به باور پاره ای منظور کیفرهایی است که دامنگیر جامعه های گناهکار پیشین گردید و آنان را رسوا ساخت.

با این بیان واژه «اقوام» یا «اصحاب» حذف شده است.

وَ إِنَّ رَبَّکَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلی ظُلْمِهِمْ و پروردگارت در برابر زشتکاری و بیداد مردم دارای بخشایش و آمرزش است.

«سید مرتضی» می گوید: این آیه شریفه نشانگر این حقیقت است که گناهکاران باایمان و مسلمان ممکن است مورد آمرزش قرار گیرند؛ چرا که به صراحت آیه شریفه، آمرزش و بخشایش خدا در آن حالی که بیدادگر باشند ممکن است شامل حالشان گردد، نه در حالی که ستمکار نباشند.

وَ إِنَّ رَبَّکَ لَشَدِیدُ الْعِقابِ.

و راستی که پروردگارت برای کسانی که مورد آمرزش قرار نگیرند و در خور کیفر باشند، سخت کیفر است.

از پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله آورده اند که پس از فرود این آیه شریفه فرمود: اگر عفو و بخشایش خدا نباشد، زندگی بر هیچ کس گوارا و دوست داشتنی نخواهد بود، و اگر هشدار و کیفر او نیز نباشد، مردم دچار غرورگردیده و به گناه آلوده می شوند.

یکی

از دانشوران، به نام «مطرف» به هنگام تلاوت این آیه گفت: اگر مردم ارزش بخشایش و رحمت خدا را می دانستند، دیدگانشان روشن می شد و اگر به ارزش و نقش سازنده عذاب خدا و خشم و کیفر عادلانه اش آگاه بودند، هماره دیدگانشان اشکبار بود.

در ادامه سخن پیرامون بهانه جویی های کفرگرایان می فرماید:

وَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ و کفرگرایان می گویند: چرا معجزه و نشانه ای از سوی پروردگارش بر او فرو فرستاده نشده است؟

به باور «ابن عباس» منظور این است که کفرگرایان می گویند: چرا آیه و نشانه ای نظیر، شتر صالح و عصای موسی بر این پیامبر فرود نمی آید.

امّا «زجاج» می گوید: آنان غیر از آنچه پیامبر آورده بود می خواستند و می گفتند: باید معجزاتی نظیر معجزات موسی و عیسی بیاورد. از این رو خدا اعلام می دارد که برای هر گروه و جامعه ای هدایتگر و ارشادکننده ای است؛ و بدین وسیله روشنگری می کند که آنان با این خواهش ها به راه زشتی افتاده اند؛ چنان که می گفتند: تا از زمین چشمه ای برای ما نجوشانی، هرگز به تو ایمان نخواهیم آورد.(۳۷)

و خدا بدان دلیل این درخواست های مغرضانه و بهانه جویی ها را نپذیرفت که اگر می پذیرفت، این درخواست های بیجا هماره ادامه می یافت و کفرگرایانِ دیگر نیز هر کدام درخواست چنین معجزاتی می نمودند.

إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هادٍ.

هان ای پیامبر، تو تنها هشداردهنده ای و برای هر جامعه ای هدایت کننده و ارشادگری است.

در تفسیر این فراز دیدگاه ها متفاوت است:

۱ - به باور گروهی از جمله «حسن»، «عکرمه» و... منظور این است که تو تنها هشداردهنده و ارشادگر هر قومی هستی، و فرود

آوردن آیات بر عهده تو نیست. با این بیان واژه «انت»، مبتدا و «منذر» خبر آن و «هادٍ» عطف بر آن است.

۲ - امّا به باور گروهی از جمله «ابن عباس»، «مجاهد» و... منظور این است که: هان ای محمّد صلی الله علیه وآله تو هشداردهنده ای و خدا راهنمای انسان هاست.

۳ - از دیدگاه گروهی از جمله «ابن زید» و «زجاج» منظور این است که: هان ای پیامبر تو ترساننده ای و برای هر جامعه و مردمی پیشوا و پیامبری است که آنان را راه می نماید.

۴ - و از دیدگاه پاره ای دیگر منظور از واژه «هادی» هر کسی است که مردم را به سوی حق فرامی خواند.

با این بیان از نظر سه دیدگاه اخیر، واژه «هادٍ» مبتدا و «لکل قومٍ» خبر آن است.

در روایات رسیده از پیامبر گرامی، این آیه در مورد امیرمؤمنان علیه السلام تفسیر شده و پیامبر فرموده است که: منظور از این هشداردهنده من هستم و منظور از این هدایتگر علی است. برای نمونه:

۱ - در این مورد «ابن عباس» آورده است که پس از فرود آیه مورد بحث پیامبر گرامی فرمود:

«انا المنذر و علیّ الهادی من بعدی، یا علی بک یهتدی المهتدون.»

منم، آن هشداردهنده و علی نیز پس از من هدایتگر و ارشادکننده است؛ و آن گاه رو به امیرمؤمنان کرد که: علی جان! هدایت پذیران و راه یافتگان به سوی حق و عدالت، به وسیله تو و به نور تو راه درست را می پذیرند و راه می یابند.

۲ - و نیز «حاکم حسکانی» در «شواهد التنزیل» آورده است که پیامبر گرامی روزی در حالی

که امیرمؤمنـان نزدش بـود آبی برای وضـو خواست و پس از وضو دست علی را گرفت و بر سـینه خود چسبانید و فرمود: «انّما انت منذر...»

علی جـان! تو هشـدار دهنـده هستی؛ و آن گاه دست بر سـینه آن بزرگوار نهاد و فرمود: «انّک مناره الأنام و غایه الهـدی و امیر القری و اشهد علی ذلک انّک کذلک.»(۳۸)

علی جان! تو روشـنگر راه مردم، مشعل روشنی بخش هدایت و اوج آن، و سالار و بزرگ جامعه ها و شهرها و تمدّن ها هستی و من گواهی می دهم که تو به راستی در خور این مقام و این عناوین هستی و این گونه ای.

- خـدا آنچه را که هر ماده ای برمی گیرد، و [نیز] آنچه را که رحم ها می کاهنـد، و آنچه را می افزایند [همه را] می داند، و هر چیزی نزد او اندازه ای دارد.

۹ - [او] دانای نهان و آشکار [می باشد و] بزرگ و بلندپایه است.

۱۰ - [برایش یکسـان است که کسـی از شـما [مردم ، گفتار [خویشـتن را نهان دارد و [نیز] کسـی که آن را هویـدا سازد، و کسی که خود را به [تاریکی]شب پنهان دارد و در روز آشکارا حرکت کند.

۱۱ - [زندگی انسان آکنده از رویدادهای خطرآفرین است، امّا به لطف خدا]برای او پیش رو و پشت سـرش فرشـتگانی است که پیاپی [و هماره]به فرمان خدا وی را [از این خطرها] نگهبانی می کنند. به یقین خدا آنچه [از نعمت ها و مواهب]را ویژه جامعه ای ساخت دگرگون نمی سازد تا این که [خود آنان حال خویش و

]آنچه را در خود دارند دگرگون سازند. و هنگامی که خدا برای جامعه ای [به خاطر دگرگونی نامطلوبشان بدی [و آسیبی]بخواهد هیچ بازگشتی برای آن نیست، و برایشان جز [ذات پاک]او هیچ [حمایتگر و] کارسازی نخواهد بود.

نگرشی بر واژه ها

غیض: فرو رفتن مایع و کم شدن آن.

متعال: بلندمرتبه و برتر از هر ستایش و ثنا. و به باور پاره ای پراقتداری که هیچ قدرتی نمی تواند با او رقابت کند.

سارب: کسی که به شتاب می رود. این واژه در اصل از ریشه «سرب» برگرفته شده که به مفهوم آب روان است.

معقّبات: این واژه از ریشه «تعقیب» برگرفته شده و به مفهوم پیاپی قرار گرفتن چیزی است. و «معقّب» اسم فاعل و به مفهوم کسی است که طلب و خواسته خود را پیاپی مطالبه می کند.

تفسیر

علم بی کران او

قرآن در این آیات در ترسیم پاره ای از صفات خدا از جمله علم بی کران او می فرماید:

اللَّهُ يَعْلَمُ ما تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثى خدا می داند آنچه را هر ماده ای در بر دارد، سالم باشد یا ناسالم، نر باشد یا ماده، و نیز می داند که رنگ جنین و ویژگی ها و صفات آن چگونه است.

وَ ما تَغِيضُ الْأَرْحامُ و نیز آنچه را که رحم ها کم می کنند و پیش از زمان مقرر بیرون می ریزند، می داند؛ و نیز به دوران بارداری که نُه ماه است و گاه به دلایلی کاهش می یابد، آگاه است.

وَ ما تَزْدادُ

و نیز از آنچه از دوران بارداری افزون نگاه می دارند باخبر است.

آنچه آمد دیدگاه بیشتر مفسّران در تفسیر آیه شریفه است. امّا به

باور «ضحاک» واژه «غیض» به مفهوم کاهش دوران بارداری و واژه «زیاده» به مفهوم افزون شدن آن است؛ چرا که دوران بارداری زنان برابر و یکسان نیست.

از دیدگاه برخی منظور از «ما تغیض» آن کودکی است که شش ماهه ولادت می یابد و «ما تزداد» کودکی است که در بیشترین دوران بارداری دیده به جهان می گشاید.

امّا از دیدگاه برخی دیگر از جمله «ابن عباس» منظور از «ما تغیض» کاهش یافتن و انقطاع خون «حیض در دوران بارداری، و منظور از «ما تزداد» خون نفاس است که پس از فراغت زن، از او خارج می گردد.

وَ کُلُّ شَیْ ءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدارٍ.

و هر چیزی، از جمله رزق و روزی یا دوران بارداری و یا آنچه در عالم رحم کاستی و فزونی می یابد، همه و همه نزد خدا اندازه ای دارد که طبق حکمت خدا، کم و زیاد نمی گردد و ثابت است.

در دوّمین آیه مورد بحث می فرماید:

عالِمُ الْغَیْبِ وَ الشَّهادَهِ

خدا به آنچه از انسان پوشیده است و به آن غیب و نهان گفته می شود، و نیز به آنچه بر او آشکار است و در قلمرو احساسات چندگانه او می باشد داناست و چیزی از او پوشیده نیست.

به باور برخی منظور این است که: خدا به آنچه هست و نیست، داناست.

امّا به باور «حسن»، خدا دانای نهان و آشکار است.

و به باور ما آیه شریفه دربردارنده همه این معانی و مفاهیم است و هر معلومی در دانش و علم بی کران او وارد است، و آیه شریفه بدین وسیله روشنگری می کند که ذات پاک او به همه معلومات دانا و از همه چیزها

آگاه است، خواه این چیزها موجود باشند و یا نباشند، به گذشته ارتباط داشته باشند یا به حال و یا به رویدادهای آینده.

الْکَبِیرُ

خدا، بزرگ و فرمانروا و سالار و توانا و بی همتاست.

به باور پاره ای خدا به خاطر صفات کمال و جلال و به دلیل این حقیقت که دانا، توانا و زنده و پاینده است بزرگتر و برتر است.

و به باور پاره ای دیگر منظور این است که خدا بزرگتر از آن است که پدیده ها و موجودات همانند او باشند.

الْمُتَعالِ.

و برتر از هر چیز و هر کس و هر پدیده ای است و هیچ توانایی نمی تواند همتا و همانند او باشد.

و به باور پاره ای منظور این است که: خدا در ذاتِ پاک خود و در تدبیر امور و تنظیم شئون هستی، از آنچه شرک گرایان می گویند و برای او همانند و نظیر می پندارند، پاک و منزه است.

در سومین آیه مورد بحث باز هم در مورد علم بی کران خدا، می افزاید:

سَواءٌ مِنْکُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَ مَنْ جَهَرَ بِهِ نزد خدا و در علم او، کسانی که سخن خود را نهان می دارند و یا آشکار می سازند، کارشان یکسان است و او همه را می داند و می شنود و از همه آنها آگاه است.

وَ مَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّیْلِ وَ سارِبٌ بِالنَّهارِ

و نیز برای او یکسان است کسی که خود را در دل شب در خانه اش نهان می دارد و کسی که در روز به طور آشکار از پی خواسته ها و تأمین نیازهای خود در گشت و گذار است. با این بیان، آنچه به وسیله پرده سیاه شب پوشانده می شود

و آنچه در روشنایی روز هویدا می گردد، همه و همه نزد خدا یکسان است، در حالی که انسان و دیگر جانداران این گونه نیستند و پرده سیاه شب و موانع دیگر در برابر چشم آنها حایل است.

به باور برخی منظور این است که: آنچه در شب پنهان می گردد و یا در روز نهان می شود، نزد خدا آشکار و هویداست.

فرشتگان نگهبان انسان در آیات گذشته سخن از علم بی کران خدا بود، اینک در این آیه شریفه در مورد یکی از تدابیر حکیمانه او می فرماید:

لَهُ مُعَقِّباتٌ برای او از پیش رو و پشت سرش مأمورانی است.

در مورد بازگشت ضمیر «له» دیدگاه ها متفاوت است:

۱ - به باور برخی ضمیر «له»، به «مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ» در آیه پیش برمی گردد.

۲ - امّا به باور برخی دیگر به «عالِمُ الْغَیْبِ» در دو آیه پیش بازمی گردد.

۳ - و از دیدگاه «ابن زید» به «انّما انت منذر» که خطاب به پیامبر گرامی است، و در چهار آیه پیش آمده است، باز می گردد.

منظور از واژه «معقبات»

در مورد مفهوم واژه «معقبات» نیز دیدگاه ها یکسان نیست:

۱ « از دیدگاه گروهی همچون «حسن»، «سعید بن جبیر»، «قتاده»، «مجاهد» و «جبایی»، منظور فرشتگانی هستند که شب و روز از پی یکدیگر برای حفظ و نگهداری انسان فرود می آیند.

«حسن» در این مورد می افزاید: اینها چهار فرشته اند که هنگام نماز فجر گرد می آیند، که قرآن می فرماید:

انّ قرآن الفجر کان مشهوداً(۳۹)

چرا که قرائت نماز صبح، هماره مقرون با حضور فرشتگان شب و روز است.

و این مطلب از امامان نور نیز روایت

شده است.

۲ - امّا از دیدگاه امیرمؤمنان و «ابن عباس» منظور فرشتگانی است که انسان را از خطر و بلا حراست می کنند. و پاره ای شمار فرشتگان نگهبان انسان را ده تن عنوان کرده اند.

۳ - و به باور گروهی از جمله «عکرمه» و... منظور زمامداران و فرمانروایان عدالتخواه و درست اندیش می باشند که به وسیله نیروهای پلیس و ارتش، مردم را از تجاوز و تهاجم عناصر شرور و تبهکار حفظ می کنند.

مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ برای انسان از پیش رو و پشت سرش مراقب هایی است که بر گرد او می چرخند و به فرمان خدا بر او گمارده شده اند و او را از خطر و بلا حراست می نمایند.

«حسن» می گوید: منظور این است که عملکرد گذشته وآینده او را تا مرگ او حفظ و ثبت می کنند.

«ابن عباس» می گوید: منظور این است که فرشتگان انسان را از آنچه مقدّر نیست حراست می کنند، امّا اگر چیزی مقدّر باشد دیگر حراست آنان بی اثر است.

در مورد «مِنْ أَمْرِ اللَّهِ» نیز دو نظر است:

۱ - به باور گروهی از جمله «حسن»، «مجاهد» و «جبایی» منظور از «من امر اللّه»، «بامراللّه» می باشد، درست بسان این جمله که گفته شود: هذا الامر بتدبیر فلان و من تدبیر فلان؛

این کار به تدبیر و یا از برکت تدبیر فلان شخصیت است.

۲ - امّا به باور پاره ای «من» به مفهوم «عن» می باشد؛ چنان که در آیه مبارکه: و آمنهم من خوف نیز این گونه است، و در حقیقت یحفظونه عن خلق اللّه می باشد.

«کعب» می گوید: اگر خدا فرشتگانی را بر شما نگمارده بود

تا شـما را در خوردنی ها و نوشـیدنی ها و در پوشـش و دیگر کارها حراست کننـد، جنّیان برای شـما آرامش و آسایشـی باقی نمی گذاشتند.

إِنَّ اللَّهَ لا ـ يُغَيِّرُ مـا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مـا بِأَنْفُسِ ـهِمْ خـدا نعمت و آسـایش جامعه و مردمی را دگرگون نمی سازد و آن را به بلا و گرفتاری تبـدیل نمی کنـد، مگر این که آنان در خویشـتن دگرگونی نامطلوب فکری و اخلاقی و عملی پدید آورند و به جای فرمانبرداری از خدا و گام سپردن در راه عدالت و آزادی و پروا، راه گناه و زشتی و بیداد را در پیش گیرند.

«ابن عبـاس» می گویـد: هر گـاه خـدا به جـامعه ای نعمتی ارزانی داشت و آنـان به راستی سـپاس آن را بجا آوردنـد، بر نعمت خویش می افزاید، امّا زمانی که راه ناسپاسی در پیش گرفتند، نعمت خود را از آنان سلب می نماید.

امیرمؤمنان علیه السلام در این مورد می فرماید: «اذا اقبلت علیکم اطراف النّعم فلا تنفروا اقصاها بقله الشّکر.»

هنگامی که نعمت های خدا به شما روی آورد، با سپاس اندک آنها را از خود دو نسازید.

وَ إِذا أَرادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوْءاً فَلا ـ مَرَدَّ لَهُ و هر گـاه خـدا به خـاطر عملکرد ظالمـانه و زشت جامعه و مردمی کیفر آنان را خواست و عذابی برایشان مقرر داشت، راه دفاع و نجاتی برای آنان نیست و هیچ کسـی نمی تواند آن عذاب را از آن تبهکاران بازگشـت دهد.

وَ ما لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ والٍ.

و جز خدا برایشان یار و یاوری نخواهد بود که عذاب را از آنان دور سازد.

نظم و پیوند آیات ۱ – به باور گروهی آیه مبارکه

«اللّه یعلم...»، به «و ان تعجب...» پیوند می خورد؛ چرا که این آیه با اشاره به علم بی کران خدا و موضوع بارداری و خصوصیات آن، در حقیقت نشانگر علم و قدرت خدا بر زنده ساختن مردگان در آستانه رستاخیز می باشد و منظور این است که: خدایی که دارای چنان علم و قدرت بیکرانی است، چرا نتواند مردگان را زنده سازد؟

امّا به باور برخی از جمله «ابومسلم» آیه مورد بحث به «و یستعجلونک...» و آیه «لولا انزل...» پیوند می خورد و منظور این است که: آن خدایی که همه چیز را می داند و از همه جا آگاه است، به مصالح بندگان داناتر است؛ از این رو اگر فرو فرستادن معجزه ویا عذابی برای آنان مصلحت باشد، اقدام خواهد فرمود.

۲ - آیه «له معقبات...»، از دیدگاه برخی به «سارب بالنّهار» پیوند دارد، امّا از دیدگاه پاره ای دیگر به «عالم الغیب و...» و منظور این است که خدا به همه این کارها داناست و برای انسان نگهبانانی گمارده است تا او را از بلاها حراست کنند. و به باور برخی به آیه «انّما انت منذر» پیوند می خورد و منظور این است که: هان ای پیامبر تو تنها هشداردهنده ای و به وسیله فرشتگان حراست خواهی شد.

۳ - جمله «انّ اللّه لا یغیر...»، به «و یستعجلونک...» پیوند می خورد و منظور این است که: خدا عذاب را بر مردمی فرو می فرستد که روش عادلانه و شایسته خود را به گناه و بیداد تبدیل سازند.

پرتوی از آیات راز نیک بختی یا نگونساری جامعه ها و تمدّن ها

با نگرش جستجوگرانه به تاریخ انسان، جامعه ها و تمدّن های بسیاری را با اوضاع مختلف

و شرایط متنوّع می نگریم که تفکرانگیز و تجربه آموز است.

جامعه ای را در اوج ترقّی و شکوه،

امّتی را در حضیض ذلّت و انحطاط،

ملّتی را روزی در نهایت پراکندگی، واماندگی و ناتوانی، و روز دیگر در مرحله توانمندی و اقتدار و شکوه و افتخار و صلابت، و تمدّنی را گاه در پرفرازترین قله تعالی و حساس ترین مرحله کمال، و گاه در حال سقوط به قعر دره انحطاط می نگریم!

بسیارند کسانی که از برابر این صحنه های درس آموز تاریخ بی هیچ اندیشه و تجربه آموزی می گذرند، و بسیاری نیز به جای بررسی راز صعودها و رمز سقوطها گناه را به گردن عوامل دست چندم یا علل موهوم و خرافی یا دشمنان و مترسک هایی که خود ساخته و تراشیده اند می اندازند و خود را بدین وسیله تبرئه می کنند.

همه این بافته ها به خاطر آن است که یا از شناخت علل و راز و رمز این رخدادها عاجزند یا شهامت بیان حقیقت و یا شنیدن واقعیت ها را ندارند.

آیاتی که مورد بحث قرار گرفت، انگشت را روی نقطه اصلی دردها و درمان ها می گذارد، علل واقعی عزّت ها و ذلّت ها را نشان می دهد، به راز حقیقی نیک بختی و نگونساری جامعه ها رهنمون می گردد و روشنگری می نماید که برای یافتن عامل اصلی و یا راز حقیقی صعودها و سقوطها، نه آسمان و زمین را بگردید، و نه به دنبال عوامل موهوم و خرافی باشید، بلکه بیایید و صادقانه در اندیشه و عقیده، اخلاق و رفتار و نظامات جامعه و تمدّن خویش بیندیشید که همه چیز همین جاست. آری، ملّت ها و جامعه هایی که فکر و اندیشه خود را به کار انداختند، دست اتحاد و

برادری به هم دادنـد، تلاش و کوشـش و اراده پولادین در اصـلاح درون و برون خود داسـتند، حقوق، آزادی و امنیّت خود و دیگران را پاس داشتند، صعود کردند و سرفراز شدند، امّا هنگامی که رکود و سستی جای تلاش را گرفت، غفلت و بی خبری جـایگزین آگـاهی و هوشـمندی شـد، و آلـودگی و زشـتکاری جـای تقـوا و پاکـدامنی و امانتـداری و وفـا را گرفـت، تفرقه و پراکندگی رشـته برادری و صـفا را گسـست و اسـتبداد و خودسـری و خودکامگی و تجاوز به حقوق بشـر جای رعایت حقوق انسان ها را گرفت، این تحوّل نامطلوب در بینش و گرایش و عملکرد، شـکست و انحطاط و سـقوط را در پی خواهـد داشت و این سـنّت خـدا و راز جـاودانه نیـک بختی یـا نگونساری جامعه هاست که هماره دگرگونی های مطلوب و یا نامطلوب از خود آنهاست.

انّ اللّه لا یغیر ما بقوم حتّی یغیروا ما بانفسهم(۴۰)

...خـدا نعمت و آسـایش جامعه و مردمی را دگرگون نمی سازد و آن را به بلا و گرفتاری تبـدیل نمی کنـد، مگر این که آنان در خویشـتن دگرگونی نـامطلوب فکری و اخلاـقی و عملی پدیـد آورنـد و به جـای فرمـانبرداری از خـدا و گام سپردن در راه عدالت و آزادی و رعایت پروا و حقوق بشر، راه گناه و زشتی و خودکامگی و بیداد را در پیش گیرند.

- اوست که آذرخش را که مـایه بیم [از برخورد صاعقه و امیـد به [بارش باران حیاتبخش است به شـما می نمایانـد و ابرهای گرانبار پدید می آورد.

۱۳ - و رعد [تنها] با ستایش او تسبیح می کند، و فرشتگان [نیز] از بیم او [

وی را به پاکی می ستایند] و [او] صاعقه ها را فرو می فرستد و هر که را بخواهد به وسیله آن هدف قرار می دهد، در حالی که آنان [که کفر ورزیده اند] درباره خدا ستیزه می نمایند، و [بهوش باشید که او سخت کیفر است.

۱۴ – دعوت راستین تنها از آن اوست. و آنهایی را که [شرک گرایان]جز او می خوانند هیچ جوابی به آنان نمی دهند [و خواسته های آنان را برنمی آورند] ، مگر همانند کسی که [از دور] دو دست خویشتن را به سوی آب می گشاید تا [آب زندگی بخش به کامش برسد در صورتی که [آب به آن [دهان و کام]نخواهد رسید، و دعای کفرگرایان جز در گمراهی نیست.

۱۵ – و [همه کسانی که در آسمانها و زمین هستند، بامدادان و شامگاهان به همراه سایه هایشان – خواسته یا ناخواسته – تنها برای خدا سجده می گزارند.

نگرشی بر واژه ها

یری: این واژه از مصدر «ارائه» و به مفهوم نشان دادن چیزی به کسی است. و نیز به معنای وادار ساختن کسی به دیدن چیزی نیز آمده است.

سجاب: ابرها. این واژه جمع است و مفرد آن «سحابه» می باشد.

صواعق: جمع «صاعقه» می باشد. صاعقه همان آتشی است که از آسمان فرود می آید.

محال: کیفر دادن، و مصدر باب مفاعله می باشد.

استجابت: به مفهوم اجابت آمده است، با این تفاوت که در استجابت مفهوم طلب و خواستن نیز هست.

ظلال: این واژه جمع «ظل» و به مفهوم «سایه» است.

آصال: این واژه جمع «اصیل» و از ریشه «اصل» برگرفته شده و گویی عصر را که سرآغاز

شب است، اصل و یا اصیل پنداشته اند.

غدّو: این واژه جمع «غداه»، به مفهوم آغاز روز است، و گاه به مفهوم مصدری نیز به کار رفته است.

تفسیر

پرتوی از نشانه های یکتایی و قدرت او

در این آیات، قرآن دگرباره به ترسیم پرتوی از نشانه های یکتایی و قدرت بی کران خدا پرداخته و می فرماید:

هُوَ الَّذِی یُرِیکُمُ الْبَرْقَ خَوْفاً وَ طَمَعاً

اوست که برق را که مایه بیم و طمع شماست، به منظور هشدار و برانگیختن امید و طمع شما، به شما انسان ها نشان می دهد.

در تفسیر این فراز دیدگاه ها متفاوت است:

۱ - به باور «حسن» و «ابومسلم» منظور این است که: با نشان دادن برق، شما انسان ها از صاعقه بیمناک و به ریزش باران امیدوار می گردید.

۲ - امّا به باور گروهی از جمله «قتاده» و «جبایی» منظور این است که: با ارائه برق، مسافر می ترسد که راه را گم کند، و غیر مسافر امید می بندد که مزرعه ها سیراب گردند و بهره فراوانی نصیب آنان گردد.

۳ - و از دیدگاه «زجاج» منظور این است که: در برخی از شهرها و کشورها مردم از فرود باران زیان می برند و از برق می هراسند، امّا در برخی نقاط دیگر با دیدن جهش برق امیدوار می گردند.

وَ یُنْشِئُ السَّحابَ الثِّقالَ.

و ابرهای گرانبار را از آب پدیدار ساخته و آنها را از زمین بالا می برد و در جوّ به حرکت درمی آورد.

در دوّمین آیه مورد بحث، در ترسیم ندای پرطنین طبیعت، در ستایش آفریدگارش می فرماید:

وَ یُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ و رعد با غرّش خود، او را ستایش می کند و با ستایشِ او تسبیح

می گوید و نشان می دهد که ذات پاک او از هر عیب و نقصی منزّه و ستایشش واجب است.

برخی می گویند: «رعد» نام فرشته ای است که به فرمان خدا ابر را به کرانه های آسمان سوق می دهد و این سو و آن سو می راند و با صدای خود آن را می ترساند و ستایش خداوند و تسبیح او نیز کار همان فرشته است.

پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله از ذات بی همتای او آورده است که فرمود:

لو انّ عبادی اطاعونی لاسقیتهم المطر باللیل و اطلعت علیهم الشّمس بالنّهار...(۴۱)

اگر بندگانم به راستی مرا فرمانبردار بودند، شب ها بر آنان باران رحمت می فرستادم و روزها خورشید را به تابش بر آنان و ارزانی داشتن نور و حرارت وادار می ساختم و صدای غرش رعد را به گوش آنان نمی رساندم.

و آن گرانمایه جهان هستی هر گاه غرش رعد به گوشش می رسید، می فرمود:

سبحان من یسبّح الرّعد بحمده.(۴۲)

منزّه است آن خدایی که رعد با ستایش او تسبیح می کند.

«ابن عباس» می گفت: پاک و منزّه است خدایی که با همه وجود او را ستایش می کنم.

و نیز آورده اند که پیامبر هر گاه غرّش رعد و خروش صاعقه را می شنید، می فرمود:

اللهم لا تقتلنا بغضبک، و لا تهلکنا بعذابک و عافنا قبل ذلک.(۴۳)

بارخدایا! ما را با خشم و غضب خود مکش، و به عذابت ما را نابود مساز، و پیش از آن، به ما نعمت عافیت و سلامت ارزانی دار.

«ابن عباس» می گفت: هر کس غرش رعد را بشنود و بگوید: پاک و منزّه است آن خدایی که رعد با ستایش او تسبیح می گوید، و فرشتگان از هیبت و عظمت

او، وی را از هر عیب و نقصی پاک می شمارند، و او بر هر کار و هر چیزی تواناست، و باز هم با این گفتار صاعقه به او برخورد کند این از ناحیه دین او خواهد بود که بدان عقیده درستی ندارد و عمل نمی کند.

وَ الْمَلائِکَهُ مِنْ خِیفَتِهِ و فرشتگان از بیم او، وی را به پاکی می ستایند.

«ابن عباس» می گوید: فرشتگان از آفریدگار هستی می ترسند، امّا نه بسان بیم فرزندان انسان؛ آنان به هیچ چیز جز پرستش خدا توجّه ندارند و نمی اندیشند، و هیچ عاملی نیز آنان را از ستایش و پرستش خدا باز نمی دارد.

وَ یُرْسِلُ الصَّواعِقَ فَیُصِیبُ بِها مَنْ یَشاءُ

و صاعقه ها را می فرستد و هر کس را که بخواهد به وسیله آنها هدف قرار می دهد، و هر کس را نخواست هدف نمی گیرد.

حضرت باقر علیه السلام فرمود:

انّ الصواعق تصیب المسلم و غیر المسلم و لا تصیب ذاکراً.(۴۴)

صاعقه ها ممکن است مسلمان و غیر مسلمان را هدف گیرند، امّا به کسی که به راستی به یاد خداست نمی رسند.

وَ هُمْ یُجادِلُونَ فِی اللَّهِ و مردم نادان با دیدن این پدیده ها با توحیدگرایان به بحث و کشمکش می پردازند و بیهوده می کوشند تا آنان را از توحیدگرایی و ایمان به خدای یکتا باز گردانند.

از «ابن عباس» آورده اند که: این آیه شریفه در مورد دو تن از شرک گرایان تبهکار به نام های «اربد» و «عامر» فرود آمد؛ چرا که آن دو به قصد کشتن پیامبر خدا به حضورش آمدند و قرارشان این بود که وقتی «عامر» با آن حضرت گفتگو می کند، «اربد» از پشت سر به پیامبر یورش برد. امّا

به هنگام حمله آن ددمنش به پیامبر خدا، بخشی از شمشیرش جدا شد و خدای پرمهر نقشه خائنانه او را نقش بر آب ساخت، و «عامر» هر چه اشاره کرد که او کار را یکسره کند، «اربد» در خود توان و نیرویی برای انجام آن جنایت نیافت. سرانجام پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله به نقشه آنان پی برد و گفت: بارخدایا! شرارت آن دو تروریست را به هر صورتی که خود می خواهی از سر من کوتاه ساز؛ و اینجا بود که صاعقه ای در رسید و «اربد» را سوزاند.

در این هنگام «عامر» پا به فرار گذشت و در همان حال به پیامبر گفت: هان ای محمّد! با نفرین خود «اربد» را نابود ساختی، اما بدان به خدای سوگند که سپاهی گران از جوانان نورس به سوی تو خواهم آورد و در کنار هر نخل و خرمابُنی اسبی خواهم بست.

پیامبر فرمود: خدا شرارت تو را دفع خواهد کرد و به تو چنین اجازه ای نخواهد داد.

«عامر» رفت و چندی نگذشت که غدّه ای بزرگ در زانوی او پدیدار شد و بر اثر آن مُرد و برادرش «لبید» در مرگ او شعری سرود که:

من از مرگ «اربد» می ترسیدم نه از شهاب ها و صاعقه های آسمانی، امّا برق و صاعقه مرا به مرگ سواری جسور و بی باک سوگوار ساخت.

وَ هُوَ شَدِیدُ الْمِحالِ.

و بهوش باشید که او سخت کیفر است و گناهکاران را به سختی کیفر می دهد.

آنچه آمد از امیرمؤمنان علیه السلام در تفسیر این فراز رسیده است، اما به باور «قتاده» و «مجاهد» منظور این است که خدا سخت تواناست و نیروی او

بسیار و وصف ناپذیر است.

«حسن» می گوید: منظور این است که خشم خدا سخت است.

و «زجاج» بر آن است که: خدا توانا و سخت کیفر است.

و از دیدگاه «جبایی» تفسیر آیه این است که: تدبیر و کیفر خدا نسبت به کفرگرایان و بیدادگران سخت و دردناک است.

در سوّمین آیه مورد بحث می فرماید:

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِ دعوت بر حق و راستین، تنها از آن خداست.

در مورد «دعوت حق» و تفسیر آن دیدگاه ها متفاوت است:

۱ - به باور گروهی از جمله «ابن عباس» و «ابن زید» منظور گواهی به یگانگی و یکتایی خداست.

۲ - امّا به باور «حسن» منظور این است که آفریدگار هستی حق است؛ از این رو دعوت او نیز حق است.

۳ - و از دیدگاه «جبایی» منظور پرستش و نیایش و خواندن خالصانه خداست که اگر کسی او را خالصانه بخواند، جواب دعایش را می شنود؛ و بر بندگان است که خدا را این گونه بخوانند.

وَ الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا یَسْتَجِیبُونَ لَهُمْ بِشَیْ ءٍ إِلاَّ کَباسِطِ کَفَّیْهِ إِلَی الْماءِ لِیَبْلُغَ فاهُ وَ ما هُوَ بِبالِغِهِ و کسانی که بت ها و معبودهای دروغین را می خوانند و می پرستند و از آنها انتظار دارند که خواسته های آنان را برآورند، آن معبودهای ناتوان هیچ یک از خواسته های آنان را برآورده نمی سازند، مگر همانند کسی که از دور، دو دست خود را به سوی آب می گشاید تا آب زندگی بخش به کامش برسد، در صورتی که آب به آن دهان و آن کام نخواهد رسید.

در این آیه شریفه، قرآن در مورد شرک گرایان - که غیر خدا را می پرستند و خواسته های

خود را از آن ها می خواهند و به آنها امید می بندند - در قالب مثالی زیبا می فرماید: حال و روز اینان همانند کسی است که از دور دست های خود را به سوی آبی دراز می کند تا از آن بنوشد و عطش خود را فرو نشاند، امّا بر اثر فاصله بسیار، آب به دست و دهان او نمی رسد و از تشنگی نمی آساید.

آری، حال و روز و سرنوشت شرک گرایانی که معبودهای دروغین را به جای خدای یکتا و بی همتا می پرستند، همین گونه است؛ آنان نه از پرستش ذلت بار خود سودی می برند و نه دعاها و خواسته هایشان برآورده می شود.

به باور «مجاهد» منظور این است که: حال و سرنوشت آنان بسان حال و سرنوشت کسی است که تنها نام آب را به زبان آورد و با دست به آن اشاره نماید و از آب بهره ای نبرد.

امّا به باور گروهی از جمله «ابومسلم» و «بلخی» در فرهنگ عرب در مورد کسی که در پی چیزی باشد و آن را به دست نیاورد و تلاشش بی ثمر باشد، می گویند: «هو کقابض الماء بالید» او بسان کسی است که می خواهد آب را با دست بگیرد، و آیه شریفه به این ضرب المثل اشاره دارد، و منظور این است که: دعای شرک گرایان و پرستش آنان بیهوده است و به جایی راه نخواهد برد.

وَ ما دُعاءُ الْکافِرِینَ إِلاَّ فِی ضَلالٍ.

و دعای کفرگرایان در برابر بت های رنگارنگ خود، چیزی جز دوری از حق و گمراهی آشکار نیست. به باور پاره ای منظور این است که: و دعای آنان از راه اجابت و پذیرفته شدن و سودبخش بودن به بیراهه رفته

و در گمراهی است و به جایی نمی رسد.

در آخرین آیه مورد بحث، قرآن در ترسیم قدرت بی کران و شکوه و عظمت و فرمانروایی وصف ناپذیر فرمانروای پراقتدار هستی می فرماید:

وَ لِلَّهِ یَسْجُدُ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعاً وَ کَرْهاً

و همه کسانی که در آسمان ها و زمین هستند، از فرشتگان گرفته تا انسان ها خواه و ناخواه برای خدای یکتا سجده می کنند.

در مورد دو واژه «طَوْعاً وَ کَرْهاً» دو نظر است:

۱ - به باور گروهی از جمله «حسن»، «قتاده» و «ابن زید» منظور این است که سجده تنها برای خدای یکتا واجب است، امّا توحیدگرایان راستین آگاهانه و عاشقانه در برابر او سجده می کنند و کفرگرایان ناخواسته و از ترس شمشیر.

۲ - امّا به باور «جبایی» منظور این است که: همه کسانی که در آسمان ها و زمین هستند در برابر خدا خضوع می کنند، با این تفاوت که خضوع انسان ها باایمان آگاهانه و عاشقانه است و خضوع کفرگرایان ناخواسته و برای نجات از بیماری ها و رنج هایی است که گریبانشان را می گیرد، به ناگزیر در برابر خدا خضوع می نمایند.

وَ ظِلالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَ الاصالِ.

و نیز سایه های همه کسانی که در آسمان ها و زمین هستند، بامدادان و شامگاهان برای خدا سجده می گزارند.

در مورد این فراز نیز سه نظر آمده است:

۱ - به باور پاره ای منظور از «سایه» و «سجده» آن، سجده فرد و سایه اوست؛ چرا که وقتی کسی در برابر خدا سجده می کند، سایه او نیز سجده می نماید.

۲ - امّا به باور «حسن» منظور این است که: انسان کفرگرا تنها جسدش سجده می نماید و نه قلب و

روح او؛ چرا که سجده او، واقعی نیست.

۳ - و از دیدگاه پاره ای نیز «ظلال» به مفهوم اصلی خود، همان «سایه ها» آمده، و منظور از سجده سایه ها، گردش آنها به چپ و راست و کوتاه و کشیده شدن آنهاست.

- [هان ای پیامبر، به شرک گرایان بگو: [به باور شما] پروردگار آسمان ها و زمین کیست؟ [و هنگامی که آنان نتوانستند بت های ساخته و پرداخته خود را آفریدگار و گرداننده هستی جا بزنند، خودت در پاسخ این پرسش بگو: خداست. [و آن گاه که به این حقیقت اعتراف کردند،]بگو: پس آیا جز او سررشته دارانی [برای خود] برگرفته اید که سود و زیانی را برای خود [هم]مالک نیستند؟! [و از پی آن بگو: آیا نابینا و بینا یکسانند؟ یا تاریکی ها و روشنایی [با هم برابرند؟!

آیا آنان برای خدا [همتایان و] شریکهایی قرار داده اند که بسان آفرینش او آفریده اند، و آن گاه آفرینش [آن خدایان دروغین با خدای یکتا] بر آنان اشتباه شده است [و از این جهت آنها را نیز در خور پرستش می نگرند]؟! بگو: [تنها]خدا آفریننده هر چیزی است و اوست آن یگانه چیره [بر همه چیز و همگان .

۱۷ - [همان خدایی که آبی از آسمان [به صورت باران فرود آورد، آنگاه رودخانه هایی به اندازه کشش خود روان شدند. از پی آن، سیلاب کفی برآمده بر روی خود برداشت، و از آنچه برای به دست آوردن زیور یا کالایی در [شعله های]آتش می گدازند [نیز] کفی بسان آن

[برمی آید]. خدا حق و باطل را این گونه مثل می زند [و در قالب مثال بیان می کند] . امّا کف [روی آب به کناری پرتاب می گردد و از میان می رود، و امّا آنچه به مردم سود می رساند در زمین می ماند. خدا [برای هدایت مردم مثالها را این گونه می زند [و بیان می کند] .

۱۸ – برای آنان که به [فراخوان پروردگارشان پاسخ [شایسته]گفتند، نیکوترین [و پرشکوه ترین پاداش ها]ست، و آنان که به [دعوت او پاسخ نگفتند، اگر سراسر آنچه در زمین است و مانند آن را [نیز] به همراه آن داشته باشند، بی تردید [همه آن را برای رهایی خویش [از عذاب خدا] خواهند داد. آنان [در روز رستاخیز] حسابِ بد [و حسابرسی سختی خواهند داشت و جایگاهشان دوزخ است و [راستی چه بد جایگاهی است!

نگرشی بر واژه ها

اودیه: این واژه جمع «وادی» به مفهوم دامنه کوه های بلند و بزرگ است که در آنجا آب باران گرد می آید؛ و واژه «دیه» نیز از همین ریشه برگرفته شده و به مفهوم مال بسیاری است که به عنوان خونبهای کسی که کشته شده است دریافت می گردد.

قدر: همسان و همراه شدن چیزی با چیز دیگر بدون کم و زیاد، گرچه وزن آن دو با هم نخواند.

احتمال: به دوش کشیدن بار و بردن آن.

زبد: کف آب یا هر کف دیگر.

جفاءً: خشک شدن و فرو نشستن کف.

ایقاد: افکندن هیزم در آتش و برافروخته ساختن آن.

متاع: کالا.

مکث: درنگ در جایی.

تفسیر

آیا باز هم برای خدا همتا می گیرید؟!

در آیات گذشته خاطرنشان گردید که همه کسانی که در آسمان ها و زمین هستند در برابر خدا سجده می کنند، اینک در ادامه سخن می فرماید:

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ هان ای پیامبر! به این کفرگرایان بگو: پروردگار آسمان ها و زمین کیست؟

چه کسی تدبیرگر و گرداننده زمین و آسمان و این همه شگفتی وصف ناپذیر و بهت آور در کران تا کران آنهاست؟

روشن است که شرک گرایان نمی توانند بگویند: بت ها؛ و به ناگزیر در برابر حق سر تسلیم فرود آورده و خواهند پذیرفت که از خدایان دروغین آنها چنین تدبیری نشاید و این قدرت وصف ناپذیر تنها از آن ذات پاک و پراقتدار و بی همتاست.

قُلِ اللَّهُ در همان شرایط واماندگی آنان بگو: آری، آفریدگار و تدبیرگر امور آسمان ها وزمین و انواع پدیده ها - از حیوان گرفته تا نبات و گیاه و جماد - خدای یکتاست.

قُلْ أَ فَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِیاءَ

هنگامی که آنان به وجود خدا اقرار و اعتراف کردند، در نکوهش شرک و کفر آنان بگو: پس آیا باز هم سرپرستان و سررشته دارانی جز او برگرفته و جز خدای یکتا را می پرستید؟!

این فراز گرچه در قالب پرسش است، امّا در حقیقت سرزنش و نکوهش آنان و پرستش ذلّت بارشان مورد نظر است و آن را به باد نکوهش می گیرد.

لا یَمْلِکُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعاً وَ لا ضَرًّا

این بت ها و معبودهای دروغینی که شما به سرپرستی خود برگرفته اید و آنها را در سرنوشت خویش مؤثر می دانید، مالک هیچ سود و زیانی برای خود نیستند تا چه رسد به دیگران. آیا به راستی چنین پدیده ها و

کسانی در خور ستایش و پرستش هستند؟!

چگونه؟

جای این پرسش است که چگونه در این آیه شریفه، آفریدگار هستی، هم می پرسد و هم پاسخ می دهد و هم فرمان صادر می کند و آن گاه محکوم را به پذیرش آن ناگزیر می سازد؟

پاسخ پاسخ این است که اگر منظور از بحث و مناظره، نزدیک ساختن فرد و گروهی به حق و حقیقتی است که از آن دورند، چنین کاری درست است و هیچ نکته و موضوع دور از حقیقتی در آن نیست؛ چرا که در اینجا این واقعیت ترسیم می گردد که: هان ای مردم! آفریدگار و گرداننده همه این آسمان ها و زمین و شگفتی های آنها خداست، و شما که خود به این حقیقت گواهی می کنید، پس چرا جز او را به سرپرستی برمی گیرید؟

و بدین سان پاسخ منطقی و درستی که طرف مناظره به ناگزیر آن را برمی گزینند، آمده است. و این کار اگر از سوی پرسش کننده هم انجام گیرد، هیچ مانعی ندارد؛ چرا که از تلف شدن بیهوده فرصت جلوگیری شده و واقعیت ترسیم گردیده و منظور این است که: آیا خدای یکتا، آفریدگار و گرداننده آسمان ها و زمین نیست؟ اگر چنین است، پس چرا برای خود سرپرست و سررشته دار و معبود دیگری برگرفته اید؟!

در ادامه آیه شریفه در قالب مثالی زیبا می فرماید:

قُلْ هَلْ یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصِیرُ

هان ای پیامبر! به آنان بگو: همان گونه که نابینا و بینا با هم برابر نیستند، توحیدگرا و کفرگرا نیز با هم مساوی نخواهند بود؛ چرا که باور و ایمان و گزینش انسان توحیدگرا از روی دانش و بینش است و او

خدایی را می پرستد که فرمانروای هستی و مالک هر سود و زیانی است، اما باور و انتخاب کفرگرا از روی بینش و آگاهی ژرف نیست و کسی را به پرستش گرفته است که حتی سود و زیانی برای خویشتن نیز در اختیار ندارد.

آن گاه در روشنگری بیشتر این موضوع می فرماید:

أَمْ هَلْ تَسْتَوِی الظُّلُماتُ وَ النُّورُ

آیا تاریکی های کفر و شرک و بیداد، با روشنایی هدایت و دانش و بینش برابرند؟

أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ آیا این کفر گرایان برای خدا شریک هایی قرار داده اند که به باور آنان کارهای شگفت انگیز و بهت آوری بسان آفرینش آسمان ها و زمین و انسان و حیوان و گیاه و نبات انجام می دهند و همچون آفریدگار جهان در خور پرستش و ستایش هستند؟!

آیا به راستی این خدایان پنداری می توانند پدیده های گوناگون، رنگ های متنوّع و طعم و مزّه های مختلف پدید آورند؟ و آیا آنها بسان خدای یکتا دارای اقتدار و توانایی و حیات و دانش بی کران هستند؟!

فَتَشابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ که در نتیجه کار بر آنها مشتبه شده و به راستی نمی دانند که از این جهان پرغوغاو این همه پدیده ها، کدام یک را خدای یکتا پدیده آورده و کدامین را خدایان پنداری و موهوم اینان؟ آیا به راستی چنین چیزی در کار است که بت ها نیز در خور پرستش شده اند؟!

روشن است که هرگز کار شگرف خدای یکتا را نمی توان به حساب دیگری نهاد تا کار مشتبه شود؛ چرا که هیچ جای تردید و چون و چرا نیست که او آفریدگار و گرداننده هستی است و همتا و نظیر و شریکی نیز ندارد، بنابراین تنها همو

در خور پرستش است و نه دیگری؛ پس این چه اشتباهی است که برای شرک گرایان پیش آمده است؟!

قُلِ اللَّهُ خالِقُ كُلِّ شَيْ ءٍ

ای پیامبر! باز هم به آنان بگو: تنها خدای یکتاست که آفریدگار هر چیز، و پدیدآورنده هر پدیده ای است، و تمامی نعمت های اصلی و فرعی از اوست، و به همین دلیل هم تنها او در خور پرستش است.

وَ هُوَ الْواحِدُ

و او یکتا و بی همتاست و صفات و ویژگی های او جزء ذات پاک و بی همانند اوست.

آری، او توانا، ازلی، ابدی، زنده، بی نیاز، بی نظیر، هستی بخش، تدبیرگر امور و داناست؛ و همه این صفات، جزء ذات پاک اوست.

به باور پاره ای «واحد» چیزی است تجزیه ناپذیر، چرا که برای آن جزیی نیست.

و به باور برخی دیگر، خدا در آفریدگاری و تدبیرگری، یکتا و بی همتاست و از نظر ازلی بودن دومی ندارد.

الْقَهَّارُ.

و او بر هر قدرتمداری چیره و غالب است و هیچ کار و هیچ چیزی بر او گران نیست.

پندار جبرگرایان جبرگرایان، با چنگ انداختن به جمله «اللّه خالق كلّ شی ء» چنین پنداشته اند که خدا آفریدگار هر چیزی و هر کس است، و از آنجایی که این فراز جهان شمول و عمومی است، نشان می دهد که کارهای انسان نیز آفریده اوست، نه انجام رسان ظاهری آن کارها.

و نیز با تمسّک به فرازِ «ام جعلوا للّه شرکاء خلقوا کخلقه» چنین پنداشته اند که در این جهان هیچ آفریدگاری جز آفریدگار هستی وجود ندارد؛ چرا که به وسیله این جمله، وجود هر آفریدگاری جز خدای یکتا نفی می گردد؛ بنابراین همه کارها آفریده، و کار خود اوست نه دیگران.

سه پاسخ

۱ – آیه مورد بحث در نفی پندار شرک گرایان فرود آمده است نه در توجیه شرک و کفر آنان. روشن است که اگر استدلال جبرگرایان را بپذیریم، حرف کفرگرایان درست می شود؛ چرا که آفریدگارِ پرستش های ذلت بار و بت پرستی آنان خود خداست نه آن تیره بختان روزگار، و با این وصف هیچ جایی برای سرزنش آنان نمی ماند، و آنان می توانند پاسخ دهند که: پروردگارا! تو هستی که ما و بت پرستی ما را آفریدی، پس سرزنش ما چرا؟! و بدین سان در آیه شریفه گفتاری بیهوده جلوه می کند، و به جای دعوت به توحیدگرایی راهی برای شرک و کفر می گشاید!

۲ – افزون بر این، کسی از دانشمندان ما بر این عقیده نیست که جز خدای یکتا آفریدگاری وجود دارد، تا چه رسد که گفته شود: آفریدگاری همانند او هست و بسان او می آفریند، هرگز، بلکه همفکران ما بر این باورند که آفرینش، تنها کار خداست و نه کسی دیگر؛ و مفهوم آفرینش نیز اختراع و پدید آوردن پدیده ای بدون هیچ چیز و هیچ سابقه است، و نه آنچه بندگان خدا انجام می دهند که دگرگون ساختن است.

با این بیان، در آیه شریفه این حقیقت نفی می گردد که کسی نمی تواند بسان خدا پدیده ای را جامه هستی بپوشاند و ابداع و اختراع نماید، امّا تولید چیزی از چیز دیگر که کار بندگان است به وسیله آیه شریفه نفی نمی گردد. آری، خداست که آفریدگار آسمان ها و زمین و گیاه و حیوان و انسان و دیگر پدیده هاست، نه دیگری. اینها کارهایی است که کسی توان ادّعای آفرینش آنها را ندارد؛ بنابراین دیگر شباهتی نیز میان آفریدگاری خدا و کار انسان باقی

نمی مانـد کـه شـرک گرایـان دچـار اشـتباه شونـد؛ چرا کـه انسـان ممکـن اسـت بـا دو عنصـر سازنـده آب - کـه «اکسـیژن» و «هیـدروژن» است - آب بسازد، امّا آفریـدگار و مخترع و ابـداعگر اصـلی کیست که این دو عنصـر سازنده آب را پدید آورده است؟! جز خدای یکتا و بس!!؟

۳ - افزون بر آنچه آمـد، میان کارهای انسان و کارهای خدا تفاوت روشن دیگری نیز هست که هر انسان حقگرا و آگاهی می توانـد آن دو را از هم جـدا سـازد؛ چرا که انسـان اگر کـاری انجـام دهـد، در پرتو قـدرت و هوش و توانی است که خـدا به او ارزانی می دارد، و حیـات و مرگ و سـلامت و عمر و هستی او به دست خـدا و آفریـده اوست، امّـا خـدا همه این کارهـا را به وسـیله قـدرت و دانش بی کران خویش انجام می دهد. با این بیان، منظور از این جمله که می فرماید: «خدا آفریننده هر چیزی است»، بیان این واقعیت است که خدا آفریننده چیزهایی است که با آفرینش آنها سزاوار پرستش می گردد.

حق و باطل در قالب دو مثال زیبا و روشنگر

اینک برای نمایش حق و باطل و جداسازی آن دو از هم قرآن شریف، به ترسیم دو مثال جالب و زیبا می پردازد:

۱ - در مثـال روشـنگرِ نخست، حق را به آبِ مانـدگار و زنـدگی سازی تشبیه می کنـد که باطل و ناحق، بسان کفی بی مایه و رفتنی چهره زیبا و دوست داشتنی آن را می پوشاند:

أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَسالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِها

خدا آبی از آسمان به صورت باران فرود آورده و رودخانه ها و نهرها، هر کدام به اندازه ظرفیت و کشش خود روان

شدند.

به بـاور گروهی، از جمله «حسن»، «جبـایی» و «قتـاده» منظور این است که رودخـانه های کوچک، آبی کمتر در خود روان می سازنـد و رودخـانه هـای بزرگ بـا تـوان و کشـش بیشـتری که دارنـد، آب بیشـتری در خـود حرکت می دهنـد و در نـتیجه هر رودخانه ای به اندازه گنجایش خود از آن آب به حرکت در می آورد.

امّا به باور «زجاج» منظور این است که هر یک از رودخانه ها به اندازه آبی که برای آنها مقدّر گردیده است جریان می یابند.

فَاحْتَمَلَ السَّیْلُ زَبَداً رابِیاً

پس از پدیـد آمـدن سیلاب از آن رودخـانه هـا و نهرهـا، کف ها بر روی آب بالا می آیـد و کف بی فایـده و بی خاصـیت و رفتنی، برای مدّتی چهره آب را می پوشاند.

و بـدین سان قرآن، حق و اسـلام را به آب زنـدگی ساز و سودبخش تشبیه می کنـد و باطل و بیداد را به کف زوال پذیر و بی فایده و بی ثمر.

«ابن عباس» می گوید: منظور از این مثال زیبا این است که قرآن شـریف بسان همان باران رحمت خداست که از سوی او فرود می آید و دل های مردم نیز بسان همان جویبارها و رودخانه هایند که هر کدام به اندازه ظرفیت خود از مفاهیم آن بهره ور می گردنـد. با این بیان حق جویان و حق طلبان و درست انـدیشان به انـدازه کشـش خود از آن برخوردار و از هـدایت آن بهره ور می گردنـد و باطل گرایان و بازیگران نیز به انـدازه گنجایش شخصـیت خود. و بدین صورت حق جویی و یقین، به آب تشبیه شده است و بداندیشـی و تردید به کف روی آب، که آن یکی ماندگار و سودبخش و زندگی ساز است و این یکی بی فایده و رفتنی.

۲ – در قالب مثال زیبا و

روشنگر دوّم، قرآن شریف منظره طلا و نقره ای را ترسیم می کند که بر روی آتش گداخته می شود و در نتیجه طلا و نقره خالص جدا می شود و کفی سیاهرنگ بر روی آن موادّ گداخته شده پدیدار می گردد و روی آن را می پوشاند؛ و بدین سان حق را به طلای خالص و ناب و باطل را به کف بی مقدارِ روی آن تشبیه می کند و می فرماید:

وَ مِمَّا یُوقِدُونَ عَلَیْهِ فِی النَّارِ ابْتِغاءَ حِلْیَةٍ أَوْ مَتاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ و از آنچه برای به دست آوردن زر و زیور یا کالا-یی در شعله های آتش می گدازند، نیز کفی بسان آن سیلاب برمی آید و بر روی آن پدیدار می گردد.

آری، هنگامی که مردم طلا، نقره، مس و همانند آنها را به منظور ساختن ابزار و آلات و زر و زیور در کوره ها می گدازند و ذوب می کنند، این فلزّات به هنگام ذوب شدن، کف سیه فامی از خود پدیدار می سازند که روی آن موادّ خالص را می پوشاند. به بیان دیگر آن طلا- و نقره خالص در زیر باقی می ماند و آن کف بر روی آن قرار می گیرد. اما همه می دانیم که آنچه ارزشمند و ماندگار و سودبخش است، طلا و نقره ای است که در زیر پوششی از کف مانده است، وگرنه این کف ها نه سودبخش هستند و نه ماندگار. و بدین سان قرآن در این مثال جالب، حق را به طلای ناب و خالص تشبیه می کند و باطل را به کف بی مقدار و فناپذیر و بی ثمر.

کَذلِکَ یَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَ الْباطِلَ خدا برای هدایت و آگاهی مردم، حق و باطل را این گونه در قالب مثال ترسیم می کند تا

همگان بشنوند و بنگرند و بیاموزند.

فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفاءً

امّا کف بی مقدار و بی ارزش به کناری پرتاب می گردد و از میان می رود، چرا که سودبخش و ماندگار نیست.

وَ أَمَّا ما يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ و امّا آب زلال و موادّ ارزشمندی که برای مردم سودبخش است، در زمین باقی می مانند و مردم از آنها بهره ور می گردند.

با این بیان، مثال انسان توحیدگرا و اندیشه و باور خالص او، به آبی زندگی ساز می ماند که گیاه و نبات و انسان و حیوان از آن بهره می برند و زندگی شان در گرو وجود آن است، همان گونه که طلا و نقره نیز در زندگی انسانها ارزشمند و مفید است. و مثال انسان کفرگرا و حق ستیزی اش بیان کفی بی مقدار و حبابی از آن است که دیر یا زود می ترکد و از روی چهره آب یا آن مواد ارزشمند محو می گردد و بدین سان آنچه بر جای می ماند و چهره درخشان و دوست داشتنی اش هویدا می گردد و ماندگار می باشد، آب زندگی ساز و طلا و نقره است.

كَذلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ

خدا در مورد دین مردم این گونه مثل می زند.

«قتاده» در این مورد می گوید: در این آیه خدا سه مثال جالب و زیبا برای ترسیم حق و باطل آورده است:

۱ - در مثال نخست، قرآن را به آبی زندگی ساز که از آسمان فرود می آید و حیات می بخشد تشبیه می کند، و دل ها و قلب های مردم را به نهرها و رودخانه های گوناگون که هر کدام به اندازها ظرفیت خود آن آب را در درون خویش روان می سازند. با این بیان، کسانی که در دریافت پیام زندگی ساز قرآن

بیشترین تلاش و فداکاری را بنمایند و به آن عمل کنند، بسان رودخانه های بزرگ که آب بیشتر در خود روان می سازند، بهره بیشتری می برند و به دیگران بهره می دهند؛ و آنان که پیام قرآن را بپذیرند و در دریافت و عمل به آن فداکاری و تلاش کمتری داشته باشند، بسان نهرهای کوچک و جوبیارها هستند که بهره کمتری می برند و سود کمتری می رسانند.

۲ – در مثال دوّم، آفریدگار هستی پندارها و وسوسه های شیطانی را به کفی بی مایه و بی مقدار تشبیه می کند که بر روی آب است. روشن است که آن کف بی مقدار نه از آن آب زلال و حیات بخش، بلکه از آن سرزمینی است که باران زندگی ساز در آنجا ریخته است؛ درست همان گونه که تردیدها و حق ناپذیری ها و وسوسه های ابلیسی نیز زاییده از حق نیست، بلکه از دل های حق ستیز است. و خدا روشنگری می کند که همان گونه که آن کف بی مقدار ارزش و دوام ندارد و آنچه ماندگار وارزشمند است، آب صاف و زلال می باشد، شک و تردیدها و حق ناپذیری و حق ستزی ها و وسوسه های شیطانی نیز ماندگار نیست، و سرانجام خورشید حقیقت و چهره زیبای واقعیت جلوه گر شده و درخشیدن خواهد گرفت.

۳ – و در سوّمین مثال، کفر و بیداد به آن کف های سیه فام و چرکینی که بر روی فلزّات ذوب شده پدیدار می گردد، تشبیه شده است، همان گونه که ایمان و تقوا و عدالت و پاکی و حق به آن فلزّ ذوب شده و طلای ناب. و قرآن روشنگری می کند که آن کف ها، ناپایدار و بی ارزش و بیهویت است و آنچه ماندگار و سودبخش است، آن طلای خالص و نابی است

که به مردم بهره می رساند.

پس از پایان مثال های جالب و آموزنده ای که ترسیم گردید، اینک قرآن در بیان حقیقت دیگری می فرماید:

لِلَّذِينَ اسْتَجابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنى برای آن کسانی که دعوت پروردگارشان را پاسخ مثبت دهند و راه ایمان و درستکاری را گام سپارند نیکوترین و پرشکوه ترین پاداش هاست.

به باور پاره ای این آیه مطلب جداگانه ای را بیان می کند، اما به باور پاره ای دیگر این آیه ادامه همان سه مثال و آیات پیش می باشد و منظور این است که آنچه ماندگار خواهد بود، همان مردمی هستند که دعوت خدا را پاسخ مثبت دهند، و آنچه بسان کف روی آب و حباب ها ناپدید خواهد شد مردم حق ستیز و بیدادگرند.

«حسن» و «جبایی» می گویند: منظور این است که آن کسانی که دعوت خدا را پاسخ مثبت دهند و ایمان آورند، به بهشت پرطراوت و زیبا راه خواهند یافت. و «ابومسلم» می گوید: منظور این است که کسانی که دعوت خدا را پاسخ مثبت دهند، به ارزش های انسانی و خداپسندانه آراسته شده و به بهشت خدا راه خواهند یافت.

وَ الَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ ما فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً وَ مِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ و آن کسانی که دعوت خدا را پاسخ مثبت ندهند و ایمان نیاورند، اگر همه ثروت و دارایی زمین و مانند آن را نیز به همراه آن داشته باشند، همه آنها را برای رهایی خویشتن از عذاب خدا خواهند داد، امّا از آنان پذیرفته نمی شود و از عذاب و گرفتاری نجات نخواهند یافت.

أُولئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسابِ در تفسیر این فراز دیدگاه ها متفاوت است:

۱ - به باور «ابراهیم نخعی»

منظور از «سُوءُ الْحِسابِ» این است که همه گناهان آنان به حساب آورده شده و چیزی از زشتکاری هایشان مورد عفو قرار نخواهد گرفت.

این دیدگاه به وسیله روایتی نیز تأیید می گردد که می فرماید: کسی که در حسابش سختگیری و چون و چرا شود، کیفر خواهد شد. با این بیان «سوء الحساب» به مفهوم سختگیری در حسابرسی است.

۲ - امّا به باور «جبایی» منظور این است که: محاسبه آنان به همراه سرزنش و نکوهش خواهد بود، در حالی که حسابرسی مردم باایمان و شایسته کردار با شادمانی همراه است.

۳ - از دیدگاه «زجاج» منظور این است که از آنان نه کار نیکی پذیرفته می شود و نه گناهی بخشوده می گردد.

۴ - و از دیدگاه پاره ای دیگر منظور سختی و بدی کیفر است، و بدی کیفر، بدی حساب نامیده شده است؛ چرا که به وسیله حسابرسی است که حق هر کسی به او داده می شود.

وَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمِهادُ.

و جایگاه آنان دوزخ است و راستی چه بدجایگاهی است.

واژه «مهاد» فرشی است که به زیر پا افکنده می شود، و آیه شریفه نشانگر آن است که فرش دوزخیان، آتش مرگبار و دردناک دوزخ است.

۱۹ - پس آیا کسی که می داند آنچه از سوی پرودگارت به سوی تو فروفرستاده شده حق است، همانند کسی است که کوردل است [و این حقیقت را نمی داند] ؟ [آری تنها خردمندان هستند که به خود می آیند [و درس عبرت می گیرند] .

۲۰ - همانان که به پیمان های خود با] خدا وفا می کنند و عهد استوار [خود]را نمی شکنند.

۲۱ - و

آنان که آنچه را خدا به پیوستن آن فرمان داده است پیوند می دهند، و از پروردگارشان می ترسند و از بدی حساب [و سختی بازخواست روز رستاخیز] بیم دارند.

۲۲ – و آنان که در کسب خشنودی پروردگارشان شکیبایی ورزیده و نماز را برپا می دارند و از آنچه روزی آنان ساخته ایم، نهان و آشکارا انفاق می نمایند و بدی را به وسیله نیکی می زدایند، اینان [هستند که]فرجام [نیک آن سرای [جاودانه را خواهند داشت.

۲۳ – [همان بوستان های [زیبا و پرطراوت و] جاودانه ای که در آنها وارد می گردند، و از پدران و همسران و فرزندانشان کسانی که شایسته [و نیکوکردار] ند [نیز به آنان می پیوندند] ، و فرشتگان از هر دری بر آنان وارد می شوند.

۲۴ – [و به آنان می گویند:] سلام بر شما به [پاداش آنچه شکیبایی ورزیده اند راستی [که چه [پرشکوه و] نیکوست سرانجام این سرای [جاودانه !

نگرشی بر واژه ها

الباب: خردها؛ این واژه جمع «لبّ» است، و «لبّ ِ» هر چیزی، مغز و بهترین چیز آن است؛ همان گونه که «لبّ» انسان عقل و خرد اوست.

میثاق: پیمان استوار.

وصل: پیوند دادن دو چیز به یکدیگر.

خوف: بیم.

فزع: ترس از ضرر و زیان.

خشیت: ترس.

سوء: بدی و یا چیزی که پذیرش و تحمّل آن برای انسان دشوار است.

حساب: بررسی عملکرد شایسته و ناشایسته انسان.

سرّ: نهان ساختن مفهوم و معنی در نفس.

درء: برطرف ساختن، زدودن و از میان بردن.

عدن: ماندگار، جاودانه و اقامت همیشه.

صلاح: به

سامان آوردن حال و کار.

عقبی: فرجام نیک یا بد.

تفسیر

ویژگی های خردمندان راستین در آیات گذشته سخن از شناخت حق و باطل بود، اینک در این آیات، قرآن شریف به بیان ویژگی ها و صفات مردم باایمان و تفاوت آنان با کفرگرایان پرداخته و می فرماید:

أَ فَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمى هان ای پیامبر، آیا کسی که می داند و بر این باور است که آنچه از سوی پروردگارت بر تو فرو فرستاده شده، حقیقت دارد و بر اساس عدل است، همانند کسی است که کوردل و گمراه است و قدرت شناخت خویش را از دست داده است؟!

این فراز از آیه شریفه، گرچه در قالب پرسشی است، امّا منظور این است که این دو تن و یا دو گروه هرگز با هم یکسان نخواهند بود، و تفاوت میان آنان بسان تفاوت میان بینا و نابیناست؛ چرا که انسان توحیدگرا و باایمان، راه رشد و صلاح خویش را می شناسد و در آن گام می سپارد و به ارزش های والای انسانی آراسته می گردد و از زشتی دوری می جوید، امّا فرد کفرگرا و جامعه بیدادپیشه کورکورانه راه می رود و در راه آگاهی و آزادگی و پروا و احساس مسئولیت و خیر و صلاح راستین گام نمی سپارد و در نتیجه به هلاکت می افتد.

إِنَّما يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبابِ.

تنها خردمندان هستند که به خود می آیند و در این مورد می اندیشند، نه بی خردان و دنباله روان.

«علی بن عیسی» در تفسیر آیه شریفه می گوید: این آیه و آخرین فراز آن، مردم را به فراگرفتن دانش و کسب بینش تشویق می نماید؛ چرا که دانشور

و عـالم را به بینـا، و نـادان و ناآگـاه را به کور تشبیه می کنـد؛ و همین بیـان کافی است که هر فرد و جامعه نادان و جاهل را به سوی فراگیری دانش و کسب بینایی به حرکت آورد، تا بـدین وسـیله به پیکار با کوری و کوردلی برخیزد و خود را در صـف بینایان و دانایان وارد سازد.

در دومین آیه مورد بحث به ترسیم برنامه ها و ویژگی های خردمندان و حق گرایان پرداخته و می فرماید:

الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَ لا يَنْقُضُونَ الْمِيثاقَ

همان کسانی که به پیمان الهی وفا می کنند و هرگز پیمان ها را نمی شکنند.

در آیه شریفه از چند گونه عهد و پیمان سخن رفته است:

۱ – پیمان عقلی یا الهی این پیمان همان نیروی سازنده و سرنوشت سازی است که خدا در خردها و مغزها و جان ها به ودیعت سپرده است تـا انسـان در پرتو آن، درستی و نـادرستی، و عادلانه یا ظالمانه بودن کارها را دریابـد، و نیز بدانـد که هر کاری را انجام دهنده ای، و هر مصـنوعی را صانعی و هر آفرینش و آفریده شده ای را آفریدگاری است؛ و آن گاه از راه خرد و فطرت پی برد که جهان را آفریدگار و تدبیرگری دانا و توانا و بی همتاست.

۲ – پیمـان دینی این پیمـان، عبارت از پیمانی است که پیامبر گرامی صـلی الله علیه وآله از مردم گرفته است تا راه و رسم او را پیروی نمایند و با فرمانبرداری از او، از سویی آنچه پسـندیده و شایسـته و واجب است به کار بندند، و از دگرسو آنچه زشت و ناپسند و گناه است دور بریزند

و از آن اجتناب کنند.

بـا این که «عهـد خـدا» رعـایت همه مقررات او را شامل می گردد، قرآن بـدان دلیل واژه «میثاق» را پس از آن آورده است، تا کسـی نپنـدارد که تنها رعایت حرمتِ عهـد خـدا و پیمان او لازم است، بلکه دریابند که همه عهدها و پیمان ها را باید به دیده احترام نگریست، خواه پیمـان بـا خـدا باشـد و یـا بـا پیـامبر و یا با بنـدگان خـدا؛ چرا که رعایت عهـدها و پیمان ها واجب و از ویژگی های مردم باایمان است.

در ادامه سخن در این مورد می فرماید:

وَ الَّذِینَ یَصِلُونَ ما أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ یُوصَلَ و آنان که با آنچه خـدا به پیوند آن فرمان داده است، پیوند برقرار می سازند و پیوندها را نمی گسلند.

در تفسیر این فراز دیدگاه ها یکسان نیست:

۱ - به باور برخی منظور ایمان به پیامبران و کتاب های آسـمانی است که در آیه دیگری بیان آنان را می آورد که می گویند: ما میان هیچ یک از پیام آوران خدا فرق نمی گذاریم و به همه ایمان می آوریم: لا نفرق بین احد من رسله(۴۵)

۲ - امّا به باور «حسن» منظور پیوند معنوی و عقیدتی با پیامبر گرامی و همکاری و جهاد به همراه اوست.

۳ - از دیدگاه «ابن عباس» منظور صله رحم و پیوند اخلاقی و معنوی و دوستی با بستگان و نزدیگان است.

در روایت است که حضـرت صـادق علیه السـلام در وصـیت خویش سـفارش فرمود که هفتـاد دینـار از مـال او را به «حسن بن حسین» بدهند؛ یکی از بانوان گفت: سرورم! آیا به کسی از مال خویش می بخشی که به شما جسارت

کرد و با کارد به شما حمله آورد؟

حضرت در پاسخ او فرمود: ویحک! اما تقرئین قوله تعالی: و الّذین یصلون ماامر اللّه به ان یوصل...(۴۶)

وای بر تو! آیا این آیه شریفه را نمی خوانی که می فرماید: و آنان که آنچه را خدا به پیوند آن فرمان داده است پیوند می دهند...؟

۴ - و از دیدگاه «جبایی» و «ابومسلم» منظور دوستی و یاری رسانی به مردم باایمان و دفاع از حقوق آنان می باشد که صله رحم نیز از آن جمله است.

حضرت باقر علیه السلام از پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله آورده است که فرمود: برّ الوالدین و صله الرحم یهونان الحساب. (۴۷)

خوشرفتاری و نیکی به پدر و مادر و پیوند با نزدیکان، حساب و کتاب را آسان می سازد؛ و آن گاه به تلاوت این آیه پرداخت که: وَ الَّذِینَ یَصِلُونَ ما أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ یُوصَلَ وَ یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ...

از حضرت کاظم علیه السلام آورده اند که منظور از آیه شریفه پیوند با خاندان پیامبر است که بر عرش خدا آویخته شده و می گوید: بارخدایا! هر کس با من پیوند معنوی برقرار سازد با او پیوند داشته باش و هر کس از من بگسلد و قطع رحم کند تو نیز از او ببر. و این موضوع صله رحم را نیز شامل می گردد.

قال ۷: صله آل محمّد...(۴۸)

و «ولید» آورده است که: از حضرت رضا علیه السلام پرسیدم: سرورم! آیا در دارایی انسان جز زکات، حق دیگری نیز هست که باید بدهد؟ در پاسخ فرمود: آری، خدا می فرماید: و الّذین یصلون...

و آنان که با آنچه خدا به پیوند آن فرمان داده است، پیوند

برقرار می سازند...

وَ یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ و از پروردگارشان می ترسند.

وَ یَخافُونَ سُوءَ الْحِسابِ.

و از بدی و سختی حساب و حسابرسی روز رستاخیز بیم دارند.

از حضرت صادق علیه السلام آورده اند که فرمود: منظور از بدی و سختی حسابرسی این است که زشتی ها و گناهان آنان را بی هیچ گذشت و چشم پوشی، به حساب می آورند...

و نیز آورده اند که به مردی فرمود: با برادر عقیدتی ات چه کار داشتی و چگونه رفتار کردی؟

پاسخ داد: فدایت گردم، از او طلبی داشتم که آن را به طور کامل از او دریافت داشتم.

فرمود: اینک از این گفتار خدا مرا باخبر ساز که: «و یخافون سوء الحساب» چه می گوید:

آیا آنان می ترسند که خدا بر آنان ستمی روا دارد؟ نه، به خدای سوگند این گونه نیست، بلکه می ترسند به عملکرد آنان به طور دقیق رسیدگی شود و بدون گذشت و اغماض مورد بازخواست و حسابرسی قرار گیرند.

در چهارمین آیه مورد بحث به ویژگی دیگر حقگرایان و حق شناسان و خردمندان راستین پرداخته و می فرماید:

وَ الَّذِینَ صَبَرُوا ابْتِغاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ و آن کسانی که در راه طلب خشنودی پروردگارشان شکیبایی می ورزند، و در این راه نه گرفتاری ها و بیماری ها و رنج ها آنان را از هدفشان باز می دارد، و نه وسوسه گناه و نافرمانی خدا. هم در برابر گرفتاری ها شکیبایی می ورزند و هم از نافرمانی خدا دوری می جویند و در همه این مراحل، در اندیشه پاداش خدا و کسب خشنودی اویند.

در فرهنگ عرب هنگامی که بخواهند در برابر چیزی یا کسی سر تعظیم فرود آورند می گویند: «وجه او» یا خود او؛ با این بیان

منظور از «وجه خدا» ذات پاک و باعظمت خداست که از همه چیز بزرگتر است.

و برخی می گویند منظور از «وجه خدا» در اینجا اخلاص و ترک ریا و خودنمایی است.

وَ أَقامُوا الصَّلاهَ

و نماز را با همه شرایط و مقررات آن بر پا می دارند.

و به باور پاره ای: و همواره در انجام نماز می کوشند.

وَ أَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْناهُمْ سِرًّا وَ عَلانِیَهً

و از آنچه رزق و روزی آنان ساخته ایم در نهان و آشکار انفاق می کنند.

وَ یَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَهِ السَّیِّئَهَ

و به وسیله انجام کارهای شایسته و نیکو، بدی و گناه را می زدایند و از آن جلوگیری می کنند.

«ابن عباس» می گوید: منظور این است که به وسیله کارهای شایسته، کارهای ناپسند را از زندگی و پرونده عمل خود دور می سازند.

از پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله آورده اند که به «معاذ بن جبل» فرمود: هنگامی که کار ناپسندی از تو سر زد، در کنارش کار شایسته ای انجام ده تا آن را نابود سازد.

اذا عملت سیّئهً فاعمل بجنبها حسنهً تمحها.(۴۹)

به باور گروهی منظور این است که عملکرد بد و ناپسند کسانی را که با آنان بدرفتاری می کنند به نیکی پاسخ می دهند و در صدد انتقام جویی برنمی آیند.

گویی پیام آیه مورد بحث بسان آن آیه است که می فرماید:

بدی را به وسیله آنچه بهتر و نیکوتر است دفع کن!

ادفع بالتی هی احسن.(۵۰)

و «حسن» می گوید: منظور این است که هر گاه محروم گردند، عطا می کنند و هر زمان مورد ستم قرار گیرند می گذرند و هنگامی که از آنان ببرند، پیوند برقرار می سازند.

و «ابن کیسان» می گوید: منظور این است که کیفر

بدی و گناه را به وسیله توبه از خود دور می سازند.

أُولئِکَ لَهُمْ عُقْبَی الدَّارِ.

اینان هستند که فرجام خوش آن سرای جاودانه و بهشت پرطراوت و زیبا را خواهند داشت.

به باور «ابن عباس» و «حسن»، منظور از دو واژه «دار» و «عقبی» به ترتیب، بهشت خدا و فرجام پسندیده و پاداش پرشکوه اوست که از آنِ این شایسته کرداران خواهد بود.

اینک در این آیه شریفه به وصف آن سرای خوش و شکوهباری که برای آنان است پرداخته و آنجا را این گونه ترسیم می کند:

جَنَّاتُ عَدْنٍ همان بوستان های پرطراوت و زیبایی که فناناپذیر و جاودانه اند و این شایسته کرداران هماره در آنها خواهند زیست.

به باور «ابن عباس» منظور از این تعبیر، آن جایگاه بلندمرتبه و پرشکوه بهشت است که شهیدان راستین راه خدا و صدّیقان در آنجا خواهند بود.

امّا به باور «ضحّاک» منظور شهری است در بهشت که اقامتگاه پیامبران و شهیدان راستین و امامان نور خواهد بود.

و پاره ای می گویند: منظور کاخ پرشکوهی از طلاست که تنها پیامبران، صدیقان، شهیدان و زمامداران عدالت پیشه به آنجا راه خواهند یافت.

یَدْخُلُونَها وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ آبائِهِمْ وَ أَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّیَّاتِهِمْ آنان به آن بوستان های جاودانه وارد می گردند و به همراه آنان پدران، همسران و نسل شایسته کردارشان نیز که ایمان و عمل شایسته داشته اند، در آنجا به آنان می پیوندند، امّا نزدیکان ناشایسته آنان را به آنجا راهی نخواهد بود.

به باور «مجاهد» و «ابن عباس» خدای پرمهر از جمله پاداش شایسته کرداران را شادمان ساختن آنان به دیدار نزدیکانشان در بهشت قرار داده، و این کرامتی است از سوی او به

درستکاران، که در آیه دیگری نیز در اشاره به این پاداش می فرماید: الحقنا بهم ذرّیتهم...(۵۱)

و فرزندانشان را نیز به آنان ملحق خواهیم ساخت و چیزی از کارهای شایسته آنان را نمی کاهیم...

وَ الْمَلائِکَهُ یَدْخُلُونَ عَلَیْهِمْ مِنْ کُلِّ بابٍ.

و فرشتگان از هر دری از درهای بهشت بر آنان وارد می گردند.

به باور پاره ای، فرشتگان از درهای گوناگون نیکی و شایسته کرداری آنان، بسان نمازها، انفاق ها، روزه داری ها، عدالت ها، دادگری ها و دیگر صفات پسندیده آنان بر آنها وارد می شوند.

امّا به باور «ابن عباس» منظور این است که فرشتگان از درهای گوناگون بوستان ها و کاخ های پرشکوهشان، بر آنان وارد می گردند و هدیه ها و تحفه های پرارج خدا را به آنان تقدیم می دارند.

و آن گاه پس از ورود بر آنان می گویند:

سَلامٌ عَلَیْکُمْ بِما صَبَرْتُمْ سلام گرم و خالصانه بر شما باد به خاطر آن شکیبایی پرشکوه و تحسین برانگیزتان در زندگی!

روشن است که در آیه شریفه «یقولون» به خاطر دلالت کلام حذف شده، و منظور از «سلام» نیز، نه، سلام گفتن تنها بر آنان است، بلکه منظور این است که سلامت و کرامت و نیک بختی و پاداش پرشکوه خدا بی هیچ رنج و ناراحتی و زیان، هماره بر شما باد. و بدین سان فرشتگان به آنان می گویند: خدا به شما به خاطر پایداری و شکیبایی تحسین برانگیزتان، در برابر مشکلات و رنج های دنیا و در راه فرمانبرداری از او، و پایداری در برابر وسوسه نفس و شیطان و شیطان صفتان، پاداشی پرشکوه ارزانی داشته و شما را از ترس و گرفتاری های سرای آخرت و روز رستاخیز آسوده و در امان داشته است.

فَنِعْمَ عُقْبَی الدّارِ.

و راستی که چه خوب است سرانجام خانه پرشکوهی که شما در آن هستید و از کرامت و مهر وصف ناپذیر خدا بهره ور می باشید!

پرتوی از آیات در آیاتی که ترجمه و تفسیر آنها ترسیم گردید، نکات انسانساز بسیاری است که به پاره ای اشاره می رود:

الف: راه و رسم و برنامه خردمندان راستین با نگرش بر این آیات به این حقیقت می رسیم که خردمندان واقعی، که همان حق جویان و حق طلبان و حق پرستان قرون و اعصار باشند، در زندگی خویش دارای راه و رسم تحسین برانگیز و عاقلانه و تدابیر درست و عملکرد شایسته و ویژگی های خداپسندانه ای هستند که در این آیات این گونه آمده است:

۱ - وفاداری آنان در زندگی خویش وفادارند و پرتوی از وفا و صفای آنان این است که به پیمان های خدا، پیامبر و خودشان که با همکیشان و همنوعان و آشنا و بیگانه بسته اند، احترام می گذارند و هرگز پیمان ها را نمی شکنند.

الّذین یوفون بعهد الله...

۲ - پیوندها را پاس می دارند

انسان در این جهان بهت آور و پرغوغا، بسان پر کاهی بریده و گسسته نیست تا با بادی به این سو و آن سو پرتاب گردد و به زباله دان بیفتد، هرگز! او ریشه دار است و پیوندهای استواری با آفریدگار خویش، پیامبران، امامان نور، خانه و خانواده، بستگان خویش، همدینان، خانواده بزرگ بشری و تاریخ خود و تاریخ انسانیت دارد که باید همه را پاس دارد و حقوق و حدود همه را رعایت کند. آری، خردمندان راستین در زندگی این پیوندها را رعایت می کنند و به فراموشی نمی سپارند.

و الذین یصلون ما امر

الله به ان یوصل...

۳ - پروای از خدا

خردمنـدان و حق جویـان راستین با نگرش اندیشـمندانه بر کران تا کران هستی و با تعمّق به نظام شـگفت انگیز آفرینش به این حقیقت می رسـند که این جهـان بی حسـاب و بی هـدف و بی برنامه نیست و هر عملی عکس العمل خاص خود را دارد و هر کنشـی واکنش متناسب با خود را و هر نیکی و یا بـدی پاداش و کیفر درخور آن را؛ چرا که آفرینش هستی هدفدار است و بر همین اساس است که از فرمانروای پرمهر و عادل هستی حساب می برند و پروا می کنند و به زشتی دست نمی یازند.

و یخشون ربهم...

۴ - و از حسابرسی روز رستاخیز می ترسند

از دیگر ویژگی هـای خردمنـدان این است که به راستی بـاور دارنـد که هیـچ نیـک و بـدی در این جهان نابود نمی شود و هر آنچه انجام دهند می ماند و به حساب می آید؛ از این رو از حسابرسی روز رستاخیز می ترسند.

و یخافون سوء الحساب....

۵ - ویژگی شکیبایی و پایداری آنان، هم در برابر مشکلاتِ رشد و ترقی و اوج گرفتن به سوی تکامل پایداری می ورزند و از میدان درنمی روند، و هم در برابر وسوسه های شـیطان و نفس سـرکش. هم در راه انجام فرمان خدا شـکیبایی می ورزند و هم برای گشودن راه تعالی پایداری و ایسـتادگی را راه و رسم خود قرار می دهند؛ چرا که در پرتو خرد سرشار خویش به این باور رسیده اند که سرمایه همه موفقیت ها، پیروزی ها، سرفرازی ها، اوج ها و برازندگی ها، شکیبایی و پایداری است.

و این سخن جاودانه را ایمان دارند که پیشوای خردمندان و حق طلبان قرون و اعصار فرمود:

رابطه شکیبایی و ایمان، بسان رابطه سر با پیکر است. همان گونه که تن، بدون سر زندگی نخواهد داشت، ایمان بدون شکیبایی نیز ایمان نخواهد بود و بی ثمر است.

ان الصّبر من الایمان کالرأس من الجسد، و لا خیر فی جسدٍ لا رأس معه، و لا فی ایمان لا صبر معه.(۵۲)

آری، آنان شکیبایان روزگارانند.

۶ - نماز و برنامه نیایش با خدا

خردمندان راستین نه تنها می کوشند تا نماز را آن گونه که هست بپا دارند و فرهنگ راستین آن را که فرهنگ عدالت، آزادی، حقوق انسان، پاکی، قداست و شرافت است، در جامعه تحقق بخشند، بلکه سرلوحه برنامه آنان هر بامداد و شامگاه و نیمروز، نیایش با خداست تا در پرتو آن خویشتن را بسازند.

و اقاموا الصّلوه...

۷ - انفاق خالصانه آنان به این نکته ظریف ایمان دارند که به راستی مالك و فرمانروای هستی خداست و همه نعمت های گوناگون از آن اوست، و آنها را دست به دست می گرداند و هر از چند روزی به امانت و عاریت به یکی می سپارد، و هیچ ثروت و نعمت و قدرت و زرق و برقی در دست کسی ماندگار نیست؛ از این رو از نعمت های خدا درست بهره می گیرند و حق امانت را پاس می دارند و خالصانه و بدون ریاکاری و ظاهرسازی و بدون منّت و آزار انفاق می کنند.

و انفقوا مما رزقناهم...

۸ - و زشتی و بدی را با نیکی می زدایند

و این شیوه و روش، دیگر شاهکار خردمندان است که بدی ها و زشتی ها و بی وفایی ها را با نیکی و بزرگمنشی و کرامت و شکوه خود،

تلافی می کنند و می زدایند.

امیرمؤمنان علیه السلام می فرمود: عاتب اخاک بالاحسان الیه، واردد شرّه بالانعام علیه.(۵۳)

برادر عقیدتی و نوعی خود را به وسیله نیکی سرزنش نما و بدی او را از راه خوبی و احسان به او بازگردان.

ب: پاداش پرشکوه آنان و چه پاداش پرشکوه و وصف ناپذیری برای این شایسته کرداران خواهد بود! پاداشی چون:

۱ - فرجام خوش و سرای پرشکوه،

۲ - بوستان های سرسبز و پرطراوت و جاودانه،

۳ - به همراه داشتن نزدیکان و نسل شایسته کردار،

۴ - احترام و ورود فرشتگان بر آنان برای رساندن پیام و هدیه خدا،

۵ - و دیگر، نوید امن و امان در سرای آخرت.(۵۴)

- و کسانی که پیمان خدا را پس از استوار ساختن آن می شکنند و آنچه را خدا به پیوند دادن آن فرمان داده است می گسلند و در زمین [و زمان تباهی و]تبهکاری می نمایند، آنان هستند که دوری از رحمت خدا [و لعنت او] و بدی [و سختی آن سرای را خواهند داشت.

۲۶ - خدا روزی را برای هر که بخواهد می گستراند و [بر هر که بخواهد] تنگ می گرداند، و [این دنیاپرستانند که به زندگی [فناپذیر و زودگذر] این جهان شادمان شده اند، در صورتی که زندگی این جهان در برابر آخرت جز بهره ای [ناچیز]نیست.

۲۷ - و کسانی که کفر ورزیده اند می گویند: چرا [بر پیامبر] از سوی پروردگارش نشانه ای [که ما می خواهیم فروفرستاده نشده است؟ [هان ای پیامبر! به آنان بگو! خدا هر که را بخواهد [به کیفر گناه و بیدادش

]گمراه می سازد و هر که را که [از بیراهه و گناه]بازگردد، به سوی خود راه می نماید.

۲۸ - همان کسانی که ایمان آورده انـد و دل هایشان به یاد خـدا به [ساحل]آرامش می رسـد، بهوش باشـید که دل ها تنها با یاد خدا آرامش می یابد.

۲۹ - کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده اند، خوشا به حالشان، و بازگشت نیکو [نیز] برای آنان است.

نگرشی بر واژه ها

انابه: بازگشت به سوی حق به وسیله توبه و جبران گناه.

طوبی: مؤنث «اطیب» و از ریشه «طیّب» بر گرفته شده است که به مفهوم پاکیزه تر و بهتر است.

لعن: به مفهـوم طرد و دور سـاختن همراه بـا خشم است، و در آیه شـریفه منظور دور سـاختن از رحمت خـدا و در خور کیفر و نفرین ساختن است.

تفسیر

کوته بینـان دنیاپرست در آیات پیش راه و رسم خردمنـدان و فرجام خوش و پاداش شـکوهبارشان ترسـیم شـد، اینک قرآن در این آیات به بیان خصـلت های نکوهیده کوته بینان و دنیاپرسـتان، و فرجام دردناک و کیفر سـخت آنان - که لعنت و نفرین و آتش شعله ور دوزخ است - پرداخته و می فرماید:

وَ الَّذِینَ یَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِیثاقِهِ و آن کسانی که عهد خدا را پس از استوار ساختن آن می شکنند....

وَ یَقْطَعُونَ ما أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ یُوصَلَ و پیونـدهای گونـاگونی را کـه خـدا بـه پیوسـتن و برقراری آنهـا فرمـان داده اسـت، می گسلند(۵۵)...

وَ یُفْسِدُونَ فِی الْأَرْضِ و در زمین و زمان به تبهکاری و فساد دست می یازند، در خور بدترین کیفرهایند.

به باور «حسن» منظور این

است که آنان با جنگ و ستیز با پیامبر در روی زمین فساد می کنند.

امّا به باور «ابن عباس» منظور این است که آنان به وسیله دعوت مردم به سوی غیر خدا به تباهی دست می یازند.

و از دیدگاه پاره ای دیگر، آنان با گناه و ستم به بندگان خدا و ویران ساختن زمین و زمان در روی زمین دست به تباهی می زنند.

به باور ما این دیدگاه بهتر و جامع تر است.

أُولئِکَ لَهُمُ اللَّعْنَهُ وَ لَهُمْ سُوءُ الدّارِ

آنان هستند که از رحمت خدا و بهشت زیبا و پرطراوت او بدورند، و لعنت و نفرین خدا و بدی و سختی سرای آخرت و عذاب ماندگار دوزخ را خواهند داشت.

در دومین آیه مورد بحث، برای این دنیاپرستان کوته بین روشنگری می کند که:

اللّهُ یَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ یَشاءُ وَ یَقْدِرُ

خداست که روزی را بر اساس مصلحت و حکمت خود برای هر که بخواهد می گستراند و بر هر که نخواهد تنگ می گیرد.

وَ فَرِحُوا بِالْحَیاهِ الدُّنْیا

و این کوته نظران دنیاپرست هستند که وقتی رزق وروزی فراوان به آنان داده شد، از سرای آخرت و نعمت و جاودانگی آن غفلت می ورزند و دل به این سرای فناپذیر و زودگذار و زر و زیور آن می بندند و به زندگی این جهان شادمان می شوند.

وَ مَا الْحَیاهُ الدُّنْیا فِی الاخِرَهِ إِلاّ مَتاعٌ.

در حالی که زندگی این جهان در برابر آخرت و نعمت های آن جز بهره ای ناچیز نیست؛ چرا که این جهان دیر یا زود فنا می پذیرد، اما سرای آخرت ماندگار و فناناپذیر است.

«ابن عباس» می گوید: این فراز از آیه مبارکه در مقام تعجب آمده

و منظور این است که چگونه آنان به این سرای فناپذیر و زودگذر شادمان گشته و سرای ماندگار و نعمت های جاودانه آن را رها می کنند؟! مگر نه این است که دنیا در برابر آخرت کالا و بهره ای اندک و فناپذیر است؟!

و اگر اندیشمندانه بر آن بنگریم به ظرفی شکستنی می ماند که چندروزی مورد بهره برداری قرار گرفته و آن گاه در هم می شکند و نابود می شود.

در سومین آیه مورد بحث به بهانه جویی و حق ستیزی دنیاپرستان و کفرگرایان اشاره کرده و می فرماید:

وَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لا ـ أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ و آن کسانی که کفر ورزیده اند می گویند: چرا برای محمّد صلی الله علیه وآله از سوی پروردگارش نشانه و معجزه ای که ما می خواهیم و می گوییم فرو فرستاده نمی شود؟

آنان بدان جهت این بافته ها را می بافتند که هرگز در مورد آیات و نشانه های قدرت خدا و معجزه هایی که آمده بود نمی اندیشیدند و می پنداشتند که معجزه آن است که به دلخواه آنان باشد، و آنچه آمده بود به نظر آنان سند درستیِ دعوت به حساب نمی آمد؛ از این رو با بهانه جویی و نادانی معجزه جدیدی می خواستند.

قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشاءُ

هان ای پیامبر، به آنان بگو: خدا هر که را بخواهد به کیفر بداندیشی و بدرفتاری و بیدادگری اش از راه بهشت منحرف ساخته و گمراه می سازد.

وَ يَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنابَ.

و هر که را به سوی او بازگردد و بیراهه را واگذارد و فرمانبرداری او پیشه سازد، به سوی خویش راه می نماید.

در چهارمین آیه مورد بحث که ادامه پیام آیه پیش است می فرماید:

الَّذِينَ

آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ همـان کسـانی که پس از بـازگشت از بیراهه و گنـاه، به یکتـایی خـدا و صـفات ویژه او ایمان آورده و رسالت و دعوت پیامبرش را با جان و دل می پذیرنـد و به کتاب و وحی و آنچه از سوی خـدا فرود آمده است گردن می گذارند و دل هایشان به یاد خدا به ساحل آرامش می رسد و آرامش می یابد.

واژه «ذکر» به مفهوم پدیـد آمـدن معنی برای نفس است، و گـاه به آگاهی و گفتاری که مفهوم و معنی را در برابر چشم باطن آشـکار می سـازد نیز گفته می شود. بـا این بیـان، در این آیه خـدا انسان باایمان را این گونه وصف می کنـد که با یاد خـدا به آرامش قلب می رسـد. و در آیه دیگری می فرمایـد: ایمان آوردگان تنها آن کسانی هسـتند که چون خدا یاد شود دل هایشان بترسد...

انّما المؤمنون الّذین اذا ذکر اللّه وجلت قلوبهم.(۵۶)

در آیه مورد بحث منظور این است که انسـان باایمـان بـا یـاد خـدا و بـا نگرش بر نعمت های گوناگون و پاداش پرشـکوه او به ساحـل آرامش خـاطر می رسـد، و در آنجـا منظور این است که بـا یـاد خـدا و توجه به عـدل و کیفر عادلانـه او ترسان شـده و خاطرش پریشان می گردد.

أَلا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ.

بهوش باشید که با یاد خداست که دل ها آرامش می یابد.

و بدین سان خدای فرزانه بندگانش را تشویق می کند که دل های طوفان زده خود را با یاد مهر و لطف و نعمت های بی کران و پاداش پرشـکوه او آرامش بخشـند؛ چرا که وعـده خـدا تخلف ناپذیر است و چیزی برای آرامش دل های نگران بهتر و آرام بخش تر

از نویدهای خدا نیست.

در ادامه سخن در این مورد می فرماید:

الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ طُوبی لَهُمْ آن کسانی که به خدا ایمان آورده و در زندگی خویش فرمان او را می برند، خوشا به حال آنان! چرا که زندگی نیکو و پاداش پرشکوه برای آنان خواهد بود.

در مورد تفسیر «طوبی لهم» دیدگاه ها متفاوت است:

۱ – به باور «ابن عباس» منظور این است که آنان شادی دل و روشنی دیده خواهند داشت.

۲ – امّا به باور «ضحاک» منظور این است که دیگران به حال آنان غبطه می خورند.

۳ – از دیدگاه «نخعی»، خیر و کرامت برای آنان است.

۴ – امّا از دیدگاه «مجاهد»، بهشت برای آنان خواهد بود.

۵ – «زجاج» می گوید: منظور این است که برای آنان زندگی پاک و پاکیزه است.

۶ – و «جبایی» بر آن است که برای آنان بهشت پرطراوت و پاک، که پاکتر از هر چیزی است، خواهد بود.

۷ – پاره ای می گویند: منظور این است که آنان زندگی خوش و گوارا خواهند داشت.

۸ – و پاره ای دیگر همچون «قتاده» بر این باورند که برای آنان نیکی و پاداش نیکو خواهد بود.

۹ – «عکرمه» می گوید: آنچه روزی آنان شده است، چه زیبا و نیکوست!

۱۰ – و برخی دیگر بر آنند که: خیر و خوبی جاودانه برای آنان است.

۱۱ – و گروهی از جمله «وهب»، «ابوهریره» و «عبید» آورده اند که: «طوبی»، نام درختی است زیبا و پرشکوه و بسیار بزرگ در بهشت که اصل و ریشه آن در خانه پیامبر است و شاخه هایش در سرای امیرمؤمنان.

این روایت را ابوسعید

خدری نیز آورده است.

از حضرت صادق علیه السلام آورده اند که ضمن بیان این مطلب افزود: این درخت به گونه ای است که اگر سواری تیزتک، یکصد سال در سایه آن رهنوردی کند، به پایان سایه اش نخواهد رسید، و اگر کلاغی برای رسیدن به اوج آن به پرواز درآید، به پرفرازترین شاخه آن بال نخواهد گشود و پیر خواهد شد. آن گاه اندرز داد که: هان ای مردم! به این نعمت ها شور و شوق نشان دهید، انسان باایمان به کار خود می پردازد و مردم از دست و زبان او در آسایش اند، در تاریکی شب پیشانی بر خاک می گذارد و با آفریدگارش به نیایش می پردازد تا او را از دوزخ آزاد و به بهشت رهنمون گردد. شما نیز بیایید این گونه باشید.

و نیز از آن گرانمایه عصرها و نسل ها آورده اند که فرمود: پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله دخت فرزانه اش فاطمه علیها السلام را بسیار مورد لطف قرار می داد و بوسه باران می ساخت که برخی از زنانش بر این مهرِ بسیار، خرده گرفتند و ناخشنودی نشان دادند. آن بزرگوار فرمود: هنگامی که مرا به آسمان ها بردند و در آن سیر آسمانی به بهشت وارد شدم، جبرئیل مرا به نزدیک درخت «طوبی» برد و از شاخساران آن سیبی سرخ برگرفت و به من داد و به اشاره او آن را خوردم، پس از بازگشت من به زمین و نزد خدیجه، او به دخت فرزانه ام فاطمه باردار گردید. آری، خمیرمایه وجود فاطمه از آن سیب و از آن نعمت بهشت است؛ از این رو هر گاه در شور و شوق بهشت می شوم، فاطمه را می بوسم و از او بوی خوش

و وصف ناپذیر بهشت و درخت «طوبی» را می یابم؛ چرا که فاطمه حوریه ای است در سیمای انسان.

فکلما اشتقت الی الجنّه قبلتها، و ما قبلتها الاّ وجدت رائحه شجره طوبی فهی حوراء انسیّه.(۵۷)

و از «ابن عباس» آورده اند که: «طوبی» درختی است در بهشت که در سرای پرشکوه امیرمؤمنان است و شاخه های آن به خانه های مردم باایمان می رسد.

و همین بیان از حضرت صادق علیه السلام نیز روایت شده است.

و نیز حضرت کاظم به نقل از پدران گرانمایه اش، از پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله آورده است که آن حضرت در پاسخ فردی در این مورد فرمود: «طوبی» درختی است در بهشت که در خانه من است و شاخه های آن به خانه های مردم باایمان می رسد.

دگرباره از او همین موضوع را پرسیدند که فرمود: اصل آن درخت بهشتی در سرای علی است. پرسیدند ای پیامبر خدا! شما فرمودید که در خانه شماست، و اینک می فرمایید در خانه علی است!!

تبسم کرد و فرمود که خانه من و علی در بهشت از هم جدا نیست و یک جا قرار دارد.

وَ حُسْنُ مئآبٍ

و بازگشت نیکو و سرانجام خوش و نیک برای آنان است.

نظم و پیوند آیات «ابومسلم» در مورد چگونگی پیوند آیه شریفه «اللّه یبسط الرّزق...» به آیات پیش، می گوید: در آیات گذشته به پیمان شکنی دنیاپرستان - که برای انحصار قدرت و به دست آوردن جاه و مقام و دنیاپرستی و مقام دوستی بود - اشاره رفت، اینک برای فرونشاندن آتش قدرت طلبی و مال دوستی آنان می فرماید: خداست که روزی را برای هر که بخواهد می گستراند و برای هر که نخواهد طبق حکمت

و مصلحت تنگ می گرداند.

و نیز از آنجایی که در آیات پیش به فرجام شوم کفر و بیداد و بهانه جویی و حق ستیزی و معجزه خواهی های دروغین و بی هدف کفرگرایان اشاره رفت، از پی آن می فرماید: قل انّ اللّه یضل من یشاء... هان ای پیامبر بگو: خدا هر که را بخواهد به کیفر بداندیشی و عملکرد ظالمانه اش گمراه می سازد و بدون مهلت نابودش می کند و عذابش را به سرای آخرت وا نمی گذارد.

به باور «ابومسلم» منظور از «آیه» در آیه ۲۷ «عذاب» است.

و به باور پاره ای، خدا خواسته آنان را نپذیرفت و معجزه دلخواه آنان را فرو نفرستاد؛ چرا که حق ستیزی آنان آشکار بود و روشن بود که آنان ایمان نخواهند آورد و نابود خواهند شد.

پرتوی از آیات در آیاتی که گذشت، افزون بر آنچه آمد، این نکات نیز بسیار سرنوشت ساز و آموزنده است:

خصلت های نکوهیده کوته بینان ۱ - دنیاپرستی آنان به دلیل کوته بینی خویش تنها همین زرق و برق، پول و زور، و هیاهوی زندگی دنیا را می نگرند و خواهان همین سرای فناپذیر و زودگذرند و برای رسیدن به آن به هر جنایتی دست می یازند و به این زندگی نکبت بار خود شادمانند.

و فرحوا بالحیوه الدّنیا...

۲ - بی وفایی و عهدشکنی آنان مردمی هستند که در قاموس زندگی شان چیزی به نام وفا و صفا وجود ندارد؛ از این رو برای رسیدن به جاه و مقام و پول و زور و گرم کردن کوره شهوات خویش در صورت لزوم همه عهدها و پیمان های خویش را می شکنند؛ چرا که آنان نه به پیمان فطرت پای بندند و نه به پیمان

خرد و نه به پیمان های خود با همدینان و همنوعان خویش.

و الذین ینقضون عهد الله...

۳ – گسستن پیوندها

از دیگر خصلت های زشت وویرانگرانه آنان گسستن پیوندهاست؛ پیوندهایی که آفریدگار هستی به برقرار ساختن آنها فرمان داده و به رعایت حرمت آنها سفارش کرده است.

کوته بینان دنیاپرست برای رسیدن به هواهای خویش نه به پیوندهای خود با خدا می اندیشند و نه به پیوندشان با پیامبر و دین. نه حرمت خویشاوندی را پاس می دارند و نه حتّی حرمت شخصیت و انسانیّت خویش را.

و یقطعون ما امر اللّه به ان یوصل...

۴ – تباهی و تبهکاری و با ستم و بیداد و تجاوز به حقوق انسان ها، زمین و زمان و تاریخ را به لجن گناه و خودکامگی و پایمال ساختن حقوق بشر می کشند، آری، این هم خصلت زشت دیگر دنیاپرستان خودکامه است.

و یفسدون فی الارض...(۵۸)

– بدین سان تو را در میان [جامعه و] امّتی که پیش از آن امت هایی [آمدند و در] گذشتند [به رسالت فرستادیم تا آنچه را به تو وحی نمودیم بر آنان تلاوت کنی، در صورتی که آنان به [آفریدگار]بخشاینده کفر می ورزند؛ [ای پیامبر به آنان]بگو: او، پروردگار من است؛ و هیچ خدایی جز او نیست؛ تنها بر او توکّل نموده ام و بازگشت من به سوی اوست.

۳۱ – و اگر [این کتاب،]قرآنی می بود که کوه ها به وسیله آن به حرکت آورده می شد، یا زمین به وسیله آن تکه تکه می گردید، یا به وسیله آن با مردگان گفتگو می شد، [باز هم بهانه جویان ایمان نمی آوردند. آری،

چنین نیست که آنان می پندارند] بلکه همه کارها تنها از آن خدا [و به دست او] ست.

پس آیا کسانی که ایمان آورده اند [هنوز هم از حق پذیری حق ستیزان]ناامید نشده اند [و نمی دانند] که اگر خدا می خواست مردم را یکسره [به حق راه می نمود؟! و آنان که کفر ورزیدند، به کیفر کارهایی که کردند، هماره رویدادی کوبنده به آنان می رسد، یا [آن رویداد دهشتناک نزدیک سرای آنان فرود می آید تا آن گاه که وعده خدا در رسد. آری خدا از وعده [خود]تخلف نمی ورزد.

۳۲ - و بی تردید پیام آوران پیش از تو [نیز] مورد تمسخر قرار گرفتند؛ امّا [من]به کسانی که کفر ورزیدند مهلت دادم، آن گاه آنان را [به کیفر گناهانشان زیر تازیانه های عذاب گرفتم پس کیفر من چگونه بود؟

۳۳ - پس آیا آن [خدایی که بر هر فردی نسبت به آنچه فراهم آورده [مراقب و] نگهبان است، [با آن که از همه چیز و همه جا بی خبر می باشد یکسان است ؟! و [شرک گرایان برای خدا شریک هایی قرار دادند [و همتایانی برگرفتند هان ای پیامبر به آنان بگو: آنها را نام ببرید [و بگویید چه کاری از آنها ساخته است که در خور پرستش شده اند؟] آیا او را از آنچه در زمین است و او نمی داند باخبر می سازید یا گفتاری میان تهی به زبان می آورید؟ [نه، این گونه که شما می پندارید نیست بلکه برای آنان که کفر ورزیده اند، نیرنگشان آراسته شده واز راه [درست]بازداشته شده اند و هر کسی

را خدا [به کیفر بداندیشی و بیدادش]گمراه سازد، برای او هیچ هدایتگری نخواهد بود.

۳۴ - آنـان در زنـدگی این جهان عـذابی [مرگبار] دارنـد، و بی گمان عـذاب آخرت دشوارتر [و طاقت فرساتر] است و برای آنان هیچ نگهدارنده ای از [عذاب]خدا نخواهد بود.

نگرشی بر واژه ها

متاب: توبه و بازگشت.

تیسیر: چیزی را به حرکت درآوردن.

تقطیع: چیزی را تکّه تکّه و پاره پاره ساختن.

حلول: نفوذ کردن چیزی در چیز دیگر، بسان نفوذ سفیدی بر جسم و آب در ظرف.

قارعه: حادثه و رویداد بسیار کوبنده؛ و قیامت را بدان دلیل «قارعه» می گویند که درهم کوبنده این جهان است.

استهزاء: مسخره کردن و تحقیر نمودن دیگران.

املاء: به تأخیر افکندن و مهلت دادن.

واقی: سنگر و مانع سنگی که آزار و ناراحتی را مانع می گردد.

شـأن نزول الف: در مورد شـأن نزول و داسـتان فرود نخستین آیه مورد بحث، گروهی از جمله «قتـاده»، «مقاتـل» و «ابن جریـج» آورده اند که: این آیه درباره صـلح حدیبیّه فرود آمد؛ چرا که به هنگام نوشـتن صـلحنامه، پیامبر گرامی صـلی الله علیه وآله به امیرمؤمنـان علیه السـلام فرمود: علی جـان! بنویس: «بسم اللّه الرّحمن الرّحیم» امّـا نماینـده تاریک انـدیشان و کفرگرایان قریش «سـهیل بن عمرو» گفت: ما «رحمان» را نمی شناسـیم، به باور ما «رحمان» مسـیلمه کـذّاب، پیامبر و رهبر دروغین «یمامه» است؛ بنابراین بنویس: «باسمک اللهم»؛ و بر اثر پافشاری آنان پیامبرِ صلح دوست و آزادمنش پذیرفت که این گونه بنویسید.

آن گاه پیامبر فرمود: علی جان! بنویس: این است آنچه محمّد صلی الله علیه وآله پیامبر خدا بر اساس آن با قریش صلح و

آشتی برقرار ساخت.

شرک گرایـان گفتنـد: اگر ما به رسالت تو ایمان داشـته باشـیم و با تو پیکار کنیم، در آن صورت ظالم هستیم، ما رسالت تو را نمی پـذیریم؛ بنابراین بنویس: این است آنچه محمّد صـلی الله علیه وآله فرزند عبداللّه بر اساس آن صـلح کرد. یاران پیامبر، رو به آن حضـرت کردنـد که مـا برای جهـاد حاضـریم، امّا هرگز حاضـر نیستیم از مواضع خویش دست برداریم، امّا پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله برای رسـیدن به صلح شرافتمندانه، بر اساس مصالح حکیمانه عمل کرد و فرمود: بنویس! و اینجا بود که این آیه شریفه فرود آمد که: كَذلِكَ أَرْسَلْناكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِها أُمَمٌ

امّا برخی از جمله «ضـحاک» و «ابن عباس» آورده اند که: این آیه شـریفه هنگامی فرود آمد که پیامبر گرامی به شرک گرایان قریش فرمود: بیایید و در برابر «رحمان» سجده کنید!

آنـان گفتنـد: «رحمـان» کیست؟ مـا خـدای رحمـان را نمی شناسـیم و نافرمانی کردنـد، آن گاه بود که این آیه شـریفه بر قلب مصفّای پیامبر فرود آمد که: كَذلِكَ أَرْسَلْناكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ

ب: در داسـتان فرود دوّمین آیه مورد بحث آورده اند که: این آیه در نکوهش گروهی از شـرک گرایان مکّه از جمله ابوجهل و عبداللّه مخزومی فرود آمد؛ چرا که آنان در کنار خانه خدا نشسته بودند و کسی را نزد پیامبر گسیل داشتند تا آن حضرت را نزد آنـان دعوت کنـد. هنگـامی که پیامبر نزدشان آمـد، عبـداللّه گفت: هان ای محمّـد صـلی الله علیه وآله! اگر می خواهی ما ایمان بیاوریم بیا و این کارها را انجام بده:

۱ - بیا و به وسیله قرآن کوه های

مکّه را به حرکت در آور و از ما دور ساز، چرا که مکّه کوهستانی و فاقد زمین صاف است.

۲ - آن گاه چشمه سارها و جویبارهایی را در اینجا بجوشان و روان ساز تا ما به درختکاری و کشاورزی بپردازیم، مگر نه این که خدا طبق برخی آیات قرآنِ تو کوه ها را برای «داود» مسخّر ساخت تا به همراه او به ستایش خدا بپردازند؟!

۳ - سپس بادها را در تسخیر ما قرار ده تا بر آنها سوار شویم و به سوی شام برویم و پس از انجام کار خویش در همان ساعت به شهر و دیارمان بازگردیم، مگر نه این که خدا بادها را برای سلیمان رام ساخت و در فرمان او قرار داد؟

۴ - و از پی آن نیای عرب، «قصی» را زنده ساز تا از او بپرسیم که دعوت و رسالت تو حق است یا باطل؟ مگر نه این است که عیسی مردگان را زنده می ساخت؟

به باور ما اگر تو به راستی پیامبر خدا باشی مقام و منزلت تو از آن پیامبران بزرگ، برتر و بالاتر است، پس آنچه ما گفتیم بیاور تا ایمان آوریم؛ و اینجا بود که این آیه شریفه فرود آمد که: وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتى

تفسیر

نعمت گران رسالت و موقعیت شکوهبار قرآن در بارگاه خدا

در آیات گذشته در مورد نعمت های خدا به بندگان باایمان و شایسته کردار سخن رفت اینک درباره نعمت گران رسالت و دعوت پیامبر می فرماید:

كَذلِكَ أَرْسَلْناكَ فِى أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِها أُمَمٌ هان ای پیامبر، همان

گونه که ایمان آوردگان و شایسته کرداران جامعه ها و امت های پیشین را از نعمت های گوناگون و پاداش خود بهره ور ساختیم، امّت و جامعه تو را نیز از رسالت و کتاب تو، که از گران ترین و برترین نعمت ها هستند، برخوردار و بهره ور گردانیدیم.

به باور پاره ای منظور این است که: همان گونه که برای جامعه های پیشین پیامبرانی برانگیختیم، وجود گرانمایه تو را نیز ای محمّد صلی الله علیه وآله !برای ارشاد و نجات امّت اسلام فرمان بعثت دادیم؛ با این بیان امّت تو نخستین امّت نیست و پیش از آن جامعه های دیگری آمدند و درگذشتند.

لِتَتْلُوَا عَلَيْهِمُ الَّذِى أَوْحَيْنا إِلَيْكَ هدف از رسالت آسمانی تو این است که قرآن را - که ما به سوی تو وحی فرستادیم - برای مردم بخوانی تا در مفاهیم انسانساز و اندرزهای آن بیندیشند و درس زندگی شایسته بگیرند.

وَ هُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمنِ در حالی که قریش و دیگر شرک گرایانِ همدست آنان، به خدای «رحمان» که نعمت و رحمت او گسترده و جهان شمول است کفر می ورزند و می گویند: ما خدا را می شناسیم، امّا «رحمان» را نمی شناسیم.

قالوا و ما الرّحمان...(۵۹)

به باور پاره ای آنان بدین وسیله یکتایی خدا را انکار می کردند.

قُلْ هُوَ رَبِّى هان ای پیامبر! به آنان بگو: «رحمان» آن خدای بخشاینده، پروردگار من است.

لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ

هیچ خدایی جز او نیست و خدای یکتا و بی همتا هموست که شما ندانسته او را انکار می کنید.

عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَ إِلَيْهِ مَتابِ.

او آفریدگار و تدبیرگر من است و من سرنوشت خویشتن را به او واگذارده و به او توکّل نموده ام و به فرمانبرداری و داوری

و حکمت و تدبیر او خشنودم و بازگشت و توبه ام نیز به بارگاه اوست.

در دومین آیه مورد بحث، در پاسخ بهانه جویان و حق ستیزان می فرماید:

وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ اگر این کتاب آسمانی، قرآنی می بود که به وسیله آن کوه های گران از ریشه برکنده شده و به حرکت درآورده می شدند...

أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ و یا به وسیله آن، زمین شکاف برمی داشت و قطعه قطعه و پاره پاره می گردید و از آن شیارها و شکاف ها، چشمه سارها و رودخانه ها روان می گشت.

أَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتى و یا به وسیله آن با مردگان گفتگو می شد، و آنها زنده می گشتند و زندگی را از سر می گرفتند، آری، اگر این کتاب و این قرآن آن گونه هم می بود، باز هم همین قرآن فرود می آمد که دارای مقامی بسیار والا و پرشکوه است.

امّا به باور «زجاج» منظور این است که: اگر چنین قرآنی فرو فرستاده می شد، این حق ستیزان باز هم ایمان نمی آوردند؛ چرا که آیه مورد بحث بسان این آیه است که می فرماید: و لو أَننا نزّلنا الیهم الملائکه...(۶۰)

و اگر ما فرشتگان را به سوی آنان فرو می فرستادیم، و اگر مردگان با آنان سخن می گفتند، و هر چیزی را گروه گروه در برابر آنان گرد می آوردیم، باز هم ایمان نمی آوردند.

لازم به یادآوری است که در آیه شریفه جواب «لو» حذف شده که در فرهنگ و ادبیات عرب نمونه های بسیاری در شعر و نثر دارد.

بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعاً

آری، آنچه آمد، از به حرکت درآمدن کوه ها و شکافته شدن و پاره پاره گشتن زمین گرفته تا زنده شدن مردگان و

دیگر کارهای شگفت انگیز، همه و همه به دست خدا و به فرمان اوست؛ چرا که تنها او قدرت بی کران و بی همتاست، نه جز او. امّا او چنین نمی کند؛ چرا که آیات و معجزاتی که فرو فرستاده است، برای مردم حقجو و هدایت آنان بسنده است و شرک گرایان بهانه جویی و حق ستیزی پیشه ساخته اند.

أَ فَلَمْ يَيْأَسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعاً

در تفسیر این فراز دیدگاه ها متفاوت است:

۱ – به باور گروهی از جمله «مجاهد» و «ابن عباس» و... منظور این است که: آیا مردم ندانسته اند و تحقیق نکرده اند که...؟

۲ – امّا به باور پاره ای چون «فراء» منظور این است که: آیا مردم باایمان از چنان دانشی بهره ور نشده اند که این حقیقت را دریابند و خلاف آن را به ذهن خود راه ندهند که...

۳ – «زجاج» می گوید: منظور این است که: آیا مردم باایمان از حق پذیری و ایمان کسانی که خدا آنان را این گونه نکوهش می کند که ایمان نخواهند آورد، باز هم نومید نشده اند؟ به باور «زجاج» ادامه آیه شریفه نشانگر درستی این دیدگاه است.

با این بیان منظور این است که: پس آیا کسانی که ایمان آورده اند هنوز از حق پذیری این بهانه جویان و حق ستیزان ناامید نگردیده اند، و نمی دانند که اگر خدا می خواست، همه مردم را به راه راست هدایت می کرد و خواه و ناخواه آنان را به بهشت پرطراوت و زیبا رهنمون می گردید؟ امّا او چنین نکرد، بلکه راه درست و نادرست را روشن ساخت و آنان را مکلّف فرمود تا هر کس خواست، به وسیله فرمانبرداری از خدا و رعایت قوانین و مقررات انسانی و بشردوستانه

و خردمندانه او در خور پاداش گردد.

به بـاور پـاره ای منظور این است که: اگر خـدا می خواست مردم را به راه هـدایت مجبور می سـاخت، امّـا از آنجایی که چنین کاری با اصل اختیار و آزادی و قدرت سنجش و مقایسه و انتخاب و رشد انسان ناسازگار است، چنین نکرد.

وَ لا یَزالُ الَّذِینَ کَفَرُوا تُصِیبُهُمْ بِما صَنَعُوا قارِعَةٌ

و کسانی که کفر ورزیـده انـد، هماره هـدف رویـدادهای سـخت و کوبنـده ای چون جنگ، قحطی و گرفتاری های گوناگون خواهند بود، تا بدین وسیله اندکی از کیفر تاریک اندیشی و کردار زشت و ظالمانه خود را بچشند و به خود آیند.

به باور پاره ای منظور از «قارعه» سپاهیانی است که پیامبر بر سر تجاوزکاران و حق ستیزان گسیل می داشت. امّا به باور پاره ای دیگر، منظور فرود پاره ای از عـذاب های ناگهانی بر کفرگرایان شـرور و مسخ شده و تروریست، همچون «اربد» و «عامر» و از قماش آنان است، که داستان آنان گذشت.(۶۱)

أَوْ تَحُلُّ قَرِیباً مِنْ دارِهِمْ به باور گروهی از جمله «حسن»، «ابومسـلم»، «قتاده» و «جبایی»، «تاء» در واژه «تحلّ» برای تأنیث آمده و منظور این است که: آن رویداد و حادثه هولناک در نزدیکی سرای آنان فرود می آید تا دچار وحشت و هراس گردند.

امّا به باور پاره ای «تاء» برای خطاب آمده و منظور این است که: تو ای پیامبر! در نزدیکی سراهای آنان فرود خواهی آمد.

حَتَّی یَأْتِیَ وَعْدُ اللَّهِ از دیدگاه «ابن عباس» منظور این است که: تا وعده خدا در مورد فتح مکّه و سقوط ارکان شرک و استبداد در حجاز فرا رسد. چرا که به باور او این آیه در مدینه بر قلب پاک

پیامبر فرود آمده است.

امّا از دیدگاه «حسن» تا وعده خدا در مورد فرا رسیدن رستاخیز فرا رسد.

إِنَّ اللَّهَ لا يُخْلِفُ الْمِيعادَ.

بی گمان خدا هرگز از وعده اش تخلف نخواهد کرد.

نظم و پیوند آیات در چگونگی نظم و پیوند دوّمین آیه مورد بحث دو نظر است:

۱ – به باور پاره ای این آیه، به آیه شریفه: «و یقول الّذین کفروا...» پیوند می خورد و منظور این است که: کفرگرایان در حالی که چنین کتابی فرود آمده است، باز هم از سر بهانه جویی آیات و معجزه های دیگری می خواهند.

۲ – امّا به باور پاره ای دیگر، این آیه شریفه به آیه «کذلک ارسلنا...» پیوند می خورد و منظور این است که: با این وصف که قرآن بر آنان قرائت می گردد، باز هم کفر می ورزند.

در سومین آیه مورد بحث آفریدگار هستی به آرامش خاطر بخشیدن به پیامبرش در برابر اذیت و تمسخر حق ستیزان پرداخته و می فرماید:

وَ لَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ همان گونه که این حق ستیزان تو را به ناروا مسخره می کنند، پیامبران پیشین نیز از سوی کفرگرایان مورد تمسخر قرار گرفتند.

فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا

امّا من به کفرگرایان و زورمداران پیشین مهلت دادم و فرصت و عمرشان طولانی شد تا به خود آیند و توبه کنند.

ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كانَ عِقابِ.

آن گاه آنان را زیر تازیانه های دردناکِ کیفر گناهانشان گرفتم و عذاب من بر آنان فرود آمد، پس عذاب و کیفر من چگونه بود؟!

چرا پرستش های خفّت بار؟!

در این آیه شریفه روی سخن را به کفرگرایان نموده و می فرماید:

أَ فَمَنْ هُوَ قائِمٌ عَلى كُلِّ نَفْسٍ بِما كَسَبَتْ

پس آیا آن قدرت بی همانند و بی همتایی که مراقب و حافظ همه چیز در کران تا کران هستی است و با تدبیر حکیمانه اش بر کار هر کسی نگهبان است و بر عملکردش پاداش و کیفر خواهد داد، بسان کسی است که از هر چیز و همه جا بی خبر است؟! این گونه نیست.

به باور پاره ای منظور این است که: آیا آن قدرت بی نظیری که رزق و روزی همه بندگان و تمامی موجودات زنده را می دهد و نگهبان و حافظ آنهاست و از آنها دفاع می کند، بسان بت ها و خدایان دروغینی است که این گونه نیستند؟!

لازم به یادآوری است که آیه شریفه تقدیری دارد که ادامه آن نشانگر آن است.

وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ

و این کفرگرایان و تاریک اندیشان بت های رنگارنگ خود را شریک و همتای خدای یکتا و فراتر از قانون و مقررات پنداشته وبه پرستش آنها برخاستند، در حالی که از آن معبودهای دروغین کاری ساخته نیست.

قُلْ سَمُّوهُمْ

هان ای پیامبر! به آنان بگو: اگر این بت ها شریک و همتای خدا هستند، باید در خور صفات و ویژگی هایی چون قدرت، دانش و حکمت بی کران باشند، و بسان آفریدگار هستی، حیات و مرگ و روزی رسانی به بندگان به دست آنها باشد؛ آیا این معبودهای دروغین شما این گونه اند؟! اگر به راستی این گونه هستند آنها را با همان صفاتشان بخوانید و روشن کنید که چه کاری از آنها ساخته است؟!

به باور پاره ای منظور این است که: اگر می پندارید که آنها این گونه هستند، بیایید و آنها را به صفاتی که برایشان می تراشید بخوانید، آن گاه بنگرید که

به راستی آیا دارای این اوصاف هستند و آیا صفات آنها نشانگر روا بودن و خردمندانه دانستن پرستش آنهاست؟!

امّا به باور پاره ای دیگر منظور این است که: آنها دارای صفاتی نیستند که در خور پرستش باشند و شما آنها را شریک و همتای خدا بپندارید. و بدین سان آیه شریفه کفرگرایان و تاریک اندیشان و معبودهایشان را تحقیر می کند.

و «حسن» می گوید: منظور این است که آنها را نام ببرید که چه آفریده اند؟ و چه سود و زیانی به دست آنهاست؟ و این فراز از آیه مورد بحث، بسان این آیه است که می فرماید: به من خبر دهید از آن شریک هایتان که به جای خدا می خوانید و می پرستید...که چه چیزی از زمین را آفریده اند؟(۶۲)

أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِما لا یَعْلَمُ فِی الْأَرْضِ

این فراز پرسشی است که در حقیقت ادامه آغازین فراز آیه می باشد و منظور این است که: آیا خدای یکتا را از وجود شریک و همتایی باخبر می سازید که ذات پاک و بی همانند او از وجود چنین شریکی و نظیری بی خبر است؟

به بیان دیگر، آیه شریفه روشنگری می کند که برای خدا هیچ شریک و همتایی در زمین و آسمان نیست؛ چرا که اگر بود، خدا او را می شناخت و ازوجود او آگاه بود.

أَمْ بِظاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ

یا این که گفتاری سطحی و بدون محتوا و حقیقت بر زبان می آورید؟

به باور «جبایی» منظور این است که: آیا بر طبق ظاهر کتاب خدا، بت ها را خدا نام نهاده اید؟ و بدین سان قرآن روشنگری می کند که این پندار شما نه دلیل عقلی دارد و نه دلیل نقلی و شرعی.

در ادامه آیه

به پوچی و سستی پندار آنان پرداخته و می فرماید:

بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ

هان ای پیامبر! از بافته های پوچ و بی اساس شرک گرایان و تاریک اندیشان درگذر، و به آنها بها نده؛ چرا که حقیقت آن گونه که آنان می پندارند نیست، بلکه شیطان، شرک و کفر و بیداد گری را در نظرشان آراسته است.

«ابن عباس» می گوید: روشن است که مکر و نیرنگ آنان با پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله و دین و کتاب آن حضرت و راه و رسم عدالت خواهانه و آزادیبخش او چیزی جز کفر نمی تواند باشد.

امّا به باور پاره ای، سردمداران و رهبران خودکامه و سرکش، دروغ و نیرنگ را در نظرشان آراسته اند.

وَ صُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ

و مردم را از راه درست بازداشتند؛ و یا خود از راه خدا و دین بازداشته شدند.

وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ.

و کسی را که خدا به کیفر کردار زشت و ظالمانه اش گمراه سازد، برای او رهبر و راهنمایی نخواهد بود.

و در آخرین آیه مورد بحث می فرماید:

لَهُمْ عَذابٌ فِي الْحَياهِ الدُّنْيا

آنان در زندگی این سرا، هدف کشته شدن، اسارت، گرفتاری و بیماری خواهند بود.

وَ لَعَذابُ الاخِرَهِ أَشَقُّ

و عذاب دردناک آخرت دشوارتر و سخت تر است،

وَ ما لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ واقٍ.

و هر گز کسی را نخواهند داشت که آنان را از عذاب خدا پناه دهد و رهایی بخشد.

- وصف آن بهشتی که به پرواپیشگان وعده داده شده [این گونه است که از زیر [درختان آن جویبارها روان است [و] میوه

و سایه اش مانـدگار است. [آری]این است سـرانجام [خوش کسانی که پروا پیشه ساخته انـد، و فرجام [شوم]کفرگرایان آتش [شعله ور دوزخ است.

۳۶ – و کسانی که به آنان کتاب [آسـمانی ارزانی داشـته ایم، به آنچه به سوی تو فرو فرستاده شده است شادمان می گردند. و پاره ای از گروه های [اهل کتاب کسانی هستند که بخشی از آن را انکار می کنند. [هان ای پیامبر! به آنان بگو: جز این نیست که من فرمـان یـافته ام که تنهـا خـدا[ی یکتـا] را بپرسـتم و به او شـرک نـورزم. [از این رو، من تنهـا به سوی او فرا می خوانم و بازگشت من [نیز] فقط به سوی اوست.

۳۷ – و همـان گونه [که به هر یک از پیامبران پیشـین کتاب و برنامه ای به زبان جامعه و مردمشان دادیم،] این [کتاب زنـدگی سـاز و پرمعنـویت را نیز [به صورت]منشوری عربی [بر تو ای محمّـد صـلی الله علیه وآله فرو فرسـتادیم. [اینـک اگر پس از آن دانشی [ژرف]که به سوی تو آمده است، [بخواهی]از هوس های آنان پیروی کنی، [بهوش باش که در برابر [عذاب خدا برای تو هیچ یار و نگاهدارنده ای نخواهد بود.

۳۸ – و به یقین پیش از تو [نیز] پیامبرانی فرسـتادیم و برایشان زنان و فرزندانی قرار دادیم. و هیچ پیام آوری را نرسد که معجزه ای جز به خواست خدا بیاورد. [و]برای هر سرآمدی نوشته ای [روشنگر و معلوم]است.

۳۹ – خدا آنچه را بخواهد می سترد و [آنچه را بخواهد] ثابت [و برجا]می دارد، و اساس کتاب نزد اوست.

۴۰ – و اگر پاره ای از آن [کیفرها]

را که به آنـان وعـده می دهیم [در روزگـار تو برایشـان پیش آوریم و] به تو بنمایـانیم، یا [پیش از کیفرشان، جان گرامی تو را برگیریم، در هر صورت بر عهده تو تنها رساندن [پیام ما] ست و حساب [آنان بر عهده ماست.

۴۱ - [آیا حق ناپذیران به دگرگونی روزگار ننگریسته،] و آیا ندیده اند که ما هماره به زمین می پردازیم و [با ستاندن جان ها و نابود ساختن جامعه ها و تمـدّن های بیدادگر و تبهکار] از کرانه های آن می کاهیم؟! و خداست که [بر کران تا کران هستی فرمان می راند و برای فرمان او پی گیرنده [و بازدارنده ای نیست، و حسابرسی او سریع است.

۴۲ - و بی تردیـد، کسانی که پیش از آنان بودنـد [نقشه ها کشـیدند و]نیرنگ زدند، امّا [باید می دانسـتند که تدبیرها یکسـره ازآن خـداست. [او]آنچه را که هر کسـی فراهم می آورد، می دانـد. و کفرگرایان به زودی خواهنـد دانست که فرجام [خوش]آن سرای [جاودانه از آن کیست.

۴۳ - و کسانی که کفر ورزیـده انـد می گویند: تو فرسـتاده [و پیامبر خدا]نیستی. [ای پیامبر به آنان بگو: همین [اندازه بس که خدا و آن کس که دانش این کتاب [پرشکوه نزد اوست، میان من و شما [تاریک اندیشان و حق ستیزان گواه باشد.

نگرشی بر واژه ها

انهـار: این واژه جمع «نهر» به مفهوم رودخانه و راه بزرگ آب بر روی زمین است. اصل این واژه به مفهوم گسترش آمـده و به همین دلیل به روز، که زمان گسترش نور است، «نهار» می گویند.

اُکُل: خوراکی.

احزاب: گروه ها و حزب ها.

نقص: کاستن چیزی از چیز دیگر؛ و در

کاستن از مقام و منزلت نیز به کار می رود.

طرف: به انتهای هر چیزی گفته می شود.

تعقیب: پی گرفتن و بازگردان چیزی پس از جدا سازی آن.

مکر: نیرنگ، نقشه، و به تدبیری که در برابر نیرنگ ها اندیشیده می شود نیز گفته می شود.

شهید: گواه.

تفسیر

وصف بهشت پرطراوت و زیبا

در آیات گذشته در مورد کیفر کفرگرایان و بیدادگران سخن رفت، اینک در این آیه شریفه درباره پاداش پرشکوه ایمان آوردگان و پرواپیشگان می فرماید:

مَثَلُ الْجَنَّهِ الَّتِی وُعِدَ الْمُتَّقُونَ وصف آن بهشت پرطراوت و زیبایی که به پرواپیشگان وعده داده شده این گونه است که...

به باور «مقاتل» منظور این است که: آن بهشتی که به نواندیشان و تقواپیشگان وعده داده شده بی نظیر و بی مانند است.

امّا به باور «حسن» سیما و وصف آن بهشت این گونه است که...

«ابن قتیبه» می گوید: واژه «مثل» در اصل به مفهوم «مانند» است، و گاه به معنای صورت و وصف چیزی نیز می آید.

و از دیدگاه پاره ای دیگر، واژه «مثل» در اینجا اضافه شده و تقدیر این است که: آن بهشتی که به پرواپیشگان وعده داده شده این گونه است که:

تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ أُکُلُها دائِمٌ وَ ظِلُّها

از زیر درختان آن جویبارها روان است و میوه های گوناگون آن جاودانه و پایان ناپذیر، و سایه آرام بخش آن ماندگار است، و خورشید و حرارت و گرمای آن در سایه اش اثری نمی گذارد.

به باور «ابن عباس» منظور این است که: بهشت و نعمت های پرشکوه و ماندگار آن با مرگ و آفت های دیگر نابود نمی شود.

و به باور پاره ای دیگر، لذّت خوردنی های آن هماره در کام مردم ماندگار است.

تِلْکَ

عُقْبَی الَّذِینَ اتَّقَوْا

این سرانجام خوش کسانی است که پروا پیشه ساخته اند.

وَ عُقْبَی الْکافِرِینَ النّارُ.

و فرجام شوم کفرگرایان آتش شعله ور دوزخ است.

پس از ترسیم پاداش و کیفر پرواپیشگان و کفرگرایان اینک می فرماید:

وَ الَّذِینَ آتَیْناهُمُ الْکِتابَ یَفْرَحُونَ بِما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مردم باایمان و شایسته کرداری که قرآن به آنان ارزانی شده، به خاطر آنچه به سوی تو فرو فرستاده شده است شاد و شادمانند.

وَ مِنَ الْأَحْزابِ مَنْ یُنْکِرُ بَعْضَهُ به باور گروهی از جمله «حسن»، «قتاده» و «مجاهد» منظور این است که: یهود و نصاری و مجوسیان پاره ای از مفاهیم قرآن را که با مقررات دینی آنان ناسازگار است، انکار می کنند.

«ابن عباس» می گوید: منظور از کسانی که کتاب بر آنان فرو فرستاده شده، آن گروه از اهل کتاب می باشند که بسان عبداللّه بن سلام و یارانش ایمان آورده بودند. اینان بودند که به فرود قرآن بر قلب پاک پیامبر شادمان شدند. و منظور از واژه «احزاب»، تاریک اندیشان و شرک گرایان و آن کسانی از اهل کتاب می باشند که به قرآن ایمان نیاوردند.

نامبرده می افزاید: عبداللّه بن سلام و یارانش از این که نام بلند «رحمان» در آیات قرآن کمتر آمده بود، افسرده شدند؛ چرا که در تورات به این نام بلند و شکوهبار، بسیار برمی خوردند؛ از این رو خدا فرمود: هان ای پیامبر به ایمان آوردگان بگو: خدا را بخوانید یا رحمان را بخوانید، هر کدام را بخوانید، برای او نام های نیکوتر است...

قل ادعوا اللّه او ادعوا الرّحمان...(۶۳)

آنان با فرود این آیه شریفه شادمان شدند، امّا شرک گرایان و تاریک اندیشان به نام پرشکوه «رحمان» که

از نام های بلند و جاودانه خداست شرک ورزیدند و گفتند: ما تنها «رحمان یمامه» را می شناسیم.

منظور از «احزاب» کسانی هستند که برای جنگ با پیامبر و قرآن به تشکیل حزب و گروه روی آوردند. و کسانی که بخشی از قرآن را انکار کردند، همانانی بودند که نام مقدس «رحمان» را انکار نمودند که قرآن در مورد آنان می فرماید: و هم یکفرون بالرحمان... و آنان به خدای بخشاینده کفر می ورزند.

قُلْ إِنَّما أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَ لا أُشْرِكَ بِهِ هان ای پیامبر! بگو: من تنها فرمان یافته ام که خدا را به یکتایی بپرستم و به او شرک نورزم.

إِلَيْهِ أَدْعُوا

بر این اساس است که مردم را تنها به سوی او فرا می خوانم تا به یکتایی و قدرت و دانش بی کران او ایمان آورند و در برابر عظمت او سر به سجده گذارند.

وَ إِلَيْهِ مَ آبِ.

و بازگشتم نیز تنها به سوی اوست که فرمانروای هستی و مالک هر سود و زیانی است.

قرآن یا منشوری عربی در سوّمین آیه مورد بحث می فرماید:

وَ كَذلِكَ أَنْزَلْناهُ حُكْماً عَرَبِيًّا

و همان گونه که به پیامبران گذشته کتاب و برنامه ای به زبان جامعه و مردمشان ارزانی داشتیم، این قرآن زندگی ساز و پرمعنویت را نیز به صورت حکمتی عربی بر تو فرو فرستادیم.

با این بیان واژه «حکم» به مفهوم حکمت آمده است، درست همانند این آیه شریفه که می فرماید: و به آنان کتاب و حکمت و مقام والای نبوت ارزانی داشتیم.

اولئک الّذین اتیناهم الکتاب و الحکم و النبوّه...(۶۴)

به باور پاره ای از دانشوران، آیه شریفه بدان دلیل از قرآن به

«حکم» تعبیر می کند که حلال و حرام خدا در آن آمده است، و بدان جهت «عربی» نامیده شده است، که دریافت دارنده آن از جهان عرب برخاسته بود.

وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ بَعْدَ ما جاءَکَ مِنَ الْعِلْمِ ما لَکَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِیٍّ وَ لا واقٍ.

در این فراز روی سخن به پیامبر گرامی است، امّا در حقیقت خطاب به جامعه و مردم است، و واژه «اهواء» جمع «هوی» به مفهوم هوس و هوای دل آمده و منظور این است که: اگر پس از آمدن آیات و معجزه هایی روشنگر از سوی خدا که برایت دانش و یقین آورده و هر گونه تردید و شبهه ای را زدوده است، بر آن باشی که موافق هوس های کفرگرایان و تاریک اندیشان رفتار کنی، در آن صورت دیگر یار و یاور و نگاهدارنده ای که تو را از عذاب خدا حفظ کند نخواهی داشت.

یادآوری می گردد که: «مِنْ وَلِیٍّ، در محل رفع آمده و «من»، زایده است.

در ادامه سخن درباره وحی و رسالت و پیامبران خدا می فرماید:

وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا رُسُلًا مِنْ قَبْلِکَ وَ جَعَلْنا لَهُمْ أَزْواجاً وَ ذُرِّیَّةً

و به یقین پیش از تو نیز پیامبرانی فرستادیم و برایشان زنان و فرزندانی قرار دادیم.

در داستان فرود این آیه شریفه، «ابن عباس» آورده است که: پاره ای از مردم بهانه جو و حق ستیز پیامبران را به خاطر تشکیل خانواده و داشتن زن و فرزند، سرزنش می نمودند و می گفتند: اگر این مرد به راستی پیامبر خدا بود، رسالت و پیام رسانی خدا، او را از ازدواج و گزینش همسران متعدّد باز می داشت؛ از این رو این آیه شریفه در پاسخ آنان فرود

آمد که: به یقین ما پیش از رسالت تو نیز پیامبرانی به سوی جامعه ها فرستادیم و برای آنان زنان و فرزندانی قرار دادیم، که هم شمار زنانشان بیشتر از همسران تو بود و هم فرزندانشان افزون تر از فرزندان تو.

«ابن عباس» می گوید: سلیمانِ پیامبر سیصد زن و فراتر از دو برابر آنها کنیز داشت، و داود دارای یکصد زن بود؛ بنابراین نباید شرک گرایان و بدخواهان داشتن همسر و فرزند را بر تو عیب گیرند.

در روایت است که حضرت صادق علیه السلام پس از تلاوت این آیه شریفه، به سینه خود اشاره فرمود که: به خدای سوگند ما نسل و خاندان پیامبر گرامی هستیم.

نحن و اللّه ذریّه رسول اللّه صلی الله علیه وآله.(۶۵)

در ادامه آیه مورد بحث می افزاید:

وَ ما کانَ لِرَسُولٍ أَنْ یَأْتِیَ بِآیَهٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللَّهِ

و هیچ پیامبری را نرسد که آیه و معجزه ای بیاورد مگر این که خدا بخواهد و به او اجازه دهد.

لِکُلِّ أَجَلٍ کِتابٌ.

در تفسیر این فراز سه نظر آمده است:

۱ - به باور «بلخی» منظور این است که برای هر سرآمدی، کتاب و نوشته ای روشنگر و مشخّص است که آن سرآمد در آن کتاب به ثبت رسیده است، و هیچ آیه و معجزه ای نیست جز این که دارای سرآمدی است که خدا آن را در کتاب روشنی مشخّص ساخته و تابع مصلحت و تدبیر اوست؛ بنابراین معجزه ای که آنان می خواستند، تابع زمان و سرآمدی است که خدا بر اساس مصلحت و تدبیر خود آن را معیّن کرده است، و نه تابع هوس های آنان تا هر زمانی هر چه خواستند تحقّق

یابد.

۲ - امّا به باور «جبایی» منظور این است که برای هر کاری، چون مرگ و زندگی و... که خدا مقرّر داشته، کتاب و نوشته ای است که در آنجا به ثبت رسیده است.

۳ - و از دیدگاه پاره ای منظور این است که: برای هر کتابی که از سوی خدا فرو فرستاده می شود مدّت و زمان مقرّری است که در آن مدّت فرود می آید. بنابراین تورات و انجیل و قرآن هر کدام در مدّت مقرری فرود آمده و برای خود مدّت مقرّری دارند.

دو کتاب «محو» و «اثبات»

در پنجمین آیه مورد بحث می فرماید:

یَمْحُوا اللَّهُ ما یَشاءُ وَ یُثْبِتُ وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْکِتابِ.

خدا آنچه را بخواهد محو می کند و آنچه را بخواهد ثابت و پابرجا و پایدار می دارد و اساس کتاب نزد اوست.

در مورد دو اصل محو و اثبات دیدگاه ها متفاوت است:

۱ - گروهی از جمله «ابن عباس»، «قتاده»، «ابن زید» و ... بر آنند که منظور از «محو» و «اثبات»، احکامی است که نسخ می شوند و به جای آنها احکام جدیدی قرار می گیرد.

۲ - امّا گروهی دیگر از جمله «حسن»، «کلبی»، «ضحاک» و «جبایی» بر این باورند که منظور این است که: از کارنامه عمل مردم آنچه مباح و رواست و کیفری ندارد، همه را محو می کند و می سترد و کارهای شایسته و گناهان را که پاداش و کیفر دارند پایدار می دارد.

۳ - «سعید بن جبیر» می گوید: منظور این است که: گناهان مردم باایمان را از روی فضل و بخشایش خود می سترد و محو می کند، امّا گناهان مردمی را که می خواهد کیفرشان کند، بر اساس عدالت

و از روی دادگری ثابت و پابرجا می دارد.

۴ - و گروهی از جمله «عمر»، «ابن مسعود»، «قتاده» و «ابووائل» بر آنند که: این جمله بیانگر یک قانون کلّی است و نشانگر آن است که خدا رزق و روزی، اجل و مدّت عمر، و سعادت و شقاوت را «محو» و «اثبات» می نماید و طبق مصلحت و حکمت به هر کس بهره ای از آنها ارزانی می دارد.

منظور از «ام الکتاب» و کتاب «محو» و «اثبات»

عنوان «ام الکتاب» در لغت به مفهوم اصل و اساس کتابی است که در آن، همه رویدادها و حوادث کران تا کران هستی به ثبت رسیده است.

۱ - از «ابن مسعود» آورده اند که می گفت: بارخدایا اگر نام مرا در کتاب تاریک اندیشان و نگون بختان نوشته ای، آن را از آنجا محو فرموده و در کتاب نیک بختان و نواندیشان بنویس و پایدار ساز، چرا که تو هر چه را بخواهی محو، و هر چه را بخواهی اثبات می نمایی، و اصل و اساس کتاب نزد توست.

«عکرمه» از «ابن عباس» آورده است که: کتاب «محو» و کتاب «اثبات»، دو کتاب مستقلّ و جداگانه ای هستند که با «ام الکتاب» تفاوت دارند؛ چرا که از دو کتاب محو و اثبات، نکات و مطالبی تغییر می کنند امّا از «ام الکتاب» چیزی تغییر نمی کند.

گفتنی است که این مطلب از پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله نیز روایت شده است.

«محمد بن مسلم» آورده است که از حضرت باقر علیه السلام در مورد شب «قدر» پرسیدم، که فرمود: در این شب مبارک، خدا فرشتگان و کاتبان را به آسمان دنیا می فرستد تا رویدادهای سال و همه

آنچه را که به مردم خواهد رسید، بنویسند؛ چرا که همه حوادث و رویدادها تابع خواست خدا و اراده او هستند؛ خدا برخی را پیش می اندازد و برخی را به تأخیر می افکند؛ پاره ای را محو ساخته و پاره ای را ثابت می سازد؛ و اصل کتاب نزد اوست.

سألته عن لیله القدر؛ فقال: ینزل اللّه فیه الملائکه و الکتبه الی السّماء الدّنیا...(۶۶)

و نیز آورده اند که فرمود: علم و دانش دو گونه است: دانشی که خدا به فرشتگان و پیام آوران خویش آموخته است و دانشی که ویژه ذات پاک اوست و کسی به آن دسترسی ندارد و هر چه بخواهد در آن پدید می آورد.

و از ششمین امام نور آورده اند که فرمود: کارها بر دو گونه اند: نخستین بخش آن ها، کارهایی که مشروط به شرایط و عواملی خاصّ است که در صورت وجود شرایط پدیدار می گردند، و دیگر امور قطعی و تردیدناپذیر که به هر صورت خواهد آمد.

گفتنی است که آنچه مشروط است بر اساس خواست خدا تغییرپذیر است و طبق مصلحت او دگرگون می شود.

۵ - به باور پاره ای منظور از «محو» و «اثبات» این است که: خدا روزی ها و رنج ها و مشکلات و مصیبت ها را در «ام الکتاب»، پایدار می سازد آن گاه به وسیله دعا و نیایش و صدقه، طبق مصلحت و حکمت آنها را می زداید و محو می کند، تا از این راه مردم را به سوی نیایش با خدا و صدقه و انفاق و دیگر کارهای خداپسندانه تشویق کند.

۶ - امّا به باور پاره ای دیگر از جمله «عکرمه» منظور این است که گناهان انسان به وسیله توبه محو و به جای آن حسنات

ثبت می گردد.

این نکته در این آیه شریفه آمده است که می فرماید: الاّـ من تاب و آمن و عمل عملاً ـ صالحاً فاولئک یبدّل اللّه سیّئاتهم حسنات...(۶۷)

مگر کسی که توبه کند و ایمان آورد و کار شایسته انجام دهد، پس خدا بدی های آنان را به نیکی ها تبدیل می کند...

۷ – از امیرمؤمنان علیه السلام آورده اند که فرمود: منظور این است که خدا برخی از نسل ها را منقرض می کند و برخی را نگاه می دارد، که در این مورد در آیه دیگری می فرماید: ثمّ انشأنا من بعدهم قرناً آخرین.(۶۸)

آنگاه پس از آنان نسلهایی دیگر پدید آوردیم.

و نیز می فرماید: کم اهلکنا قبلهم من القرون.(۶۹)

آیا برای هدایت آنان کافی نبود که ببینند چه نسل ها را پیش از آنان نابود ساختیم...

۸ – و «سدی» می گوید: منظور این است که خدا ماه را محو و خورشید را ثابت و پایدار می سازد، که در این آیه می فرماید: فمحو نا آیه اللّیل و جعلنا آیه النّهار مبصره...(۷۰)

و ما نشانه شب را تیره گون و محو ساختیم و نشانه روز را روشنی بخش گردانیدیم...

با این بیان، بیشتر مفسّران بر آنند که «ام الکتاب» همان «لوح محفوظ» می باشد که نوشته ها و مطالب آن غیرقابل تغییر است؛ چرا که کتاب های دیگر که در مرحله و مرتبه فروتر هستند، دستخوش محو و اثبات می گردند، امّا اصل و اساس کتاب تغییرناپذیر است.

برخی آورده اند که «ابن عباس» از «کعب» در مورد «ام الکتاب» پرسید، که او گفت: خدا به آفرینش خویش دانش و آگاهی داشت، از این رو فرمان داد که آن دانش و آگاهی، کتاب و نوشته گردد که چنین شد.

و

برخی نیز آورده اند که: منظور از «ام الکتاب» آن کتاب اصلی است که همه رویدادهای کران تا کران هستی در آن نوشته شده و روشنگری می کند که چه روی خواهد داد. و هنگامی که هر کدام روی داد، مشخص می گردد که چگونه و چه زمانی و در کجا کدامین رخداد روی داده است، و این کار به مصلحت فرشتگان است که در آن بیندیشند... چرا که درمی یابند که همه رویدادهای جهان هستی که برای دیگران غیرقابل شمارش است. همه و همه در علم بی کران خداوند ثبت است و پیش بینی شده است.

در ادامه سخن، در این آیه شریفه روی سخن را به پیامبر گرامی نموده و می فرماید:

وَ إِنْ ما نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِی نَعِدُهُمْ و اگر پاره ای از آنچه در مورد پیروزی مردم باایمان و نابودی و اسارت کفرگرایان بیدادپیشه و به غنیمت رفتن دارایی هایشان که به آنان وعده کردیم، به تونمایانیم...

أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ یا پیش از نمایاندن این امور به تو - ای پیامبر - جان گرامی ات را برگیریم و تو را نزد خود بریم، در هر صورت مسئولیت تو رساندن پیام خدا به بندگان اوست که آن را به انجام رساندی.

بدین سان قرآن نشان می دهد که برخی از آن رویدادها در زمان حیات ظاهری پیامبر و پیش از رحلت آن حضرت روی خواهد داد و برخی پس از رحلت آن بزرگوار؛ بنابراین پیامبر نباید انتظار داشته باشد که همه آن رویدادها پیش از رحلت او تحقق یابد و همه را به چشم خود بنگرد.

فَإِنَّما عَلَيْكَ الْبَلاغُ

پس، جز این نیست که رسالت و مسئولیت تو رساندن پیام

ماست.

وَ عَلَيْنَا الْحِسابُ.

و حساب و کیفر آنان نیز در دنیا و آخرت بر ماست.

نوید و رهنمود آیه از آیه شریفه این واقعیت دریافت می گردد که اسلام، سرانجام بر همه مرام ها و مکتب ها و مذهب ها پیشی گرفته و در حیات ظاهری پیامبر و پس از رحلت آن گرانمایه عصرها و نسل ها، همه دل ها را روشن خواهد ساخت و شجره پلید تاریک اندیشی و شرک و کفر و بیداد را از بیخ و بن برخواهد کند.

درس عبرت به بیدادگران در هفتمین آیه مورد بحث و در ادامه هشدار به مخالفان وحی و رسالت و به منظور عبرت آموزی و اندرزپذیری کفرگرایان و بیدادپیشگان می فرماید:

أَ وَ لَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُها مِنْ أَطْرافِها

آیا این تاریک اندیشان و حق ستیزان به دگرگونی روزگاران ننگریسته و نمی بینند که ما آهنگ زمین نموده و همواره با ستاندن جان ها و نابود ساختن جامعه ها و تمدّن های بیدادگر و زشت کردار و پایمال سازنده حقوق بشر، از کرانه های آن می کاهیم؟!

در مورد این فراز از آیه شریفه دیدگاه ها متفاوت است:

۱ - به باور گروهی از جمله «ابن عباس»، «قتاده»، و «عکرمه» منظور این است که: آیا کفرگرایان و ظالمان نمی بینند که ما از کرانه های زمین با نابود ساختن ساکنان تاریک اندیش آن می کاهیم؟!

با این بیان، این تعبیر مجازی است و منظور از کم کردن و کاستن از زمین، کاستن از ساکنان آن است؛ درست نظیر این آیه شریفه که می فرماید: و اسئل القریه...(۷۱) که منظور پرس و جو از ساکنان قریه و کاروان است، نه خود قریه و شتران کاروان.

- امّا به باور گروهی از جمله «عطا»، «بلخی» و «مجاهد»، منظور کاستن از برگزیدگان و دانشوران و اصلاحگران روی زمین است که از حضرت صادق نیز روایت شده است که: ننقصها بذهاب علمائها و فقهائها و خیارها.(۷۲)

این بیان نظیر سخن عبداللّه بن مسعود است که می گوید: مرگ یک دانشورِ شایسته کردار شکافی در پیکر اسلام پدید می آورد که هرگز جبران پذیر نخواهد بود.

۳ - از دیدگاه دسته ای از جمله «حسن»، «ضحاک» و «مقاتل» منظور این است که: ما به مردم توحیدگرا یاری می رسانیم تا با پیروزی پیاپی، پیش روند و در نتیجه کفرگرایان را کاهش می دهیم و اسلام و مردم مسلمان را جایگزین آنان می سازیم و به تدریج همه مناطق تحت کنترل کفر و شرک، در قلمرو اسلام راستین و عدالت و آزادی قرار خواهد گرفت.

«ضحاک» می گوید: منظور این است که: آیا مردم مکّه ندیدند که ما چگونه مناطق گوناگون را برای محمّد صلی الله علیه وآله گشودیم؟

«زجاج» می گوید: آیا شرک گرایان نمی ترسند که سرزمین آنان را نیز بسان دیگر سرزمین ها برای محمّد صلی الله علیه وآله بگشاییم و فتح شود؟

«قاضی» بر آن است که این سخن بهتر و مناسب تر به نظر می رسد؛ چرا که به وعده خدا در مورد یاری رسانی به دین حق و پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله پیوند دارد.

۴ - و از دیدگاه «جبایی» منظور این است که: آیا ندیده اند که چگونه آبادی ها ویران، و زندگی ها دستخوش مرگ، و فراوانی ها به کمبود تبدیل می گردد.

وَ اللَّهُ یَحْکُمُ لا مُعَقِّبَ لِحُکْمِهِ

و خداست که بر کران تا کران هستی فرمان می راند و میان حق و باطل داوری

می نماید، و هیچ کس را نرسد که فرمان و حکم او را بشکند.

یادآوری می گردد که این بیان، دریافت «ابن عباس» از آیه شریفه می باشد و منظور این است که: هیچ کسی حکم او را برای شکستن و نقض نمودن دنبال نمی کند.

وَ هُوَ سَرِيعُ الْحِسابِ.

و او پاداش فرمانبرداری ها و کیفر نافرمانی ها را به سرعت و زود می دهد؛ چرا که حسابرسی او سریع است.

در ادامه سخن در این مورد می فرماید:

وَ قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

و تاریک اندیشان وکفرگرایان پیشین، با مردم باایمان از در نیرنگ و فریب در آمدند و در دروغ شمردن رسالت پیامبران و تکذیب فرستادگان خدا، سیاست ظالمانه و فریبکارانه ای به کار بردند، و همان گونه که خدا نقشه و نیرنگ آنان را بی اثر ساخت و باطل نمود، نیرنگ اینان را نیز - ای پیامبر - نابود خواهد ساخت.

فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعاً

چرا که او از همه به این نقشه ها و بی اثر ساختن آنها آگاه تر است و مکر و نیرنگ و دجالگری آنان را به خودشان باز می گرداند و برای هدایت بندگانش دلیل و برهان و تابلو روشنگر و راهنما نصب می نماید.

«ابومسلم» می گوید: منظور این است که خدا مالک کیفر نیرنگ آنان است و کیفرشان خواهد کرد.

و «جبایی» می گوید: منظور این است که: بر اثر این نیرنگ ها، خدا فرجام شوم و وخامت باری را برای آنان مقرّر می دارد.

يَعْلَمُ ما تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ

و می داند که هر کسی چه می کند و چه چیزی فراهم می آورد. و در نتیجه، کردار شایسته و ناشایسته انسان بر خدا پوشیده نیست؛ چرا که او آگاه

و داناست.

به بـاور برخی منظور این است که: خـدا به نیرنـگ ها آنان بر ضـد پیامبر داناست و از نقشه هایشان آگاه است و همه را بی اثر می سازد.

وَ سَیَعْلَمُ الْکُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَی الدّارِ.

و به زودی خواهند دانست که سرانجام خوش و بهشت جاودانه از آن کیست؟ روشن است که این موضوع زمانی برای همگان روشـن می گردد که توحیـدگرایان و کـافران به کیفر عملکرد شایسـته و ناشایسـته خـود برسـند و گروهی به بهشت درآینـد و گروهی به آتش شعله ور دوزخ وارد گردند.

به باور پاره ای منظور این است که: کفرگرایان درخواهند یافت که سـرانجام خوش و پسندیده برای شما توحیدگرایان است یا آنان! و این زمانی خواهد بود که خدا دین حق را بر همه مرام ها پیروز سازد.

در آخرین آیه مورد بحث که پایان بخش این سوره مبارکه است، می فرماید:

وَ یَقُولُ الَّذِینَ کَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلاً

و کسانی که کفر ورزیده اند، به تو ای پیامبر می گویند: تو پیامبر و فرستاده خدا نیستی.

قُلْ کَفی بِاللَّهِ شَهِیداً بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ

در پاسخ آن تاریک اندیشان و دروغپردازان بگو: همین بس که خدا میان من و شـما گواه باشد؛ چرا که او برای اثبات درستیِ دعوت و راستی رسـالت من، دلیل و برهان و آیه و معجزه ای قرار داده است که مردمِ نوانـدیش و آگاه و خردمنـد و باانصاف می توانند به آسمانی بودن آن پی برند.

وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْکِتابِ.

و گواه دیگری که میان من وشما باشد، کافی است، کسی است که دانش کتاب نزد اوست، و به محتوای قرآن آگاه است.

در تفسیر این فراز سه نظر آمده است:

۱ – به باور گروهی از جمله «حسن»، «ضحاک»، «زجاج» و «سعید بن جبیر» منظور این است که: همین کافی است که آن کسی که دانش کتاب نزد اوست، گواه میان من و شما باشد؛ و منظور از آن، ذات پاک خداست.

۲ – امّا به باور گروهی دیگر از جمله «ابن عباس»، «قتاده»، «مجاهد» و «جبایی» منظور نواندیشان و ایمان آوردگان اهل کتاب، نظیر: «عبدالله بن سلام»، «سلمان فارسی» و «تمیم» است. امّا گروه نخست این دیدگاه را نپذیرفته و بر آنند که اینان پس از هجرت ایمان آوردند در حالی که این سوره در مکّه فرود آمده است.

۳ – و از حضرت باقر و صادق آورده اند که: منظور امیرمؤمنان علیه السلام و دیگر امامان نور است.

انّ المراد به علی بن ابی طالب و ائمه الهدی .(۷۳)

و نیز از امام صادق آورده اند که فرمود: ایانا عنی و علیّ اولنا و افضلنا و خیرنا بعد النّبی. صلی الله علیه وآله(۷۴)

خدا در این آیه شریفه ما را منظور داشته که امیرمؤمنان نخستین و برگزیده ترین و بهترین ما پس از پیامبر خداست.

و نیز آورده اند که آن حضرت دست روی سینه خود نهاد و فرمود: عندنا و اللّه علم الکتاب.(۷۵)

به خدای سوگند که دانش کتاب نزد ماست.

و تأییدکننده این بیان، روایتی است که از پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله رسیده و می فرماید: ما من احدٍ اعلم بکتاب اللّه بعد النّبی من علی بن ابی طالب و من الصالحین من اولاده.(۷۶)

پس از پیامبر خدا، کسی به کتاب خدا داناتر از امیرمؤمنان و فرزندان شایسته کردارش – که امامان یازدگانه باشند – نخواهد

بود.

و از «عاصم» آورده اند که به نقل از «عبدالرحمان سلمی» گفت: کسی را ندیدم که بهتر از امیرمؤمنان قرآن را تلاوت، و مفاهیم و معارف پر معنویت و زندگی ساز وآزادی بخش آن را بیان کند.

و از «عبداله بن مسعود» است که می گفت: اگر کسی به قرآن داناتر از من می بود، برای آموزش نکات آن نزد او می رفتم.

از او پرسیدند امیرمؤمنان چگونه؟

پاسخ داد: مگر من نزد او نرفته و از او بهره ها نمی گیرم؟

پرتوی از سوره مبارکه و اینک با گذشتن از دریای موّاج و زندگی ساز معارف و مفاهیم پر معنویت و زندگی ساز وآزادی بخش سیزدهمین سوره مبارکه، در آستانه چهاردهمین سوره، که سوره ابراهیم باشد، ایستاده ایم و خدای را بر مهر و لطف بی کران او سپاس می گوییم و با همه وجود او را می ستاییم و از او می خواهیم که توفیق و مهر خود را بر ما بباراند و ما را به حال خود نگذارد.

در آیات چهل و سه گانه سوره رعد، با پندها و اندرزهای جانبخش، معارف و مفاهیم انسانساز، و درس های بساری رو به رو شدیم، که هر کدام سخت در خورِ تفکّر و تعمّق و عبرت آموزی است؛ با موضوعات و مفاهیمی چون:

زنجیره ای از نشانه های او در کران تا کران هستی،

آیا آفرینش تازه ای خواهد بود؟

علم بی کران خدا،

فرشتگان نگهبان انسان،

یکتایی و قدرت خدا،

حق و باطل در قالب سه مثال زیبا و جالب،

ویژگی های هشتگانه یا برنامه نواندیشان و خردمندان و حق گرایان،

کوته بینان دنیاپرست و خصلت های نکوهیده آنان،

نعمت گران رسالت و عظمت قرآن،

وصف بهشت پرطراوت و زیبا،

قرآن، منشوری عربی،

و

ده ها نکته و درس و اندرز عبرت انگیز دیگری که گذشت.(۷۷)

تفسیر اطیب البیان

سوره رعد ، غرض سوره : بیان حقیقت قرآنی است که بر نبی کریم (ص) نازل شده واینکه قرآن معجزه و آیت رسالت است و نیز ابطال اقوال کسانی که دعوت قرآن را رد کرده اند، همچنین بیان آیاتی در باره توحید و ذکر اخبار بعضی از گذشتگان و آثار و اعمالشان که در نتیجه کفر و بواسطه گناه ، خداوند آنها را مؤاخذه نمود.

(۱)(المر تلک ایات الکتاب و الذی انزل الیک من ربک الحق و لکن اکثر الناس لا یؤمنون):(المر، اینها آیات کتاب خداست و آنچه بر تو از ناحیه پروردگارت نازل شده ، حق است ، اما بیشتر مردم ایمان نمی آورند)، این حروف مقطعه شامل مجموع حروفی است که سوره های مبتدئه با (الم) و (المر)با آنها آغاز می شوند کمااینکه مجموعه معارف بیان شده در این سوره نیز شامل معارف موجود درسوره های مزبور است و به هر حال این حروف از رموز قرآنی است ، آنگاه می فرماید اینها آیات کتاب است مراد از (آیات) در اینجا، همین موجودات عالم هستی و اشیاء خارجی است که در نظام عالم مسخر قدرت حق تعالی هستند ومراد از (کتاب)هم مجموع عالم وجود یا همان لوح محفوظ می باشد و یا به نوعی مجاز و عنایت مراد از آن قرآن کریم است چون مشتمل بر آیات کونیه وجودیست و آنگاه بیان می دارد که قرآنی که از ناحیه پروردگارت بر تو نازل شده حق است ، یعنی ابدا باطل در آن راه ندارد، ولی بیشتر مردم نه به

این نشانه های غیبی و نه به این قرآن بر حق ایمان نمی آورند و از لحن کلام ، ملامت و سرزنش مفاد می گردد.

(۲)(الله الذی رفع السموات بغیر عمد ترونها ثم استوی علی العرش و سخرالشمس و القمر کل یجری لاجل مسمی یدبر الامر یفصل الایات لعلکم بلقاء ربکم توقنون):(خداست آنکه آسمانها را بدون ستونی که ببینید برافراشت و آنگاه برعرش مستقر شد و ماه و خورشید را مسخر گردانید که هر یک در مدتی معین جریان دارند، امر را تدبیر نموده و نشانه ها را توضیح و تفصیل می دهد تا شایدشما به معاد و ملاقات پروردگارتان یقین نمایید)، یعنی خداوند آسمان را اززمین جدا کرد و میان آندو فاصله ای نهاد تا آسمان مسلط بر زمین گردد و اشعه نور را بر زمین بتاباند و باران و صاعقه را به زمین بفرستد و آسمانها به قدرت حق برافراشته و مرفوع هستند نه اینکه بر ستونهایی محسوس تکیه داشته باشند،همچنانکه خود زمین نیز در مدارش بدون ستون مستقر است و استقرار این نظام در آسمانها و افلاک بواسطه نیروی جاذبه ای است که خداوند در نهاد اجرام آسمانی قرار داده و همه آنها در تمام احوال محتاج خدای متعال هستند و اینهاهمه معجزات و آیات الهی است که چشم انسان به دیدن آنها عادت کرده و ازمشاهده این خوارق متعجب نمی گردد وگرنه انسانی که به حکم فطرت در هرپدیده ای بدنبال علت آنست اگر به امری خارق این قانون عام و کلی برخورد،باید در جستجوی علتی قادر و قاهر ورای امور عادی و جاری در مجرای طبیعت برآید، به هر حال

در ادامه می فرماید: آنگاه خداوند بر عرش قدرت مستقر گشت و این عرش ، همان مقام قدرت و استیلای الهی است که همه اشیاءعالم مسخر آن هستند و نسبت آن به همه مخلوقات عالم یکسان است ، در عالم مادیات وقتی چیزی به چیز دیگر نزدیک است قاعدتا به شی ء غیر آن دورخواهد بود، اما خداوند در عین دوری و دیده نشدن ، نزدیک است و آوازهای آهسته و نجوی را می شنود(۱)، و از رگ گردن به انسان نزدیکتر است (۲)،پس برای مخلوق هیچ چیز نزدیکتر از خالق او نیست و او بر همه چیز محیط بوده وپروردگار آسمان و زمین است (۳)، و اوست که در هر جا باشید با شماست (۴) ،و قادری است که هیچ چیز از حیطه قدرتش بیرون نیست . اوست که ماه و خورشید را مسخر گردانیده همچنانکه همه آنچه در زمین است مسخر انسان نموده است ، پس خورشید هرگز از نور افشانی بر زمین خودداری نمی کند و ماه از مقادیر و منازلی که برایش مقدر شده تجاوز نمی کند وحرکت آنها جزئی از نظام محکمی است که در عالم جریان دارد و با سایرنظامات هستی کامل می گردد و همه آنها در مدت معینی جریان دارند، ماه به دورزمین در گردش است و زمین و ماه و سایر اجرام در منظومه شمسی بر گردخورشید در حرکت می باشند و همه آنها در کهکشان راه شیری در حال حرکت وجریان هستند و این حرکت عین تسبیح و تقدیس آنهاست ، اما انسانها این تسبیح را در نمی یابند(۵) . و اوست خدایی که تدبیر

امر بـدست اوسـت ، مراد از (تـدبير)آوردن چيزى بـدنبال چيز ديگر اسـت يعنى ترتيـب اشـياء و نظم آنهـا بطـوريكه از هر يك غرض مطلوب حاصل شود و اختلال و تزاحم پيش نيايد، يعنى خداوند اجزاى عالم رابه بهترين و محكمترين نظم ترتيب داده ، بطـوريكه هر چيز بسـوى غـايت مطلـوبش در حركت است و مجمـوعه آنهـا متـوجه غـايت كلى عـالم كه همـان رجـوع بسوى خداست ، هسـتند. و خداى سـبحان اين آيات كونيه را تفصـيل داده و آنها را از هم متمايز نموده واز هر كدام آنچه را در ذات آن نهفته ، بيرون آورده تا نور از ظلمت و حق از باطل و صالـح از مفسـد و طالح متماييز گردد تا شايد مردم به روز جزا و معاد و ملاقـات پروردگارشـان ايمـان بياورنـد، چون آن روز، روز جـدائى و روز ميقـات همه خلايق است و اينكه فرمود(ربكم) به جهت اصرار و تأكيد در ربوبيت خداست تا بفهماندكه آن كسى كه عالم را خلق كرده و امر آن را تدبير نموده رب شماست و امر شـمابدست اوست و او هيـچ شـريكى ندارد و قيامت محققا خواهد آمد و هيچ شـكى در وقوع آن نيست و در آن روز همه خلايق از گورها برانگيخته مى شوند تا درپيشگاه عدل الهى حضور يابند.

(٣)(و هو الذى مد الارض و جعل فيها رواسى و انهارا و من كل الثمرات جعل فيها زوجين اثنين يغشى الليل النهار ان فى ذلك لايات لقوم يتفكرون):(و اوست كه زمين را بگسترد و در آن كوهها و جويها قرار داد و از هر نوع ميوه دو صـنف پديد آورد، شب را با

روز می پوشانـد، بدرستی که در اینها برای گروهی که تفکرمی کنند نشانه هایی هست)، یعنی خداوند زمین را برای معیشـت حیوانات وانسانها و رویش نباتات گسترد و کوهها را برای اسـتقرار زمین و ذخیره آب برای جوشش چشمه ها قرار داد و نهرها را برای آشامیـدن و سـیراب شدن حیوانات ونباتات پدید آورد و از همه قسم میوه های موجود در عالم هستی دوگونه بیافرید، مثلا میوه های تابستانی و زمستانی یا میوه های شیرین و ترش یا خشک و تر و یا شاید مراد جنسیت در میوه ها باشد که هر گل یـا میوه ای از ترکیب نر ومـاده حـادث می شود، لکن در بیشتر گیاهـان عضو نر و مـاده تواما در بوته یا درخت هسـتند،وگاهی دربرخی درختان مثل خرمابعضـی ازدرختان نروبعضـی ماده می باشـند. و آنگاه می فرماید اوست که با ظلمت شب نور روز را می پوشاند و همه این آیات کونیه نشانه ها و دلایلی هستند برای گروهی که در کمال این نظام و صنع بدیع آن تفکر می کنند و در می یابنـد که هر جزء از اجزای این عـالم بسوی غـایتی سـیر می کنـد که کـاشف از مـدبر یگانه آنهاست و همه آنها رب واحدی دارند که درربوبیتش شـریک نداشـته و علمش هرگز آمیخته با جهل نمی گردد و قادریست که قدرتش هرگز مغلوب و مقهور نمی شود و نسبت به همه موجودات عـالم امکان خصوصاانسان توجه و عنایت داشـته و آنها را بسوی سـعادت ابـدی سوق می دهد.

(۴)(و فی الارض قطع متجاورات و جنات من اعناب و زرع و نخیل صنوان وغیر صنوان یسقی بماء واحد

و نفضـل بعضـها علی بعض فی الاکـل ان فی ذلک لایات لقوم یعقلون):(و در زمین قطعه هایی پهلوی هم هست با باغهایی از انگور وکشت و نخل از یک ریشه و یا غیر یک ریشه که همه از یک آب سـیراب می شونـدو ما میوه های خوردنی بعضـی از آنـان را بر بعض دیگر برتری داده ایم ، بـدرستی که در اینهـا برای گروهی که تعقـل نماینـد نشـانه هایی هست)یعنی در نظام جـاری عالم و در زمینهایی که خاک یکسان و مشابه دارنـد انواع گوناگونی از میوه ها ونباتات می روینـد، با آنکه زمین یکی است و همه آنها از یک آب سـیراب می شوند، اما در خصوصیات و رنگ و صفات با هم تفاوت داشته و از نظرمیوه ها بعضی بر بعض دیگر برتری دارند و این اختلاف ناشـی از اختلاف اراده خدای سـبحان در باره آنهاست که بواسطه عوامل خارجی یا صفـات ذاتی ، آنهـا رابر یکـدیگر برتری و تمـایز داده است و با این آیه قرآن اشاره به علم ژنیتک درنباتات نموده است ، پس همه این نمونه ها آیات و دلایل و حجتهایی آشکارهسـتند که مبتنی بر مقـدمات عقلی می باشـند و تنها اهل خرد می تواننـد با توجه به آنها، متوجه خالق مدبرشا ن گردند.

(۵)(و ان تعجب فعجب قولهم ء اذا کنـا ترابـاء انـا لفی خلق جدیـد اولئـک الـذین کفروا بربهم و اولئـک الاغلال فی اعناقهم و اولئک اصـحاب النار هم فیهاخالدون):(و اگر شـگفت آری ، شـگفت از گفتار آنهاست که می گویند، آیا وقتی خاک شدیم دوباره از نو زنده می شویم ؟€ آنها کسانی هستند

که به پروردگارشان کافر شده اند و به گردنهایشان غل و زنجیر دارند و آنان اهل آتشند و در آن جاودانه خواهند بود)، (عجب و تعجب) به معنای آنست که امری نامعلوم بر نفس آدمی هجوم آورد و او را بهت زده نماید و می فرماید اگر از تو شگفتی سربزندلزوما باید از سخن این کفار تعجب کنی که بطلان و فسادش آنقدر واضح است که هیچ انسان عاقلی ، تردید در آن را جایز نمی داند و این نوع گفتار کنایه ازوجوب تعجب از گفتار واضح البطلان کفار است که می گویند آیا ماپس از مرگ که مبدل به خاک می شویم مجددا زنده می گردیم ؟ با آنکه همین انسان قبلا که زنده بود از چه خلق شده بود؟ غیر از این بود که مواد زمینی و خاکی بصورت منی و نطفه و علقه و مضغه در آمده و سرانجام بصورت بدن انسانی تمام عیار شده است ؟ همچنانکه فرمود(یا ایها الناس ان کنتم فی ریب من البعث فانا خلقناکم من تراب ثم من نطفه ثم من علقه ثم من مضغه ...)(۶). پس ایجاد انسان از خاک امر بعید و محالی نیست آنچه بعید است ایجادشیی ء از عدم محض است و اینها پنداشته اند که با مرگ ، انسان ذاتش معدوم می گردد و حال آنکه حقیقت انسان بدن مادی او نیست بلکه حقیقت انسان نفس و روح علوی اوست که هنگام مرگ از بدن جدا می گردد و در روز قیامت خداوندمجددابدن را از همان خاک پوسیده خلق کرده و روح را بدان ملحق می نماید تادر برابر پروردگارش برای

فصل و قضا بایستد، پس برای بشر حیاتی باقیست که محدود به عمر فانی دنیا نیست و انسان در آن حیات بهره ای ندارد جز آنچه که در زندگی اولش از ایمان به خدا و اعمال صالحه بدست آورده و یا کفر ووابستگی به دنیا و ا عمال پلیدی که مرتکب شده یعنی اعمال دنیوی او وضعیت وی را در حیات جاوید معلوم خواهند کرد یا تا ابد در بهشت متنعم گشته و یادچار شقاوت و هلاکت در جهنم خواهد بود و اینکه خداوند در ادامه می فرماید:اینها کافر هستند صرف تهدید برای آنها نیست ، بلکه لازمه گفتار آنها این است ،چون می گویند وقتی انسان مرد و خاک شد، انسانیتش باطل می شود گویا انسان یک صورت مادی قائم به بدن مادیست و پس از مرگ هرگز حیاتی نخواهدداشت و این گفتار در واقع انکار عالم ربوبی است ، چون اعتقاد به ربی که معادنداشته باشد ابدا معنا ندارد. و لازمه این اعتقاد آنست که انسان همه همش منحصر گردد در مقاصد دنیوی و اهداف مادی و فهمش از درک نعیم جاوید الهی و حیات ابدی قاصر باشد ودیگر کوششی برای تقرب به خدا ننماید و توشه ای برای فردایش فراهم نکند ولزوما در نهایت ، دچار شقاوت همیشگی و عذاب دائمی گردد، چون چنین انسانی همه استعدادهایی را که خداوند برای کسب سعادت دائمی و نیل به جوارقرب الهی به او بخشیده بود ضایع و فاسد کرده و به جهت وابستگی به مادیات وپیروی از هواهای نفسانی مقید به غل و زنجیر جهل و انکار گشته و در آخرت نیز به جهت

مکث در عذاب و شقاوت دچار آتش جهنم خواهد شد و در آن جاودانه خواهد بود.

(۶)(و یستعجلونک بالسیئه قبل الحسنه و قد خلت من قبلهم المثلات و ان ربک لذو مغفره للناس علی ظلمهم و ان ربک لشدید العقاب):(و آنان پیش از رحمت ،از تو تقاضای تعجیل عذاب را دارند، با اینکه قبل از آنها بلاهای عبرت آور نازل شده و بدرستی که پروردگارت در باره مردم علی رغم ستمکاریشان صاحب مغفرت است و بدرستی که پروردگارت شدید المجازات است)، کفارقریش به جهت استهزاء نسبت به پیامبر(ص) به جای آنکه درخواست رحمت و عافیت نمایند از ایشان درخواست تعجیل در نزول عذاب می کردند، با آنکه از عذاب الهی در حق امتهای گذشته که کافر و مکذب بودند اطلاع داشتند و این عبارت در مقام تعجب و استبعاد است که چگونه ایشان که علم به عذاب امم سابقه دارنددرخواست نزول عذاب می نمایند و در ادامه بالحنی تعجبی می فرماید، پروردگارتو دارای رحمت واسعه ای است که مردم را در جمیع احوالشان حتی در حالت ستمکاری ، فرا می گیرد همچنانکه دارای غضبی شدید است و حال که رحمت حق بر غضبش پیشی گرفته آنها را چه شده که از رحمت واسعه خدا اعراض می کنند و درخواست عذاب شدید می نمایند؟

(۷)(و یقول الذین کفروا لولا انزل علیه ایه من ربه انما انت منذر و لکل قوم هاد):(و کسانی که کفر ورزیدند می گویند چرا بر او نشانه ای از جانب پروردگارش نازل نمی شود بدرستی که تو فقط بیم دهنده ای و برای هر گروهی هدایت کننده و رهبری هست)،

مقصـود کفـار معجزاتی غیر از قرآن بـود کـه آنهـا بـاتعریض و تحقیر قرآن نسـبت بـه آن بی اعتنـایی می کردنـد و از رسـول خدامعجزات دیگری نظیر معجزه موسـی (ع) و عیسی (ع) طلب می نمودند، پس مراداز معجزه و آیه در اینجا معجزاتی نیست که به نفرین پیـامبران محقق شـده و بین ایشـان و قومشان داوری می نمود و حق و باطل را جـدا می کرد، چون در این صورت معنای آن ، همان (سـیئه) در آیه قبلی خواهـد بود به هر صورت خداوند به رسول گرامی خود تعلیم می دهد که به آنها ابلاغ کنـد که رسول ، تنها یک منـذر بیم دهنـده است و لـذا قـدرت غیبیه مطلق ندارد تا هر کاری را که بخواهد انجام دهد،بلکه او بشـریماننـد آنهـاست که به او وحی می رسـد و خداونـد او را مـأمور نمـوده تـا مردم را از عـذاب الهی بیم دهـد و آنهـا را از اسـتکبار از عبادت خـدا و فساد درزمین بر حذر بدارد، اما امر معجزات فقط بدست خداست و از طرف دیگر سـنت الهی چنین جریان دارد که هرگز زمین از شخصی که بسوی خداوند هدایت نماید خالی نمی ماند، یا باید پیامبر باشد و یا امامی که به امر خـدا مردم را هـدایت کنـد تـا سـنتهای الهی و شـرایع او اجرا شـود، چـون او خـدایی است که هر چیز رابسوی کمـال مطلوبش هدایت می کند(۷)، و اگر نـامی از کفـار برده نشـد و خطـاب باشـخص پیـامبر بـود به جهت اشـاره به این مطلب است که این کفاری که ارزش بزرگترین معجزه ، یعنی قرآن ، را

درک نمی کنند لیاقت این را ندارند که موردخطاب الهی واقع گردند.

(۸)(الله یعلم ما تحمل کل انثی و ما تغیض الارحام و ما تزداد و کل شی ء عنده بمقدار):(خداست که می داند هر موجود بارداری چه در بطن خود دارد و آنچه راکه رحمها کم و زیاد می کنند می داند و همه چیز در نزد او به اندازه معین است)،در اینجا هم علم خداوند نسبت به سه امر ذکر شده ،اولی) اشاره به جنینی است که در رحم جنس ماده جای گرفته و او از آن محافظت می کند، دومی) اشاره است به خونی که در ایام حیض در رحم زن می ریزد و رحم در ایام حمل آن را به مصرف غذای جنین می رساند و سومی) اشاره است به خونی که رحم آن را دفع می کند، مانند نفاس و هنگام ولادت و خونی که گاهی زنان در ایام حمل می بینندو این معنا در روایات نیز تأیید شده است . و در آخر می فرماید همه چیز در نزد خدا به مقدار است (۸)،(مقدار) حد هرچیزیست که با آن ، متعین شده و از غیر خود مشخص و ممتاز می گردد و از آنجاکه هیچ چیز نیست که موجود باشد و از غیر خود معین وممتاز نباشد(۹) لذا هرچیز محدود به حدی است که از آن تجاوز نمی کند و محکوم به آن حد است و به هیچ وجه از نزد خدا و حیطه علم او بیرون نیست ، لذا محال است که چیزی ازدایره علم حق بیرون باشد و او شایسته ترین معبود برای ربوبیت

است و آیات دیگر قرآن نیز این معنا را تأیید می کنند(انه بکل شی ء محیط)(۱۰)،(بدرستی که خدابر هر چیز احاطه دارد)، و(ان الله علی کل شی ء شهید)(۱۱)، بدرستی که خداوند برهمه چیز ناظر و گواه است).

(۹)(عالم الغیب و الشهاده الکبیر المتعال):(دانای غیب و شهود و بزرگ و بلندمرتبه است)، غیب و شهادت از امور نسبی هستند، لذا یک شی ء واحد ممکن است نسبت به چیزی غیب و نسبت به چیز دیگر مشهود باشد، چون موجودات خالی از حدود نیستند و هر چیز که داخل در حد و در محدوده احاطه چیز دیگرباشد برای آن امر شهادت است ، یعنی مشهود ادراک آنست و هر چیزی که از حدچیز دیگر خارج باشد، برای آن امر غیب خواهد بود، چون مشهود ادراک اونیست و خدای تعالی چون وجودش مطلق بوده و محدود به هیچ حدی (حتی در ذهن) نیست ، لذا بر همه چیز محیط است و علم او بر همه چیز احاطه دارد وهمین امر موجب می شود که علم او شامل غیب و شهادت باشد، یعنی اصولاهیچ چیز از او مخفی نیست تا برای او غیب محسوب شود و لذا او کبیر است ،یعنی واجد کمالات هر صاحب کمالیست ، بازیادت بر آن و او متعال است ، یعنی نهایت درجه برتری و سلطنت و علو از آن اوست و او آنچنان عالیست که بر هرعالی دیگر از هر جهت تسلط و برتری دارد و به همین جهت هم او دانای غیب وشهادت است و هیچ چیز از دایره علم او خارج نیست .

(۱۰)(سؤاء منکم من اسر القول

و من جهر به و من هو مستخف بالليل وسارب بالنهار):(از شما هر کس آهسته سخن بگوید یا گفتار خود را بلند وآشکار نماید و هر که در شب مخفیانه حرکت کند و یا در روز روشن سیر کند بی تفاوت و یکسان است)،یعنی در هر صورت در برابر علم خدا با هم برابر هستندو هیچ کدام از حیطه علم حق بیرون و مخفی نخواهند بود و خداوند نسبت به همه آنها علم دارد، این آیه در واقع به منزله نتیجه آیه قبلی است .

(۱۱)(له معقبات من بین یدیه ومن خلفه یحفظونه من امر الله ان الله لا یغیر مابقوم حتی یغیروا ما بانفسهم و اذا اراد الله بقوم سوء افلا مردله و ما لهم من دونه من وال):(برای انسان مأمورانی است که وی را از جلوی رو و پشت سر از فرمان خدا محافظت می کنند و خداوند نعمتی را که در نزد گروهی هست تغییرنمی دهد تا زمانیکه آنها آنچه در ضمیرشان دارند تغییر دهند و زمانیکه خداوندبرای گروهی بدی بخواهد هیچ امری نمی تواند مانع او گردد و برای ایشان غیر ازخدا سرپرستی نیست)، می فرماید برای آدمی در مسیر حیاتش ملائکه ای هستندکه او را تعقیب می کنند و از پیش رو و پشت سر مراقب او هستند و به امر الهی ازاو محافظت می نماید، پس آدمی موجودی مرکب از نفس و بدن است که درورای این بدن مادی دارای شعور و اراده می باشد و به همین جهت هم مورد امرو نهی قرار می گیرد و مستحق ثواب یا عقاب می گردد، پس همه اجسام مادی

وامور نفسانی در مسیر حیات ، انسان را احاطه کرده اند و اگر این وسایط که به امرخدا مراقب و محافظ انسان هستند نباشند، هر آینه به سوی فنا و هلاکت می شتابد، چون انسان در هیچ حالت روحی یا عمل و اثر خود ثباتی ندارد، جز به امر خدا، لذا امر به تمامه از آن خداست و همه امور بسوی او باز می گردد. پس خدای تعالی این معقبات و وسائط را قرار داده و آنها را بر انسان موکل نموده تا به امر خدا او را حفظ نمایند و او را از هلاکت و تغییر وضعی که داردنگهدارند، چون سنت الهی بر این امر جریان دارد که وضع هیچ قومی را دگرگون نسازد و وضعیت و موقعیت آنها را تغییر ندهد، مگر آنکه خودشان حالات روحی و نفسانی خود را تغییر دهند، مثلا اگر شاکر بودند کافر گردند، یا آنکه اگرمطیع بودند عصیان بورزند و یا اگر ایمان داشتند به شرک گرایش یابند، در این صورت خداوند هم نعمت را به نقمت و هدایت را به ضلالت و سعادت را به شقاوت مبدل می سازد و این قضای حتمی الهی است که نوعی تلازم بین نعمتهای الهی و میان حالات نفسانی انسانها وجود دارد(۱۲)، که اگر آن حالات نفسانی مطابق فطرت باشد نعمتها و مواهب و برکات آسمان و زمین و دنیا وآخرت برآنها جریان خواهد یافت (و لو ان اهل القری امنوا و اتقوا لفتحنا علیهم برکات من السماء و الارض)(۱۳)، و مادامی که آن حالات در دلهای آنان دوام داشته باشداین برکات هم از ناحیه خدا دوام می یابد و

هر زمان که آنها طریقه فطرت را ترک کرده و وضع خود را تغییر دهند خداوند هم آن نعمات را زایل کرده و نعمت رامبدل به نقمت می نماید، پس آنچه به مردم می رسد دائرمدار حالات نفسانی آنهاست و شاید هم مراد عام تر باشد، یعنی همواره میان اوضاع خارجی (چه درجانب خیر و چه در جانب شر)و حالات روحی و درونی انسان تلازم هست ،یعنی چنانچه مردمی گرفتار نقمت و شقاوت بوده ، ولی خود را تغییر دادند وحالات نفسانی خود را مبدل به ایمان و شکر و تقوی نمودند، خداوند هم نعمات ظاهری و باطنی را به ایشان ارزانی خواهد داشت ، اما سیاق آیه با معنای اول (یعنی تبدیل نعمت به نقمت و نه بالعکس) سازگارتر است . خصوصا که در ادامه می فرماید، اگر خداوند به سبب همان حالات نفسانی مردم و گریزشان از فطرت برای آنها اراده شر و بدی نماید، هیچ امری نمی تواندمانع و رادع او گردد، چون (لا مناص من حکم الله)، هیچ گریزی از حکم خدانیست) و در این صورت آنها هیچ سرپرستی جز خدا نخواهند داشت تا متولی امور ایشان گردد و آن سوء و بدی را از آنها برطرف نماید .

(۱۲)(هوالذی یریکم البرق خوفا و طمعا و ینشی ء السحاب الثقال):(اوست آنکه برق را به جهت بیم و امید شما می نمایاند و ابرهای گرانبار را پدیدمی آورد)، یعنی خدا آنکسی است که برق را در برابر چشمان شما هویدا نمود تادو صفت خوف و رجاء (بیم و امید)را در شما ظاهر سازد، همچنانکه مسافران ودریانوردان از

برق آسـمان می ترسند و حاضران و اهل خشکی به آن امیدمی بندند که شاید مقدمه باران باشد و خدا کسی است که ابرها را ایجاد می کند که بار سنگین باران را به دوش می کشند.

(۱۳)(و یسبح الرعد بحمده و الملئکه من خیفته و یرسل الصواعق فیصیب بهامن یشاء و هم یجادلون فی الله و هو شدید المحال):(و رعـد به سـتایش او وفرشـتگان از بیم او تسبیـح گویند، صاعقه ها می فرسـتد و هر که را خواهد دچار آن کند، با این همه آنهـا در بـاره خـدا مجـادله می نمایـد و او سـخت گیر است)،(صواعق)جمع صـاعقه و (مجـادله) به معنای گفتگو و جـدل و (محال) از مصـدر(مماحله) به معنای این است که شخصـی علیه دیگری مکر و صـحنه سازی کنـد تاآشـکار گردد کـدامیک نیرومندترنـد، یعنی جـدال برای اظهار معایب و بدیهای طرف مقابل ،و معنای آیه (با آنکه خدا داناتر است) این است که رعد به تسبیـح وتقـدیس حق اشـتغال دارد، ملائکه از ترس پروردگار و به جهت عظمتش او راتسبیـح و تنزیه می نماینـد و خـداوند است که صـاعقه ها و برقهای آسـمانی را بر هرکس بخواهـد فرو می فرسـتد و هیـچ امری مانع حکم او نیست ، با این همه بت پرسـتان در باره ربوبیت خـدای متعال مجادله می کننـد و حجتهایی نظیرتمسک به شـیوه پدرانشان برای اثبات ربوبیت اربابهای غیر خـدا، ارائه می دهنـد، اما غافلنـد ازاینکه خداوند شدید المحال است و بر اظهار معایب ایشان و رسوا ساختن آنان قادر می باشد .

(۱۴)(له دعوه الحق و الذین یدعون من دونه لا یستجیبون

لهم بشـی ء الاکباسـط کفیه الی المـاء لیبلغ فـاه و مـا هو ببـالغه و ما دعاه الکافرین الا فی ضـلال):(دعوت حق از آن اوست ، و کسانی که غیر او را می خوانند ابدا آنها را اجابت نمی کنند جز مانند کسی که دو دست خود را به سوی آب گشوده تا آن را به دهـانش برسانـد، اما به آن نخواهـد رسـید و دعای کافران جز در گمراهی نیست)،دعا زمانی حقیقت دارد که مـدعو دارای توجه و نظری باشد که بواسطه آن اگر بخواهد بتواند نظر خود را متوجه داعی نماید و باید صاحب قدرت وتمکنی باشد که از اسـتجابت دعا عاجز نگردد، اما دعا کردن و خوانـدن کسـی که قـدرت بر اجابت و درک و شـعور نداشـته باشـد دعای حقیقی نیست ، اگر چه ظـاهرا صورت دعـا داشـته باشـد، پس دعـای حقیقی تنها مخصوص خـداست به خلاف دعائی که مشـرکان به درگاه ارباب و الهه های خود می کننـد، چون آنها فاقدقـدرت و درک و شـعور هسـتند و ابـدا قدرت بر اسـتجابت ندارند و به هیـچ وجه آنها را بی نیاز نمی نماینـد، لذا دعا و خواندن آنها امری باطل است و فقط دعوت خدا به حق است . و برای تشبیه و توضـیح مطلب می فرمایـد آنهاماننـد شخصـی هسـتند که تشـنه است و می خواهـد سـیراب شود، اما از اسـباب و مقدمات رفع عطش هیچ یک رافراهم نکرده و از آب دور است ، فقط کف دسـتانش را باز نموده و نزدیک دهان برده ، مسـلما چنین کسی آبی به دهانش نمی رسد و از آب نوشیدن تنها صورت آن

را نشان داده و تقلید نموده و این افراد هم از دعا کردن فقط صورت خالی ازمعنا را تحقق بخشیده اند، چون این بتها و شرکای خیالی در استجابت دعا، همان اثری را دارند که آن شخص تشنه برای رفع عطش خود دست خود را نزد دهان ببرد و خاصیت دیگری ندارند، لذا هیچ دعایی جز برای خدا صورت حقیقت ندارد و هر کس غیر خدا را بخواند ارتباط خود با هدف مطلوبش را گسسته و ازطریقی که او را به مطلوبش می رساند خارج شده و در حقیقت دعایش راه را گم کرده ، چون ضلالت یعنی خروج از راه .

(۱۵)(و لله یسجد من فی السموات و الارض طوعا و کرها و ظلالهم بالغدو والاصال): (هر آنچه در آسمانها و زمین است به رغبت یا کراهت و همچنین سایه هاشان در صبح و شام برای خدا سجده می کنند)، یعنی همه موجودات وصاحبان عقول در برابر ساحت پروردگارشان خضوع و تذلل می نمایند و این تواضع و ذلت ، ذاتی آنهاست که هیچ موجودی از آن منفک نمی گردد، خواه بارغبت و یا با اکراه البته سجده همه موجودات برای خدا از روی رغبت است وراهی برای اکراه ندارند، اما بعضی از موجودات (انسان و جن) در عالم امکان هستند که در پاره ای از شئون که مخالف طبیعت آنهاست مثل مرگ و فساد وبطلان آثار و آفات و امراض و امثال آن که بر آنها واقع می شود، سجود وخضوعشان از روی اکراه است ، چون موافق با طبعشان نیست و طبیعت آنهاجویای حیات و بقاء و نیل به هدف و

پیروزی و کمـال است به خلاف ملائکه که در همه شئون از اوامر پروردگارشـان از روی میل اطاعت می کننـد. و آنگاه می فرماید: سایه های آنها نیز خدا را سجده می کنند یعنی سایه اجسام غلیظ در سجده به خدای متعال به خود اجسام ملحق شده و حـال آنکه سـایه امری عـدمی است که در نـتیجه نرسـیدن نـور و حائـل شـدن جسم در برابر منبع نورایجـاد می شود، امـا آثـار خارجی نظیر امور وجودی ، دارد (مثلا کم و زیاد می شودیا تغییر شـکل می دهد) و اینکه سـجده را به صبح و شب اختصاص داده بـا اینکه سـجده دائمی است ، شایـد اشـاره به آنست که کم و زیاد بودن سایه اجسام همواره در صـبح و شب صورت می گیرد و در آن اوقـات در حس بیننـده سـقوط بر زمیـن وذلـت سـجود را مجسم می سـازد و در اوقـات دیگر کم و زیـادی آ ن محسوس نیست و منظور از نسبت دادن سجود به سایه اجسام بیان سقوط سایه ها بر زمین و تجسم افتادگی و ذلت سجود است ، نه اینکه مراد، تنها بیان اطاعت تکوینی سایه در جمیع آثار و احوالش باشد و اینها حقایقی عالی تر از اوهام بشریست نه آنکه تصویری خیالی و شاعرانه باشد، بلکه معنای سجده ذاتی را که در ذوات اشیاء است با مثالی حسی تشبیه و ممثل نموده تا حس آدمی را برای درک معنای سجده ذاتی بیدار کند و صاحبان خرد را تذکر دهد.

(۱۶)(قل من رب السموات و الارض قل الله قل افاتخذتم من دونه اولیاء لایملکون لانفسهم نفعا و لا ضرا قل هل

یستوی الا ـعمی و البصیر ام هل تستوی الظلمات و النور ام جعلوا لله شرکاء خلقوا کخلقه فتشابه الخلق علیهم قل الله خالق کل شی ء و هو الواحد القهار):(بگو پروردگار آسمانها و زمین کیست ؟ بگوخداست ، بگو پس چرا غیر او را اولیاء خود گرفته اید، با اینکه آنها مالک هیچ نفع و ضرری برای خود نیستند، بگو آیا نابینا با بینا یکسان است و آیا تاریکی ها بانور یکی هستند؟ آیا آنها شریکانی برای خدا قرار داده اند و همانند خدا خلقتی کرده اند؟ و خلقتها برای آنها مشتبه و درهم شده است ؟ بگو خالق همه چیزخداست و او یگانه و مقتدر است)، این آیه خلا ـصه آیات سابق وماحصل احتجاج رسولخدا(ص) با مشرکان است ، لذا به پیامبر ا مر می کند که به مشرکان بفرماید، مدبر و مالک آسمانها و زمین کیست ؟ آنگاه دستور می دهد که آنحضرت خود در جواب بگوید: (الله) چون مشرکان معاند به جهت لجبازی حاضر به اقرار به توحید نبودند و تلویحا می فهمانند که مشرکان اهل حجت و استدلال نیستند و حرف حساب را تصدیق نمی کنند، آنگاه به کمک آن نتیجه دوم را گرفته و آن این است که مقتضای ربوبیت خدا این است که خدا مالک همه نفعها وضررها باشد، پس هر چه جز اوست مالک نفع و ضرری برای خود هم نیست تاچه رسد به غیر خود، لذا اتخاذ ربی غیر از خدای تعالی و فرض اینکه آنها اولیاءمردم باشند امری غیر معقول است و چگونه غیر خدا ولایت آنها را داشته باشد باآنکه آن معبودهای فرضی ابدا

مالکیتی حتی نسبت به نفع و ضرر خودشان هم ندارند، پس این گفته آنها خودش ، خود را تکذیب می کند و این اولیاء در واقع اولیاء نیستند، حال می فرماید آیا کور با بینا یکی است ؟ یعنی کسی که حجت حق را انکار کند با کسی که به آن ایمان بیاورد یکی است و آیا تاریکیها با نور یکی است ؟ یعنی کسی که به حق کافر گردد با کسی که به حق ایمان آورد یکسان هستند؟ البته که یکی نیستند، پس شما ای مشرکان اگر دارای عقل سلیم هستیدواجب است که در برابر حق تسلیم شده و باطل را طرد کنید. آنگاه خطاب را مستقیما حالت غیبت بخشیده و فقط روی سخن را متوجه رسولخدا(ص) می نماید و از رسول هم نمی خواهد که آن را به مشرکان القاء کندو آنگاه در جواب احتمالی جمله اول دوباره به رسولخدا دستور می دهد که جواب آنها را بدهد، و به این وسیله رسولخدا(ص) توحید خالق را ابتداء به آنهاالقاء کند نه به عنوان جواب ، چون مشرکان خالق را یکی می دانستند و قائل به توحید در خلق و ایجاد بودند(۱۴) و اگر رسولخدا(ص) از آنها سئوال می کرد آنهاجواب صحیح می دادند و زمینه ای برای القاء توحید باقی نمی ماند، ولی مخالفت آنها با اسلام در مسأله توحید ربوبیت بود نه توحید الوهیت و خالقیت . با آنکه اعتقاد به خالق یکتا خودش باطل کننده اعتقاد به شرکاء در امرربوبیت است و حجت را بر علیه آنها تمام می کند چون توحید در خلق و ایجادمستلزم نفی استقلال

در وجود و علم و قدرت از غیر خداست و با نبودن این صفات کمالیه ، ربوبیت معنا ندارد. لذا مشرکان هیچ راهی برای اعتقاد به ربوبیت غیر خـدا ندارنـد، جز آنکه توحیـد خالق را انکار نماینـد و سـهمی از خلق و ایجاد برای الهه خود قائل باشـند،لـذا به پیـامبرامر می کنـد که به آنها بگویـد خـدا خالق همه چیز است تا به این ترتیب ریشه آن احتمال باطل بکلی قطع گردد و دلیل توحید او در خلق و ایجاد هم آنست که خداوند وحدتی دارد که بر هر عدد و کثرتی قاهر است و مجموع این دو صـفت یعنی (وحدت) و (قاهریت)، صفت (احدیت) را نتیجه می دهد.

(۱۷)(انزل من السـماء ماء فسالت اودیه بقـدرها فاحتمل السـیل زبـدا رابیا و ممایوقدون علیه فی النار ابتغاء حلیه او متاع زبد مثله کـذلک یضـرب الله الحق والباطل فاما الزبـد فیـذهب جفاء و اما ما ینفع الناس فیمکث فی الارض کذلک یضـرب الله الامثال): (خداونـد از آسـمان آبی نازل فرمود و از هر دره بزرگ وکوچکی به انـدازه گنجایش آن سـیلابی روان شد و سـپس سـیل بر روی خود کفی چرخنـده حمـل کرد و بعضـی از چیزها که برای ساختن زیور یا ابزار در آتش می گدازنـد نیز کفیماننـد آن دارد، اینچنین خـدا حق و باطـل را مثـل می زنـد و ا مـاکف کنار رفته و محو می گردد، ولی آ نچه به مردم سود می بخشـد در زمین می مانـد، خداونـد اینچنین مثلهایی می زنـد)، معنای ظاهری آیه روشن است ومی فرماید: خداست که از آسـمان آبی را می فرستد و آن آب

در هر دره و وادئی بـه تنـاسب ظرفیتش جـاری می گردد و سـپس سـیلاب جـاری شـده را، کفی فرا می گیردکه نظیر آن روی فلزات گـداخته شـده برای تولیـد زینت آلاـت و ابزار مشاهـده می شود، آنگـاه می فرمایـد، حق و باطل نیز چنین است که حق پایـدار مانـده و باطل نابود می شود، همانطور که کف سیل محو و متلاشـی شـده ، ولی آبی که برای مردم نافع است باقی می مانـد، اینچنین خداونـد با حوادث خارجی برای مردم مثال می زنـد تابرای آنها آنچه برای معاش ومعادشان مفید است روشن و آشـکار گردد. این آیه از آیات برجسـته قرآنیست که در باره طبیعت حق و باطل بحث نموده و می فرماید، همانگونه که کف سیل با آرام گرفتن آن محو و متلاشـی می شود،باطل هم هر چند مدتی جولان داشته باشد، اما سرانجام محو و نابود می گردد وبه خلاـف حق که ماننـد همان آب که مردم آن را برای مصارف حیاتی خود بکارمی برنـد، باقی و ثابت مانـده و مردم از آن بهره منـد می شونـد، از این آیه چند نکته اسـتفاده می شود: ۱)- وجودی که از نـاحیه خداونـد بر ممکنـات افاضه می شود در حقیقت مانندهمان بارانیست که از آسـمان نازل می گردد و در اصل از هر صورت و محدودیتی عاریست ، بلکه محدودیت و تشـخص از نـاحیه خـود موجودات است و هر کس به انـدازه ای که گنجـایش دارد از آن فیض وجود بهره منـد می شود. ۲)- متفرق شدن این رحمت آسمانی در مسیل های عالم بدون زوائد وکثافات نخواهد بود، منتها آن فضولات ، باطل و

نـابود شـدنی است ، به خلاف خود رحمت نـازله ، که حق است و بقـاء وثبوت دارد وآنچه حق است ازنـاحیه خـداست ، ولی آنچه باطل است مستند به او نیست ، اگر چه به اذن او موجودمی شود. ۳)- هیچ حقی معارض و مزاحم حق دیگر نیست ، بلکه همه موجـودات حـق در عین تزاحم صـوری ، در تحصـیل اغراض الهی همسو هسـتند و هر کـدام برای رسـیدن به غرض نوعی خود از دیگران استمداد می جوینـد(ماننـد اره و چوب که ظاهرا با هم در تضاد و تزاحمند، اما در واقع هر دو برای یک هدف واحـد یعنی سـاختن وسائـل چوبی ، در خـدمت نجـار می باشـند). اما باطل همیشه معارض غرض حق است و هـدفی جز افساد ندارد. ۴) مثـل مـذکور همـانطور که در امور محسوس و حقـایق خـارجی جریـان داردردر علوم و اعتقـادات نیز جاریست ، مثلا اعتقاد حق در دل مؤمن مانند بارانیست که از آسـمان نازل شده و در هر مسـیلی بسـته به گنجایش آن جریان می یابد ومؤمنان هر یک به مقـدار ظرفیت روحی خود از ایمان بهره مند می گردند، به خلاف اعتقاد باطل در دل کفار که مانند کفی که روی سیلاب است و سرانجام محو می شود، بزودی زایل شده و از بین می رود.

(۱۸)(للـذین اسـتجابوا لربهم الحسـنی و الـذین لم یسـتجیبوا له لو ان لهم ما فی الارض جمیعا و مثله معه لا فتـدوا به اؤلئک لهم سوء الحسـاب و مـاویهم جهنم وبئس المهاد):(برای کسانی که پروردگارشان را اجابت کننـد نتیجه نیکوست وکسانی که او را اجابت نکرده اند چنانچه همه آنچه در زمین است

و نظیر آن راداشته باشند، به فداء خویش خواهند داد، آنان بد حسابی دارند و جایگاهشان جهنم است و چه بد بستری است)یعنی کسانی که دعوت حقه پروردگارشان رااجابت می کنند و به آن معارف ایمان می آورند در برابر ایمان و استجابتشان ،عاقبت نیکوئی در انتظار آنهاست ، اما کسانی که دعوت حقه پروردگارشان رااجابت نمی کنند آنچنان عاقبت بدی در کمین آنهاست که اگر فرضا همه آنچه درروی زمین است بلکه دو برابر آن ، از آن ایشان باشد، حاضرند آن را فدا بدهند تاآن نعمات اخروی را که به جهت سرپیچی از دعوت خدا از دست داده اند بدست بیاورند، اما هرگز نمی توانند به آن نعم برسند، بلکه به فرمایش امیرالمؤمنین (ع)،(غیر موصوف ما نزل بهم)،(آنچه بر سر ایشان می آید قابل وصف نیست) و سرانجام بدی در انتظار آنهاست و حسابشان یعنی نتیجه اعمالشان مایه مسرت آنهانخواهد بود، بلکه ناراحت کننده بوده و آنها را وارد جهنم می سازد و چه بدبستریست که برایشان آماده شده تا در آن جای گیرند.

(۱۹)(افمن یعلم انما انزل الیک من ربک الحق کمن هو اعمی انما یتذکر اولواالالباب): (آیا کسی که می داند آنچه از جانب پروردگارت بر تو نازل شده حق است ، مانند کسی است که نابیناست ؟ فقط صاحبان خرد متذکر می شوند)یعنی حق در دلهای افرادی که دعوت پروردگار خود را اجابت کردند مستقر شده ودلهایشان (الباب) گشته یعنی دلهای حقیقی که آ ثار و برکات آن تذکر و بینایی است و آنان همواره بر وفای به عهد الهی پایدارند و آن را نقض

نمی کننـد و براحترام پیونـدهایی که خداوند آنها را امر به ارتباط نموده اسـتوارند، یعنی همیشه صـله رحم می کنند و در برابر مصـائب صبر می نماینـد و بـا انفـاق در صـدد اصـلاح برمی آینـد و فساد نمی کننـد و با حسـنات خود اثر سـیئات ناچیزشان را محومی نمایند، این چنین افرادی دارای سرانجام نیک و عاقبت حسنی خواهند بود،خداوند با استفهامی انکاری می فرماید، آیا چنین کسانی که آنچه از جانب خدا برتو نازل شده حق می دانند با افرادی که دیده بصیرت نداشته و نسبت به درک حق نابینا هستند، یکسانند؟€ابدا یکسان نیستند، بلکه صاحبان علم و خرد یک نحوتذکر و بیداری دارند که نابینایان و جهال آن تذکر را ندرانـد، (و آنچه تعجب برانگیز است اینکه بعضـی افراد خود را مسلمان می داننـد، اما برای زندگی خودروش افرادی را بر می گزینند که خداوند آنها را نابینا خوانده و این نهایت شقاوت برای آدمیست که به شیوه افراد کافر و جهال عمل کند).

(۲۰)(الـذین یوفون بعهد الله و لا ینقضون المیثاق):(کسانی که به عهد خدا وفاکرده و میثاق را نمی شـکنند)، منظور از عهد و میثاق همان پیمانیست که خلائق به زبان فطرت خود با پروردگارشان بستند که او را یگانه بدانند و براساس توحیدعمل نموده و آ ثار توحیـد را از خود نشان دهنـد و هر فرد در رابطه با خود وجامعه بر اساس آن عمل نمایـد. البته عهـد و میثاقی هم که به وسیله انبیاء و به دستور خدای سبحان از بشرگرفته شده ، همه از فروع این میثاق فطریست .

(۲۱)(و الذین یصلون ما امرالله به ان یوصل

و یخشون ربهم و یخافون سوءالحساب):(و کسانی که آنچه را خدا به پیوستن آن فرمان داده می پیوندند و ازخدای خویش می ترسند و از بدی حساب بیم دارند)،ظاهرا به قرینه (سوءالحساب) مراد از امر، در اینجا امر تشریعی است ، چون حساب و مؤاخذه مبتنی براحکام نازله در شریعت است که این احکام ، خود احکام فطرت را تأیید می کندنه آنکه فقط مبتنی بر فطرت باشد چون حجت الهی فقط با فطرت تمام نمی شودبلکه باید طریق وحی نیز به فطرت منضم شود هرچند که حسن و قبح بسیاری ازاحکام مثل زشتی ظلم یا نیکوئی عدل برای همه به حکم فطرت واضح و آشکاراست ، از معروفترین مصادیق آنچه خدا امر به پیوند آن نموده مسأله صله رحم است که ترک آن مخالفت با امر خداست و مراد از (خشیت) تأثر قلبی از احتمال وقوع شر است و مراد از (خوف) تأثر عملی انسان در مقام ترس می باشد. به هر جهت اینچنین کسانی از پروردگارشان خشیت داشته و ازبدی حساب اعمالشان بیمناکند، چون اعمال انسان همه در صیحفه عملش ثبت و ضبطمی گردد و آنکس که عملش بد و ناپسند باشد عاقبت و وبال سوء نیز در انتظار اوخواهد بود.

(۲۲)(و الذین صبروا ابتغاء وجه ربهم و اقاموا الصلوه و انفقوا مما رزقناهم سرا و علانیه و یدرؤن بالحسنه السیئه اولئك لهم عقبی الدار):(و کسانیکه درجستجوی رضایت پروردگارشان خویشتنداری کرده و نماز به پا می دارند و ازآنچه به آنها روزی کرده ایم در پنهان و آشکار انفاق می کنند و بدی را با نیکی دفع می نمایند، وثواب

آن سرای خاص آنهاست)،در ادامه صفات (اولوالالباب)می فرماید آنها برای رضای پروردگارشان صبر می کنند و اینکه صبر را مطلق آورده دلالت می کند که اشخاص فوق الذکر همه اقسام صبر رادارند(صبربرطاعت ، صبر در برابر مصیبت ، صبر در برابر معصیت) و منظور از(وجه ربهم)، جهت الهی عمل و یا فکر و نیت قربه الی الله است . در ادامه می فرماید آنها نماز را به پا داشتند، یعنی نگذاشتند ساقط شود و همه اجزاء و شرایط آن را به جای آوردند و امر آن را سبک نشماردند، چون نمازارتباط با خداست ، و آنگاه فرمود که آنها در پنهان و آشکار انفاق می کنند و مراداز انفاق در اینجا اعم از انفاق واجب و غیر واجب است و مراد آنها از این اعمال ،اصلاح بین بندگان خداست و انفاق پنهانی مربوط به مواردیست که برای حفظحرمت و آبروی اشخاص بهتر است سری باشد و انفاق آشکار مخصوص مواردیست که باعث تشویق مردم بر احسان و نیکی و دفع تهمت و امثال آن گردد . و خصوصیت دیگر آنها این است که بدی را با نیکی دفع می کنند، یعنی بوسیله اعمال نیک ، عمل بدی را که تصادفا وندرتا مرتکب شده اند برطرف می نمایند، چون (ان الحسنات یذهبن السیئات)(۱۵)،(بدرستی که نیکیها بدیها را زایل می کنند). و یا آنکه اعمال زشتی را که دیگران نسبت به آنان انجام داده اند، آنها را با عفوو احسان و حسن خلق جبران می نمایند تا به این ترتیب ریشه شر و وسوسه شیطان را از بین ببرند. و به سبب

همین اعمال ، عاقبت شایسته در سرای آخرت از آن آنهاست ، آری هیچ چیز در عالم بر حسب آن فطرتی که خدای تعالی او را بر آن فطرت آفریده جز به عاقبتی که مناسب خودش و مایه سعادتش باشد منتهی نمی گردد، و عاقبت بد در حقیقت بطلان عاقبت ، در واقع بی عاقبتی است به همین جهت در آیه شریفه مطلقا فرمود: سرانجام ازآن آنهاست و اگر سرانجام دو نوع بود: یکی نیک و یکی بد، باید می فرمود: سرانجام نیک از آن آنهاست ، لذا معلوم می شودسرانجام ، همان سرانجام محمود است ، به همین جهت هم در آیاتی که متعرض حال کفار است می فرماید (لهم سوء الدار)و نفرمود(لهم سوء العاقبه)پس معلوم می گردد مقصود از دار، همین دار دنیاست و مقصود از دار دنیا هم زندگی دردنیاست ، پس >عقبی الدار<معنایش سرانجام زندگی دنیاست .

(۲۳)(جنات عدن یدخلونها و من صلح من ابائهم و ازواجهم و ذریاتهم والملئکه یدخلون علیهم من کل باب):(بهشتهای جاودانی که خودشان و هر که ازپدران و همسران و فرزندانشان که شایسته بوده داخل آن می شوند و فرشتگان ازهر دری بر آنها وارد می شوند)، می فرماید: اینچنین افرادی که صفات فوق رادارند وارد بهشتهای جاوید و مستقر می کردند و به آنان نوید می دهد که صلحا ازارحامشان شامل پدران و مادران و ذریه ها و برادران و خواهران و همسرانشان به آنها می پیوندند و اگر چه در آیه نامی از مادران نبرده ، لیکن مادران ، همسران پدران هستند و کلمه ازدواج شامل آنهاست و برادران و خواهران و عموها

ودائی ها و اولاد آنان همه ، جزء ذریه پدران هستند و در این آیه اختصاری لطیف بکار رفته است .

(۲۴)(سلام علیکم بما صبرتم فنعم عقبی الدار):(سلام بر شما بواسطه آن صبری که نمودید، چه نیک است عاقبت آن سرای)،این جمله حکایت خطاب فرشتگان با آنهاست که اولوالالباب را به امنیت و سلامتی جاودانی و سرانجام نیکو بشارت می دهند، سرانجامی که هرگز دستخوش مذمت و زشتی نمی گرددو این عاقبت سرانجام اعمال صالحی است که در همه مراحل زندگی بر آن مداومت داشته اند و در هر زمانیکه سایرین منحرف می گشتند آنها خویشتنداری نموده و خود را از معصیت دور می داشتند و مصائب را تحمل نموده و صبر توأم با خوف و خشیت می نمودند.

(۲۵)(و الذین ینقضون عهد الله من بعد میثاقه و یقطعون ما امر الله به ان یوصل و یفسدون فی الارض اولئك لهم اللعنه و لهم سوء الدار): و کسانیکه عهدخدا را بعد از پیمان بستن می شکنند و آنچه را که خداوند امر به پیوند آن نموده قطع می کنند و در زمین فساد می نمایند آنانند که لعنت و بدی در آن سرای برای آنهاست)،این آیه حال غیر مؤمنان را به روش تقابل بیان می کند و می فرماید کفارکسانی هستند که عهد فطرت سلیم را که مقتضای آن اقرار به توحید است نقض کرده و احکام خدا و راه او را که بشر را به سعادت می رساند تغییر داده و آن راقطع می نمایند و جامعه را به فساد و بدبختی می کشانند و در زمین فساد می کنند،یعنی وظایفی را که اشیاء

به جهت آن خلق شـده انـد تغییر می دهنـد و آنهـا را از حداعتـدال خـارج کرده و نمی گذارنـد تـا به امور واجبه ای که غایت آنهاست قیام نماینـد، و در نتیجه این اعمال ، آنها از رحمت حق دور شـده و از کرامت الهی طردمی گردند به علت اینکه آنها حق را کنار گذاشته و در باطل فرو رفته اند و سرانجام باطل هم جز نابودی و هلاکت و بدی عاقبت نیست .

(۲۶)(الله یبسط الرزق لمن یشاء و یقـدر و فرحوا بالحیوه الـدنیا و ما الحیوه الدنیا فی الاخره الا متاع):(خدا روزی را بر هر کس که بخواهـد گشایش می دهـد ورزق را مقـدر می نمایـد، اما آنها به زنـدگی دنیا شادمان شـده انـد و زنـدگی این دنیا دربرابر آخرت جز متـاع ناچیزی نیست)،یعنی بهره این دو گروه که همان عاقبت نیکو برای اولوالالباب و جهنم و داربوار برای کافران و پیمان شکنان است ، خودنوعی رزق می باشد که خدای متعال هر که را بخواهد و هر طور بخواهد از آن یااز این روزی بهره می دهـد، اما مردم به زندگی دنیا دلبسـته اند غافل از اینکه رزق حقیقی همان رزق آخرت است و دنیا مقصود بالذات نیست ، بلکه متاع ووسـیله ایست برای زنـدگی دیگر در سـرای عقبی ، در واقع دنیا مزرعه آخرت وجائی است که بایـد در آن درصدد کسب روزی آخرت برآمـد، لـذا اگر دنیا را باآخرت مقایسه کنیم ، زنـدگی دنیوی زمانی حق است که به نظر مقدمه و وسـیله لحاظ شود، اما اگر خودش مقصود اصلی قرار بگیرد و به نظر استقلالی لحاظگردد خود از

مصادیق باطل بوده و چون کف روی سیل محو و نابود خواهدشد(و ما هذه الدنیا الا لهو و لعب و ان الدار الاخره لهی الحیوان لو کانوا یعلمون)(۱۶)،(این زندگی دنیاجز بازیچه و سرگرمی نیست و همانا سرای آخرت زندگی است ،اگربفهمند).

(۲۷)(و یقول الذین کفروا لولا انزل علیه ایه من ربه قل ان الله یضل من یشاءو یهدی الیه من اناب):(و کسانی که کفر ورزیدند می گویند: چرا بر او معجزه ای از طرف پروردگارش نازل نمی شود، بگو خدا هر که را بخواهد گمراه می کند وهر که بسوی او باز آیـد او را هدایت می نماید)، کفار، قرآن کریم را آیت و معجزه به حساب نمی آوردند و می گفتند، چرا بر پیامبر(ص) معجزه ای نازل نمی شود تاما بوسیله آن هـدایت شویم و خداونـد به پیامبر خود دستور می دهد که در جواب آنان بگوید که هدایت مستند به معجزه نیست تا نزول آن باعث هدایت شود،بلکه هدایت مستند به خداست و او هر کس را بخواهد هدایت و هر که رابخواهـد گمراه می کنـد، اما این خواست خـدا بـدون حساب و از روی گزاف نیست ، بلکه خدا کسی را هدایت می کنـد که خود او در مسیر زنـدگیش بسوی خـداباز گشت کنـد و کسـی را گمراه می سازد که از او روی گردان باشد و بسوی اورجوع نکند و این سنت جاری الهی است که براساس نظامی متقن و خلل ناپذیراستوار می باشد.

(۲۸)(الـذین امنوا وتطمئن قلوبهم بذکر الله الا بذکر الله تطمئن القلوب):(آنان کسانی هستند که ایمان آورده و دلهایشان با یاد خدا آرامش می یابد، آگاه باشید

که فقط با یاد خدا دلها آرامش پیدا می کنند)، در این آیه حالت کسانی را که بسوی خدا رجوع می کنند توضیح داده و می فرماید: آنها کسانی هستند که ایمان آوردندو قلبشان با یاد حق آرام گرفت ، پس در آنها آمادگی و استعداد پذیرش عطیه هدایت الهی وجود دارد، همانطور که فسق و اعراض از حق ، در مورد ضلالت ،زمینه را برای اضلال الهی آماده می کند و آنگاه قاعده ای عمومی را بیان می نمایدو آن اینکه (فقط با یاد خدا دلها آرامش می یابد)و ذکر در اینجا شامل همه انحاءذکر می شود، اعم از لفظی یا غیر آن و علت آن است که آدمی در زندگی خودهدفی جز رسیدن به سعادت و آرامش ندارد و بیم او درزندگی از برخورد باناملایمات و سلب نعمات است و تنها سببی که نعمت و سلب آن بدست اوست همانا خدای سبحان است که بازگشت همه امور بسوی اوست ، پس یاد او برای هر نفسی مایه انبساط خاطر و آرامش است و نفس به چیزی جز یاد او آرام نمی گیرد جز آنکه از حقیقت حال خود غافل شده و در اثر از دست دادن بصیرت و رشد، دیگر از ذکر حق گریزان باشد که چنین نفسی از نعمت طمأنینه و سکون محروم خواهد بود، چون یاد خدا تنها مایه آرامش دلهاست (نسو الله فنسیهم)(۱۷)،(خدا را فراموش کردند، پس خدا هم آنها را فراموش کرد).

(۲۹)(الذین امنوا و عملوا الصالحات طوبی لهم و حسن ماب):(همان کسانی که ایمان آورده و عمل شایسته بجا آوردند، خوشی و سرانجام نیک از آن آنهاست

)،و آنها کسانی هستند که دلهایشان آرامش یافته و نعمات الهی آنها را فراگرفته و ایشان حقیقتا به ستونی اعتماد کرده اند که هرگز منهدم نمی شود و درسایه اعتماد به او در ولایت وی مستقر شده اند و پروردگارشان متوجه آنهانمی گردد جز در خصوص مواردی که باعث سعادت آنها باشد و اگر چیزی به ایشان عطا کند خیر ایشان در آنست و اگر آنها را از چیزی دفع نماید باز هم باعث خیر آنهاست ، پس نیکوترین زندگیها از آن آنهاست و بهترین مرجع وسرانجام نیز برای آنها خواهد بود.

(۳۰)(کذلک ارسلناک فی امه قد خلت من قبلها امم لتتلوا علیهم الذی اوحیناالیک و هم یکفرون بالرحمن قل هو ربی لااله الا هو علیه توکلت و الیه متاب):(اینچنین تو را در امتی فرستادیم که پیش از آن امتهائی در گذشته آمده ورفته اند تا تو آنچه را که به تو وحی نمودیم بر آنان تلاوت کنی در حالیکه آنها به رحمان کفر می ورزیدند، بگو پروردگار من اوست ، که هیچ معبودی جز اونیست ، من فقط بر او توکل می کنم و رجوع من بسوی اوست)، خطاب به پیامبر(ص) می فرماید، ارسال تو در این امت مطابق سنت جاری الهی در دعوت امتها بسوی توحید است و اینکه هر که را بخواهد گمراه کرده و هر کس رابخواهد هدایت می نماید و همه اینها بر طبق نظامی است که در رجوع به خدا وایمان به او و سکون قلب به یاد او و یا عدم رجوع به او جریان دارد و ارسال تودر میان این امت برای آن بود که

تو معارفی را که در کتاب الهی موجود است به آنان ابلاغ نمایی و حال آنکه آنها به رحمان کفر می ورزند و این صفت را برای آن آورد تا بفهماند کفار در حقیقت رحمت عام الهی را کفران نموده اند، رحمتی که اگر آنرا بپذیرند متضمن سعادت دنیا و آخرت آنهاست . و آنگاه به رسول خود امر می نماید تا صراحتا مسأله توحید را به آنان ابلاغ کند و بفرماید: او تنها پروردگار من است و هیچ شریکی ندارد و من تنها او راقائم بر جمیع امور خود می دانم و حوائجم را فقط از درگاه او طلب می کنم وبازگشت من به سوی اوست ، در واقع توکل برخدا و بازگشت به سوی او از آثار ونتایج ربوبیت اوست .

(۳۱)(و لو ان قرانا سیرت به الجبال او قطعت به الارض او کلم به الموتی بل لله الامر جمیعا افلم یایئس الذین امنوا ان لو یشاء الله لهدی الناس جمیعا و لا ـ یزال الذین کفروا تصیبهم بما صنعوا قارعه او تحل قریبا من دارهم حتی یاتی وعد الله ان الله لا یخلف المیعاد):(و اگر بوسیله قرآن کوهها حرکت می یافت و زمین شکافته می شد و یا مردگان به سخن می آمدند <سودی برای آنها نداشت < بلکه همه اموربدست خداست ،آیا کسانیکه ایمان آوردند از ایمان اینها مأیوس نشدند وندانستند که اگر خدا می خواست همه مردم را هدایت می کرد و پیوسته کافران به سزای کردارشان به حادثه ای کوبنده بر می خورند، و یا به نزدیک دیارشان فرودمی آید؟تا خدا وعده خویش را بیاورد که خداوند خلف وعده نمی کند)،یعنی

اگربواسطه قرآن کوهها از جا کنده می شد و زمین قطعه قطعه می گشت و مردگان به سخن آمده و بر حقانیت معاد شهادت داده و احوال بعد از مرگ را توضیح می دادند، باز هم تا خدا نمی خواست اینها هدایت نمی شدند، بلکه امر هدایت وهمه امور بدست خداست و این معنا نظیر آیه ۱۱۱ سوره انعام است که می فرماید:(اگر فرشتگان را برایشان نازل کنیم و مردگان با ایشان سخن گویند وهمه چیز را گروه گروه نزد آنها جمع آوریم ،بازهم ایمان نمی آورند، مگر آنکه خدا بخواهد). و آنگاه می فرماید آیا مؤمنان از ایمان این افراد مأیوس نشدند و ندانستند که اگر خدا می خواست آنها را هدایت می کرد و نمی دانند که همیشه مصیبتهای کوبنده بر سر این کفار که دعوت حقه اسلام را نپذیرفتند، بواسطه اعمالشان وکفری که به رحمان ورزیدند می آید، ظاهرا مراد کفار صدر اسلام هستند که درمورد کفار اطراف مکه مصیبت کوبنده جنگ و قتل و غارت به خودشان اصابت کرد و در مورد کفار اهل مکه حوادث ناگوار در پیرامون شهرشان اتفاق می افتاد وآثار سوء آن و وحشت و اندوهش گریبان آنها را نیز می گرفت و مقصود از عذابی که به آنان وعده داده شده همان عذاب شمشیر است که در روز بدر و سایرغزوات با آن روبرو شدند و خداوند وعده خود را خلاف نمی نماید و این وعده حق است و تحقق خواهد یافت و آن زمانی که موعدش باشد نه مقدم گشته و نه مؤخر می گردد.

(۳۲)(ولقد استهزی ء برسل من قبلک فاملیت للذین کفروا ثم اخذتهم

فکیف کان عقاب):(و به تحقیق پیامبران قبل از تو را نیز استهزاء کردند، پس به کسانی که کفر ورزیدند مهلتی دادم و آنگاه آنها را مؤاخذه کردم ، و عقوبت من چگونه بود؟€) این آیه تأکید همان وعیدی است که در آیه قبلی کفار را به آن تهدید کرده بود و می فرماید آری قبل از تو هم (ای پیامبر(ص))مردم پیامبران را استهزاءمی کردند و به آنان کفر می ورزیدند، همانگونه که حالا۔ کفار قریش تو را مسخره می کنند و از تو طلب معجزه ای غیر قرآن می نمایند، اما من همیشه به کفاراستهزاء کننده مهلت می دهم ، و سپس آنها را با عذاب خود می گیرم و کسی چه می داند که عقاب من چگونه است ؟آیا صرف تهدید است ؟ و یا چیزیست که از آن بتوانند بگریزند؟ و یاچیزیست که بتوانند آن را تحمل کرده یا آن را دفع کنند؟و حالا که عذاب من برامتهای گذشته نازل شده اینها نیز باید بدانند که عذاب من حتمی است و باید ازچنین اعمالی بپرهیزند تا آنچه بر سر آن امتها آمد بر سر اینان نیاید.

(۳۳)(افمن هو قائم علی کل نفس بما کسبت و جعلوا لله شرکاء قل سموهم ام تنبؤنه بما لا یعلم فی الارض ام بظاهر من القول بل زین للذین کفروا مکرهم وصدوا عن السبیل و من یضلل الله فماله من هاد):(آیا کسی که مراقب اعمال همه افراد است با غیر او یکی است ؟آنها برای خدا شریکانی قرار دادند، بگو نام آنهارا بگویید، بلکه می خواهید خدا را از چیزی خبر دهید که او آن را در

زمین نمی دانـد؟ و بـا سـخنی ظـاهری و صوری می گوییـد؟ بلکه مکر کسـانی که کفرورزیدنـد برایشان آراسـته شـد و از راه منحرف شدند و هر که را خدا گمراه کندراهنمائی ندارد)، خدای سبحان هم قائم بر هر نفس و هم قائم به اعمال اوست ،چون او محیط به ذات او و قاهر بر او و شاهد و ناظر بر آنست و نیز مدبر امراعمال هر نفسـی است و هر عملی را از مرحله قوه به فعل در می آورد و همه آنهـارا در صحائف اعمـال ضـبط می کنـد و آنهـا را بصـورت ثواب یـا عقـاب دنیوی واخروی متحول می سازد، آیا چنین خدائی که هر کس را بخواهد هدایت می کند وپاداش می دهد و هر که را بخواهد گمراه می کند و کیفر می دهـد و همه اموربـدست اوست بـا دیگری در الوهیت مشـارکت دارد؟ ابـدا، چنین پروردگـاری ساحتش منزه از شـرک است ، آنگاه خداونـد به نحوی بی سابقه و عجیب به پیامبر(ص) دسـتور می دهـد تا با کفار احتجاج کنـد و بگوید این شـرکاء را نام برده و توصـیف کنید،(چون صـفات اشـیاء است که آنها را متعین می کند و اگر خدادارای شـرکائی باشد واجب است که آن شفعاء مشـرکان دارای صـفاتی باشند که در خور این مقام باشد)،بلکه معنای این شرک شما این است که خدا را به چیزی خبر دهیـد که او از آن بی اطلاع است ، در حالیکه خدا قائم بر هر نفس و اعمال اوست و دانای مطلق است ، پس حال که او چنین شرکائی را سراغ ندارد سخن شما از اساس باطل است

، زیرا اگر شفیعان و شرکائی برای خدا وجود داشت هرآینه خداوند آن را می دانست و تأثیر آنها و وجودشان از او مخفی نمی ماند، بلکه شما سخن ظاهری و عاری از حقیقت می گویید، لذا مشرکان بین سه محذورمتردد هستند: اول): اینکه بدون دلیل قائل به وجود شرکاء باشند. دوم): اینکه اوصافی برای آنها بیان کنند که خداوند علمی به آن ندارد. سوم):اینکه سخنی ظاهری و خالی از حقیقت بگویند. و در آخر خطاب به رسول اکرم (ص) می فرماید که این حجتها بی اساس است واین دلیلها را واگذار چون علت شریك قائل شدن آنهابرای خدا موارد یاد شده نیست ، بلکه شیطان شرک را در نظر آنها جلوه داده و به این وسیله آنها را از راه خدا باز داشته و به متاع دنیوی و زینت آن مشغول نموده ، درنتیجه خداوند هم بامحروم کردن آنها از نعمت هدایت ، ایشان را گمراه نموده و هر کس که خدا او راگمراه کند، هرگز هدایت کننده ای نخواهد داشت .

(۳۴)(لهم عذاب فی الحیوه الدنیا و لعذاب الاخره اشق و مالهم من الله من واق):(برای آنان در زندگی دنیا عذابیست و هر آینه عذاب آخرت سخت تراست و برایشان از عذاب خدا، حافظ و نگهداری نیست)، در اینجا عذابی را که اجمالا در آیات سابق وعده داده بود بیان می نماید، پس کفار و مشرکان و کسانی که عهد خدا را نقض می کنند هم در زندگی دنیا معذب می شوند و هم در آخرت و البته عذاب آخرت شدیدتر و دشوارتر است و در عین حال

هیچ کسی راندارند تا برایشان در نزد خدا شفاعت کرده و آنها را از تأثیر عذاب الهی نگهدارد.

(۳۵)(مثل الجنه التی وعد المتقون تجری من تحتها الانهار اکلها دائم و ظلها تلک عقبی الذین اتقوا و عقبی الکافرین النار): (مثل بهشتی که پرهیزکاران وعده داده شده اند، این است که جویها در زیر آن جریان داشته و میوه و سایه آن دائمی است ، این سرانجام کسانی است که تقوی داشتند و سرانجام کافران آتش جهنم است)،در اینجا وعده جمیلی که سابقا به مؤمنان داده بود، توصیف می نماید ومی فرماید: سرانجام پرهیزکاران بهشتی است که نعمتهای آن دائمی است و هرگزکم و کاست نمی گردد، چون از ناحیه فضل و رحمت خداست و اهل تقوی ،یعنی مؤمنانی که عمل صالح داشته اند همه اعمالشان در دنیا در حکم عمل واحداست و دائما در مسیر تقوی زندگی کرده اند، نهایت کارشان چنین بهشتی است ،همچنانکه کافران و کسانی که در تمام عمر در مسیر کفر و تکذیب قدم برداشته اند سرانجامشان آتش دوزخ است ، اماکسانی که در اعمال خود بر تقوی یا کفر استمرار نداشته و چندی در طریق ایمان و چندی بعد در وادی کفر قدم می نهند، از سیاق این آیات خارجند، همچنینند مؤمنانی که عقیده درست دارند،اما عمل صالح انجام نمی دهند، در واقع به خدا ایمان دارند، اما به آ یات او کافرندو این کفر در مرتبه عمل است ، نه در مرتبه عقیده ، به هر جهت این آیه به منزله خاتمه کلام و خلاصه بحثی است که در آیات سابق در باره کفار و مؤمنا ن جریان داشت .

(۳۶)(و

الـذین اتیناهم الکتاب یفرحون بما انزل الیک و من الاحزاب من ینکربعضه قل انما امرت ان اعبد الله و لا اشـرک به الیه ادعوا و الیه ماب):(و کسانی که به آنان کتاب آسـمانی داده ایم ، از این کتابی که بر تو نازل شـده شادمانند ولی بعضـی از گروهها و احزاب هسـتند که برخی از آن را انکـار می کننـد، بگو من دسـتور یـافته ام که خـدای یگانه را بپرسـتم و به او شـرک نورزم ، بسوی او دعوت می کنم و بازگشت من بسوی اوست)،منظور از اهل کتاب یهود و نصاری و بنابربعضی اقوال ، آنها و مجوس (زرتشتیان) هستند و اینکه فرمود اینها از نزول قرآن خوشحال می شوند، به جهت آنست که در ابتدای بعثت ، یهود با حضرت محمد(ص) و اسـلام عنادی نداشـتند و حتی بر نبوت او شـهادت دادند و او راپیامبر معهود تورات و انجیل می دانستند، اما بعد از هجرت و وقوع حوادث بعـدی عناد آنها شـدت گرفت و نصاری نیز، گروهی از آنها که بر دین حق بودند ومسـیح را بشـر و نبی می دانسـتند از نزول قرآن خوشـحال شدنـد، اما گروه دیگر که معتقـد به تثلیث بودند معارف توحیدی و احکامی را که با اصول آنها مغایرت داشت انکار می کردنـد، آنگاه به پیامبر(ص) فرمان می دهـد که به آنان بگوید:من مأمور شده ام که خدا را بندگی کنم و کسـی را شریک او نگیرم و مردم را بسوی اودعوت کنم ، چون بازگشت من بسوی اوست و در هیچ امری از امورم جز به اومراجعه نمی کنم و شاید هم

مراد از جمله آخر طرح مسأله معاد باشد.

(۳۷)(و کـذلک انزلنـاه حکمـا عربیا و لئن اتبعت اهواءهم بعـد ما جاءک من العلم مالک من الله من ولی و لا واق):(و اینچنین قرآن را حکمی به زبان عربی نازل کردیم و تو اگر بعد از آن دانشـی که به نزدت آمده از هواهای نفسانی آنها پیروی نمایی ، در برابر خدا هیچ دوست و نگهدارنده ای برایت نخواهد بود)،(کذلک)اشاره به کتاب آسـمانی است که بر انبیاء گذشته نازل شـده و منظور از(حکم)قضـا و فرمـان است ، پس کتـاب در واقع حکم الهی می باشـد، چون حـاکم میان مردم است و (عربیا) صفت برای حکم است و اشـاره دارد که اگر قرآن را به زبان عربی نازل فرموده به جهت سـنت الهی است که هر پیامبری را با زبـان قومش ارسال نمایـد،(و ما ارسـلنا من رسول الا بلسان قومه)(۱۸)، بنـابر این پیـامبر(ص) را ازپیروی از خواسـته های اهل کتـاب نهی می نمایـد، چون اهل کتاب نسـخ احکام رامحال می دانسـتند و انتظار داشـتند پیامبراسـلام (ص)مطابق احکام آنها حکم نمایـدو یـا از ایشـان می خواسـتند که معجزه دیگری نمیر از قرآن بیاورد. اما خداونـد پیامبر را از پیروی تمایلات آنان بر حـذر می دارد و می فرماید بعداز علم و یقینی که به نزدت آمده اگر از تمایلات آنها پیروی کنی ما تو را عقوبت می نمائیم و جز خدا دادرسی نخواهی داشت و کسی نمی تواند تو را از عذاب خدا نجات دهد.

(۳۸)(ولقد ارسلنا رسلا من قبلک و جعلنا لهم ازواجا و ذریه و ما کان لرسول ان یاتی بایه الا باذن

الله لکل اجل کتاب):(و به تحقیق پیش از تو پیامبرانی رافرستادیم که همسران و فرزندان برایشان قرار دادیم و هیچ پیامبر حق نداشت که بدون اذن خدا معجزه ای بیاورد که برای هر مدتی کتابیست)، در ادامه خطاب باپیامبر حقیقت حال را به ایشان تذکر می دهد و او را از طمع داشتن به ایمان ازجانب افراد مکذب مأیوس می سازد و آن حقیقت ، مسأله سنت الهی است که براین قرار گرفته تا پیامبران از جنس خود بشر باشند و مانند آنها زندگی کرده وازدواج نموده و تولید نسل نمایند و مانند سایر افراد بشر از خود مستقلا هیچ اختیاری نداشته باشند و خداست که اگر بخواهد آیه و معجزه می فرستد و البته خواست او پیرو حکمت و مصلحت است و اینکه فرمود:(لکل اجل کتاب)اشاره به آن است که برای هر زمانی حکمی مخصوص به آن زمان و موقعیت است ، یعنی برای هر زمان کتابی است که او مقدر وحتمی نموده و جز آنچه خدا در آن کتاب مقدر کرده واقع نمی گردد و آن کتابیست که در آن آنچه خدا قبلا اراده نموده نازل کرده و آنچه در وقت معلوم اراده خوا هد کرد نوشته شده است .

(۳۹)(یمحوا الله ما یشاء و یثبت و عنده ام الکتاب):(خدا هر چه را بخواهدمحو یا اثبات می کند و اصل همه کتابها در نزد اوست)،محو چیزی یعنی از بین بردن آثار آن و اثبات چیزی یعنی برجا گذاشتن آن به طوریکه از جایش نلغزد ومحکم باشد، بنابراین خدای سبحان همیشه کتابی را اثبات و کتاب دیگری رامحو می سازد،

یعنی اگر ما نوشته های کتاب را عبارت بدانیم از آیه و معجزه ونشانه اسماء و صفات خداوندی در این صورت خداوند همواره مشغول محوآیتی و اثبات آیتی دیگر است (ما ننسخ من ایه او ننسها نات بخیر منها او مثلها)(۱۹)،(ماهیچ آیه ای را نسخ نمی کنیم و از یادها نمی بریم ، جز آنکه آیتی بهتر از آن یا مثل آن می آوریم)،و آنگاه می فرماید:(ام الکتاب) در نزد خداست ،یعنی اصل کتاب وریشه آن نزد خداست ، چون اختلاف وضعیت کتاب و محو و اثبات و دگرگون شدن احکام آن آدمی را به این توهم وامی دارد که قضایا و امور عالم نزد خدای سبحان هم وضع ثابتی ندارند و حکم خدا تابع علل و عوامل خارجیست و لذااحکام الهی گزاف بوده و نه به حسب ذات تعین دارند ونه چیزی از خارج درتعین آنها مؤثر می گردد، لذا برای دفع این توهم می فرماید که اصل و ریشه عموم کتابها و آن امر ثابتی که این کتابهای دستخوش محو و اثبات بدان باز می گردند،در نزد خداست ، و خلاصه مضمون آیه این است که خدای سبحان در هر زمان ،کتاب و حکم و قضائی مخصوص دارد و از این احکام هر کدام را بخواهد محو وهر کدام را بخواهد اثبات می کند، ولیکن در عین حال برای همیشه قضایی لایتغیرو غیر قابل محو و اثبات هم دارد و این قضاء لایتغیر ریشه ای است که همه قضاهای دیگر فرع و شاخه آن هستند و محو و اثبات آنها نیز بر حسب اقتضای آن قضاء تغییرناپذیر است و از این

آیه سه نکته مستفاد می شود: اول): اینکه حکم محو و اثبات حکمی عمومی است که تمام حوادث وموجودات را شامل می شود. دوم):اینکه خدای سبحان در هر چیزی قضا و قدری ثابت دارد که قابل تغییرنیست . سوم): اینکه قضاء دو قسم است ، یکی قابل تغییر(لوح محو و اثبات) ودیگری غیر قابل تغییر و ثابت (ام الکتاب یا لوح محفوظ).

(۴۰)(و ان ما نرینک بعض الذی نعدهم او نتو فینک فانما علیک البلاغ و علیناالحساب):(و اگر برخی از آن عذاب را که به آنها وعده داده ایم به تو بنمایانیم و یاتو را بمیرانیم ، در هر صورت وظیفه تو فقط تبلیغ است و حساب کردن بر عهده ماست)، در این آیه بیان می نماید که حساب الهی همانطور که در آخرت برقرارمی شود در دنیا نیز برقرار است و پیامبر فقط باید سرگرم انذار و تبلیغ باشد وتوجهی به خواسته های کفار برای طلب معجزه یا نزول عذاب ننماید، چون به هر صورت عذاب و مؤاخذه خدا حتمی است ، حال چه در زمان حیات پیامبر(ص)، بعضی از آن محقق شود و یا بعد از رحلت ایشان ، به هر صورت وظیفه پیامبر، تنها تبلیغ است و نباید اعتنایی به معجزه خواهی و یا درخواست تعجیل عذاب از ناحیه کفار بنماید و حتی منتظر اثر تبلیغات خود و یا نزول عذاب بر آنها نیز نباشد.

(۴۱)(اولم یروا انا ناتی الارض ننقصها من اطرافها و الله یحکم لا معقب لحکمه و هو سریع الحساب):(آیا نمی بینند که ما این سرزمین را از اطرافش نقصان می دهیم

، خدا حکم می کند و هیچ کس را توانایی جلوگیری یا رد احکام اونیست ، او در حسابرسی سریع است)، کم نمودن اطراف زمین کنایه از کشتن وهلاك کردن اهل آنست ، بنابراین مضمون این آیه شبیه به آیه ۴۴ از سوره انبیاءاست که می فرماید:(ما آنها و پدرانشان را بهره مند کردیم تا آنکه عمرشان طولانی شد،آیا هنوز نمی بینید که ما به زمین پرداخته و از اطرافش ناقص می کنیم ، آیابازهم ایشان غالبند؟)،و آنگاه می فرماید، خداست که حکم می کند و حکم احدی در برابر حکم او نفوذ ندارد و کسی نمی تواند از حکم او جلوگیری نماید و هرعملی را به مجرد وقوعش محاسبه می کند و هیچ کس نمی تواند در حساب اوتصرف نموده و اخلال کند و در هر صورت غلبه از آن خدای سبحان است .

(۴۲)(و قد مکر الذین من قبلهم فلله المکر جمیعا یعلم ما تکسب کل نفس وسیعلم الکفار لمن عقبی الدار):(و به تحقیق کسانی که قبل از آنها بودند نیرنگ می زدند، اما همه تدابیر و نیرنگها از آن خداست ، او می داند که هر کس چه می کند و بزودی کفار خواهند دانست که عاقبت آن سرای از آن کیست)،یعنی پشینیان این افراد مکذب نیز مانند اینها مکر کردند، اما مکرشان سودی برایشان نداشت و نتوانستند مانع از امر خدا شوند و خدا را از اینکه از اطراف زمین بکاهد و اهالی آن را نابود کند جلوگیر گردند، پس خدای سبحان تنها مالك مکراست و مکر هر کس را به او بر می گرداند، چون او عالم به اعمال

هر نفسی است و مکر زمانی محقق می شود که شخص مورد مکر از نقشه مکر کننده غافل باشد،ولی وقتی او بداند که چه نقشه ای در بین است ، پس مکر در مورد او باطل است . و در آخر با کفار اتمام حجت نموده و می فرماید، منتهی شدن امور به عواقبش امری ضروری و بدیهی است که تخلف نمی پذیرد و بزودی کفار خواهند دید که سرانجام نیک از آن کیست ، لذا حاجتی نیست که برای تفهیم این حقیقت استدلال را تعقیب نموده و گفتگو را طولانی کنیم .

(۴۳)(و یقول الذین کفروا لست مرسلا قل کفی بالله شهیدا بینی و بینکم و من عنده علم الکتاب):(و کسانی که کفر ورزیدند، می گویند تو پیامبر نیستی ، بگو:خدا و آنکس که علم کتاب نزد اوست برای گواهی میان من و شما کفایت می کند)،ظاهرا کفار به سبب اینکه از آمدن معجزه ای غیر از قرآن مأیوس شدند،لاـ جرم اصل رسالت را انکار کردند و خطاب به رسول خدا(ص) گفتند: تو اصلاپیامبر نیستی € لذا خداوند به پیامبر خود امر می کند که در جواب آنها بگوید،خداوند و کسی که علم کتاب نزد اوست برای شهادت میان من و شما کافیست ،این جمله استشهاد به خدای سبحان است که خود ولی امر رسالت است وشهادت در اینجا شهادت تأدیه است (یعنی ادای شهادت)نه شهادت تحمل ، به تنهایی (یعنی اینکه خداوند این امر را بداند)زیرا امثال جمله (انک لمن المرسلین علی صراط مستقیم)(۲۰)،(بدرستی که تو از پیامبران بوده و بر طریق مستقیم قرارداری)، مکرر در قرآن کریم آمده

است و معجزه بودن قرآن بدیهی است و شامل شدن آن بر تصدیق رسالت نیز ضروریست و شهادت ادا همین است که شاهد برمبنای علم ضروری شهادت دهد و اما در خصوص (و من عنده علم الکتاب)بعضی گفته اند،مراد از (کتاب) لوح محفوظ است که در اینصورت مصداق این جمله هم خدای سبحان خواهد بود و بعضی دیگر گفته اند مراد از (کتاب) تورات و انجیل می باشد، یعنی خدا و علمای اهل کتاب برای شهادت بین ما کفایت می کند وبعضی گفته اند مراد از (کتاب) قرآن کریم است و هر کس به قرآن علم داشته باشدمورد نظر آیه است ، به این ترتیب شخص مورد نظر کسی است که به پیامبر(ص)ایمان آورده و نسبت به قرآن علم دارد و مطابق روایات صحیحه نقل شده که این آیه شریفه در حق حضرت علی (ع) نازل شده و اصولا اگر این عبارت برشخصی از گروندگان به رسول خدا(ص) منطبق گردد، هر آینه آن شخص حضرت علی (ع) خواهد بود که به شهادت همه اهل فضل و بر طبق روایت صحیحه از تمام مسلمانان نسبت به کتاب خدا داناتر بود و اگر هیچ روایتی جزحدیث ثقلین که هم از طرف اهل سنت و هم از طرف اهل تشیع نقل شده ،حدیث دیگری نبود، همین یک حدیث در اثبات این مدعا کفایت می کرد، چون رسولخدا(ص) فرمودند:(انی تارک فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی اهل بیتی لن یفترقاحتی یردا علی الحوض ما ان تمسکتم بهما لن تضلوا بعدی ابدا)،(من در بین شما دو چیزگرانبها به یادگار می گذارم

:کتاب خدا و عترتم ، اهل بیتم که این دو هرگز از هم جدا نمی شوند تا زمانی که کنار حوض بر من وارد شوند و شما مادامی که به این دو توسل بجویید بعد از من هرگز گمراه نخواهید شد.

تفسیر نور

۱- قرآن، کتابی بسیار با عظمت است. «تلک» <۱۵۸>

۲- نزول کتب آسمانی، برای تربیت مردم است. «اُنزل الیک من ربّک»

۳- در قرآن، باطل راه ندارد. «اُنزل الیک... الحق»

۴- محور، حقانیت است نه اکثریت. بی توجهی و ایمان نیاوردن اکثریت مردم، دلیل بر باطل بودن راه نیست. «الحق ولکن اکثر الناس لایؤمنون»

۵- اکثریت مردم حق گرا نیستند. «اکثر الناس لایؤمنون»

۸- رهبر باید بداند که بسیاری از مردم به او ایمان نمی آورند، پس با آمادگی بیشتری با این مسأله روبرو می شود. (مفهوم کل آیه)

آیاتی در قرآن برنگهداری آسمانها (وزمین) توسط خدا دلالت می کند، از جمله:

الف: آیه فوق، «اللّه الذی رفع السموات بغیر عمد ترونها»

ب: «ان اللّه یمسک السموات والارض ان تزولا ولئن زالتا ان امسکهما من احد من بعده» <۱۵۹> همانا خداوند آسمانها و زمین را از سقوط حفظ می کند و اگر روی به سقوط نهند، هیچکس جز او نمی تواند آنها را نگهدارد.

ج: «و یمسک السماء ان تقع علی الارض الاّ باذنه» <۱۶۰> و خداوند از سقوط آسمان بر زمین جلوگیری می کند.

علامه طباطبایی (ره) در تفسیرالمیزان می گوید: مراد از «تفصیل» جدا کردن کرات آسمانی و زمین از یکدیگر است، و مشاهده ی این تفکیک، ما را بر قدرت تفکیک مردم در قیامت آگاه می سازد.

«عَمد» جمع عمود به معنای ستون

و پایه است.

۱- آسمانها بر پایه هایی استوارند. «بغیر عمد ترونها»

ندیدن دلیل بر نبودن نیست. امام رضاعلیه السلام فرمودند: «فثَمّ عَمَد ولکن لا ترونها» <۱۶۱> پایه هایی هست ولی شما آنها را نمی بینید.

۲- خورشید نیز در حال حرکت است. «کل یجری»

۳- کرات آسمانی در مقدار حرکت خود، زمان بندی شده اند. «اجل مسمّیً»

۴- هستی تحت تدبیر الهی است. «یدبّر»

۵- دست خداوند در تفصیل آیات باز است. (چه تفصیل آیات تشریعی و چه تفصیل آیات تکوینی) «یفصّل الایات»

۶- نظام هستی، هدفدار است. «یجری لاجل - لعلکم بلقاء ربکم توقنون»

آفرینش جهان بدون معاد، کاری لغو و بیهوده است.

۷- دلیل بر معاد، همان دلیل توحید است. خدایی که می آفریند وتدبیر و... می کند، قیامت را هم برپا خواهد کرد.«رفع، استوی، یدبر،... بلقاء ربکم توقنون» <۱۶۲>

آیه قبل درباره ی آسمانها بود واین آیه در مورد زمین ونعمت های زمینی است.

«رواسی» جمع «راسیه» به معنای ثبوت است و از اینرو به کوه های ثابت و استوار رواسی می گویند. کلمه «زوج» و «زوجان» هر دو به معنای نر و ماده است.

گرچه «لینه» دانشمند گیاه شناس، در قرن ۱۸ موفق به کشف قانون زوجیت گیاهان شد، اما اسلام در هزار و چند صد سال قبل به این نکته اشاره کرده است. البته مردم مسئله ی نر وماده را در بعضی گیاهان مثل خرما، فهمیده بودند ولی عمومیت زوجیت از طریق قرآن اعلام شد.

نر و ماده در گیاهان، گاهی در یک درخت یا شکوفه و گاهی در دو درخت یا دو شکوفه است. <۱۶۳>

جمله «مدّ الارض» شاید به بیرون

کشیده شدن زمین از زیر آب اشاره دارد که در روایات به نام «دَحْو الارض» آمده است. این احتمال با نظریه زمین شناسان امروزی که می گویند: زمین ابتدا در زیر آب قرار داشته، مطابقت دارد. واللّه العالم

نظام آفرینش بر اساس زوجیت است:

الف: زوجیت در نباتات؛ «وانبتت من کل زوج بهیج» <۱۶۴>

ب: زوجیت در حیوانات؛ «و من الانعام ازواجاً» <۱۶۵>

ج: زوجیت در انسان؛ «خلق لکم من انفسکم ازواجاً» <۱۶۶>

د: زوجیت در همه چیز؛ «و من کل شی ءٍ خلقنا زوجین» <۱۶۷>

۱- گسترد گی زمین، حکیمانه و با تدبیر انجام گرفته است. «مدّ الارض»

(گسترد گی زمین و وجود کوهها در آن، باعث حفظ تعادل زمین و عامل بهره مندی انسان هاست، زیرا که اگر تمام زمین مسطح یا کوهستانی بود، امکان زندگانی وجود نداشت.)

۲- کوهها، منبع ذخیره آب و نهرها وسیله ی توزیع آب و هر دو زمینه ساز زندگی انسانها هستند. «رواسی و انهاراً»

۳- توالی و تبادل شب و روز، عامل زندگی است. «یغشی اللیل النهار» (وگرنه یا همه چیز در اثر حرارت می سوخت و یا بواسطه ی عدم نور و حرارت پژمرده می شد و یخ می زد.)

۴- جهان طبیعت، کلاس درس است نه خانه غفلت. «لقوم یتفکرون»

کلمه «صنوان» بر خلاف ظاهرش که قالب تثنیه دارد، جمع «صِنو» به معنای شاخه ای است که از اصل درخت خارج می شود، و در اینجا به معنای مشابه و مانند است.

۱- زمین، قطعاتی مجاور یکدیگر است که هر قطعه ای استعداد خاص خود را داراست. «قطع مجاورات»

۲- تنوع میوه ها با رنگ، مزه، بو و شکل های مختلف، همه از نشانه های قدرت الهی

است. «لآياتٍ»

۳- تنوع میوه ها با اراده و خواست خداوند است وگرنه یک آب، یک نوع مزه بیشتر ندارد. «یُسقی بماءٍ واحد»

۴- همجواری، دلیل یکسانی نیست. ملاک برتری، بهره دهی بیشتر است. «متجاورات - نفضّل فی الاُکل»

۵- اندیشمندان از خوردنی ها، روح ایمان خود را نیز تقویت واشباع می کنند در حالی که دیگران، تنها به پرکردن شکم خود اکتفا می نمایند. «لآیات لقوم یعقلون»

این آیه خطاب به پیامبر می فرماید: از انکار نبوت توسط مردم تعجب مکن، زیرا آنها از قدرت من، در زنده کردن مردگان نیز در تعجب اند و آن را باور ندارند.

منکرین معاد دلیلی بر محال بودن معاد، ارائه نداده اند و تنها وقوع آنرا بعید می شمرند. در مقابل، قرآن علاوه بر ذکر عدالت و حکمت خداوند که مستلزم وجود قیامت است، بارها در مقام جواب از این استبعاد منکرین برآمده است؛

یک جا می فرماید: اگر شما در وقوع قیامت شک دارید، از آفرینش ابتدایی خود یاد کنید که ما چگونه شما را از خاک و نطفه آفریدیم. <۱۶۸>

و در جای دیگر می فرماید: ای پیامبر صلی الله علیه وآله به مردم بگو: همان کسی که بار اول شما را آفرید، بار دیگر در قیامت شما را خلق خواهد کرد و جای هیچگونه تعجبی هم نیست. <۱۶۹>

۱- انکار معاد یعنی انکار قدرت، عدالت و حکمت خداوند و این کفر است. «اولئک الذین کفروا»

۲- منکر معاد چون تمام هدفش دنیاست، به غل و زنجیر مادیّت، هواپرستی، جهل و خرافات مبتلا می گردد و اینچنین کسی در آخرت نیز در غل و زنجیر عذاب الهی خواهد بود. «الاغلال»

۳- غل

و زنجیر در قیامت بر روی گردن منکرین نیست تا بتوانند آنرا بردارند، بلکه چنان به درون گردنشان فرو رفته که قابل برداشتن نیست. «فی اعناقهم»

۴- منکر معاد چون توشه ای برای رهایی خود از قهر الهی فراهم نکرده، همیشه در عذاب باقی است. «خالدین»

«مثلات» جمع «مثله» عذاب وعقوبتی است که به انسان روی می آورد.

گاهی عناد و لجاجت به جایی می رسد که انسان حاضر است آرزوی هلاکت کند، ولی حق را نپذیرد. در قرآن مجید به نمونه هایی از این نوع روحیه ها اشاره شده است، از جمله:

کافران می گفتند: خدایا اگر این قرآن، حق و از جانب توست، پس یا از آسمان بر ما سنگ ببار و یا ما را به عذابی دردناک مبتلا نما (که ما آنرا نمی پذیریم). <۱۷۰>

در جای دیگر آمده: اگر ما این قرآن را بر غیر عرب (عجم) نازل می کردیم و پیامبر آن را بر مردم قرائت می فرمود: ایمان نمی آوردند وآن را نمی پذیرفتند. <۱۷۱>

یا اینکه اهل کتاب به کفار و بت پرستان می گفتند: که راه شما از راه اسلام بهتر است. <۱۷۲> در صورتیکه اهل کتاب از مشرکین به اسلام نزدیکترند ولی لجاجت، آنها را از ابراز حق دور می داشت.

تعجیل عده ای از مردم به نزول قهر الهی، می تواند به واسطه این دلایل باشد:

الف: غفلت و فراموشی تاریخ گذشتگان و باور نکردن و بعید دانستن قهر الهی.

ب: حسادت به داشته های دیگران. چنانکه در تاریخ آمده است چون امیرمؤمنان، حضرت علی علیه السلام به امامت رسید، شخصی که تحمل این موضوع را نداشت، آرزوی مرگ کرد، که در شأن نزول سوره

معارج بدان اشاره شده است.

ج: احساس بریدگی و یأس و به بن بست کامل رسیدن.

د: استهزا و عدم قبول و پذیرش، حتی به قیمت جان دادن.

۱- انسان در اثر لجاجت، چنان سقوط می کند که حاضر است نابود شود ولی حق را نپذیرد. «و یستعجلونک بالعذاب»

۲- تاریخ پیشینیان، بهترین الگو ونمونه است. «قدخلت من قبلهم المثلات»

۳- قهر الهی را شوخی نپندارید و به نمونه های گذشته توجه کنید. «من قبلهم المثلات»

۴- سنت خداوند مهلت دادن است و کاری به عجله مردم ندارد. «لذو مغفره» <۱۷۳>

۵- راه توبه و بازگشت، برای افراد لجوج نیز باز است. «لذو مغفره... علی ظلمهم»

۶- خداوند، انسانها را با همه ی بدیهایی که از آنها سر می زند باز دوست دارد. «لذو مغفره للناس علی ظلمهم»

۷- لطف خداوند بر قهر او مقدم است. «مغفره - عقاب»

۸- خوف ورجا وبیم وامید، در کنار هم عامل رشد است. «لذو مغفره - لشدید العقاب»

۹- قهر ولطف الهی از مقام ربوبیت اوست. «ربک لذو مغفره، ربک لشدید العقاب»

از ابن عباس نقل شده که پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله دست مبارکشان را بر روی سینه گذاشتند و فرمودند: «انا المنذر» و آنگاه به علی بن ابیطالب علیهما السلام اشاره کردند و فرمودند: «انت الهادی، بک یهتدی المهتدون بعدی» <۱۷۴>

۱- کافران، توقعات نابجا از خدا و پیامبرش دارند. (آنها خواستار نشانه ها و معجزه هایی بر اساس هوا وهوس خود هستند.) «لولا انزل علیه ایه»

۲- انسانِ بهانه جو، لایق خطاب الهی نیست. «انّما انت» خداوند گفتار کفّار را بی جواب گذارده و پیامبر را مخاطب قرار داده است.

۳- تربیت، هم به تهدید نیاز دارد و هم به ارشاد. «انمّا انت منذر و لکلّ قوم هاد»

۴- برای جامعه ی جاهل غافل، هشدار بیش از بشارت ضرورت دارد. «انما انت منذر» <۱۷۵>

۵- کـار اصـلی پیـامبران، ارشـاد و انـذار است؛ «انمـا انت منـذر» نه برآوردن خواسـته های بی ربط مردم و عرضه معجزه در هر لحظه و برای هرکس. «لولا انزل علیه آیه»

۶- بـا آنکه دیگر پیـامبری مبعوث نمی شود امـا خداونـد حجت خود را بر همه ی مردم تمـام می کنـد و هرگز زمین از حجت خالی نمی ماند. «و لکل قومٍ هاد»

۷- انبیا تنها به مشرق زمین اختصاص نداشته اند. «و لکل قوم هادٍ»

۸- در عصر حاضر نیز ما باید امام یا هادی زنده داشته باشیم. «ولکل قوم هاد» <۱۷۶>

در این آیه، ابتدا از علم خداوند نسبت به حمل هر ماده ای، (چه دارای رَحم باشد مثل انسان و حیوان و چه دارای رَحم نباشـد مثل نبات و جماد) سخن به میان آمده و سپس به موجودات دارای رحم اشاره شده است.

«غیض» به معنای فرو بردن (نطفه) است. یعنی خداوند، به آن آبی که رحم به خود جذب می کند و در آن تغییراتی می دهد و رو به رشد وزیادی می برد، آگاه است.

۱- خداوند حالات باروری تمام موجودات را می داند. «یعلم ما تحمل کل انثی»

۲- علـم خداونـد، بـه جزئیـات هـم تعلـق می گیرد. (او از نژاد، صـفات، اسـتعدادها، شـکل و جنس جنین آگـاهست.) «یعلم... ماتغیض... وما تزداد»

۳- در تکامل یا نقص نوزاد، رَحم نقش مهمی دارد. «ما تغیض الارحام وماتزداد»

۴- نظام آفرینش موجودات بر اساس

مقدار و میزان دقیق است. «بمقدار»

(یعنی اگر مدت حمل کم یا زیاد شود، اگر حمل سقط شود یا چند قلو گردد، اگر حمل، ناقص الخلقه یا دارای عضو زیادی شود، این کم و زیادی «تغیض و تزداد» بر اساس یک فرمول حساب شده است.)

آشکار و نهان، برای انسانِ محدودی که حواس پنجگانه او حتی از بسیاری از حیوانات محدودتر است، مطرح است. اما برای خدایِ خالق غیب و شهود، چنین چیزی معنا ندارد. <۱۷۷>

۱- خداوند نسبت به هر کمالی، بزرگ «کبیر» و نسبت به هر نقص و عیبی، پاک و منزّه است. «متعال»

این آیه که ظاهراً توضیح و تکمیل آیه سابق است، یکی از بسیار آیاتی است که در رابطه با علم خداوند، به اعمال کوچک و بزرگ و ظاهر و پنهان و حتی افکار و نیّات انسانها، در قرآن مجید آمده است، و اگر انسانها به چنین علمی از طرف پروردگار ایمان داشته باشند، می تواند بهترین عامل حیا و تقوی و بزرگترین وسیله تربیت آنها باشد. زیرا سبب تشویق نیکوکاران و تهدید بد کاران می گردد. جالب آنکه خداوند در این آیه، علم خود را به حرف های سرّی و کارهای مخفی و شبانه، قبل از کلامهای علنی و کارهای آشکار روزانه ذکر کرده است.

کلمه «سارب» از «سَرب» در اصل به معنای آب جاری است، ولی به کسی که در روز به سراغ کاری می رود نیز گفته می شود.

۱- علم خداوند نسبت به همه چیز یکسان است. (نه مثل علم و آگاهی ما که نسبت به بعضی چیزها بیشتر و نسبت به بعض دیگر کمتر و یا در حد هیچ است.) «سواء منکم ...»

«معقبات»

جمع «معّقبه» است و حرف تاء آن برای تأنیث نیست، بلکه برای مبالغه است. مثل علامه، لذا فاعل «یحفظونه» مذکر آمده است.

البته مراد از «معقبات» تعقیب انسان نیست تا با کلمه «بین یدیه» منافات داشته باشد، بلکه منظور، تعاقب و پی درپی آمدن ملائکه شب و روز است.

مراد از «امر اللّه» در این آیه قهر و عذاب الهی نیست، زیرا معنا ندارد که فرشتگان انسان را در برابر کیفر الهی حفاظت کنند، بلکه مراد خطرات و حوادث طبیعی است. چون طبیعت مخلوق خداست و آنچه در آن بگذرد نیز به خواست و اراده ی او می باشد.

در آیات و روایات متعدّد از فرشتگانی یاد شده که مأمور حفظ جان انسان و ثبت کارهای او هستند و از آنان در برابر خطراتی که مورد اراده ی حتمی خداوند نیست محافظت می نمایند. البته بنابر مستفاد از روایات، همینکه اراده ی قطعی خداوند رسید، فرشتگانِ محافظ، مأموریت حفاظت را رها و انسان را به دست اجل حتمی الهی می سپارند. بنابراین امر و فرمان خداوند دوگونه است، حتمی و غیرحتمی (قضا و قدر) و فرشتگان فقط انسان را از حوادث غیر حتمی حفظ می کنند، بدیهی است که این حفاظت باعث سلب اختیار از انسان نمی شود و سرنوشت انسانها و امتّ ها همچنان در اختیار خود آنهاست.

حفاظت فرشتگان هم از جان انسانهاست و هم از اعمال و رفتار آنها «ان علیکم لحافظین - یرسل علیکم حفظه» و هم از ایمان و فکر آنها در برابر انحرافات و وساوس شیطانی، زیرا «یحفظونه» هم شامل روح می شود و هم شامل جسم.

امام سجادعلیه السلام با اشاره به این آیه

فرمودنـد: گناهـانی که نعمت ها را تغییر می دهنـد عبارتنـد از: ظلم به مردم، ناسپاسـی خداونـد و رهاکردن کارهای خیری که انسان به آن عادت کرده است. <۱۷۸>

این آیه در مورد جوامع بشـری است، نه تـک تـک افراد انسـانی. یعنی جـامعه ی صالـح، مشـمول برکات خداونـد و جامعه ی منحرف، گرفتـار قهر الهی می شود. اما این قاعـده در مورد فرد صالـح و انسان ناصالـح صادق نیست، زیرا گاهی ممکن اسـت شخصـی صالح باشد ولی بخاطر آزمایش الهی، گرفتار مشکلات شود و یا اینکه فردی ناصالح باشد ولی به جهت مهلت الهی، رها گردد.

۱- خداوند انسان را رها نمی گذارد. «له معقبات»

۲- گروهی از فرشتگان الهی، محافظ انسانها هستند. «له معقبات»

۳- خداونـد انسـان را از حـوادث غیر مـترقّبه حفـظ می کنـد، «له معقبـات یحفظونه» نه از حوادثی که بـا علم وعمـد برای خود بوجود می آورند. «ان اللّٰه لایغیّر مابقوم»

۴- خطرات وحوادث گوناگون، انسان را احاطه کرده است.«من بین یدیه ومن خلفه»

۵- خداوند نعمتی را که عطا فرماید پس نمی گیرد، مگر آنکه مردم، آن نعمت را ناسپاسی کنند. «ان اللّٰه لایغیّر ما بقوم»

۶- به سراغ شانس و بخت اقبال و فال و نجوم نروید، سرنوشت شما به دست خودتان است. «حتی یغیّروا ما بانفسهم»

۷- حفاظت خداونـد تا زمانی است که انسان، کفران نعمت نکنـد وگرنه از لطف الهی محروم و به حال خود رها خواهـد شد. «اذا اراد اللّٰه بقوم سوءاً»

۸- برخورداری از نعمت هـای ظـاهری و بیرونی، وابسـته به کمالاـت نفسـانی و حالات درونی است. «حتی یغیّروا ما بانفسـهم» <۱۷۹>

۹- اراده ی خداوند بالاتر از همه ی اراده هاست. «اذا اراد اللّٰه بقوم

سوءاً فلامردّ له»

برق و صاعقه ی آسمان از یک جهت مایه ترس و وحشت مردم است، به خاطر باریدن بی موقع، جریان سیل، خرابی ها و آتش سوزی ها و از جهت دیگر سبب شادی و نشاط و امید است، زیرا سبب ریزش باران، سیرابی درختان و زراعت ها، طراوت و شادابی هوا و پاکی و نظافت است.

۱- گرچه به ظاهر، عوامل طبیعی زمینه پیدایش رعد و برق و باران است، ولی مبدا و موجد همه عوامل خداوند است. «ینشی ء السحاب الثقال»

۲- کشف قوانین فیزیکی وشیمیایی طبیعت، نباید از ایمان ما به خداوند بکاهد، زیرا طبیعت وقوانینش مخلوق خدا هستند. «یریکم البرق... ینشی ء السحاب»

در فرهنگ قرآن، کل هستی در حال تسبیح خداوند، آنهم تسبیحی براساس علم وشعور وانتخاب. جالب آنکه قرآن بگونه ای این مطلب را طرح وبیان می کند که اذهان را به خود متوجه سازد و ردّی بر ناباوری ها باشد. از جمله:

۱- آوردن الفاظی مثل «سبّح» و «یسبّح» که صراحت در این معنا دارد.

۲- تکرار این مطلب در سوره های متعّدد.

۳- آوردن مسئله تسبیح موجودات در ابتدای سوره و بلافاصله بعد از بسم اللّه.

۴- آوردن کلماتی از قبیل: قنوت وخضوع همه هستی «کل له قانتون» <۱۸۰> ، سجده ستارگان وگیاهان «والنجم والشجر یسجدان» <۱۸۱> ، اطاعت آسمان وزمین «قالتا اتینا طائعین» <۱۸۲> ، آگاهی موجودات در نماز وتسبیح «کل قد علم صلوته و تسبیحه» <۱۸۳>

۵- خطاب انسان به اینکه شما تسبیح آنان را درک نمی کنید.«لاتفقهون تسبیحهم» <۱۸۴>

«محال» از «حیله» به معنای هر نوع چاره اندیشی پنهانی است و چون چاره اندیشی ملازم علم و قدرت است، لذا مفسران «شدید المحال»

را «شدید القوه و العذاب» معنی کرده اند.

در برخی آیات قرآن، تسبیح و حمد الهی در کنار هم قرار گرفته اند؛ «یسبح الرعد بحمده»، «ان من شی ءٍ الا یسبح بحمده» <۱۸۵> چنانکه در ذکر رکوع و سجود نیز چنین می گوییم؛ «سبحان ربی العظیم وبحمده» و «سبحان ربی الاعلی وبحمده»

در روایات متعددی از اهل سنت آمده است که پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله به هنگام شنیدن صدای رعد سخن خود را قطع کرده و به دعا مشغول می شدند و دیگران را نیز به این کار ارشاد می فرمودند. <۱۸۶>

۱- رعد نیز مثل فرشته، تسبیحی آگاهانه و از روی شعور دارد. زیرا کلمه رعد و فرشته در کنار هم آمده اند. «یسبّح الرعد بحمده والملائکه»

۲- تسبیح فرشتگان بر اساس خداترسی و خشیت است. «من خیفته»

۳- صاعقه و صاعقه گرفتگی یک امر تصادفی نیست، بلکه با خواست خدا و مطابق قوانین الهی است. «یرسل الصواعق فیصیب بها من یشاء» <۱۸۷>

۴- برای انسان لجوج، چیز خطرناکی مثل صاعقه هم بازدارنده نیست. «یجادلون»

۵- در فکر حیله وخدعه وجدال با خدا نباشید که با او نمی توان درافتاد. «هو شدید المحال»

۶- هرگونه تدبیر و حیله ای بد نیست، چه بسا که باید در برابر افرادی، سخت ترین تدبیرها و برنامه ریزی ها را بکار برد. «شدید المحال»

دعوت به پرستش خدای ودوری از توجه به دیگران و تنها او را مؤثر دانستن، بارها در قرآن تذکر داده شده است. از جمله: اگر انسان، تنها از من درخواست کند، من حتماً او را پاسخ می دهم. «اجیب دعوه الدّاع اذا دعان» <۱۸۸> اما اگر به سراغ دیگران رفت و

از آنها حاجت خواست، بداند آنها نمی شـنوند و اگر هم بشنوند اجابت نمی کنند. «ان تدعوهم لایسمعوا ولوسمعوا مااستجابوا لکم» <۱۸۹>

انسانِ محـدود در زنـدگی پرحادثه دنیا نیازمنـد پناهگاهی مطمئن است، انبیا پناهگاه واقعی را به او معرفی می کنند، «له دعوت الحق» اما کمک های دیگران (طاغوت ها) یا برای استحمار یا استثمار یا تبلیغات وحفظ موقعیت خود و یا... می باشد ودر واقع آنچه برای آنها مطرح نیست، انسان است.

انسـان، فطرتاً تشـنه حق و خواسـتار حقیقت است «لیبلغ فاه» ولی راه وصول به آنرا گم می کنـد. اما جز ایمان به خـدا و عشق و انس به او و دعا و درخواست از او، هیـچ چیز دیگری انسانِ بی نهایت طلب را سـیراب نمی کنـد. «و ما هو ببالغه» چرا که دون اللّٰه هر چه باشد سراب است و دعا از غیر او بیهوده.

۱- جز خدا به سراغ دیگران نروید که از غیر او هیچ کاری ساخته نیست. «لایستجیبون لهم بشی ءٍ»

۲- سرچشمه ی شرک مردم، تصورات و خیالات باطل آنهاست. «کباسط کفیّه الی الماء... و ما هو ببالغه»

۳- هرکس خالصـانه خـدا را بخوانـد، بـا دست پر برمی گردد. دست خـالی برگشـتن به خاطر توجه به غیر خـداست. «له دعوه الحق... و ما دعاء الکافرین الاّ فی ضلال»

کلمه «مَنْ» برای موجود عاقل بکار می رود و کلمه «ما» برای غیر آن. اما در آیات دیگر مشابه این آیه با کلمه «ما» آمده است، مثل آیه «ولله یسجد ما فی السموات و ما فی الارض» <۱۹۰> ، لذا می توان نتیجه گرفت که مراد از این آیه نیز سجده ی همه موجودات است، خصوصاً که کلمه «ظلال» نیز مطرح شده که ناگفته پیداست

سایه، عقل ندارد.

شاید منظور از سجده کردنِ سایه ها حالت افتادن سایه بر زمین باشد، نظیر تشبیهی که در فارسی می آوریم که: سرو سواره می رود، غنچه پیاده می رسد.

«آصال» جمع «اُصُل» وآن جمع «اصیل» از ماده ی «اصل» به معنی انتها وآخر روز است.

۱- هستی، مطیع و ساجد خداوند است، چرا ما نباشیم؟ «و للّه یسجد من...»

۲- سجده، مخصوص خداست. «وللّه یسجد»

۳- مؤمنین با میل و رغبت سجده می کنند، ولی دیگران بخاطر نیاز، مجبور به تواضع و تذلّل می شوند. «طوعاً و کرهاً»

۴- اگر موجودی خدایی شد، عوارض وآثار آن هم در خط خدا قرار می گیرد.«ظلالهم»

۵- سجده ی موجودات دائمی است. «یسجد... بالغدو و الاصال»

طرح مسائل در قالب سؤال وجواب، یکی از شیوه های تبلیغی، تربیتی و آموزشی است که قرآن، بسیار به آن توجه کرده است «قل من ...»

در روایات آمده: شرک به خدا از حرکت مورچه ای سیاه در شب تاریک روی سنگ سیاه مخفی تر است <۱۹۱> و نمونه اش آن است که بگویی: این کار به برکت خدا وفلانی انجام شد.

۱- مشرکان از شدت تعصّب، به روشن ترین سؤالات هم جواب نمی دهند، لذا پیامبر باید خود، پاسخ سوالش را بدهد. «من رب السموات... قل اللّه»

۲- کفار تنها خالقیّت خدا را قبول داشتند <۱۹۲> ودیگران را مدبّر می دانستند. «قل من ربّ...»

۳- انسانی که نمی تواند برای خود سودی را جلب یا ضرری را دفع نماید، نباید تحت هر عنوانی به جای خدا مورد اطاعت مردم قرار گیرد. «لایملکون لانفسهم نفعاً و لا ضرّاً»

۴- کسی که حق را دید وآنرا نپذیرفت، چشم دلش کور

وفضای اطرافش ظلمات است. «هل یستوی الاعمی والبصیر ...»

۵- غیر از خداوند کسی چیزی را نیافریده تا در آفریده ها دچار اشتباه شویم. «فتشابه الخلق علیهم»

در این آیه دو مثال برای معرفی باطل ذکر شده است، یکی مثال کفی که بر روی آب ظاهر می شود و دوّم کفی که هنگام ذوب فلزات، روی آنها را می پوشاند.

باطل همچون کف است، زیرا: ۱- رفتنی است. ۲- در سایه حق جلوه می کند. ۳- روی حق را می پوشاند. ۴- جلوه دارد ولی ارزش ندارد. نه تشنه ای را سیراب می کند نه گیاهی از آن می روید. ۵- با آرام شدن شرایط محو می شود. ۶- بالانشین پر سر وصدا، امّا توخالی و بی محتوی است.

تمثیل، مسائل عقلی را محسوس و راه رسیدن به هدف را نزدیک می نماید، مطالب را همگانی و لجوجان را خاموش می سازد، لذا قرآن از این روش بسیار استفاده نموده است.

۱- فیض الهی جاری است وهرکس به مقدار استعدادش بهره مند می شود.«اودیه بقدرها»

۲- تلاش برای ساخت وسایل ضروری (متاع) یا رفاهی (حِلیه) ممدوح است. «یوقدون علیه فی النّار»

۳- در کوره ی حوادث است که ناخالصی ها معلوم و حق وباطل ظاهر می شود. «یوقدون علیه... زبدٌ مثله»

۴- وجود باطل، اختصاص به مکان و زمینه ی خاص ندارد. (کف، هم بر روی سیل سرد و هم بر روی فلزات گداخته ظاهر می شود.) «زبد مثله»

۵- سرچشمه باطل، ناخالصی هایی است که حق و حقیقت بدان آلوده شده است. «یضرب اللّه الحق و الباطل»

۶- حق و باطل با هم هستند، اما سرانجام، باطل رفتنی است. «فیذهب جُفاءً» <۱۹۳>

۷- نفع مردم در حق

است. «ما ینفع الناس»

۸- حق ماندنی است. «فیمکث فی الارض»

۹- هر ثروت، دانش، دوست و یا حکومتی که برای مردم مفید باشد، ماندنی است. «ما ینفع الناس فیمکث فی الارض»

۱۰- آنچه از سوی خداوند نازل می شود، همچون باران خالص وحق است، لکن همین که با مادیات درآمیخت، دچار ناخالصی وزمینه ی پیدایش کف و باطل می شود. «انزل من السماء ماءً»

از قرآن استفاده می شود، در قیامت برای مردم چند نوع حساب وجود دارد:

۱- گروهی حساب آسان دارند. «حساباً یسیرا» <۱۹۴>

۲- عده ای سخت ودقیق حسابرسی می شوند. «حساباً شدیداً» <۱۹۵> ، «سوء الحساب»

۳- بعضی بی حساب به دوزخ می روند و نیازی به محاکمه و میزان ندارند. «فلانقیم لهم یوم القیامه وزناً» <۱۹۶>

۴- گروهی بی حساب به بهشت می روند. «انما یوفی الصابرون اجرهم بغیر حساب» <۱۹۷>

طبق آنچه از روایات و احادیث متعدد بدست می آید، کسانی که با مردم به عفو و رحمت برخورد کنند، حسابشان آسان و کسانی که با مردم به سختی و دقت شدید عمل نمایند حسابشان سخت خواهد بود. افراد مشرک بی حساب به دوزخ و اهل صبر هم بی حساب به بهشت خواهند رفت. <۱۹۸>

در قرآن استجابت طرفینی است، یعنی اگر مردم انتظار استجابت از خداوند را دارند باید دعوت خداوند را اجابت کنند، «استجیبوا للّه و للرسول اذا دعاکم لما یحییکم» <۱۹۹> هرگاه خدا و رسول، شما را بسوی مکتب حیات بخش می خوانند، پاسخ مثبت دهید تا خدا نیز دعای شما را اجابت فرماید. «فاستجبناله» <۲۰۰> ، «فاستجاب لهم ربّهم» <۲۰۱>

بحثی پیرامون دعوت

مسئله دعوت را می توان از ابعاد

گوناگونی مورد بحث و توجه قرار داد:

۱- دعوت کنندگان به حق:

الف: انبیا. «ادعو الی اللَّه» <۲۰۲> ،«والرسول یدعوکم» <۲۰۳> ،«داعیاً الی اللَّه باذنه» <۲۰۴>

ب: مؤمنین: «ولتکن منکم امه یدعون الی الخیر» <۲۰۵>

ج: جن: «یا قومنا اجیبوا داعی اللَّه» <۲۰۶>

اما دعوت کنندگان به باطل:

الف: پیشوایان کفر: «ائمه یدعون الی النّار» <۲۰۷>

ب: شیطان: «کان الشیطان یدعوهم» <۲۰۸> ، «ماکان لی علیکم من سلطان الاّ ان دعوتکم» <۲۰۹>

ج: مشرکین: «اولئک یدعون الی النّار» <۲۱۰>

۲- موضوع دعوت:

الف: حیات. «دعاکم لما یحییکم» <۲۱۱> ب: راه مستقیم. «لتدعوهم الی صراط مستقیم» <۲۱۲> ج: مغفرت. «واللَّه یدعو الی الجنه والمغفره» <۲۱۳>

د: بهشت. «واللَّه یدعوا الی دارالسلام» <۲۱۴> ه : نجات. «ادعوکم الی النجاه» <۲۱۵>

۳- برخورد مخالفان:

الف: تهمت: ساحر؛ «ان هذا لساحرٌ علیم» <۲۱۶> شاعر؛ «بل هو شاعر» <۲۱۷>

کاهن؛ «فما انت بنعمه ربک بکاهن» <۲۱۸> مجنون؛ «و یقولون انه لمجنون» <۲۱۹>

کاذب؛ «لنظنّک من الکاذبین» <۲۲۰> سلطه طلب؛ «یرید ان یتفضّل علیکم» <۲۲۱>

ب: تهدید. «لرجمناک» <۲۲۲> ، «او یقتلوک ...» <۲۲۳>

ج: تحقیر. «أهذا الذی ...» <۲۲۴>

د: شک. «أتعلمون ان صالحا مرسل من ربّه» <۲۲۵>

ه: توطئه وجنگ.«واذ یمکر بک الذین کفروا لیثبتوک او یقتلوک او یخرجوک» <۲۲۶>

۴- انگیزه ها و عوامل عدم پذیرش:

الف: تقلید. ب: تعصب. ج: تکبر.

د. هوای نفس. «فان لم یستجیبوا لک، فاعلم انما یتبعون اهواءهم» <۲۲۷>

۵- پاداش پذیرش:

الف: اجر. «و یزیدهم من فضله» <۲۲۸> .

ب: حیات. «دعاکم لما یحییکم» <۲۲۹> .

ج

: حُسنی. «للذین استجابوا لربهم الحسنی» <۲۳۰> .

۱- بهترین ها در انتظار مؤمن است. «الحسنی»

۲- باز خرید و فدیه در روز قیامت وجود ندارد. «لافتدوا به»

۳- قبولی دعوت خداوند باید از روی میل و رغبت باشد. «استجابوا»

در آیه قبل به کسانی که دعوت حیات بخش انبیاعلیهم السلام را اجابت می کنند اشاره شد، این آیه وآیات بعد، آثار استجابت آن دعوت را بیان می فرماید.

هر کدام از فطرت، عقل و علم در انسان، مغز و لبّی دارند که گاه بواسطه عادات، رسوم، خرافات، غرائز، روی آنها پوشیده می شود، لذا انسان باید دائماً متوجه آن هسته ی مرکزی و لبِّ ناب آنها باشد. <۲۳۱>

سیمای خردمندان در قرآن

واژه «اولوا الالباب» ۱۶ مرتبه در قرآن آمده و هر مرتبه همراه با یک کمال و وصفی بیان شده است. از جمله:

۱- راز احکام را می فهمند. «و لکم فی القصاص حیوه یا اولی الالباب» <۲۳۲>

۲- آینده نگر هستند. «تزودّوا فانّ خیر الزّاد التقوی واتقون یا اولی الالباب» <۲۳۳>

۳- دنیا را محل عبور و گذر می دانند نه توقف گاه و مقصد. «لاولی الالباب الذین... یتفکرون فی خلق السموات والارض ربنا ما خلقت هذا باطلا» <۲۳۴>

۴- از تاریخ، درس عبرت می گیرند. «لقد کان فی قصصهم عبره لاولی الالباب» <۲۳۵>

۵- بهترین و برترین منطق را می پذیرند. «الذین یستمعون القول فیتبعون احسنه ... اولئک هم اولوا الالباب» <۲۳۶>

۶- اهل تهجد وعبادت می باشند. «امّن هو قانت آناء اللیل... انما یتذکر اولوا الالباب» <۲۳۷>

۱- قرآن انسان بی خبر از حق را نابینا می داند. به جای «کمن هو لایعلم» فرموده است «کمن هو اعمی»

۲- عقلی که انسان را به حقانیت کتاب آسمانی نرساند، عقل نیست. «انما یتذکر اولوا...»

۳- دین مطابقت فطرت انسان هاست، تنها تذکر لازم است تا غفلت زدایی شود. «انما یتذکر...»

۴- علم مفید، محصول تعقل و تذکر است. «من یعلم، یتذکر اولوا الالباب»

۵- برای رسیدن به عقل سلیم و فطرت خالص باید گناه و غفلت را از خود دور کرد. «انما یتذکر اولوا الالباب»

«عهداللَّه» هم شامل پیمانهای فطری از قبیل عشق به حق و عدالت می شود، هم پیمان های عقلی مثل درک حقایق عالم هستی و مبدء و معاد را در برمی گیرد، هم بر پیمان های شرعی همچون عمل به واجبات و ترک محرمات اطلاق می گردد و هم بر پیمانهایی که انسانها با یکدیگر می بندند و خداوند مراعات آنها را واجب فرموده، صادق است. <۲۳۸>

یکی از مهمترین پیمان های الهی، امامت رهبران آسمانی است. بعد از آنکه حضرت ابراهیم علیه السلام با پشت سرگذاشتن آزمایش های متعدد به مقام امامت رسید، از خداوند خواست تا فرزندان او نیز دارای این مقام شوند. خداوند برای روشن شدن جایگاه امامت، بجای آنکه بفرماید مقام امامت به افراد ظالم نمی رسد فرمود: «لاینال عهدی الظالمین» عهد من به ستمگران نمی رسد.

«میثاق» به چیزی گفته می شود که دل انسان با آن وثوق و اطمینان پیدا می کند و از آنجا که وجود یک رهبر الهی، دل و جان انسانها را آرام و مطمئن می سازد. لذا از مصادیق میثاق شمرده شده است.

وفای به عهد مانند احترام به والدین و ردّ امانت، تنها از حقوق اسلامی نیست، بلکه از حقوق انسانی است. لذا هر خردمند و عاقلی باید آنرا

مراعات کند.

۱- عقل صحیح وسالم، انسان را به دین الهی وفادار می سازد. «اولوا الالباب، الذین یوفون»

۲- وفای به عهد از آثار خرد و عقل است. «اولواالالباب - یوفون ...»

۳- احترام به پیمان ها و قراردادهای اجتماعی، از ویژگی های انسان مؤمن عاقل است. «لا ینقضون المیثاق»

در روایات آمده است آنچه را که خداوند به وصل آن فرمان داده، صله ی رحم، یعنی حفظ پیوندهای خانوادگی و همچنین حفظ پیوندهای مکتبی یعنی ارتباط دائم و عمیق با رهبران آسمانی و پیروی از خط ولایت است. <۲۳۹>

با نگاهی ساده و گذرا به جهان در عصر حاضر خواهیم دید علی رغم آنکه بهترین و بیشترین سرمایه، یعنی نفت را در زیر پای خود دارند و بهترین نقطه وحدت و عشق بیش از یک میلیارد مسلمان، یعنی کعبه را در پیش روی، و از بهترین مکتب و منطق نیز برخوردارند، امّا بخاطر قطع ارتباط با مسأله رهبری الهی، همچنان تحت انواع فشارهای ابرقدرت ها بسر می برند. از این روست که در آیه ۲۷ سوره بقره بعد از جمله «و یقطعون ما امراللّه به ان یوصل» عبارت «و یفسدون فی الارض» آمده است، زیرا بدیهی است که قطع رحم به تنهایی سبب فساد بر روی زمین نمی شود، بلکه این رها کردن رهبری الهی است که گرفتار شدن در چنگال طاغوت و گسترش و نشر فساد و تباهی را بدنبال می آورد.

ارتباطاتی را که خداوند به آن امر فرموده، بسیار متنوع و فراوان است، از جمله:

الف: ارتباط فرهنگی با دانشمندان. «فسئلوا اهل الذکران کنتم لاتعلمون» <۲۴۰>

ب: ارتباط اجتماعی با مردم. «اصبروا و صابروا و رابطوا»

<۲۴۱>

ج: ارتباط عاطفی با والدین. «و بالوالدین احساناً» <۲۴۲>

د: ارتباط مالی با نیازمندان. «من ذاالذی یقرض اللّه قرضاً حسناً» <۲۴۳>

ه: ارتباط فکری در اداره جامعه. «و شاورهم فی الامر» <۲۴۴>

و: ارتباط سیاسی با ولایت. «و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم» <۲۴۵>

ز: ارتباط همه جانبه با مؤمنان. «انماالمؤمنون اخوه» <۲۴۶>

ح: ارتباط معنوی با اولیای خدا. «لقد کان لکم فی رسول اللّه اسوه حسنه» <۲۴۷>

صله رحم

صله ی رحم تنها به دیدن و ملاقات کردن نیست، کمک های مالی نیز از مصادیق صله ی رحم بشمار می رود. امام صادق علیه السلام فرمودند: در اموال انسان غیر از زکات، حقوق دیگری نیز واجب است و آنگاه این آیه را تلاوت فرمودند. <۲۴۸> البته شاید مراد امام علیه السلام از حقوق دیگر، همان خمس باشد.

در اهمیت صله رحم همین بس که خداوند آنرا در کنار ذکر خود قرار داده است. «واتقوا اللّه الذی تساءلون به والارحام» <۲۴۹>

ارحام تنها منحصر به خانواده و بستگان نسبی نیست، بلکه جامعه بزرگ اسلامی را که در آن همه افراد امت با هم برادرند، «انما المؤمنون اخوه» <۲۵۰> و پدرشان پیامبر اسلام صلی الله علیه وآله و حضرت علی علیه السلام است <۲۵۱> نیز در برمی گیرد.

امام صادق علیه السلام در آستانه رحلت از دنیا، دستور دادند تا به بستگانی که نسبت به ایشان جسارت کرده بودند هدیه ای بدهند. وقتی حضرت در انجام این کار مورد انتقاد قرار می گیرند، آیه فوق را تلاوت می فرمایند. <۲۵۲> و اینگونه به ما یاد می دهند که شرط صله ی رحم خوش بینی، علاقه و رابطه آنها با ما نیست.

در توضیح عبارت های «یخشون

ربّهم» و «یخافون سوء الحساب» باید گفت که اگر چه کلمات «خشیت» و «خوف» در بعضی موارد در معنای مترادف و مشابهی بکار رفته و از آنها یک معنا اراده گردیده است، اما فی الواقع میان آن دو تفاوت وجود دارد؛ به اینکه خشیت عبارت است از آن خوف و تأثر قلبی که انسان بخاطر احترام و عظمت از کسی در دل پیدا می کند، اما خوف دارای معنای وسیعتری است و شامل هرگونه ترس و اضطرابی می شود. به عبارت دیگر هیچگاه خشیت در مورد یک حادثه تلخ بکار نمی رود و انسان نمی گوید من از سرما، مرض و... خشیت دارم در حالی که کاربرد واژه خوف در اموری مثل ترس از سرما، گرما و مرض امری رایج و شایع است. و نهایتاً، از آنجا که خشیت بر مبنای علم انسان به عظمت و اهمیت و احترام طرف مقابل قرار دارد، می توان گفت که خشیت مخصوص افراد عالم است و خوف در مورد همه مردم بکار می رود. چنانکه قرآن می فرماید: «انما یخشی اللّٰه من عباده العلماء» <۲۵۳> تنها دانشمندان از خدا خشیت دارند.

۱- حفظ پیوندهای مکتبی والهی، نشانه عقل صحیح است. «اولوا الالباب... الذین یصلون»

۲- ما باید بخاطر فرمان خدا با بستگان ارتباط برقرار کنیم، خواه دیگران به دنبال ارتباط با ما باشند نباشند. «امراللّٰه به اَن یوصل»

۳- در دید وبازدیدها و صله ی رحم ها مواظب گناهان و از جمله، چشم چرانی ها باشید. «یصلون... یخشون ربّهم»

۴- هم از عظمت الهی پروا کنید «یخشون» و هم از مجازات او بترسید. «یخافون»

۵- قطع رحم سبب سختی حساب است. «یصلون... یخافون سوءالحساب»

«صبر» فقط به معنای

تحمل مشکلات نیست، بلکه شامل پایداری در عبادت، مقابله با معصیت، بردباری در مصیبت، تسلیم در اطاعت و عدم غرور و مستی در نعمت نیز می شود.

«وجه ربّهم» به معنای جلب توجه، عنایت و رضایت پروردگار است.

اقامه نماز یکی از مصادیق پیمان های الهی «عهداللّه» است، که در آیات سابق آمد، چنانکه در روایت نیز آمده است؛ «الصلوه عهد اللّه».

صبر و صلوه پیوند با خالق، انفاق و حسنه، ارتباط با مردم است.

انفاق دارای درجاتی است؛

گام اول: بخشش از فضل و داده های الهی. «انفقوا مما رزقناکم» <۲۵۴>

گام دوم: بخشش از دسترنج و کسب حلال. «انفقوا من طیبات ما کسبتم» <۲۵۵>

گام سوم: بخشش از آنچه دوست دارند. «لن تنالوا البّر حتی تنفقوا مما تحبّون» <۲۵۶>

گام چهارم: ایثار. «و یؤثرون علی انفسهم و لو کان بهم خصاصه» <۲۵۷>

به فرموده ی المیزان، کلمه «عقبی الدار» به معنای عاقبت به خیری در دنیاست ولی می توان گفت که شامل هر دو سرا «دنیا و آخرت» می شود.

معنای اینکه بدی را با خوبی برطرف کنیم، این است که اگر از مومنان کسی کار ناشایستی در رابطه با ما انجام داد اغماض کنیم، نه اینکه با افراد ظالم و مفسد چنین رفتاری داشته باشیم. زیرا در مورد آنها باید مقابله به مثل نمود. به هر صورت اگر چه اسلام دین اخلاق و عاطفه و بخشش است ولی در جای خود «لاتأخذکم بهما رأفه» <۲۵۸> نیز دارد.

اسلام مکتب جامع و اولواالالباب افراد کاملی هستند. وجود جملاتی همچون: «یوفون»، «یصلون»، «یخشون»، «یخافون»، «صبروا»، «اقاموا»، «انفقوا» و «یدرؤن»

نشانه آن است که انسان های کامل هم متعهد به پیمان های خود هستند، هم تمام ارتباطات خود را حفظ می کنند، هم تقوای والایی دارند و هم بجای انزوا، در همه ی میدان ها حاضر و فعّال اند.

۱- صبر و استقامتی ارزش دارد که برای خداوند و در راه او باشد. (نه هر تعصب و لجاجت ویکدندگی) «صبروا ابتغاء وجه ربهم»

۲- نماز باید اقامه شود، نه آنکه فقط خوانده شود. یعنی باید آداب، شرایط، حدود و دستورات آن مراعات شود. «اقاموا الصلوه»

۳- رابطه با خدا بدون کمک به دیگران مقبولیتی ندارد، گرچه کمک هم تنها کمک مالی نیست. «اقاموا الصلوه و انفقوا»

۴- به انفاق خود مغرور نشوید، آنچه می دهید از اوست. «انفقوا ممّا رزقناهم»

۵- وقتی نیّت کار «ابتغاء وجه ربّ» یعنی رضایت پروردگار شد، دیگر پنهان و آشکار عمل مهم نیست. «سراً و علانیةً»

۶- حکمت اقتضا می کند که بعضی از کمک ها علنی وبعضی دیگر مخفی باشد. «سرّاً وعلانیةً»

۷- گناه را با توبه، منکر را با معروف، ظلم را با عفو، ناسزا را با سلام، عذاب را با صدقه، جفا را با صله، استبداد را با مشورت و ولایت طاغوت و شیطان را با ولایت حق جبران نماییم. «یدرون بالحسنه السّیّئه»

۸- خوش عاقبتی در دنیا و آخرت از آنِ صاحبان خرد است. «اولوا الالباب... اولئک لهم عقبی الدار»

از میان ۱۳۷ مرتبه ای که کلمه «جنّات» و «جنّت» در قرآن مجید آمده، تنها ۱۱ مورد از آن تعبیر «جنّات عدن» دارد که طبق حدیثی از درّالمنثور، به معنای بهشت مخصوص است. <۲۵۹>

رسول اکرم صلی الله علیه وآله

فرمودنـد: هر کس می خواهد زندگی و مرگش همچون زندگی و مرگ من باشد و به «جنات عدن» که بهشت من است وارد شود، باید علی ابن ابیطالب علیهما السلام و ذریّه او را، رهبر و امام خود قرار دهد که آنها در علم و فهم برترین انسانها و هادی مردم بسوی هدایت اند. <۲۶۰>

بارهـا در قرآن آمـده است که افراد صالـحِ یک خانواده، در بهشت نیز در کنار هم خواهنـد بود و از مصاحبت یکـدیگر لـذت خواهند برد. البته ذکر عنوان بعضـی از افراد خانواده مثل پدر، همسـر و فرزند در آیه شـریفه فوق دلالت بر خصوصیتی ندارد و شامل همه افراد صالـح خانواده، اعم از افراد مـذکور و مادران، خواهران و برادران نیز می شود. در ضـمن شاید علت عدم ذکر نام مادر آن باشد که مادر، همسـر پدر است و مشمول کلمه «ازواج» می گردد، همانگونه که خواهر و برادر، ذریّه پدر، و عمو و عمّه از ذُراری آباء شمرده می شوند.

آنچه از آیـات الهی بـدست می آیـد این است که فرشـتگان، در همه احوال در دنیـا و آخرت (برزخ و قیامت) با انسان ارتباط دارند، گاهی بر او درود و صـلوات می فرستند، «یصلی علیکم و ملائکته» <۲۶۱> گاهی برای او استغفار و طلب بخشش می کنند، «و یستغفرون للذین آمنوا» <۲۶۲> و زمانی هم برای او دست به دعا برمی دارنـد، «ربنا وادخلهم جنّات عدن» <۲۶۳> در هنگـام مرگ و شـروع عالم برزخ نیز با شـعار و تلقین «الاتخافوا و لاتحزنوا» <۲۶۴> و با جمله «سـلام علیکم» جان آنها را می گیرند. «تتوفاهم الملائکه طیّبین یقولون سلام علیکم» <۲۶۵> و در آخرت نیز از هر سو بر آنان سلام

می کنند.

برای بهشت هشت درب ذکر شده که با تعداد اوصافی که برای اولوا الالباب در آیات اخیر شمرده شده مطابقت دارد. گویا هر کدام از این صفت های هشت گانه، دری از درهای بهشت و راهی بسوی سعادت ابدی را به سوی انسان باز می کند.

هر پدر و فرزند، هر زن و شوهر و هر آباء و ذرّیه ای در بهشت به یکدیگر ملحق نمی شوند و در کنار هم قرار نمی گیرند. زیرا در روز قیامت، انساب و اسباب، کارساز نیستند. «لا انساب بینهم» <۲۶۶> و آن روز هر کس در گرو اعمال خویش است، «کل نفس بما کسبت رهینه» <۲۶۷> و جز سعی و تلاش، چیز دیگری مؤثر نیست، «لیس للانسان الاّ ما سعی <۲۶۸> بنابراین ورود بعضی از بستگان بر بعضی دیگر، تنها بخاطر لیاقت و صلاحیت فردی خود آنهاست. مشابه این آیه را می توان در سوره های غافر، آیه ۷ و طور آیه ۲۱ نیز مشاهده کرد.

۱- شرط ورود به بهشت، صالح بودن است. «و من صلح»

۲- خانواده بهشتی، خانواده ای است که بین اعضای آن همبستگی و صمیمیت در مسیر حق باشد. «صَلَح من ابائهم»

۳- توجه به عواطف در اسلام یک اصل است. برای انسان زندگی در بهترین مکانها ولی بدور از خانواده، صفایی ندارد.«یدخلونها ومن صلح من آبائهم»

یکی از امتیازات بی نظیر قرآن، بیان پرمحتواترین مطالب، در قالب ساده ترین و مختصرترین کلمات است. از جمله همین عبارت «سلام علیکم» که جمله ای بسیار کوتاه و آسان، اما پرمحتوا و رساست و سابقه ی آن به انبیای گذشته همچون ابراهیم، نوح وآدم علیهم السلام می رسد، «سلام علی نوح فی العالمین» <۲۶۹> «سلام علی

موسی وهارون» <۲۷۰>

سلام یکی از نامهای خداوند، تهنیت خداوند بر پیامبران، تبریک الهی بر بهشتیان، زمزمه فرشتگان، کلام بین المللی تمام مسلمانان، شعار بهشتیان در این جهان و آن جهان، ذکر خالق و مخلوق، ندای وقت ورود و خروج، آغاز هر کلام در نامه و بیان است که هم بر مرده و زنده و هم بر بزرگ و کوچک گفته می شود. و پاسخ آن در هر حال بر انسان واجب است.

پیامِ سلام، احترام، تبریک، دعا، امان و تهنیت از سوی خداوند است. «سلام قولا من رب رحیم» <۲۷۱> وقتی ما در پایان هر نماز می گوییم: «السلام علینا و علی عباداللّٰه الصالحین»، با این سلام تمام مرزهای نژادی و امتیازات پوچ سنّ، جنسیّت، مال، مقام، زبان و زمان را در طول تاریخ در هم می شکنیم و با همه بندگان صالح خدا ارتباط برقرار می کنیم و بر آنها درود می فرستیم.

در روایات آمده: گروهی از مردم قبل از رسیدگی به حساب، به بهشت می روند، وقتی فرشتگان علت را سؤال می کنند، جواب می شنوند که ما در دنیا بر اطاعت خداوند و بر مشکلات و مصایب صبر می کردیم و اهل شکیبایی بودیم. فرشتگان با شنیدن جواب، از آنان با «سلام علیکم ...» استقبال می کنند. <۲۷۲>

امام صادق علیه السلام فرمودند: ما اهل صبر هستیم، اما شیعیان ما از ما صبورتر می باشند. زیرا صبر ما بر چیزی است که می دانیم ولی آنان بر چیزی صبر می کنند که نمی دانند. <۲۷۳>

نکاتی پیرامون صبر

– منشأ و سرچشمه صبر را از خداوند بدانیم. «و ما صبرک الا باللّٰه» <۲۷۴>

– مقصد و هدف از

صبر را نیز رضایت الهی قرار دهیم، نه خوشنامی و نه هیچ چیز دیگر. «و لربّک فاصبر» <۲۷۵>

- صبر از صفات انبیا است. «کل من الصّابرین» <۲۷۶>

- صبر کلید بهشت است. «ام حسبتم ان تدخلوا الجنه و لمّا یأتکم ...» <۲۷۷>

- صبر در بلاها و آزمایشاتِ الهی، محک و ملاک شناخت و روشن شدن چهره ی مجاهدان و صابران است. «و لنبلونّکم حتی نعلم المجاهدین منکم والصابرین» <۲۷۸>

- صبر سبب دریافت صلوات خداوند است. «اولئک علیهم صلوات من ربّهم» <۲۷۹>

(شاید یکی از علل صلوات بر پیامبر واهلبیت او این است که آنها صابرترین مردم بودند.)

- صبر نسبت به ایمان، به منزله سر برای بدن است. پیامبرصلی الله علیه وآله فرمودند: «الصبر من الایمان کالرأس من البدن» <۲۸۰>

- صبر، میزان درجات بهشتیان است. «سلام علیکم بما صبرتم»، «اولئک یجزون الغرفه بما صبروا» <۲۸۱> ، «و جزاهم بما صبروا جنّه و حریرا» <۲۸۲>

- صبر، دارای درجاتی است. در حدیثی می خوانیم که صبر بر مصیبت ۳۰۰ و صبر بر طاعت ۶۰۰ و صبر از معصیت ۹۰۰ درجه دارد. <۲۸۳>

- در سراسر قرآن فقط در مورد صابران اجر بی حساب مطرح شده است. «انّما یوفّی الصابرون اجرهم بغیر حساب» <۲۸۴>

- قرآن مجید در کنار صبر، شکر را نیز مطرح فرموده است، اشاره به اینکه مشکلات هم نعمت هستند. «لکل صبّار شکور» <۲۸۵>

- صبر، وصیت امام حسین علیه السلام به فرزندش امام سجّاد علیه السلام است. «یا بنّی اصبر علی الحق و ان کان مرّا» <۲۸۶>

- گاهی در

یک اقدام چند نوع صبر دیده می شود. نظیر اقدام حضرت ابراهیم در قربانی کردن اسماعیل که هم صبر بر اطاعت و تسلیم و هم صبر بر مصیبت را لازم دارد.

۱- سرچشمه همه کمالات صبر است. «بما صبرتم» صبر در پایان هشت نشانه و کمال برای اولوا الالباب بیان شده وفرشتگان نیز اساس درود خود را صبر مؤمنین می دانند.

۲- سلام کردن به هنگام ورود، شیوه ی فرشتگان است. «یدخلون علیهم، سلام علیکم»

۳- بهشت «دارالسلام» است. چون فرشته ها از هر سو بر بهشتیان سلام می کنند. «من کل باب سلام علیکم»

۴- به کسانی که پایداری وپشتکار دارند احترام بگذاریم. «سلام علیکم بماصبرتم»

۵- در نظام الهی حتی بکار بردن کلمات ودرود وتبریک نیز بر اساس یک مبنا و حکمت (ایمان و عمل) است نه تملق و گزافه. «سلام علیکم بما صبرتم»

در برابر صفات نیکو وبارز اولوا الالباب در وفای به عهد و ارتباط با آنچه خداوند بر وصل آن فرمان داده، قرآن به گروهی اشاره می کند که ضد این صفات را دارا می باشند، یعنی عهد و پیمان می شکنند و آنچه را امر به وصل آن شده، قطع می کنند. لذا در مقابل «عقبی الدّار»، برای این افراد «سوء الدار» در نظر گرفته شده است.

فساد در زمین، بارها در قرآن نسبت به افراد و اعمالی مطرح شده است، از جمله افرادی که مصداق مفسد معرفی گردیده اند، فرعون است. «انه کان من المفسدین» <۲۸۷> همچنین افعالی مثل: هلاک حرث و نسل <۲۸۸> ، ایجاد تفرقه و آدم کشی نیز از جمله مصادیق فساد در زمین دانسته شده است. قرآن <۲۸۹> جزای «مفسد فی الارض» را اعدام

و یـا قطع عضو می دانـد و کسـانی را که در دل اراده ی بلنـد پروازی و فسـاد دارنـد، محرومـان از الطـاف الهی در قیـامت می شمارد.

امـام سـجّاد علیه السـلام به فرزنـدش وصـیّت می فرمایـد: «ایّـاک و مصـاحبه القـاطع لرحمه، فانّی وجـدته ملعوناً فی کتاب اللّه» <۲۹۰> از دوستی و مصاحبت با کسانی که قطع رحم می کننـد بپرهیز، زیرا من در قرآن، آنها را ملعون یافتم.«یقطعون... لهم اللعنه»

۱- یکی از شیوه های تربیتی و تبلیغی، روش مقایسه است. «یوفون ... عقبی الدار - ینقضون ... سوءالّدار»

۲- نقطه شروع تمام انحرافات، جدایی انسان از خداست. «ینقضون عهداللّه... یفسدون»

۳- قطع رحم از گناهان کبیره است، زیرا وعده عذاب برای آن داده شده است. «یقطعون... لهم سوء الدّار»

۴- فساد انسان به همه جا سرایت می کند. «یفسدون فی الارض»

گرچه در این آیه، توسعه وتنگی رزق به خدا نسبت داده شده، اما بدیهی است که کارهای خداوند حکیم، از روی مصلحت و حکمت صـادر می شود. چنـانکه در برخی آیـات و روایات، بعضـی علل آن بیان شـده است. از جمله؛ وجود گناه در زنـدگی افراد که بـاعث تغییراتی در رزق آنهـا می گردد. چنـانکه در دعـای کمیـل می خوانیم: «اللهم اغفرلی الـذنوب الـتی تغیّر النّعم» خداوندا ببخشای بر من آن گناهانی که نعمت ها را دگرکون می سازد.

گـاهی تفـاوت در رزق و روزی بخـاطر آزمایش افراد است، «ولنبلونّکم بشـی ء ... و نقص من الاموال...» <۲۹۱> ما هر آینه شما را با نقص اموال امتحان می کنیم. گاهی محروم شدن بجهت محروم کردن دیگران از حقوق آنهاست، نظیر داسـتان باغی که در آتش سوخت که سوره ی قلم به آن اشاره فرموده است، و گاهی

هم بی توجهی به یتیمان باعث تنگی روزی است. صلی الله علیه وسلم کلا بل لا تکرمون الیتیم» <۲۹۲>

مهم آن است که ما نه از بسط رزق یاغی شویم و همه چیز را از یاد ببریم و نه به هنگام قبض آن از همه چیز ناامید و مأیوس گردیم که نظام الهی، نظامی است حکیمانه و بر پایه آزمایش، نه بر اساس شانس و بخت و اقبال.

۱- روزی بدست خداست نه به زرنگی، دو رنگی، پیمان شکنی و قطع روابطی که احیاناً مستلزم انفاق و بخشش است. «اللَّه یبسط الرزق»

۲- رزقِ کم هم براساس اندازه ی حکیمانه مقدّر می شود.«یقدر» بجای «یضیق»

۳- با اینکه دنیا اندک است ولی طرفداران خود را فریب می دهد. «و فرحوا...»

۴- دنیا، کوچک، کم و زودگذر است، به آن دل خوش نکنیم. «الا متاع»

هر پیامبری برای اثبات ادعای نبوّت خود، باید نشانه ای از جانب خداوند داشته باشد که آن را معجزه می نامند، این معجزه طبعاً در امور خاص و مشخصّی است، اما افراد لجوج که قصد پذیرش حق را نداشتند، از پیامبر تقاضای معجزه بر اساس هوسهای خود می کردند، در صورتی که اگر لجاجت را کنار می گذاشتند، قرآن، خود، بزرگترین معجزه است.

گاهی آب و غذا برای افراد مریض مضرّ است، اما این ضرر نه از آن جهت که در آب و غذا ضرری وجود دارد، بلکه بخاطر بیماری این افراد است. آری! افرادی که از نظر روحی مریض اند، مانند مریض جسمانی در پذیرش آیات ناب الهی دچار ناراحتی می گردند، زیرا به محض مواجهه با حق، روح لجاجت در آنها تحریک شده و هدایت را پس

می زند، و این همان معنای «یضّل» است.

بحثی پیرامون هدایت و ضلالت

- هدایت الهی دوگونه است: ابتدایی و تکمیلی.

هدایت ابتدایی در رابطه با همه مردم است، «انا هدیناه السبیل» <۲۹۳> اما هدایت تکمیلی نسبت به کسانی است که هدایت عمومی اول را پذیرفته باشند. مثل معلمی که در روزهای اول درس، مطالب خود را یکسان و یکنواخت به همه شاگردان عرضه می کند، اما بعد از مدتی برای محصلین کوشا، جدی و پرکار خود، لطف بیشتری مبذول می دارد. «والذین اهتدوا زادهم هدی» <۲۹۴>

اما براستی برای افرادی که قرآن درباره ی آنها می فرماید:

«ما تأتیهم من آیه من آیات ربّهم الا کانوا عنها معرضین» <۲۹۵> هیچ آیه ای از آیات الهی برایشان نازل نشد، مگر آنکه از آن اعراض کردند.

«و لو نزلنا علیک کتابا فی قرطاس فلمسوه بایدیهم لقال الذین کفروا ان هذا الا سحر مبین» <۲۹۶> اگر ما کتاب را از آسمان در کاغذی فرو فرستیم و آنها با دست خودشان آنرا لمس کنند، باز هم می گویند سحر است.

«و انْ یروا کل آیه لایؤمنوا بها» <۲۹۷> اگر هر معجزه ای ببینند، ایمان نخواهند آورد.

آیا جز برداشتن دست عنایت و زدن مهر ضلالت بر دلهایشان، چاره ای دیگر می باشد؟!

در هر حال، خداوند، حکیم و عادل است و تمام کارها و خواست او از: «یهدی من یشاء»، «یضّل من یشاء»، «یرزق من یشاء»، «یغفر لمن یشاء»، «یعذّب من یشاء»، «یخلق ما یشاء» همه بر اساس عدل و حکمت و لطف و عنایت تفسیر می گردد.

یعنی اگر فرمود: «یهدی من یشاء»، چنین نیست که بدون هیچ

ضابطه و معیاری، هدایت را برای کسی خواسته باشد، بلکه چنانچه از آیات دیگر برمی آید، یکجا ایمان را شرط هدایت می شمارد و می فرماید: «و من یؤمن باللَّه یهد قلبه» <۲۹۸> و در جای دیگر، کسب رضایت و خشنودی حق را با پیمودن راه سلامت زمینه هدایت معرفی می فرماید: «یهدی به اللَّه من اتبع رضوانه سبل السلام» <۲۹۹>

و یا اگر فرمود: «یضل من یشاء»، در آیه دیگر، اسراف و تردید و شک را عامل این اضلال می داند. «یضل اللَّه من هو مسرفٌ مرتاب» <۳۰۰>

به هر صورت اگر دهانه ظرفی بطرف آسمان باشد، باران در او وارد می شود، اما اگر به طرف زمین قرار بگیرد، از نزولات آسمانی بهره ای نخواهد برد و اینچنین است انسانی که دهانه روحش به جانب مادیّات باشد، بدیهی است که از باران معنویت الهی بی نصیب خواهد بود. «استحبوا الحیوه الدنیا علی الاخره و ان اللَّه لایهدی القوم الکافرین» <۳۰۱>

۱- کفار لجوج هر لحظه معجزه ی جدیدی می خواهند. مشکل در معجزه بیرونی نیست، بلکه در عناد درونی آنهاست. «لولا اُنزل علیه آیه»

۲- سنت الهی هدایت همه مردم است، «انّ علینا للهُدی» <۳۰۲> اما اگر کسی راه کج را انتخاب کرد، خداوند کیفر او را، همان گمراهی قرار می دهد. «یضل من یشاء»

۳- خشوع در برابر حق، کلید هدایت است. «یهدی الیه من اناب»

۴- اگر چه هدایت مردم بدست خداست ولی هدایت خداوند شامی کسانی می شود که در خود، آمادگی به وجود آورده باشند. «یهدی من اناب»

یاد خدا تنها به ذکر زبانی نیست، اگر چه یکی از مصادیق روشن یاد خداست. زیرا آنچه مهم است یاد خدا بودن

در تمام حالات خصوصاً در وقت گناه است.

یاد خداوند برکات بسیار دارد، از جمله:

الف: یاد نعمت های او، عامل شکر اوست.

ب: یاد قدرت او، سبب توکل بر اوست.

ج: یاد الطاف او، مایه محبت اوست.

د: یاد قهر و خشم او، عامل خوف از اوست.

ه: یاد عظمت و بزرگی او، سبب خشیت در مقابل اوست.

و: یاد علم او به پنهان و آشکار، مایه حیا و پاکدامنی ماست.

ز: یاد عفو و کرم او، مایه امید و توبه است.

ح: یاد عدل او، عامل تقوا و پرهیزکاری است.

انسان، بی نهایت طلب است و کمال مطلق می خواهد ولی چون هر چیزی غیر از خداوند محدود است و وجود عارضی دارد، دل را آرام نمی گرداند. در مقابل کسانی که با یاد خدا آرامش می یابند، عده ای هم به متاع قلیل دنیا راضی می شوند. «رضوا بالحیوه الدنیا واطمأنوا بها»

نماز، ذکر الهی ومایه آرامش است. «اقم الصلوه لذکری» <۳۰۳> ، «الا بذکر اللّٰه تطمئن»

ممکن است معنای «الا بذکر اللّٰه تطمئن القلوب» این باشد که بواسطه ذکر و یادی که خدا از شما می کند، دلهایتان آرام می گیرد.یعنی اگر بدانیم خداوند ما را یاد می کند و ما در محضر او هستیم، دلهایمان آرامش می یابد. چنانکه حضرت نوح علیه السلام بواسطه کلام الهی «اصنع الفلک باعیننا» <۳۰۴> آرام گرفت و امام حسین علیه السلام به هنگام شهادت علی اصغرش با عبارت «هیّن علیّ انّه بعین اللّٰه» این آرامش را ابراز فرمود، و یا در دعای عرفه آمده است: «یا ذاکر الذاکرین»

سؤال: اگرچه در این

آیه آمـده است که دلها، و بویژه دل مؤمن، با یاد خـدا آرام می گیرد، اما در آیات دیگری می خوانیم هرگاه مؤمن خدا را یاد کنـد، دلش به لرزه می افتـد. «انما المؤمنون الذین اذا ذکر اللّه وجلت قلوبهم» <۳۰۵> آیا این لرزش و آرامش می تواننـد در یکجا جمع شوند؟ راه توجیه آن چیست؟

جواب: برای تصور وجود این همزمان آرامش و لرزش در یک فرد، توجه به این مثالها راهگشا می باشد:

الف: گـاهی انسـان بخـاطر وجود همه مقـدمات، اطمینـان و آرامش دارد، امّـا در عین حال از نتیجه هم نگران و بیمناک است. مثل جراح متخصصی که به علم و کار خود مطمئن است ولی باز در هنگام عمل شخصیت مهمی دلهره دارد.

ب. فرزندان، هم به وجود والدین، احساس آرامش می کنند وهم از آنها حساب می برند ومی ترسند.

ج: گـاهی انسان از آنجا که می دانـد فلان ناگواری برای آزمایش و رشـد و ترفیع مقام اوست، خرسـند و آرام است، اما اینکه آیا در انجام وظیفه موفق خواهد شد یا خیر، او را نگران می کند و به لرزه می اندازد.

د: انسانهای مؤمن وقتی در تلاوت قرآن به آیات عذاب، دوزخ و قهر الهی می رسـند، لرزش بر اندام آنها مستولی می شود، اما هنگامی که آیات رحمت و رضوان و بهشت خداوند را قرائت می کنند، آرامشـی شـیرین، قلوب آنها را فرا می گیرد و آنها را دلگرم می سازد. امـام سـجادعلیه السـلام در دعای ابوحمزه می فرمایـد: «اذا ذکرت ذنوبی فزعت و اذا رأیت کرمک طمعت»، یعنی هرگاه گناهان خود و عدل و قهر تو را به یاد می آورم، ناله می زنم، اما وقتی به یاد لطف و

عفـو تـو می افتم امیـدوار می شوم. صـاحب المیزان برای این جمله، از قرآن شاهـد می آورد؛ «تقشـعر منه جلود الـذین یخشون ربهم ثم تلین جلودهم و قلوبهم الی ذکر اللّه» <۳۰۶> یعنی در آغاز انسان دلهره دارد ولی کم کم به آرامش می رسد.

کسـی که از یاد خـدا غافل است، آرامش ندارد و زندگی بدون آرامش زندگی نکبت باری است. «من اعرض عن ذکری فانّ له معیشه ضنکا» <۳۰۷>

عوامل آرامش و دلگرمی

دستیابی به اطمینان و آرامش می تواند عوامل گوناگونی داشته باشد ولی در رأس آنها آگاهی و علم جلوه ویژه ای دارد؛

- کسـی که می دانـد ذره ی مثقـالی از کـارش حسـاب دارد «مثقال ذره خیراً یره» <۳۰۸> نسبت به تلاش و فعّالیّتش دلگرم است.

- کسی که می داند بر اساس لطف و رحمت الهی آفریده شده، «الاّ من رحم ربی و لذلک خلقهم» <۳۰۹> امیدوار است.

- کسی که می داند خداوند در کمین ستمگران است، «انّ ربک لبالمرصاد» <۳۱۰> آرامش دارد.

- کسی که می داند خداوند حکیم و علیم است وهیچ موجودی را بیهوده خلق نکرده است «علیم حکیم» خوش بین است.

- کسی که می داند راهش روشن و آینده اش بهتر از گذشته است، «والاخره خیر وابقی» <۳۱۱> قلبش مطمئن است.

- کسـی که می دانـد امـام و رهبرش انسـانی کامـل، انتخـاب شـده از جـانب خداونـد و معصوم از هر لغزش و خطـاست، «انی جاعلک للناس اماما» <۳۱۲> آرام است.

کسـی که می دانـد کـارِ نیک او از ده تا هفتصـد بلکه تا بی نهایت برابر پاداش دارد ولی کار زشت او یک لغزش بحساب می آید دلخوش است. «مثل الذین ینفقون

اموالهم فی سبیل اللَّه کمثل حبه انبت سبع سنابل فی کل سنبله مأته حبه» <۳۱۳>

- کسی که می داند خداوند نیکوکاران را دوست دارد، «ان اللَّه یحب المحسنین» <۳۱۴> به کار نیکش دلگرم می شود.

- کسی که می داند کار خیرش آشکار و کار شرّش پنهان می ماند، «یا من اظهر الجمیل و ستر القبیح» شاد است.

عوامل اضطراب و نگرانی

یکی از شایعترین بیماری های قرن حاضر اضطراب و افسردگی است. برای این بیماری که دارای علائمی همچون انزواطلبی، در خود فرورفتن، خودکم بینی و بیهوده انگاری است، دلایل بسیاری را ذکر کرده اند، از جمله:

- شخص افسرده از اینکه همه چیز را مطابق میل خود نمی بیند دارای افسردگی شده است، در حالی که ما نباید بخاطر اینکه چون به همه آنچه می خواهیم نرسیدیم، از مقدار ممکن آن هم دست برداریم و تسلیم شویم.

- شخص افسرده با خود فکر می کند که چرا همه مردم مرا دوست ندارند، و حال آنکه این امر غیر ممکنی است و حتی خدا و جبرئیل هم دشمن دارند. لذا انسان نباید توقع داشته باشد که همه او را دوست بدارند.

- شخص افسرده گمان می کند که همه مردم بد هستند، در صورتیکه چنین نیست و خداوند به فرشتگانی که این توهّم را داشتند پاسخ داد.

- شخص افسرده گمان می کند که همه ناگواری ها از بیرون وجود اوست، در حالیکه عمده تلخی ها عکس العمل و پاسخ خصلتها و کردارهای خود ماست.

- شخص مضطرب از شروع در کارها نگران است و احساس ترس و تنهایی می کند. حضرت علی علیه السلام برای رفع این حالت می فرماید:

«اذاخفت من شی ءٍ فقع فیه» <۳۱۵> از هر چه می ترسی خود را در آن بینداز، که ترس هر چیز بیش از خود آن است.

- شخص مضطرب نگران آنست که آینده چه خواهد شد. این حالت را می توان با توکل بر خدا و پشتکار درمان کرد.

- چون در بعضی کارها ناکام شده است، نگران است که شاید در تمام امور به این سرنوشت مبتلا شود.

- چون بر افراد وقدرتهای ناپایدار تکیه دارد، با تزلزل آنها دچار اضطراب می شود.

- و خلاصه اموری همچون عدم قدردانی مردم از زحمات آنها، گناه، ترس از مرگ تلقین های خانواده به اینکه نمی دانی و نمی توانی، قضاوت های عجولانه، توقعات نابجا و تصورات غلط، علت بسیاری از افسردگی ها و اضطراب ها می باشد که با یاد خدا و قدرت و عفو و لطف او می توان آنها را به آرامش و شادابی مبدل ساخت. <۳۱۶>

۱- نشانه انابه واقعی، ایمان و اطمینان به خداست. «من اناب، الذین امنوا ...»

۲- ایمان بدون اطمینان قلبی، کامل و کارساز نیست. «امنوا وتطمئن قلوبهم»

۳- یاد خدا با زبان کفایت نمی کند، اطمینان قلبی هم می خواهد. «تطمئن قلوبهم بذکر اللَّه»

۴- تنها یاد خدا، مایه ی آرامش دل می شود. «بذکر اللَّه تطمئن القلوب»

امروزه دارندگان زر و زور و تزویر بسیارند ولی از آرامش لازم خبری نیست.

مردم چهار دسته اند:

الف: مؤمن، کسانی که هم ایمان دارند و هم اعمالشان صالح است.

ب: کافر، کسانی که نه ایمان دارند و نه کارشان خوب است.

ج: فاسق، کسانی که ایمان دارند ولی اعمالشان صالح نیست.

د: فاسق، کسانی که

ایمان ندارند ولی ظاهر کارشان خوب است.

«طوبی یا مصدر است مثل «بُشری» و یا مؤنث «اطیب» به معنای بهترین است. در آیه مصداق خاصی برای (بهترین) بیان نشده تا شامل همه بهترین ها شود. و شاید روایاتی که می گوید: طوبی درختی است که ریشه آن در خانه پیامبرصلی الله علیه وآله وعلی علیه السلام وشاخه های آن بر سر مؤمنین سایه افکنده، <۳۱۷> مثال و تجسمی باشد از اینکه همه پاکی ها و خیرات در گرو اتصال به رهبران آسمانی است.

وقتی کوته فکران به پیامبرصلی الله علیه وآله انتقاد کردند که چرا این همه فاطمه زهراعلیها السلام را می بوسی؟ حضرت فرمود: زمانی که در شب معراج مرا به بهشت بردند، من از میوه درخت طوبی خوردم و وجود فاطمه از آن نشأت گرفت و پدید آمد ومن هرگاه مشتاق بوی بهشت می شوم دخترم فاطمه را بو می کنم. <۳۱۸>

کامیابی افراد بی ایمان و بدور از عمل صالح، عمق و تداوم ندارد. چنانکه حضرت علی علیه السلام می فرماید: «لا خیر فی لذه من بعدها النار» <۳۱۹> در لذتی که بعد از آن آتش باشد خیری نیست.

۱- زندگی شیرین دنیوی و عاقبت نیکوی اخروی در سایه ایمان و عمل صالح است. «الذین آمنوا... طوبی لهم و حسن ماب»

۲- کامیابی های دنیوی در صورتی ارزش دارد که همراه عاقبت اخروی باشد نه آنکه مانع آن گردد. «طوبی لهم و حسن ماب»

اگر چه بعثت پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله در میان اُمت عرب بوده است، ولی به صراحت آیات دیگر، او پیامبر تمام اُمت هاست.«وما ارسلناک الا کافه للناس» <۳۲۰>

۱- بعثت انبیا، سنت الهی وبر اساس لطف و رحمت

اوست. «کذلک...بالرحمن»

۲- توجه به تاریخ هر قوم، برای تبلیغ وتربیتشان لازم است.«قد خلت من قبلها»

۳- وظیفه پیامبران تلاوت وحی الهی بر مردم است. «لتتلوَا»

۵- در برابر کفّار مقاومت واز عقیده خود دفاع کنید. «یکفرون بالرحمن، قل هو ربّی»

۶- توکل بر خدا، عامل مقاومت در برابر کفار است. «قل هو ربی علیه توکّلت»

۷- دلایل ایمان ما به خداوند؛ ربوبیّت او «ربّی»، یگانگی او «لااله الاهو»، پناهگاهی او «علیه توکلت»، و بازگشت ما بسوی او «الیه متاب»، می باشد.

این آیه اوج عناد و لجاجت کفار را بیان می کند. نظیر آیه ۱۱۱ سوره انعام که می فرماید: اگر ما فرشتگان را بر خود آنها نازل کنیم و مردگان با آنها سخن بگویند و همه چیز روبروی آنان محشور شود باز هم ایمان نخواهند آورد.

قرآن کتابی است که محکمتر از کوه ها را تکان داد و بالاتر از مرده های جسمانی را زنده کرد. عقول و دلهای مرده و سنگِ مردم جاهل عرب را حیات داد. و اگر کتابی باشد که بتواند کوهها را تکان دهد و مردگان را زنده گرداند، آن همین قرآن است. «او من کان میتاً فاحییناه...» <۳۲۱>

از فرمایش امام کاظم علیه السلام استفاده می شود که در قرآن، علوم ورموزی است که می توان به واسطه آنها در طبیعت تصرف کرد. <۳۲۲> «سُیّرت به، قُطّعت به، کُلّم به»

۱- انتظار نداشته باشید که همه مردم ایمان بیاورند. «لو یشاءاللّه لهدی الناس جمیعاً»

۲- عناد ولجاجت، درد بی درمان جوامع بشری است. (اگر کسی طالب و جویای حق باشد، یک معجزه هم برای ایمان آوردن کافی است) «قرآناً سُیّرت به، قطّعت به،

کلّم به»

۳- در جهان بینی الهی همه کاره خداست. «بل للّه الامر جمیعاً»

۴- معجزه، تحت اراده خداوند است. نه بر اساس پیشنهاد و هوس های افراد لجوج. «بل للّه الامر جمیعاً»

۵- اراده خداوند بر هدایت اختیاری انسان هاست، نه اجبار و اکراه آنان. «لو یشاء اللّه لهدی الناس جمیعاً» **<۳۲۳>**

۶- کفار باید منتظر ضربه هایی از جانب خداوند بر کشور و مرزهای خود باشند. «لایزال الذین کفروا تصیبهم بما صنعوا قارعه»

۷- قهر خداوند اختصاص به جهان آخرت ندارد. «تصیبهم ... قارعه»

۸- همه جا موعظه و استدلال کافی و کارساز نیست، گاهی قهر و غضب لازم است. «تصیبهم ... قارعه»

۹- علت نزول بلاها، کردار خود ماست. «بما صنعوا قارعه»

۱۰- هشدارهای الهی گاه به صورت مستقیم و نسبت به خودماست و گاه بطور غیر مستقیم و نسبت به دیگران و مناطق اطراف ماست.«تحلّ قریباً من دارهم»

۱۱- از عذاب دیگران درس عبرت بگیریم. «او تحّل قریباً من دارهم»

۱۲- هیچگاه در وعده ها و وعیدهای الهی شک نکنیم. «لا یخلف المیعاد» ۱- شناخت تاریخ پیامبران، عامل صبر و بردباری در برخورد با مشکلات و تحمّل سختی ها و مصائب است. «استهزء برسل من قبلک»

۲- کسی که فرستادگان الهی را مسخره کند، کافر است. «فاملیت للّذین کفروا»

۳- مهلت دادن، سنّت حتمی و همیشگی الهی است. «فَاَملیت» (مؤمن از این فرصت برای توبه وعمل صالح بهره برداری می کند، اما کافر بر گناهان خویش اصرار می ورزد.)

۴- به مهلت الهی مغرور نشویم، که قهر او یکدفعه می رسد. «ثُمّ اخذتهم»

۵- اگر کسی

را برای انجام کاری مأمور می کنید، خطرات و سختی های کار را به او گوشزد نمایید و به او روحیه دهید. «لقد استهزء برسل من قبلک»

قائم بودن خدا، به معنای تدبیر تمام امور و کفایت، حفاظت، نظارت، و ثبت و ضبط آنهاست.

۱- خداوند با طرح سؤال، عقل و فطرت انسان را به قضاوت می طلبد. زیرا عقل و فطرت با شرک سازگار نیست. «أفمن... ام تنبئونه»

۲- کسی که از خدای علیم و واحد و قیّوم جدا شود، به ورطه شرک و چند خدایی گرفتار می آید. «شرکاء»

۳- بت پرستی و شرک به قدری سبک سری و بی منطق است که حتی نمی توان نام و اوصاف معبودان آنان را بیان کرد. «قل سمّوهم»

۴- شاید مشرکان نیز از عمق جان بت ها را قبول ندارند. «ام بظاهر من القول»

۵- شرک نیز نوعی کفر است. «جعلوا اللَّه شرکاء... زیّن للذین کفروا»

۶- کسی که مسائل انحرافی برایش جلوه کرد، از راه حق و مسیر هدایت باز می ماند. «زُیّن... صدّوا»

۷- به نقشه ها و تدبیرهای خود مغرور نشوید. «زیّن... مکرهم»

عذاب آخرت سخت تر است، زیرا:

الف: در قیامت اسباب و وسایل قطع می گردد. «تقطعت بهم الاسباب» <۳۲۴>

ب: نسب و فامیلی، دیگر کارآیی ندارد. «فلاانساب بینهم یومئذ» <۳۲۵>

ج: فدیه قبول نمی شود. <۳۲۶> «یودوا المجرم لویفتدی... ببنیه. وصاحبته و اخیه...و من فی الارض جمیعا. کلّا» حاضر است بستگان و حتی تمام جهان را فدا کند.

د: عذرخواهی مفید نیست. «یوم لا ینفع الظالمین معذرتهم» <۳۲۷>

ه: دوستان یکدیگر را رها می کنند. «لا یسئل حمیم حمیما» <۳۲۸>

و: دوام دارد و

همیشگی است. «خالدین فیها» <۳۲۹>

ز: تخفیفی در کار نیست. «لا یخفّف» <۳۳۰>

ح: هم روحی و هم جسمی است.«ذق انک انت العزیز الکریم» <۳۳۱>

۱- کسی که برای خدا شریک قرار دهد، در دنیا نیز عذاب می شود. «لهم عذاب فی... الدنیا»

۲- شفاعت، شامل حال مشرکان نمی شود. «ما لهم من اللّه من واقٍ»

از جمله شیوه های تعلیم و تربیت در قرآن، مقایسه و سنجش میان افراد، حالات و سرانجامِ حق و باطل است. از این جهت چون در آیه ی قبل، آینده مشرکان بیان شده بود، لذا در این آیه به عاقبت افراد با تقوا اشاره می فرماید، تا انسانها با مقایسه ی این دو سرنوشت، با درک و آگاهی بیشتر و بهتری بتوانند راه خود را انتخاب نمایند.

سایه های بهشت دائمی است. در بهشت نیز، خورشید و درخت و سایه هست ولی نه مثل دنیا که سایه ها در اوقات مشخصی مثل صبح یا عصر باشد و در شب یا ظهر محو یا کم شود، بلکه همیشه و به یک میزان وجود دارد.

سؤال: در آیه ۱۳ سوره دهر می خوانیم: «لایرون فیها شمساً و لا زمهریراً» مؤمنان در بهشت نه خورشید و آفتابی می بینند و نه سرمای گزنده ای. پس چگونه در آیه فوق سخن از سایه به میان آمده است؟!

جواب: مراد از ندیدن خورشید، نبود حرارت آزار دهنده و سوزندگی آن است و گرنه خورشید به عنوان یک موجود نورانی و نورافشان وجود دارد، و وقتی نور بود، طبیعتاً بدنبال آن، سایه هم وجود خواهد داشت.

۱- آنچه را که می توان از بهشت درک کرد، شبیه و مثل آن است، «مَثَل الجنّه» و

گرنه بهشت برای وجود محدودی مانند ما، به درستی قابل درک نیست.

۲- نعمت های بهشتی، موسمی، موضعی و فاسد شدنی نیست و قطع و وصل و آفت در آن راه ندارد. «دائم»

۳- بهشت، بهای تقواست و بی جهت به کسی داده نمی شود. پاداش پرهیز موقت دنیوی، کامیابی دائم اخروی است. «الجنه التی وعد المتقون...اکلها دائم»

۴- به ظاهر افراد نگاه نکنید زیرا که پایان کار مهم است. «عقبی الذین اتقوا»

۵- مؤمن باید باتقوا باشد. در مقابل «المتقون»، «الکافرین» آمده است.

این آیه همچون آیات دیگر <۳۳۲> از افراد سالم، خوش قلب و پذیرای حقِ اهل کتاب ستایش کرده و می فرماید: اهل کتاب واقعی، روحیه ی حق گرا دارند، از تعصبات نابجا پرهیز می کنند وچون با اسلام و آیات الهی برخورد کنند، شادمان شده و ایمان می آورند.

۱- گرچه پذیرفتن آیات مهم است، ولی پذیرش شادمانه مهمتر است. «یفرحون»

۲- ایمان به تمام دستورات الهی لازم است، نه بخشی از آن. «بما انزل»

۳- حزب گرایی کورکورانه، یک آفت وخطر در برابر حق گرایی است. «من الاحزاب من ینکر»

۴- باید در برابر انکار حق، قاطعیت نشان داد. «من ینکر... قُل»

۵- دلیل بندگی خالصانه، آن است که سرنوشت و آینده ما به دست اوست. «اعبداللّه... الیه مآب»

۶- توحید، نبوت، معاد اصول مشترک همه ادیان آسمانی است؛

توحید، «اعبداللّه ولا اشرک به» نبوت، «الیه ادعوا» معاد، «الیه مآب»

کلمه «حکم» در آیه به یکی از سه معناست: حاکم و فاصل میان حق و باطل، احکام الهی، حکمت.

۱- بعثت انبیا و نزول کتب آسمانی، سنت حکیمانه الهی است. «و کذلک»

۲-

پیام وحی باید به زبان مردم باشد. «حکماً عربیاً»

۳- دستورات الهی، روشن و بدون ابهام و اعوجاج است. «عربیّاً»

۴- پست تر از هواپرستی وهوسرانی، تأمین هوسهای دیگران است. «اهوائهم»

۵- علم به تنهایی سعادت آفرین نیست، چه بسا که انسان با وجود علم، باز هم به دنبال خرافات و هوسهای مردم برود. «اتّبعت اهوائهم بعد ما جاءک من العلم»

۶- انسان های آگاه، مسئولیت بیشتری دارند. «جاءک من العلم»

۷- علم واقعی، قرآن است. «انزلناه... جاءک من العلم»

۸- خداوند با هیچکس خویشاوندی ندارد، حتی اگر انبیا هم کج بروند، مورد تنبیه الهی واقع می شوند. «مالک من اللّه»

۹- جلب رضایت منحرفان همان، و از دست دادن امدادهای الهی، همان. «اتّبعت اهواءهم... ما لک من اللّه» ۱- بعثت انبیا یکی از سنت های الهی است. «ارسلنا رسلاً»

۲- پیامبر اسلام صلی الله علیه وآله خاتم پیامبران است. «قبلک»، نه «بعدک» <۳۳۳>

۳- انبیا نیز مثل سایر مردم زندگی می کرده و دارای همسر و فرزند بوده اند. «ازواجاً و ذرّیه»

۴- معجزه پیامبران بر اساس خواست آنها یا درخواست و هوس مردم نیست، بلکه با اذن و اراده ی الهی است. «الاّ باذنه»

۵- زمان، در نزول قانون الهی نقش دارد. «لکلّ اجل کتاب»

بحثی پیرامون مقدّرات الهی

مطابق آنچه از آیات و روایات بدست می آید مقدرات الهی بر دو نوع است:

۱- اموری که مصلحت دائمی دارد و لذا قانونش هم دائمی است. مثل آیاتِ؛«ما یبدّل القول لدّی» <۳۳۴> در کلام ما تبدّل راه ندارد. «کل شی ءٍ عنده بمقدار» <۳۳۵> هر چیزی در نزد پروردگار دارای حساب

و کتاب دقیقی است. اینگونه مقدرات در لوح محفوظ ثبت است «فی لوح محفوظ» <۳۳۶> و فقط مقربان الهی با اذن خداوند می توانند بر آن آگاه شوند. «کتاب مرقوم . یشهده المقرّبون» <۳۳۷>

۲- اموری که غیرحتمی و مصالح آنها تابع اعمال و رفتار مردم است، مثل توبه کردن مردم از گناه که مصلحت عفو را درپی دارد، و یا دادن صدقه که مصلحت دفع بلا را به همراه می آورد و یا ظلم و ستم که بخاطر مفسده اش قهر الهی را بدنبال دارد. یعنی خداوند متعال در اداره ی نظام آفرینش دست بسته نیست و با حکمت و علم بی نهایتی که دارد، می تواند با تغییر شرایط، تغییراتی در آفرینش و قوانین آن بدهد. بدیهی است که این تغییرات، نشانه ی جهل خداوند متعال و یا تجدید نظر و پشیمانی او نیست، بلکه این تغییرات بر اساس حکمت و تغییر شرایط و یا پایان دوره ی آن امر است.

- قرآن مجید در این زمینه نمونه های زیادی دارد که به چند نمونه اشاره می کنیم:

الف: «ادعونی استجب لکم» <۳۳۸> دعا کنید تا من برای شما مستجاب کنم. انسان با تضرع ودعا می تواند مصالح خود را بدست آورد و سرنوشت خود را تغییر دهد.

ب: «لعلّ اللّه یحدث بعد ذلک امرا» <۳۳۹> قانون الهی در همه جا ثابت نیست ، شاید خداوند با پدید آمدن شرایط لازم، برنامه جدیدی را بوجود آورد.

ج: «کلّ یوم هو فی شأن» <۳۴۰> خداوند، هر روز در شأن مخصوص همان روز است.

د: «فلّما زاغوا، ازاغ اللّه» <۳۴۱> چون راه انحرافی را انتخاب کردند، خدا هم منحرفشان ساخت.

ه: «و لو انّ اهـل القری آمنوا واتقوا لفتحنا علیهم برکات» <۳۴۲> با ایمان و تقوی، مسـیر قهر الهی به لطف و برکت تغییر می یابد.

و: «ان اللّه لا یغیّر مابقوم حتی یغیّروا ما بانفسـهم» <۳۴۳> خداونـد سـرنوشت هیـچ قومی را تغییر نمی دهد، مگر آنکه آنها با خودشان را تغییر دهند.

ز: «من تاب و آمن و عمل عملا صالحاً فاولئک یبدّل اللّه سیئاتهم حسنات» <۳۴۴> کسانی که توبه کنند، ایمان آورند وعمل نیکو انجام دهند، خداوند بدیهای آنانرا به خوبی تبدیل می کند.

ح: «ان عُدتم عُدنا» <۳۴۵> اگر شما برگردید، ما هم برمی گردیم.

سؤال: اگر علم خـدا عین ذات اوست و قابل تغییر نیست، پس هر چه در علم او گذشـته بایـد به مرحله عمل برسد وگرنه جهل خواهد بود.

جواب: علم خدا بر اساس نظام علل واسـباب است، بدین صورت که او علم دارد که اگر از این وسـیله اسـتفاده شود، این نتیجه واگر از دیگری بهره برداری شود، آن سرانجام را درپی خواهد داشت و علم او جدای از علم بر اسباب وعلل نیست. <۳۴۶>

یکی از ایراداتی که اهل سـنت بر شـیعه وارد می کننـد این است که می گوینـد: شـیعه برای خداوند «بداء» قائل می شوند و به گمان آنها «بـداء» یعنی تغییر در علم الهی و کشف خلاف برای خداونـد، در حالی که منظور شـیعه از بـداء ظاهر شـدن چیزی است که ما انسانها خلاف آنرا گمان می کردیم.

«بـداء» در آفرینش، نظیر نسخ در قانون است، مثل آنکه از ظاهر قانون و یا حکمی تصور کنیم که دائمی است، ولی بعد مدتی ببینیم که عوض شده است.

البته این به معنای پشیمانی و یا جهل قانونگذار نیست، بلکه شرایط باعث بوجود آمدن این تغییر در قانون شده است، درست مانند نسخه ای که پزشک با توجه به شرایط فعلی بیمار آنرا می نویسد، اما به محض تغییر حال او، نسخه جدیدی تجویز می کند. لذا همانگونه که نسخ در آیات را که در واقع یک نوع بداء است، همه فرق اسلامی از شیعه و سنی قبول کرده اند، می بایست بداء را با همین معنا و بیانی که آمد پذیرا باشند. پس بداء به معنای جهل ماست نه جهل خداوند.

نمونه های از بداء

۱- ما گمان می کردیم خداوند که به حضرت ابراهیم علیه السلام فرمان ذبح فرزندش را داده است، می خواسته اسماعیل علیه السلام کشته و خونش بر زمین ریخته شود، اما بعداً ظاهر شد که اراده ی الهی از این امر، آزمایش پدر بوده است نه کشته شدن پسر.

۲- ما از وعده خداوند با حضرت موسی علیه السلام تصور می کردیم که دوره ی مناجات سی شب است، «و واعدنا موسی ثلاثین لیله» <۳۴۷> اما بعداً ظاهر شد که از اول برنامه چهل شب بوده است ولی خداوند بجهت آزمایش، آنرا در دو مرحله اعلام فرموده است، ابتدا سی شب و سپس ده شب.

۳- ما فکر می کردیم که قبله ی مسلمانان برای همیشه بیت المقدس است، ولی آیات تغییر قبله برای ما ظاهر کرد که قبله ی دائمی، کعبه بوده است.

۴- وقتی نشانه های قهر خدا پدید آمد، حتی حضرت یونس علیه السلام هم مطمئن شد که عذاب الهی نازل و قوم کافرش نابود خواهند شد، لذا از میان مردم بیرون رفت، اما مردم ایمان

آوردند و قهر الهی برطرف گردید. «الاّ قوم یونس لمّا آمنوا کشفنا عنهم» <۳۴۸>

به هر صورت معنای بـداء جهل خداوند و عوض شدن علم او نیست، زیرا خداوند از ابتدا می دانست که خون اسـماعیل ریخته نخواهد شد، مدت مناجات موسی چهل شب است، قبله دائمی مسلمانان، کعبه خواهد بود و قوم یونس اهل نجات هستند، ولی ظاهر دسـتورات و حوادث به نحوی بود که انسان تصور دیگری داشت. پس تغییری در علم خداونـد پیدا نشده و این ما هستیم که دارای دید تازه ای شده ایم.

بـداء به این معنـا دارای اثرات تربیتی بسـیاری است، از جمله اینکه انسـان تا آخرین لحظه ی عمر، به تغییر شـرایط امیـدوار می ماند، روحیه ی توکل در او زنده می گردد، اسـیر ظواهر نمی شود، ایمان انسان به غیب و قدرت خداوند متعال بیشتر می شود. با توبه، صدقه، مناجات و دعا تلاش می کند تا مسیر حوادث و قهر الهی را تغییر دهد.

امام صادق علیه السـلام فرمودنـد: خداوند از همه انبیاء همراه با توحید، ایمان به بداء را نیز پیمان گرفته است. در حدیث دیگر می خوانیم: هر کس گمان کند برای خداوند مسئله جدیدی روشن شده که قبلاً آنرا نمی دانسته از او تبرّی بجویید. <۳۴۹>

۱- دست خدا برای تغییر در نظام تکوین یا تشریع باز است. «یمحوا اللَّه مایشاء»

۲- خداوند، آفرینش را به حال خود رها نکرده است. «یمحوا اللَّه مایشاء ویثبت»

۳- محو یا اثبات قوانین حاکم بر جهان هستی، به دست خداست. «یمحوا اللَّه...»

۴- محو و اثبات الهی بر اساس، حکمت و علم است. «و عنده ام الکتاب»

۶- جهان آفرینش دفتری دارد

که تمـام حوادث در آن ثبت است. «الکتـاب» ۱- آنچه از لطف خداونـد بر مسـلمانان و یا قهر الهی بر کفار مشاهـده می شود، تنها گوشه ای از تحقق وعده های الهی است. «بعض الذی نعدهم»

۲- حتی مرگِ افرادی چون رسول گرامی اسـلام مانع از تحقق وعـده های الهی نیست و در زمان پیش بینی شده محقق خواهد شد. «نرینّک... او نتوفینّک»

۳- گـاهی آثار تبلیغ بعـد از رفتن مبلّغ پدیـدار می شود، پس در انجام وظیفه منتظر نتیجه فوری نباشـیم. زیرا که تأخیر نشانه ی تعطیل نیست. «...او نتوفینّک»

۴- کیفرهای الهی بدون حساب، بیجا و گزافه نیست. «علینا الحساب»

در روایات متعدد می خوانیم که مراد از کم شدن اطراف زمین، مرگ و فقدان علمای بزرگ است. <۳۵۰>

۱- از تاریخ و عاقبت گذشتگان درس عبرت بگیرید.و در وعده و وعیدهای الهی شک نکنید. «اولم یروا»

۲- پایان عمر حکومت ها و شخصیّت ها با خواست الهی است. «نأتی... ننقصها»

۴- حکومت و فرمان الهی شکست ناپذیر است. «لامعقّب لحکمه»

۵- تمام افراد و قدرت ها به تدریج از زمین برچیده می شوند ولی قدرت الهی ثابت و پابرجاست. «ننقصها... واللَّه یحکم»

قرآن برای اینکه تمـام توجه انسـان به خـدا معطوف شود و از غیر او مـأیوس گردد، همه ی راههـایی را که ممکن است بـاعث گرایش انسـان به غیر خـدا شود می بنـدد، مثلاًـ می فرمایـد: «انّ العزه للّه جمیعـاً» اگر بخـاطر کسب عزّت به سـراغ دیگران می روی، بـدان که تمـام عزّت ها برای خـداست. در جای دیگر می فرمایـد: «ان القوه للّه جمیعاً» تمامی قـدرت ها در نزد خـداوند است. و در این آیه می فرماید: «فللّه المکر جمیعاً» تمام تدبیرها از خداست، تا انسان برای

دستیابی به عزّت و قدرت و سیاست به دیگران دل نبندد.

یکی از بهترین نمونه هـای مکر خداونـد، مهلت دادن به منحرفان است، بنحوی که آنها گمان می کننـد راهشان درست است، امّا خداوند بارها در قرآن فرموده است که کفّار گمان نکنند مهلت دادن، نشانه محبت ما نسبت به آنهاست، بلکه ما مهلت می دهیم تا پیمانه ی آنها پر شود.

۱- رهبران دینی نگرانِ مکر مخالفان نباشند، زیرا در طول تاریخ این حیله ها برای انبیا نیز بوده است. «قد مکر الذین من قبلهم»

۲- از تاریخ درس عبرت بگیرید که عاقبت از آنِ کیست. «لمن عقبی الدار»

۳- تمام تدبیرها و اثرات آن به دست خداوند متعال است، به سراغ دیگران نروید. «فللّه المکرجمیعاً»

۴- مکر انسـان نسـبت به خـدا معنـا نـدارد، چـون مکر و حیله در جـایی اثر می کنـد که طرف مورد مکر غافـل باشـد. «یعلم ما تکسب»

در اولیـن آیه این سـوره خوانـدیم که آنچه بر پیـامبر نـازل می شـود حق است، اگر چه اکثر مردم ایمـان نمی آورنـد، در این آخرین آیه نیز می خوانیم که کفّـار، رسـالت پیـامبر را انکار می کننـد، این حاکی از اوج لجاجت و عناد اهل باطل با فرسـتاده الهی و کلام حق اوست.

وقتی یکی از اطرافیـان حضـرت سـلیمان که مقـداری از علم کتـاب را دارد، می توانـد در کمتر از یک چشم برهم زدن، تخت ملکه ی سبا را در پیش روی آن حضرت حاضر کند، پس اگر کسی تمام علم کتاب را داشته باشد، چه قدرتی می تواند داشته باشد؟!

مطـابق روایـات مراد از کسـی کـه علـم همـه ی کتـاب را دارد، حضـرت علی علیه السـلام و اهلبیت علیهم السـلام می باشـند. <۳۵۱>

۱- ایمان

به حمایت خداوند، بهترین پشتوانه در برابر هرگونه تکذیب و تحقیر است. «قل کفی باللّه»

۲- آگاهی بر کتاب الهی، مقام انسان را تا به آنجا بالا می برد که گواهی او در کنار گواهی خداوند قرار می گیرد. «کفی باللّه ... ومن عنده علم الکتاب»

۳- گاهی ارزش گواهی یک فرد، از انکار هزاران نفر بیشتر است. (اصل با کیفیّت است نه با کمیّت) «کفی... من عنده علم الکتاب»

تفسیر انگلیسی

.See commentary of al Baqarah: ۱ for Alif, Lam, Mim-huruf muqatta-at

For the "verses of the book" see commentary of al Baqarah: ۲ and Aqa Mahdi Puyas ."essay "the genuineness of the holy Quran

:Aqa Mahdi Puya says

Allah has created the universe. He is the sole sovereign. All laws pertaining to creation, legislation and administration are governed by His omnipotent, just and .merciful will. There is no one, equal to Him, who shares in His absolute authority

.Please refer to the commentary of al Baqarah: ۲۹ and al Araf: ۵۴

.Allah is the creator, the constant ruler and the continuous governor

The whole universe exists and operates in accordance with the laws made, governed .and regulated by the will of Allah

In Ya Sin: ۳۶; Zariyat: ۴۹, and Rahman: ۵۲ also it has been said that all created beings, including animals and plants have been created with reproductive apparatus-male stamens and female pistils, owing their existence to each other; and in the end they all fly (turn to or hasten to ۳ Allah, because there is no refuge save in His mercy and .there is no escape from His justice

Aqa Mahdi

:Puya says

The followers of the school of Ahl ul Bayt believe that whatever the Holy Prophet said or did was in the light of revelations, for verse ۱۵ of Yunus says that he followed nothing but what is revealed to him-there are several types of revelations, such as the verses of the Quran, or wahi not disclosed in spoken words, hadith qudsi; and all these governed his whole life. So the fabricated tradition that he was unaware of the necessity of fertilisation of the female date- palm, implying that he used to make .mistakes whenever he used his own discretion, should be rejected outright

There is uniformity in diversity, and variety in unity in the sense that all diversity is subject to certain uniform laws, and therefore every variety points out to uniformity .which means unity-a proof of the absolute unity of the creator of the universe

After seeing the signs in nature and in revelation, only an obstinate disbeliever denies the creator, and refuses to appreciate the process of raising the dead up again after being reduced to dust-he must know that He who has once created him has the power to create him again. Refer to Ya Sin: ۷۸ and ۷۹ wherein the reply to the .disbelievers contains this argument

:Aqa Mahdi Puya says

After knowing the process of creation and development, man is expected to marvel at the grandeur of the eternal and beyond the human comprehension powers of the creator, but no reasonable human being will deny the possibility of a new state of life

.in the process of development or evolution

Unable to contest the positive arguments based upon reason and observation, the infidels resort to negative approach, and like the people of Nuh, Hud, Lut, Salih, Shu-ayb, and the followers of Firawn (in the times of Musa), mentioned in al Araf and Hud, ask for destructive signs-the divine punishment before the term of respite allowed by .Allah in this life

As a rule Allah allows time to follow guidance, but is severe in requital at the proper .occasion

The Quran treats the miracles as subordinate to the moral and spiritual evidences and .signs demonstrated by the Holy Prophet, who was sent as a warner

".Refer to the commentary of al Baqarah: ١١٨. "And for every people there is a guide

Thalabi in his Tafsir relates on the authority of Ibn Abbas that when this verse was revealed the Holy Prophet said: "I am the warner and Ali is the guide. O Ali, through ".you those who are guided will receive true guidance

This tradition has also been reported and confirmed by Ibn Marduwayh, Ibn Hatim, .Tabarani, Ibn Asakir, Suyuti, Ahmad bin Hambal, Fakhruddin Razi and Abu Nu-aym

Imam Muhammad bin Ali al Baqir also said that "the warner" means the Holy Prophet and "the guide" means Ali and added "the authority to guide continues among us". This verse also points to the continued existence of a "guide", namely al Mahdi al Qa-im (refer to the commentary of al Bara-at: ٣٢ and ٣٣); and for "the true guides" refer to the commentary of Yunus: ٣٥. The

Holy Prophet is a warner for all people in all times, so the Imam (guide) in his progeny .is also for all people in every age

The enemies of the Ahl ul Bayt try to conceal their merits, and deny their divine rights, :but Allahs plan is always executed and His will invariably takes effect

They desire to put out the light of Allah with their mouths, but Allah wills to perfect His (light, however the unbelievers may dislike it. (Saff: ٨

Allah had willed and thoroughly purified the Ahl ul Bayt (Ahzab: ٣٣) and established .(them as the only truthfuls at the time of mubahilah (Ali Imran: ٦١

:Aqa Mahdi Puya says

:There are three interpretations of the last passage of this verse

.i) The Holy Prophet is a warner and a guide for every nation)

.ii) The Holy Prophet is a warner and every nation had a guide)

.iii) The Holy Prophet is a warner and every nation has a guide)

In view of the above-noted tradition reported by a large number of Muslim scholars .the last interpretation must be accepted

The female womb is just an example, a type, of extreme secrecy-whether the womb is bearing a male or female, one or more, whether it is to be born short of the standard time or to exceed the standard time. The most hidden things are clear to the .creators knowledge. All things are regulated by Him in just measure and proportion

Allahs knowledge of the seen and the unseen is complete and perfect. His knowledge is the basis of the justice that will

be done on the day of judgement. His knowledge encompasses all that which every individual does openly and secretly, and that which is taking place in the whole universe, and also the laws which govern the creation and its consequences, because .he is the creator of all creation, all laws and all operations

:Imam Jafar bin Muhammad al Sadiq said

Ghayz is that pregnancy whose duration is less than ٩ months; and ma tazdad is that .which exceeds ٩ months

(see commentary for verse ٨)

Our most hidden thoughts and motives are known to Him at all times. Every person, whether he conceals or reveals his thoughts, whether he skulls in darkness or goes about by day, all are under Allahs watch. His grace encompasses, and again and again .protects, those who take the precaution from harm and evil

Ma-aqqibat are the angels who descend, succeeding one another by turns, to keep safe every individual from misfortunes when that individual, in Allahs will, is not to .(suffer death (Anam: ٦١

Refer to Nisa: ٧٩ and Anfal: ٥٣ for "Allah never changes the condition of a people until they change it themselves." Allah has given man intelligence and knowledge; He surrounds him with his grace and mercy. If, inspite of all this, man distorts his own will and goes against Allahs will, Allahs wrath will descend on him and the favourable position in which Allah has placed him will be changed. None of the things which he relies upon, other than Allah, can protect him. When once the punishment comes, there is

.no turning it back

Imam Ali bin Husayn al Zayn al Abidin has said that the bounties, Allah bestows on any :person, are never taken away, but in consequence of certain sins

,i) Disobedience to the virtuous)

,pride, ridiculing others

these result in withdrawal of bounties and turn the sinner into a hardened) (.transgressor

,ii) Going to bed before praying Isha salat)

,sleeping at the time of Fajr salat

,thinking lightly of the bounties of Allah

complaining to others against Allah. (these reduce the means of sustenance to the (.minimum

,iii) Swearing false oaths)

,uttering lies

,adultery

,obstructing the way of the Muslims

,false claims, misappropriation of a trust

,not helping the aggressed and oppressed

.not preaching pursuance of good and abstinence from evil

(.these bring down calamities)

,iv) Practising iniquity and wickedness)

,legalising that which is forbidden

,obedience to the wicked and revolting against the virtuous

,drunkenness and gambling

.using jests and jokes to stimulate ridicule of others

(.these give an upper hand to the enemies)

(see commentary for verse ١٠)

Thunder is a beneficent force, created by Allah, and like the rest of creation praises and glorifies the creator. Man is advised to look to good, not to evil; to mercy, not to punishment; to the hope of abundant crops in the rain which comes behind the lightning clouds; and not to fear the fire in the thunder. "Thunder", the name of this .surah, is really a submissive instrument of good in Allahs hand

It was not beneficence but wrath that the polytheists attributed to their false gods. If man worships anything other than Allah (rulers, stars, powers of nature, spirits, self, power, wealth, talent, intellect-all created by

.Allah to serve man) his worship is both foolish and futile

Without belief in Allah worship or prayer has no meaning at all. To call any created being directly for fulfilment of needs and desires has been prohibited, but to seek the .medium of the approved intercessors is not forbidden

(Seek the means of approach unto Him." (Ma-idah: ۳۵"

.Also refer to the commentary of al Baqarah: ۴۸

(see commentary for verse ۱۲)

(see commentary for verse ۱۲)

Everyone, high or low, is a created being, and submits to the laws of the creator, whether willingly, as in the case of believers and all other beings in the universe, or unwillingly, as in the case of devils and rebels. Even the shadows, projections from other things and dependent on them for their existence are also subject to Allahs laws .and will

Like verse ۲۰۶ of al Araf, it is implied here also that action is influenced by thoughts .and the feelings

:Aqa Mahdi Puya says

The absolute infinite reality is the real light- light of lights, by which every being comes into light and in evidence, refer to An Nur: ۳۵. The finite beings differ from each other to the extent of their limitations in the order of existence. He who has the least limitations is nearer to the absolute; and the one, who has more limitations than he, is his shadow, but, in the order of existence, he also has his own shadow- the being who has more limitations than he has. Thus every lower being is the shadow of Us immediate higher

.being, following in its movement unto the perfect light

.For "the Lord of the heavens and the earth" see commentary of al Fatihah: ٢

See commentary of Ma-idah: ١٠٠; Anam: ٥٠ for the good and the bad; the blind and the .seeing

Allah sends rain and He sends it to all, to each according to its measure. There are degrees and degrees among brooks, streams, lakes and rivers. So the rain of His mercy and knowledge and guidance which He sends is received by all but each responds according to ones own capacity (see Aqa Mahdi Puyas note in the preceding .(verse

Water is pure, but froth and scum will gather according to local conditions. As the floods carry off the scum, so Allahs mercy (guidance and knowledge) carries away mans spiritual scum and purifies his soul. Like scum the frothy knowledge disappears but Allahs truth endures. The ore is full of baser admixture, but the fire separates the gold (or useful metals) from the trash for ornaments or household utensils. So the fire .of test and trial searches out the true metal in man and rejects the trash

:Aqa Mahdi Puya says

The parables in this verse refer to the process of creation of the finite beings from the infinite absolute; and to the momentary and transitory bearing and implication of ineffective, incompetent and parasitic things; and to the real and purposeful utility and durability of useful things. They also point out the course of divine revelations, and throw light on the reaction of man to it-they corrupt and misrepresent

that which they have received, but whatever is divine and real remains and endures, and that which is unreal and corrupted disappears, as al Nahl: ۹۶ says that what man .has will pass, but what is with Allah will abide for ever

.Refer to the commentary of Ali Imran: ۹۱ and Yunus: ۵۴

.Ibn Marduwayh says that "He who knows" refers to Ali ibn abi Talib

(no commentary available for this verse)

:The Holy Prophet said

.i) To worship Allah, pray the prescribed salat regularly)

.ii) Safeguard yourself against evil with full awareness of Allahs laws and commands)

.iii) Do not associate any with Allah)

.iv) Love and take care of your family)

(Reported by Abu Ayyub Ansari)

.Refer to the commentary of al Baqarah: ۳, ۴۵ and ۱۱۲

Repel evil with good" implies doing good to him who has done evil to you, or forgiving" he evil-doer and the aggressor, or giving the rightful share to him who has once deprived you of your legitimate rights, or accommodating him who has refused to co-operate with you, or to be polite with him who has been haughty to you, or to greet .him who has abused you, or to seek forgiveness of Allah as soon as a sin is committed

In the eternal garden of bliss the righteous will be reunited with all those near and dear ones whom they loved, provided that they were righteous also, because in eternity nothing else counts. Refer to Yusuf: ۱۰۱. The angels shall enter through many .gates to convey glad tidings and "peace" from Allah

(see commentary for verse ۲۳)

This is

.the opposite of that which has been stated in verses ٢١ to ٢۴ of this surah

:Aqa Mahdi Puya says

It is applicable to the covenant taken at Ghadir Khum (refer to the commentary of .Ma-idah: ۶٧) and the "love of Ahl ul Bayt" mentioned in Shura: ٢٣

.Refer to al Bara-at: ٣٨

.Refer to the commentary of verse ٧ of this surah

:Aqa Mahdi Puya says

Refer to Anfal: ٢. Tranquillity and fear are apparently opposite to each other. A true believer seeks tranquillity in the midst of conflicting desires of the worldly life and fears when he feels that there are many shortcomings in his submission to Allah. The remembrance of Allah produces these effects simultaneously in him and sets him free .from all worldly worries

:Ali ibn abi Talib said

".A true believer has no worry except about his failure to fulfil his duties to the Lord"

(no commentary available for this verse)

Abu Jahl and Abdullah bin Umayya asked the Holy Prophet to level the mountains and make rivers flow in their places so that they might cultivate corn. Then these verses .were revealed

:Aqa Mahdi Puya says

Ya-asi actually means despair, but it is sometimes used figuratively in the sense of knowing, because he who gives up hope knows that what he had hoped will not take .place. Despair is here synonymous with knowledge

(see commentary for verse ٣٠)

Refer to Anam: ١٠ and the punishment inflicted upon the people of Nuh, Hud, Lut, Salih, and Shu-ayb and also Firawn in the times of Prophet Musa, mentioned in Araf .and Hud

.Refer to Yusuf: ۴٠

no)

(commentary available for this verse

.Refer to Nisa: ۵۷

(no commentary available for this verse)

.The followers of the Holy Prophet are addressed through him

.Refer to the commentary of Ali Imran: ۱۴۴

The messengers of Allah were human beings but they acted exactly as they were .directed by the divine commands

.See commentary of al Baqarah: ۲ and Ali Imran: ۷

.Ummul kitab is the preserved tablet, the original of all divine decrees

:Ali ibn abi Talib said

If the forces of evil had exterminated the Quran, not leaving a single verse, I would" ".have even then related every event that would happen till the day of judgement

:Aqa Mahdi Puya says

Our view of the universe is similar to the two records of the creation-partial and complete. The partial view is the subject of empirical investigation, liable to change. .The complete view is the subject of spiritual investigation, unimpeachable and final

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

See commentary of al Baqarah: ۲ for "the book", and Hud: ۱۷ for "he who has the ".knowledge of the book

SUMMING UP

Surah ar Rad deals with the sovereignty, power, authority and wisdom of Allah. He is the creator of the universe and all that which is in it, the laws which govern and operate it, and the laws which (must) govern and operate the human life, individually as well as collectively. The disbelievers, instead of deriving advantage from the respite, are hastening unto the ultimate and eternal loss and deprivation (punishment) by refusing to believe in the day of

.judgement

To every nation one or more messengers of Allah came as warners, and after the last messenger of Allah, there is a divinely appointed guide in every age to administer the .affairs of the human society, as a true successor of the prophet

.Allah knows the seen and the unseen. Nothing is hidden from Him

.Angles are deputed to take care of and keep watch over every human being

Bounties and favours, bestowed on any individual, are not withdrawn unless there are .valid reasons

.Everything obeys Allahs commands, praises Him and glorifies Him

.The blind disbelievers and the knowing believers are not equal

Those who establish salat, spend in the way of Allah and exercise self-control earn .Allahs pleasure

Those who do not fulfil the covenants made with Allah through His prophet are .hypocrites, condemned for ever

Allah is the rabbul alamin - the sustainer and cherisher of all that which has been .created by Him

Instead of receiving guidance from the (events of) history which has recorded the fact that people of yore witnessed the signs or miracles of Allah yet did not believe and were destroyed, the people in the times of the Holy Prophet, like their ancestors, again want to repeat history, but miracles are not demonstrated to provide .enjoyment to the disbelievers

Allahs plan is His will which takes immediate effect. The preserved tablet or the .mother book contains the will of Allah-His decrees

The messengers of Allah lived among the people as human beings, subject to the laws

.made by Allah

Imam Ali ibn abi Talib is "he who has the knowledge

of the book", and is therefore, along with Allah, a witness of the prophethood of the .Holy Prophet

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِی الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

قائمیه
مرکز تحقیقات رایانه‌ای
اصفهان
WWW
برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹